KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

BÎR

ARAŞTIRMA-İNCELEME DERGİSİ

Ji Destpeka Sedsala Bîstan(20.) Ber bi Sedsala Bîst û Yekan(21.) ve Meseleya Netewеyî ya Kurdistanê: Rabihûrî, Îro û Paşatû

I

HEJMAR-SAYI:11 HAVÎN 2009

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

BÎR

ARAŞTIRMA - İNCELEME DERGİSİ

www.arsivakademi.org

BÎR

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

BÎR

ARAŞTIRMA - İNCELEME DERGİSİ

Ji Sê Mehan Carekê Têtе Weşandin
Üç Ayda Bir Yayımlanır

5ê Tebaxa 2009

Bûha: 15 tl

BÎR Reklamcılık -Yayıncılık

Sahibi ve Sorumlu Yazıişleri Müdürü:
Mehmet KONUK

Redaktor:

Seîd VEROJ

Tîprêzî-Mîzanpaj: BÎR

e-mail: kovarabir@yahoo.com
kovarabir@hotmail.com

Şertên abonetîyê

Bo nêva welat salek 30 YTL
Bo derveyê welat salek 80 $

Çapxane/Matbaa:

Berdan Matbaası
Davutpaşa cad. Güven Sanayi Sitesi
C. Blok No: 239
Topkapı/İSTANBUL
Tel : (0212) 6131211
Fax : (0212) 6131211

Cîyê Rêvebirinê/Yönetim Yeri:
İnönü caddesi Magül İş Merkezi
No: 49
Dağkapı /DİYARBAKIR

Tel: (0412) 2287828

www.arsivakademi.org

NAVEROK - İÇİNDEKİLER

Pêşgotin 5

Pirsên Ji Bo Dosyeya "Ji Destpêka Sedsala Bîstan(20.) Ber bi Sedsala Bîstûyekan(21.) ve Meseleya Neteweyî Ya Kurdistanê: Rabihûrî, Îro û Dahatû" 17

"20. yüzyıldan 21. Yüzyıla Kurdistan Ulusal Sorunu: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Değerlendirmesi" Dosyasının Soruları 30

İbrahim GÜÇLÜ
Ji Alîyê Dewletê ve Hemû Eşîr û Serokeşîr, Şêx û Beg Hatibûn Tespîtkirin û Ev Hêzên Civakî yên Kurd ji bo Dewletê Wek Xeterîyên Nêzîk û Dûr Hatibûn Kategorîzekirin I 51

Nurettin Elhüseyni
Kemalist Devlet Kadrosunun Şaşmaz Hedefi Kürt Toplumunda Siyasal Bir Duruşu Sağlayabilecek Kesimleri Tasfiye Etmek ve Bir Bütün Olarak Sindirmek Olmuştur 103

Mehmet Emin Aslan
Ulusal Kurtuluş Mücadelesi Sürecinde Kürdistan Toplumunun Yeniden Üretiminin Öznesi Siyaset, Nesnesi de Kültürel Değerlerdir I 131

Fikret BAŞKAYA
Milli Mücadele Bir Veçhesi İtibariyle Bir Türk-Yunan Savaşı, Diğer Veçhesi İtibariyle Bir İç Savaş ve Nihayet Üçüncü Bir Veçhesi de Diplomasiyi Etkilemeyi Amaçlayan Politik Bir Hareketti 161

Hasan YILDIZ
Mustafa Barzani Mücadelesi Boyunca Yazılı Hukuka Çok Önem Verirken, Araplar, Kürtlerle Yaptıkları Hiçbir Anlaşmaya Saygı Göstermemişlerdir 177

www.arsivakurdi.org

İsmail BEŞİKÇİ
Kürtler, Siyasal Eşitliği Savunmalıdırlar, "Bin Yıldır Beraber Yaşıyoruz" "Bir Milyon Türk ve Kürt Birbirleriyle Evlendi" Anlayışı Yanlıştır 191

Nezir AKAT
PDKT û DDKO Bingehên Tevgera Neteweyî ya Bakûrê Kurdistanê ne..... 207

Musafa FİSLİ
Di encama Kongreya 1975an de me rê li ber xebatek bi rêk û pêk vekir, xûnek nûh da partîyê, rêxistinê ji bingeh û rayên wê de hejand, ji qalikê wê yê teng derxist- I 253

Şakîr EPOZDEMÎR
Di Çarçova Dîrokê da Pirsa Kurd û Kurdistanê 273

Olaylar Kronolojîsî 285

Wergêr: **Talat ÎNANC**, Tîrmeh, 2009
Do Noy Stand At My Grave And Weep/
Li Ser Gora Min Raneweste w Negirî 295

Pîrê KAL
Gotinên Bijare 296

www.arsivakurdi.org

Pêşgotin

Xwendevanên hêja, kovara BÎRê careke dî bi naverok û dosyayeka nûh digehîje ber destê we. Em dixwazin ji vê hejmar û pêve bi navê ***"Ji destpêka sedsala bîstan(20.) ber bi sedsala bîstûyekan(21.) ve meseleya neteweyî ya Kurdistanê: Rabihûrî, îro û dahatû"***, rêzedosyayeke nûh pêşkêşê we xwendevanên hêja bikin. Bi amadekirina vê dosyayê, em dixwazin dîroka tekoşîna sîyasî-neteweyî ya sedsala dawî ya Kurdistanê, bi lênêrîn û analîzên lêkolîner, serok û kadroyên sereke yên rêxistinên sîyasî bigehînin nivşên nûhatî. Ku em bigehîjin mexseda xwe, ev rêzedosye, ji alîkî ve jî dê bibe wesîleya muhasebeya 100 salên dawî û zelalkirina projeyên me yên derbarê dahatûyê de. Em hêvî dikin ku hemû kesên peywendîdar, bi cidîyet û mesûlîyetîya dîrokî ya neteweyekî bindest li ser van pirs û pirsgirêkan raweste.

Ji bo vê dosyayê, li ser hev 113 pirs hatine amadekirin, bêguman bûyer û guherînên serdemekî yan jî sedsalekî (100), tenê bi van pirsan û bersîvan îzahkirin nemimkun e. Belkû gelek pirsên girîng ên ku divîya bêne pirskirin jibîr bûne, yan jî hinek pirs bi serê xwe mijara lêkolîneka berfireh in. Bi tevî hemû kêmasîyên xwe ve, armanca me, muhasebe û analîza sîyasî ya ev 100 salên dawî ye.

Xwendevanên hêja, nemimkun e ku em di vê kurtenivîsa pêşgotinê de behsa mijara hemû pirsan bikin, lêbelê em dixwazin li ser hinek pirsgirêk û mijarên ku îro jî di rojevê de ne, çend gotinan bêjin.

Kurd yek ji gelên binecî û qedîm ên cografya Mezopotamya Jorîn û Rojhelata Navîn in. Piştî têkçûna Împeratorîya Medan, her çiqas kurd xwedî dewletek yekgirtî nebûne jî, her dem li ser erdê ku jîyana xwe domandîye di şiklê eşîr, konfederasona eşîran, hikûmdarî, mîrîtî û wd. de jîyana xwe ya rêxistinî û kolektîv berdewam kirîye û ev yek jî bûye sedemê berdewamîya hebûna wan ya cûda. Berîya ku tirk werin vê cografyayê, kurd li ser vê erdî cîwar(binecî) bûn û dijîyan.

Ew cografya(xaka) ku kurd di kevnare de li ser jîyane û îro jî li ser wê jiyana xwe berdewam dikin, pirranîya nifûsa ev deran kurd bûne. Li ser cografyayekî yekgirtî pirranîbûna nifûsa kurdan, hebûna ziman û kulturekî dîrokî yê dêrîn (kevnare), hem di dema osmanîyan û hem jî di pêvajoya damezrandina Komara Tirkiyê, Iraqa arebî, Surîye û Îranê de bûye sedemê nîşandana îradeyeke sîyasî û neteweyî.

Peymana sala 1514, ku bi serokatîya Îdrisê Bedlîsî di navbera konfederasyonên eşîretên kurd û Yawuz Sultan Selîm de pêk hatibû, ji alîyê sîyasî ve bûye pîvaneka girîng û stratejîk a sîyasî ya navbera kurd û osmanîyan. Vê peymanê, di navbera kurd û osmanîyan de pevgirêdanîyeke sîyasî ya sist peyda kir û ji bo kurdan bû bingeha hebûna sîyasî ya dîrokî. Têkilîyên kurd û osmanîyan, hetanî destpêka sedsala 19an li ser vê peymanê dewam kirin. Dema ku Împera-

www.arsivakurdi.org

torîya Osmanî, bi taybetî li herêma Balqanan dest bi wendakirina xaka di bin desthilatdarîya xwe de kir û peyderpey sînorên wê teng bûn, sîyaseta merkezîbûnê jî hîn bêtir xwe ferz dikir. Bi gîştî sedemê herî girîng ê tevgerên kurdî yên sedsala 19an, parastina destkevtîyên peymana 1514 û dijberîya sîyaseta merkezîbûna Împeratorîyê bû. Lewra sîyaseta merkezbûnê, desthilatdarîya mîrîtîyên kurd ji holê radikir.

Bîrewerîya neteweyî û rêxistinbûna ji bo vê armancê di nav Împeratorîya Osmanî de, bi taybetî pêşîyê, di nav komeleyên etnîkî yên herêma Balqanan de destpê kir. Berîya ku Şerê Yekemîn ê Cîhanê dest pê bike, piranîya miletên Balqanî û Afrîkayî ji Împeratorîya Osmanî veqetiyabûn. Gelek komelên etnîkî yên din jî di pêvajoya Şerê Yekemîn de veqetiyan û dewletên xwe yên neteweyî damezrandin.

Li ser peydabûna bîrewerîya neteweyî û rêxistinbûna ji bo vê armancê, di nav tevgera kurd ê sedsala 20an de, fikrên cûda(ciyawaz) hene. Bêguman bihûriya her gel û miletekî heye, lêbelê ku em netewetîyê tenê wek pêkhatineke dîrokî-kulturî bibînin, em dikarin vê pêvajoyê ji serhildana Kawa, daxwaz û gazindên Ehmedê XANÎ bidine destpêkirin; ku em netewetîyê wek terzeke sîyasata piştî pêkhatina netewe-dewletan qebûl bikin, ev pêvajo bi pêkhatina bûyerên dawîya 1800î û destpêka 1900î dest pê dike.

Bêguman di destpêkê de fikra netewetî bi rêya perwerdeyî, rêxistinên civakî, xebata weşan û çapemenîyê belav dibe. Li gor vê yekê, di destpêka sedsala 20an de weşandina [*Kurdistan*-1898, rojnameya *Teavûn û Teraqî ya Kurd, Rojî Kurd*-1913, *Jîn*-1918, wd.] û rêxistinên [Cemîyeta Azm-î Kavî ya Kurdistanê, Cemîyeta Hêvî ya xwendekarên kurd, Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê û wd.] wekî destpêka xebata neteweyî ya kurd binirxînin.

Ji bo bidestxistina mafê neteweyî di çarçoveya armancekî sîyasî de rêxistinbûna gel, tevgera neteweyî derxistîye meydanê. Dema ku em li gor vê yekê li tevgera kurd a sedsala 20an binêrin, naveroka sîyasî ya ev tevgeran hîn bi asanî têtе têgehîştin. Piştî têkçûna tevgera Şêx Ubeydulahê Nehrî, bi wesîteya serkêşîya olî û terîqeta Nexşî, serokatîya tevgera Kurd derbasê malbata Barzanîyan dibe. Cara pêşî Şêx Evdilselam, bi taybetî eşîret û şexsîyetên cûda yên herêma Behdînan, ji bo armanceke sîyasî, di bin serokatîyekê de tîne ber hev. Di bihara sala 1907an de, bi beşdarbûna hejmarek girîng ê serokeşîrên kurdan, di bin serokatîya Şêx Evdilselam Barzanî de komcivînek têtе lidarxistin. Di vê komcivînê de biryarên ku têne girtin bi belêkirina/erêkirina hinek şexsîyetên navdar ên kurdan jî, wek daxwazên miletê kurd ji bo rêvebirîya Babê Alî(Dewleta Osmanî) têne pêşkêşkirin: *"1-Divê zimanê kurdî di herêma kurdan de wek zimanê fermî bête qebûlkirin. 2- Divê hînkarî û perwerdeyî bi zimanê kurdî bête kirin. 3-Divê qaymeqam, mudirê nehîyê û memurên din ji kesên ku zimanê kurdî baş dizanin bête bijartin..."*

Ev têlgiraf ku gehîşte ber destê rêvebirên Dewleta Osmanî, daxwazên Şêx Evdilselam û hevalê wî wek cûdaxwazî û serhildaneke li dijî dewletê hate şirovekirin, ji bo vê yekê jî dest bi amadekarîya sefereke eskerî kirin. Di dawîya

sala 1907an de, di bin serokatîya Ferîk Mehmet Paşa de êrîşekî dijwar birin ser herêmê. Digel ku Barzanîyan li hemberî hêzên osmanîyan berxwedanaekî baş kirin jî, dawîyê mecbur man ku hêzên xwe paşve bikşînin. Piştî ku Şêx Evdilselam ji herêmê dûrket, hêzên dewleta osmanî ketin herêmê û gund şewitandin, malê xelkê talan kirin, jin û zarok jî di nav de xelkê siwîl dîl girtin. Di vê bûyerê de Mistefa Barzanî jî wek zarokekî sê salî hatibû dîlgirtin û digel dayika xwe li Mûsilê hatibûn hepiskirin. Sala 1908ê Şêx Evdilselam vedigere herêmê, şerekî dijwar di navbera wî û hêzên eskerî yên Dewleta Osmanî de çêdibe, di encam de mesûlên dewletê mecur dimînin ku bi rêya hevdîtinan meseleyê çareser bikin. Ev rewşa aramîyê hetanî sala 1913 dewam dike. Dema ku Suleyman Nazîf dibe walîyê Mûsilê, zilum û zordarîya li ser xelkê ji ya berê zêdetir û dijwartir dibe û cardin şer dest pê dike. Di encama vî şerî de, Şêx Evdilselam carekî din terka herêmê dike û diçe cem Seyîd Tahayê Nehrî li Urmiyê. Ji vir jî bi tevî Smaîl Axayê Simko derbasê Tilbîsê dibin, ji bo hevdîtin û piştgirîxwestina ji Çarê Rus. Piştî hevdîtinan dema ku ji seferê vedigerin Smaîl Axayê Simko di herêma Salmast da jê vediqete, Şêx Evdilselam rêwîtîya xwe didomîne û tê digîje gundê Gengeçîn. Dema ku ji gund derbas dibin, xwedîyê gund bi îsrar dixwaze wan mêvan bike û Şêx jî daxwaza wî qebûl dike û dibe mêvanê wan. Mixabin di vê mêvanîyê de Şêx Evdilselam bi bêbextî ji alîyê xwedîyê malê ve tête girtin û radestê hikumeta Osmanî dikin. Şêx Evdilselam, di dawîya sala 1914 de li bajarê Mûsilê tête darvekirin. Tevgera kurdên başûrê Kurdistanê di destpêka Şerê Yekemîn de, rêberekî wekî Ş. Evdilselam wenda kirin.

Kurd bê rêxistin, bê sîyaset û serokatîyeke hevgirtî, bi hêvîya mudaxeleya dewletên emperyal ên gewre, çar salên pêvajoya Şerê Yekem ê Cîhanê bihûrandin. Ta ku sala 1918, di bin serokatîya Seyîd Evdilqadir de Komeleya Tealî ya Kurdistanê hata damezirandin û li başûrê Kurdistanê jî sala 1919 bi serokatîya Şêx Mehmûdê Berzencî şerê dijî îngilizan dest pê kir.

Şerê Yekem ê Cîhanê[Şerê Umûmî], şerê navbera hêzên emperyal bû û armanca wî jî parvekirina cîhanê bû. Heman demî ev pêvajo, dema belavbûna împeratorîya ye jî. Di pêvajoya Şerê Yekem de, ji bo parvekirina cîhanê û diristkirina sazûmana piştî Şerî, hem peymanên veşartî û hem jî paymanên aşkere yên navneteweyî hatin çêkirin. Li gor vê yekê, di çarçoveya Peymana Sykes-Picotê de başûrê Kurdistanê jî di nav de Iraq, wek herêma nifûsa îngilizan hatibû qebûlkirin. Hêzên eskerî yên îngiliz, 7ê Nîsana 1918an di bin serokatîya General Marshall de bajarên Kerkûk û Silêmaniyeyê dagir kirin û bi vê dagirtinê, Kurdistana Başûr hemû kete bin bandora îngilizan. Ji bo kurdan rewşekî nû pêk hatibû. Ji bo nirixandina vê rewşa nû, serokeşîr û roşinbîr û alimên û wê herêmê bi serokatîya Şêx Mehmûd civînek girêdan. Di encama vê civînê de biryareke hevpar hate girtin û ji bo mesûlê eskerî yê Kerkûkê jî hate verêkirin, ku tê de hatibû daxwazkirin: *"Divê Hikumeta Kurdistanê bête damezirandin û Şêx*

Mehmûd jî bibe serokê vê hikumetê." Li gor vê biryara hevpar, di 22yê Gulana 1919 de, Şêx Mehmûd li bajarê Silêmanyeyê damezirandina hikûmeta Kurdistanê û kralîyetîya xwe îlan kir. Lêbelê ji ber nakokîyên navbera Şêx Mehmûd û îngilizan, ji demekî kurt şûnde di navbera herdu alîyan de şerekî dijwar dest pê kir. Ew tevgera neteweyî ya ku bi serokatîya Şêx Evdilselam Barzanî dest pê kiribû, bi serhildana Şêx Mehmûd digehîje qonaxeke nûh. Lêbelê malabata Barzanîyan di dema serokatîya Şêx Ehmed de jî dev ji dozê bernadin, ji herêma Behdînan nêzîkê dused pêşmerge bi serokatîya Mistefa Barzanî ji bo piştgirîya tevgera Şêx Mehmûd berê xwe didin bajarê Silêmanîyê. Heta ku ew digehîjin herêmê, şer xelas dibe û Şêx Mehmûd jî ji alîyê îngilizan ve bi birîndarî tête destgîrkirin. Bi vê awayê jîyana hikumeta yekemîn a Kurdistanê pir dirêj najo. Piştî destgîrkirinê, Şêx Mehmûd ji bo Hindîstanê tête dûrxistin.

Li Iraqê di Tebaxa 1921an de, rêvebirîya mandaterî hate damezirandin. Faysal bû qralê Bexdayê. Lêbelê pevçûnên navbera kurd û ereban nesekinîn, her ku diçû zêdetir û dijwartir dibûn. Ji ber vê yekê îngilizan, di Çirîya Pêşîn a sala 1922yan de Şêx Mehmûd Berzencî ji Hindîsatanê vegerandin û di çarçoveya otonomîyeke teng de wî kirin serokê Kurdistanê. Lêbelê di sala 1923ê de dema ku îngilizan xwestin otonomîya Kurdistanê bi navenda Iraqê ve girê bidin, Şêx Mehmûdî vê yekê qebûl nekir û di sala 1924an de cardin şerê kurd û îngilizan destpê kir. Di dawîyê de Kurdistana Başûr, bi biryara cemîyeta Miletên Yekgirtî ji bo mandaterîya îngiliz tête hiştin û paşê îngiliz jî Başûrê Kurdistanê bi rêvebirîya Iraqa ereb ve girê didin. Li hemberê desthilatdarîya ereb û îngilizan, tevgera Şêx Mehmûd hetanî salên 1930 dewam kir. Divê em jibîr nekin ku zeafîyet û kêmanîyên tevgera Şêx Mehmûd jî hebûn. Zeafiyetên herî girîng ên tevgera Şêx Mehmûdê Berzencî, xelet têgehîştina sazûmana nû ya dinyayê û têkilîyên wî yên bi Kemalîstan re bû. Kemalîstan ji bo ku karibin bi îngilizan re bazarîyê bikin, bi alîkarîya kadro û merivên xwe yên di nav tevgera Şêx Mehmûd de wan tacîz dikir.

Mijarekî herî girîng a di derbarê vê pêvajoyê de, derewên nûnerên îdeolojîya fermî ya dewleta Tirkîyê ye, hem îro û hem jî di pêvajoya piştî Şerê Yekemîn de, gotina "îngilizan xwestin/dixwazin dewleta Kurdistanê ava bikin", di devê xwe de kirine wekî benîşt. Gelo bi rastî jî di çarçoveya polîtîka Rojhelata Navîn a îngilizan de, damezirandina dewleteke Kurdistanê hebû? Bingeha vê propaganda wan, xwe dispêre gera W. C. Noel a meha Nîsana 1919, ku ji Mûsilê dest pê dike û Hezîranê digîje Diyarbekirê. Belê, W.C. Noel li hinek herêmên Kurdistana Bakûr digere û raportekî ji bo hikumeta Brîtanyayê amde dike, lêbelê di vê raportê de pêşnîyara damezrandina dewleteke Kurdistanê nîn e. Bêşik ev sefera Noel, ji bo zelalkirina polîtîkaya derbarê kurdên Kurdistana Bakûr bû. Di vê gera xwe de bi hinek serokeşîr û şexsîyetên navdar ên kurdan re hevdîtina dike û di encamê de pêşnîyara statuyeke otonom pêşkêşî hikumeta Brîtanyayê dike. W.C. Noelî, tu car xebata damezrandina Kurdistaneke serbixwe

www.arsivekurdi.org

pêşnîyar û teşwîq nakirîye. Eger di sîyaseta Brîtanyayê de armanca damezrandina Kurdistaneke serbixwe hebûya, başûrê Kurdistanê di bin desthilatdarîya wan de bû, ji ber çi li wê derê dewleteke Kurdistanê nedan damezrandin. Em dikarin vê jî pirs bikin, ku di hesaba sîyaseta îngiliz de damezrandina dewleta Kurdistanê hebûya, ji ber çi îngiliz û fransizan nehiştin delege û nûnerên Şêx Mehmûd ji nav sînorên Surîyeyê derbas bin û beşdarê Konferansa Parîsê bibin. Ne tenê Noel, herweha di raporta Sîr Percy Coxê nûnerê sîyasî yê Brîtanya li Iraqê de jî, pêşnîyara damezrandina dewleteke Kurdistanê nîn e. Hesabê Brîtanya di Rojhelata Navîn de li ser cografya ereba ye. Her wekî ku V. F. Mînorskî jî dibêje, "*di dema Şerê Yekemîn ê Cîhanê de, hedefê dîyarkirî yê dewletên hevpeyman, damezrandina dewletên erebî bû.*" Hem ji bo pêşîlêgirtina belavbûna Şoreşa Bolşewîk û hem jî ji bo petrola Mûsil û Kerkûkê, nedixwestin berjewendîyên xwe yên di vê herêmê de bixin xeterîyê û dev jê berdin. Lewra damezradina Kurdistaneke serbixwe, mimkun bû ku hem têkilîyê wan û ereban û hem jî li hemberê Rusyaya Bolşewîk têkilîyên wan û Kemalîstan têxe rewşekî xeter.

Eger îngilizan bixwesta tevgera Kemalîst bixin tengasîyê, bi asanî karibûn li başûrê Kurdistanê bi piştgirîdana Şêx Mehmûd dewleteke Kurdistanê bidin avakirin. Ku tiştekî wisa pêk bihata, wê demê çêbûna Kongreya Erzurom û Sêwazê jî diketa xeterîyê. Mistefa Kemal têgehîştibû ku ji ber gelek sedemên jeopolîtîk, îngiliz naxwazin dewleteke serbixwe ya Kurdistanê bête damezrandin. Ji ber vê yekê, jixwe Kurdistana serbixwe ne di bîra wî de bû, wî dixwest pêşî li îhtimala pêkhatina otonomîya Kurdistana Başûr bigre. Ji bo vê, dixwest bi destê subayên xwe yên li başûrê Kurdistanê û merivên xwe yên di nav tevgera Şêx Mehmûd de, tevgera kurd provaqe bike û pêşî li pêkhatina têkilîyên wan ên navneteweyî bigre.

Wekî ku ji alîyê îdeolojîya fermî ya dewletê ve têtе îddîakirin, di 19yê Gulana 1919 de ji Stenbolê ber bi Samsunê ve çûyina Mistefa Kemal, ne serhildana dijî dagirkeran bû û ne jî berxwedana dijî hêzên dewletên emperyal bû. Armanc, di çarçoveya encamên Şerê Yekem de, li gor rewşa nûh, ji nûh ve sazkirina û rêxistinkirina dewletê ye. Ji bo vê yekê pêdivî bû, pêşîyê li hemberî yonanîyan şer bête rêxistinkirin û digel wê jî hinek grubên çeteyî û rêxistinên mîllî yên ku di pêvajoya Şerê Yekem de û piştî Şerî peyda bûbûn, bihatana kontrolkirin û belavkirin. Padîşah Wahdettîn bi xwe vê wezîfeyê bi unwanê mifetîşîya orduwa 3. dide wî û dibêje "digel vî wezîfeyê, min 30 hezar pareyê xwe yê şexsî jî pêre dan wî." Ew selahiyetên ku Wahdettîn dide Kemal, di tarîxa osmanîyan de, ji bo kêm kesan hatine dayin. Ji xwe dema ku M. Kemal li Samsunê ye, ji bo hinek serokeşîr û şexsîyetên kurd têlgiraf û nameyan dişîne û dibêje,

> "Ez ji alîyê Sultan ve hatime wezîfedarkirin, di nav demekî kurt de ez ê werim zîyaretîya Kurdistanê. Îngiltere dixwaze Kurdistana serbixwe qurbanê berjewendîyên ermenan bike, lê hun dizanin ku kurd û tirk birayê

www.arsivakurd.org

hev in, ji bo hebûna me, îhtiyacî bi kurd û tirk û hemû misilmanan heye. Ez bi xwe, bi şertê ku Dewleta Osmanî parçe nebe, dixwazim hemû îmtîyaz û hiquqê ku bibe wesîleyê geşbûn û pêşketina kurdan, bête qebûlkirin."(Ayşe Hürr, rojnameya *Taraf*)

M. Kemal dema ku ev name û têlgirafan ji şexsîyetên navdar û serokeşîrên kurdan re dişîne, heman demî hazirîya ***Kongireya Erzuromê***(23yê Temmuza 1919) jî dike. Di pêvajoya Kongireya Erzuromê de di nav kurdan de nezelalî û nedîyarîkî heye. Ji ber vê yekê, ji alîkî ve kurd elaqayeke mûhîm nîşanê Kongreyê nadin û ji alîyê din ve jî li benda beyannameya kongireyê dimînin. Lewra beşekî kurdan hêvîya xwe bi pêkanîna ***Prensîbên Wîlsonî*** ve girêdabûn. Dema ku Prensîbên Wîlsonî têne rojeva Kongreya Erzromê, li ser vê mijarê gengeşî nayê kirin, tenê di beyannameya encama Kongireyê de ji bo hêvîdarkirina kurdan tête gotin, ku "ev mesele dê di civîna Meclîsa Mîllî de bête munaqeşekirin." Xalid Begê Cibrî vexwendîyê Kongireyê bû, ji ber ku di nav xebata rêxistinî de bû beşdar nabe, serokê ***Cemîyeta Tealîya Kurdistanê*** Seyîd Evdilqadir jî, ji bo çavdêrîkirina Kongireyê heyetekî şandibû Erzuromê. Piştî ku heyeta çavdêr vedigere û agadarî dide rêvebirîya CTK, Seyîd Evdilqadir dibêje "divê her kes li çareya serê xwe bigere." Sedemê beşdarnebûna Xalid Begî ji bo Kongireya Erzromê, ew û hevalên xwe di nav xebateke rêxistinî de bûn, ji Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê(CTK) cûda, ***Komîteya Kurd a Erzuromê*** damezrandibûn. Komîteya Kurd a Erzuromê serxwebûnê diparast, ***Komîteya Kurd a Stenbolê***(Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê) jî otonomîyê diparast.

Piştî ku di Kongireya Erzuromê de rewş dîyar bû, êdî kurd beşdarê ***Kongireya Sêwazê***(4ê Eyûla 1919) nebûn. Rojeva esasî ya gengeşîyên Kongireya Sêwazê li ser mandaterîyê bin jî, biryarin civîna Amasya û Kongireya Erzuromê li vira jî têne qebûlkirin û bingeha rêvebirîya Anqerayê jî di vê civînê de bi navê "Heyetê Temsîlîye" tête diristkirin. Padîşah Wahdetîn ji bo pêkhatina vê sazîyê dibêje: "Heyetê Temsîlîye ronahîya taca seltenata min e." Di kongireya Sêwazê de helwesta derbarê meseleya kurd hîn zelal tête dîyarkirin. Di beyannameya Kongireyê de dibêje "sînorê Dewleta Osmanî, erdê ku kurd û tirk bi hev re li ser dijîn digre nav xwe û ne mimkun e ku kurd ji civaka osmanî veqetin." Piştî ku di van kongireyan de derbarê meseleya Kurdistanê de, helwesta M. Kemal û hevalên wî dîyar bû, êdî ji xeynî rêxistinkirina xebata ji bo Kurdistanê, li ber kurdan rê nemabû.

Komîteya Kurd a Erzuromê, hem li Kurdistanê xebata xwe dikir û hem jî dixebitiya ku bi Komîteya Stenbolê re yekîtîyekê pêk bînin. Li gor konsolosê Rusî Pavlovskî, "Komîteya Kurd a Stenbolê û Komîteya Kurd a Erzuromê di Nîsana 1922yê de yekîtîya xwe pêkanîne." Piştî yekbûna herdu gruban, navê rêxistina nûh dibe "Komîteya Navendîya Kurdistanê". Ji yekîtîya ev herdu gruban şûnde, xebata yekîtîyê hîn bi firehî hate berdewamkirin, di encamê de

hinek grubên din jî tevî vê yekîtîyê bûn û navê rêxistnê kirin ***Komîteya Îstiqlala Kurdistanê*** yan jî ***Komîteya Azadîya Kurdistanê (AZADÎ)***.

Bi çêkirina Kongreyên Erzurom û Sêwazê, ji alîkî ve M. Kemal bandora xwe ya nav tevgerê jî xurttir kiribû û wek serokê tevgera "Mûcadeleya Mîllî" tevdigerîya û êdî giranîya xwe dida ser xebatên li Anqerayê. Piştî Kongireya Sêwazê M. Kemal, bi Elîşan Begê kurê Mistefa Paşayê Qoçgirî re jî hevdîtin dike, jê daxwaz dike ku wek mebûsê herêma Sêwazê tevî xebatên Meclîsa Anqerayê bibe. Ji ber ku di vê hevdîtinê de li ser mesela kurdan lihev nakin, Elîşan Beg hem ev daxwaza Kemal red dike û hem jî kurdên ku mebusî qebûl kirine bi tundrewî wan rexne dike. Demekî şûnde jî bi navê eşîretên wê herêmê, li ser mesela kurd, di roja 25 Çirîya Paşîn a 1920an de muxtirayekê didin hikumeta Anqerayê. Lêbelê hikumeta Anqerayê bersîva wan nade. Piştê wî, bi navê Eşîretên Dêrsimê, di 25 Kanûna 1920an de muxtirayekî din ji bo hikumeta Anqerayê tête rêkirin ku têde weha hatibû nivîsandin: "*Ji bo serokatîya Meclîsa Mîllî ya Anqerê; Li gorî Peymana Sevrê divê li wîlayetên Dîyarbekir, Elezîz, Wan û Bedlîsê Kurdistaneke serbixwe bête avakirin, ku ev yek pêk neye, em ji nûha ve beyan dikin ku mecburî em dê vê heqê xwe bi hikuma çekê bigrin.*" Piştî vî xebatê, Heyder Begê birayê Elîşan Beg, ji bo hevdîtina bi Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê re diçe Stenbolê. Her çiqas ku em bi temamî nizanibin rola CTK di tevgera Qoçgirîyê de çi ye jî, lê em baş dizanin ku hinek serokên tevgera Qoçgirî endamên CTKê bûn. Dema ku kurd bi ev serdan û hewldanên xwe encamekî nagrin, li qezeya Qangalê civînek tête girêdan û di vê civînê de biryara "*em dê Kurdistanê hetanî dawî biparêzin*" tête girtin. Di çarçoveya vê biryarê de bi serokatîya Elîşan, Elîşêr û Nûrî Dêrsimî xebat û propaganda neteweparêzên kurd berdewam dike. Çekdarên tevgera kurd peyderpey berê xwe didin qeraqol û baregayên dewletê. Di destpêkê de avêtin ser Zarayê û paşê jî qezeya Refahiyeyê bidest xistin û li ber qonaxa hikumetê ala Kurdistanê daçikandin. Hikumeta Anqerayê bêyî ku fersenda berfirehbûnê bide tevgera kurd, bi pişt-girîya Bolşewîkan jî di Adara 1921ê de di bin serokatîya Seqallî Nûreddîn Paşa de 14yê Adara 1921an Orduya Merkezî êrîşekî dijwar dibe ser Qoçgirîyê. Nûreddîn Paşa ew gotina xwe ya meşhûr wê demê dibêje "ew ên ku digotin "Zo"(ermen) hatin pakişkirin. Ez jî dê qira ên ku dibêjin "Lo"(kurd) bînim." Tevgera Qoçgirî nekarî xwe li ber hêza ev herdu dewletan bigre, serokên tevgerê mecbur man ku bi tevî xelkê siwîl û çekdaran derbasê herêma Dêrsimê bibin.

Mistefa Kemal hîn di serî de li hemberê dewletên rojava, potansîyela tehdîta Şoreşa Bolşewîk dibîne û vê konjoktorê jî bikartîne. Û berîya hemûyan jî destek û alîkarîya Rusya Bolşewîk digre. Di 16yê Adara 1921an de, di navbera rêvebirên Yekîtîya Sovyet û Brîtanyayê de peymanek tête îmzekirin. Pişt re jî, roja 20ê Çirîya Pêşîn a 1921an, di navbera Fransa û Kemalîstan de jî Peymana Anqerayê hate îmzekirin. Di Sibata 1921an de ji alîyê dewletên hevpeyman ve vexwendina hikumeta Anqerayê ji bo Konferansa Londrayê, bû gava pêşîn a

www.arsivakurdi.org

naskirina hikumeta Anqera û destpêka têkilîyên dîplomatîk ên bi dewletên rojava re. Pêkhatina rûdan û çêbûna van peymanan pêşîya tevgera Kemalîst û paşayên osmanîyan vekir. Piştî îmzekirina ev peymanan, êdî qedera kurdan jî dîyar bibû.

Têkilîyên Rusya Bolşewîk û Kemalîstan/Îtîhadcîyan, ne tenê li ser kontrolkirina sînorên başûr ên dewleta Sovyetê û dijîtîya dewletên hevpeyman bû, Bolşewîkan dixwestin bi destê paşayên osmanîyan miletên Qafkazyayê jî terbîye bikin û wan tevî sîstema Sovyetîk bikin. Ji bo vê yekê jî, divîya pêşî li avakirina dewleteke serbixwe ya Gurcistan, Azerbaycan û Ermenîstanê bihata girtin. Di çarçoveya vê sîyasetê de Azerbaycan, Gurcistan û Ermenîstan bi destê Kemalîstan/Îtîhadcîyan hatin terbîyekirin û di van welatan de desthilatdarî kete destê hevalbendên Bolşewîkan. Rêvebirîya Rusya Bolşewîk bi îmzekirina ev peymanan, armanc û prensîbên Enternasyonala Kominîst, bi pêdivî û esasên polîtîka derveyî ya dewleta Yekîtîya Sovyetê ve girêdan. Ji ber vê yekê, Bolşewîkan bêşert û bêsînor piştgirîya Kemalîstan kirin.

Xaleka din jî, meseleya "otonomî"ya ku ji alîyê Mistefa Kemal ve ji bo kurdan hatîye wehdkirin e. Çavkanîya hemû gengeşîyên li ser vê mijarê têlgiraf û sohbeteke digel rojnamevana ye. Talîmatnameya ku li BMMyê hatiye xwendin û di dîroka 22yê Temmuza 1922 de ji bo Kumandarîya Cepheya Elcezîreyê (Iraqê) hatiye şandin dibêje:

> "1- Qonax bi qonax li her derê welat, li ser esasê rasterast beşdarbûna hemû qatên xelkê pêkanîna rêvebirîyên herêmî, pêdivîyê sîyaseta me ya navxweyî ye. Herêmên ku kurd lê dijîn jî, qonax bi qonax pêkanîna rêvebirîyên herêmî, pêdivîyê sîyaseta me ya navxweyî û derveyî ye. 2- Mafê çarenûsîya milletan, wek prensîbekî li hemû dinyayê hatîye qebûlkirin. Me jî vê prensîbê qebûl kirîye. Li gor texmîna me divê kurdan heta nûka teşkîlatên xwe yên herêmî çêkiribûna, serokên wan hatibûna hilbijartin û selahîyetên wan ji alîyê me ve hatibûna dîyarkirin. Wê demê jixwe dê bi destê xwe qedera xwe tayîn bikin, dîyar bikin ku dixwazin di bin îradeya Meclîsa Mîllî ya Tirkiyê de bijîn. Li gor vê armaca sîyasî, rêvebirina hemû xebata li Kurdistanê wezîfeya Kumandarîya Elcezîreyê ye." (Zabitên Veşartî yên TBMM)

Çavkanîyeka dî ya meseleya "otonomî"yê, xwe disipêre sohbeta M. Kemal û rojnamevanên Stenbolê ku di 16-17yê Kanûna Paşîn 1923ê de li bajarê Îzmîtê pêk hatibû. Di vê hevdîtinê de, pirsa li ser meseleya kurd a sernivîsarê rojnameya Vakît Ahmet Emîn Yalaman, M. Kemal bi kurtayî dibêje: "divê em meseleyeke kurdîtî ya cûda nefikirin, li gorî Kanuna Teşkîlatê Esasîye jixwe dê cûrekî herêmên otonom çêbin. Wê demê xelkê kîjan wîlayetan kurd bin, dê xwe bi awayekî otonom îdare bikin." Wehdên "otonomî"ya M. Kemal, tenê ne ji bo kurdên Bakûr e, herweha ji bo Şêx Mehmûdê Berzencî jî wehd û nameyên ji

www.arsivakurd.org

bo "otonomî"yê hatine dayîn. Di belgeyên arşîva Rusya Federal de, naveroka peymana Şêx Mehmûdê Berzencî û M. Kemal wisa hatîye aşkerekirin:

> "1-Dewleta Tirk soza serxwebûnê dide, bi şertê ku ligel welatên din peywendîya wan çê nebe. 2-Dewleta Tirk, Şêx Mehmûdê Berzencî wekî hikumdarê Kurdistana Başûr nas dike û ji bo bajarê Silêmaniyê mafê damezirandina Meclîsê dide. 3-Sînorên Kurdistana Başûr: ji alîyê bakur ve hetanî qeza Şemzînan, ji alî başûr ve çiyayên Hemrîn, ji aliyê rojhelat ve Îran û ji aliyê rojava ve jî digîje Dîjleyê. 4-Dewleta Kurdistana Başûr xwediyê mafê damezirandina artêşa (orduya) xwe ye. 5-Tirkiye bikeve şerî, Kurdistana Başûr mecbure ku piştgirî bide wê. 6-Mafê Tirkîyeyê heye ku leşkerên xwe ji Kurdistana Başûr derbasê cîyekê dî bike, bi şertê erêkirina Hikumeta Kurdistanê. 7-Dewleta Tirkîyeyê dikare piştgirîya maddî û manewî bide Kurdistana Başûr. 8-Hikumeta Kurdistana Başûr, ji bo parastina xwe dikare biryara bicîkirina leşkeran di sînorên xwe de bide."(S. Veroj, Kovara *BÎR*, hejmar:9, r. 18)

Wisa dîyar e ku M. Kemal teqtîkên balkêş bikaranîne. Dema ku di Kongireya Erzuromê de ji bo kurdan tetbîqkirina Prensîbên Wîlsonî ji wî têne pirsîn dibêje "ev mesele dê di civîna Meclîsa Mîllî de bête munaqeşekirin." Tetbîqkirina "otonomî"ya herêmî jî, hewaleyê Kanuna Teşkîlatê Esasîye dike. Peymana navbera wî û Şêx Mehmûdî jî, hetanî destpêka êrîşkirina hêzên îngîlîz ji bo bajarê Silêmanîyê(15/05/1923) berdewam kir. Di hevdîtinê Lozanê de Îsmet Înonî jî gotibû "Kurd û tirk du unsurên wekî goşt û neynûk in, ji hev nayin veqetandin." Dema ku em çêbûna bûyerên wê demê û biryarin hatine girtin raberî hev bikin, wisa dîyar e ku Kemalîstan ji bo du sedeman meseleya "otonomî"yê anîye rojevê: yekem, li hemberî îngilizan teşwîqkirina serhildana Şêx Mehmûdî ye; ya duyem jî, di derbarê Peymana Lozanê de nermkirin û bêdengkirina muxalefeta navxweyî û derveyî ye. Lewra, di civîna veşartî ya Meclîsê Mebusan de 63 mebusên kurd li dijî îmzekirina Peymana Lozanê bûn, ji ber ku di nav sînorên nûh de wîlayeta Mûsilê tunebû. Piştî îmzekirina ***Peymana Lozanê***(24ê Temmûza 1923), carekî dî gotina "otonomî" nehate bilêvkirin. Nexwe M. Kemalî "otonomî" da, kurdan bi xwe qebûl nekirin?

Her çiqas ji alîyê Kemalîstan ve şerletanîya ***Meseleya Mûsilê*** bête kirin jî, li ser vê meseleyê di rûniştina veşartî ya meclîsê de M. Kemal dibêje: "ev herêm di dema osmanîyan de jî bi problem bû." M. Kemal li hember muxalefeta navxweyî û parlementerên kurd, rasterast nebêje me dev ji Mûsilê berdaye jî, wateya gotara wî jêvebûn e. Digel vê yekê, sedemê derengxistina lihevkirina bi îngilizan re: îqnakirin û bihûrandina astenga muxalefeta navxweyî; û dîyarbûna rewş û statuya kurdên Başûr di nav Qanuna Esasî ya nû ya Iraqê de bû. Hikumeta Anqerayê, polîtîkayên derbarê meseleya Mûsil û Destûra nûh ya

www.arsivkurd.org

Iraqê, di paralelê hev de dibirin. M. Kemal zanîbû ku di sîyaseta îngîlîz de damezrandina dewleteka kurd nîn e, lêbelê wî dixwest kurdên başûr negihîjin statuyekî sîyasî, welew ku ew statu otonomî be jî. Piştî ku di sala 1925an de Destûra Iraqê hate qebûlkirin û têde ji bo kurdan tu heq û statuyekî nehate dîyarkirin, lihevhatina li ser Mûsilê(Hezîran 1926) di nav demekî kurt de pêk hat. Di vê navberê de, ji bo ku gavekî zûtir meseleya Mûsilê bête belêkirin û muhalefeta navxweyî jî bête bêdengkirin, tevgera kurd a sala 1925an jî, wek tevdan û hewldaneke îngiliz hate nîşandan.

Tevgera sala 1925an ku bi navê tevgera Şêx Seîd tête nasîn, ji alîyê Komîteya Îstiqlala Kurdistanê(Azadî) ve hatibû rêxistinkirin. Hikumeta Anqera, ancax bi piştgirîya Rusya Bolşewîk, Fransa û Îngiltere tevgera kurd a 1925an jî pûç kir. Tiştê balkêş ew e, ku rêvebirên Komîteya Îstiqlala Kurdistanê(Azadî) û serokê tevgera başûrê Kurdistanê Şêx Mehmûd Berzencî, ji bo ku rêvebirên Yekîtîya Sovyetê piştgirî bide tevgera kurd, bîzatîhî ji Lenîn re nameyan bi rê dikin û di nameyên xwe de dibêjin *"Em amade ne ku qedera gelê kurd bi qedera gelê Sovyetê ve girê bidin."* Lê mixabin rêvebirên Sovyetê, tenê qîma xwe bi piştgirî nedana tevgera kurd nayînin, berevajî daxwaza vî gelê bindest, piştgirî didin dewletên dagirker. Û tevgera neteweyî ya kurd, *"Bi hevkarîya dewletên emperyal tête tawanbarkirin û wek tevgereke dijî-şoreşî ya Sovyet û Tirkiyeyê tête îlankirin."*

Bi giştî di derheqê têkoşîna rizgarî ya miletên bindest û bi taybetî jî derheqê meseleya neteweyî ya kurd de helwesta sîyasî-pratîk a Rusya Bolşewîk, di çarçoveya berjewendîyên Dewleta Yekîtîya Sovyetê de bûye. Piştî ku hikumeta Anqerê bi piştgirîya Îngiltere, Fransa û Rusya Bolşewîk tevgera kurd a 1925an jî pûç kir, nijadperestî û şovenîzma rejîma Kemalîst xwe hîn aşkere dîyar kir. Di sala 1926an de, êdî dema ku M. Kemal behsa unsûrên damezrêner ên Komarê dike dibêje, *"unsûrê esasî yê Komara me, gelê(etnîsîteya) tirk e."*(Tekin Alp, *Türkleştirme*, say. 8, Resimli Ay matbaası, İstanbul-1928) Ji daxwuyanîyên wek vê dîyar dibe, ku damezirandina Dewleta Komarê, li ser bingeha *turkkirina* milletên di nav herêma "Mîsaqê Mîllî" de pêk hatîye.

Ji bûyer û têkilîyên ku heta nûha hatin dîyarkirin, der tê holê ku rejîma Kemalîst bi piştgirîya emperyalîst û Bolşewîkan biser ketîye, ne ku dijberîya wan kirîye. Her wekî ku ji alîyê berdevkên îdeolojîya fermî ya dewletê ve tête îddîakirin, ku tevgera Kemalîst yan jî "Mûcadeleyê Mîllî", ne encama serkevtina şerê "dijî-emperyalî" bû. Berevajî wê, bi erêkirina hêzên emperyal ên serdest, bi destê paşayên osmanîyan li ser baqîyeya Împeratorîya Osmanî, di şiklê "dewlet-netewe" de damezirandina komareke "otokratîk û dîktatorel" e. Lewra rejîma Kemalîst, ne li ser bengehê îdeolojîyeke xwerû û berxwedanê, li ser "radestîyeke pragmatîst û otokratîk" hatiye avakirin. "Mûcadeleyê Mîllî", li hemberî gelên Anatolya û Mezopotamya Jorîn, têkoşîna serdestkirina nasnameya etnîkî ya tirk e. Di vê çarçoveyê de heman demê "şerekî navxweyî" ye. Tevgera Kemalîst, berdewamê tevgera Jon-Tirk û Îttîhad-Teraqî ye. Çavkanîya ku tevgera Kemalîst

www.arsiwakurd.org

jê peyda bûye, ne tenê dîktatoryel û cuntaparêz e, herweha nijadperestên tûranî ne jî.

Ev qerekterê wî, di kirin û pratîkên wî de xuya dibe. Hem di pêvajoya Şerê Yekem de, hem di Qoçgirî û tevgera 1925an de û hem jî di dema Tevgera Agirî û Dêrsimê de rêbaz û polîtîkayên dijwar ên nijadperestî, înkarkirin û tunekirinê hatin tetbîqkirin. Bi wesîleya Tevgera Agirîyê, li hemberî xwestinên demokratîk û neteweyî yên kurdan, helwesta Dewleta Komarê di rojnameya *Komarê (Cumhurîyetê)* ya roja 16yê Temmûza 1930yî de wiha tête aşkerekirin:

> "Teyareyên me di serê girên Agirîyê de bi awayekî tundrew evan 1500 eşqiyayên ku di kûn û şikeftan de man e, bombebaran dikin. Çîyayê Agirî her gav di nav agir û înfilaqê de dinale. Şûna eşqiya û asêyan ji alîyê heyloyê hesinî yên tirkan ve tête pakkirin. Ew gundên ku xwe sipartine eşqiyayan bi temamî têne şewitandin. Ew ên ku di Tevgera Zîlanê de hatine tunekirin hejmara wan nêzîkê 15.000an ne. Gelîyê Zîlanê heta ber dev bi cendek û cesedan tije bûye."

Û di pey wê re di hejmara roja 31ê Tebaxa 1930 yê rojnameya *Millet* de, bi gîştî li hemberî grubên etnîkî yên din û bi taybetî jî li hemberî xwestinên neteweyî yên kurdan polîtîka Dewleta Komarê wisa tête aşkirakirin: "*Di vî welatî de tenê neteweya tirk dikare mafên etnîkî û qewmî bixwaze, ji xeynî wê, mafê tu kesekî nîne.*"

Mînakekî balkêş a hevkarîya Bolşewîk û Kemalîstan jî, helwesta di derbarê Tevgera Agirîyê de ye. Ji bo dorpêçkirin û pûçkirina Tevgera Agirî, bi tesîr û giranîya Yekîtîya Sovyetê, şiklê dawî yê sînorê Îran û Tirkîyeyê, di sala 1932 de cardin ji nûh ve tête dîyarkirin. Beşekî deşta Bazidê didin Îranê û çiyayê Agirî bi gîştî digrin nav sînorên Komara Tirkîyeyê.

Bi taybetî jî di derbarê meseleya neteweyî ya kurd de, divê li ser têkilîyên Bolşewîk/Yekîtîya Sovyetê û Kemalîstan lêgerîn û lêkolînên berfireh bêne kirin. Dema ku em li têkilîyên Yekîtîya Sovyetê û M. Kemal binêrin, ne dûrê aqila ye ku meriv bêje ji ber serhildana Agirî, li ser daxwaza Tirkiyê, herêma otonom a ***Kurdistan Sor***, sala 1928an ji alîyê rêvebirîya Sovyetê ve ji holê hate rakirin û belavkirin. Baş e, ji bo çi Kurdistana Sor hate avakirin û ji bo çi hate belavkirin? Gelo rêvebirîya Yekîtîya Sovyetê ji bo ku di ser kurdan de derîyekî ji têketina Rojhelata Navînê re vekin, Kurdistan Sor avakirin? Yan jî avakirina Kurdistana Sor, li hemberê Îngilîz û tevgera Kemalîst, wekî unsûrekî tehdîdî hate bikaranîn? Divê li ser vê meseleyê lêgerîn û lêkolînên berfireh bêne kirin.

Di encama tetbîqkirina ev rêbaz û polîtîkayên hêzên emperyal û dagirker de, Kurdistan hatiye parçekirin, kadro û serokên tevgera kurd hatine belavkirin, bêtesîrkirin û dûrxistin. Di pey vê re, tevgera kurd a piştî salên 1925an, bê mejî û serokatî maye.

www.dersimkurd.org

Di encamê de, damezrênerên Komarê, xwestin hemû civakên neteweyî yên dema osmanîyan, bi navê nasnameya tirkîtîyê di nav çarçoveya Komarê de bipişkivînin û asîmîle bikin. Her çiqas wekî ermen û ruman hinek civakên neteweyî yên xaçperest, di çarçoveya Peymana Lozanê de hinek mafê wan ê olî û kulturî ji alîyê dewletên Awrupayî ve hatibin parastin jî, van miletan bi rênîşandan û polîtîkayên dewleta Komarê ji alîyê civakê ve hatin tecrîtkirin û çarçoveya meşrûyeta hebûna wan pirr hate tengkirin. Eynî polîtîka û pratîk, ji bo kurdan jî hatin tetbîqkirin, lêbelê dewleta Komarê ji roja damezrandinê bigre hetanî îro di polîtîka xwe ya derbarê meseleya neteweyî ya kurd de, bi ser neket. Armanca sîyasî ya damezrênerên dewleta Komarê: li ser esasê etnîsîteya tirkîtî, tirkkirina milletên misilman û misilmankirin û koçberkirina hemû milletên xeyrîmûslim û xaçperestên li ser cografya Anatolya û Mezopotamya Jorîn bû. Her çiqas dewleta Komarê di mesela misilmankirina cografya Anatolyayê de bi ser ketibe jî, digel hemû rê û rêbazên nehiquqî û nemirovî, meseleya tirkkirinê neçû serî. Di vê pêvajoyê de kurdan her carê xwe ji nû ve afirandin, hemû polîtîkayên nijadperest û dagirker ên dewleta Komarê pûç kirin. Bêguman ev helwesta kurdan, tenê bi şervanî û mêrxasî û eşîrtîyê nayê îzahkirin, divê hinek sedemên dîrokî û komelayetî yên esasî hebin. Eger ku em bi kurtayî behsa hinek ji wan sedeman bikin: Yek jê, ku di formata fikra neteweyî de nebe jî, di nav civata kurd de bîrewerîya *nasnameya kolektîf* gelek xurt e. Ya dî, karîna xwe ji nû ve afirandinê ye; di nav civata kurd de ji alîkî ve hesasîyeta ji bo berdewamkirina têkilîyên kevneşopî yên wekî rêxistina eşîrî, tarîqat, medrese û wd. hatine parastin. Her weha ji alîyê din ve jî aheng û mûtabeqata bi pêşkevtinên modernîzmê re pêk hatîye. Sedemekî herî girîng jî, enerjîya pozîtîv a parçebûnê ye; parçebûna Kurdistanê trajedîyeka dîrokî be jî, di encamê de tesîrên pozîtîf jî peyda kirîye. Dema ku hereketa kurdî li parçekî Kurdistanê lawaz bûye yan jî têkçûye, tesîra hereketên parçeyên din ji wan re bûye çavkanîya moralê û wan li ser pîyan girtine. Mînak: Damezrandina Komara Kurd a Mahabadê, Tevgera Barzanî û Peymana 11yê Adara 1971ê, tevkûjîya Halepçeyê û koçberîya bi mîlyonan kurdên Başûr, li başûrê Kurdistanê serhildana Adara 1991ê û damezirandina Hikumeta Federal a Kurdistanê û wd.

Xwendevanên hêja, ji ber naveroka dosyeya vê hejmarê, em mecbur man ku pêşgotina vê hejmarê hinek dirêj bikin. Em cardin dibêjin bi hêvîya hevdîtina hejmareke nûh ya BÎRê, di nav xêr û xweşîyê de bimînin.

BÎR

www.serxwebun.org

Pirsên Ji Bo Dosyeya "Ji Destpêka Sedsala Bîstan(20.) Ber bi Sedsala Bîstûyekan(21.) ve Meseleya Neteweyî Ya Kurdistanê: Rabihûrî, Îro û Dahatû"

Berêz:

Em bi navê kovara **BÎR**ê, dixwazin ji hejmara yanzdehan(11.) pêve bi navê ***"Ji Destpêka Sedsala Bîstan(20.) Ber bi Sedsala Bîstûyekan(21.) ve Meseleya Netewî Ya Kurdistanê: Rabihûrî, Îro û Dahatû"*** rêzedosyekê amade bikin. **BÎR**, ji sê mehan carekê tête weşandin û kovareke lêkolîn û lêgerînê ye. Zimanê nivisîna kovarê bi kurdî-tirkî ye û ciyê weşandina wê jî Diyarbekir e. Derbarê zimanê nivîsînê de tercîha me kurdî ye, lê belê nivîskar bi çi zimanî karibe xwe îfade bike, dikare wî bi kar bîne. Dema ku em dibêjin rêzedosya ***"Ji Destpêka Sedsala Bîstan (20.) Ber bi Sedsala Bîstûyekan (21.) ve Meseleya Neteweyî Ya Kurdistanê: Rabihûrî, Îro û Dahatû"***, armanc ew e ku em nirxandin û analîzên we yên li ser sedsala rabihûrî, lênêrînên we yên derbarê îro û projeyên we yên derbarê dahatûyê(paşerojê) de bigehînin xwendevanan, raya giştî ya kurd û dinyayê. Bi gotineka din, em dixwazin dîroka tekoşîna sîyasî-netewî ya sedsala dawî ya Kurdistanê, bi lênêrîn û analîzên lêkolîner, serok û kadroyên sereke yên rêxistinên siyasî bigehînin nivşên nûhatî.

Rêbaza me ya ji bo amadekirina vê dosyayê: Di şiklê pirs-bersîvê de ye. Her çi qas me pirsên lijêr diyarkirî amade kirine jî, bêguman bi tenê ev pirs, têrî analîzkirina bûyer û pêşketinên sedsalekî ne bes in. Armanca amadekirina van pirsan, balkişandina li ser hinek xal û bûyeran, dîyarkirina çarçova vê dosyayê ye. Ji bo dewlemendkirin û bêkêmaniya vê dosyayê, hûn çi qas pirsan ji xwe bikin û bersîva wan di nivîsa xwe de dîyar bikin, ev dosye dê ew qas bigîje armanca xwe.

www.arsivakurdi.org

1- Berêz hûn dikarin bi kurtayî behsa jîyana xwe ya bihûrî bikin?

2- Tirkên Oxuz di sedsala 11. de hatin Anatolyayê. Gelo dema ku oxuzan, turkmenan derbasê Anatolyayê bûn çend kes bûn? Berîya ku tirk werin vê cografyayê, kurd li vê derê cîwar(binecî) bûn. Digel vî qasî, tirkan li ser cografya Anatolya û Mezopotamyayê dewlet û împeratorî damezirandin. Gelo kurd çima bi ser neketin yan jî nekarîn vê yekê pêk bînin? Hûn dikarin bi kurtayî sedemên bingehîn ên vê yekê ji me re îzah bikin?

3- Gelo naveroka Dewleta Osmanî û mantîqa Împeratorîyetîyê û ew pêvajo û şertên ku bûn sedema têkçûna wê çi bûn? Û her wekî ku bi fermî tête îddîa kirin, ji împeratoryetê veqetandin, "ji nû ve vejîna" tirkîtîyê ye?

4- Bîrewerîya neteweyî û rêxistinbûna ji bo vê armancê di nav Împeratorîya Osmanî de, bi taybetî pêşîyê, di nav komeleyên etnîkî yên herêma Balkanan de dest pê kir û jê veqetiyan. Li ser peydabûna bîrewerîya neteweyî û rêxistinbûna ji bo vê armancê di nav kurdan de, fikrên cûda(ciyawaz) hene: Ew ên ku meseleyê wek meseleke dîrokî-kulturî dibînin, vê pêvajoyê ji serhildana Kawa didine destpêkirin; hinek ji *Mem û Zîn*a Ehmedê XANÎ didin destpêkirin; û hinek jî vê pêvajoyê bi bûyerên dawîya 1800î û destpêka 1900î didine destpêkirin. Ku em neteweti wekî terzeke sîyasetê bifikrin, di nav kurdan de fikra neteweti û neteweparêzî kengê peyda bûye?

5- Di bihara sala 1907an de bi beşdarbûna beşeke girîng ên serokeşîrên kurdan di bin serokatîya Şêx Evdilselam Barzanî de komcivînek tête lidarxistin. Di vê komcivînê de biryarên ku têne girtin bi belêkirina/ erêkirina hinek şexsîyetên navdar ên kurdan jî, wek daxwazên miletê kurd ji bo rêvebirîya Babê Alî têne pêşkêşkirin: "*1-Divê zimanê kurdî di herêma kurdan de wek zimanê fermî bête qebûlkirin. 2- Divê hînkarî û perwerdeyî bi zimanê kurdî bête kirin. 3- Divê qaymeqam, mudirê nehîyê û memurên din ji kesên ku zimanê kurdî baş dizanin bête bijartin.*"
Dema ku em van daxwazan û bûyerên di pey wan re derketine holê bînin ber çavên xwe, gelo em dikarin bêjin ev daxwaz bûne destpêka peydabûna tevgera neteweyî ya kurd a serê sedsala 20.?

6- Berîya ku Şerê Yekemîn ê Cîhanê dest pê bike, piranîya miletên Balqanî û Afrîkayî ji Împeratorîya Osmanî veqetiyabûn. Gelek komelên etnîkî yên din jî di pêvajoya Şerê Yekemîn de veqetiyan û dewletên xwe yên neteweyî damezrandin. Di vê pêvajoyê(Şerê Yekem ê Cîhanê) de, ji ber çi kurdan jî nekarîn wekî komelên etnîkî yên din dewleta xwe damezrînin?

7- Divê em armanc û faalîyeta weşana (Kurdistan-1898, rojnameya *Tevavûn*

www.arsivakurd.org

û Terakkî ya Kurd, Rojî Kurd-1913, *Jîn*-1918, wd.) û rêxistinên (Cemîyeta Azm-î Kavî ya Kurdistanê, Cemîyeta Hêvî ya Xwendekarên Kurd, Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê û wd.) kurdî yên ku di destpêka sedsala 20. de hatine damezirandin di kîjan çarçovê de binirxînin?

8- Serokê Deweletên Yekîtîya Amerîkayê (DYA) Wîlsonî, 8ê Kanûna 1918 çardeh(14) prensîb derbarê sazûmana nû ya piştî Şerê Yekemîn ê Cîhanê de pêşkêşî Kongreya DYAyê kir: "*Bend 5- Divê dekolonîzasyon were pêkanîn û di welatê kolonîkirî de mafê dîyarkirina çarenûsîya neteweyan bête qebûlkirin. Bend 12: Li ser xaka Împeratorîya Osmanî, herêmên ku piranîya wan tirk in divê mafê serwerîyê(hakîmyetê) ji bo wan bête dayin, lê belê xelkê ku ne tirk e divê ji bo wan jî mafê serxwebûnê bête dayin...*"
Digel ku kurd jî yek ji xelkên di nav Împeratorîya Osmanî de bûn, di çarçova ***Prensîbên Wîlsonî*** de nikarîn deweleta xwe damezrînin, yan jî ew xelkê ku ji bo vê yekê jê re piştgirî nehate dayin tenê kurd bûn. Ji bo çi yan jî ji ber çi, prensîbên Wîlsonî ji bo kurdan nehatin tetbîqkirin?

9- Di 30ê Çirîya Pêşîn a 1918an de ***Peymana Mondrosê*** hate îmzekirin û di 17ê Berfenbara 1918an de bi serokatîya Seyîd Evdilqadir Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê hate damezirandin. Dema ku em li armanca damezirandina KTK (KTC) û li qerektera civakî û çînî ya kadroyên wê binêrin, em dikarin bêjin ev rêxistin yekemîn rêxstina modern a kurd e? Nexwe rêxistineke rewşenbîrî ya ku xwestinên wê nedîyar û ji xelkê dûr e?

10- Hêzên eskerî yên îngilizan 7ê Nîsana 1918an di bin serokatîya General Marshall de bajarên Kerkûk û Silêmaniyeyê dagîr kirin û bi vî dagirtinê Kurdistana Başûr hemû kete bin bandora îngilizan. Ji bo nirixandina/helsengandina vê rewşa nû, roşinbîr û alim û serokeşîrên wê herêmê bi serokatîya Şêx Mehmûd civînek girêdan. Di encama vê civînê de biryareke hevpar hate girtin û ji bo mesûlê eskerî yê Kerkûkê jî hate verêkirin, ku tê de hatibû daxwazkirin: "*Divê Hikumeta Kurdistanê bête damezirandin û Şêx Mehmûd jî bibe serokê vê hikumetê.*" Îngiliz bersîveke erênî didine kurdan, di destpêka sala 1919an de yekemîn Hikumeta Kurd tête damezirandin û Şêx Mehmûd jî wekî Kralê (melîkê) Kurdistanê tête ragehandin. Lê belê ji ber nakokîyên di navbera Şêx Mehmûd û îngilizan de, jîyana yekemîn Hikumeta Kurdistanê jî pir kurt dibe. Di encama şerê di navbera Hikumeta Kurdistan û hêzên îngiliz de, Şêx Mehmûd di roja 19/06/1919an de ji alîyê hêzên eskerî yên îngiliz ve bi birîndarî tête girtin. Ji vê pêve, geh baş û geh xerab, peywendiyên/têkilîyên îngiliz û kurdan berdewam bikin jî qet li hev nayin. Di dawîyê de Kurdistana

www.arsivakurdi.org

Başûr, bi biryara Cemîyeta Miletan ku tê de tête gotin "*Divê zimanê kurdî bibe zimanê fermî, rêvebirên dadgeh û dibistanan, kurd bin û helwesta li hember kurdan baş be.*" Iraq, ji bo mandaterîya îngiliz tête hiştin û paşê îngiliz jî Başûrê Kurdistanê bi rêvebirîya Iraqa Ereb ve girê didin. Lê belê çawa ku biryara Cemîyeta Miletan nehate tetbîqkirin, xerabûna têkilîyên îngiliz û kurdan jî bi piranî bi mutaasibîya Şêx Mehmûd ve tête girêdan û herweha tête gotin, kurd qasê ku karibin dewletekî damezrînin pêşketî nebûn. Dema ku em seyra rewş û bûyerên wê demê bikin, ma erebên ku bi desteka îngilizan bûn dewlet ji kurdan pêşkevtîtir bûn, ferqa/ciyawazîya kurd û ereban çi bû? Di Rojhelata Navîn de pêwistîyên bingehîn ên sîyaseta îngiliz çi bûn û li gor vê sîyasetê, damezirandina dewletekî kurd di rojevê de bû?

11- ***Konferansa Aştî ya Parîsê***, ji bo amadekirina peymanên bi dawîanîna Şerê Yekemîn ê Dinyayê, ji alîyê dewletên Îtilaf ve hatibû amadekirin. Şerîf Paşa jî, ji bo temsîlkirina kurdan tevî vê konferansê bûbû. Ev konferans, yekemîn konferansa navneteweyî bû, ku tê de kurd jî ji alîyê Şerîf Paşa ve hatibûn temsîlkirin. Di vê Konferansê de ji bo çareserîya nakokîyên navbera miletê kurd û ermenan, peymanek di navbera nûnerên her du alîyan tête îmzekirin. Piştî ku M. Kemal bi çêbûna vê peymanê dihese, ji bo ku Şerîf Paşa ji konferansê bête azilkirin, ji alîkî ve bi wesîteya hinek serokeşîrên kurd bi navê kurdan têlgirafan dişîne rêvebirîya konferansê da ku Şerîf Paşa wan temsîl nake, ji alîyê din ve jî dest bi hewldanan dike ku dewletên sazker ên konferansê rê nedin ku Şerîf Paşa tevlî konferansê bibe. Konferansa Aştî ya Parîsê, ji bo çareserîya mesela kurd zemîneke çawa bû û di encama kîjan têkilîyan û tawîzan de kurd ji konferansê hatin dûrxistin?

12-Li hemberî Hikumeta Komara Tirkiyê tevgerên wekî Qoçgirî (1919), Şêx Seîd(1925), Agirî (1930), Dêrsim(1937-38) pêk hatin. Digel ku berdêleke giran hate dayin jî, lê belê ev tevgerên ha bi ser neketin. Sedemên navxweyî û derveyî yên têkçûna van tevgeran çi bûn? Ger di pêvajoya Şerê Yekemîn de û ger jî di pey wî re, di hizra wan dewletên ku wan dixwest herêmê ji nû ve saz bikin de statuyeke nû ji bo kurdan hebû gelo?

13- Rêvebirên Komîteya Îstiqlal a Kurdistanê(Azadî) û serokê tevgera başûrê Kurdistanê Şêx Mehmûd Berzencî, ji bo ku Dewleta Sovyetê piştgirî bide tevgera kurd, bîzatîhî ji Lenîn re nameyan bi rê dikin û di nameya xwe de dibêjin "*Em amade ne ku qedera gelê kurd bi qedera gelê Sovyetê ve girê bidin.*" Lê mixabin rêvebirên Sovyetê, tenê qîma xwe bi piştgirî nedana tevgera kurd nayînin, berevajî daxwaza vî gelê

www.arsivakurdi.org

bindest, piştgirî didin dewletên dagirker. Û tevgera neteweyî ya kurd, "Bi hevkarîya dewletên emperyal tête tawanbarkirin û wek tevgereke dijî-şoreşî ya Sovyet û Tirkiyeyê tête îlankirin." "Mafê Çarenûsîya Netewan" di teorîya sosyalîzm-kominîzmê de wek prensîbeke esasî hatîye qebûlkirin û di Kongireya Xelkên Rojhelat (Kongireya Bakû)ê de jî, di derheqê meseleya miletên bindest de biryarên girîng hatibûn girtin. Di rastîyê de jî helwesta sîyasî û pratîk a Bolşevîkan û Sovyetê, derbarê têkoşîna rizgarî ya miletên bindest de li ber çavan e. Nirxandina we ya derbarê vê helwesta Sovyetê de çi ye?

14- Piştî Şerê Yekemîn, di navbera Dewletên Îtîlaf û Osmanîyan de 10ê Tebaxa 1920î ***Peymana Sevrê*** hate îmzekirin. Di ***Peymana Sevrê*** de hatibû dîyarkirin ku: "**Demekê ji tetbîqkirina Peymanê şûn de ku kurd bixwazin li rojhelata Anatolê de sazîyeke serbixwe ava bikin û ev xwestina wan ji alîyê "Cemîyetê Akwam" ve bête qebûlkirin û ji bo Osmanîyan jî bête pêşnîyarkirin, divê ev pêşnîyar ji alîyê Osmanîyan ve tête bicîanîn. *Di herêma wîlayetên Wan, Erzirom, Bedlîs û Trabzonê de dewleteke Ermenîstanê tête damezirandin. Sînorên vê dewletê, dê ji alîyê serokê Dewletên Yekgirtî yê Amerîkayê ve bête destnîşankirin.*" Li gor van her du bendên di ***Peymana Sevrê*** de, di bin hîmayeya DYAyê de îhtîmala damezrandina dewleteke Ermenîstan û Kurdistanê dertê holê.

Bi rastî jî ku em rewş û senga sîyasî ya wê demê bînin ber çavê xwe, ji bo miletê kurd wateya/mana Peymana Sevrê çi ye û çima nehat tetbîqkirin? Digel vê yekê kîjan bûyer û pêşkevtinên sîyasî bûn sedemên peydabûna ***Peymana Lozanê*** (24ê Temmûza 1923), ku DYA vî peymanê erê nekir?

15- Ew milleta ku bibe hedefê parvekirin û parçekirinê, kêmanî û zeafên wê hene, ev kêmanî û zeaf çi ne?

16- Di 22yê Kanûna 1946an de damezrandina Komara Kurd a Mahabadê hate îlankirin û hebûna xwe nêzîkê salekê domand. Damezirandina Komara Mahabadê, ji bo dewletbûna miletê kurd, îrade û pêngava herî girîng a dîroka nêzîk a kurd e. Wek destkevtî û tecrubeyeke dîroka nêzîk a miletê kurd, dînamîkên navxweyî û derveyî yên damezrandina Komara Mahabadê çi bûn û di çarçova sîyaseta navneteweyî de divê çawa bête nirixandin?

17- Di 27 Temmûza 1958an de li Iraqê bi serokatîya General Abdulkerîm Qasim, derbayeke eskerî çê bû û monarşî hate hilweşandin. Mistefa Barzanî ku wê demê li Sovyetîstan penaber bû, di 6ê Çirîya Pêşîn a sala 1958an de vegeriya Kurdistanê û Qanûna Esasî ya nû hate amadekirin. Di bendê 3yê Qanuna Esasî de hatibû nivîsandin ku "*Ereb û kurd li ser xaka dayika niştiman wekhev in û mafê wan ên neteweyî, di çarçova Iraqê de tête nasîn.*" Lê belê ji demekî kurt şûn de, rejîma nû ya Iraqê, pêngavên hatine avêtin û gotinên ku hatibûn kirin jibîr kirin û êrîşên

www.girevakurd.org

xwe yên li ser gelê kurd zêdetir kirin. Li ser vê yekê, sala 1961ê di bin serokatîya Barzanî de Tevgera Rizgarîya Neteweyî ya Kurd "***Şoreşa Eylûlê***" da destpêkirin.

Li gor vê, ew şert û dînamîkên ku Darbeya Eskerî ya 1958an peyda kir çi bûn? Û destpêkirina ***Şoreşa Eylûlê***, di serî de li ser komela kurdên başûr û pê re jî li ser parçeyên din (Turkîye, Îran û Suryeyê) tesîrek çawa kir?

18-Bi wesîleya Tevgera Agirîyê, li hemberî xwestinên demokratîk û netewî yên kurdan, helwesta Dewleta Komarê di rojnameya *Komarê (Cumhurîyetê)* ya roja 16yê Temmûza 1930yî de wiha tête aşkirekirin: "*Di serê girên Agirîyê de 1500 eşqiyayên ku di kûn û şikeftan de man e, teyareyên me bi awayekî tundrew ev eşqiyayan bombebaran dikin. Çîyayê Agirî her gav di nav agir û înfilaqê de dinale. Şûna eşqiya û asêyan ji alîyê heyloyê hesinî yên tirkan ve tête pak-kirin. Ew gundên ku xwe sipartine eşqiyayan bi temamî têne şewitandin. Ew ên ku di Tevgera Zîlanê de hatine îmhakirin hejmara wan nêzîkê 15.000an ne. Gelîyê Zîlanê heta ber dev bi cesedan tije bûye.*" Û di pey wê re di hejmara roja 31ê Tebaxa 1930 yê rojnameya *Millet* de, bi gîştî li hemberî grubên etnîkî yên din û bi taybetî jî li hemberî xwestinên neteweyî yên kurdan polîtîka Dewleta Komarê wisa tête aşkirakirin: "*Di vî welatî de tenê neteweya tirk dikare mafên etnîkî û qewmî bixwaze, ji xeynî wê mafê tu kesekî nîne.*"

Wekî daxuyanîyên li jorê, di pêvajoya Serhildana Dêrsimê de û pey wê re jî hatine aşkerekirin. Ev daxuyanîyên ku ji devê kesên di dereca yekemîn de hatine aşkerekirin, li hemberî xwestinên neteweyî yên gelê kurd polîtîkaya asîmlasyon, înkarkirin, tunekirin û qetilkirina hikumetên Komarê bi awayekî pir aşkera dide nîşandan. Kurdan bi daxwaza lêkolîna van bûyeran, çendek carî serdana Neteweyên Yekgirtî û sazîyên hiquqî û sîyasî yên navneteweyî kir, lê belê daxwaza wan nehatîye qebûlkirin û neketîye rojeva gengeşîyan. Gelo em dikarin di çaçoveyeke çawa de tarîfa van qetlîam û tevkujîyên li ser gelê kurd bikin? Gelo ji ber çi ji alîyê van sazîyên navneteweyî ve daxwazên kurdan nehatine qebûlkirin û mudaxale ji bo dewletên tawanbar nehatiye kirin?

19-Piştî têkbirina Tevgera Dêrsimê, li bakurê Kurdistanê, nêzîkî bîst salî, bêdengîyekê hikum kir. "***Doza 49"an*** û bûyerê di pey wê re vî bêdengîyê xera kirin. Gelo kîjan bûyer û qewimandinên navxweyî û derveyî bûn sedemê van pêşkevtinan?

20-Li Turkiyeyê Darbeya Leşkerî ya 27ê Gulana 1960an, ji alîyê piranîya çepgirên turk ve, wek mudaxaleyeke pêşverû tête dîtin. Lê belê Sazîya Ewlekarîya Neteweyî, dameziandina Mahkemeya Bilind a Eskerî, maddeyên neguhêr ên Qanûna Esasî, rêxistinên dewleta kûr û wd. pêkanîna tiştên nedemokratîk bi vê çêbûn. Her weha bi guman û

tawanbarîya neteweparêzîya kurd, 485 şexsîyetên kurd hatin dûrxistin ji bo bajarê Sêwazê. Heman demê, ji alîyê darbecîyan ve Gruba Rojhelatê hate damezirandin û ji bo çareserîya meseleya kurd ji alîyê wan ve raportek hate amadekirin, di vê raportê de ji bo asîmîlekirina kurdan, pêşnîyarên wisan hatin kirin ku rasterast wekî kopîyekî "***Pîlana Îsleheta Şarqê***" yê sala 1925an bû. Dema ku em di vê çarçovê de lê binêrin, şertên ku darbeya eskerî ya 1960an peyda kir çi bûn û armanca darbeyê çi bû?

21-Di navbera salên 1965-1970yê de Tevgera Neteweyî ya Kurdên li Bakûrê Kurdistanê, dikeve pêvajoyeke nû; ku di vê pêvajoyê de li ser tevgera neteweyî ya kurd, fikir û îdeolojîya çepgir bi bandor e. Rêxistin û grubên çepgir ên kurd di çarçova îdeolojîya çepgirî de xwe dijî-emperyalî, dijî-kapîtalî, dijî-feodalî, dijî-eşîrî, ... didan nasandin û tarîfkirin. Ev termên/mefhûmên li jorê, di çareserîya meseleya neteweyeke bindest de çi îfade dikin? Ew rêxistinên ku dibêjin em ji bo rizgarî û azadîya miletekî ku xaka/erdê wê dagirtî û hebûna wê têtе înkarkirin tevdigerin, di têkilîyên/peywendîyên neteweyî û navneteweyî de xwe bi van "dijî"tîyan tarîf bikin, ev yek çawa têtе têgehîştin?

22-Li pey sikûnet û bêdengiyekî dûrûdirêj, di sala 1965an de ***Partîya Demokrat a Kurdtistana Tirkiyê (PDKT)*** têtе damezrandin. Weke pêngaveke yekemîn a piştî demeke dûr û dirêj a bêdengîya kurdên bakûr, gelo çi tesîra wê li ser civaka kurd û rewşenbîran çêbû?

23-Piştî damezirandina PDKT, bi piştgiriya kadroyên vê partî û kadroyên kurd ên di nava TÎPê de ***Mitîngên Rojhelatê*** hatin sazkirin. Gelo van çalakiyan çi tesîr li ser hişyarbûna neteweyî-sîyasî ya civaka kurd kir?

24-Bo çi kurd di nav TÎPê de rêxistin bûn û derbarê pirsgirêka neteweyî ya kurd de lênêrîna TÎPê çi bû û TÎPê çi bandor li ser tevgera neteweyî ya kurd kir?

25-DDKO bûn çavkanîya/dayika gelek rêxistinên çepgir ên ku piştî salên 1970ê hatine avakirin. Ew şertên sîyasî yên ku DDKOyan peyda kirin çi bûn û armanca damezirandina DDKOyan çi bû?

26-Di destpêka salên 1900î de û di pey wê re jî gelek rêxistin bi navê kurd û Kurdistanê hatin damezirandin. Di sala 1965ê de jî PDKT hate damezrandin. Digel vê qasê bi tevî damezrandina ***DDKO***yan, hem di nav çepgirên tirk de û hem jî di nav çepgirên kurd de minaqeşekirina "***mafê rêxistinbûna cûda***", ji nû ve dest pê kir. Di rastiyê de jî bi tevî ku kurdan di şêst salên bihorî de hem ji alîyê rêxistinî ve û hem jî di pratîkê de rêxistinên cûda pêk anîbûn, di salên 1970yan de armanca ji nû ve minaqeşekirina vê mijarê/babetê çi bû?

www.arsivakurdi.org

27-Li Kurdistana Başûr, di 11ê Adara 1970yê de di navbera desthilatîya BAAS û Barzanî de peymana ***Xûdmuxtarî*** hate îmzekirin. Li Turkîyeyê jî di 12ê Adara 1971ê de Darbeya Eskerî ya duyemîn çêbû. Bi tevî pêkhatina Darbeyê, operasyonên li hember rêxistinên legal û îlegal ên kurdan jî dest pê kirin. Di vê pêvajoyê de gelek kurdên rewşenbîr û sîyasetmedar ên serbixwe û yên di nav TKDP, DDKO û TÎPê de hatin girtin û hepiskirin. Di pêvajoya hepisxaneyê de gelek gengeşî li ser mijara *"Em parastina sîyasî bikin yan na?"* hatin kirin. Ew gengeşî û parastinan bi giranî li ser kîjan babetan bûn? Bûyerên vê pêvajoyê tesîreke çawa li ser kurdên bakûr û tevgera neteweyî ya kurd kir?

28-Têgehîştina hevpar û alîyê wekhev ên Cuntaparêz-Kemalîzma çepgirên tirk, Baassîzm û Nasir çi ye? Û çi tesîra wan li ser tevgera rizgarî û azadîya neteweyî ya kurd çê bûye?

29-Di berîya salên 1980 û piştî wê de, di encama jihevbûna tevgera neteweyî ya kurd de grubên sîyasî yên cûda derketin holê. Eger ku em îro vegerin û seyra pêvajoya wê demê bikin, cûdahiya sîyasî û îdeolojîk a grubên wê demê binêrin, ciyawazîyeke wisa, mîsoger bû gelo? Û hûn dikarin bi kurtî behsa bingeha wekhevî û cûdayî ya wan bikin?

30-Di dîroka Komara Tirkîyê de her çiqas ku kurdan mafê xwe yên netewî-demokratîk anîne ziman, ji bo vê yekê dest bi rêxistin û têkoşînê kirine, her carê ev xwestinên wan bi mefhûmên wekî "paşvemayîn", "feodalîzm", "dijberîya modernîz mê/dijberîya medenîbûnê", "eşqîyatî" û wd. hatine îzahkirin û ji alîyê desthelatî û hikumetên wê demê ve bi tûnderewî hatine serkûtkirin. Hemû tetbîq û qetlîyamên wan ên di pêvajoya serkûtkirinê de bi mefhûmên wekî "tehcîr", "tenkîl", "mubadele", "îslehat" û wd. hatine îzahkirin. Naveroka van mefhûman, ji wê rojê û vir ve, hinek îstîsna ne têde, ji alîyê pirranîya roşinbîr, akademîsyen û sîyasetmedarên tirk ve erênî û "pêşverû" hatine wesifandin/nîşandan. Bi vê têgehîştinê înkar, asîmlasyon, jenosîd û qetlîamên ku li hemberî netewe û komên etnîkî yên din hatine kirin, di nik/cem civakê de hatin meşrûkirin. Li gor we, sedemên bingehîn ên ku bûne çavkanîya têgehîştin û fehmekî wisa çi ne? Û ew Komara ku bi pêşengîya van kadroyan hatîye damezirandin, divê çawa bête nirxandin?

31-Dema ku em li bûyerên qewimî û pêvajoya ber bi Darbeyên Eskerî yên 27ê Gulana 1960an, 12yê Adara 1971ê û 12yê Îlona 1980yê binêrin û wan bi têkilî û bûyerên bi Ergenekonê ve girêdayî muqayese bikin, wêneyekî çawa derdikeve pêşîya me?

32-Eger ku em ji alîyê sosyo-polîtîk ve Dewleta Osmanî û Komara Tirkîyê

www.aşivakurd.org

rûberî hev bikin, ji alîyê kurdan ve çi guherîye?

33-Kurd digel ereb, faris û tirkan di cografya Mezopotamya û Rojhelata Navîn de, bi nifûsa xwe grubek etnîkî ya herî qelebalix e. Ev milletên ku me navê wan anî ziman, di cemîyeta ***Miletên Yekgirtî*** de bi dewletek an jî çend dewletan têne temsîlkirin. Digel ku gelekî wan bi nifûsa xwe ji kurdan kêmtir in jî, bi raya xwe di cemîyeta MY de tesîr li qedera miletê kurd dikin. Dîyar e ku cemîyeta Miletên Yekgirtî mafê temsîlkirinê nade miletê kurd. Ma ev cemîyet, cemîyeta milletan e yan a dewletan e? Bi vî awayê cemîyeta Miletên Yekgirtî, parastina mafê miletê kurd dewrê kê dike? Rewşeke wisa, tesîreke çawa li ser meşrûîyet û bêterafîya sazîyên navneteweyî wekî Miletên Yekgritî dike.

34-Hûn têkilîyên navneteweyî yên Hikumeta Federal a Kurdistanê çawa dinirxînin?

35-Li başûrê Kurdistanê damezrandina Hikumeta Federal a Kurdistanê, dê bandoreke çawa li ser têza "kolonîya navnetewî Kurdistan" bike? Û rewşa başûrê Kurdistanê, dê tesîreke çawa li ser kurdên Tirkîye, Îran û Sûryeyê bike?

36-Derbarê çareserîya meseleya kurd de, di çarçova mefhûmên/têgehên wekî daxwazên neteweyî û daxwazên kulturî, mafê mirovî û daxwazên kulturî, mafê federalî û dewleta neteweyî ya serbixwe; her weha bi referansên Kemalîzmê di nav dewleta unîter de ji "civaka ekolojîk" bigre heta "hemwelatîya makezagonî", "konfederalîzma demokratîk", "komara demokratîk" û wd. têtе gengeşîkirin. Bi dîtina we, ev têgehên ha, di îzahkirin û çareserîya meseleya neteweyî ya kurd de çi îfade dikin? Meseleya kurd çi ye û kurd çi dixwazin?

37-Rojgara ku PKK derketîye, ji bo ku rêxistinên kurd û serokên herêmî yê civaka kurd bigre bin bandora xwe, wê, bikaranîna şîddeta sîyasî, wek rêbazeke bingehîn qebûl kirîye. Bi vî awayî, di encama ew şîddeta/dijwarîya ku hem li hemberê xelkê siwîl û muxalefeta/ oposyona nava rêxistina xwe, hem jî li hember grub û rêxistinê din bi kar anî, tahrîbatên/xusarên mezin di civaka kurd de peyda kirin. Ji xeynî vê, hemû rêxistin û grubên dervayê xwe jî bi xayîntî û hevkarîya dijmin sûcdar kirin. Di vê çarçoveyê de, divê çêbûn-karkirin- têkilîyên rêxistinî yên PKKê, nedîyarî û nezelalîya daxwazên wê yên sîyasî çawa bêne nirixandin?

38-Li gor dîtina we rêxistinên sîyasî yên dervayê PKKê, ji ber çi nekarîn wek subjekteke/kirdeyeke sîyasî, wezîfeya xwe bînin cî. Kêmanî û qisûrê wan ên rêxistinî, sîyasî û îdeolojîkî çi bûn?

39- Hûn yek ji wan kesan in ku pevçûna di navbera PDK û YNK ya herêma Hekarîyê baş dizanin. Vê

www.arsivakurdi.org

pevçûnê çawa dest pê kir, mesulîyetîya hinek grub û şexsîyetên Kurdistan Bakûr di pevçûnê de çi bû? Ger ku em ji îro ve seyra wan rojan bikin, hûn bûyerên pêkhatî çawa şirove dikin?

40-Gelo em dikarin bibêjin ku piranîya roşinbîr û sîyasetmedarên kurd ji alîyê ramanî/fikrî, îdeolojîk û dînî ve, rasterast yan jî nerasterast di bin tesîr û rênîşandana fikra dewletên serdest de dimînin?

41-Bêguman bi taybetî miletekî bindest ku ji bo rizgarî û bidestxistina mafên neteweyî têkoşîn bike, ji bo wan piştgirîya hêz û rêxistinên demokratîk ên navneteweyî, pirr girîng e. Lê belê dema ku têkoşîn û daxwazên neteweyî yên kurdan têtе rojevê, bi giştî ne "çepgir"an û ne jî "îslamî"yan xweragirtin û helwesteka pêdivî nîşan nedane. "Çepgir"an daxwazên neteweyî yên kurdan bi navê *"birayetîya gelan yan jî birayetîya çînan"*; yên "îslamî"yan jî bi navê *"ûmmet û birayetîya îslamî"*, bûne alîkarê berdewamîya statukoya dewletên dagirker û serdest. Ku em îro ji alîyê tekoşîna neteweyî-demokratîk a gelê kurd ve li rewşa berçav a herêm û navneteweyî binêrin, divê em *"meseleya mûtefîkî"*yê çawa binirxînin?

42-Piranîya çepgir, demokrat, lîberal û îslamîyên tirk û ereb û farisan di vê cografya ku em li ser dijîn de, bi taybetî mafê dewletbûna gelê Filîstînê diparêzin, lê belê maf û daxwaza dewletbûna gelê kurd jî, ji ber gelek sedemên bêbinyat û teorîyên reng bi reng red dikin. Gelo meriv bi çi awayî dikare tarîfa vê nakokî û vê durûtîyê bike?

43-Bi tevî ku kurd û ereban di maddeya 140. a Makezagona (Destûra Bingehîn) a Iraqa Federal de, pêkanîna referandomek ji bo çareserîya mesela Kerkûkê, wek rêbazeke bingehîn qebûl kiriye jî, her çi hîkmet e ku referandom pêk nayê û meseleya Kerkûkê jî heta vê gavê çareser nebûye. Wisa têtе dîtin ku meseleya Kerkûkê ne tenê meseleya ereb û kurdan e, heman demê meseleyeke herêmî û navnetewî ye jî. Dema ku meseleya girêdana Kerkûkê bi Hikumete Federal a Kurdistanê re têtе rojevê, li Tirkîyê qismek hene ku dibêjin: *"Me Musil jibîr nekirîye"*, *"Eger ku Tirkîye Musilê negre, dê mecbur bimîne ku di nêzîk de Dîyarbekirê jî bide, divê yan em mezin/gewre bibin, yan jî piçûk-teng bibin!"* Di salên 1920î de, îngiliz li Iraqê desthelat bûn û ji bo wan kontrola li ser cografya ereban girîngtir bû. Îro jî li vî herêmê DYA desthelat e û helwesta xwe derbarê meseleya Kerkûkê dîyar nake. Ji alîyekê din ve jî di meseleya Kerkûkê de mudaxîlbûyina Neteweyên Yekgirtî(NY) di rojevê de ye. Di vê rewşa hanê de; dema ku em ji alîkî ve polîtîkayên dagirkerî yên dewletên herêmî, ji alîyê din ve jî bi awakî rasterast yan jî ne rasterast mudaxaleya hêzên navneteweyî bifikrin, dê meseleya Kerkûkê çawa çareser bibe? Û em dizanin ku kurd wek miletekî ne endamê

www.arsivekurdi.org

rêxistina Neteweyên Yekgirtî ye, ji ber vê yekê derbarê meseleya Kerkûkê de mudaxeleya NY têtе çi wateyê û dê çi encam derxîne holê?

44-Dema ku daxwazên neteweyî yên kurdan têne rojevê, ji alîyê roşinbîr, sîyasetmedar û akademîsyenên neteweyên serdest ve xisûsiyeta *"ew ê din kirin"* a paradîgma netewetîyê têtе pêşxistin, netewetîya miletên serdest û bindest wekhev têtе nîşandan. Wekî miletekî bindest, ji bo kurdan wateya netewetî çi ye? Û bi rastî jî naveroka netewetîya turk, ereb û farisan û netewetîya kurdan wek hev e gelo?

45-Ji bê ku em, *yê din* bişibînin xwe, di navbera partî û rêxistin û raman û bawerîyên cûda de, li ser bingeha dîyalog û rêzgirtinê, pêkanîna "konsepteke neteweyî û demokratîk" mimkun e? Û li gor we divê prensîbên bingehîn ên "konsepteke neteweyî û demokratîk" a ku daxwazên asgarî yên neteweya kurd bîne ziman çi ne?

46-Bi tevî ku kurd xwedî nifûsek gewre û xakek fireh in, ji ber çi nebûne xwedî statuyekî sîyasî?

47-Îro, di konjoktûra heyî ya herêmî û dinyayê de, mesela kurd (ji alîyê dîrokî, sîyasî, aborî, civakî, kulturî û sîyasî ve) çi ye? Pêşnîyar/projeyên we yên ji bo çareserîyê çi ne?

48-Dema ku em di çarçova pêkhatina hinek bûyerên sîyasî yên di Rojhelata Navîn û Dinayayê de; ***Projeya Gewre ya Rojhelata Navîn, Şerê Giravê, Mudaxaleya Afxanîstan*** û ***Iraqê*** û wd. bifikrin, di statukoya sîstema dagirker û kolonyalîst a navnetewî de, ji alîyê kurdan de ji çar lingên sîstema dagirkerî, yek jê, li parçeyê Başûr bi qismî şikestîye. Lê belê Kurdistana Bakûr, bi tevî ku ji alîyê potansîyela sîyasî, pêşkevtina civakî, dînamîk, nifûs û cografya xwe ve ji parçeyên din gelek pêşkevtîtir e jî, nezelalî û nedîyarîyek heye. Divê kurd di vê pêvajoyê de pêkhatina bûyerên herêmî û dinyayê çawa têbigîjin û çi bikin?

49- Cenabê we yek ji pêşengên pêvajoya *Rizgarî* ye. *Rizgarî* tenê navê kovarekî bû yan jî grubeke sîyasî-îdeolojîk jî îfade dikir? Hûn dikarin behsa pêvajoya peydabûna *Rizgarî* û armanca wê bikin? Û ji bo vê armacê bi navê Rizgarî çi hate kirin?

50-Eger ku ***Rizgarî***, wek pêvajo pêkhatina grubekî sîyasî bête nirixandin, fikra wê ya derheqê meseleya neteweyî ya kurd, fehma wê ya rêxistinbûnê, modêla wê ya rêxistinbûn û rêbaza xebata wê çi bû?

51-Dema kovara ***Rizgarî*** hate weşandin, bi rastî jî hinek mijarên girîng anîn rojevê û belav kirin. Mijara ew her dosyeyekî û rojeva wan, li gora kîjan esasan dihate destnîşankirin? Eger *Rizgarî* di şertên îro de bihata weşandin, we dê cardin pêdivîya gengeşîkirina van mijaran pêwîst bidîta?

www.arsivakurdi.org

52- Bingeha îdeolojîk-maddî ya jihev bûna ***Rizgarî-Ala Rizgarî*** û jihev bûnên di pey wê re çi bûn?

53-Cenabê we di damezirandin û rêvebirina grubên Rizgarî-Ala Rizgarî de cî girtîye, çêbûna ev herdu gruban di tekoşîna rizgarîya neteweyî ya Kurdistanê de çi tesîr û zêdeyî kirîye?

54-Ji bo amadekarîya şerê çekdarî, hûn berîya Darbeya Eskerî ya Îlona 1980ê digel grubek hevalên xwe derbasê Binê Xetê bûn û paşê jî hûn di wextên cîyawaz de derbasên parçeyên din ên Kurdistanê bûn. Wexta ku hûn li Binê Xetê bûn, bi tevî ku mîsyona sîyasî û rêxistinîya PKKê dihate gengeşîkirin, we li ser navê Ala Rizgarî bi PKKê re peymanekî îmze kirin. Muhteva peymana we û PKKê û aqîbeta wê çi bû? Paşê hûn ji Sûryeyê derketin û bi tevî grubeke hevalên xwe derbasê rojhelat û başûrê Kurdistanê bûn û dawîyê we dev ji tekoşîna çekdarî berda. Di encama kîjan şert û çêbûnan de we biryara devjêberdana şerê çekdarî girt? Dema ku di navbera çar parçeyên Kurdistanê de çûn û hatina we hebû, çi pirsgirêk derdiketin pêşîya we, hûn dikarin hinek behsa wê pêvajoyê bikin?(İ. G.)

55-Hûn yek ji wan kesan in, ku pevçûna di navbera PDK û YNK ya herêma Hekarîyê baş dizanin. Vê pevçûnê çawa dest pê kir, mesulîyetîya hinek grub û şexsîyetên Kurdistan Bakûr di pevçûnê de çi bû? Ger ku em ji îro ve seyra wan rojan bikin, hûn bûyerên pêkhatî çawa şirove dikin?(İ. G.)

56-*Kawa* li ser kîjan prensîbên bingehîn û kengî hate damezirandin, ji alîyê fikra neteweyî, sîyasî û felsefî ve cudayîya di navbera Kawa û rêxistinên kurd ên din de çi bû?

57-Kawa, di bihara 1978an de jihev bû; alîkî navê xwe danîn ***Dengê Kawa*** û alîyê din bû ***Kawa Red.*** Sedemên sîyasî û fikrî yên jihevbûnê çi bûn?

58-Piştî kuştina Ferîd UZUN, bi sernivîsa *"Siwêrek: Destpêka Kîjan Dawîyê ye?"* belavokekî hate belav kirin. Di vê belavokê de bi giştî bûyerên di Kurdistanê de û bi taybetî jî bûyerên Siwêrekê têne analîzkirin, di encama provakasyonên têne kirin de çarçoveya rewşa aloz a paşerojê tête dîyarkirin, lêbelê derbarê qetilkirina Ferîd UZUN de agadarîyek zelal nayê dayin. Ferîd UZUN ji ber çi hate qetilkirin û li paş vê kuştinê de kî hebû/hebûn?

59-Meseleya serxebûna Kosovayê bi mudaxaleyeke navneteweyî hate çareserkirin. Derbarê *"Mafê Çarenûsîya Neteweyan"* de, em dikarin vê yekê weke şiroveyeke nû qebûl bikin? Şiklê çareserîya meseleya Kosovayê, di polîtîka *"Mafê Çarenûsîya Neteweyan"* de konsepteke nû têne rojevê? Ji bo çareserîya meseleya kurd, mimkun e ku mudaxaleyeke navnetewî ya wekî Kosova,

www.sivakurd.org

Qeredax û Yugoslawyayê çê bibe?

60-Di malpera Serwextê de bi navê "*netewe û lêkolîna çareserîyê*", li ser tecrubeya Îskandînavya û welatên bakûr, rêzenivîseke we, derbarê çareserîya meseleyên zimanê neteweyî, kêmnetewetî, pirsgirêkên ziman û pêvajoya netewebûnê hate belavkirin. Ku em ji alîkî ve nakokîyên herêmî, ziman-lehce û dînî yên nav kurdan binêrin û ji alîyê din ve li nakokîyên wan ên bi dewletên dagirker re binêrin, di navbera çareserîya meseleya neteweyî ya kurd û modêl-pratîka Îskandînavya û welatên bakûr de nêzîkayî û têkilîyeke çawa em karin weke mînak nîşan bidin? Û ji bo çareserîya meseleya neteweyî, em ji vê tecrubeyê dikarin çawa îstîfade bikin?(N. A)

61-*KUK*, bi giştî wekî rêxistina ciwanên ***PDKT*** têtе zanîn. Di navbera KUK û PDKT de têkilîyeke çawa hebû û KUK çi wext bû rêxistineke serbixwe?

62-Alîyê PDKT, ji ber nakokîyên Kongreya 1977an û encamên derketine holê, alîyê KUKê bi darbecîtiyê tawanbar dikin. Hûn Kongreya 1977an û tawanbarkirina bi "darbecîtîyê" çawa dinirxînin?

63- Piştî jihevbûna PDKT û KUKê, têkilîyên we yên digel PDKIê baş bûn. Gruba we di pevçûnên herêma Hekarya yê sala 1978an ku di navbera PDKI û YKN de çê bûn, wek terafdarekî PDKI beşdar bû. Bûyerên herêma Hekaryayê çawa qewimîn û ku îro em li wan bûyeran vegerin, hûn bûyerên 1978an çawa dinirxînin?

64- Di pevçûna navbera KUK û PKKê de bi sedan meriv hatin kuştin. Armanc û sedemên li paş vê pevçûnê çi bûn? Pevçûnê çawa dest pê kir û li kîjan herêman belav bûn?

65-KUKê tekoşîna çekdarîyê bingeh qebûl dikir û şerê pêşmergatîyê diparast û rêxistina xwe jî li gor vê çêkiribû. Gelo KUKê ji ber çi tekoşîna çekdarî neda destpêkirin?

66-PDKTyê xeta netewî ya kevneşopî temsîl dikir, KUK ku ji PDKT veqetya ji alîyê îdeolojî ve xeta çepgirî pesend kir. Digel ku KUK ji xetekî neteweyî û kevneşopî hatiye, ji ber çi xeta çepgirîyê tercîh kir?

67-Wekî KDP(PDK), KUK, KUK-Yekîtîya Sosyalîst, KUK-Meyla Sosyalîst, KUK- Merkez û wd. ew xêza sîyasî ya ku hûn jê hatin, bingeha îdeolojîk-sîyasî û maddî ya jihevbûna wan çi bûn?

68-Piştî Konferansa sala 1982 KUK jî parçe bû. Bingeh û sedemên sîyasî-îdeolojîk ên parçebûna KUKê çi bûn? Ku em ji îro ve seyra pêvajoya bihûrî bikin, KUKê li ser tekoşîna rizgarî ya neteweyî çi zêde kirîye? Û hûn dikarin tecrube û encamên pratîka KUKê bi me re parve bikin?

69-Berêz BURKAY, di hejmara 28an a kovara *Rêya Azadî* ya Eylûla 1977an

www.arsivakurdi.org

de ku ji aliyê gruba we ve dihate weşandin, bi awayekî tûndrew rexnekarîya nameya Barzanî ya ku di dîroka 9ê Sibata 1977 de ji bo Serok Carter hatibû şandin û herweha nameya ku wek bersîv ji alîyê Wezîrê Derve yê DYA H. Kissinger ve di 22yê Sibatê de ji bo Barzanî hatibû verêkirin, bi sernivîsa ***"Belgeyên Îxanetekî: Nameyên Barzanî ji bo Carter û yê Kissincerî ji bo Barzanî"*** di rûpelên kovara we de hatin belavkirin. Ger hûn îro ji nû ve wê pêvajo û bûyeran bînin ber çavan, hûn dê wê demê çawan binirxînin? Herweha hûn îro têkilîyên DYA û Tevgera Neteweyî ya Kurdistana Başûr çawa dinirxînin?

70-Em wisa dizanin ku têgehîştina sosyalîzma Partîya Sosyalîst a Kurdistanê(PSK) nêzîkê ekola sovyetîk e. Cenabê we 29 salan sekreterê giştî yê PSKê bû, partîya we hîn jî îdeolojîya sosyalîzmê diparêze û herweha dixwaze di çarçova programeke sosyalîst de "meseleya neteweyî ya kurd" çareser bike. Sala 2002an di nav weşanên Deng de bi navê *"Belge û Bîranîn, Cild-1"* pirtûkeka we hate belavkirin. Cenabê we di pirtûka navbihûrî de, hilweşîna sîstema Sovyetîk a di sala 1992 de wisa şirove dike: "Digel hinek faktorên (kartêkerên) din, sedemê sernekevtina vê ceribandina gewre ya sosyalîst, li gorî guherîna şertan xwe nûjen nekirin, demokratîze nebûyin; berevajî wê di nav pêdeçûnê de dejenerebûyina dîktatorîya yek partîtî û dûrketina ji girseyên xelkê ve" ye. Berêz dema ku hûn sedemên sernekevtina ceribandina Yekîtîya Sovyetê şirove dikin dibêjin "digel faktorên din, li gor guherîna şertan xwe nûjen nekirin", gelo hûn bi gotina "digel faktorên din û şertên guherî" dixwazin çi bêjin? Û herweha cenabê we sedemê "demokratîze nebûyina" sîstema Sovyetîk, "di nav pêdaçûnê de bi dejenerebûyina dîktatorîya yek partîtî û dûrketina ji xelkê ve" girê dide. Gelo fehm û têgehîştina "dîktatorîya yek partîtî"yê bi xwe antîdemokratîk nîn e?(K.B)

71-13yê Kanûna 1980ê hêzên ewlekarî yên Dewleta Tirkîyeyê avêtin li ser gundê Cirnik a qeza Qamîşlo ya Kurdistan Suryeyê, di vê operasyonê de bi tevî hemû rûniştvanên malê û şeş(6) jê endamên Kawa-Red, li ser hev 15 kes hatin kûştin. Piştî jihevbûna Kawayê, rewş û çalakîya wê demê ya Dengê-Kawayê, operasyonekî wisa îcab dikir? Heke na, armanca sîyasî ya vê operasyonê çi bû?

72-Tekoşîna neteweyî û civakî, demeke dûr û dirêj e ku berdewam dike, di nav pêvajoyê de geh pêl bilind dibin û geh jî dadikevin, her weha mimkun e ku ev tekoşîn neslek yan çend neslan jî berdewam bike. Hûn qet bêhêvî bûn di pêvajoya tekoşînê de?

73- Em ji bo vê hevpeyvînê gelek sipas dikin. Di dawîyê de, bi kurtayî hûn dixwazin mesajeke/peyameke çawa bigehînin xwendevanên xwe.

www.navnetwork.org

"20. yüzyıldan 21. Yüzyıla Kurdistan Ulusal Sorunu: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Değerlendirmesi" Dosyasının SORULARI

Sayın:

BÎR dergisi olarak onbirinci(11.) sayıdan itibaren "***20. yüzyıldan 21. yüzyıla Kürdistan Ulusal Sorunu: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Değerlendirmesi***" başlığı altında yeni bir dosya açıyoruz. ***BÎR***, Kürtçe-Türkçe olarak yayınlanan, üç aylık inceleme-araştırma dergisi olup merkezi Diyarbakır'dadır. Yazı dili tercihimiz Kürtçedir, ancak yazar fikirlerini hangi dilde kolay anlatabiliyorsa, o dili kullanabilir.

"***20. yüzyıldan 21. yüzyıla Kürdistan Ulusal Sorunu: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Değerlendirmesi***" derken amacımız:Kürt liderleri, siyasi kadroları ve Kürt ulusal hareketiyle ilgili araştıma-incele yapan akademisyen ve yazarların geçmiş yüzyılla ilgili tespit ve değerlendirmelerini, bugünkü durumla ilgili düşüncelerini ve gelecekle ilgili öngörülerini, pratik deneyimlerini, özelde yeni nesil Kürt gençlerine ve genelde de ilgili okurlara aktarmaktır.

Bu dosyayı hazırlarken, sorduğumuz sorularla dosyanın çerçevesini belirleme ve bazı önemli olay ve noktalara dikkat çekme yöntemini izledik ancak gerekli gördüğünüz her yerde kendiniz de sorular ekleyip yazınızın çerçevesini genişletip derinleştirebilirsiniz.

Şimdiye kadar soruların günderildiği veya dosyayla ilgili olarak telefonla bilgilendirilen şahsiyetler:

Ahmet ZEKİ OKÇUOĞLU
Azad ASLAN(arş.)
Chris KUTSHERA(arş.)
Faruk ARAS
Fikret BAŞKAYA(arş.)
Fuad ÖNEN
Hamid KILIÇARSLAN
Hasan YILDIZ(arş.)
Hatice YAŞAR
İbrahim GÜÇLÜ
İbrahim Küreken
İsmail BEŞİKÇİ(arş.)
Kemal BURKAY
M. Emin ASLAN
Mustafa FİSLİ
Murat CIWAN
Mümtaz KOTAN
Nezir AKAD
Nurettin ELHUSEYNİ
Eyup ALACABEY
Ömer ÇETİN
Recep MARAŞLI
Rojhat AMEDİ
Ruşen ARSLAN
Said AYDOĞMUŞ
Sinan ÇİFTYÜREK
Şakir EPÖZDEMİR
Şerafettin ELÇİ
Vildan TANRIKULU

www.arsivakurdi.org

1- Kısaca kendinizden bahsedebilir misiniz?

2- Oğuz Türkleri 11. yüzyılda Anadolu'ya geldiler. Acaba Oğuzlar, Türkmenler Anadolu'ya geçerken kaç kişiydiler? Türkler bu coğrafyaya Kürtlerden çok sonra gelip yerleşmelerine rağmen, Türkler Mezopotamya'yı da içine alan Anadolu'da İmparatorluk ve devlet kurdukları halde Kürtler bunu neden yapamadılar veya başaramadılar? Başlıca nedenleri ile kısaca izah edebilir misiniz?

3- Osmanlı Devleti'nin niteliği ve İmparatorluk mantığı neydi? İmparatorluğu'nun dağılmasını hazırlayan süreç ve koşullar nelerdi? Ve resmi söylemin iddia ettiği gibi İmparatorluktan kopuş ve Türklüğün "*yeniden doğuşu*" muydu?

4- Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki ulusal toplulukların çoğu ve özellikle de Balkan'lardaki ulusal topluluklarda ulus bilinci ve bu amaç doğrultusundaki örgütlenmeler daha erken dönemde oluştu ve bir kopuş süreci başladı. Kürtlerde ulus bilinci ve buna paralel örgütlenmelerin oluşumuyla ilgili farklı düşünceler vardır: bazıları sorunu tarihsel-kültürel bir sorun olarak tanımlayıp bu süreci Kawa'nın başkaldırısına; bazıları Ahmedê XANî'nin *Mem û Zin*'ine; bazı görüşler de bu süreci 1800'lerin sonu ve 1900'lerin başındaki gelişmelere dayandırmaktadır. Milliyetçilik, bir siyaset tarzı olarak düşünüldüğünde, Kürtlerde millet bilinci ve milliyetçiliğin oluşması hangi zamana denk geliyor?

5- Şeyh Abduselam Barzani öncülüğünde 1907 yılı baharında önemli bir kısım Kürt aşiret liderlerinin katılımıyla ve önde gelen bazı Kürt şahsiyetlerinin de onayıyla Babıali yönetimine aşağıdaki istekleri içeren bir telgraf gönderilmiştir:
"*1- Kürt bölgelerinde Kürtçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesi. 2- Eğitimin Kürtçe yapılması. 3- Kaymakamların, nahiye müdürlerinin ve diğer memurların Kürtçe'yi iyi derecede bilenlerden tayin edilmeleri. ...*"
Yukarıda belirtilen talepler ve daha sonraki gelişmeler dikkate alındığında, bu talepler 20. yy. başındaki Kürt milliyetçi hareketinin oluşumunun başlangıcı olarak değerlendirilebilir mi?

6- I. Dünya Savaşı başlamadan önce, Afrika ve Balkanlardaki birçok millet Osmanlı İmparatorluğundan kopmuştu, diğer etnik toplulukların birçoğu da I. Dünya Savaşı sürecinde ayrılıp kendi ulusal devletini kurdu. Bu süreçte(1. Dünya Şavaşı), Kürtler de Osmanlı bünyesindeki diğer etnik topluluklar gibi neden kendi devletini kuramadı?

7- 20. yy. ilk çeyreğinde yayımlanan dergi ve gazeteler (*Kurdistan*-1898, *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi, Rojî Kurd*-1913, Jîn-1918, vb.) ve kurulan Kürt örgütlerinin (Kurdistan Azm-i Kavi Cemiyeti, Cemiyeti, Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti,

www.anasivakurd.org

Kurdistan Teali Cemiyeti vb.) amaç ve faaliyetlerini hangi çerçevede değerlendirmek gerekir?

8- ABD başkanı Wilson, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin ABD Kongresi'nin 8 Ocak 1918 tarihindeki oturumunda açıkladığı 14 ilkenin 5. ve 12. ilkesinde: "*5. Dekolonizasyon sağlanmalı ve sömürge topraklarında uluslara kendi kaderini belirleme hakkı verilmelidir. 12. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına egemenlik hakkı tanınmalı, fakat Türk olmayan halklara bağımsızlık verilmelidir....*" denilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki halklardan biri olduğu halde, Wilson'un ilkeleri uyarınca ulus-devletini kuramayan, ya da buna destek verilmeyen tek halk Kürt halkıydı. Neden Wilson ilkeleri (prensipleri) Kürt halkı için uygulanamadı/uygulanmadı?

9- ***Paris Barış Konferansı***, İtilaf Devletleri tarafından hazırlanan ve I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmaların hazırlandığı uluslararası bir konferans olup, Kürtlerin de Şerif Paşa tarafından temsil edildiği uluslar arası tek toplantıdır. Bu konferans sürecin- de Kürt ve Ermeni temsilcilerinin iki millet arasındaki çelişkileri çözüme bağladıkları bir antlaşma da yaptıklarını öğrenen M. Kemal, başta Kürt aşiretlerine telgraflar çektirerek Şerif Paşanın kendilerini temsil etmediğini, konferansı düzenleyen İtilaf Devletleri nezdinde çeşitli girişimlerde bulunur ve Şerif Paşa'nın konferanstan çekilmesini sağlar. Paris Barış Konferansı, Kürt meselesinin çözümü için nasıl bir zemindi, hangi ilişkiler ve vaatler sonucunda Kürtler konferanstan dışlandı?

10- 30 Ekim 1918'de ***Mondros Mütarekesi*** imzalandı ve 17 Aralık 1918'de de Seyid Abdulkadir başkanlığında Kürdistan Teali Cemiyeti kuruldu. ***Kürdistan Teali Cemiyeti***'nin kuruluş amacına kadrolarının sınıfsal kökenine ve toplumsal bileşenlerine baktığımızda, bu örgütün modern anlamda milliyetçi ilk Kürt örgütü olduğunu söyleyebilirmiyiz? Yoksa ne istediklerine henüz karar verememiş, tabandan kopuk bir aydın hareketi niteliğinde midir?

11- İngiliz askeri güçleri General Marshall komutasında 7 Nisan 1918'de Kerkük ve Süleymaniye'ye şehirlerine de girerek Güney Kurdistan'ın tümünü denetim altına aldılar. Yeni durum değerlendirmesi yapmak özere, bölgenin ileri gelen aşiret reisleri, din adamları ve aydınları Şeyh Mahmut Berzenci'nin öncülüğünde toplandılar. Bu toplantıda alınan ortak karar gereğince, Kerkük'te bulunan İngiliz askeri yetkilisine, "*Kürdistan hükümetinin kurulması ve bu hükümetin başına da Şeyh Mahmud'un getirilmesi*" talebinde bulunulur. Kürtlerin bu talebi olumlu karşılanır ve Şeyh Mahmud 1919 yılı başında ilk Kürt hükümetini oluş-

www.arsivakurdi.org

turarak kendini Kürdistan kralı olarak ilan eder. Ancak İngilizlerle var olan çelişkiler nedeniyle Şeyh Mahmud'un birinci hükümetinin ömrü çok kısa olur. İngiliz kuvvetleriyle Kürtler arasında başlayan savaş, 19/06/1919'da Şeyh Mahmud'un İngilizler tarafından yaralı olarak yakalanmasıyla son bulur. İnişli-çıkışlı da olsa, bundan sonra Kürtlerle İngilizlerin yıldızı hiç barışmadı. Sonuç olarak Güney Kürdistan, Milletler Cemiyeti "*Kürtlere iyi davranılması, mahkeme ve okullarda yöneticilerin Kürtlerden olması ve Kürtçe'nin resmi dil kabul edilmesi*" kararıyla İngiliz mandasına bırakılır ve İngilizler de bölgeyi Irak-Arap yönetimine bağlar. Ancak Milletler Cemiyeti tarafından Kürtlerle ilgili alınan kararlar uygulanmadığı gibi, Kürt-İngiliz ilişkisinin bozulması, genel olarak Şeyh Mahmud'un mutaasıplığına bağlanarak, Kürtlerin bir devlet kurmaya yeterli olmadıkları dile getirilir. Bu çerçevede baktığımızda; İngilizler tarafından devletleşmesi desteklenen Arapların Kürtlerden farkı ne idi? İngilizlerin Ortadoğu politikasının öncelikleri nelerdi ve bu politikada Kürtlerin de devletleşmesi gündemde miydi?

12-Cumhuriyet Hükümetine karşı gerçekleşen Koçgiri(1919), 1925 Hareketi(Şeyh Said Hareketi), Ağrı (1930) ve Dersim(1937-38) hareketlerine baktığımızda, büyük bir bedel ödenmesine rağmen başarıya ulaşılamamış. Bu hareketlerin yenilgiyle sonuçlanmalarının iç ve dış nedenleri nedir? Birinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasındaki dönemde, bölgeyi yeniden düzenleyen devletlerin programlarında Kürtlerin bir statüye kavuşturulması var mıydı?

13-Kurdistan İstiklal Komitesi yöneticileri ve Şeyh Mahmut Berzenci bizathi Lenin'e gönderdikleri iki mektupta 'Kürt halkının kendi kaderini Sovyet halkının kaderiyle birleştirmeye hazır olduğunu' bildirerek Sovyetler Birliği'nden yardım talebinde bulunurlar. Ancak beklenilen karşılığı bulamadıkları gibi, tam tersine karşıt bir duruş sergilenerek işgalci güçler desteklenir. Kürt ulusal mücadelesinin "*Emperyalist devletlerin ajanları tarafından idare edilen ve yalnız Türkiye'ye değil, SSCB'ye de karşı yönelmiş antidevrimci bir mahiyette*" olduğu belirtilmektedir. Sosyalist-Komünist teoride "***Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı***" olmazsa olmaz bir temel ilke olarak kabul edilmesine rağmen ve aynı zamanda Doğu Halkları Kongresi'nde (Bakû Kongresi) ezilen uluslarla ilgili alınan kararlara rağmen, Bolşeviklerin ve Sovyetlerin ulusal kurtuluş mücadeleleriyle ilgili siyaseti ve pratiği nasıl değerlendirilebilir?

14-Birinci Dünya Savaşı sonucunda İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalandı. Sevr Antlaşması'nda yer alan:"**Antlaşmanın uygulanmaya*

www.arsivkurdi.org

başlamasından bir süre sonra Kürtler, Doğu Anadolu"da bağımsız bir kuruluş meydana getirmek isterlerse ve onların bu istekleri "Cemiyet-i Akvam" tarafından kabul edilip, Osmanlılara tavsiye edilirse Osmanlılar, bu tavsiyeyi yerine getireceklerdir.

** Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon İllerinin bulunduğu alanda, bir Ermenistan Devleti kurulacak, sınırlarının tayini Amerika Birleşik Devletleri Başkanı"nın hakemliğine bırakılacak."* iki maddeye dayanılarak ABD'nin himayesi altında, Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulması ihtimali ortaya çıkar.

Gerçekten o dönemin siyasal dengelerini göz önünde bulundurduğumuzda, Sevr Kürtler için ne ifade ediyordu ve neden uygulanamadı? Ve bunun yanısıra hangi siyasi gelişmeler ve dengeler ABD'nin içinde yer almadığı Lozan Antlaşması'nı(24 Temmuz 1923) ortaya çıkardı?

15-Cumhuriyet Devleti'nin, Ağrı Dağı Hareketi vesilesiyle Kürt ulusal demokratik taleplerine yönelik tutumu, 16 Temmuz 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde şöyle ifade edilmektedir: *"Ağrı Dağı tepelerinde kovuklara iltica eden 1500 kadar şaki kalmıştır. Tayyarelerimiz şakiler üzerine çok şiddetli bombardıman ediyorlar. Ağrı Dağı daimi olarak infilak ve ateş içinde inlemektedir. Türkün demir kartalları asilerin hesabını temizlemektedir. Eşkıyaya iltica eden köyler tamamen yakılmaktadır. Zilan harekatında imha edilenlerin sayısı 15.000 kadardır. Zilan Deresi ağzına kadar ceset dolmuştur."* Ve akabinde *Milliyet* gazetesinin 31 Ağustos 1930 tarihli sayısında da İsmet İnönü'nün ağzından genel olarak diğer etnik grupların ve özel olarak da Kürt ulusal taleplerine yönelik Cumhuriyet Devleti'nin politikası şöyle özetlenmektedir: *"Bu ülkede sadece Türk ulusu etnik ve ırksal haklar talep etme hakkına sahiptir. Başka hiç kimsenin böyle bir hakkı yoktur"* Yukarıdaki açıklamaların benzeri Koçgiri, 1925 Şeyh Said ve Dersim Hareketi sürecinde ve sonrasında da yapılmıştır. Birinci ağızdan yapılan bu açıklamalar, Cumhuriyet hükümetlerinin Kürtlerin ulusal taleplerine yönelik izlenen asimilasyon, inkar, imha, katliam ve jenosid politikalarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kürtlere yönelik yapılan bu soykırım ve katliamlar nasıl bir çerçevede tarif edilebilir? Bu olayların incelenmesi talebiyle Kürtler çeşitli dönemlerde Birleşmiş Milletler vb. uluslar arası siyasi ve hukuki kurumlara başvurmalarına rağmen, neden Kürtlerin talepleri kabul edilip gündeme alınmamış ve bu kurumlar tarafından ilgili devletlere gerekli müdahalede bulunulmamıştır?

16-Bölünmenin, parçalanmanın ve paylaşılmanın hedefi olan ulus zaaf içinde olan, zaaf yaşayan bir ulustur, bu zaaflar nelerdir?

17-22 Ocak 1946'da kuruluşu ilan edilen ve yaklaşık olarak bir yıl

www.arsivakurdi.org

yaşayan Mahabad Kürt Cumhuriyeti, Kürtlerin devletleşme yönündeki iradelerini ortaya koyan yakın dönem Kürt tarihinin en önemli olaylarından biridir. Yakın dönem Kürt ulusal hareketinin en önemli tecrube ve kazanımlarından biri olan Mahabad Kürt Cumhuriyeti' nin kuruluş ve yıkılışının iç dinamiklerini, o dönemin büyük güçlerinin bölge ve dünya politikaları çerçevesinde nasıl değerlendirilebilir?

18-Dersim Hareketinin bastırılmasından sonra, Kuzey Kürdistan'da yaklaşık 20 yıllık bir sessizlik dönemi hüküm sördü.... Barzani'nin 1958'de Sovyetler Birliği'nden dönüşü ve oluşturulan yeni Irak Anayasası'nda Kürt halkının varlığının kabul görmesi, kuzey Kürtlerini nasıl etkiledi? "***49'lar Davası***" ve sonrasındaki gelişmelerde bunun etkisi neydi?

19-Irak'ta 27 Temmuz 1958'de General Kasım liderliğinde gerçekleşen askeri darbeyle monarşi yönetimine son verildi, Sovyetler Birliği'nde sürgünde olan Mustafa Barzani 6 Ekim 1958'de geri döndü ve oluşturulan yeni Anayasa'nın 3. maddesinde, "*Araplarla Kürtler anavatanda eşittirler ve Onların ulusal hakları Irak çerçevesinde tanınır*" deniyordu. Ancak yeni Irak rejimi kısa bir süre sonra attığı adımları ve verdiği sözleri unuttu ve bunun yanı sıra Kürt halkına karşı saldırılarını da artırdı. Bu gelişmeler üzerine, Kürt ulusal kurtuluş ve özgürlük hareketi, Barzani'nin liderliğinde 1961'de "Şoreşa Eylûlê-Eylül Devrimi"ni başlatı. General Kasım liderliğindeki 1958 Askeri Darbesi'ni oluşturan iç ve dış dinamikler ve Şoreş'in başlaması başta Güney Kürt toplumu olmak üzere diğer paçalardaki(Türkiye, İran, Süriye) Kürtler üzerine nasıl bir etki yaptı?

20-Türkiye'deki 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, sol kesim tarafından genel olarak ilerici bir müdahale olarak değerlendirilir. Oysa Milli Güvenlik Kurulu, Askeri Yargı, Anayasanın değiştirilemez maddeleri, derin devlet yapılanması vb. antidemokratik uygulamalar bu darbeyle birlikte oluşturuldu. Ayrıca Kürt milliyetçisi şüphesiyle 485 Kürt şahsiyetinin Sivas'da sürgün kampında tutulması ve darbecilerin Kürt meselesini çözmek için oluşturdukları Doğu Grubu'nun gizli raporundaki asimilasyon önerileri âdeta 1925 tarihli "***Şark Islahat Planı***"ndaki önerilerin kopyasıydı. Bu çerçevede baktığımızda, 1960 Askeri Darbesi'ni oluşturan koşullar ve Darbe'nin amacı neydi?

21-1965-70'lerden sonra Kuzeyde Kürt ulusal hareketi yeni bir döneme girer; bu dönem, sol düşüncenin ve ideolojinin ağırlıkta ve egemen olduğu bir dönemdir. Sol düşünceyi savunan Kürt grupları kendini ideolojik olarak anti-emperyalist, anti-kapitalist, anti-feodal, anti-faşist, anti aşiretçi, ...

www.arsivakurd.org

olarak tanımladılar. Ezilen bir ulus sorununun çözümünde bu kavramlar neyi ifade eder? Varlığı inkar edilen ve toprakları işgal edilmiş bir ulusun kurtuluş mücadelesini verdiğini söyleyen hareketlerin, kendilerini ulusal ve uluslararası düzlemde bu "anti"lerle tanımlamaları nasıl açıklanabilir?

22-Kuzey Kurdistan'da uzun bir sükûnet ve durgunluktan sonra 1965 yılında Türkiye Kurdistan Demokrat Partisi(TKDP) illegal olarak kurulur. Uzun bir sessizlik döneminden sonra böyle bir adım Kürt toplumu ve aydınları üzerinde nasıl bir etki yaptı?

23-TKDP'nin kuruluşu, TİP içerisinde örgütlenen Kürtlerin ve TKDP kadrolarının da desteğiyle düzenlenen Doğu Mitingleri, Kürt toplumunda ulusal-siyasal bilincin gelişmesini nasıl etkiledi?

24-Kürtlerin TİP'e yönelmesinin nedeni ve TİP'in Kürt Ulusal sorununa bakışı neydi? Ve TİP Kürt ulusal hareketine nasıl bir etki yaptı? TİP, geleneksel Kürt siyasi hareketine Kemalizm ile hesaplaşmayan "sol" argümanlı bir müdahale miydi?

25-1970'lerin ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan sol eğilimli siyasal Kürt gruplarının çoğunun anası DDKO'lar dır. DDKO'lar hangi siyasi gelişmeler sonucunda ortaya çıktı, kuruluş amacı neydi?

26-1970'lerdeki Komando operasyonları neyi amaçlıyordu ve DDKO'nun komando operasyonları ile ilgili ne tür faaliyet ve çalışmaları oldu?

27-1900'lerin ilk çeyreğinden başlayıp cumhuriyet sonrasında da devem eden, Kürt ve Kürdistan kimliğiyle çok sayıda örgüt kuruldu. 1965 yılında da TKDP kuruldu, buna rağmen DDKO'ların kurulmasıyla birlikte Kürtlerin "ayrı örgütlenme hakkı", hem Türk solu çevrelerinde ve hem de sol eğilimli Kürtler içerisinde yeniden tartışılmaya başlandı. Aslında altmış yıllık bir süreç boyunca Kürtler teorik ve pratik olarak ayrı örgütlenmiş olduğu halde, 1970'li yıllarda böyle bir tartışma nasıl ve neden gündeme getirildi? Böyle bir konuyu yeniden gündeme getirmenin amacı neydi?

28-11 Mart 1970'de Güney Kurdistan'da Baas iktidarıyla Barzani arasında Otonomi antlaşması imzalandı. Türkiye'de de 12 Mart 1971'de ikinci Askeri Darbe oldu. 12 Mart Askeri Darbesiyle birlikte, legal ve ilegal Kürt örgütlerine karşı operasyonlar da başladı. Bu süreçte başta TKDP, DDKO ve TİP içerisinde çalışan kadrolar olmak üzere, çok sayıda Kürt siyasetçisi ve aydını tutuklandı. Cezaevinde Kürt kadroları arasında siyasi savunma yapıp-yapmamakla ilgili yoğun bir tartışma süreci yaşandı. Bu tartışmalar ve savunma süreci esas olarak hangi temel konular üzerinde yoğun-

www.arsivakurdi.org

laşmıştı? Bu süreç kuzey Kürt toplumunu ve Kürt ulusal mücadelesini nasıl etkiledi?

29-Nasır, Baas çizgisi ve Türkiye'deki cuntacı-Kemalist sol çizginin kavrayışı nedir? Ve Türk solunun kendine esas aldığı "Milli Demokratrik Devrim" ile "Sosyalist Devrim" tezleri, düşünsel ve pratik olarak Kürt ulusal hareketi nasıl etkiledi?

30-1980 öncesi ve sonrası yaşanan ayrışmalar sonucu, farklı Kürt siyasal gurupları ortaya çıktı. Bugün dönüp geriye baktığımızda, bu guruplar arasındaki siyasi ve ideolojik-felsefi farklılık, bu tür bir ayrışmayı zorunlu kılıyor muydu? Ve kısaca bu grupların temel ayrılık ve ortak noktalarını özetleyebilir misiniz?

31-1975'te DDKO'ların devamı ve çizgisi doğrultusunda DDKD'ler kuruldu. Ancak DDKD'ler süreci fazla sürmedi, yaşanan ayrışmalar ve gruplaşmalar sonucu, DDKD'ler birer çizgi örgütüne dönüştü. DDKD'ler neden DDKO'ların misyonunu sürdüremedi?

32-1970-1980 yılları arasında Kuzey Kurdistan'da çok sayıda siyasal gruplar ortaya çıktı, ancak 1970'lerin sonunda bu grupların çoğu bir ayrışma sürecini yaşadı. Bu ayrışmalar siyasal ve ideolojik olarak gerçekten kaçınılmaz mıydı? Yoksa bu ayrışmaları teşvik eden ve Kürt kamuoyunun bilmediği yeni bir proje mi vardı?

33-27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbelerine doğru giden süreci ve o dönemlerde gerçekleşen önemli olaylara baktığımızda ve bugün Ergenekon bağlamında ortaya çıkan ilişkilerle karşılaştırdığımızda, nalsı bir tablo ortaya çıkar?

34-Ulusal demokratik hakların mücadelesini veren Kürt örgütleri gerek kendi kadrolarına ve gerek halka karşı bir demokrasi geleneği oluşturabildi mi?

35-Cumhuriyet tarihi boyunca Kürtler ne zamanki ulusal-demokratik hak taleplerini dile getirmiş ve bunun için örgütlenip mücadele etmişse, bu talepler her seferinde "geri kalmışlık", "feodalizim", "medenileşme karşıtlığı", "eşkıyalık" vb. kavramlarla tanımlanarak dönemin iktidarı ve hükümetleri tarafından en şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. Bu bastırma sürecindeki bütün uygulamalar ve katliamlar "tehcîr", "tenkil", "mübadele", "islahat" vb. kavramlarla izah edilmiş. Bu kavramların içeriği, bazı istisnalar hariç, o zaman da bugün de Türk aydınları ve siyasetçilerinin büyük çoğunluğu tarafından olumlu ve "ilerici" olarak nitelendiriliyor. Bu kavrayış diğer ulusal ve etnik topluluklara karşı yapılan asimilasyonu, inkarı ve katliamları toplum nezdinde meşrulaştırdı. Böyle bir

www.arsivakurdi.org

düşünce ve kavrayışa kaynaklık eden parametreler nedir? Ve bu kadroların öncü kurucusu olduğu Cumhuriyeti nasıl değerlendirmek gerekir?

36-Eğer sosyo-politik açıdan Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'si arasında kısaca bir karşılaştırma yaparsak, Kürtler açısında ne değişmiştir?

37-Gerek kendi örgüt arkadaşların ve gerekse diğer gruplarla olan ilişkilerle ilgili olarak dönüp geçmişe baktığınızda, "keşke bu olmasaydı", "keşke bunu yapmasaydık" yada "bunu yanlış yaptık" dediğiniz olmuş mu? Olmuşsa bunlardan bazılarını bizimle paylaşır mısınız?

38-Kürtler, Ortadoğu ve Mezopotamya coğrafyasında yaşayan Araplar, Türkler ve Perslerle birlikte bölgenin en kalabalık nüfuslu etnik topluluklarından biridir. Saydığımız bu milletlerin tümü Birleşmiş Milletler'de(BM) bir yada daha fazla devletle temsil edilmektedir ve bu devletlerin birçoğu Kürtlerden çok daha az nüfusa sahip olduğu halde, BM kullandığı oylarıyla Kürt milletinin kaderini etkilemektedir. Bu durumda Kürt milletine temsil hakkını tanımayan Birleşmiş Milletler örgütü, sadece devleti olan milletleri mi temsil ediyor? BM'ler Ortadoğu'daki en büyük devletsiz milletlerden biri olan Kürtlerin haklarını savunmayı kime havale etmiş oluyor? Ve bu durum BM'ler gibi uluslararası kurumların meşruiyetini ve tarafsızlık ilkesini zedelemez mi?

39-Kürt Federe Hükümeti'nin uluslararası ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

40-Güney Kürdistan'da kurulmuş olan Kürt Federe Hükümeti, "*uluslararası sömürge Kürdistan*" tezini nasıl etkileyecektir? Ve Güney Kürdistan'daki bu yapı Türkiye, İran ve Suriye Kürtlerini nasıl etkiler?

41-Kürt meselesinin çözümüyle ilgili milliyetçi taleplerle kültürel talepler, kültürel taleplerle insan hakları, federal haklar ve federal haklardan esnetilmiş üniter devlet, üniter devletten Kemalizm'i referans alan "ekolojik toplum", "anayasal vatandaşlık", "demokratik cumhuriyet" yada "demokratik konfederalizm" ve bundan "bağımsız ulus-devlete" kadar giden kavramlarla tartışılmakta. Kürt ulusal meselesinin tanımlanmasında ve çözümünde bu kavramlar neyi ifade eder? Size göre Kürt meselesi nedir ve Kürtler ne istiyor?

42-Ekseriyeten Kürt siyasetçileri ve müneverlerinin siyasi, ideolojik ve dini fikir alanında egemen devletlerin direk yada dolaylı fikir yönlendirmesinin etkisinde kaldığını söyleyebilir miyiz?

43-Kürt siyasetçi ve münevverlerinin siyasi, ideolojik ve dini fikirler konusunda ekseriyetle egemen devletlerin direk ya da dolaylı yön-

www.arsivakurdi.org

lendirmesinin etkisinde kaldığını söyleyebilir miyiz?

44-Şüphesiz ki ulusal kurtuluş mücadelesini veren bir ulus için bölgesel ve uluslar arası demokratik örgütler ve güçlerle dayanışma çok önemlidir. Ancak Kürtlerin ulusal talepleri ve mücadelesi sözkonusu olunca, genel olarak pratikte ne "sol" ne de "islami" kesim olması gereken bir duruşu ve tavrı sergileyememiştir. Sol, Kürt ulusal taleplerini "halkların kardeşliği veya sınıf kardeşliği" adına; İslami kesim de "ümmet ve islam kardeşliği" adına işgalci-egemen devletlerin mevcut statükosunun devamına katkı sağlamış. Bugün Kürt ulusal-demokratik mücadelesi açısında yaşadığımız uluslararası ve bölgesel pratiği göz önünde bulundurduğumuzda, "*mütefikler sorunu*"nu nasıl değerlendirmemiz gerekiyor?

45-Türk, Arap ve Fars solcuları, demokratları, liberalleri ve İslami kesimin büyük çoğunluğu özellikle yaşadığımız bu coğrafyada Filistin halkının devletleşmesini savunurken, aynı kesimler Kürtlerin devlet olma taleplerine ise binbir teorik kılıf uydurarak karşı çıkıyor. Bu çelişki ve çifte standart nasıl açıklanabilir?

46-Federal Irak Anayasasının 140. maddesi gereğince, yapılacak referandumla ***Kerkük****'ün kaderi*nin belirlenmesi konusunda Kürtler ve Araplar anlaştığı halde, bir türlü referandum yapılamıyor ve dolayısıyla Kerkük meselesi de çözülemiyor. Kerkük meselesi öyle görünüyor ki yalnız Kürt-Arap meselesi değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslar arası bir meseleye dönüşmüş. Kerkük'ün Kurdistan Federal Hükümetine bağlanması gündeme gelince, Türkiye'de bazı kesimler "*Musul'u unutmadık*", "*Türkiye Musul'u alamaz ise yakında Diyarbakır'ı vermek zorunda kalacak, ya büyüyeceğiz, ya küçülmek zorunda kalacağız!*" diyerek yayılmacı hayallerini ifşa etmiş oldular. 1920'lerde İngilizler Irakta egemen iken, onlar için öncelik Arap coğrafyasıydı. Bugün de bölgede ABD egemen ve Kerkük meselesinde tavrını net olarak belirtmiyor. Diğer yandan da BM'in Kerkük sorununa müdahil olma durumu sözkonusu. Bu durumda; bir yandan bölgesel devletlerin Kerkük'e yönelik yayılmacı emelleri, diğer yandan da uluslar arası güçlerin Kerkük meselesine direk ya da dolaylı müdahaleleri düşünüldüğünde Kerkük meselesi nasıl çözülebilir? Ve Kürtlerin bir millet olarak temsil edilmediği Birleşmiş Miletler örgütünün Kerkük'e müdahalesi ne anlama gelir ve nasıl bir sonuç doğurabilir?

47-Kürtlerin ulusal talepleri sözkonusu olunca, ezen ulusların aydınları, siyasetçileri ve akademisyenleri tarafından milliyetçi paradigmanın "ötekileştirici" özelliği öne çıkartılarak, ezen ve ezilen ulus milliyetçiliği aynı kefeye konulmak-

www.arsivakurd.org

tadır. Ezilen bir ulus olarak Kürtler açısında "milliyetçilik" ne anlama geliyor? Ve gerçekten de Türk milliyetçiliği, Arap milliyetçiliği ve Fars milliyetçiliğiyle Kürt milliyetçiliği aynı şey mi?

48-PKK, çıkışından itibaren kendi dışındaki Kürt örgütlerini ve yerel toplumsal liderleri sindirip kendi egemenliği altına almak için, siyasal şiddetti, temel ve vazgeçilmez bir yöntem olarak kabul ederek, gerek örgüt içi muhalefete ve gerekse diğer gruplara karşı uyguladığı şiddetle Kürt toplumunda ve ulusal kurtuluş mücadelesinde büyük tahribatlar yaratı. Ayrıca kendi dışındaki bütün Kürt gruplarını işbirlikçilik ve hainlikle suçladı. Çıkışından bugüne PKK'nin örgütsel yapısı-işleyişi ve siyasal taleplerindeki belirsizliği nasıl değerlendirmek gerekir?

49-Sizce PKK dışındaki diğer Kürt örgütlerinin siyasal bir özne olarak rolünü oynayamamasının nedeni olan örgütsel, siyasal ve ideolojik kusurları neydi kısaca açıklar mısınız?

50-Farklı düşünce, inanç, parti ve gruplar arasında ötekini kendimize benzetmeye zorlamadan işbirliği, diyalog ve saygı temelinde "ulusal demokratik bir konsept" oluşturmak mümkün müdür? Ve size göre Kürt ulusal istemlerini içeren "*ulusal demokratik bir konsept*" oluşturmanın asgari temel ilkeleri neler olmalıdır?

51-Dünya ve Ortadoğu'daki siyasal gelişmeleri; *Büyük Ortadoğu Projesi*, Körfez Savaşı, Irak ve Afganistan müdahale vb. gelişmeler çerçevesinde düşündüğümüzde, Kürtler açısında uluslararası sömürgeci-işgalci sistemin statükosunda bir kırılma görülmektedir; işgalci sistemin dört ayağında biri kısmi kırılmıştır. Ancak siyasal potansiyeli, sosyal gelişim, dinamik, nüfus ve coğrafyasıyla diğer parçalardan daha gelişkin olan Kuzey Kurdistan'da büyük bir belirsizlik yaşanmaktadır. Bugün Kürtler dünya ve bölgedeki gelişmeleri nasıl okumalı ve ne yapmalı?

52-Kürtler büyük bir nüfusa sahip olmalarına, geniş bir toprağa sahip olmalarına rağmen neden bir siyasal statüye sahip olamamışlardır?

53-Kosova meselesinin uluslar arası bir müdahale ile çözülerek bağımsızlığına kavuşması, "*Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*" ilkesinin yeni bir yorumu şeklinde değerlendirilebilir mi? Kosova ulusal meselesinin çözüm şekli, BM'lerin UKKTH ilkesindeki politikasında bir konsept değişimini mi gündeme getiriyor? Kürt meselesinin çözümüne yönelik Kosova, Karadağ, Yugoslavya vb. yerlerde olduğu gibi uluslararası bir müdahale olabilir mi?

54-Yakın Kürt tarihinde "***49'lar Davası***" olarak bilinen operasyonda tutuklularından biri olarak, bu süreci nasıl değerlendiriyorsunuz? Resmi

www.arsivakurd.org

makamların bu operasyon ve tutuklamalarla ilgili iddialarına ve o dönemdeki çıkan haberlere bakıldığında, "49'lar Davası" çok büyük bir olay gibi yansıtılmaktadır. Bugünden geriya doğru baktığımızda, bu operasyon, iç politikaya dönük bir manevra mıydı yoksa Kürtleri korkutmaya ve sindirmeye dönük bir operasyon muydu?(Ş. E)

55-Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki biçimlenişi ve Kemalist rejimin niteliğiyle ilgili farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Siz de Kemalizm'i "orijinal bir Bonapartizm" olarak değerlendiriyorsunuz. Tarihsel koşulların farklılığını ve özgünlüğünü dikkate aldığımızda, Kemalist rejim hangi noktalarda Bonapartist bir nitelik taşımakta, başlıca özellikleri nelerdir ve Türkiye Cumhuriyeti'ne damgasını vuran Bonapartizm'in ayırdedici yönleri nelerdir?(F. B)

56-Sayın Başkaya, "*Paradigmanın İflası*" dediniz ve 20 ay hapis yatınız. Hangi Paradigma ve neden iflas etti?

57-"*Paradigmanın İflası*" adlı kitabınızda, Türk "sosyalistlerini", genel olarak bürokratik, devletçi, halka yukarıdan bakan ve bağnaz birer Stalinist olarak değerlendirirken, bu tespitlerinizi neye dayandırıyorsunuz?

58-Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş süreci ve olayları, emperyalizme karşı verilmiş bir "Milli Mücadele" olarak tanımlanır. Gerçekten de "Milli Mücadele", anti-emperyalist bir hareket miydi? "Milli Mücadele" ya da "Kurtuluş Savaşı" sürecinde Ermenilere, Kürtlere, Lazlara vd. milletlere karşı geliştirilen tutum ve pratiğe bakıldığında, bu bir ulusal kurtuluş hareketi niteliği taşıyor muydu?

59-Kominter(III. Enternasyonal)'de alınan kararlara baktığımızda, Kominter'in genel olarak Milli Meseleye bakışı, özel olarak da "Milli Mücadle"ye destek vermesi ve "Milli Mücadele"nin anti-emperyalistliği sorununa yaklaşımı nasıl değerlendirilmelidir?

60-Osmanlı Devletinin niteliği ve İmparatorluk mantığı neydi? Ve resmi söylemin iddia ettiği gibi, 1923, İmparatorluktan kopuş ve Türklüğün "*yeniden doğuşu*" muydu?

61- Sayın BURKAY, 1980 öncesinde grubunuz tarafından çıkarılan *Özgürlük Yolu* dergisinin Eylül 1977 tarihli 28. sayısında, dönemin ABD Dışişleri Bakanı H. Kissinger'in, Barzani'nin 22 Şubat 1975 tarihli mektubuna verdiği cevap ve aynı zamanda Barzani'nin Başkan Carter'e yazdığı 9 Şubat 1977 tarihli mektupları şiddetli bir şekilde eleştirerek "***Bir İhanetin Belgeleri: Barzanin'nin Carter'e ve Kissincer'in Barzani'ye yazdığı Mektuplar***" başlığı altında yayınladınız. Bugün geriye dönüp o zamanki gelişmeleri ve süreci

www.arsivakurd.org

yeniden gözden geçirirseniz, o zamanki değerlendirmeniz için ne diyebilirsiniz? Aynı zamanda bugünkü ABD ve Güney Kurdistan ulusal hareketinin ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

62-Kurdistan Sosyalist Partisi'nin sosyalizm anlayışı, sovyetik ekole yakınlığıyla bilinir. 29 yıl PSK'nin genel sekreterliğini yaptınız, partiniz halen sosyalist ideolojiyi savunmakta ve "Kürt ulusal meselesi"ne sosyalist bir program çerçevesinde yaklaşmaktadır. 2002 yılında Deng yayınlarında çıkan "*Anılar Belgeler, Cilt-1*" adlı kitabınızda, 1992'de Sovyet sisteminin çöküşüyle ilgili olarak "bu büyük sosyalist deneyimin başarısızlığının nedeni, diğer etkenlerin yanısıra, değişen koşullara uyum sağlayamaması, demokratikleşememesi; tersine tek parti diktatörlüğünün giderek yozlaşması, kitlelerden kopmasıdır." şeklinde değerlendiriyorsunuz.
Bolşeviklerin Sovyet deneyiminin başarıya ulaşmamasını "diğer etkenlerin yanı sıra, değişen koşullara uyum sağlayamaması" olarak değerlendirirken, "diğer etkenler ve değişen koşullar"la neyi anlatmak istiyorsunuz? Ve ayrıca Sovyet sisteminin "demokratikleşememesi"nin nedenini, "tek parti diktatörlüğünün giderek yozlaşması, kitlelerden kopması" olarak değerlendirirken, "tek parti diktatörlüğü" anlayışının kendisi anti demokratik değil midir?(K. B)

63- Özgürlük Yolu, KİP ve KUK olarak 1978'in sonlarında UDG'yi (Ulusal Demokratik Güçbirliği) oluşturdunuz. 1987 yılında sekiz Kürt örgütünün bir araya gelmesiyle TEVGER adındaki birlik oluştu ve bu birlik üç yıl sürebildi. Ulusal bir cephe ya da güçbirliği için daha sonraları da çeşitli girişimler oldu ve başarılı olmadı. En son olarak farklı gruplar ve şahsiyetlerin girişimiyle, Mayıs 2007'de TEVKURD kuruldu. UDG, TEVGER, Avrupa Kürt Platformu, TEVKURD vb. birlik örgütlenmeleri hangi temel ilkeler üzerinde oluşturuldu, amac neydi ve neden bir kurumsal süreklilik sağlayıp başarıya ulaşmadı/ ulaşamıyor?

64-PKK 1984 yılında silahlı mücadeleyi başlattı ve yaklaşık 25 yıldır silahlı mücadele devam etmektedir. Bu sürenin 15 yıllı Suriye'de devlet güvencesi altında geçirildi, Suriye Kürtleri tarafından da örgüte büyük destek verildi ve çok sayıda katılım oldu. Kendi Kürtlerine vatandaşlık ve hüviyet hakkını dahi vermeyi reva görmeyen Suriye devleti, neden PKK'ye bu desteği verdi ve Suriye Kürtleri bu ilişkilerin sonucunda ne kazandılar, hangi demokratik ve ulusal haklarını elde ettiler?

65-PKK "önderliği", diğer lider kadroları ve örgüte yakın legal kuruluşların yöneticilerinin yayınladıkları deklarasyon ve yaptıkları açıklamalarla ne istediğini belirtmese de, ne istemediğini açık bir şekilde

www.arsivakurdi.org

belirtmektedir: "bağımsız Kürt devleti"ni asla istemediğini, Misak-ı Milli sınırlarına saygılı olduğunu, bayrağa saygılı olduğunu, toprak talebinin olmadığını, otonomi ve federasyon gibi siyasal bir talebinin olmadığını her vesileyle açıklamaktadır. Aynı zamanda silahlı mücadele sürmektedir ve her vesileyle de "Barış" dillendirilmektedir. PKK ve ona yakın legal-ilegal kuruluşların talepleri ortadayken, sürdürülen silahlı mücadele nasıl açıklanabilir? "*Muhatapsız Savaş ve Muhatapsız Barış*" nereye kadar? (H. Y.)

66-İran, İKDP'nin dünyaca saygın lideri Kasemlo'yu ve örgütün diğer üst düzey yöneticilerine karşı uluslararası yasaları ve oluşabilecek tepkileri hiçe sayarak, Avrupa kentlerinde suikastlar düzenlerken, neden Doğu Kurdistan kaynaklı olmayan PJAK'ın kendi siyasal egemenliği altındaki bölgede örgütlenmesine göz yummakta ya da yol vermektedir?

67-Abdullah ÖCALAN, "İsmail Beşikçi Kürtlerin Ziya Gökalp'idir. Ziya Gökalp Türkler için neyse İsmail Beşikçi de Kürtler için öyledir. Beşikçi Durkheim sosyolojisinden, Marksizmin en katı halinden ve Ziya Gökalp'ten etkilenmiştir. Kendisi katı bir pozitivisttir." diyerek sizi eleştirdi. Öcalan'ın bu eleştirilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?(İ. B.)

68-Hocam, Yaklaşık yarım asırdır Kürtlerle ilgili çalışmalar yapmaktasınız. Bugüne kadar yaptığınız araştırmalardan ve yazdığınız yazılardan dolayı 18 yıl cezaevinde yattınız. Kürdistan'ın dört parçasındaki Kürtler nazarında çok değerlisiniz; her zaman saygıyla anılıyorsunuz. Sizin de çok iyi bildiğiniz üzere, toplumsal ve ulusal mücadeleler uzun soluklu mücadeleler olup; bir nesil ya da birkaç nesil de devam edebilen inişli-çıkışlı bir süreci kapsar. Hocam, bu mücadele sürecinde umutsuz olduğunuz dönemler oldu mu?"(İ. B.)

69-TKDP'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Genel Başkanı Faik Bucak'ın öldürülmesiyle ilgili farklı düşünceler vardır. Faik Bucak'ın öldürülmesi, ailesel bir iç çelişki miydi yoksa bir suikast mıydı?

70-Genel olarak TKDP'nin Kürt aydın ve gençlik kesimini örgütleyemediğine dair yaygın bir düşünce vardır. TKDP, en çok Kürt toplumunun hangi kesimi içerisinde örgütlenmişti, neden Kürt toplumunun en dinamik ve bilinçli kesimini örgütleyemedi?

71-Kuzey Kurdistan'da uzun bir sükûnet ve durgunluktan sonra, 11 Temmuz 1965 yılında Türkiye Kurdistan Demokrat Partisi (TKDP), Diyarbakır'da illegal olarak kurulur. TKDP'nin kuruluş amacı, örgütlenme ve mücadele tarzı neydi? Uzun bir sessizlik döne-

www.arsivakurd.org

minden sonra böyle bir adım Kürt toplumu ve aydınları üzerinde nasıl bir etki yaptı?

72-Sayın ELÇİ, 12 Mart Askeri Darbesi'nden sonra sizde TKDP davasından tutuklandınız. Bize biraz TKDP operasyonu ve mahkeme sürecindeki gelişmelerden bahsedebilir misiniz?

73-Sayın ELÇİ, 1977 yılında AP'den milletvekili seçildiniz ve kısa bir süre sonra istifa ederek CHP'ye geçtiniz. 5 Ocak 1978'de kurulan Ecevit hükümetinde Bayındırlık Bakanı olarak kabinede yer aldınız. Bakanlığınız döneminde "*Türkiye'de Kürtler var, ben de Kürdüm*" şeklinde bir açıklama yaptınız. 12 Eylül Askeri Darbesi'yle birlikte tutuklandınız ve hakkınızda açılan davadan dolayı 2 yıl 3 ay cezaya mahkum edildiniz.Bakanlığınız döneminde neden böyle bir açıklama yapma ihtiyacı duydunuz, bu açıklamanız gerek kabinede ve gerekse Türkiye'deki siyaset sahnesinde nasıl bir etki yaptı?

74-Sayın ELÇİ, siyasal yaşamınızdan da anlaşılmaktadır ki legal örgütlenme ve mücadele tarzını esas almaktasınız. Bu doğrultuda Kürt Demokratik Platformu (1994), Demokratik Kitle Partisi (DKP-1997), Katılımcı Demokrasi Partisi (KADEP-2006)'nin oluşumunda ve kuruluş çalışmalarında aktif olarak yer aldınız ve aynı zamanda da bu örgütlere başkanlık yaptınız. Yaşadığınız pratik tecrübe itibariyle, legal mücadelenin pozitif ve negatifleri nedir? Kürt ulusal meselesi, sadece legal mücadele tarzıyla bir çözüme ulaşabilir mi? Ve halen genel başkanlığını yapmış olduğunuz KADEP'in programında, Kürt ulusal meselesinin ancak "Federasyon"la çözülebileceğini söylemektesiniz. Dünyada birçok farklı Federal modeller var, sizin öngördüğünüz federal modelin temel ilkeleri nedir?

75-Türkiye'deki yakın dönem Kürt siyasi hareketi tarihinde, TKDP'nin yeri ve önemi nedir?(Ş.E.)

76-KUK, genel olarak TKDP'nin gençlik kolu olarak bilinir. KUK ile TKDP arasında nasıl bir ilişki vardı ve KUK ne zaman bağımsız bir örgüte dönüştü?

77-TKDP tarafı, KUK ve TKDP ayrışmasının olduğu 1977 Kongresi' ndeki gelişmelerden dolayı, KUK tarafını darbecilikle suçlamaktadır. Siz 1977 Kongresini ve "darbecilik" suçlamasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

78-TKDP ve KUK ayrışmasından sonra da, IKDP'le ilişkilerinizin oldukça iyi olduğu bilinmektedir. 1978 yılında IKDP ile YNK arasında Hakari bölgesinde yaşanan çatışmalarda IKDP'den yana tavır koyarak bir taraf olarak yer aldınız. Hakari'deki olaylarının gelişimi nasıl oldu ve bugün baktığınızda olayları nasıl değerlendiriyorsunuz?

www.arsivakurdi.org

79-KUK ve PKK çatışmasında, iki taraftan da yüzlerce insan öldü. Bu çatışmalara kaynaklık eden sorunlar ne idi? Bu çatışmalar nasıl gelişti ve hangi bölgelerde yoğunlaştı?

80-KUK silahlı mücadeleyi esas alıp pêşmerge savaşını savunduğu ve yapılanmasının da buna uygun olduğu halde neden silahlı mücadeleyi başlatmadı?

81-TKDP geleneksel ulusalcı bir çizgiyi temsil ederken, TKDP'den ayrılan KUK ideolojik olarak sol düşünceyi benimsedi. Aslında geleneksel ulusalcı bir çizgiden gelen KUK, neden sol çizgiyi tercih etti?

82-İçerisinden geldiğiniz siyasi çizginin KDP, KUK, KUK-Sosyalist Birlik, KUK Sosyalist Eğilim, KUK-Merkez vb. ayrışmalar ile daha sonraki ayrışmaların maddi temeli neydi?

83-1982 yılında yapılan konferans ve sonrasında, KUK'da meydana gelen bölünmelerin ideolojik-siyasal bir temeli var mıydı? Bugünden geriye doğru baktığımızda, KUK'un kürt ulusal mücadelesine katkısı ve bu tecrubeden çıkartığınız sonuçları bizimle paylaşırmısınız?

84-Serwext sitesinde "*ulus ve çözüm araştırması*" başlığı altında, İskandinavya ve kuzey ülkelerinde ulusal dil, ulusal azınlık sorunları ve çözümü, dil sorunları ve ulusallaşma süreçleri üzerinde bir dizi yazınız çıktı. Bugün Kürdlerin hem kendi içindeki bölgesel, dillehçe ve dinsel çelişkileri ile Kürdistanı işgal eden devletlerle olan çelişkileri karşılaştırıldığında, İskandinav ve Kuzey ülkeleri modeli ve pratiği, Kürt ulusal sorununun çözümü konusunda bir benzerlik var mıdır ve bize nasıl bir tecrube sağlayabilir?(N. A.)

85-*Rızgarî* sadece bir dergi adı mıydı, yoksa aynı zamanda siyasal-ideolojik bir grubu da mı ifade ediyordu? *Rızgarî*'nin çıkış amacı ve oluşum sürecinden bahs edebilir misiniz? Ve bu amaçlar doğrultusunda neler yapıldı?

86-*Rızgarî* süreci aynı zamanda bir siyasal grup yapılanması olarak değerlendirildiğinde, Kürt ulusal sorunu tanımı, örgüt anlayışı, yöntemi, sorunu çözme yaklaşım/model ve önerileri nelerdi?

87-*Rızgarî* dergisi çıkarken gerçekten dosya şeklinde önemli konuları tartışmaya açtı, dosya konuları bu şekilde gündemleştirilirken, gündemi belirleyen esas neydi? Eger Rızgari dergisi bugünkü şartlarda çıkmış olsaydı, tekrar bu konuları tartışmaya açma gereğini duyarmıydınız?

88-*Rızgari-Ala Rızgari* ve daha sonraki ayrışmaların maddi temeli neydi?

89-Kuruluşunda yer aldığınız ve

www.arsivakurdi.org

yöneticisi olduğunuz *Rizgarî*'nin Kürdistan ulusal mücadelesine nasıl bir katkı sağlamıştır, olumlu veya olumsuzluklarıyla özetleyebilir misiniz?

90-1966 yazında Malatya'da yapılan TİP Kongresinin en genç delegesiydiniz. Bu Kongre, TİP içerisindeki siyasal eğilimlerin saflaştığı ve hesaplaşma sürecine girdiği bir kongre oldu. Bu Kongre'de Milli Demokratik Devrim ve Sosyalist Devrim çizgileri ile Doğulular Grubu'nun(yani Kürtler) ayrışması nasıl gerçekleşti ve tarafların dayandığı temel tezler neydi?(R. A)

91-Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde hem sanık konumunda yargılandınız, hem de bir grup avukat olarak birçok Kürt siyasi tutuklunun davasını takip edip savunmasını yaptınız. Biraz o dönemin Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemeleri, girmiş olduğunuz davalardan ilginç anektotlar ve siyasi tutuklu Kürtlerin durumundan bahsedebilir misiniz?(R. A)

92-1978'de Hakari bölgesinde yaşanan PDK ve YNK çatışmasını yakından bilenlerden birisiniz. Bu çatışmalar nasıl gelişti ve Kuzey Kürdistan'daki bazı grupların ve şahsiyetlerin bu çatışmadaki sorumluluğu ne idi? bugünden baktığınızda olanları nasıl yorumluyorsunuz?

93-1980 Askeri Darbesi'nden önce silahlı mücadele hazırlığını yapmak üzere bir grupa arkadaşınızla Sürye'ye geçtiniz ve daha sonra da farklı zaman dilimlerinde Kürdistanın diğer parçalarında da bulundunuz. Sürye'de iken, PKK'nin örgütsel ve siyasal misyonu tartışıldığı halde, Ala Rızgari adına PKK ile bir anlaşma imzalayan gruplardan birisiniz. O zaman PKK ile imzalamış olduğunuz anlaşmanın muhtevası neydi ve akibeti ne oldu? Ayrıca Sürye Kürdistanı'ndan ayrılarak farklı dönemlerde bir grup peşmerge arkadaşlarınla birlikte doğu ve güney Kürdistan'da bulundunuz ve sonunda silahlı mücadeleden vaz geçtiniz. Hangi şartlar ve gelişmeler sonucunda silahlı mücadeleden vaz geçme kararı aldınız? Ve Kürdistanın dört parçası arasında mekik dokurken karşılaştığınız sorunlar nelerdî, biraz o süreçten bahsedbilirmisiniz? (İ. G.)

94-PŞK(Partiya Şoreşa Kurdistan-1976), daha sonra KİP(Kurdistan İşçi Partisi-1978) olarak bilinen ve 1982'de de PPKK(Partiya Pêşeng a Karkerên Kurdistanê-1982) adını alan siyasal-örgütsel çizgi, Dr. Şıvan'nın ya da Türkiye'de Kurdistan Demokrat Partisi'nin mirasçısı olarak bilinir. Şıvan sonrası, bu yeni örgütlemenin siyasal-ideolojik, programatik ve yöntem olarak T-KDP'den farkı neydi? Ve neden böyle kısa zaman dilimi içinde sürekli ad(isim) değiştirme gereğini duydu?

95-***PŞK-KİP*** çizgisine yakınlığıyla bilinen DDKD'ler, legal olarak büyük

www.arsivakurdi.org

bir Kürt kitlesini örgütlemeyi başardılar, ancak bu potansiyel değerlendirilemedi. Geriye dönük bir muhasebe yapılırsa, neden bu potansiyel değerlendirilemedi?

96-Başta rahmetli Nejmettin Büyükkaya ve arkadaşları olmak üzere, 1980 öncesi KİP'deki ayrışmaların siyasal ve örgütsel nedenleri neydi? Ve Necmettin'in Hakkari olaylarındaki rolü neydi?

97-12 Eylül Askeri Darbesi'yle birlikte bütün Kürt siyasi gruplarında olduğu gibi, sizin grubunuzun da kadrolarının büyük çoğunluğu yurtdışına çıkmak zorunda kaldı ve siz yurtdışına çıkmayıp ülkede kaldınız ve yakalanıp hapsedildiniz. Bize biraz yakalanma sürecinizden bahsedebilir misiniz? Ayrıca 1982'de Suriye'de yapılan Kongrede, yaşanan örgütsel sorunlar ve farklı siyasal-ideolojik eğilimler nedeniyle örgütle organik bağınızın koptuğu söylenmektedir. Gerçekten böyle bir durum var mıydı ve bize bu süreci açıklarmısınız? (Ö. Ç.)

98-1978 yılında Hakkari bölgesinde, IKDP ile YNK arasında yaşanan çatışmalarla ilgili olarak, grubunuzun tutumu hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır ve YNK tarafından da verdiğiniz sözü yerine getirmemekle imtihan edilmektesiniz. Hakkari'deki olaylarının gelişimi nasıl oldu? Ve bugünden geriye doğru baktığınızda olayları nasıl değerlendiriyorsunuz?

99-KİP, Özgürlük Yolu ve KUK olarak 1978'in sonlarında UDG'yi(Ulusal Demokratik Güçbirliği) oluşturdunuz. UDG, hangi temel ilkeler üzerinde oluşturuldu, amacı neydi ve neden başarıya ulaşmadı?

100-1982 yılında Suriye'de yapılan Kongre ve bu Kongre'de PPKK'nin çıkması, 12 Eylül 1980 Askeri darbesi'nin getirdiği bir hesaplaşma mıydı? Yoksa örgüt içi bir siyasal-ideolojik hesaplaşma mıydı?

101-*Kawa* hangi temel ilkeler üzerinde ve ne zaman kuruldu, Kawa'nın ulusal, siyasal ve felsefi düşüncesiyle diğer Kürt gruplarından farkı neydi?

102-Kawa, 1978 baharında Dengê Kawa ve Kawa-Red olarak ikiye bölündü. Bu bölünmeye kaynaklık eden siyasal ve düşünsel farklılık neydi?

103-Ferîd UZUN'a yapılan suikasttan sonra, "*Siverek: Hangi Sorun Başlangıcı*" başlığıyla bir bildiri yayımlanarak, genel olarak Kuzey Kürdistan ve özel olarak da Siverek olayları değerlendirilerek, yapılan provokasyonlarla beklenen kaos ortamının tablosu çizildiği halde, Ferid UZUN'nun katliyle ilgili net bir bilgi verilmemekteydi. Ferid UZUN neden katledildi ve bu suikastın arkasında kim/kimler vardı?

104-Oluşumu 1970-80'li yılara giden

www.arsivakurdi.org

bazı Kürt gruplarının ardılları ya da mirasçıları, geçmişten gelen grupsal mirasa dayanarak yeni bir atılım yapmak üzere girişimlerde bulundular ve halende bulunmaktadırlar. Siz de, DDKD yöneticiliğinden ge len ve bu çevreyi yeniden "***Devrimci Demokratlar***"ın çizgisinde toparlamaya çalışan merkezi kadrolardan birsiniz. Bugün ne 1970'lerin dünya şartları mevcut ve ne de Kürt toplumu 1970'lerin toplumudur. Bu çerçevede hem size ve hem de sizin gibi girişimleri olan diğer Kürt grupları için felsefi bir deyimle sormak istiyorum "aynı suda tekrar yıkanmak" mümkün müdür? Bu yönde şimdiye kadar ne tür çalışmalarınız oldu ve bu süreci aşmak için Kuzey Kürt toplumuna nasıl bir proje sunuyorsunuz?(V. T.)

105-Türkiye Devleti'nin güvenlik güçleri tarafından, 13.12.1980 tarihinde Suriye Kürdistanı'nın Qamişlo kazasına bağlı Cırnık köyüne yapılan sınırötesi operasyonda, altısı(6) Kawa-Red üyeleri olmak üzere, ev sakinleriyle birlikte toplam 15 kişi öldürüldü. Ayrışma sonrasında, Kawa-Red'in o günkü durumu ve pratik faaliyeti böyle bir operasyonu zorunlu kılıyormuydu? Bu operasyonun siyasi amacı neydi?

106-Diyarbakır Zindanı'nda yaşananlar kitaplara, makalelere, filmlere, romanlara, şiirlere ve resimlere konu oldu, adeta bir "Diyarbakır Cezaevi Edebiyatı" doğdu. Siz de Diyarbakır Cezaevi vahşetini yaşayanlardan birisiniz ve bu vahşeti protesto etmek için diğer tutuklularla birlikte direnişler yaptınız, ölüm orucuna girdiniz ve ***Rızgari Davası*** adına siyasi savunma yaptınız. Bize kısaca Diyarbakır Zindanı'nda yaşananlardan, direnişlerden, ölüm oruçlarından ve yapmış olduğunuz siyasi savunmanın amacı ve temel çerçevesinden bahsedebilir misiniz? (R. M)

107-Diyarbakır Zindanı'nda yaşananlar kitaplara, makalelere, filmlere, romanlara, şiirlere ve resimlere konu oldu, adeta bir "Diyarbakır Cezaevi Edebiyatı" doğdu. Siz de Diyarbakır Cezaevi vahşetini yaşayanlardan birisiniz ve bu vahşeti protesto etmek için diğer tutuklularla birlikte direnişler yaptınız, ölüm orucuna girdiniz ve Rızgari Davası adına siyasi savunma yaptınız. Bize kısaca Diyarbakır Zindanı'nda yaşananlardan, direnişlerden, ölüm oruçlarından ve yapmış olduğunuz siyasi savunmanın amacı ve temel çerçevesinden bahsedebilir misiniz? (R. M)

108-1975'te DDKO'ların devamı ve çizgisi doğrultusunda DDKD'ler kuruldu ve sizde bu sürece katılarak İz-DDKD(İzmir DDKD)'yi kurdunuz. Ancak DDKD'ler süreci fazla sürmedi, yaşanan ayrışmalar ve gruplaşmalar sonucu, bazı şehirlerdeki DDKD'ler birer çizgi örgütüne dönüştü, ancak siz ***İz-***

www.arsivakurdi.org

DDKD olarak çalışmalarınızı sürdürdünüz. Bize biraz o süreçten bahseder misiniz? Ve DDKD'ler neden DDKO misyonunu sürdüremedi?(F. Ö.)

109-TKDP geleneksel milliyetçi bir çizgiyi temsil ederken, TKDP'den ayrılan KUK ideolojik olarak sol düşünceyi benimsedi. Aslında geleneksel milliyetçi bir çizgiyi temsil eden TKDP'de de bazı dönemlerde sol eğilim öne çıktı ve sizde bu eğilimi temsil edenlerden birisiniz. Geleneksel milliyetçi bir çizgiyi ve tabana sahip olan bir örgütlemede, sol eğilim olarak gelenekselcilerden farkınız neydi ve sol eğilim adına nasıl bir perspektif sunuyordunuz? (O. Ç.)

110-Bugün için Kürt meselesi (tarihsel, etnik, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal boyutları ile) mevcut bölgesel ve dünya konjonktürü içinde tanımlayarak çözüm önerinizi/projenizi anlatır mısınız?

111-Gerek kendi örgüt arkadaşların ve gerekse diğer gruplarla olan ilişkilerle ilgili olarak dönüp geçmişe baktığınızda, "keşke bu olmasaydı", "keşke bunu yapmasaydık" yada "bunu yanlış yaptık" dediğiniz olmuş mu? Olmuşsa bunlardan bazılarını bizimle paylaşır mısınız?

112-Toplumsal ve ulusal mücadeleler uzun soluklu mücadeleler olup; bir nesil yada birkaç nesilde devam edebilen inişli-çıkışlı bir süreci kapsar. Bu mücadele sürecinde umutsuz olduğunuz dönemler oldu mu?

113-Bu röportajdan dolayı size çok teşekkür ediyoruz. Sonuç itibariyle genel olarak okurlarına ve özel olarak da Kürtlere vermek istediğiniz mesaj nedir?

www.arsivakurdi.org

Ji Alîyê Dewletê ve Hemû Eşîr û Serokeşîr, Şêx û Beg Hatibûn Tespîtkirin û Ev Hêzên Civakî yên Kurd ji bo Dewletê Wek Xeterîyên Nêzîk û Dûr Hatibûn Kategorîzekirin

I

İbrahim GÜÇLÜ

Ez ji berpirsîyarên kovara ***BÎR***ê re sipas dikim, ku ji min jî xwestine bersîva pirsên wan yên girîng û dîrokî bidim. Berîya ku berpirsîyarên kovara ***BÎR***ê van pirsan amade bikin û di hejmara pêş de dosyayeke nû vekin, ez agahdar bûm. Derfeta min çêbû ku ez bi kek Seîd Veroj re li ser pirsên ku ji alîyê wî ve hatibûn amadekirin, rawestim. Ev pirsan dê ji alîyê kî/kê ve bêne bersîvandin, me bi hev re tespît kirin. Ez ji bona vê jî bersîvandina pirsên kovara BÎRê wek vatinîyekê dibînim.

Min di hejmareke din ya *BÎR*ê de, kurtejîyana xwe pêşkêşî xwendevanan kiribû. Ez ji bo vê hejmarê kurtejîyana xwe kurtir pêşkêş dikim.

Ez kurdekî Anatolîya Navîn a Tirkîyeyê me. Di sala 1949an de li gundekî nêzîkê Anqereyê, li gundê Hecîyan hatim dinyayê. JFJi bona ku li gundê me dibistan tunebû, min dibistana destpêkê û ya navîn li qezeya Şereflî Koçhîsarê xwendîye.

Di dibistana navîn de girêdayî şertên objektîf û du mamosteyên min yên hêja fikrê kurdîtîyê bi min re çêbû. Ji ber fikrên xwe yên kurdîtîyê, ez nêzikî TÎPê bûm. Min bakelorî (lîse) li Anqereyê xwend û wê demê min xwendevanên kurd ên ku ji Kurdistanê hatibûn nas kirin û bi wan re pêwendîyên min roj bi roj xurt bûn.

Di sala 1967an de bi girêdayî van pêwendîyan, ez beşdarî xwepêşandana kurd li Anqereyê bûm. Di vê xwepêşandanê de xwendevan û rewşenbîrên kurd kovara *Otûkenê* û êrişên nîjadperest ên tirk protesto kirin. Ez jî cara yekem ji bo kurditî bûm protestokarê

www.arsivakurdi.org

nîjadperestîya tirkan. Ez di hemen salê de (1967) bûm xwendavanê Zanîngeha Huquqê ya Anqereyê. Di destpêkê de hevaltîya min û xortên kurd û çepgiran xurt bû. Ez bûm endamê FKFê (Fikir Kulüpleri Federasyonu) û TÎPê (Türkîye İşçi Partisi). Min di van rêxistinan de bi aktîfî kar kir.

Di sala 1969an de DDKO (Devrîmcî Dogu Kültür Ocaklari) hate damezirandin. Ez jî bûm hîmdarê DDKOyê. Di heman demê de jî min ji DDKOya Anqereyê re berpirsîyarî kir. Di dema duyemîn de bûm serokê DDKOyê.

Dema ku ez xwendevanên sinifa dawî ya zanîngehê bûm, ji bona ku ez serok û damezrênerê komela DDKOyê bûm, ez û çend hevalên xwe (Mumtaz Kotan, Sebrî Çepîk, Nezîr Şemîkanlî, M. Emîn Bozarslan, Musa Enter, Dr. T. Zîya Ekîncî, Canîp Yildirim) li Anqereyê, di Cotmeha 1970yî de, hatin hepiskirin. Ez û sê hevalên xwe li Anqereyê 8 mehan li hepisê man. Lewra birêz M. Emîn Bozarslan, Musa Enter, Dr. Tarik Zîya Ekîncî û Canîp Yildirim, di destpêkê de bi serîlêdana parêzêran azad bûbûn.

Dema ku ez li Anqereyê hepiskirî bûm, di 12 Adara 1971an de darbeya leşkerî çêbû. Piştî darbeya leşkerî, em hemû kurdên bi kurdîtî û cûdaxwazîyê dihatin tewambar kirin, li hepsa leşkerî ya Amedê hatin civandin. Doza me wê demê bi navê **Doza DDKO**yê dihat nas kirin. Di doza DDKO, PDKT û TÎPê de bi sedan rewşenbîr, xwendevan, axa, beg, şêx û gundîyên kurd dihatin dadgehîkirin. Min di encama dadgehkirinê de 16 sal û 8 meh cezeyê hepsê, 5 sal û 8 meh jî cezeyê surginê girt. Di sala 1974an de ji hepsê azad bûm.Piştî hepsê, min dev ji Anqereyê berda, ez li Kurdistanê, bi bajarê Dîyarbekirê ve girêdayî li qezeya Erxanîyê cîhwar bûm. Piştî ku ez li Kurdistanê cîhwar bûm, ez bi profesyonelî bi karê sîyasî û rêxistinî re mijûl bûm. Di vê navbeynê de wek karekî duyemîn min Zanîngeha Hiquqê qedand. Lê min bi profesyonelî parêzgerî (awukatî) nekir. Bes, qasî ji min re derfet bû ez beşdarî dozên sîyasî bûm.

Min di weşanxana Komalê û derxistina weşana *Rizgarî* de cîh girt. Di destpêka damezirandina DDKDê (Devrimci Demokratik Kültür Dernegi) de bûm alîkarekî dîyar. Piştî ku DDKD ket bin bandora Şivancîyan, min û çend hevalên xwe, projeya Komeleya ASDK-DERê bidarxist. Di sala 1978an de di nav grûba Rizgarî de veqetandin çêbû. Ez jî bûm yek ji hîmdar û berpirsîyarê grûba sîyasî ya ***Ala Rizgarî***yê.

Piştî sala 1979an bi beşên din yên Kurdistanê re danûstandinên min yên sîyasî li ser navê Ala Rizgarîyê pêk hatin. Sala 1978an di derbarê min de biryara hepiskirinê derket. Min ev biryar nepejirand, kar û xebatên xwe yên sîyasî, rêxistinî û entellektûelî bi veşartî meşandin. Ev xebata min, heta rejîma leşkerî ya 12 Îlona 1980yî dom kir. Piştî rejima leşkerî, çend mehan li Kurdistanê mam, min kar û xebatên xwe domandin. Ji piştre jî 8 salan li Başûrê Rojava û li Rojhilatê Kurdistanê mam.

Di sala 1987an de li Swêdê bi cîh bûm. Piştî salekê dîsa vegerîyam Rojhilata Navîn. Piştî salekê ez cardin

www.arsivakurdi.org

vegeryam bi tevayî li Swêdê bi cîh bûm. Min jîyana xwe ya sîyasî, komeleyatî û entellektûelî li Awrupayê meşand. Ez li Swêdê bûm endamê Komeleyên Kurdistanê li Swêdê.

Min di dawîya sala 1997an de biryar da ku vegerim Tirkîyeyê û Bakûrê Kurdistanê. Di 26.04.1998an de vegerîyam Tirkîyeyê. Berîya ku ez vegerim Tirkîyeyê, min di damezirandina Partîya Kîtlewî ya Demokratîk (DKP) de ne bi fermî lê bi aktîfî cîh girt. Piştî ku DKP ji alîyê Dadgeha Qanuna Esasî de hate girtin, ez bûm damezrênerê HAK-PARê.

Piştî Kongreya 1 emîn a HAK-PARê, min tespît kir ku HAK-PAR nikare û naxwaze projeyên pêwîst pêk bîne, min li Anqereyê û li Dîyarbekirê bi gelek hevalên hêja re Komeleya Kurd (KURD-KOM) bidarxist.

Dema ku li derveyî welêt bûm, di gelek kovar û rojnameyên kurdî yên li welêt û li derveyî welêt de nivîsên min hatin weşandin; herweha min ji gelek kovaran re jî berpirsîyarî kir. Ev kovaran: *Yekîtîya Sosyalîst, Rojev, TEVGER, Hevdem, Înîsîyatîf, Rojbaş, Armanc, Berbang, Welatparêz, Rastî* û wd bûn.

Ez nûha li Amedê dijîm. Ez hem hemwelatîyê Tirkîyeyê û hem jî hemwelatîyê Swêde me.

Piştî ku ez vegerîyam Tirkîyeyê û Kurdistanê jî ez çend caran dîsa hepis bûm. Di derbarê min de gelek dozên ku dom dikin hene. Ev doz, Li Anqereyê, Stenbolê, Amedê, Mêrdînê, Wanê, Urfayê dom dikin. Di gelek dozan de jî min ceza girtîye û dozên min li dadgeha bilind (Yargitayê) in. Di gelek dozan de, ez bi rêya wergeran bi kurdî bîr û rayên xwe ji dadgehê re dîyar dikim û parêznameyên xwe pêşkêşî dadgehê dikim.

Min di malpera *Roja Kurdistanê, Nefelê, Peyanma Azadîyê, Hemdemê, Haber Dîyarbakirê* de, di rojnameya *Peyama Kurd, Roja Kurd* de nivîs nivîsandin. Ez nûha jî di malpera *Rizgarîyê, NET-KURDê, Gelawêjê, Serwextê, Netewe, Medya Îronîyê* de dinivîsînim.

Ez di 02.08.1974an zewicîm û zarokên min nîn in. Di kar û xebatên min de, rola hevjîyana min Gulferê gelek mezin e.

***

Bersîv 2:

Ev pirs, pirseke gelek girîng e. Ev pirsa bi deh salan e, ku di nav tevgera Kurdistanê û rewşenbîrên Kurdistanê de tê minaqeşekirin û lêgerandin. Divê bê pejirandin ku bersîvên vê pirsê di nav xwe de gelek spekûlasyonan vedişêrin. Ji alîyê dîrokzan û sosyologan ve jî bi deh salan e ku ev minaqeşe tête kirin, herçiqas gelê kurd ji gelekî kevn de li Rojhilata Navîn cîhwar bûye jî, lê nikarîye dewleteke yekgirtî ava bike.

Di dewletnebûna kurdan de li ser sedemên hundirî û derve tê sekinandin. Gelek dîrokzan û sîyasetvanên kurd jî, sedemê dewletnebûna kurdan bi sedemên derve û konjontûrel ve girêdidin. Li gorî dîtina min jî di deweletbûna kurdan de sedemên derve çiqas girîng bibin, sedemên esasî yên hundirîn bi xwe jî hene. Lewra dema ku dewletnebûna kurdan tenê bi sedemên derve re bêne girêdan, wê demê dewletbûna neteweyên din nayê

www.arsivakurdi.org

îzah kirin. Tê zanîn, ku ji bona her neteweyekî û gelekî dem û konjonktûrên nebaş hatine rojevê, gel û netewe mecbûr bûne ku di şertên awarte û nexweş de bijîn. Lê dem hatîye ku gel û netewe ji wan şertên awarte û nexweş xelas bûne, ber bi dewletbûnê ve çûne û di encamê de jî dewletên xwe ava kirine.

Dema ku ji şert û sedemên hundirîn tête behskirin jî, çend sedemên girîng têne bîra mirov û gelek caran jî dîrokzan û sosyolog û sîyasetvanên kurd jî li ser van sedeman sekinîne. Ew sedeman jî ew in: Avayîya feodalî, paşvemayina aborî û kulturî ne. Gorî bawerîya min ev sedeman jî, pirsa dewletbûna kurdan bi serê xwe nikare îzah bike. Lewra hemû miletan di şertên feodalî, paşvemayina aborî û civakî û kulturî/çandî de jîyana xwe meşandine. Lê hemû gel û netewe dem hatîye ji feodalî xelas bûne û heta bi tevayî ji feodalî jî xelas nebûne, piştî Şoreşa Fransayê ku bû pêngava serekî ya avabûna dewletên neteweyî, ew jî ber bi dewletên neteweyî û milî meşîyane; di encamê de jî dewletên xwe avakirine. Gelek gel û netewe jî her çiqas ji alîyê aborî û kulturî û civakî ve jîyana xwe domandine, heta piranîya wan jî ji alîyê aborî, civakî û çandî de ji gelê kurd û ji Kurdistanê paşvetir bin jî, dîsa wan gel û neteweyan ji bona xwe dewlet avakirine.

Ji bona vê di dewletnebûna kurdan de tenê sîstema feodalî, paşvemayina civakî û aborî û çandî vê pirsê îzah nake. Heta gelek lêkolîn û nêrînên dîrokzanan dîyar dikin, ku gelê kurd ji gelek gel û neteweyên ku bûne dewlet pêşvetir bûye.

Digel ev sedeman, hinek sedemên din jî hene divê em wan dîyar bikin. Ev sedeman, mimkune ku gelek basîd û sivik bin jî. Lê divê bê zanîn ku jîyana neteweyan hem bûyereke gelek tevlîhev e, hem jî gelek sivik û basîd e. Carna gelek bûyer jî, her çiqas bi sedemên giran tên îzahkirin jî, dema ku tu bikevî nav, wê demê tu bi gelek hêsanî dibînî ku sedemên qewimandina vê bûyerê gelek sivik û gelek rojane ye. Ev rastî ji bona jîyana gel û neteweyan jî wisa ye.

Sîstema eşîrtî(êlî)

Gelê kurd li Kurdistanê di sîstema eşîrtî de dijîye. Dîroka sîstema eşîrtî li Kurdistanê û di jîyana gelê kurd de gelek kevn e. Dema ku li ser pêvajoya dîrokî ya komeleyên kurd û li Kurdistanî lêkolînên hatine kirin bête mêzekirin, an jî wê demê bînin ber çavê xwe, gelek bi hêsanî dikare tespît bike, ku gelê kurd jîyana komînal bi rê û sîstema eşîrtî heta îro anîye û vê merheleyê dom kirîye. Heta dikarim bibêjim ku sîstema feodalî û koletî, ji derve de ji alîyê dagirker û împeratorîyên bîyanî ve li Kurdistanê hatine bicîkirin.

Sîstema eşîrtî, sîstemeke îdarî, civakî, çandî, aborî û desthilatdarîyê ye. Wekî ku tête gotin sîstema eşîrtî, li ser bingeha merkezîbûna aborî ava nebûye. Eşîrtî tu wextekê bi berjewendîya aborî û îktîsadî ve jî negiredayî ye. Di sîstema eşîretî de sîstemeke aborî ya wekhevî û parvekirinê heye. Serokên eşîran û serokên federasyon û konfederasyonên eşîran tu wextekî nebûne xwedîyê aborîyeke xurt û dest-

www.arsivakurdi.org

hilatdar. Di sîstema eşîrîyê de aborî, piştî meserîfên eşîretê yan jî federasyon û konfederasyona eşîretan li ser bingeha wekhevîtîyê tête belavkirin.

Di sîstema eşîrî de, ji bona ku tu bibî endamê eşîretê hewcedarîya merivatîya nêzik an jî pevgirêdanîya xwînî nîne. Kes û malbatên bîyanî jî dikarin bibin endamên eşîretê.

Sîstema eşîrî, ji alîyê karbidestî û desthilatdarîya îdarî ve, wek sîstemeke merkezî ya ademî û civakî ye. Li Kurdistanê bi sedan yekîneyên eşîran; federasyon û konfederasyonên eşîran hene. Her eşîrek, di nav federasyon û konfederasyona eşîran de ji alîyê îdarî ve gelek xweser in, li tevayî Kurdistanê hevgirêdanîya eşîran di nav rêvebirîyeke sist de ne û merkezîyetîyeke gelek xurt di nav wan de tune ye. Ez dikarim bibêjim ku her federasyon û konfederasyonek eşîran, bi xweser desthilatdarîyake îdarî ye û wek dewleteke serebixwe ye. Bes di merheleya mîrîtî de federasyon û konfederasyonên eşîran qerektereke desthilatdarî û firehî qezenç kirin. Lê di navbeyna mîrîtîyên Kurdistanê de jî, hevgirêdaneke fermî ya merkezî tune bû. Her mîrek li ser beşekî Kurdistanê desthilatdar bû û tu wext li tevayî Kurdistanê, bi wateya dewletbûnê nikarîne karbidestîyek ava bikin.

Dewletbûn, karbidestî û desthilatdarîyeke hevbeş pêwîst dibîne. Lê eşîr, bes li ser beşek axa welêt desthilatdarî çê dike û pêşîya merkezîbûna pêwendîyan digre. Her eşîrek di nav xwe de xwedîyê sîstemeke îdarî ye. Ev sîstema îdarî ya eşîrî, pêşîya sîstemeke îdarî ya hevbeş û merkezî digre.

Ji bo dewletbûnê şû'ûreke hevbeş a welatî pêwîst e. Şû'ûra aîdîyeta welêt, dewletbûnê pêk tîne. Lêbelê, di sîstema eşîrî ya xurt de aîdîyeta welatekî hevbeş pêk naye. Ew jî dibe asteng, ku şû'ûra hevwelatîyê çê nebe.

Dîsa dewletbûn jîyaneke hevbeş ya civakî dixwaze. Sîstema eşîrî û civakî ya li Kurdistanê bûye sedem ku jîyaneke hevbeş a tevayî ava nebe. Her eşîretek jîyana xwe li ser xaka(axa) xwe didomîne û pêwendîyên wan di nav kes û endamên eşîretê de ne. Ev jî dibe sedem ku şû'ûra hevbeş û berjewendîyeke hevbeş ava nebe. Dema ku di nav gel û civateke neteweyî de berjewendîya hevbeş pêk neyê ew civata nikare karbidestîyeke hevbeş, dewleteke neteweyî ava bike. Lewra li gorî bawerîya min netewe û dewletbûn; pêkhatin û avabûna berjewendîya hevbeş e. Sîstema eşîrî li Kurdistanê di nav gelê kurd de pêşîya ev berjewendîya hevbeş girt, eşîran berjewendîyeke hevbeş na, parçebûyî ava kir û vê yekê jî pêşîya dewletbûn û împeratorbûna kurdan girt.

Di dewletbûnê de çandeke hevbeş jî pêwîst e. Çand jî bi zimanekî hevbeş, bi jîyanake civakî û aborî ya hevbeş pêk tê. Jîyana eşîrî ya li Kurdistanê bû asteng ku di nav Kurdistanîyan de danûsendin ên hevbeş pêk bên û çandeke hevbeş ava bibe.

Ji bona împeratorîyê û avakirina dewleteke mîlî, jîyaneke hevbeş a aborî jî pêwîst e. Ji bona vê yekê jî afirandineke hevbeş pêwîste. Sîstema eşîrî, li Kurdistanê li hember sîstemeke hevbeş a aborî û afirandineke hevmişeterek jî astengek bû. Lewra di sîstema eşîrtî de fonksîyon û afirandi-

www.girevakurd.org

na aborî bi eşîretê ve sînorkirî ye. Netewe jî, li ser sîstemeke hevbeş a kapîtalîst dikare dewletekê ava bike. Ev jî, wekî ku min li rêzên jorîn jî behs kir, li ber pêkhatina berjewendîyeke hevbeş a aborî bû asteng.

Ev jîyana eşîretî di heman dem de bû asteng, ku kurd bi tevayî dîrokeke hevbeş jî bijîn. Em dizanin hinek welatên ku di sîstema eşîretî de dijîyan, piştre jî dewletên mîlî û karbidestîyên hevmişterek ava kirin. Almanya li ser bingeha sîstema eşîrtî ava bû û berîya ku bibe dewleteke mîlî jî, sîstema eşîrtî li ber dewletbûna mîlî astengek bû; her eşîrek almanî jî xweser û otonom bûn. Li Almanyayê Bîsmark stratêjîya ku bi rêya eşîrekê li ser hemû eşîrên din bandor bike pejirand û ji bona desthilatdarîyeke hevbeş û dewleteke mîlî jî, şerekî dijwar dest pê kir û di encama şer de jî, desthilatdarîya hevmişterek pêk hat û jîyaneke hevbeş ya civakî, sîyasî, aborî, dîrokî û çandî ava kir.

Li Kurdistanê ev pêvajo û stratejî pêk nehat û nehate meşandin. Li Kurdistanê jî di navbeyna eşîran de şerên dijwar çêbûne û dom kirine, hîn jî heye. Lê ev şer ji bona desthilatdarîyeke hevbeş a merkezî nebû, bes van şeran di navbeyna du, an jî sê eşîran de sînorkirî dima. Di van şertan de îdîaya desthilatdarîya merkezî û hevbeş tunebû.

Sala 1639an di encama Peymana Qesr-î Şêrîn de, ku Kurdistan bû du parçeyên girîng û ev herdu parçe jî ketin bin bandor û desthilatdarîya împeratorîya Osmanî û Farisî, parçebûna herêmî ya mezin û ne tebîî pêk hat. Vê parçebûnê di heman demê de eşîr jî di nav xwe de parçe kirin û ev parçebûyina di nav sîstema eşîrî de negihîşt desthilatdarîya îdarî ya eşîrî. Azadî û xweserbûna sîstema eşîrî jî ji holê rakir, kurd hîn zêdetir ji desthilatdarîya navendî û merkezî ya ji bona dewletbûnê, dûr xist. Dema ku Kurdistan sala 1923ê di encama Peymana Lozanê de bû çar parçe û ket bin bandora çar dewletan (Komara Tirkîye, Îranê, Iraq û Surîyeyê), wê demê hîn zêdetir ji merkezîbûnê û ji dewletbûnê dûr ket. Kurdistanê ew otonomî û azadîbûna xwe ya dema Împeratorîya Osmanî jî wenda kir.

Piştî ku Kurdistan parçe bû, ev car ew împeratorî û dewletên mîlî yên neteweyên serdest pêşîya dewletbûna kurdan girtin. Ji bo vê sîstemeke domdar û dîrokî ava kirin ji bo jenosîd û ji holê rakirina gelê kurd.

Rewşa jeopolîtîk, parçebûn û dewlemendîya Kurdistanê

Kurdistan, li cîyekî gelek jeopololîtîk û stratejîk de ye. Ji alîyekî de bi Erebîstanê re, ji alîyêkî de jî bi Kafkasyayê re, ji alîyê din ve jî bi Rusyayê- Yekîtîya Sovyetê re, ji alîyekî ve jî bi Afganîstanê re gîrêdayî ye. Di nava Rojhilata Navîn de ye û bi Rojhilata dûr re jî xwedîyê derîyekî ye.

Kurd mileteke kevnare û otantîk ê Rojhilata Navîn e û xwedîyê dîrokeke gelek kevn e. Dema ku hîn tirk li Rojhilata Navîn tune bûn, kurd bi gelên din yên Rojhilata Navîn re li vê herêmê dijîyan û şaristanî ava kiribûn. Kurd di Rojhilata Navîn de piştî ereban bi hejmara nifûsê xwe duyemîn bûn. Di qonaxa dewletên mîlî de wek neteweyekê tekamûl kiribûn, lê tirk

www.arsivakurdi.org

hîn neteweyek ne bûn. Tirk piştî avabûna Komara Tirkîyeyê, bi helandin û asîmîlekirina kurdan û grubên din yên etnîkî hatin avakirin.

Hem girîngîya Rojhilata Navîn û hem jî girîngîya Kurdistanê li Rojhilata Navîn, her dem ji bona neteweyên emperyal û kolonyal bûye cîyê şer û dagirkerîyê. Ev şerên li Kurdistanê pêk hatibûn, bûn sedemê parçebûna civat û dînamîkên navxweyî yên kurdan.

Kurdistan sala 1639an bi Peymana Qesra Şîrîn rasterast bû du parçe û piştre jî bi Peymana Lozanê bû çar parçe. Ev parçebûna Kurdistanê, ji bona çêbûna dewleteke neteweyî û feodalî bû astengekî bingehîn. Parçe- bûna Kurdistanê bes bi awayê fîzîkî ne, di hemen demê de di hûndir de jî bû sedemê parçebûna çand û ziman û civaka kurd.

Digel ev sedeman, dewlemendîya binerd û sererdî ya Kurdistanê jî sedemekî gelek girîng ê parçebûnê bû, ku dewletên emperyal û kolonyalîst li hemberî neteweya kurd û tevgera mîlî ya kurd îtîfaq çê bikin.

Heger em li vê qonaxê mêze bikin, parçebûna neteweya kurd, dibe sedem ku raste rast çar dewletên kolonyalîst (Tirkîye, Îran, Iraq, Surîye) bibe dijminê neteweya kurd û ev dewletan li hemberî her pêşketineke neteweya kurd bikevin nav îtîfaqê.

Piştî avabûna dewleta federe ya Kurdistanê, helwesta çar dewletên kolonyalîst li hemberî pêvajoya gîştî ya dewleta federe ya Kurdistanê û pirsa Kerkûkê, vê yekê û helwestê nîşan dide.

Qelsîya îdeolojîya nasyonalîstî

Digel van sedemên girîng, sedemeke girîng ê din ku li pêşîya dewletbûna kurdan bûye asteng, di nav kurdan de qelsîya îdeolojîya neteweyî (nasyonalîst) ye. Piştî Şoreşa Fransayê ji bona civatan û neteweyan pêvajoyeke nû dest pê kir. Neteweyên bindest, kolonî û yên girêdayî bi emperyalîzmê re, ji bona ku dewletên xwe yên serbixwe ava bikin, tevgerîyan. Ev tevger di pêşengîya burjuwazîya mîlî de, bi beşdarbûna hemû civat û çînên neteweyî bi pêş ket û gelek netewe di encama vê tevgerê de gihîştin armancên xwe û dewletên xwe ava kirin.

Neteweya kurd, di vê pêvajoyê de paşve ma û an jî dereng daxilê vê pêvajoyê bû. Dema ku daxilê vê pêvajoyê jî bû, astengîyên din yên dewletên kolonyalîst û navneteweyî derketin pêşîya wan. Ji ber vê jî, di qonaxa dewletbûna mîlî ya neteweyan de, neteweya kurd nebû dewlet.

Bersîv 3:

Ji bo ku sedemên belavbûna Împeratorîya Osmanî bête dîyarkirin, divê li ser avabûna Împeratorîyê bête rawestin.

Împartorîya Osmanî, bi desthilatdarî û serdestbûna bandora malbeta Osmanî hate avakirin. Piştî ku di nav eşîr û cemaatên cihê cihê de yekîtîyek pêk anî, ji bona ku desthilatdarîya xwe fireh bike, sîyaset û mejîyekî emperyal û kolonîyal çêkir; firehkirina sînorên Osmanîyan ji xwe re kir armanc. Ev sîyaseta Osmanîyan, bi awayekî sîyaseta avabûyina împaratorîya erebî, eyûbî, emewî û endulusî bû. Osmanîyan jî

www.arsivakurd.org

ceribandina desthilatdarîya îslamê; eyyubîyan, emewîyan û endulusî ji xwe re wek vîzyon û stratejîyek tespît kirin û di ev stratêjîya xwe de jî bi ser ketin.

Împeratorîya Osmanî, dewleteke nîv-merkezî, feodal û kolonyalîst bû. Di Împeratorîya Osmanî de her gel, welat û herêmek nîv-azad û nîv-otonom bûn. Lê ev sîstema heman demî ji bo gelan zîndenek bû. Ji bona vê yekê dema ku Împaratorîya Osmanî tê bi nav kirin, wek zîndana gelan dihat bi nav kirin. Rastî jî, "Împaratorîya Osmanî zîndana ku gel tê de dijîya bû." Di Împeratorîya Osmanî de desthilatdarîya merkezî di destê malbata HHOsmanî de bû. Osmanîyan desthilatdarîya xwe bi ew kesên ji gelên bindest hatibûn dida meşandin. Leşkerê wan jî leşkerekî taybetî bû, jê re digotin "Yenîçerî". Yenîçerî, ji zarokên gelên bindest pêk hatibûn. Piştî ku zarok mezin dibûn û dibûn leşker, wan ji dê û bavên xwe; yê girîngtir jî gel û neteweya xwe nas nedikirin. Yekîneyên leşkerî, ji kesên bê kok û bê esil ava dibû. Wê demê ev leşkerîya bi vê cûre, gelek bi hêsanî û bê tirs û bê wîjdanî dikarî êrîş bibe ser gel û herêmên din.

Piştî Şoreşa Fransayê (1789) li dinyayê û bi taybetî jî li Awrupayê fikra nasyonalîzmê pêş ket û pêvajoya avakirina dewletên mîlî dest pê kir. Di encama Şoreşa Fransayê de derket holê ku bi sîstemeke otorîter, hişk û kolonyalîst, berdewamkirina bandor û desthilatdarîya li ser herêmên din gelek zahmet e. Lewra di nav gelên Balkanî û ne balkanî de şû'ûreke nû ya mîlî çê bibû; miletên vê herêmê ji bona azadî û serxwebûna xwe tevdigerîyan.

Piştî van pêşkevtinan, gelên di bin desthilatdarîya Osmanîyan de, ji bo ku ji bin bandora wan derkevin, azad û serbixwe bin, di destpêka salên 1800î de li hemberê desthilatdarî û karbidestên Osmanîyan serî hildan.

Di vê qonaxê de, di nav rewşenbîr û desthilatdarên Osmanî de jî minaqeşeyan dest pê kiribû. Beşek desthilatdar û rewşenbîrên Osmanî, gelek aşkere dîyar kirin ku bi sîstemeke otorîter û hişk a kolonyalîst, parastina yekîtîya Împaratorîya Osmanî ne mimkûn e û divê sîstem li gorî rastîyên plûral ên olî û neteweyî ji nû ve realîze bibe. Sîstemeke ne merkezî, adem-î merkezî ava bibe. Prens Sebaheddîn yek ji wan kesan bû ku Osmanîcîtî ji nû ve şîrova dikir û fikra osmanîcîtî ya nû, wek fikir û senaryoyeke ji bo reformekirin û xelaskirina împeratoryetê pêşnîyar dikir. Lewra Presns Sebaheddîn rewşa sîyasî ya dinya û Awrupa dizanî; sîstemên sîyasî nas dikir. Dizanî ku jîyana neteweyan a hevmişterek, dê çawa û di çarçeva kîjan sîstemê de bimeşe. Lê desthilatdarên Dewleta Osmanî dixwestin ku sîstema kevn ya otorîter û hişk a kolonyalîst bimeşînin. Lê êdî nemimkun bû ev sîyaseta berê biserkeve.

Di encama belavbûna fikra nasyonalîzma Awrupayî û pêvajoya damezrandina dewletên mîlî de, di nav Împeratorîya Osmanî de jî parçebûnê dest pê kir û di serî de jî gelên Balqanî ji Osmanîyan veqetîyan û bûn neteweyên azad û welatên serbixwe.

Azadbûna miletên Balqanî û serxwebûna welatên wan, di nav Împeratorîya Osmanî de tirseke mezin peyda kir ku neteweyên ereb, kurd, ermen jî dê ji Împaratorîya Osmanî veqetin û bibin dewletên serbixwe.

Di wê qonaxê de, di dawîya sedsala 19an û destpêka sedsala 20an de, pêvajoyeke nû di Împeratorîya Osmanî destpêkir. Îttîhad û Teraqî hate avakirin û di nav demeke kurt de tevgera nijadperestî ya tirk çêbû. Îttîhad û Teraqî ji bo ku yekîtîya Dewleta Osmanî biparêze û pêşî li xebata azadî û serxwebûna gelên bindest bigre, dest bi zulmeke mezin kirin û li hemberî neteweyên bindest, bi taybetî jî li hemberî kurd û ermenîyan sîyaseteke nîjadperest û gelek dijwar meşandin.

Ji bo ku ermenî miletekî ne îslam û xaçperest bû, Îttîhad û Teraqî ditirsîyan ku welatên Awrupayî dê ji wan re xwedî derkevin û Ermenîstaneke serbixwe ava bikin. Ji ber vê yekê di destpêka sedasala 20an de, salên 1915an li hemberî gelê ermenî jenosîdek hate pêkanîn û di vê jenosîdê de jî biserketin.

Lê ev tirsa wan piştî Şerê Cîhanê ê Yekem bû rastîyekê. Piştî ku Împeratorîya Osmanî şer wenda kir, di sala 1920an de Împaratorîya Osmanaî bi girêdayî Peymana Sevrê mecbûr ma ku ji avabûna Ermenîstanê û Kurdistanê re bibêje erê. Ev peymana di encama daxwaza DYA û Awrupayê pêk hat, lê mixabin dîsa bi îradeya wan jî ji holê rabû.

Herweha di destpêka sedsala 20an de gelên ereb jî ji împaratorîyê veqetîyan û bûn xweser û ketin bin mandeya Brîtanya û Fransayê.

Di encamê de ez dikarim bêjim ku sedemê parçebûna Împeratorîya Osmanî, sîyaseta nû ya dewletên Awrupayî û geşbûna fikir û tevgera neteweyî ya gelên bindest e. Dema ku gel û neteweyên bindest azad û serbixwe bûn, welatên wan ji bin bandora Împaratorîyê derket, erdê împaratorîyê biçûk bû. Tevgera Îttîhad û Teraqî û wek berdewamîya wan rejîma Kemalîst jî, piştî salên 1919yî û bi taybetî jî piştî salên 1923yan Împeratorîya Osmanî ji holê rakirin û rejîma sultanî û xelîfetîyê bi dawî anîn û wek dewleteke nû ya uniter û neteweyî Komara Tirkîyeyê ava bû. Kurdistan jî wek kolonî cardin di nav sînorên dewleta Komarê de ma. Îro jî desthilatdarî û kolonyalîzma Komara Tirkîyeyê li Bakurê Kurdistanê dom dike.

Bersîv 4:

Ev pirsa pirseke gelek girîng e û di vê pirsê de sergêjîyek heye. Her dîrokzanek, sosyologek, sîyasetvan û rewşenbîrek derbarê vê pirsê xwedîyê nêrîneke cihê ye. Min jî ev mijara, di gelek nivîsarên xwe de anîye ser zimên û bi taybetî jî di televîzyona *sky-turk*ê de ez li ser vê pirsê rawestîyam. Wusa dîyar e, ku divê careke din li ser vê pirsê bê rawestandin.

Ji bona vê jî du-sê pirs hene ku divê bêne zelalkirin.

Pirsa yekem ev e: Civata kurd, gel û neteweya kurd jî, beşek ji mirovatîyê ye. Qanûn û pîvanên giştî û objektîf ji bona hemû civatan, gelan û neteweyan derbas dibe. Ji bo vê, di merheleya berîya kapîtalîzmê de ji bo kurdan jî, ji nasyonalîzmê behs kirin, ne îlmî ye. Ji

bona kurdan jî nasyonalîzm, fikrên netewebûnê, netewetî, netewe- parêzî di merheleyekê de derketîye holê û jê pêve mîsyon û rola xwe lehîstîye.

Pirsa duyem: Divê pêvajoya fikrê azadbûnê, netewetî û nasyonalîzmê, wek dem û wek naverok ji hevûdu bêne veqetandin. Fikrê azadîyê, di avabûna civatan de dest pê kirîye û heta îro domandîye. Fikrê netewetî û nasyonalîzmê, di merheleyeke taybetî û bi taybetî jî demekê berîya Şoreşa Franseyê dest pê kirîye û piştî şoreşê pêşketîyê û wek kategorîyeke fikrî derketîye holê.

Dema ku em bi van qanûn û pîvanan li pêşketin û guhartinên civata kurd mêze bikin, di geşbûna fikrê azadbûnê, nasyonalîzm û netewetîyê de, du pêvajoyên cihê derdikevin pêşîya me.

Fikrê netewetî û nasyonalîzmê, di merheleyekê derengtir de derdikeve holê û di merheleke pêştir de jî wek kategorîyeke fikrî pêk tê. Fikrên netewetî û di dema Ehmedê Xanî de dest pê dike. Lê di destpêka sedsala 19an de reng û ketgorîyeke tevgerî qezenç dike.

Lewra tê zanîn û pejirandin, ku kurd miletekî Hindî-Awrupayî ye. Li gorî bawerîya min, di pêşketina civat û neteweyên awrupayê, civat û neteweya kurd de paralelîyek û li hev guncandinek heye. Di nav gelên awrupayî de fikra nasyonalîzmê, berîya Şoreşa Fransayê dest pê kir û piştî Şoreşa Fransayê kategorîze bû û ji bo dewletên neteweyî û unîter bû bingeh û paradîgmeyekê.

Di nav civata kurda de jî fikrê neteweyî ji dema Ehmedê Xanî bigre heta îro, di nav vê pêvajoyê de pêş ket û di destpêka sedsala 19an de bi tevgera Mîr Bedîrxan û Şêx Ubeydullahê Nehrî bû destpêka têkoşîna dewleta neteweyî ya kurd.

Bersîv 5:

Min di pirsa berîya vê de ji pêvajoya nasyonalîzma kurd behs kir û dîyar kir, ku tevgera neteweyî ya Kurdistanê di destpêka sedsala 19an de formek qezenç kirîye. Lê di salên 1907an de dema ku di bin serokatîya Evdilselam Barzanî de berhev bûn û daxwazên xwe yên neteweyî dîyar kirin, ev ji bona tevgera neteweyî ya kurd formekî nû da qezençkirin. Nasyonalîzma kurd, bi vê civînê keta qada sîyasî û formekî nû û modern qezenç kir. Di heman demê de jî ev civîn bû sedem ku desthilatdarîya Împeratorîya Osmanî rasterast muhatab bê girtin.

Bi vê awayê dîyar dibe ku bi vê helwestê, kurd ji Împeratorîya Osmanî cûdabûnê naxwazin. Dixwazin ku bi Împaratorîya Osmanî re jîyana xwe ya mişterek ji nû ve reorganîze bikin. Lewra di dawîya sedsala 19an de ji bona ku statûya nîv-otonom a nava Împeratorîya Osmanî ji holê rabe, hewildeneke gelek xurt û bi plân ji alîyê nîjadperestên tirk ve hatibû destpêkirin. Ev daxwazên kurdan ji bona ku bi rêya aşitî û dostane nehatin pejirandin, Şêx Evdilselam ji bo bidestxistina ev daxwazên neteweya kurd dest bi şerê çekdarî kir û serî hilda. Ev serhildana di bin serokatîya Şêx Evdilselam de, bi serneket û Şêx Evdilselam hate îdamkirin. Lê îdama Şêx Evdilselam ji bona Tevgera Kurdistanê, serok Mele Mistefa Barzanî vejand û qewimand. Lewra

www.arsivakurd.org

Şêx Evdilselam li ber çavên Mele Mistefa Barzanî hate îdamkirin. Mele Mistefa Barzanî wê demê biryar xwe da, dema ku li hemberê dijmin şer bike, dê ji çîya danekeve.

Ew bername û daxwazên civîna 1907an, ji alîyê kurdan ve hatibû pejirandin û piştî parçebûna Kurdistanê, li Başûrê Kurdistanê bû bernameyeke domdar. Li Başûrê Kurdistanê, piştî Şêx Evdilselam jî tevgera neteweyî ya kurd dewam kir. Ev tevgera neteweyî ya Başûrê Kurdistanê, di 11ê Adara 1970yî de gihîşte qonaxa Otonomîyê û di sala 2003an de jî gihîşte qonaxa Dewlete Federe ya Kurdistanê.

Li ser bingeha vê programê kurd tenê li Başûrê Kurdistanê li ser xaka xwe bûn desthilatdar. Dewleta Federe ya Kurdistanê û desthilatdarîya kurdan, li ser hemû beşên Kurdistanê bandorek çêkirîye û bi hemû kurdan re bawerîyekê peyda kirîye ku kurd dikarin xwe bi xwe îdare bikin.

Bersîv 6:

Bersîva vê pirsê, di nêrînên min yê bersîva pirsa yekemîn de veşartî ne. Kurd di nav Împeratorîya Osmanî de bi sîstemekê mîrî xwe îdare dikirin, lê mîrîtîya kurdan hevbeş nebû. Her mîrek li herêma xwe desthilatdar bûn û bi desthilatdarîya merkezî ya Împeratorîyê re hevgirêdana wan hebû. Ev jî bû sedamekê girîng ku di nav kurdan de fikra merkezîbûna hevbeş çê nebe. Her mîrîtîyek ji bo ku statuya xwe bidomîne, bi hev re di nav reqabeteke mezin de bûn. Reqabeta mezin ne di navbeyna wan û desthilatdarîya Osmanî de bû, di navbeyna wan bi xwe de bû.

Di heman demê de parçebûna kurdan, pêşîya dewletbûn û bi hev re tevgerandina kurdan girt.

Tirk di sala 1071an de piştî Şerê Melezgirtê bi kurdan re hatin hemberî hev. Piştî salên 1071an vir ve nêzikî 940 sal in, ku kurd û tirk wek du miletên misilman bi hev re di nav têkilîyê de ne. Dema ku welatên Balqanî yên xirîstîyan ji Împeratorîya Osmanî veqetîyan, kurdan veqetina xwe ya ji Împeratorîya Osmanî wek xîyanetekê li dijî îslamîyetê didîtin. Lewra Sultanên Împeratorîya Osmanî, di hemen demê de bi navê dezgeha Xelîfetîya îslamîyetê jî temsîl dikirin. Gelê kurd ji bona ku di bawerîya xwe ya îslamî de gelek xurt û bawermend bû, bi Xelîfetîya Împaratorîya Osmanî re, ji ereban zêdetir pevgirêdaneke wan hebû. Gelên ereban, wek xwedîyê îslamîyetê, Xalîfetîya di destê Sulatanên Osmanîyan de li dijî berjewendîya xwe û bawerîya xwe didîtin. Ji ber vê jî di navbeyna gelên ereb û Împeratorîya Osmanî de reqabetek jî hebû û dema ku ereban derfet dîtin, ji Osmanîyan veqetîyan. Her çiqas Împeratorîya Osmanî misilman bû û Xelîfetî jî temsîl dikir, ereban wesayeta îngilîz û fransiz tercîh kirin û mandetarîya Îngiltere û Fransayê pejirandin.

Ereban bi vê yekê jî, li gorî berjewendîya xwe ya neteweyî karekî rast û dirust û wetanî pejirandin û bûn dewlet.

Ev têkilîya nêzîk û hevbeş a di navbeyna gelê kurd û tirk de, bawerîya hevbeş a dînê îslamî û di şiklê mîrîtîyan de parçebûna civata kurd bû sedem ku kurd nebin dewlet û li welatê xwe nebin desthilatdar.

www.arsivekurd.org

Bersîv 7:

Navenda weşanên kurdî û rêxistinên Kurdistanê yên destpêka sedsala 20an Stenbol bû. Ev jî dîyar dike ku kurd di wê merheleyê de naxwazin ji Împeratorîya Osmanî veqetin û dewleteke serbixwe ya Kurdistanê ava bikin. Bes kurd daxwaz dikin, ku di hundirê Împaratorîya Osmanî de hîn zêdetir otonom bin. Wekî min li rêzên jorîn jî dîyar kir, mîrîtîyên nîv-otonom ên kurdan, ji hevûdu cûda û veqetyayî, bi desthilatdarîya Împeratorîya Osmanî re girêdayî bûn.

Ji ber vê yekê, piştî demekê di nav ev rêxistinên kurd de nekokî û minaqeşeyan dest pê kir, da ku navenda van rêxistinan bêne Kurdistanê. Ew kes û endamên ku dixwestin navenda van rêxistinan bêne Kurdistanê, serxwebûna Kurdistanê diparastin. Piştî ku li ser vê pirsê lihevhatinek pêk nehat, di nav van rêxistinan de cûdabûn çêbû û kadroyên ku serxwebûnê diparastin berê xwe dan Kurdistanê. Ev pirsgirêk zêdetir di nav Komeleya Tealî ya Kurdistanê de qewimî û xurt bû. Serokê Komeleya Tealî ya Kurdistanê Seyîd Evdilqadirî, serxwebûna Kurdistanê nediparast û dixwest ku di hundirê Împeratorîya Osmanî de maf- ên kurdan firehtir bibin û statuya nîv-otonom a Kurdistanê bête qebûlkirin.

Digel vê yekê jî, Seyîd Evdilqadir û hevalên xwe ji ber vê nihêrîn û sîyaseta xwe hatin îdamkirin.

Ew zîhnîyeta nîv-otonomparêz di destpêka sedsala 20an de bû sedem ku kurd û qatên desthilatdar ên Kurdistanê bi xurtî beşdarê damezirandina Komara Tirkîyeyê bibin. Di encama vê beşdarbûnê de jî tu mafekî qezenç nekirin.

Kurdperwerên ku ji bona serxwebûna Kurdistanê xebat dikirin, dev ji Stenbolê berdan û hatin li Kurdistanê cîwar bûn û rêxistinên Kurdistanî ava kirin. Komîteya Îstiqlal a Kurdistanê (Azadî) yek ji van rêxistinan bû ku tevgera neteweyî ya Kurdistanê ya salên 1925an rêxistin kir û jê re serokatî kir. Serhildana Qoçgirî, Agrî û Dêrsimê ji alîyê kadroyên vê rêxistinê ve hatin organîzekirin û birêvebirin.

Lewra tê zanîn ku piştî ceribandina Komeleya Tealî ya Kurdistanê, hemû rêxistinên Kurdistanî, li ser xeta parastina serxwebûna Kurdistanê xebata xwe domandin.

Bersîv 8:

Prensîbên Wîlsonî, piştî Şerê Cîhan ê Yekemîn hatin dîyarkirin û pejirandin. Prensîbên Wîlsonî di şertên taybetî yên dinyayê de hatin îlan kirin û gelên dinyayê jî, van prensîban li gorî berjewendîyên xwe yên neteweyî pirr baş bi kar anîn. Encama van prensîban û piştgirîya Dewletên Yekîtîya Amerîka (DYA)yê mafê xwe yê çarenûsîyê pêk anîn û dewletên xwe yên serbixwe ava kirin.

Ji bona ku em rewş û sedemên dewlet avanekirina kurdan zelal bikin, divê em li şertên ku di Prensîbên Wîlsonî de hatine dîyarkirin mêze bikin û di heman demê de çima ew prensîban hatine dîyarkirin, divê ew bê zelal kirin. Sedemên Prensîbên Wîlsonî di hemen dem de sedemên Şerê Cîhan ê Yekemîn jî dîyar dike.

Berîya her tiştekî divê baş dîyar bibe, ku serokê DYAyê ev prensîban çima îlan kir û wek sîyaseta DYAyê

www.arsivakurdi.org

hatin pejirandin. Ev jî ferq û cûdayetîya DYAyê, dewletên kolonyalîst ên wekî Brîtanya û Fransayê wê demê û dewletê din derdixe holê: DYAyê di encama şerekî dûr û dirêj de azadîya xwe qezenç kir û ji bona xwe zagoneke bingehî ya ku hemû mafên şexsî û grubî diparêze amade kir û ev zagona DYAyê li ser dinyayê û neteweyên bindest ên dinyayê gelek tesîr kir. Heman dem DYAyê sîstemeke demokrasîya plûral avakiribûn. Ev sîstem li ser bingeh û rastîya sosyolojîk a DYAyê pêk hat. Ji bona vê, sîstema demokrasîya DYAyê, pêşî li ber bindestîya neteweyan digirt. Li gorî Zagona Bingehî ya DYAyê dema welatek pirrnetewe be û têde kêmneteweyên cûda hebin, divê li wî welatî hemû netewe azad, serbixwe, desthilatdar û xwedîyê mafê dîyarkirina çarenûsîya xwe bin û welatê xwe bi dezgehên xwe yên neteweyî û temsîlî di nav sîstemeke demokratîk de birêve bibin.

Herweha DYAyê, ji refleksa kolonyalîst a klasîk dûr û ji mafên welatên din û neteweyên din re rêzgirtî bû. Bi wan welat û neteweyan re xwedîyê pêwendîyên sîyasî û aborî bûn. Ji bona vê, DYAyê xwedîyê kolonîyan jî nebû.

Di şertên ku Prensîbên Wîlsonî hatibûn pejirandin û hatibûn îlan kirin de, Şerê Cîhan ê Yekemîn bi dawî hatibû, dinya di nav dewletên kolonyalîst û emperyalîst de, di nevbayna DYAyê û Brîtanya-Fransayê de ji nû ve parve dibû. Li dinyayê statûyeke nû ava dibû. Brîtanya û Fransayê, dewletên kolonyalîst ên din jî gelek kolonîyên xwe wenda kiribûn û gelek neteweyên bindest azad û serbixwe bibûn. Li alîyekî din jî, beşek ji neteweyên bindest jî hîn di bin bandora Brîtanya û Fransayê de bûn. Ji bona ku di şertên statuyeke nû de dinya ji nû ve ava bibe û ji nû ve parve bibe, divîya neteweyên bindest bi tevayî azad û serbixwe bibin. Presîbên Wîlson û DYAyê jî, ji bona vê yekê hatin pejirandin û îlan kirin. Bi taybetî prensîbê dîyarkirina mafê çarenûsî yê neteweyên bindest, li ser neteweyên kolonî û bindest rolekî gelek girîng lehîst. Gelek welat û neteweyên kolonî ji prensîbên Wîlsonî sûd wergirtin, azad bûn û dewletên xwe yên serbixwe ava kirin.

Piştî Şerê Cîhan ê Yekemîn, li Rojhilata Navîn jî statuyeke nû ava bû. İmperatorîya Osmanî terafeke Şerê Cîhanî bû û terafê Osmanîyan ji bona ku şer wenda kiribûn, Împeratorîya Osmanî jî wenda kir. Encama şer, Împaratorîya Osmanî her ku çû biçûk bû û desthilatdarîya xwe wenda kir û leşkerên xwe mecbûr bû ku belav bike. Encama Peymana Mondrosê, Îngiltereyê, Fransayê, Îtalyayê, Yunanîstanê li ser Împeratorîya Osmanî desthilatdar bûn û dest pê kirin ku statuyeke nû ya Împeratorîya Osmanî ji nû ve tespît û tayîn bikin. Dewletê Awrupayî yên kolonyalîst biryar dabûn ku dewleteke tirk ya nû ava nebe. Ji bo vê jî, hem ji bo avakirina statuyeke nû û hem jî di bin tesîra Prensîbên Wîlsonî de Peymana Sevrê hat pejirandin û Împaratorîya Osmanî jî vê peymanê pejirand û îmza kir. Gorî vê peymanê divê Kurdistan û Ermenistanê ava bibe, an jî bi gotineke din Kurdistan û Ermenistan jî dê ji Împaratorîya Osmanî were veqetandin.

Piştî Şerê Cîhanî, ji dinyayê re

www.serxwebun.org

Brîtanya serokatî dikir û dewleta emperyal a super bû. Brîtanya împeratorîyek bû û li Împeratorîya Brîtanyayê, roj nediçû ava. Brîtanya, ji bona ku statuyeke nû li Rojhilata Navîn ava bibe û desthilatdarî û kolonyalîzma xwe di statuyeke nû de bidomîne, biryar da ku Kurdistan û Ermenîstan jî ava bibe. Lêbelê li Rusyayê çêbûna Şoreşa Bolşewîk, denklem û hesabên Brîtanya û tevayî dewletên Awrupayê guhartin. Lewra Şoreşa Sosyalîst li tevayî dinyayê, hem li ser hemû gelên dinyayê xwedîyê îddîayekê bû, dixwest ku bi şîddet û bi şoreşê li hemû dinyayê guhertin pêk bê û sîstema burjuwazîyê têk biçe û ji holê rabe. Dixwest sîstema kapîtalîst a ku di bin serokatîya Îngîltereyê de tête meşandin teng bike û di şûna wê de sîstemeke nû ya sosyalîst ava bike. Îngîltere ji bona ku li hemberî Şoreşa Sosyalîst a Rusyayê bendekê çê bike, qeraqolekî ava bike û dinya rojava ji xeterî û dagirkerîya sosyalîzma Bolşewîkan biparêze, nerîna xwe ya di derheqê Împeratorîya Osmanî de guhert û nexwestin ku Împeratorîya Osmanî statuya xwe ya berê dom bike. Di hundirê Împaratorîya Osmanî de jî tevgereke tirkcîtî û nasyonalîst hatibû damezirandin û dixwest dewleteke neteweyî ya tirk ava bike. Di van şertan de Îngiltere û dewletên rojava jî, ji parastina berjewendîyên xwe li ser baqîyeya dewleta Osmanî damezrandina dewleteka tirk wek projeyek pejirandin. Dema ku damezirandina dewleta tirk hate projekirin, dev ji Ermenîstan û Kurdistanê berdan. Lê Îngîltere û Fransayê biryar dan ku welatên ereban û Kurdistanê bigrin bin bandora xwe.

Ev statuya nû, avabûna Komara Tirkîyeyê û ji holê rakirina Ermenîstanê û Kurdistanê, di encama de Peymana Lozanê çêbû. Di Peymana Lozanê de kurd nebûn teref. Înonî yê berpirsyarên tirkan, di heman demê de bi awayekî sexteyî bû berpirsyar û temsîlkarê kurdan jî. Înonî hîç bi awayekî mafên kurdan neparast û neteweya kurd bû neteweyekî bindest, Kurdistan jî hem bû welatekî kolonî û hem jî bû çar parçe. Parçeyek di bin desthilatdarîya Îranê de, parçeyek di bin desthilatdarîya Komara Tirkîyê de, parçeyek jî ket bin desthilatdarîya dewleta nû ya Iraqa erebî, parçeyêk piçûk jî ket bin desthilatdarîya Surîyeyê.

Di pêvajoya Şerê Yekemîn de dema ku statuya Rojhilata Navîn ji nû ve hate dirustkirin, qedera kurdan nehat guhertin, rewşa neteweya kurd xirabtir bû û Kurdistana duparçeyî bû çar parçe. DYAyê di Peymana Lozanê de nebû teref û ev daxwaza terefbûna DYAyê hat red kirin. Lewra dema ku DYAyê di Peymana Lozanê de bibûya teref, wê demê dê di dîyarkirina statuya Kurdistanê de jî bibûya teref û dê pêşîya parçebûna Kurdistanê jî bigirta û dê daxwaz bikira ku Prensîbên Wîlsonî bêne tetbîqkirin. Ji bona ku Împeratorîya Brîtanyayê ji dinyayê re serokatî dikir, statuya Rojhilata Navîn jî li gorî daxwaz û hesabên wan hate tespîtkirin.

Bersîv 9:

Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê di şertên taybetî de, piştî Şerê Cîhanê hate avakirin. Di heman demê de Împaratorîya Osmanî terafê wendakirî

www.arsivakurd.org

bû û parçebûna Împaratorîyê di rojevê de bû û Rojhilata Navîn jî dibû xwedîyê statuyeke nû.

Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê, "yekemîn rêxistina modern a kurd" bû. Lewra kesên bajarvan û entellektûelan ev komele ava kiribûn. Lê di heman demê de rêxistineke ku ji Kurdistanê û ji gelê kurd dûr bû jî. Li Stenbolê, li paytexta împeratorê hatibû avakirin. Dema ku Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê ava bibû, neteweyên bindest ji bona azadbûn û serxwebûna xwe hewil didan; di van hewildanên xwe de gelek netewe jî biserketin û dewletên xwe jî ava kirin.

Armanca Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê, pêkanîna Prensîbên Wîlsonî bû. Di nav Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê de jî du alîyên cûda hebûn; alîyekî di nav dewleta Osmanî de otonomîyê diparats û alîyê din jî serxebûnê diparast.

Ev statuparêzî, otonomîstî û osmanîcîtîya Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê bû sedem ku di nav rêxistinê de nakokî û parçebûn çêbe. Ew kadroyên kurdperwer ên ku serxwebûna Kurdistanê diparastin û ji bo vê armancê têkoşîn xwe geş dikirin, dev ji Stenbolê berdan hatin Kurdistanê û dest bi amadekarîya rêxistinkirina serhildanan kirin.

Di destpêka sedsala 21an de jî ev pirsgirêk û xeterî, li Bakurê Kurdistanê dom dike. Piştî ku serokê PKKê Ocalan hat li Îmralîyê bi cîh bû û bû nîştecihê Îmralîyê, ev pêvajoya Tirkîyeyî bûnê careke din bi aşkerayî derket holê. Di van rojên dawî de pêşnîyara PKKê û Karayilanî, ku dixwazin Îlter Turkmen û Hesen Cemalî bikin temsîlkar û berpirsyarên kurdan, ev yek, rojên destpêka sedsala 20an careka din derdixe pêşîya me.

Bersîv 10:

Dema ku min bersîva pirsa yekemîn da, ez li ser sedemên ku neteweya kurd çima nebûye dewlet, rawestîyam. Ew sedemên min dîyar kiribûn, tenê ji bo sedsala 20an na, ji bo tevayî jîyana neteweya kurd wisa ye. Ew sedeman, di sala 1918an de û di dema Hikumeta Şêx Mehmûdê Berzencî de û piştî wê jî wek asteng û sedemên girîng û dîrokî derdikevin pêşîya me.

Piştî Şerê Yekem, wek min li rêzên jorîn jî anî ser zimên dinya ji nû ve parve bû, li Rojhilata Navîn jî statuyeke nû pêk hat û Împeratorîya Osmanî parçe bû. Herêma kolonîya ereban çi li Asyaya Nêzik û çi jî li Afrîkayê ji Osmanîyan vaqetîyan, ket bin bandor û mandayetîya îngilîzan û dewleta kolonyalîst a Brîtanyayê. Kurdistan parçe bû, Kerkûk û Musul jî têde parçeyek li Iraqê ket bin desthilatdarîya Împeratorîya Brîtanyayê. Wek di pirsê de jî hatîye dîyar kirin, di destpêka sala 1919an de, kurdan li herêma Başûrê Kurdistanê Hikumeteke kurd ava kirin. Ev daxwaz û hewldana wan ji alîyê Brîtanyayê de jî hat qebûlkirin. Lê piştî demekê di navbeyna hikumeta Şêx Mehmûd Berzencî û hêzên Dewleta Brîtanyayê de şerî dest pê kir û di encama şer de jî Şêx Mehmûd Berzencî bi birîndarî hate girtin.

Belê ev ceribandina hikumeta Şêx Mehmûdê Berzencî jî dîyar kir ku kurd dikarin xwe bi xwe îdare bikin û welatê xwe bi desthilatdarîya xwe birêve bibin. Wekî ku tê gotin, li gor

www.arsivakurdi.org

yên din kurd neteweyekî paşvemayî nebû. Heger paşvemayîn ji bona dewletbûna neteweyan û azadbûna gelan wek astengên straretjîk bihatana pejirandin, wê demê neteweya tirk û ereb ne dikarîn bibin dewlet. Lewra dema ku Dewleta Tirk ava bû, neteweyeke tekamûlkirî yê tirk li holê tune bû û di dîrokê de jî xwedîyê rolekî girîng nebû. Ev rastî ji bona miletê ereb jî wisa ye.

Wê demê çima kurd li Başûrê Kurdistanê nebûn dewlet, an jî çima hikumeta Şêx Mehmûdê Berzencî demdirêj nebû? Ev pirseke girîng e. Ji bona vê, ji derveyî paşvemayîn û musilmanî û sedemên ku heta nûha li ser hatîye rawestandin, pirsê îzah nake. Ji derveyî wan sedeman, sedemên din yên girîng hene, divê ew bêne dîyarkirin. Lewra ereb jî musilman bûn, bi osmanî û tirkan re xwedîyê eynî ol û bawerîyê bûn, lê dîsa jî ji Împaratorîya Osmanî veqetîyan, dewletên xwe yên serbixwe û neteweyî ava kirin.

Baş e, wê demê divê em ew sedemên taybetî dîyar bikin. Ev sedeman jî, zêdetir bi kurdan ve girêdayî ne.

Piştî Şerê Yekem, dewletên rojava yên Awrupayê di bin pêşengîya Îngîltereyê de nedixwestin ku dewleteke tirk ava bibe, lê piştî ku li Rusyayê "Şoreşa Sosyalîst" çêbû û ji bona kapîtalîzm û sîstema Awrupayê bû tehlûke, li hemberî vê tehlûkeyê avakirina Komara Tirkîyeyê wek projeyeke Awrupayî û îngilîzan hate rojevê. Lê dema ku Komara Tirkîyeyê hat avakirin jî, nedihat xwestin ku Komara Tirkîyeyê bibe dewleteke xurt. Ji bona vê yekê jî, cardin parçebûna Kurdistanê hat rojevê û ji ber vê jî Kerkûk û Musul hate dagirkirin. Bi Peymana Lozanê Kurdistan hat parçekirin, her çiqas parçeyê mezin di destê Komara Tirkîyeyê de mabe jî, parçeyê Başûr jî xwedîyê dewlemendîya petrolê bû.

Dema ku di Peymana Lozanê de parçebûna Kurdistanê hat qebûlkirin û statuya Rojhilata Navîn hate tespîtkirin, rolekî mezin a petrolê jî hebû. Îngiltereyê dema ku Kurdistan parçe kir, herêmên ku xwedîyê petrola dewlemend bûn, ji Komara Tirkîyeyê re nehîşt. Bi vî awayî, di Rojhilata Navîn de bi Komareka qels re mîzan û pergel çêkir. Ew jî dîyar dike ku pêwîstîya berjewendî û bingeha sîyaseta Îngîltereyê petrol û dewlemendîya binerd bû. Heger petrol di destê Komara Tirkîyeyê de nebe, di destê kurd û erban de be jî ferq nake. Kurdistan jî ji bona ku welatê kurdan bû, Îngîltere jî di sîyaseta xwe ya kolonyalîst de xwedîyê ceribandinê bû, dema ku axa miletekî bindest bike û bixe bin kontrola miletekî din, di dema dirêj de li wir tûjî pirsgirêkên mezin dibe û li wê welatî şer û dozeke mîlî derdikeve holê. Encama vî şerê mîlî, rehetî nade wan jî û rêvebirina wê miletê jî gelek zehmet dibe.

Ji ber vê, dema ku kurdan xwestin li Başûrê Kurdistanê bibin desthilatdar, îngilîz li dijî ev daxwazên wan derneketin û daxwazên wan qebûl kirin. Hikmeta Kurdistanê ava bû. Di wê merheleyê de îngilîzan dixwest kurd bibin dostê wan. Lê hikumeta Şêx Mehmûd Berzencî ji îngilîzan re bû dijmin û ew dijiminatîya xwe ber

www.arsivakurdi.org

bi merheleyeke gelek xeter ve birin. Hikumeta Mehmûd Berzencî bi tirkan re jî ket nav pêwemndîyan. Wê demê îngilîzan tespît kirin ku ji bo kontrolkirina petrol û berjewendîyên xwe di pêşerojê de Kurdistanê parçe bikin û ji destê Komara Tirkîyeyê bigrin. Ji ber vê Hikumeta Şêx Mehmûd Berzencî hate rûxandin û kurd li ser axa xwe, li parçeyekî be jî, desthilatdar nebûn.

Bersîv 11:

Piştî Şerê Cîhan ê Yekemîn, pirsa bingehî ew bû ku peymanên aştîyê bêne amadekirin. Ji derveyî Îngiltere, Franmsa, Îtalya, DYA û Japonayayê 32 dewletên din beşdarî Konferansa Parîsê bûn. Konferansê civîna xwe ya yekemîn di 18/01/1919an de pêk anî. Ev konferans mecbur bû, ku pirsgirêkên girîng û mezin ên dinyayê bîne rojevê. Piştî şerekî mezin, ku li dinyayê feleketek mezin pêk anîbû, divîya li gorî daxwaz û berjewendîya dewletên ku di şer de serketî bûn, rewşa dinyayê bête tespîtkirin û guherandin. Konferans di bin giranîya Îngîltere, DYA û Fransayê de bû. Îtalya ketibû dereceya duyemîn.

Di konferansê de pirsa yekemîn, rewşa Awrupayê û tespîta sînorên wê yên nû bû. Pirsa duyemîn, parvekirina mîrasa Împeratrorîya Osmanî bû.

Di konferansê de bi tazmînateke giran û mesûlîyetîyên sîyasî yên girîng peymanekê bi Almanyayê dan îmzakirin. Di 28/04/1919an de Împeratatorîya Avusturyayê hat parçekirin. Macarîstan bû dewleteke serbixwe. Bulgarîstan jî bi kêm zerarê xelas bû.

Pirsgirêka herî girîng a Konferansê, rewşa Împeratorîya Osmanî bû. Lewra tê zanîn ku di konferansê de daxwazên rum, ermen, ereb û kurdan jî dihate berçav kirin. Berîya wê jî, dihat daxwazkirin ku Yunanîstaneke mezin ava bibe. Ji bona ku Yunanîstan jî bikeve nav şer, Îngîltere û Fransayê soz dabûn wê ku Rojavayê Anatolîyê û bi taybetî jî Îzmîrê bi Yunanîstanê re girêbidin. Îtalya jî Rojavayê Anatolîyê daxwaz dikir. Dema ku ev Peyman pêk bê, divîya Rusya jî îmza bike, ji ber vê daxwaza Îtalyayê ji alîyê Îngîltereyê de hate redkirin. Fransa û DYAyê jî li cem Yunanîstanê cîh girtin.

Di 04/02/1919an de piştî ku civîna Konferansê xelas bû, ji derveyî Stenbolê, Trakya, Rojavayê Anatolîyê, Cezîrên Danzdehan, Qibris, Meîs, Rodos, Îmroz û Bozcaada jî di nav de, ji Yunanîstanê re hatin hiştin.

Piştî ku Îtalyayê Antalya îşxal kir, dev ji konferansê berda. Navbeyana DYA, Îngîltere, Fransa û Îtalyayê xerab bû.

Di konferansa Parîsê de sê dewletên mezin (DYA, Fransa, Îngîltere) ji bona ku Anatolîyê bi sîstema mandateriyê îdare bikin, Anatolî kirin sê parçe. Li Rojavayê Anatolîyê Yunanîstan, li başûrê Anatolîyê Îtalya û li Ermenîstanê jî DYA bû desthilatdar. Bi girêdayî vê sîstemê Rojhilata Navîn ket bin bandora Fransa û Îngîltereyê; Surîye û Lûbnan ketin bin mandeterîya Fransayê, Îraq û Filîstîn jî ketin bin mandeterîya Îngîltereyê.

DYA, ji bona ku wê demê li Rojhialata Navîn xwedîyê hêzeke mezin nebû û gotina wê wek îro der-

www.ararat.org

bas nedibû, DYAyê li Rojhilata Navîn nebû xwedîyê parekê.

Piştî Peymana Parîsê jî, hezar mixabin ku rewşa Kurdistanê wek xwe ma û statuyeke sîyasî bidest nexist. Rewşa Kurdistanê bi Peymana Sevrê zelal bû, ku dewleteke serbixwe ya Kurdistanê ava bibe. Lê Peymana Sevrê jî piştî gelek qewimandinên girîng neket jîyanê û bi îmzekirina Peymana Lozanê, Sevrê ji holê rabû. Kurdistan jî kirin kolonîyek çar parçe.

Bersîv 12:

Kolonyalîstên tirk hinek navan li serhildanên neteweyî yên Kurdistanê kirine, me jî ew nav bikar anîne. Divê pêşîyê ev şaşî bête rastkirin. Ji ber vê, karanîn gotina "Tevgera Şêx Seîd" ne rast e. Lewra dema ku serhildanên neteweyî yên kurdan bi vî awayî bêne binavkirin, ew tevger wek tevgereke neteweyî ne, wek tevgera kesekî û grubekê tê şîrovekirin. Ev jî ji neteweya kurd re neheqîyek e.

Di vê pirsê de du beş hene. Lewra berîya ku li ser serhildan û tevgerên Kurdistanê bête rawestandin, ger di pêvajoya Şerê Yekemîn de û ger jî piştre di rojeva deweletên ku dixwestin Rojhilata Navîn ji nû ve sazbikin de, statuyeke nû ji bo kurdan hebû yan jî tune bû, divê mirov li ser wê raweste.

Dema ku dinya ji nû ve hat parvekirin, dewletên desthilatdar bi destê dewletên herêmî desthilatdarî û sîyaseta xwe ya emperyal meşandin û modeleke nû derxistin holê. Dewletên emperyal ên ku di Şerê Yekemîn de serketîbûn, nedixwestin bê netweyên herêmî desthilatdarîya xwe bimeşînin. Ji bo vê piştî Şerê Yekemîn dema ku statuya Rojhilata Navîn ji nû ve tespît bû, di nav vê sîstem û pergela nû de ji bona kurdan jî stauyeke hebû. Lê bûyerên ku berîya Peymana Sevrê qewimîn, li ser rewşê bandora xwe danî; di paradîgmaya dewletên emperyal û bi taybetî jî di paradîgmaya Îngîltereyê de guhertineke bingehîn çêkir. Di encama vê de kurd, di Rojhilata Navîn de bûn miletekî bêstatû.

Dema ku tevgera neteweyî ya Qoçgirî çê bû, hê sîyaseta fermî ya Komara Tirkîyeyê li hemberî kurdan zelal nebibû. Di vê merheleyê de berpirsyar û rewşenbîrên kurdan jî tespît dikirin ku piştî Şerê Cîhanê, Rojhilata Navîn dê ji nû ve bê parvekirin, dê li dinya û li Rojhilata Navîn pergal û statuyeke nû ava bibe. Kurdan jî xwest ku di nav ev statu û pergala nû de ji bona xwe cîyekî û dewleteke serbixwe ava bikin. Hezar mixabin dema ku tevgera Qoçgirî dest pê kir, di nav kurdan de yekîtîyek tune bû û li ser stratejîyeke hevbeş li hevkirin jî tune bû. Beşek kurdan dixwest ku di çarçoveya Împaratorîya Osmanî de statuya nîv-otonom firehtir bikin û beşekî din jî serxwebûna Kurdistanê diparastin. Minaqeşeyên di nav Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê de, ev nekokî û pirsgirêkan dîyar dikir. Ew kurdên ku endamên Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê bûn û Kurdistaneke serbixwe diparastin, veqetyan û çûn li Kurdistanê dest bi rêxistinkirinatevgera Qoçgirî kirin.

Tevgera 1925an, di bin serokatîya Şêx Seîd Efendî û Xelid Begê Cibrî de hatibû meşandin. Tevgera Agirî (1930), Tevgera Dersîmê (1937-38) û ev tevgerên din ên ku li Bakurê

www.arsivakurd.org

Kurdistanê pêk hatin û serxwebûna Kurdistanê ji xwe re kiribûn armanc, nekarîn li tevayîya Kurdistanê rêxistin bibin. Her tevgerek, li herêmekê pêk hatîye û piştî êrîşa Komara Tirkîyeyê, enîyeke hevbeş a kurdan pêk nehatîye û ev tevger hatine şikestin.

Ji bona vê, divê mirov hem ji alîyê her tevgerekê de û ji alîyekî de jî bi tevayî li ser sedeman hûr bibe. Tevgera Qoçgirîyê, ji bo ku di nav kurdan de lihevkirineke stratejîk tune bû, şikest xwar. Tevgara 1925an, ji bo ku di wexta xwe de ne, bêwext û bê organîze dest pê kir, şikest xwar. Tevgera Dersîmê, ji bo ku tenê bi kurdên elewî re hatibû sînorkirin û di navbeyna kurdên elewî û sunî de rêxistineke hevbeş tune bû, şikest xwar.

Digel van sedemên taybetî, sedemên giştî yên sernekevtinê jî hebûn. Sedemê yekemîn, beşbûna hundirî ya nav kurdan bû; beşbûna herêmî û mezhebî û eşîrî astengîyeke mezin bû. Ev beşbûna hundirî bû sedem ku tevgereke hevbeş li hemû herêmên Kurdistanê bi hev re pêk neyê. Sedemê duyemîn, rêxistineke neteweyî ya ku hemû kurdan birêbixe tune bû. Rêxistinên heyî bes li herêmekê ava bûbûn. Ji wê girîngtir, sinif û tebeqeyên rêvebir ên Kurdistanê, bi M. Kemal re li ser bingeha tîfaqa avakirina Komara Tirkîyeyê domandin û di nav kurdan de tu wext serokatîyeke xurt a hevbeş derneket holê.

Digel ev sedemên hundirî, li Rojhilata Navîn statuyek hatibû pejirandin, di vê statuyê de cîyê dewleteke serbixwe ya Kurdistanê tune bû. Dewletên emperyal, Îngîltere û Fransayê hesab û berjewendîya xwe li ser ereb, tirk, farisan ava kiribûn. Ji bo vê, bi salan e ku tê gotin û tê nivîsandin, Îngîltere tu dem ji kurdan re nebûye piştgir, ku dewleteke Kurdistanî ava bibe.

Rastîyeke gelek aşkere heye, ku tu netewe jî bê piştgirîya dewletên xurt, ku qedera dinyayê di dest wan de ye xelas nebûne û dewleta xwe ava nekirine.

Bi taybetî piştî salên 1960î dema ku sedemên serneketine tevgerên Kurdistanê dihatin minaqeşekirin, li ser sedema îdeolojîk û karaktera pêşengên tevgeran kurd jî dihat rawestandin. Dihat gotin ku ji bona ku pêşangîya tevgerên Kurdistanê ne sosyalîst bûn, bi serneketin. Ev nerîna jî ne rast û ne di cîh de ye. Li Bakûrê Kurdistanê dema ku serokatî û pêşengîya tevgera neteweyî sosyalîst bûn, dîsa jî biserneketin. Tevgerên neteweyî, ne pêwîste ku tevgerek sosyalîst be û tevgera beşekê civatê be, tevgera hemû beşên civatê ye. Ji bo hemû beşên civatê jî, berjewendîya hevbeş bi netewetîyê pêk tê. Di netewetîya kurd de zaafek heye, kurd xwedîyê netewetîyeke rasyonal û hevbeş û modern nebûne. Ev kêmasîyek e. Vê yekê, bandoreke neyênî li ser rêxistinbûn û helwesta beşên civata kurd çêkirîye.

Bersîv 13:

Şoreşa Sosyalîst, bi gotin û bi sloganan şoreşeke li dijî kapîtalîzmê, burjuwazîyê, emperyalîzmê û kolonyalîzmê bû. Şoreşa Sosyalîst li Rusyayê desthilatdarîya sinifên serdest û burjuwazîyê rûxand; desthilatdarîya sîyasî, îktîsadî, îdarî bi rêya leşkeran û çekdaran kete destê elîtên Partîya

www.arsivakurd.org

Kominîst a Rusyayê. Li Rusyayê wek tê gotin, desthilatdarî û karbidestîya karker, gundî û xebatkaran ava nebû. Desthilatdarî û karbidestîya ku hatibû avakirin, karbidestîyeke din a hegemonîk û hîn tengtir û otorîter bû. Demokratîya wê ji ya burjuwazîyê zêdetir nebû.

Li Rusyayê piştî şoreşa sosyalîst, ji bona ku sosyalîzm di qada navneteweyî de biserkeve, paradîgmaya enternasyonal a sosyalîst hate honandin. Li gorî vê paradîgmayê, divîya karbidestîya sosyalîst ava bibûya. Ji bo vê jî, hem rasterast ji alîyê komunîstên wan welatan ve û hem jî bi alîkarî û înîsîyatîfa desthilatdarîya sosyalîst a Rusyayê, li hemû welatên dinyayê damezirandina partîyên komunîst dest pê kir. Ev partîyan li hinek welatan legal û li hinekên din jî îlegal ava bûn. Desthilatdarîya sosyalîst li hemû dinyayê îlan kir, ku dê ji tevgerên sosyalîst, kominîst, karker û zahmetkêşan re bibin alîkar û piştgirî bidine wan.

Desthilatdarîya sosyalîst baş dizanî ku li hemberî burjuwazî û kapîtalîzma navneteweyî tenê bi piştgirîya tevgera karker, sosyalîst û kominîst nikare bibe alternatîv. Ji bona ku înterland û nûfuza xwe ya li ser dinyayê fireh bike, divîya dirêjî herêm û welatên kolonî, nîv-kolonî û girêdayî bibûna. Li van herêm û welatan jî, neteweyên bindest hebûn û ji mafên xwe yên desthilatdarî û çarenûsîyê bê par bûn. Ji bo ku ev netewe serbixweyî û azadîya xwe bidestxin, di nav xebatekê de bûn. Desthilatdarîya sosyalîst a Rusyayê û Partîya Kominîst a Rusyayê, berîya ku desthilatdar bin, pirsgirêka neteweyên bindest û kolonî ji alîyê Lenîn û Stalîn ve hatibû realîzekirin û teorîzekirin. Neteweyên bindest jî bi tevayî di bin bandora dewletên kapîtalîst û emperyalîst de bûn.

Li gorî teorîya Lenînîst, mafê çarenûsîya neteweyan bi îradeya neteweyan pêk tê. Di destpêkê de divîya li gorî sosyalîzmê bûya, da ku têkoşîn û tevgerên netewî di bin serokatî û pêşengîya sosyalîst û karkerên wê welatî de bê meşandin. Divîya sîstema sosyalîst û sosyalîstên wî welatî jî, ji wan re piştgirî bikira. Dîsa li gorî teorîya Lenînîst, sosyalîzm daxwaz dike, ku hemû karkerên miletên serdest û bindest bibin yek û di çarçoveya modela federal de bi hev re jîyana xwe ji nû ve bihonin; lê dema ku bi îradeya azad jîyaneke hevbeş û dewleteke federal neyê avakirin, mafê neteweyên bindest heye ku dewleta xwe ava bikin. Yanî neteweyên bindest xwedîyê wê mafî ne, ku ji miletekî veqetin û bi miletekî din re yekîtîyekê pêk bînin yan jî dewleta xwe ya serbixwe ava bikin. Pîvana yekîtîya bi miletên serdest re, wekhevî û edalet e.

Ji bo vê, dîyare ku neteweyên bindest û kurdan jî bawerîya xwe bi sosyalîzmê anîn. Ji ber vê yekê, neteweyên bindest, hêvîya xwe ji sîstema kapîtalîst û dewletên rojavayê birrîbûn, hêvîya xwe bi sosyalîzmê, temsîlkarên sosyalîzmê û Yekîtîya Sovyetê ve girêdabûn. Lewra di sala 1917an de piştî Şoreşa Bolşewîk, bi îmzaya Lenîn û Stalînî daxuaynîyek/bangek li hemû dinyayê hatibû belavkirin. Di vê bangê de ji tatarên Volgayê û Qirimê, qirgizên Sibîrya, tirk û tatarên li pişt

www.gesiyakurd.org

Kafkasyayê, ji çeçen û çîyayên Qafkasyayê, ji faris û tirk û ereb û hîndûyan dihat qal kirin. Di vê bangê de ji zilma Împeratorîya Çar, ji azadî û bawerî dihat behskirin. Vê bangê di nav gelên Rojhilatê de erdhejandinek mezin çêkir. M. Kemal û hevalên wî jî di sala 1919an de, xwestin ji vê konsepta Yekîtîya Sovyetê sûd û alîkarî werbigrin. Pêwendîyên M. Kemal û Bolşewîkan di Tîrmeha 1919an de pêk hat. Pêwendîya fermî ya di navbeyna herdu terafan de, di Nîsana 1920î de, bi nameya M. Kemal ku ji wezîrê derve yê Rusya Sovyetê re hatibû şandin pêk hat. M. Kemal û hevalên wî, ji Rsuya Sovyetê re pêşnîyar dikirin ku dixwazin li hemberî emperyalîzmê bi wan re xebat bikin. Her çiqas piştî vê danûstandinê, Rusya Sovyetê ji çarenûsîya gelên Kurdistan, Lazîstan, Trakya û wd. behs jî dikir, lê dem dema pragmatîzmê bû, Rusya Sovyetan jî li hemberî dewletên Kapîtalîst ên Awrupayê (Îngiltere, Fransa, Îtalyayê û wd.), dixwest bi tirkan re bikevin nav xebateke hevbeş. Her çiqas di Îlona 1920î de li Bakûyê Kongreya Gelên Rojhilatê hatibû darsxistin jî, her çiqas kurd jî beşdarê vê kongereyê bibûn jî, di encamnameya kongreyê de ji doza neteweya kurd nehat qalkirin. Rusya Sovyetan û Kongreya Bakûyê entegere û angajeyê M. Kemal û doza wî bûn.

Lenîn, tevgera M. Kemal wek tevgereka rizgarîxwaz a dijî emperyalîzmê binavkir û bi her awayî piştgirîya M. Kemal û hevalên wî kir. Tevgera neteweyî ya Kurdistanê jî, wek tevgereka kevneperest, hevalbendên îngilîz û emperyalîzmê binavkirin. Bi rêya Partîya Kominîst a Tirkîyeyê li dijî tevgerên kurd rawestîyan. Ji bo vê jî, Rusya Sovyetan guhên xwe ji kurdan re kerr kirin, bangên ku ji wan re hatine kirin nebihîstin û nameyên ku ji alîyê rêxistina Azadî û Şêx Mehmûd Berzencî ve ji wan re hatibûn rêkirin jî, bersîv nedanê. Lenîn û Rusyaya Sosyalîst a xwedêgiravî hevalbendên neteweyên bindest, ji qetlîam û jenosîda kurdan re bes çavên xwe negirtin, ji M. Kemal û hevalên wî re rasterast bûn alîkar jî.

Helwesta Lenîn û Rusyaya Sosyalîst, derxist holê ku prensîbên wan ên di derheqa neteweyên bindest de demagojîyek e û yan jî Rusyaya Sosyalîst ji bo berjewendîya xwe ya dewletî, neteweya kurd fedayî M. Kemal û hevalên wî kir. M. Kemal û hevalên wî jî, dualî lehîstin. Wan hem ji Rusyaya Sosyalîst piştgirî û alîkarîyê wergirtin û vê alîkarîyê li hemberî Îngiltereyê wek şantajekê bikaranîn. Îngiltereyê jî, ji bo ku M. Kemal û hevalên wî li hemberê şoreşa sosyalîst bikin qereqol û bendekê, rê dan ku M. Kemal û hevalên wî li ser baqîyeya erdê Osmanîyan, dewletekê nû ava bikin.

Di derbarê netewe û tevgera kurd de, ev sîyaseta Yekîtîya Sovyetan, piştî mirina Lenîn jî dom kir. Stalîn kurdên li Yekîtîya Sovyetê jî tehcîr û koçber kirin, kurd li ser axa heft(7) komarên Yekîtîya Sovyetan hatin koçberkirin û belavkirin.

Yekîtîya Sovyetê piştî Şerê Duyemîn, ji avakirina Komara Mahabadê re alîkarî kir. Lê piştî peymana Postdam a bi DYA û Îngiltereyê re, ji nû ve Rojhilata Navîn parve kirin û bûn sedem ku

www.nisvakurdi.org

Komara Kurdistan a Mahabadê ji alîyê kolonyalîstên Îranê ve bê rûxandin. Eynî helwest li hemberî Otonomîya Başûrê Kurdistanê (1970-74) jî hate nîşandan û bû sedem ku otonomîya Kurdistanê bê rûxandin.

Lê kurda vê rastîyê nedîtin, baweriya xwe dîsa bi Yekîtîya Sovyetan anîn, heta ji bo çareserîya pirsgirêka neteweyî, kurd bûn sosyalîst.

Bersîv 14:

Peymana Sevrê, li gorî encama Şerê Yekme hat erêkirin. Di Peymana Sevrê de çi hatîye pejirandin we di pirsa xwe de ragihandîye. Dema ku em li naveroka Peymana Sevrê binêrin, di peymanê de avakirina Kurdistan û Ermenîstanê tê qebûl kirin. Eger di encama Peymana Sevrê de Kurdistan ava bibûya, pirsa neteweyî ya kurd dê bihata merheleyeke nû û wê demê hewcedarî bi Peymana Lozanê nedima.

Lêbelê piştî ku li Rusyayê Şoreşa Bolşewîk pêk hat û sosyalîstan desthilatdarî girtin destê xwe, ev yek li hemberî sîstema rojava bû xeterîyek û sîstema emperyalîst tehdît dikir, wê demê di denklemê de guhertin pêk hat. Ji dewletên rojava Îngîltere û Fransayê biryar dan ku li hemberî Rusya Sovyetê Komara Tirkîyeyê ava bikin. Ji xwe têkilîyên M. Kemal û Rusya Sovyetê hebû û ji wan alîkarî jî digirtin. Dema ku biryara dameziran-dina Komara Tirkîyeyê hat girtin, wê demê avakirina Kurdistan û Ermenîstanê ji holê rabû. Dema ku li Lozanê di encama komployan de kurdan îradeya xwe teslîmê berdevkê tirkan Îsmet Înonûyî kirin, êdî ji Peymana Sevrê re xwedî derneketin. Peymana Lozanê bandora Peymana Sevrê ji holê rakir û Cemîyeta Akwam jî, ji bona ku kurdan daxwaz nekir, li ser avakirina Kurdistanê ranewestîya.

Peymana Lozanê, hem Peymana Sevrê ji holê radikir û hem li dijî Prensîbên Wîlsonî bû, herweha Kurdistan jî kir çar parçe û xist bin bandora çar dewletên kolonyalîst.

Peymana Lozanê li dijî prensîbên Wîlsonî bû. DYAyê ji Peymana Lozanê re negot erê. Heta vê merheleyê jî negotîye erê. Ji bona vê yekê, Tirkîyeyê berîya çend salan qampanyayek vekir ku Peymana Lozanê ji alîyê DYAyê ve bê pejirandin.

Tê zanîn ku Peymana Lozanê, felsefe û projeya avakirina Komara Tirkîyeyê ye. Dema ku Peymana Lozanê ji alîyê DYAyê ve neyê pejirandin, bi awayekî dizî tê wê wateyê ku DYAyê ji damezirandina komara Tirkîyeyê re negotîye erê.

Ev jî komara Tirkîyeyê gelek eciz dike. Ji bona vê di salvegera Peymana Lozanê de li DYAyê û li Awrupayê qampanyaya ku Peymana Lozanê ji alîyê DYAyê ve bête pejirandin û erêkirin hat meşandin. Lê vê qampanyayê jî ev pirs çareser nekir.

Bersîv15:

Dema neteweyek bibe hedefê parçekirin û parvekirinê ji her alîyê de bêhêz dikeve, nikare bi hev re tevbigere, nikare ji bo azadî û serxwebûnê hêza xwe bicivîne ser hev, li hemberî dijminên xwe nikare yekîtîya xwe ava bike. Girîngtirîn pirsgirêk jî, heger neteweyek parçekirî û parvekirî be, dibe xwedîyê çend dijminan û wê demê jî mecbûr dibe ku li çend

www.arsivakurd.org

cepheyan/enîyan şer bike.

Kurdistan, sala 1639an di encama Peymana Qesrî Şêrîn de di nevbeyna Împeratorîya Osmanî û Safewîyan de hat parçekirin. Dema ku Kurdistan parçe bibû, pêvajoya peydabûna şû'ûra neteweyî nû dest pê kiribû. Ev şû'ûr û fikrên neteweyetî ji bo dewleteke mîlî ya kurd jî derfet û pêşveçûnek çê dikir. Lêbelê parvebûna Kurdistanê bû sedem ku ev pêvajoya netewebûnê darbeyeke mezin bixwe. Piştî ku Kurdistan bû du parçe, ev reqabata di navbeyna herdu împeratorîyên emperyal, bû sedem ku li ser axa Kurdistanê şer çêbin, gelê kurd nikaribe ji bo berjewendîya xwe xebat bike û bes ji bona hesap û berjewendîya Osmanî û Sefewîyan bibin fedayî û qurban.

Piştî Peymana Lozanê, statûya parçebûn û parvebûna Kurdistanê xerabtir bû, Kurdistan di navbeyna çar dewletên kolonyalîst de hate parvekirin. Her parçeyek ket nav pêvajo û guhertineke cihê ya dîrokî. Digel parçebûna Kurdistanê, hêza neteweya kurd û mejîyê kurd jî parçe bû. Kurdan nikarî bi hev re bifikrin, bi hev re bigrîn û bi hev re tevbigerin. Ziman, çanda, psîkolojî, potansîyel û onura wan parçe-parçe bû. Dewlet û neteweyên ku li ser kurdan bûn desthilatdar, hejmara wan bû çar. Dema ku kurdan xwestin li parçeyekî ji bo azadî û serxwebûna xwe tevbigerin; dewletên ku li Kurdistanê hikum dikin, bi hev re li dijî tevgera neteweyî ya wî parçeyî radiwestîyan û ji bo ku ew tevgera ji holê rabe, bi hev re tevdigerîyan. Dema ku ev çar dewletên dagirker dibûn yek, gelek bi hêsanî dikarîn tevgera neteweyî ya wî parçeyî bişikînin. Bi taybetî jî, ev helwesta hevbeş a dewletên dagirker û neteweyên serdest, sala 1946ê di avakirina Komara Mahabadê de û 11yê Adara 1970yî bi çêbûna peymana Xudmuxtarîya başûrê Kurdistanê de xwe nîşan da. Tirkîyeyê li dijî pêkhatina xudmuxtarîya Kurdistana Başûr helwesteke hişk û dijminatî dîyar kir. Ji bo ku xudmuxtarîya(otonomîya) Kurdistanê bête rûxandin aqil dida Iraqê û di şerê sala 1974an de jî gelek bi aşkereyî alîkarîya Iraqê kir û piştgirîya çêbûna Peymana Cezayîrê kir.

Îro jî li dijî Dewleta Federe ya Kurdistanê û meseleya Kerkûkê sîyaseta Komara Tirkîyê gelek aşkere ye. Komara Tirkîyê, di destpêkê de ji bo ku kurd nebin neteweyekî azad û Kurdiastan serbixwe nebe, nexwast ku rejîma Saddam û Baasî bê rûxandin. Ji bo vê, ji DYAyê re nebû alîkar û rê neda ku leşkerên DYAyê li ser Tirkîyeyê re derbasê Başûr bibin. Piştî ku rejîma Saddam û Baasî têkçûn, vê carê ji bo ku Iraq nebe dewleteke federal û Kurdistan jî nebe herêmeke federe xebat kir û ji bo vê yekê bi hêzên nîjadperest ên erebî û Baasîyan re peywendîyên xwe geş kirin, di qada dîplomasîya navneteweyî de jî li hemberî kurdan xebeteke dijminahî meşand. Dema ku di vê xebata xwe de biser neketin, vê carê ji bo ku Kurdistan nebe welatekî serbixwe û Kerkûk nebe beşek ji desthilatdarîya Kurdistanê xebat dike.

Dewletên dagirker ji bo berjewendîya xwe gelek caran kurd jî li hemberî hev bikaranîn û hîn jî dixwazin bi vê

www.arsivekurdi.org

sîyaseta qirêj û xerab bûnyeya kurdan texrîb bikin.

Di encama parçebûn û parvebûnê de, di merheleya îro de jî miletê kurd nikare stratejîyeke hevbeş pêk bîne û bimeşîne.

Bersîv 16:

Sedsala 20an ji bo mirovatîyê û neteweyan bû sedsaleke girîng. Di sedsala 20an de bûyerên gelek mezin qewîmin û du şerên cîhanî pêk hatin. Heman demê ji bo neteweyên bindest û kolonî jî şertên nû derxistin holê. Gelek netewe, him piştî Şerê Yekem û him jî piştî Şerê Duyem gihîştin azadiya xwe û dewletên xwe ava kirin. An jî gelek neteweyan piştî Şerê Cîhan ê Duyem di avabûna demokrasîya nû de, di çarçoveke dewletên federal de li ser herêmên xwe desthilatdar bûn; yan jî bi neteweyên serdest re desthilatdarîya sîyasî û dewletî parve kirin, serbixwe bûn.

Dîsa di sedsala 20an de rewşeke din ya girîng ji bo mirovatîyê derket holê. Dinya ji nû ve parve bû û statûyeke nû qezenç kir. Di sala 1917an de piştî ku li Împaratorıya Rusyayê desthilatdarîya sîyasî kete destê Bolşewîkan, parvebûna dinyayê bi babeteke nû dest pê kir. Dinya, piştî ev bûyera mezin ber bi perçebûneke kûr û qerektereke nû çû. Piştî Şerê Duyem, du sîstem; sîstema sosyalîst û sîstema lîberaldemokrat ava bûn. Piştî avabûna dinyayê bi vê awayê, bûyer û guhartinên li ser dinyayê li gorî vê paradîgmayê, dusîstemî şikil girt. Her neteweyek û tevgera wan neteweyan, li gorî vê dusîstemîyê helwesta xwe dîyar kirin. Di vê qonaxê de jî, li gorî hêz û dewletên demokratîk û otorîter beşbûn heye û helwestên neteweyan li gorî vê beşbûnê tê holê.

Piştî Peymana Lozanê, neteweya kurd ji bo ku azadî û rizgarîya xwe qezenç bike, li bakûrê Kurdistanê û li başûrê Kurdistanê bi dehan salan li ber xwe dan, serhildan pêk anîn, li hemberî dewleta Tirkîye û Iraqê şer domandin.

Li Rojhilata Kurdistanê jî, neteweya kurd teslîmê sîstema kolonyalîst û dîktatorî nebû. Ji bo ku mafên xwe yên neteweyî werbigre di sala 1921an de, li jêr rêberiya leheng Îsmaîl Axayê Simko serhildanê dest pê kir. Simkoyî di demeke kurt de hemû rojhilata Kurdistanê azad kir. Hezar mixabin ku Simko Axa bi fen û xapandina dewleta Îranê dîl ket û li Şînoyê hat daleqandin. Piştî Simko Axa, li rojhilata Kurdistanê zilum û zordarîyê heta sala 1940î dom kir. Lê xebata neteweyî jî her berdewam kir.

Wek tê zanîn wê demê jî bajarê şêrîn Mahabad bû navenda fikra nasyonalîzm û çanda kurd. Di sala 1942an de nasyonalîstên kurd, di şertên awarte yên Îranê de Komeleya Jîyanewe ya Kurd damezirandin. Ev rêxistin, ji alîyê entellektûel û bajarîyên bijarte ve hate avakirin.

Komeleyê ji bo rojhilata Kurdistanê armanca xwe wusa diyar kiribû: 1) Divê zimanê kurdî li herêma Kurdistanê di qada perwerderkirin û îdarî de bibe fermî. 2) Divê berpirsîyarên dewletê yên li herêma Kurdistanê kurd bin. 3) Divê dewlemendî û hatina Kurdistanê, li Kurdistanê ji bo dibistanan û nexweşxaneyan bête serf kirin.

www.asiyakurd.org

Komeleya Jîyanewe ya Kurd, ji derveyî ev daxwaz û armancan, hedefa xwe ya paşeroj jî wek maf wergirtina çarenûsî û xwe bi xwe îdarekirina neteweya kurd dîyar kir. Gote "dema ku neteweya kurd qedera xwe girte destê xwe; xwe bi xwe îdare kir, dê bi farisan re bibe cîraneke baş."

Piştî Komeleya Jîyanewe ya Kurd, Partiya Demokrat a Kurdistana Îranê (PDKa Iranê) di sala 1945an de ava bû. PDKa Îranê, di bin pêşengîya Pêşewa Qazî Mihemed de bi piştgirîya Yekîtîya Sovyetê, Komara Kurdistan a Mahabadê ava kir. Di avakirina Komara Mahabadê de, ji hemû beşên Kurdistanê berpirsên neteweya kurd hebûn. Mele Mistefa Barzanî di avakirina komarê de rolekî girîng lehîst, bû serokerkanê komarê û wek pêşmergeyekî xizmetê komarê kir.

Pêşaweyê Kurd Qazî Mihemed di roja 22/01/1946an de li meydana Çarçariyê ragehand ku Komara Kurdistan a Mahabadê hatîye damezirandin.

Hezar mixabin ku temenê Komara Kurdistanê dirêj nebû. Komara Kurdistanê 11 mehan li ser pîya ma. Piştî ku dewletên emperyal ên li ser xaka Îranê, di nav xwe de ji bo parvekirina dinyayê li ser peymaneke nû li hevûdu kirin, Komara Kurdistanê ji derveyî peymanê ma. Li Îranê statûya kevn hat parastin. Îranê êriş bir ser Komara Kurdistanê, Komara hate hilweşandin û serokên wê dîl girtin.

Pêşawayê kurd Qazî Mihemed, Seyfî Qazî û Sadrî Qazî di 20-21/12/1946an de dîl ketin. Dîlketina wan, li rojhilata Kurdistanê neteweya kurd ji qetlîyama dewleta Îranê xelas nekir.

Serokên Komara Kurdistan a Mahabadê, di dadgehê de mafên neteweya kurd bi mêranî, bi cesareteke medenî, neteweperwerî parastin.

Qazî Mihemed, Seyfî Qazî û Sadrî Qazî di encama dadgehkirina awarte û gelek kurt, roja 31/03/1947an li meydana Çarçirayê hatin îdam kirin.

Bi îdama ew serokan, ji bo rojhilata Kurdistanê demek hat girtin, demeke nû, dema zulim û zordarî ya Dewleta Faris dest pê kir.

Di sedsala 20an de, di jiyana neteweya kurd de, Komara Kurdistan a Mahabadê û Otonomiya Başûrê Kurdistanê (1970), du bûyerên gelek girîng in. Komara Mahabadê li piştxwe ceribandenek û mîraseke dewlemed a sîyasî, civakî û çandî hişt. Li ser mîrasa Komara Mahabadê, di sala 1979an de li hemberî komara teokrat û dîktatorî ya Îranê, tevgereke neteweyî û gelêrî ya Kurdistanê ava bû.

Dema ku PDKa Îranê ava bû û neteweya kurd ji bo mafê xwe yê çarenûsîyê xebata xwe xurt kir û daxwazên xwe aşkera kirin, Îran jî bi tevî destpêka Şerê Cîhan ê Duyemîn ketibû bin desthilatdarîya Yekîtîya Sovyetê, Îngîltere û DYAyê. Her dewletekê ji bo ku qada desthilatdarîya xwe fireh bike, reqabet û dîplomasî û pêwendî çê dikirin. Yekîtiya Sovyetê li ser Azerbeycanê û Kurdistanê hesabê xwe dikir. Lewra kurd û azerî, bi hikumeta merkezî ya Îranê ve girêdayî du neteweyên bindest bûn; Kurdistan û Azerbeycan kolonîyên Îranê bûn. Pêşîyê Yekîtîya Sovyetê xwest ku Kurdistan di nav Komara Azerbeycanê de bibe herêmeke otonom. Pêşawa

www.arsivekurd.org

Qazî Mihemed û hevalên wî ev pêşnîyara Sovyetê nepejirandin û li dij derket. Yekîtîya Sovyetê mecbûr bû, ku daxwazên kurdan qebûl bike.

Pişt re dema ku Sovyet û dewletên emperyal ên rojavayî di nav xwe de ji bo parvekirina Rojhilata Navîn peymenake nû pêk anîn, îzin dan ku hikumeta merkezî ya Îranê bi leşkerên xwe ve êrîş bibin ser Komara Kurdistan a Mahabadê. Di Encama êrîşa Îranê de ya leşkerî Komara Mahabadêhat hilweşandin.

Ceribandina Komara Mahabadê jî diyar kir, ku azadî û serxwebûna neteweyekî bi serê xwe nabe û bi piştgirîya hêz û dewletên navneteweyî; bi pejirandina wan dikare li ser pîya bisekine. Di wê merheleyê de ji bo ku dewletên mezin û bi taybetî jî Yekîtiya Sovyetê ji Komara Mehabadê re xwedî derneket, Komara Mahabadê hilweşîya. Helwesta Yekîtiya Sovyetê careke din diyar kir, ku Yekîtiya Sovyetê ji mafên neteweyên bindest û kolnî re xwedî dernakeve, berjewendîya xwe ya dewletî û îdeolojîk diparêzê. Tê zanîn ku Rusya Sovyetê di salên 1920î de jî ji M. Kemal û hevalên wî re piştgirî kir û li dijî tevger û serhildanên neteweya kurd derket û îzin da ku Komara Tirkiyeyê, wan tevgeran bişikîne, bi zilm û zora leşkerî qetla gelê kurd bike.

Bersîv17:

Dewleta Iraqê, di çarçoveya sîstema mandaterî de piştî Peymana Lozanê di bin bandora Îngiltereyê de hate avakirin. Dema ku Îngîltere sala 1932an ji Iraqê vekişîya, bi desthilatdarîya merkezî re peymanek çê kir û bi vê peymanê mafê perwerdeyî ya bi zimanê kurdî hate pejirandin. Kurdên başûr her çiqas sala 1919an di bin serokatîya Şêx Mehmûdê Berzencî de hikumeta Kurdistanê ava kiribin jî, di encama êrişa Îngîltere û hikumeta merkezî ya Iraqê de hate rûxandin.

Lê miletê kurd û pêşengên wê, têkoşîna xwe ya rizgarîxwaz û azadîxwaz domandin. Dema ku derfet dîtin li hemberî desthilatdarîya dagirkerên Iraqê serî hildan. Piştî têkçûna tevgera Şêx Mehmûd, serokatîya tevgera Kurdistana Başûr ketibû ser milê Mele Mistefa Barzanî. Di salên pêşî yên pêvajoya Şerê Cîhan ê Duyemîn de, di bin serokatîya Mistefa Barzanî de xebat û serhildanên pirr girîng çêbûn. Her serhildanek bi piştgirîya Îngiltere û zordarî û dijwarîya dewleta Iraqê hat şikestin. Di sala 1945an de M. Barzanî û hevalên xwe mecbur man ku digel beşekî zêde yê eşîra Barzan û xelkê siwîl derbasê Kurdistana Rojhelat bin. Dema ku di bin serokatîya Qazî Mihemed de damezirandina Komara Kurdistan a Mahabadê hate ragehandin, M. Barzanî digel heval û pêşmergeyên xwe ketin bin îrade û xizmeta Komara Kurdistanê. Mistefa Barzanî bû serokerkanê Komara Kurdistan a Mehabadê. Dema ku di sala 1946an de Partîya Demokrat a Kurdistanê hate damezirandin, di heman demê de li Başûrê Kurdistanê jî Partîya Demokrat a Kurdistanê hate avakirin û bi rêya partîyê xebat û têkoşîneke îlegal dihate meşandin. Piştî têkçûna Komara Mahabadê, Barzanî digel 500 pêşmergeyên xwe derbasê Rusyaya Sovyetê

www.arsivakurdi.org

bûn û nêzîkê diwanzdeh salan wek penaberê sîyasî li wê derê man.

Dema ku Mistefa Barzanî li Sovyetê bû, gelê kurd li derûdora partîyê civîyabûn û li dijî dagirkeran xebata veşartî dikir û wan tehdît dikir. Piştî Darbeya leşkerî ya Evdilkerîm Qasim, desthilatdarîya sîyasî ya Iraqê ji bo ku bikaribe jîyana xwe bidomîne, hewcedarê piştgirîya kurdan bû, an jî mecbûr bûn ku bi kurdan re desthilatdarî parve bikin.

Sala 1958an li Iraqê, di guhertina desthilatdarîya sîyasî de têkoşîn û mixalefeta kurdan rolekî girîng lehîst. Lewra dema Evdulkerîm Qasim bi darbeyeka leşkerî desthilatdarî girte destê xwe, armanceke wî ya dîyarkirî ew bû, ku ew dê pirsgirêka kurdan çareser bike.

Digel vê yekê, dema ku Evdilkerîm Qasim desthilatdarîya sîyasî bidestxist, şertên dinyayê jî zor dida desthilatdarîyê ku li Iraqê demokrasî pêk bê û mafên netewe û kêmneteweyên din bên naskirin. Dinya bibû du sîstem. Li alîyekî sîstema demokratîk a lîberal, li alîyê din jî sîstema sosyalîst hebû. Desthilatdarîya sîyasî ya Iraqê mecbûr bû ku ji sîstemekê alîkarî û piştgirî bigre. Ji bo ku ji sîstema sosyalîst piştgirî bigre, divîya mafê çarenûsîya neteweya kurd nas bikira. Ji bo ku ji sîsterma demokratîk û lîberal jî piştgirî bigre, divîya ku pîvanên demokrasî û Prensîbên Wîlson ên di derheqê neteweyên bindest de jî pêk bîne. Sedemê derketina Mele Mistefa Berzanî ji Kurdistanê û Iraqê, mesela kurd bû, sedemê vegera wî jî mesela kurd bû.

Piştî ku Evdilkerîm Qasim bi darbeyeka leşkerî desthilatdarî girte dest xwe, di qanûna bingehî (destûrê) de guhertin pêk anîbû û di xala 3yan a destûrê de hatibû pejirandin ku Iraq ji du netewan pêk tê û "li ser xaka dayika niştiman ereb û kurd wekhev in û mafê wan ên netewî di çarçova Iraqê de têtе nasîn."

Di encama ev guhertina li Iraqê, PDKa Iraqê legalîze bû û kongreya xwe li Bexdayê lidarxist. Dest pê kir ku bi desthilatdarî û hikumeta merkezî ya Iraqê re, li ser bingeha hebûna du-neteweyan, desthilatdarîya sîyasî bi Evdilkerîm Qasim re parve bike û li Kurdistanê statuyeke sîyasî ya nû, avayîyeke otonom û xudmuxtar pêk bîne.

Lêbelê hikumeta merkezî ya Iraqê piştî demekê ev peymanê xerab kir û sîyaseteke şoven û nîjadperest meşand û êrîş bir ser Kurdistanê. PDKa Iraqê jî bi pêşengîya Mele Mistefa Barzanî di Eylûla 1961an de dest bi şerê çekdarî kir û li Kurdistanê "Şoreşa Eylûlê" dest pê kir.

"Şoreşa Eylûlê" bi tevayî li ser neteweya kurd li hemû parçeyan raste rast tesîr kir. Mirov dikare tesîra Şoreşa Eylûlê û tesîra Dewleta Federe ya Kurdistanê bişibîne hevûdu. Lewra li Rojhilata Kurdistanê jî dema ku Komara Mehabadê hate hilweşandin, tevgera Rojhelatê Kurdistanê şikesteke mezin xwar, serokên komarê hatin daliqandin, PDKa Îranê û hemû dezgehên Komarê yên dewletî hatin hişlweşandin, gelek rewşenbîr û welatparêzên Rojhilata Kurdstanê mecbûr bûn ku koçî derve bikin û ji nû ve dest bi avakirina tevgera sîyasî û rêxistinî

bike. Dema ku Şoreşa Eylûlê dest pê kir, li Rojhilata Kurdistanê bi tevayî di nav gelê kurd de bawerîyek û hêvîyeka nû çêbû, ku miletê kurd dikare xwe birêxistin bike. Bi taybetî ji bo ku di avakirina Komara Kurdistan a Mehabadê de rola kadroyên Şoreşa Eylûlê hebû, Şoreşa Eylûlê li Rojhilata Kurdistanê tesîreke mezin kir. Li Rojhilata Kurdistanê tevgera welatparêz xwe birêxist û PDKa Îranê ji bo ku ji nû ve ava bibe hewildeneke xurt, bi plan û serûber dest pê kir. Kadroyên pêşeng ên ji derveyî welêt vegerîyan Kurdistanê û li Rojhilata Kurdistanê di bin tesîra tevgera çepgir a cîhanê û herêmê de jî kadroyeke gelek ciwan ket nav tevgera Rojhilata Kurdistanê û PDKa Îranê. Di encama vê xebatê da sala 1968an di bin seroktîya Mele Eware û Silêman Muînî de şoreşeke mîlî ya çekdar dest pê kir. Hezar mixabin ji bo ku ev şoreşa bê wext bû û ji tevgera Başûrê Kurdistanê jî alîkarî negirt, têk çû.

Berîya Şoreşa Eylûlê, ji Yekîtîya Sovyetan vegera Mele Mistefa Barzanî û hevalên wî, tesîrek mezin li Bakûrê Kurdistanê û herweha li beşên din yên Kurdistanê jî kiribû. Şoreşa Eylûlê li ser Bakûrê Kurdistanê moral û tesîreke hîn mezin kir. Ji ber vê tesîrê, xwendevanên kurd ji bo mafên neteweyî sala 1959an ketin nav tevgerandinekê. Di encama ev tevgerandina rewşenbîr û xwendevanên Bakûrê Kurdistanê, bi îddîaya xebatkirina ji bo Kurdistaneke mezin hatin hepiskirin. Di dîroka tevgera Bakûrê Kurdistanê de ev bûyer, bi navê "***Doza 49an***" tê naskirin. Dema Şoreşa Eylûlê dest pê kir, li tevayî dinyayê di meseleya neteweyên bindest de pêvajoya tevgera mîlî û rizgarî- xwaz jî dest pê kiribû. Di heman demê de hem li tevayî Tirkîyeyê û hem jî li Kurdistanê pêvajoya tevgereke civakî û çepgir dest pê kir. Rewşenbîr û xwendevanên bakûrê Kurdistanê jî piştî Şoreşa Eylûlê, bûn xwedîyê hêvîyeka mezin ku kurd jî wek wek miletên dinyayê dikarin li welatê xwe desthilatdar û xwedîyê mafên neteweyî yên grubî bibin. Ji bo vê, rewşenbîr û xwendevanên Bakûrê Kurdistanê, di bin tesîra Şoreşa Eylûlê de xebatên xwe meşandin. Pêşî di komeleyên bajaran û herêmî de, piştre di nav rêxistinên şoreşger û çepgir ên giştî yê li Tirkîyeyê de xebat kirin. Ji wê şûnde jî bi awayekî îllegal dest bi rêxistinbûnê kirin. Bi taybetî jî, di qada çapemenî û rojnamegerî de li ser meseleya neteweyî ya kurd bîr û rayên cûda hatin weşandin û belavkirin. Li bakûrê Kurdistanê ev pêvajo, sala 1965an bi avabûna PDKa Tirkîyeyê , salên 1969-70yî jî, ji alîyê rêxistinî û civakî û fikrî de bû sedem ku "bihara sîyasî" a nû ya tevgera kurd dest pê bike.

Tevger û rewşenbîrên başûrê rojavayê Kurdistanê jî bi tevgera başûrê Kurdistanê re di nav pêwendî û danûsatnadinekê rasterast de bûn. Lewra kadroyên Şoreşa 1925an li başûrê rojavayê Kurdistanê bi cîh bibû. Wan rêxistina Xoybûnê ava kiribûn. Kadroyên Xoybûnê û rewşenbîrên kurd ên li rojavayê Kurdistanê di pêvajoya avakirina Komara Kurdistan a Mehabadê de cîh girtibûn. Ji ber vê jî, bi kadroyên başûrê Kurdistanê û Mele Mistefa Barzanî re di nav danûstandinekê de bûn. Li başûrê rojavayê Kurdistanê, di

www.arsivakurd.org

sala 1957an de Partîya Demokrat a Kurdistanê li Surîyeyê ava bibû. Hem vegera Mele Mistefa Barzanî û hevalên wî ji Yekîtîya Sovyetê û hem jî Şoreşa Eylûlê tesîrek raste-rast li ser tevgera başûrê rojhilata Kurdistanê kir.

Bersîv 18:

Berîya ku Komara Tirkîyeyê ji alîyê Îngîltereyê de bête projekirin û avakirin, M.Kemal û hevalên wî, bi girêdayî realîteya Împeratorîya Osmanî pirsgirêka Kurdistanê anîn ber çavên xwe û bi kurdan re eleqatên xwe çêkirin. Di hemû eleqatan de ji kurdan re hat dîyarkirin ku dewleta nû ya ku bête avakirin, dê bibe dewleta kurd û tirkan, dê kurd û tirk di dewletê de wekhev bin û desthilatdarîyê bi hev re parve bikin.

Lê piştî ku Komara Tirkîyeyê ava bû, hîn di ser wê re jî wextekî dirêj derbas nebibû, di sîyaseta M. Kemal û hevalên wî de guhertineke radîqal û bingehî pêk hat, felsefeya damezrandina dewletê hat guhertin. Komara Tirkîyeyê, wek dewletekî mîlî ya tirkan ji nû ve ava bû. Dema ku dewlet wek dewleteke mîlî ya tirkan ava bû, li hemberî neteweya kurd sîyaseta Komara Tirkîyeyê jî bi tevayî hate guhertin. Komara Tirkîyeyê ji bona xwe îdeolojîyeke nû ya li ser bingeha "yek miletî" pêk anî. Dîyar kir ku "neteweya kurd tune ye, kurd tirk in." Dema ku biryar hat dayîn ku dew- letekî mîlî ya tirk ava bibe, miletekî tirk yê tekamûl kirî jî tune bû, divîya bû ku ev milet ji nû ve bête çêkirin. Ev jî, bi asîmîlekirin û tirkkirina kurdan û grubên etnikî yên din mimkun bû. Ji ber vê, tirkkirin û asîmîlekirina kurdan bûyereke muwaqet nîne, sîyaseta domdar û sîstematîk a dewletê ye.

Dema ku Komara Tirkîyeyê dîyar kir ku neteweya kurd tune ye, wê demê hemû mafên mileta kurd jî hatin xesipkirin û qedexekirin. Statuya kurdan a dema Împeratorîya Osmanî jî, ji holê hate rakirin. Mileta kurd û berpirsîyarên wê, nedikarîn ji vê rewşê re bibêjin erê. Ji bo vê yekê, dikarim bibêjim piştî ku sîyaseta serokatîya Komara Tirkîyeyê zelal bû, kurdan li hemberî vê sîyasetê dengê xwe bilind kir. Sala 1919an pêşîyê Qoçgirîyê serî hilda û serhildanên mîlî yên Kurdistanê heta 1938an dom kirin. Ev serîhildanên mîlî yên neteweya kurd li Bakurê Kurdistanê, ji alîyê Dewleta Tirk de bi zora bûrokrasîya leşkerî û sivîl hatin temirandin, jenosîd û qetlîam pêk hatin, serokên tevgera Kurdistanê bi tevayî ya hatin kuştin û yan jî hatin dardakirin. Gund û bajarên Kurdistanê hatin şewitandin û sirgûneke kîtlewî pêk hat.

Ev bûyer û sîyaseta Komarê dîyar kir, ku Komara Tirkîyeyê dixwaze mileta kurd ji holê rake. Ji bo vê jî sîyaseta tirkkirin, jenosîd û qetlîamê bû sîyaseteke berdewamî ya dewletê. Ji ber vê jî sed sal e, ku li Kurdistanê sîyaseta asîmîlekirin, jenosîda çand û zimanê kurdan dom dike. Ev daxuyanîyên berpirsîyarên Komara Tirkîyeyê ku piştî serhildanên mîlî hatine gotin, her dem di rojevê de bûne.

Neteweya kurd û berpirsîyarên tevgera Kurdistanê di her merheleyê de li hemberî sîyaseta dewleta tirk a jenosîd û asîmîlekirinê, xwestine dengên xwe bigehînin dinyayê, platformên navneteweyî û Neteweyên

www.arsivakurd.org

Yekgirtî. Lê hezar mixabin neteweya kurd û berpirsîyarên wê, ji van hewildanan encam negirtine, dinyayê guhên xwe ji kurdan re girtine û li hemberî asîmîlekirin û ji holê rakirina kurdan bê deng man e.

Gelek sedemên vê bê dengîya dinyayê û platformên navneteweyî hene. Wek tê zanîn, ku piştî Şerê Cîhan ê Yekemîn, li dinyayê û li Rojhilata Navîn statuyeke nû hat sazkirin. Kurdistan jî piştî vî şerî bû çar parçe û ket rewşekî gelek xerab. Ev parçebûna kurdan ji bo dewletên mezin ên dinyayê, berjewendîyên nû pêk anîn. Dema ku di statuya kurdan de guhertinekî pêk bihata, wê demê ne bes li Rojhilata Navîn, divîya li hemû dinyayê guhertineke statuyî bibûya. Ji bo ku berjewendîyên dewletên mezin ên emperyal li ser statukoya heyî ya dewleta Tirkîye, Îran, Iraq û Surîyeyê dirist bûye, denklem li ser ev çar dewletan hatîye sazkirin. Loma li hemberî daxwazên neteweya kurd bê deng man û dimînin.

Bersîv 19:

Piştî pêvajoya pirpartîtîyê, Partîya Demokrat (DPê) di bin pêşengîya Celal Bayar, Ednan Menderes, Fatîh Ruştî Zorlu û Hesen Polatkanî de hat avakirin. Li Tirkîyeyê di sîyasetê de dîmenek nû pêk hat û qada sîyasetê rengîn bû. Ji dervayî ew kesên Kemalîst û dewletçî, kes û beşên din yên civatê jî êdî di qada sîyasetê de bîr û rayên xwe dianîn ser zimên. Desthilatdar û sinifên serdest ên kurdan jî, piştî şikestxwarin û têkçûna serhildanên mîlî yên Kurdistanê, ji sîyasetê dûr ketibûn û ji derveyî sîyasetê ma bûn. Desthilatdarên kurd, li dijî CHPê û li hemberî sîyaseta dewletê, di nav sîyasetek nîv-sivîl, lîberal û ji dinyayê re vekirî de cîh girtin. Bi taybetî jî, ji herêmên kurd re eleqeya DPê, dijberîya wê ya li hemberî zilma li ser herêma kurdan, ji bona DPê eleqeya serdest û desthilatdarên kurdan zêdetir dikir. Piştî ku DP bû hikumet, mesela Ozalpê vekir û General Muglalı mehkûm kir; DPê li herêma kurdan pêşketinek pêk anî.

Her çiqas kurdên serdest bi ruh û refleksa kurdî di nav DPê de cî girt jî, lê ne dikarîn bi nasnameya xwe ya kurdî di nav sîyasetê de xwe raste rast îfade bikin û nêrînên xwe bînin ser zimên. Ji bo vê rewşenbîr û xwendevanên kurd di bin tesîra demokrasîyê, tevgerên milî û civakî û sosyalîst ên dinyayê de xwestin ku ji bo mafên xwe yên kulturî û zimanî bilivin û bên cem hevûdu.

Vê tevgerandin û vegera Barzanî ji Sovyetê, di sala 1959an de ji Doza 49an re derfet û şert pêk anîn. Dema ku Barzanî û hevalên wî ji Sovyetê vegerîyan Kurdistana Iraqê, li bakûrê Kurdistanê tevgereke rêxistinî tune bû û komûnîkasyon jî hê ew çend li pêş neketibû. Çapemenîya Tirkîyê ji hewadîs û nûçeyên derbarê kurdan de girtî bû. Bûyeran bi tevayî li ser gel û rewşenbîrên bakûrê Kurdistanê bandoreke mezin û hevbeş na, bandoreke hevparçeyî, yekane û hîssî, bi taybetî jî li ser rewşenbîran çêkir. Ji bo vê yekê, ez ne di wê bawerîyê de me ku rasterast bi bandora tevgera sîyasî ya Barzanî û hevalên wî "***Doza 49an***" qewimî be. "Doza 49an", zêdetir di bin bandora bayê demokrasî û prensîbên Wîlsonî de qewimî.

www.arsivakurdi.org

Lê dema ku em li "***Doza 23yan***" a ku di sala 1963'de pêk hatîbû dinihêrin, bandora tevgera sîyasî ya Başûrê Kurdistanê di "Doza 23yan" de zêdetir xuya dike. Lewra, di nava wan 23 kesan de kurdên başûr û rojhilata Kurdistanê jî hebûn. Ev doz, ji raya giştî ya Tirkîyê û cîhanê re jî bi rêya rojnameyan hat pêşkêşkirin, ku "ew 23 kes dixwazin li ser axa me dewletekî ava bikin, hatin girtin. Serokê kurd Evdilsitarî hewl daye ku li welatê me dewleta kurd ava bike". Ji bo vê, "Doza 23yan" dozeke Kurdistanî bû. Ew kesên ku di sala 1963ê de hatibûn girtin, di salên pêş de jî, di tevgerên sîyasî yên bakûr, başûr û rojhilata Kurdisanê de berpirsyarîyên girîng girtin ser milê xwe.

Lewra dema ku PDKT ava bû, bi piştgirîya tevgera rojavayê Kurdistanê û PDKa Sûrîyeyê rêxistina xwe kir. Li vê jî derdikeve holê ku piştî Şoreşa Eylûlê, çar salan pêwendîyên kurdên bakûr û tevgera başûrê Kurdistanê dîsa jî gelek qels û ne organîzekirî ye.

Vegera Barzanî û hevalên wî ji Yekîtîya Sovyetê, ji bo ku bi rêyeke aştîyane pêk hatibû, li dinyayê û li Rojhilata Navîn reaksîyon û tesîreke xurt, bandoreke mezin neda derve. Lêbelê Şoreşa Eylûlê dihate wê wateyê ku lihevhatina kurd û ereban ji holê rabûye û destpêka şerê çekdarîyê ye. Ji ber vê, Şoreşa Eylûlê li dinyayê û bi taybetî jî li Rojhilata Navîn dengek xurt da û bandoreke mezin çêkir.

Ji ber ku kurdan piştî demeke dirêj derfet dîtibû ku li hemberî dewleteke dagirker derkevin, vê yekê li ser neteweya kurd bandoreke mezin çêkir. Ji ber ku tevgera rojhilat û rojavaya Kurdistanê, li wan parçeyan organîzekirî bû, ew parçeyên Kurdistanê rasterast û di dema xwe de jê muteessîr bibûn. Wê demê tevgera rojhilata Kurdistanê li herêmên rizgarkirî fermanrewa bû, wan piştgirîya Şoreşa Eylûlê dikir. Tevgera rojavaya Kurdistanê û bi taybetî jî PDKa Sûrîyê bi Şoreşa Eylûlê re pêwendî danîn û bû alîkarê şoreşê.

Şoreşa Eylûlê piştî demekê hîn bihêztir li bakûrê Kurdistanê jî bandora xwe nîşan da. Di encama vê bandorê de rewşenbîrên kurd hem bi serê xwe hem jî bi rêya TÎPê ketin nav hewildanan. Sala 1965an PDKT ava bû. Piştî salên 1965an bandora Şoreşa Eylûlê xurttir, germtir, nêzîktir û xuyanîtir bû. Ji bo vê yekê mirov dikare bêje ku Şoreşa Eylûlê ji bo PDKT û DDKOyê bû çirûskek. Lê, li ser avabûna DDKOyan rola tevgera çepgir, netewparêz û pêla şoreşgerîya li dinyayê, yê Tirkîyeyê û Şoreşa Eylûlê bi hev re sentezek çêkirin.

Bersîv 20:

Sala 1946an di encama Şerê Cîhan ê Duyemîn de ku li hemû cîhanê wek vê demê, bayê demokrasî û demokratîkbûnê di rojevê de bû û ji nû ve derfet çê bibû ku 14 Prensîbên Wîlsonî beş bi beş pêk bên. Tirkîyeyê dîsa wek îro bi mentalîteyeke pragmatîk biryar da ku ber bi demokrasîyê ve biçe, ji bona vê jî ji derveyî partîya dewletê CHPê, avakirina partîyan serbest kir. Di encama vê pêvajoya nû de partîyekê ava bû ku ji alîyê îqtîsadîyê ve, di ser re be jî, lîberalîyê dipejirand û ji dinyayê re vekirina Tirkîyê girîng didît. Partîya dewletê CHP, hêzên brokrat ên

www.arsivakurd.org

sivîl û leşkerên mutleq desthildar wisa difikirîn ku Partîya Demokrat(DP) a ku nûh ava bûye di hilbijartinan de dê bi ser nekeve û nebe hikumat. Desthilatdarîya dewletî jî dê lîstika xwe ya qaşo demokratîkbûnê li hemberî dinyayê, bi taybetî jî li hemberî Dewletên Yekbûyî yên Amerkayê (DYA) bilîze. Pêvajo wek desthilatdarên nehilbijartî nemaşîya, DP di hilbijartina duyemîn de bi dengekî gelek xurt di meclîsê de cihê xwe girt û bi tena serê xwe hikumatê ava kir.

Hikumeta DPê, ber bi sazumanbûnê ve li pêş ket. Di vê dualîzma desthilatdarîyê de, desthilatdarîya sivîl xurttir dibû û ji gel jî piştgirî digirt. Di vê merheleyê de sîyaset bi tevayî bi destê sinif û kategorîyên serdest ên civakê dihate meşandin. Wekî ku min li jorê jî behs kiribû, gelê kurd jî ne bi form û mîsyoneke mîlî ya kurd, lê bi reaksîyonekê li hemberî desthilatdarîya dewletî (leşker û bûrokratan), piştgirîya hikumata sivîl, piştgirîya DP kir. Lewra sinifên desthilatdar ên kurd baş dizanîbûn ku deshilatdarîya dewlet û hikumata CHPê, mileta kurd ji hemû mafan bêpar kirîye, bi qetlîaman dawî bi serhildanên mîlî yên kurd anîye û Kurdistanê wêran kirîye.

Li Tirkîyê pêşketina desthilatarîya sivîl di wan şertan de zêdetir xwedîyê derfetan bû ku ji Amerîka û Awropayê piştgirî bigre. Desthilatdarîya sivîl dema ku van derfet û firsendan girte destê xwe, bi kar û projeyên xwe yên nîv-sivîl zor da desthilatdarîya dewletî. Dethilatdarîya dewletî û CHP, ji vê pêvajoyê gelek aciz bibûn. Desthilatdarîya dewlet û CHPê dixwestin ku vê rewşê biguherînin. Ji bona vê jî, bi destê hêzên tarî; bi rêya karanîna hindek xwendevan û hêzên sivîl ku xistin nav tevgerê, vê armanca xwe anîn cih. Helbet desthilatdarîya sivîl jî, ji bo ku hîna ji desthilatdarîya dewletî ya ne sivîl dûr neketibû, ji çand û edetên desthilatdarîya dewletî azad nebibû, demokrasîyê bi tevayî, bi hemû pîvan û dezgehên xwe ve nepejirandibû, lewra her çiqas hikumata DPê ji kurdan û hêzên sivîl piştgirî girtibe jî, berjewendîyên sermeyadar ên teng diparast. Lêbelê derfet kete destê desthilatdarîya dewletî û dest pê kir ji bo berjewendîyên xwe, hêzên sivîl li hemberî deshilatdarîya DPê kar bîne, ku ew jî daketin kolanan. Dema ku di kolanan de kuştin çêbû, wê demê ji bo "ewlekarîya dewlet û civatê, da ku pêşî li anarşîzmê û terorê û dîktatorîya sivîl a sermeyadaran bête girtin!...", leşkeran mudaxale kirin û desthilatdarîyeke veşartî ya dewletî bi her awayî ava kirin.

Hikumetê hilweşandin û DPê qedexe kirin. Serekkomar, serekwezîr, wezîr û mebusên DP li girava Yassiadayê hepis kirin, wan dadgeh kirin. Di encama dadgehîkirineka ne hiqûqî de Serekwezîr Adnan Menderes û çend hevalên wî hatin îdamkirin.

Piştî cuntaya leşkerî, encama helwesta desthilatdarîya leşkeran derket holê ku sedemê veşartî yê mudaxaleyê jî heye. Ew jî, bi tevayî gelê kurd e. Leşker, bi armanca ku demokrasîyê û azadîyan firehtir û kûrtir bikin hatibûn ser hikumê. Pêwîst bû ew xwendevanên ku sala 1959an ji bo kurdîtîyê hatibûn hepiskirin ku bi navê "Doza 49an" dihate navlêkirin, bihatana berdan. Lê wisa nebû, hepsîbûna wan dewam kir. Jê wêdatir, desthilatdarîya

www.arsivakurdi.org

darbeya leşkerî mileta kurd bi tevayî wek xetereyeke veşartî û dijmin şîrove dikir. Bi qasî 600 kes ji axa û beg û şêx û rewşenbîrên ku di nav civata kurd de xwedîyê rûmetekê bûn, sûrginî bajarê Sêwazê kirin û li kampa leşkerî ya Sêwazê hatin hepiskirin. Van kesên sirgûnkirî 4 meh li kampa leşkerî ya Sêwazê zehmetîyên mezin dîtin. Piştî ku dîtin ev reftarîya hanê gelek xetere ye û bi xwe re muxalefeteke xurt ava dike, hingê ji wana 55 kes cûda kirin û yên din serbest hatin berdan. Ew 55 kesên bijare yên ji civata kurd jî, sirgûnê rojavayê, sirgûnê welatên tirkan kirin. Bi vê awayê pêwendîyên wan bi civata kurd û bi malbatên wan re qut kirin, wan mehkûmê jîyaneke nexweş kirin.

Bi vê helwesta leşkeran re careke din derket holê ku dewleta tirk vekirî yan jî veşartî netewa kurd, bi tevayî, bi hemû çîn û kategorîyên civakî ve, ferqekê naxîne navbera wan, wan dijmin dibîne. Di doza DDKOyê de raporta ku li ser rewşa sinifên desthilatdar ên kurd amade bibû, gelek raportên din ên dewletê, reftarîya wan a ji bo kurdan bi awayekî vekirî nîşan didan.

Dema ku serkirdeyên darbeya leşkerî kurd li kampa Sêwazê civandin û ji wir jî sirgûnê herêmên din kirin tu sedemekê nîşan nedan. Negotin ku wan ji bo hukumata DP piştgirî kirîye, lewma jî em vîya bi serê wan de tînin. Lê desthilatdarîya dewletî/leşkerî baş dizanibû ku axa, beg, şêx û rewşenbîrên kurd bêsedem piştgirîya hikumata DP nekirine. Lewra baş tê zanîn ku sinifên serdest ên kurdan ji "Tevgera Milî ya Kurd" re serokatîyê kiribûn.

Li Tirkîyê ev dualîzma desthilatdarîyê heta îro jî wek rastîyekê didome. Di vê problema desthilatdarîya dualîst de, dema ku bi awayekî çekdarane demokrasî hebe, ger demokrasîya şiklî be jî, divê şiklê desthilatdarîyê tesbît bibe. Hingê wê demê desthilatdarîya dewletî/leşkerî hêza xwe winda dike û desthilatdarîya sivîl hêzdar dibe, yanî her tim li ser hesabê sivîlîzasyonê pêşketin çêdibe. Desthilatdarîya dewletî, ji bo ku hebûn û xurtbûna xwe qewîtir bike, ji bo ku civat li gorî rastîya xwe ji nû ve organîze nebe, ji bo ku sivîlîzasyon geş nebe, her serê deh salan carekê cuntaya leşkerî destê xwe dirêjî îqtîdarê dikin. Muxtiraya 12ê adara 1971an a leşkerî, cuntaya 12ê îlona 1980an û darbaye 28ê sibatê jî encama vê helwestê ne. Di vê pêvajoya ku em tê de dijîn de jî, her roj, her saet û her deqîqeyekê leşker mudaxeleyê sîyasetê dikin. Yanî, di rejîma Tirkîyê de êdî mudaxaleya leşkerî bi awayekî otomatîk her li ser kar e.

***

Cuntaya leşkerî çawan ku îqtîdarê xiste destê xwe, dawî li xebata TÎPê anî, sendîkaya mamosteyan (TÖS) qedexe kir û derî lê girt, DEV-GENÇ û hemû komeleyên din ên sivîl, demokrat û civakî qedexe kirin. Rewşenbîrên bi navûdeng ên wê demê, wek Mumtaz Soysal, Sevgî Soysal, Murad Belge û yên wek wan, berpirsîyarên TÎPê, berpirsîyarên komele û sendîkayan girtin bin çav, hepis kirin û dadgeh kirin. Di encamê de bi hezaran sîyasetvan, sosyalîst û şoreşger bi deh salan hatin cezakirin.

www.serxwebun.org

Helbet di wan operasyonên ku li hemberî tevgerên çekdar, bi taybetî yên ku li hemberî çepgir û sosyalîstan pêk dihatin, bûn sedem ku gelek şoreşger werine kuştin. Ji bo nimûne, ji serkirdeyên THKPC Mahîr Çayan û hevalên xwe li Toqatê di encama operasyoneke çekdar de hatin kuştin. Serkirdeyên THKO Denîz Gezmîş, Huseyîn Înan, Yusuf Aslan hatin îdamkirin. Sînan Cemgîl û hevalên xwe li Meletîyê hatin kuştin. Serokê TÎKKOyê Îbrahîm Kaypakkaya li hepisxaneya leşkerî ya Dîyarbekirê bi îşkenceyê hat kuştin. Ji derveyî wan jî, di îşkenceyê de gelek şoreşger û çepgirên tirk hatin kuştin. Şoreşgerên ku xwestin birevin, herin Sûrîye û Filîstînê jî, li ser tixûbê Kurdistanê hatin kuştin. Endamê THKOyê Avni Gokoglu yek ji wan kesan bû.

***

Li Kurdistanê jî, hemû civata kurd bû hedefa operasyonên çekdar û girtin û îşkence û tadeyeke mezin a ku ji alîyê cuntaya leşkerî ve pêk dihat. Jixwe, hê berîya cuntayê li hemberî DDKO û endam û alîgirên wê, li hemberî rewşenbîrên kurd operasyon pêk hatibûn û di encamê de ez (Îbrahîm Gûçlû), Mûmtaz Kotan, Sebrî Çepîk, Nezîr Şemikanlî, M. Emîn Bozarslan, Dr. T. Zîya Ekîncî, Musa Anter û Dr. Canîp Yildirim hatibûn zîndanîkirin. Dema ku cuntaya leşkerî îqtidarê xiste destê xwe, ez û Mumtaz Kotan û Sebrî Çepîk û Nezîr Şemikanlî em di girtîgehê de bûn.

Cuntaya leşkerî di destpêkê de biryar da ku DDKO qedexe bike û derî lê bigre. Biryara girtina DDKOan, di 26ê nîsana 1971ê de hat dayin. Di encama vê biryarê de hemû damezrêner, berpirsîyar, endam û hevalbendên DDKOyan li Anqerê, li Stenbolê û li bajarên din ên metropolan, her wiha yên li Kurdistanê tev hatin zîndanîkirin û îşkencekirin. Ew kesên ku belavokên DDKOyê xwendibûn, ew kesên ku afişên wê temaşa kiribûn jî hatibûn girtin. Ew kesên ku endam û berpirsîyarên partîya Seîd Elçî (PDKT) û partîya Dr. Şivan (PDK-T) bûn jî hatin zîndanîkirin.

Ew kesên ku dilxwazê tevgera başûrê Kurdistanê bûn, ew kesên ku ji wan şik dihat kirin ku ji bo tevgera başûrê Kurdistanê alîkarî kirine jî hatin zîndanîkirin û îşkencekirin. Ew kesên ku endamên TÎPê bûn û yan jî ji TÎPê re alîkarî kiribûn -ew ên kurd- bi tevayî hatin zîndanîkirin û binçavkirin. Nexwe, ger li rojavayê Tirkîyeyê jî muameleyeke wisan pêk bihatana, li Tirkîyeyê jî her endam û piştgirekî TÎPê bihatana zîndanîkirin, hingê divê bi deh hezaran mirov bibûna zîndanî.

Wek her demê, wek sîyaseteke edetî/kevneşopî ya dewleta kolonyalîst ku di demên awarte de dimeşîne, bi heman awayê her wextê, wê demê jî axa û şêx û beg û gundîyên kurdan ên xavûtav jî hatin zîndankirin.

Ez dikarim bibêjim ku di van kirinên xirab ên cuntayê de faydeya kurdan û tevgera wan a sîyasî jî çêbû. Ev jî wisa bû: Biryar hatibû dayîn ku ew hemû xwendavan, rewşenbîr, welatparêz, axa, beg, şêx û gundîyên Kurdistanê yên hatine zinadanîkirin, divê li Dîyarbekirê bêne dadgehîkirin. Di encama vê biryarê de çiqas kurdên ku hatibûn girtin, li hepisxaneya leşkerî

www.asiyakurd.org

ya Dîyarbekirê hatin civandin. Tevgera kurd ji vê civandinê sûdeke mezin wergirt. Çunke di encamê de kadroyên Kurdistanî hevûdin nas kirin, di navbera wan de nêzîkayî pêk hat. Gengeşîyên hevbeş bûn sedem ku di meseleyên bingehîn ên "Tevgera Kurd" de zelalî çê bibin. Grûbên cihê cihê ava bibin û her wiha li hemberî dadgehê helwestên hevbeş bêne nîşandan.

***

Helbet piştî ku cuntaya leşkerî hate ser îqtîdarê, derbeyeke mezin li tevgera kurd xist. Çunke tevgera kurd hem bi awayekî nepen/îllegal û hem jî di penîyê/legal de hê nû dest bi xwe rêxistinê kiribû. Piştî damezirandina DDKOyan di nav gel de heyecaneke mezin pêk anîbû, di nav kurdan de ji rêxistinbûnê re xwedî derketin, pêşketina şû'ûra neteweyî geş dikir. Ev pêvajo her ku diçû geştir dibû. Lêbelê cuntaya leşkerî derbe lê da.

Lê çawa ku min berê jî got, cuntaya leşkerî derfetên nû yên erînî (pozîtiv) jî ji bo tevgera sîyasî ya kurd derxistibûn holê. Di destpêkê de ez dikarim bibêjim ku cuntaya leşkerî bêyî ku bixwaze, careke din rastîya Tirkîyê û Kurdistanê, bi taybet jî piştî şikestina serhildanên neteweyî yên bakûrê Kurdistanê, ji bo rewşenbîr û hemû sinif û tebeqeyên kurd ji nû ve bi gelek aşkereyî nîşan dida.

Bi vê mudaxaleya cuntaya leşkerî re derket holê, ku dewleta Tirkîyeyê ne tenê welatparêz û şoreşgerên Kurdistanê ji bo xwe dijmin dibîne, digel wan, netewa kurd bi tevayî ji bo xwe dijmin dibîne. Di encama vê sîyasetê de, wekî piştî cuntaya leşkerî ya sala 1960an çawa ku rewşenbîr, axa, şêx û begên Kurdistanê li kampa leşkerî ya bajarê Sêwazê hatibûn civandin û piştre hatibûn sirgûnkirin, di dema desthilatdarîya leşkerî ya 12ê adarê de jî, digel welatparêz û şoreşgerên Kurdistanê, axa û beg û şêx û gundîyên bakûrê Kurdistanê bi awayekî girseyî hatin hepiskirin, hatin îşkencekirin û cezakirin.

Ev rastîya tahl, ev kiryara kolonyalîst bi raporteke veşartî re, eyan û beyan derket meydanê, ku hemû eşîr û serokeşîr, şêx û beg hatibûn tespîtkirin: Ev hêzên kurd ên civakî ji bo dewletê wek xetereyên nêzîk û dûr, wek dijminên dewletê hatibûn kategorîzekirin.

Di wê raportê de derbarê axa û beg û şêxên Kurdistanê de hatibû nivîsîn ku, bê hela xwedîyê çend mirovên çekdar û bêçek in, xwedîyê çiqas mal û mûlkî ne, çend serî pez û dewarên wan hene... tev hatibûn dîyarkirin. Dîsan di serhildaneke muhtemel de kîjan axa, beg an şêxê kurd di dereceya 1. û 2. û 3. de dê ji bo dewletê bibe xeter, di wê raportê de hatibû dîyarkirin.

Her kurdekî ku di girtîgehê de bû vê rastîyê didît û wateya wê jî fam dikir. Vê raportê bi me da famkirin ku dewleta tirk hîç ferqekê naxîne navbera kurdên ku dijberê wê ne yan ên ku alîgirê wê ne.

Di gitîgehê de kadroyên welatparêz ên Kurdistanê ji nêzîk ve hevûdin nas kirin. Di navbera wan de nêzîkahîyeke taybetî ya rêxistinî û derûnî û hîssî pêk hat. Herweha derfeta fikirandineke nû ya hevbeş peyda bû: Kadroyên welatparêz derfet dîtin ku pirsgirêkên "Tevgera Kurd" bi hev re gengeşî bikin,

www.arsivakurdi.org

ji bo ku fikr û helwestên nû peyda bibin û her wiha şertên reformê jî derketin holê. Di girtîgehê de ji bo serxwebûna netewa kurd û avabûna rêxistinên serbixwe zelalîyekê bi xwe re anî ku, êdî jê şûndetir gav nayên avêtin. Di vê pêvajoyê de li hemberî cuntaya leşkerî û dadgehên wê, kadroyên welatparêz ên kurd hêz û taqeta xwe ceribandin. Cesareta medenî ya welatparêzên kurd, ne bi giştî be jî, bi awayekî serketî ji ezmûnekê derbas bûn. Grûbên sîyasî yên nû çêbûn û derketin qada sîyasî.

Piştî salên 1974an "Tevgera Kurd a Bakûrê Kurdistanê" zindîtir bû û duyemîn bihara tevgera sîyasî ya bakûrê Kurdistanê bi xwe re anî. Ji bo ku rewşenbîr û sîyasetvanên Kurdistanê ji nû ve ji bo hewldana tevgereke sîyasî gavan bavêjin derfet, heyecan, xîret û mesûlîyetê pêk anî. Lewra wê muameleya şovenîst û nîjadperest a dewleta tirk ji bilî vê yekê tu rêyeke din li ber rewşenbîr û sîyasetvanên bakûrê Kurdistanê nehiştibû.

Bersîv 21:

Wekî ku min li rêzên jorîn jî dîyar kir, berîya ku PDKT ava bibe, rewşenbîr û xwendevanên kurd, di nav DPê û tevgera çepgir a Tirkîyeyê û Partîya Karkerên Tirkîyeyê (TîPé) de cîh girtibûn. Kurdên di nav DPê cîh girtin, nedikarîn raste rast bi nasnameya xwe ya kurdî xwe îfade bikin. Kurdên ku di nav TÎPê de cî girtibûn, hîn zêdetir dikarîn xwe îfade bikin û di nav TÎPê de li hemberî kurdbûnê zêdetir toleransek hebû. Lewra di wê merheleyê de tevgera çepgir û sosyalîst a navneteweyî bi pirsgirêkên neteweyên bin dest re eleqeder dibûn. Pirsgirêkên neteweyî û tevgerên neteweyên bindest zêdetir di bin serokatîya sosyalîstan de dimeşîya û bi taybetî jî tevgerên neteweyên bindest bi alîkarîya sîstema sosyalîst û Yekîtîya Sovyetan li ser pîya disekinîn. Li ser tevgerên neteweyên bindest hesab û berjewendîya sîstema sosyalîst û dewletên sosyalîst hîna zêdetir bû. Sîstema kapîtalîst zêdetir bi welat û neteweyên serdest yên ku hikum dikirin re bû. Ji bo vê, tevgerên neteweyên bindest, di wê merheleyê de li dijî emperyalîzmê yanî li dijî Amerîka, Awrupa Rojava û bi giştî li dijî kapîtalîzmê bûn. Digel vê yekê, tevgera neteweyên bindest ji bo ku damezirandina dewletên mîlî ji xwe re kiribûn armanc, tasfîyebûna feodalîzmê hem tiştekî zanyarî û hem jî armanceke xwezayî bû.

Di nav sîstemê de rewş û pozîsyona Tirkîyeyê û neteweya kurd li Tirkîyeyê, xwedîyê taybetîyekê bû; Tirkîye endamê NATOyê û hevalbendê Awrupa û bi taybetî jî hevalbendê DYAyê bû. Ji bo ku tevgera bakûrê Kurdistanê li dijberê Komara Tirkîyeyê bû, di hemen dem û şertan de li dijî piştgirên Tirkîyeyê bû. Piştgirên Tirkîyeyê jî emperyalîst û kapîtalîst bûn. Ji bona vê, tevgera bakûrê Kurdistanê raste rast li dijî sîstema kapîtalîst û feodalîzmê bû.

Ev helwest û pozîsyona wê rojê hem ji bo tevgera bakûrê Kurdistanê bû qezencekê û hem jî bû wendayîyekê. Tiştekî aşkere heye ku tevgera bakûrê Kurdistanê ji ber ku li dijî sîstem û dewleta kolonyalîst a Tirkîyeyê bû û sîstema kolonyalîst a Tirkîyeyê jî beşek ji emperyalîzma navne-

www.arsivekurdi.org

teweyî bû, dijtîya tevgera kurd a li hemberî emperyalîzmê, xwedîyê wateyekê bû. Lê li dijîtîya kapîtalîzmê helwesteke rast û xwezayî nebû. Gelek aşker bû ku vê helwestê zirar dida tevgera bakûrê Kurdistanê. Lewra pirsgirêka neteweya kurd, her çiqas pirsgirêka hemû çîn û tebeqeyên Kurdistanê bûn jî, di serî de pirsgirêka burjuwazîya mîlî bû û pirsa kapîtalîzmê bû. Ji ber vê dema ku tevgera bakûrê Kurdistanê kete bin tesîr û bandora sosyalîzm û çepgirîya tirk, zerar dida xwe.

Bersîv 22:

Di nîva salên 1960an de li dinyayê, bo numûne li Amerîkaya Latînî, li Rojhilata Dûr û li Afrîqayê tevgerên mîlî û civakî rû didan. Li welat jî tevgera başûrê Kurdistanê li ser tevayî neteweya kurd, li ser Rojhilata Navîn û bakûrê Kurdistanê bandoreke xuyayî çê dikir.

Di vê pêvajoyê de gelê kurd ji alîyê aborî, civakî û sîyasî ve bi awayeke berbiçav pêş ve diçû. Herweha di navbera kurdên çepgîr û nasyonalîst de, ji alîyê fikir û helwestê ve cûdatî jî zêde dibû. Di van şertan de beşek neteweparêzên (nasyonalîstên) kurd biryar dabûn ku di sala 1965an de Partîya Demokrat a Kurdistana Tirkîyê (PDKT) ava bikin.

Piştî ku PDKT ava bû jî, beşekî nasyonalîstên kurd di nav TÎPê de xebata xwe ya aşkere berdewam kirin. Ji ber vê yekê jî, PDKT demeke dirêj hebûneke qewî ya rêxistinî nîşan neda û wek partîyeke veşartî nedikarî di nav gel de giranîyekê çêke û nebû partîyeke mezin a girseyî.

Di destpêka salên 1970yî de di navbera kurdên çepgir û nasyonalîst de ji derveyî TÎP û PDKT platformeke hevbeş û hevxebat ava bû. Biryareke hevbeş hat girtin ku şîrketeke çapemenî ya hevpar ava bibe. Berpirsîyarên şîrketê tesbît bûn û şîrket ava bû: Birêz Seîd Elçî, Feqî Huseyîn û Tahsîn Ekîncî bûn berpirsîyarên şîrketê. Li bankayê hesab vebû, sened hatin çapkirin, şirîkên şîrketê dest bi firotina pahran kirin. Ez jî wek xwendevanek bi du yan jî sê pahran bûm şirîkê vê şirketa çapemenîyê. Hezar mixabin, ew hewildana hevbeş û dîrokî di encama mudaxeleya leşkerî ya 12yê adara 1970ê û kuştina birêz Seîd Elçî li başûrê Kurdistanê neçû serî.

Helbet piştî ku PDKT ava bû, pêwendîya kurdên çepgir û nasyonalîst ên di nav TÎPê de hate merheleyeke din. Herdu teraf her ku çû ji hev dûr ketin. Lewra du rêxistinên cihê li holê hebûn. Yek ji wan legal bû û yek jî îlegal bû. Armanc û ramanên wan cihê bûn. Ev du grûbên sîyasî girêdayî du hiqûqên cihê bûn, li gorî destûrnameyên cihê biryara xwe didan; di hindek xebatan de cihê û di hindekan de jî bi hev re kar dikirin. Vê rewşê bi tevayî li ser ciwanên kurd jî bandora xwe dikir.

Dema PDKT ava bibû mirov dikare bibêje ku tevgera nasyonalîst ne xurt û ne jî girseyî bû. Partî bi pênc kesan ava bibû. Ev, ne ji sedemên îllegal û zehmetîyan bû. Ev yek, ji tunebûn û qelsîya kadroyên kurdperwer derdiket holê. Ew kesên ku PDKT ava kiribûn, sîyasetvanên profesyonel ne-

www.arsivakurd.org

bûn. Dinyayê ji nêzik ve nas nedikirin. Pirsgirêka mezin ew bû ku damezrênerên PDKT, beşên Kurdistan yên din jî nas nedikirin. Di wan salan de li ser "Tevgera Kurd" jî hê tu lêkolînekê li holê tunebû. Her çiqas partî ava bibe jî, wan kesên ku partî ava kiribûn, di derbarê kurd û Kurdistanê de hê meqaleyek jî nenivîsandibûn. Di avakirina xwe de partî ne xwedîyê dewlemendîyeke çandî û sîyasî bû.

PDKT, di programa xwe de serxwebûna Kurdistanê nediparast. Li nav sînorên Tirkîyê desthilatdarîya kurdan û herêmeke xudmuxtar/otonom diparast. Helbet ew herêma xudmuxtar dê çawa were avakirin, dê çawa were îdarekirin? Di van pirsan de jî ne xwedîyê ramaneke zelal bû.

Bersîv 23:

Berê divê em li ser şertên wê demê û rewşa ku xwepêşandanan derxistine holê rawestin.

Wê demê, di nav van bûyerên gelek girîng de gerek em li ser pirsgirêka kovara *Otûken* û *Millî Yol* jî rawestin. Lewra ew nihêrînên ku di *Otûken* û *Millî Yol* de hatibûn nivîsîn û pêşkêşî civakê bibûn, di nav xwendevan û rewşebîrên kurd de bi xurtî rê ji refleksekeneteweyî ya kurdî re vekir.

Di *Otûken*ê de bi gelek vekirî gelê kurd wek civateke neteweyî ya bîyanî dihate nîşandin. Ji şîyarbûna netewa kurd û rewşenbîr û xwendevanên wê dihat tirsîn, ji bo vê bi awayeke gelek vekirî neteweya kurd dijmin dihate nîşandan.

Di *Otûken*ê de ji bo neteweya kurd wisa dihate gotin:

> "...Berîya ku serê neteweya tirk bixin belayê, bila xwe bi xwe dev ji vî welatî berdin û herin. Gelo dê biçin ku? Çavê wan kîjan deverê dibîne, dilê wan dibije kîjan deverê dinyayê bila biçin wir; bila biçin Îranê, Pakîstanê, Hindîstanê û bila biçin cem Barzanî. Bila serî li Yekîtîya Netewan (YN) bidin, li Afrîkayê ji bo xwe welatekî û erdekî daxwaz bikin. Neteweya tirk helbet xwedîyê sebreke gelek zêde ye, lêbelê çi dema kela hêrsê bi wan bigre êdî pêşî li wan nayê girtin. Bila kurd vê yekê ji hemnîjadîyên xwe ermenan bipirsin, hingê dê hişê wan were bi serê wan de!..."

Di vê nivîsarê de gelek aşkere wek neteweya ermen tunekirina neteweya kurd jî dihate parastin û dihate pêşniyaz kirin.

Di kovara *Millî Yol* de jî Kurdistan û neteweya kurd bi zimanekî vekîrî nebe jî, ji Kurdistanê wek welatekî kovî û ji neteweya kurd jî wek eşqîya dihate behskirin. Aşkere nebe jî, dihat qebûl- kirin ku Kurdistan ne welatê wan e, li Kurdistanê miletekî din dijîye û ew mileta hanê xwedîyê erdê ku di bin desthilatdarîya tirk de ye.

Di kovarê de valakirina Kurdistanê û sirgûnkirina neteweya kurd dihate xwestin. Her wiha dihate pêşniyazkirin ku qazak û qirgizan bînin li Kurdistanê bidin akincîkirin. Wisa dihat gotin:

> "Cendirme û hêzên leşkerî ku li wan deveran (Kurdistan -Î.G) xebatê dikin, tenê hewil didin xwe. Li wan deveran tenê bi hewildanan tiştek naye guhertin! Ew kesên ku wan deveran baş nas dikin, dizanin ku ew

www.sivarkurd.org

rewşa bêçareyîyê ye. Rewşa atmosferê/îqlîmê, rewşa çîyayan û rewşa rê û hwd. Şertên din, sedema serketinê dizanin. Di eslê xwe de ne wisa ye. Ew erdnîgarîya li wê xerîteyê ne erdên me (tirk -Î.G) ye. Li wir ne ku nîzam/pergala dewletê tune ye, li wir tirkbûn jî tiştekî xerîb e. Mirov dikare bibêje ku li wan cîyan tirkbûn tune ye. Ew erdên şoravkî, erdên ku ji jîyanê re ne kêrhatî ne, ew çîyayên qerac, bes diravên dewletê dixwin û hew!... Hem ji wan (kurd -Î.G) ne fêdeyek, ne jî hêzek digihîje dewletê. Ew ji dewletê hez nakin û ji dewletê re rêz/hurmeta wan jî nîn e. Ji bona vê rewşê çareyek heye. Çareyek wek şûrê dijwar û wek hêka Krîstof Kolombî aşkere heye: Pêwîst e ku em li wir (Kurdistan -Î.G) qirgiz û qazakên çekdar şûnwar bikin..."

Li hemberî van gotarên *Otûken* û *Mîllî Yolê* rewşenbîr û xwendevanên kurd ên li metropolan reaksîyoneke gelek xurt nîşan dan. Di demeke kurt de bersîva van kovaran, bi destê 19 komeleyên herêmî yên xwendevanên kurd ên unîversîteyan bi beyanatekê hate daxuyanîkirin. Di wê beyanatê de bersîva wan fikrên şaş dihate dayîn. Dihate dîyarkirin ku Kurdistan welatê kurdan e. Welatê kurdan, welatekî dîrokî ye û mileta kurd jî bi hezar salan e ku li ser vî erdê ku tirk dixwazin wan jê dûr bixînin, dijîn.

Xwendevan û rewşenbîrên kurd, bi refleksekê xurt û nû, bi refleksekê neteweyî xwedî li mafên neteweya kurd derketin. Xwendevan û rewşenbîrên kurd qîma xwe bi rexneyên nivîskî neanîn, bi çalakîyan jî bersivê dan. Di roja 18/11/1967 de li Anqerê xwepêşandan pêk anîn. Di eynî salê de li gelek bajarên din ên Kurdistanê jî xwepêşandan çêbûn. Li Silîvanê (01/03/1967), li Amedê (03/09/1969), li Siwêregê (24/09/1967), li Batmanê (08/10/1967), li Dêrsimê (15/10/1967), li Agirîyê (22/10/1967), xwepêşandan hatin lidarxistin.

Van tevgerên civakî di sala 1969 de jî dewam kirin. Sala 1969an li Surûcê (17/ 07/169), li Hîlwanê (27/7/1969), li Gimgimê (02/08/1969), li Swêregê (2/8/ 1969) û li Licê (24/08/169) xwepêşandan hatin lidarxistin.

Di lidarxistina van xwepêşandanan de, sê hêzan roleke girîng lîstin û di organîzekirina van xwepêşandanan de cih girtin. Ev hêz: PDKT, TÎP û rewşenbîrên welatparêz -ku piranîya wan mele bûn- yên serbixwe bûn. Bi hewildana van sê hêzan tevgereke neteweyî ya girseyî li Kurdistanê pêk hat. Ji gelek beşên civata kurd; ciwan, gundî, bajarî, rewşenbîr, xwendevan, mele; ji sinifên serdest ên Kurdistanê, beşdarî van tevgerên civakî bûn.

Di xwepêşandanan de bi tevayî sîyaseta dewleta tirk a li hemberî netewa kurd dihate protestokirin, dihate rûreş û rexnekirin. Dihat xwestin ku ew cûdayetîya di navbera herêman de ji holê rabe. Qesta ji vê yekê, bes pêkhatin wekhevîya aborî di navbera herêman de nebû, di heman demê de ji alîyê maf û azadîyên neteweyî ve jî bi netewa tirk re wekhevîyek dihate daxwazkirin.... Ev daxwaz û pêwîstî jî bûn sedem ku DDKO ava bibin.

Dema ku mirov li "Doznameya DDKO"yê binihêre, gelek aşkere derdikeve holê ku dozgerê "Doza

www.arsivekurdi.org

DDKO"yê jî van bûyer û rêxistinên ku ez li ser rawestîyam û ji alîyê kovara BÎRê ve jî wek pirsekê hatîye rojevê, wî jî girêdayî hev şirove dikir. Yanî, dozger bi xwe jî di doznameya xwe de van aktor û faktorên bingehîn û hişyarbûna netewî-sîyasî ya civaka kurd destnîşan kirine.

Bersîv 24:

Desthilatdarîya leşkerî ya sala 1960 bi xwe dîktatorîyek be jî, lê cardin îddîa dikir ku li hemberî dîktatorîya DP hatîye ser hikum. Ji rûyê vê îddîayê ew mecbûr man ku qanûneke nû ya bingehîn çê bikin. Di vê qanûnê de, desthilatdarîya dewletî ya ku nehatibû hilbijartin, gelek dezgeh û dadgehên nû ava kirin û bi vê awayê civak xistin bin kontrolê, ji bo ku pêşî li tevgera civakî û demokratîk a "Tevgera Kurd" bigrin, ji bo ku di îdarekirina Tirkîyê de balanseke nû çê bikin, pergaleke zirav a din pêk anîn. Ji derveyî sinif û tebeqeyên serdest û desthilatdar û sermeyadaran, firsend hate dayin ku sinifên zehmetkêş û xebatkar jî bikaribin berjewendîyên xwe bi rêya sîyaseteke rêxistinî biparêzin. Encama vê pêvajoyê Partîya Karkerên Tirkîyê (TÎP), wek partîyeke xebatkaran û çepgir/sosyalîst hate avakirin.

Di encama avabûna TÎPê de li Tirkîyê sîyasetê rengekî nû û plûralîzmek qezenc kir. Ligel sinifên serdest, sinifên xebatkar jî êdî ji bo ku "desthilatdarîyê bixin destê xwe", derfetê bidest xistin, pencereyeke nû ji bo wan vebû. Di destpêkê de, piştî damezirandina TÎPê demekê, partîyê xwest ku li tevayî Tirkîyeyê derîyên xwe veke û li her derê Tirkîyê xwe bi rêxistinî bike. Sosyalîzmê ji bo ku "mafê çarenûsîya miletan" wek pîvaneke bingehîn pejirandibû û li Yekîtîya Sovyetan ev prensîba hanê ketibû jîyanê, ji bona berjewendîyên xwe be jî berpirsîyarên TÎPê , ji kurdan re nêzikayî nîşan dan.

Wekî ku min li jorê jî dîyar kir, kurdan piştî serhildanên neteweyî, piştî sala 1938an hîç nikarîbûn bi nasnameya xwe sîyasetê bikin, mafên xwe biparêzin, rêxistinên xwe yên xweser ava bikin. Her çiqas berîya vê, serdest û desthilatdarên kurdan di nav DP de cih girtin jî, lê wan nikarîbûn bi nasnameya xwe, di nav DP de xwe îfade bikin û rasterast mafên xwe yên neteweyî daxwaz bikin.

Bi avabûna TÎPê re ji bo welatparêzên kurd derfet çêbûn, ku bikaribin bi nasnameya xwe, li wir sîyasetê bikin. Ji bona vê jî, di serî de bi piranî rewşenbîr û sîyasetvanên kurd ên çepgir û beşek ji welatparêzên nasyonalîst ji bo TÎPê nêzîkayî nîşan dan, pêwendî pê re çêkirin, di merheleyekê de biryar dan ku bibin endamên wê.

Di vê platformê de berjewendî û daxwazên beşekî kurdan û berpirsîyarên TÎPê li hevûdin digirt. Di navbera wan de peymaneke bi devkî pêk hat û kurdan dest pê kir, di xebata partîyê de cihê xwe girtin. Berpirsîyarên TÎPê jî ji bo berjewendîyên xwe ji vê yekê kêfxweş bûn.

Di serokatîya partîyê de, di komîteya merkezî ya partîyê de, bi taybetî jî kurdên çepgir bûn xwedîyê desthilatdarîyê. Dr. T. Zîya Ekîncî bû sekreterê giştî yê TÎPê. Dr. T. Zîya, heman demê di hilbijartina giştî ya sala 1965an de li Amedê bû mebûsê TÎPê.

www.arsivakurd.org

Di nava partîyê de "Grûba Rojhilatê" ava bû. Di sala 1970ê de M. Alî Arslan bû serokê giştî yê TÎPê, feqet serokatîya wî zêde dirêj neajot.

Li gelek bajar û navçeyên Kurdistanê bi destê weletparêz û neteweperwerên kurd şûbeyên/şaxên TÎPê ava bûn. Bi tevayî nebe jî, rêxistinên ku neteweperwerên kurdan tê de xurt bûn, wek rêxistinên Kurdistanî û xweser xebatê dikirin. Ev helwestên cûda yên rêxistinên li Kurdistanê, hem di partîyê de bi giştî û hem jî di nav kurdên çepgir û neteweparêz de dibûn sedema derketina pirsgirêkan. Lê herdu, heta her sê teraf ji bo ku hewcedarên hev bûn, ji hevûdin hez jî nekin, di kar û xebatê de bi her awayî li hevûdin nekin jî, cardin ew mecbûr bûn ku bi hev re karên hevbeş bikin.

TÎP li gorî çarçova xwe ya fikrî ji gelê kurd û ji Kurdistanê (ku wan ji Kurdistanê re digot "Herêmên Rojhilatê û Başûrê Rojhilat") behs dikir, li dijî neheqîyên li ser gelê kurd derdiket, ji bo ku ziman û çanda kurd serbest bibe wan hewil dida. TÎPê di nav organîzekirina "Xwepêşandanên Rojhilatê" de jî cihê xwe girt.

Çarçova fikrî ya TÎPê di derbarê pirsgirêka kurd de, bi hewildan û zora nûnerên kurd û DDKOyê, di Kongreya Giştî ya 4an a sala 1970ê de aşkere bû. Di biryara Kongeraya 4an de bi tevayî ev ray û ramanên jêrîn hatin pejirandin:

"1- Li rojhilata Tirkîyê gelê kurd dijî,

2- Li ser gelê kurd, ji serî de, bi destê desthilatdarîya sinifên serdest ên faşîst, dem bi dem di merheleya qetlîaman de tade, zilm û sîyaseta asimilasyonê hatîye meşandin,

3- Ji alîyê aborî ve sedema bingehîn a paşvemayina herêmên ku gelê kurd tê de dijî, tenê ne ji ber qanûna newekhevî ya pêşketina kapîtalîzmê ye, girîngtir sedem ew e ku li "Herêma Rojhilatê" ji gelê tirk cûdatir gelê kurd dijî, îqtîdarên serdest ên tirk li vê herêmê sîyaseteke civakî û aborî yê cûda dimeşînin,

4-Ji bo vê "Pirsgirêka Rojhilatê", wek pirsgirêka pêşxistina aborîyê bête şîrovekirin jî ne rast e, ev rêya hanê bes bîrûrayên îqtîdarên şovenîst û nîjadperest ên ji sinifên serdest e,

5-TÎP li hemberî zilma li ser ziman û çanda kurd derdikeve, gelê kurd ji bona ku mafên xwe yên qanûnî bi kar bîne, ji bona ku hemû daxwazên xwe yên demokratîk bişopîne piştgirî dide têkoşîna wê, li dijî şovenîzm û nîjadperestîyê derdikeve. Vê yekê jî, li ser xwe wek wezîfeyeke şoreşgerî dipejirîne."

Ji bo van biryaran Çaremîn Kongreya Giştî ya TÎP ê di derbarê pirsgirêka kurd de, li Dadgeha Bilind a Qanûna Bingehîn doz vebû, di encama vê de partî hat girtin. Hezar mixabin, berpirsîyarên partîyê li hemberî dadgehê ev biryarên hanê ji hemû alîyan ve neparastin. Asîmîlasyona xwezayî ya li ser kurdan parastin û meşrû dîtin.

Bersîv 25:

Rewşenbîr û xwendevanên bakûrê Kurdistanê piştî sala 1960î derfetê bidest xistin ku di nav rêxistinên çepgir û şoreşger ên Tirkîyê de bi nasnameya xwe û bi awayekî azad sîyasetê bimeşînin, bikaribin bîrûrayên xwe pêşkêşî rayagiştî ya Tirkîyeyê bikin. Û her wiha, di nav kurdan de jî bikaribin

www.arsivakurdi.org

xebatêbikin û li ser zemîneke mîlî kurdan organîze bikin.

Ji bona vê jî, rewşenbîrên çepgir û nasyonalîst di nav rêxistina TÎPê de cihê xwe girtin, xwendevan û ciwanên Kurdistanê jî di FKFê de xwe organîze kirin. Lewra di nav TÎP û FKF de, bi awayekî pragmatîk be jî, bi girêdayî îdeolojîya wan a sosyalîzmê, hebûna neteweya kurd dihate pejirandin. Wê demê, di wan şertan de ji bo ku kurdan nedikarî rêxistinên xwe yên serbixwe ava bikin, derfet bi destê wan diket ku ew bikarîbin di nav rêxistinên tirk de xwe organîze bikin.

Wek tê zanîn, bîrûrayên çepgir û lîberal di qada navneteweyî de, li Tirkîyê bayekî fikrî dabûn destpêkirin. Di bin bandora wî bayê fikrî de rewşenbîr û xwendevanên kurd hîn zêdetir dinyayê nas kirin, Rojhilata Navîn û welatê xwe Kurdistanê nas kirin, pêvajoya azadî û rizgarîya miletên bindest fam kirin; nêzîkê dîrok û çand û zimanê mileta xwe bûn.

Bi demê re di nav TÎP û FKFê de, li ser "Mesela Kurd" bi bandora bîrûrayên nû yên dewlemend gengeşîyên gelek xurt û tund derketin holê. Di encama van muneqeşeyan de refleksên mîlî yên Tirkayeyîyê di "Mesela Kurd" de xwe nîşan didan. Vê yekê wisa kir ku kurd ji tirkên çepgir û sosyalîst dûr bikevin. Lewra her ku guftûgo û munaqeşe li pêş diketin, nakokî jî zêde dibûn. Di vê meselê de her ku argumantên nû derdiketin holê, pê re jî derdiket meydanê ku rêxistinên çepgir û sosyalîst ne bi fikrekî stratejîk lê bi fikrekî taktîkî li "Mesela Kurd" mêze dikin. "Mesela Kurd" û hêza mileta kurd, ji bo ku mileta kurd bigihîje mafên xwe û wan bikarbîne nedifikirîn, bes ji bona ku tevgera çepgir û sosyalîst xurt bibe, wan kurd wek quweteke îhtîyadî/êdek didît. Bi taybetî jî piştî ku felsefeya sosyalîzmê ji alîyê kurdan ve jî hate famkirin û zanyarîya sosyalîzmê di nav kurdan de xurt bû, hingê unsûrên girîng ketin nav rojeva muneqeşeyê. Ji van unsûran, didu jê gelek girîng bûn û di rojeva tevgera çepgir û şoreşger de bûn:

1. Dema ku "*mafê tayînkirina çarenûsîya miletan*" dihate nîqaşkirin, neteweya kurd wek netewa tirk û miletê din ên dinyayê nedihat şîrovekirin. Di nav çepgir û şoreşgerên tirkan de, ew zihnîyeta kolonyalîst wek çandekê xwe dida der. Kurd wek miletekî girêdayî miletê tirk, wek fenomeneke bi vî rengî dihate dîtin. Ji ber vê yekê, dema ku ji bo neteweya kurd jî bi qasî miletê tirk an jî bi qasî miletên din ên dinyayê maf dihate xwestin, hingê çepgir û şoreşgerên tirk bi refleksekeke mîlî ya kolonyalîst li dijî vê daxwazê derdiketin. Bi taybetî jî dema ku mafê dewletavakrinê ji bo miletê kurd dihate pêşnîyazkirin, wê demê bi tevayî refdarîyeke xirab derdiket meydanê, ew ruhê /hestê dagirker ên nîjadperest di wan de xwe didan der. Ji bo miletê Filîstin û miletên din ên bindest gelek bi rehetî mafê dewletavakirinê dihate pêşnîyazkirin, lêbelê dema ku dor dihate ser mileta kurd, ev pîvana giştî û enternasyonal ji holê radibû, pîvana herêmî ya tirkbûnê, pîvana li dijî neteweya kurd dihat pêşnîyazkirin. Serxwebûn û dewletavakirina mileta kurd wek nîjadperestîyê dihate şîrovekirin. Hingê ev nasyonalîzm (nîjadperestî) bi

www.arsivakurdi.org

helwesteke wisa dihate şîrovekirin, her wekî ku yekî musilman rabe terka ruknên oldarîyê bike, her wekî ku ji sosyalîzmê dûr bikeve, bi çavê gunehkarîyeke mezin dihate dîtin. Bi vî awayî wan sosyalîzmê jî qirêj û şêlo kirbûn.

Ji alîyê çepgir û şoreşgerên tirk ve ceribandina Yekîtîya Sovyetan bi xwe jî xelet dihate şîrovekirin, bi şaşî ji raya şoreşger re dihate nîşandan. Me dizanîbû ku di qanûna bingehîn a Yekîtîya Sovyetan de hatîye dîyarkirin ku, "her miletek çi dema ku bixwaze dikare ji Yekîtîya Sovyetan veqete, dewleta xwe ya serbixwe ava bike." Ev yek her çendî li jêr dîktatorîya Stalîn pêk nehatibe jî, lê piştî pêvajoya Glasnost û Perestroîka, piştî dawîlêhatina "Şerê Sar" pêk hat.

Ev helwesta rêxistin û kesên çepgir û şoreşgerên tirk, dibû sedem ku kurdên çepgir û şoreşger ji alîyê fikir û helwesta îdeolojîk ve roj bi roj ji wan dûr bikevin. Çepgir û şoreşgerên kurd di encama van gengeşîyan de ji bo xwe û ji bo neteweya xwe pêwîstî bi fikrên nû didîtin.

2. Unsûrê duyemîn ê girîng jî, bi girêdayî yê pêşîyê bû. Unsûrê duyemîn, "Gelo heke li dewletek du yan jî zêdetir milet hebin, pêwendîyên wan ên rêxistinî dê çawa bin? Her miletek mafê wê heye ku rêxistina xwe ya serbixwe pêk bîne? Herweha mafê mileta kurd, an jî gelê kurd jî heye ku rêxistina xwe ya serbixwe pêk bîne"

Li gorî sosyalîzma tirkan û beşek sosyalîstên kurd ne rast bû ku gelê kurd rêxistina xwe ya cihê bike. Lewra çi dema ku gelê kurd xwe cihê rêxistin bike, hingê wê demê derdikeve derveyî sosyalîzmê! Ji sosyalîzmê re îxanet têtе kirin, kurd jî dibin Bundîst! Sosyalîzma tirkan, Bundîzmê wek kufrê şîrove dikir. Di vê pirsê de jî, ceribandinên sosyalîzma real û bi taybetî jî ceribandina Yekîtîya Sovyetan şaş dihate şîrovekirin û xelet dihate nîşandan.

Me dizanîbû ku li Yekîtîya Sovyetan 16 komarên ku ji alîyê miletên cihê ve hatine avakirin hene. Bi dehan herêmên otonom û xudmuxtar jî rastîyek bû. Milet û civakên neteweyî û etnîkî li van komar û herêmên otonom xudmuxtar bûn, di warê mafê çarenûsîya xwe de desthilatdar bûn, îdareya wan di destê wan de bû, wan xwe bi rê ve dibir. Ev jî gelek eşkere bû ku her milet bi rêya rêxistina xwe ya serbixwe beşdarîya avakirina sosyalîzmê dibû. Lewra her miletek xwedîyê partîya xwe ya kominîst bû. Ev helwesta şaş a çepgir û şoreşgerên tirk, bû sedem ku kurdên çepgir û sosyalîst ji alîyê rêxistinî ve ji wan dûr bikevin.

Ji ber hewcedarîya sosyolojîk a milet û tevgera kurd, fikr û raman avakirina rêxistineke xweser a kurd rasterast ket rojevê.

Li vir helbet dê bê pirsîn, ku kovara *BÎR*ê jî dipirse, "Gelo kurdan wek milet li despêka sedsala 20an û piştî wê rêxistinên xwe yên serbixwe û mîlî ava kirine, sala 1965 an jî PDKT ava bûye, îcar ne abese ku di salên 1968-69an de rêxistinbûna xweser a mileta kurd du bare bihête munaqeşekirin?"

Ev pirsa hanê hem di cih de ye û hem jî ne di cih de ye. Di cih de ye, lewra bêguman her milet û her kesek xwedîyê mafê rêxistinîya serbixwe ye. Ev mafekê mutleq û xwezayî ye, nayê munaqeşekirin. Ne di cih de ye, lewra

www.arsivakurd.org

ji bo rêxistina neteweyî/nasyonalîst a kurd munaqeşeyek tune ye. Ev rastîya hanê bêgengeşî dihate pejirandin ku nasyonalîstên kurd xwedîyê maf in ku rêxistina xwe ya serbixwe ava bikin. Ji bo vê jî, beşek kurdên çepgir, tu dem avabûna PDKT nexistin nav gengeşîyê.

Ev pirs, di nav çepgir û sosyalîstên kurdan de gelek girîng bû. Lewra sosyalîzma klasîk, bi taybetî jî sosyalîzma Lenînîst û Stalînîst ferman dikir ku hemû karker û xebatkarên dinyayê bi hev re rêxistin bin. Ji alîyê sosyalîstên kurd ve jî, ji bo vê yekê munaqeşeya pirsê girîng û di rojevê de bû.

Avabûna DDKOyê, bi gişti di encama van sedeman de hate rojevê. Û dema ku ji bo avakirina DDKOyê gav hatin avêtin, her çiqas kurdan destên xwe ji çepgir û sosyalîstên tirkan şûştibûn û ji wan rizgar jî bibûn, lê dîsan jî du pirsgirêkên din ên girîng li pêşîya wan hebûn:

Yekem, ew kurdên sosyalîst ên ku di nav TÎPê de wek "Grûba Rojhilatê" dihatin navlêkirin li dijî avabûna DDKOyê bûn. Feqet ji bo ku li Anqerê û li Stenbolê ev grûb ne bihêz bû, nikarîbûn li van herdu bajaran pêşîya avabûna DDKOyê bigrin. Bi demê re, bi taybetî jî piştî ku DDKOyên Anqere û Stenbolê ava bûn, gelek bi dilsozî nebe jî, dîsan beşdarê vê pêvajoyê bûn. Lewra ew di wê nihêrînê de bûn, çi dema ku rewşenbîr û xwendevanên kurd xweser/serbixwe organîze bibin, tevgera nasyonalîst a kurd dê xurttir bibe, ev jî li hesabê wan nedihat.

Duyemîn, ew tirsa ku piştî serhildanên mîlî yên kurd li Bakûr ketibû dilê gel û rewşenbîran, rewşenbîran avabûna DDKOyê wek xetereyek, wek sedemekê ji bo qetlîameke nû didîtin. Helbet ev argûmant ji gelek alîyan ve neheq nebû. Lêbelê azadî û rizgarîya miletekî jî ne hêsan e. Zahmet û astengîyên xwe gelek in. Ji bo vê jî pêwîst bû ku kurd van xetereyan li ber çavê xwe re bigrin.

Dema ku biryara damezrandina DDKOyê hate dayin, çend xalên girîng hebûn ku ez dixwazim behsa wan bikim:

Xala yekemîn, komeleya ku dihate avakirin dê navê wê çi bibûya? Xala duyemîn, dê kî bibin damezrêner û endamên vê komeleyê. Xala sêyemîn, komele dê bibe rêxistineke çawa: Komele dê komeleyeke îdeolojîk bûya, an jî neteweyî û demokratîk a girseyî? Xala çaremîn, dê armanca komeleyê çi be? Xala pêncemîn, komele dê bi çi awayî xebatê bike? û wd.

***

Ji bo ku DDKO ava bibin, hem li Anqerê û hem jî li Stenbolê gelek civînên cûda û hevbeş pêk hatin. Di van civînan de gelek meseleyên bingehîn ên bi girêdayî avabûna DDKOyê ve hatin gengeşîkirin. Di nav van pirsan de "navê komeleyê" cîyekî girîng digirt. Lewra me dixwest ku em komeleyê bi nasnameya kurd û Kurdistanê bidin nîşan. Lewra di wê merheleyê de hebûna mileta kurd nedihat pejirandin, her tiştê ku navê "kurd" an "Kurdistan" tê de hebûya qedexe bû. Hiqûq û qanûnên Tirkîyeyê bi tu awayî rê nedidan ku em komeleyê bi navê "kurd" an "Kurdistan"ê ava bikin. Ji alîyê din ve, rewşenbîr û xwendevanên kurd bi xwe jî ji alîyê zanyarî û psîkolojîkî ve ne amade bûn ku kome-

www.arsivakurd.org

leyê bi navekî ku tê de peyva "kurd" an jî "Kurdistan" derbas dibe ava bikin.

Dema ku êdî me bawer kir ku ew derfet nîne em di navê komeleyê de peyvên "kurd" an jî "Kurdistan" kar bînin, wê demê ji bo ku cûdahîyekê nîşan bide, bi wê awayê ku navê kurd û Kurdistanê bîne bîra mirovan, em li navekî orijînal û taybet gerîyan: Di encamê de navê ***"Ocaxên Şoreşgerî û Kulturî yên Rojhilatê" (Devrimci Doğu Kültür Ocakları: DDKO)*** hat qebûlkirin.

Di navê DDKOyê de, peyva "Rojhilat (Doğu)" ji bo ku kurd û Kurdistanê bîne bîra mirovan, hate karanîn. Peyva "Ocax" bi zanyarî nehat karanîn, lewra gelek rêxistinan wê demê vê peyvê kar dianîn. Ji bo ku meylên civak û grûbeke etnikî û neteweyî jî nîşan bide û tevgera pêşveçûnê dîyar bike û wateyeke enternasyonalîyê jî bidê peyva "Şoreşger (Devrimci)" bi zanyarî di navê DDKO de hate karanîn. Herweha ji bo ku ji gelê kurd re bête îşaretkirin, ku DDKO rêxistineke kurdan e.

Li gorî bîrûraya damezrînerên DDKOyê, netewa kurd li Tirkîyê ji hemû mafên xwe yên neteweyî, îdarî, civakî û çandî bêpar e. Ji ber vê, gerek ev desthilatdarîya neteweyî ya tirkperest were guhertin. Neteweya kurd jî digel neteweya tirk bi hev re xwedîyê desthilatdarîyê be û mafên xwe yên neteweyî bi dest ve bîne. Her wiha Tirkîye bi emperyalîzmê ve girêdayî ye, pêwîst e ku ji emperyalîzmê azad bibe, bibe dewleteke serbixwe. Û li Tirkîyeyê demokrasî jî nîn e, divê li Tirkîyê demokrasî ava bibe. Ji bona vê jî, peyva şoreşgerî û şoreşgerbûn, di navê DDKO de hat karanîn.

Ji bo ku DDKO ji êrişên dewletê bên parastin, ne wek rêxisteneke merkezî, her yek wek rêxistinên bi serê xwe li Anqere û Stenbolê hatin avakirin. Wisa hate plankirin ku li bajarên Kurdistanê jî DDKO ava bibin. Piştî vê gavê jî dê merkezîbûna /federasyona DDKOyan ava bibe. Navenda federasyonê jî dê Amed be.

Piştî ku li Anqere û Stenbolê DDKO ava bûn, wan mesajeke xurt dan Kurdistanê. Gelek ji hevalbendên DDKOyê çûn li Kurdistanê xebat kirin. Di demeke kurt de daxwaz hat kirin ku li Kurdistanê jî DDKO ava bibin. Hezar mixabin, dema ku pêvajoya avakirina DDKOyan li Kurdistanê di havîna 1970 de dest pê kir, di wê pêvajoyê de Grûba Rojhilatê ya ku di nav TÎPê de bû, bi xurtî li hemberî vê hewldanê muxalefet kir. Ji bona ku pirsgirêk aloztir nebe, me bi rewşenbîrên welatparêz re lihevhatin- ekê çêkir.

Her wiha di wê demê de li hemberî DDKOyên Anqere û Stenbolê operasyonên dewletê jî dest pê kirin. Dr. Tarik Zîya Ekîncî jî hat girtin, lê di demeke kurt de hate berdan. Piştî ku ji girtîgehê derket, demekê bi şûn de hat zîyaretîya me. Wê demê li Dîyarbekirê tevgereke faşîst û sivîl a xurt jî hebû. Dr. T. Zîya Ekîncî, ji bo ku li hemberî van êrîşên faşîzan bête rawestandin, pêşnîyara li welêt avakirina DDKOyan li me kir. Em li dijî "naveroka" pêşnîyara wî derketin, çunke DDKO ji bo ku li hemberî tevgerên faşîst ên sivîl raweste û bi wan re şer bike nehatibû

avakirin. Wek ku ez ê li rêzên jêrîn jî dîyar bikim, DDKO ji bo mîsyoneke dîrokî; ji bo parastina mafên mileta kurd hatibû avakirin. Bes me ligel Dr. T. Zîya Ekîncî û hevalên wî li hevûdin kir û li ser vê biryara dawîn me pêşnîyara li welêt danîna DDKOyan qebûl kir.

Li vir divê ez bi zimanekî gelek sade dîyar bikim ku Dr. T. Zîya Ekîncî di pirtûkên xwe de jî û di gelek konferans û programên televîzyonan de jî her tim dibêje ku, "DDKO ji bo ku li hemberî tevgera faşîst a sivîl şer bike hatibûn avakirin..." Ev îddîa şaş e. Ev nihêrîn mîsyona DDKOyan piçûk dike. Ev nihêrîn ji bo DDKOyan neheqîyek e.

Di demeke kurt de li Amedê, li Farqînê, li Erxenîyê, li Êlihê, li Hezoyê DDKO ava bûn. Li gelek bajarên Kurdistanê jî ji bo avabûna DDKOyan amadekarîyan dest pê kir. Hezar mixabin, şertên teknîkî yên wê demê, her wiha mudaxeleya leşkerî ya 1971an, pêşîya avabûn û belavbûna DDKOyan girt. DDKOyên heyî jî hatin qedexekirin û derîyên wan hatin girtin.

***

DDKOyên li metropolan û yên li Kurdistanê bi yek navî hatibûn damezrandin. Çi dema ku destûrname û doznameyên wan jî bêne analîzkirin, dê gelek aşkera bête dîtin ku armanca wan yek bû, xwedîyê heman naverok û karaktera rêxistinîyê bûn. Ji bo bicîanîna armanca xwe, heman rê û rêbaz meşandine û heman xebatê pêk anîne.

Di navbera DDKOyên metropol û yên li Kurdistanê de ferqa mezin ew bû, ku endam û hîmdarên DDKOyên metropolan bes rewşenbîr û xwendevan bûn, endam û hîmdarên DDKOyên li Kurdistanê rewşenbîr, mele, xwendevan, karker, gundî, bajarî û esnaf bûn.

Bi giştî du meylên xurt di nav DDKOyê de cih girtibûn: Yekemîn, meyla nasyonalîst bû; duyemîn jî, meyla sosyalîst bû. Di wan şertan de li metropolan giranîya sosyalîstên kurd û li Kurdistanê jî giranîya nasyonalîstên kurd hebû.

Bersîv 26:

Piştî şikestina û têkçûna serhildanên mîlî yên bakûrê Kurdistanê, tanê doza mileta kurd şikest nexwar. Mejîyê mirovên kurd, sîyasetvan û rewşenbîrên kurd jî şikesteke mezin xwar û mejî parçe parçe bû. Kes û rewşenbîrên bakûrê Kurdistanê ji tiştên xwezayî dûr ketin û serê wan tevlihev bûn. Bi taybetî jî piştî ku serîhildana Dêrsîmê şikest xwar, pişta civak û neteweya kurd hat şikandin; Komara Tirkîyeyê tirkkirina kurdan û asîmîlekirina kurdan kirin sîyaseta klasîk û nîjadperest a dewletê, entegrasyonekê dest pê kir. Ev pêvajoya entegrebûna kurdên bakûrê Kurdistanê, rewşenbîr û xwendevanên kurd zêdetir xistin bin bandora xwe. Ji bo ku rewşenbîr û xwendevanên kurd di dibistanên Komara Tirkîyeyê de bi ziman û çanda tirkî dihatin perwerdekirin; îdeolojîya Kemalîst di encamê de dikete serê wan, rewşenbîr û xwendevanên kurd ji hêjayîyên mîlî yên kurd dûr diketin.

Rerwşenbîr û xwendevanên kurd, piştî perwerdayîyeke bi plân û domdar, asîmîle bûn û hêjayîyên netewe-

www.arsivakurdi.org

yên serdest û kolonyalîst ji bo xwe kirin hêjayîyên şexsî. Ev çand û hêjayîyên kolonyalîst ên neteweya serdest, dibû sedem ku rewşenbîr û xwendevanên kurd wek tirkan hereket bikin, ji helwesta kurdî dûr bikevin; ji bona berjewendîya mîlî ya kurd tevnegerin.

Ev pêvajo bi nêrîna sosyalîzma enternasyonal a tirk a ne rast, hîn xurttir û pêştetir bû. Wê demê nêrîneke şaş derket holê ku divê gelê kurd, bi taybetî jî çepgir û sosyalîst di her şertî de bi gelê tirk û çepgirên wan re rêxistineke hevbeş ava bikin. Heger rêxistina hevbeş ava nebe, ev yeka ji sosyalîzmê û ji gelan re dibe xîyanet.

Ji bo ku rewşenbîr û xwendevanên kurd, sîyasetvanên kurd ji ev nêrîna şaş xelas bibin, hewcedarîya minaqeşeyên gelek dijwar û tund derkete holê. Jîyan û pîvanê jîyanê, di vê pirsê de jî bi ser ket. Çepgir û sosyalîstên kurdan jî qane û şîyar bûn ku rêxistinên xwe yên kurdî ava bikin.

Bersîv 27:

Di dema cuntaya leşkerî ya 1971an de navdartirîn doz "Doza DDKO"yê bû. Doza DDKOyê, ji hemû dozên din ên li Anqere, Stenbol û Adenê ku berdewam bûn, ji wan cihêtîyeke rengîn û bingehîn nîşan dida. Li van bajaran tenê kesên çepgir û şoreşger dihatin dadgehîkirin. Îcar li Dîyarbekirê, bi taybet di "Doza DDKO"yê de netewa kurd dihate dadgehîkirin. Bi vê wateyê, doza DDKOyê, xwedîyê taybetmendîyekê bû. Dozeke civakî bû. Dozek ku piştî serhildanên netewî yên Kurdistanê, cara yekem bû ku rasterast kurdbûn û hemû hêjayîyên neteweyî yên gelê kurd tê de dihatin muhasebekirin, darizandin û heta ku dihatin pelçiqandin.

Ji bo ku damezrînêr û berpirsîyar û endamên DDKOyê bêne dadgehkirin, du dozname hatibûn amadekirin. Doznameyek ji bo DDKOyên Anqere û Stenbolê, doznameyek jî ji bo DDKOyên Dîyarbekîr û Farqîn û Erxenî û Hezo û Êlihê hatibû amadekirin. Piştî merheleyekê, herdu doz bûn yek. Bi hev re dadgehkirinê domand, encam jî bi hev re hat guhdarîkirin.

Hemû kesên ku bi pirsa kurd re eleqeder dibûn; çi weletparêz û şoreşger û sosyalîstên kurd, çi jî axa û beg û şêx û serekeşîr û gundîyên kurd, helbet ev hemû li gorî plan û bernameyekê li Dîyarbekirê hatibûn civandin û dihatin dadgehkirin.

Ev biryara dewletê ku dixwest hemû kurdên girtî li Dîyarbekirê dadgeh bike, ji alîyekê ve tirs û xof xistibû dilê gel û girtîyan, ji alîyê din ve jî berpirsîyarîyek û derfeteke dîrokî derxistibû pêşîya girtîyên welatparêz.

Tirs xistibû dilê gel û girtîyan, çunke bi vî awayî li Dîyarbekirê civandina welatparêzan, wek dema serhildanên netewî yên kurd, dihat şîrovekirin. Lê tiştekî din heye ku dîwarên dadgehan û rûyên dadweran jî sar e. Li Kurdistanê, girêdayî sîstema kolonyalîst, ev sartir dibin. Ji bona vê jî, kurd qet ji dadgeh û dadmendan hez nakin. Di encama vê tirsê de pirrê caran pirsgirêkên xwe di nav xwe de, li gorî edet û pîvanên eşîrtîyê çareser dikin.

Ev tirsa hanê bû sedem ku beşek welatparêzên kurd, heta berpirsîyar jî

www.arsiva-kurd.org

di nav de, li hemberî dadgehê bêdeng bimînin, nebêjin ku "em kurd in". Helbet ev yek ji bo dewletê serkeftin û ji bo tevgera kurd û hemû kurdan moralşikestinek bû.

Li Dîyarbekirê bi hev re dadgehkirina welatparêzan, hem firsend hem jî berpirsîyarekê derdixist holê. Lewra derfet çêbû ku sîyaseta dewleta Tirkîyê li dadgehê bête deşîfrekirin û mafên neteweya kurd bêne parastin. Berpirsyarîyê bexşî welatparêzan dikir, lewra ew kesên ku hatibûn hepiskirin; wan komele û partî ava kiribûn, ji wan re pêşengî û berpirsîyarîyê kiribûn. Bi belavok û xwepêşandan û bultenan bîrûrayên bi îddîa pêşkêşî raya gîştî ya Tirkîyê kiribûn. Parastina van nihêrînan êdî barê stûyê wan bû û ji bo îspatkirina nasnameya xwe ya kurdperwerîyê jî xelatek/dîyarîyek bû.

Berîya ku dadgeh dest pê bike hate genegeşîkirin ku dê li hemberî dadgehê helwesta me çi be? Wê demê kominеke hevbeş ya DDKOyên Anqere û Stenbolê hebû. Hezar mixabin piştî ku di helwesta li hemberî desthilatdarîya hepisxaneyê û jîyana hepisxaneyê de nakokî derketin, hingê di komunê de veqetandin çêbûn. Ji bo vê, ez dixwazim li vir dîyar bikim ku wek hatîye pirsîn, di hepisxaneyê de 3 Kominên DDKOyê nîn bûn. Kominek hebû, ew kesên din jî wek grûbên cihê yên nebinavkirî/bênav bi hev re jîyana xwe ya hepsîbûnê didomandin. Ew grûb jî bes ji wan kesên endamên DDKO pêk nedihatin, di wan grûban de endamên herdu PDKyan jî cih girtibûn.

Piştî ku dozname amade bûn, li ser helwest û sîyaseta li hemberî dadgehê gengeşî xurttir, tûjtir û rojanetir bûn. Komuna DDKOyê berîya ku di vê pirsgirêkê de biryar bigre, di serî de ligel Dr. T. Zîya Ekîncî wek berpisîyarekî mezin/pêşeng danûstandin hatin kirin. Piştre jî, bi hemû berpirsîyar û endamên DDKOyan re danûstandin hatin kirin. Di vê pirsê de danûstandina ligel Dr. T. Zîya Ekîncî bû sedem ku nakokîyên kûr û grûbcîtîyeke xuyanî derkeve holê. Helbet li ser vê beşbûn û grûbcîtîyê, di nihêrînên bingehîn ên ku ferqeke mezin dixistin nava me, wek serxwebûna Kurdistanê û serbixwe organîzebûna neteweya kurd jî roleke girîng lîst.

Helwesta Dr. T. Zîya û hevalên wî, helwesta berpirsîyarên TÎPê û beşek endamên DDKOyê ew bû, ku li hemberî dadgehê bila parêznameyeke hevbeş neyê pêşkêşkirin. Ev yek dê bibe sedem ku her kes ceza bigre û heta ku dê bêne îdamkirin. Ew kesên ku parêznameya hevbeş diparêzin nîyeta wan ew e ku her kes ceza bigre, li hemberî dewletê nasnameya wî ya huqûqî reş bibe, ew bi profesyonelî bikevin nav tevgera sîyasî ya kurd.... Heta, ew grûba di wê bawerîyê de bû, ji bo ku li pêşberê dadgehê kes nebêje "ez kurd im" jî. Û jixwe wan kesan di ancamê de jî li gorî vê helwestê hareket kirin.

Piştî vê helwesta Dr. T. Zîya û he valên wî, ji bo ku berpirsîyar û en damên DDKOyê parêznameyeke hevbeş pêşkêşî dadgehê bikin, çend civîn jî bi însîyatîfa komuna DDKOyê re di bin serokatîya min û hevalên me yên din de, bi hewildanên dostên li derveyî DDKO pêk hatin. Hezar mixabin, ew civîn bi awayekî erênî neqedîyan. Heta di wan civînan de beşek ji berpirsîyarên DDKOyê, ji bo ku rewşa

www.arsivakurd.org

xwe ya kesane kamuflaj bikin/rengê xwe veşêrin, wan xwest pevçûnê derxînin. Piştî wê helwesta wan a ne xweş êdî biryar hate girtin ku xebateke xweser bête meşandin.

Ji bo ku me kêm û zêde encama van munaqeşeyan dizanîbû, me berîya gengeşîyan dest bi amadekarîyê kiribû. Heke her kesî bigotana "erê", wê demê em amade bûn ku metna xwe ya amadebûyî pêşkêşî xebata hevbeş bikin.

Piştî xebata "Komina DDKO"yê di derbarê parêznameyê de, grûbek ji hevalên din ji çarçova hizrên Dr. T. Zîya Ekîncî dûr ketin û mecbûr man ku ew jî parêznameya xwe amade bikin.

Ji alîyê Komina DDKOyê ve sê parêzname hatin amadekirin: 1- Parêznameyek bersîva doznameya dozgerê leşkerî dida û nêzîkê 200 rûpelî bû. 2- Parêznameyek ku nêzîkê 600 rûpelî bû, ji bo dadgeha leşkerî hate pêşkêşkirin. 3- Parêznameya sêyemîn jî nêzîkê 700 rûpelî bû û pêşkêşî Dadgeha Bilind (Yargitay) bû. Ez jî yek ji wan kesên esasî bûm ku van parêznameyan amade kiribûn. Ji derveyî min: M. Kotan, F. Şahîn, N. Şemikanlî, A. Beykoylu, Y. Budak, Y. Balkaş, B. Batte, M. Kiliç jî amadekarên parêznameyan bûn. Ji derveyî vê grubê, gelek rewşenbîrên hêja yên din jî ji bo amadekarîyê bûn alîkar. Ew jî ev kes bûn: Îsmaîl Beşîkçî, Feqî Huseyn, parêzer Ş. Kaya û R. Arslan, O. Kotan, Z. Şahîn, G. Pekdemîr, K. Baba û A. Yalçin bûn.

Parêznameya ku ji derveyî Komuna DDKOyê hat pêşkêşkirin, ji aîyê N. Kiliçarslan, S. Çepîk, Z. Kaya, F. Aras, F. Uzun, H. Acar, N. Donmez, Î. Aksoy, Î. Yavuzturk de hatibû amadekirin.

Ev pêvajoya gengeşî û amadekirina parêznameyan di destpêkê de li ser amadekaran, piştre jî li ser girtîyan bi awayekî giştî bandoreke mezin kir. Amadekarên parêznameyan li pêş xist û ez dikarim bibêjim ku kurdbûna wan ji nû ve vejand. Moraleke xurt da girtîyan. Ev cesareta medenî ya li pêş dedgehê bi me da nîşandan ku derketina li dijî dewletê mumkûn e.

Li derveyî girtîgehê jî ev helwesta li pêş dadgehê, deng veda û li ser raya giştî ya kurd bandoreke mezin pêk anî. Dû re ew bersîva me ya li hemberî doznameya dewletê li Awrupayê wek kitêb hate çapkirin.

Helwesta li girtîgehê û amadekirina parêznameyan, piştî salên 1974an li ser avabûn û pêşketina rêxistinên kurd bandoreke mezin kir, heta ji bo beşekê rasterast bûn bingeh.

Sala 1975an dema ku ji bo avakirina DDKDyê xebatê dest pê kir, ji bo ku li girtîgeh û li dadgehê ew helwesta kurdî ya welatparêz hatibû nîşandan, li ser xwendevanên kurd ên li metropolan bandoreke erênî û baweriyeke qewîn çêkiribû, êdî encamgirtin gelek hêsan bû. Ji bo ku xwendevan di avakirina DDKDyê de bêne îqnakirin, ji bo îzahkirina pêwistîya avakirina DDKD, êdî pêwistî bi xebateke mezin û dijwar nebû.

Dîsan, berîya ku em dest bi weşana kovara *Rizgarî* bikin, deklerasyonek amade bibû. Ev deklerasyon li Kurdistanê ji bo hemû welatparêzên bi navûdeng ên li hemû bajarên Kurdistanê hat pêşkêşkirin, li ser deklerasyonê rasterast gengeşîyekê hat domandin. Bi bandora wê helwesta li girtîgehê û dadgehê û ew parêznameyên ku hati-

www.arsiv-kurdi.org

bûn pêşkêşkirin êdî gengeşîya deklerasyonê û pejirandina wê gelek hêsantir kiribû. Piştî ku kovara *Rizgarî* hat weşandin, her welatparêzek gelek bi hêsanî xwedîtî li kovarê dikir.

Bersîv 49:

Rizgarî hem navê kovarekê bû û hem jî grubeke îdeolojîk û sîyasî tarîf û îfade dikir.

Salên 1970an du rêxistinên kurd hebûn: PDKT û DDKO. Di wan salan de tevgera sîyasî ya bakurê Kurdistanê xwedîyê civateke teng bû. Piştî salên 1974an, pirrpartîtî û pirrgrûbîtî yên sîyasî bi awayekî pêt derketin qada sîyasetê û xwe bi rê xistin. Tevgera bakûrê Kurdistanê di demeke kurt de bû xwedîyê girseyeke gelek fireh û rengîn. Rêxistinên bakûrê Kurdistanê di nav civakê de şax vedan, bi hemû kategorîyên civakî re pêwendî saz kir.

Tevgera Kurdistanê, piştî salên 1974an di destpêkê de xwe hem rêxistin dikir, hem jî ji bo ku ew kes û grûbên sîyasî yên nêzîkê hevûdin bi hev re di rêxistinên muşterek de kar bikin, xebat dihate meşandin û hewl dihatin dayîn. Di vê pirsê de wek "Komina DDKO", me gelek hewildan pêk anîn. Berîya ku em kovara *Rizgarî* biweşînin, wek Gruba Komuna DDKOyê ligel hemû welatparêzên Kurdistanê û gruba Dr. Şivan û gruba PDKT me têkilî bi hev re danîn, lêbelê di wan hewildanan de em bi ser neketin. Heta ku ligel gruba Rêya Azadî jî pêwendî çêbûn, lê wan hîç pêwîstîyekê bi rûniştinê jî nedît. Lewra wan rastîya xwe dizanîbû, ku di navbera wan û grûbên din ên Kurdistanê de cihêtîyên gelek stratejîk, psîkolojîk hene. Ew, hê di çarçova Tirkîyeyîbûnê de difikirîn û hereket dikirin. Ji bo vê jî, di damezirandina TÎPa duyemîn de cih girtin. Heta ku birêz Kemal Burkay di TÎPê de bû berendamê senatoyê jî. Beşek hevalên wan bûn damezrêner û berpirsîyarên TÎPê. Di wê merheleyê de KUK û KAWA hê nehatibûn avakirin.

Piştî salên 1974an xebata avakirina DDKDyê, li ser bingeha prensîbên DDKOyê, gavek ji bo yekîtîyê bû. DDKD jî, ji alîyê hemû welatparêzên kurd ve, ku xwedîyê nihêrînên cûda bûn jî, ava bû. Malasef piştî demekê ew konsensus, bi taybetî jî piştî ku DDKDya Anqerê ji alîyê dadgehê ve hate girtin, ji holê rabû. Û dû re jî pêvajoyke îdeolojîbûnê di rêxistinên Kurdistanê de bi xurtî û di her warî de dest pê kir.

Dema ku mirov ji nêzik ve li rastîyê binihêre, ji bo ku rêxistinên cûda ava bibin, gelek sedemên bingehîn û dîyar jî hebûn.

Li bakurê Kurdistanê ji bo cûdabûna rêxistinî, yekemîn sedemê mezin îdeolojîyên cûda yên ku dihatin pejirandin bûn. Li bakûrê Kurdistanê du birrên îdeolojîk çêbibûn: Birra sosyalîst û birra neteweperwer. Mimkûnîya wê nemabû ku ev her du birr, bi hev re di rêxistinekê de cih bigrin. Ji bo vê, mirov dikare bibêje ku ji alîyekî ve li ser bingeha netewetîyê (nasyonalîzmê) PDKT, ji alîyê din ve sosyalîstên Kurdistanê û rêxistinên wan hebûn. Di şertên dinyayê û Tirkîyê yên wan rojan de sosyalîstên Kurdistanê gelek xurt bûn û di rêxistinên cûda de jî xwe organîze kiribûn.

Gelo dê neteweya kurd xweser û

www.arsivakurdi.org

mutleq rêxistinîya xwe bike yan neteweya kurd ne xwedîyê mafê xwe rêxistinkirinê ye? Ev pirs jî ji hev cihêbûna fîgurên tevgera sîyasî ya Kurdistanê de sedemeke gelek girîng bû. Di destpêkê de PDKT û Rizgarî û DDKD, piştre jî KUK û KAWA û PKKê, ji bo neteweya kurd bi awayekî mutleq rêxistinbûna xweser û serxwebûnê diparastin. Rêya Azadî jî îzafîyetê diparast. Li gorî Rêya Azadî, heke tevgera çepgir û sosyalîst û kominîst xwe ji hestên şovenî xilas bikin, hingê dê gelê kurd û tirk bi hev re bikaribin xwe organîze bikin.

Statuya Kurdistanê kolonî ye yan na, li Kurdistanê feodalîzm an kapîtalîzm hikum dike? Ev pirsên bingehîn jî, ji bo dabeşbûna tevgera bakurê Kurdistanê sedemên bingehîn bûn. Rizgarî, KUK, PKK, KAWA û DDKD statuya Kurdistanê wek koloniyekê û Dewleta Tirkîyê jî wek kolonyalîstekê dipejirand. Rêya Azadî, di vê pirsê de ne zelal û dudil bû. Rizgarî, Rêya Azadî û DDKD digot, "Li Kurdistanê bandora kapîtalîzmê heye". KUK, KAWA û PKK jî digot, "Li Kurdistanê bandora feodalîzmê heye".

Munaqeşeya "Kurdistaneke serbixwe yan Tirkîyeya federal?" jî di navbera rêxistinên kurd de dibû sedemê dabeşbûyînê. Beşeke mezin ji rêxistinên Kurdistanê, her çiqas li dijî federalîzmê derketibin jî lê dîsan, serxwebûna Kurdistanê dipejirand. Rêya Azadî, federalîzma Yekîtîya Sovyetan bi awayekî mutleq diparast. Lê wek hate dîtin federalîzma li Sovyetan di encamê de îflas kir. Ji bona neteweyan federalîzma lîberal, wek merheleyekê, niha jî di rojevê de ye.

Sovyetcîtî, Maocîtî û serxwebûncîtî jî di dabeşbûna tevgera sîyasî ya bakûrê Kurdistanê de xwedîyê tesîreke mezin bûn. Ev dabeşbûn û cihêtî, ji rewşa konjukturel a navneteweyî, ji reftarîya tevgerên sosyalîst û tevgerên rizgarîxwaz dihat. Rêya Azadî û DDKD, Sovyetê dihebandin. KAWA maoîst bû. Rizgarî, KUK û PKK serbixwe bûn.

Pejirandina awayê xebatê jî ji bo dabeşbûna tevgera sîyasî ya bakurê Kurdistanê sedemeke girîng bû. Ji derveyî Rêya Azadî, hemû rêxistinan di wan şertên heyama "Şerê Sar" de awayê têkoşîna xwe wek şerê çekdarîyê û pêşmergeyatîyê diparast.

Ligel van hemû pirsên bingehîn, nihêrînên cûda yên derbarê tevgera sîyasî ya li başûrê Kurdistanê û rêxistinên wir de jî dibû sedemên dabeşbûn û parçebûnê. Ji bo mînak, beşek ji rêxistinên bakûrê Kurdistanê hevalbendên PDKa Îraqê bûn, beşek jî hevalbendên YNKê bûn, beşek jî li dijî herdu rêxistinan xwedîyê hizrên hevbeş bûn. Di sala 1975an de bi awakî cûda îzahkirin û şîrovekirina sedemên şikestina otonomîyê jî dibû sedemke parçebûnê.

Helbet ji bo ku tevgera Kurdistanê xwedîyê karaktereke totalîter/otorîter bû, vê taybetmendîyê jî, ji bo parçebûnê rê xweş dikir. Di yek rêxistina nasyonalîst û demokrat an jî sosyalîst de realîzekirina nihêrînên cûda bes bi çandeke demokratîk mimkûn e, ji bo vê yekê ceribandineke rêxistinî û sîyasî divê. Berpirsîyarên tevgera sîyasî ya bakûrê Kurdistanê wê demê ji vê çandê û ceribandinê hê dûr bûn.

Di hepisxaneya leşkerî ya Dîyarbekîrê de du tişt ji bo welatparêzên kurd zelal

www.arsivakurdi.org

bûn. Yekemîn ew bû, ku divê gelê kurd hêzên wê yên sosyalîst û nasyonalîst ji çepgir û sosyalîstên tirk cûda û bi xweser, xwe rêxistin bikin. Pirsgirêka duyemîn a zelalbûyî jî ew bû ku divê tevgera kurd xwe hem veşartî /sirrî û hem jî legal organîze bike.

Dema ku em di hepisxaneyê de bûn, ji bo gruba Komina DDKOyê pirsgirêka rêxistinbûnê bû pirsgirêkek stratejîk û rojane. Ji bo vê du opsîyon hebûn. Yan emê derkevin derveyî hepisxaneyê û dest bi rêxistinbûnê bikin, an jî emê di hûndir de bi hevalên xwe yên derve re dest bi rêxistinê bikin. Gruba me biryar da ku xwe gorî du opsîyona jî amade bike. Ji bo vê me dest bi xebatê kir.

Di encama xebateke dûr û dirêj de, em gihîştin wê biryarê ku di sê qenalan de kar bikin. Yekemîn qenal ew bû, ku em hewcedarî avakirina îdeolojî û sîyaseteke Kurdistanî bûn. Lewra Tevgera bakûrê Kurdistanê ji îdeolojî û sîyaseta hevdem bê par bû. Ji bo vê jî, divê kar û xebateke entellektûelî û karê afirandina îdeolojîyekê dest pê bike. Ev jî, bi wasîte û rêya kovarekê dibe. Qenala duyemîn jî ew bû, ku divê rastî û hêjayîyên mileta kurd derkevin holê, li ser çand û dîroka kurdan lêkolîn û lêgerîn bêne kirin, pirtûkên di derheqê çand, ziman û dîroka neteweya kurd de hatine nivîsandin divê bêne çapkirin. Ji bo vê jî hewcedarî bi weşanxaneyekê hebû. Qenala sêyemîn jî ew bû, ku divê rêxistineke kîtlewî ava bibe. Di sala 1975-an de DDKD ji bo vê yekê ava bû. DDKD, di destpêkê de her çiqas di bin pêşengîya gruba Rizgarî de hat avakirin jî, di DDKDyê de hemû xortên ku xwedîyê fikrên cûda bûn cîh girtin û DDKD damezirandin.

DDKD, di destpêkê de li Anqereyê û Stenbolê ava bûn. Lê piştî demeke kurt di derheqê DDKDya Anqereyê de doz vebû, damezrêner û berpirsîyarên DDKD ya Anqereyê hatin darezandin/mahkemekirin. Di encamê de DDKD ya Anqereyê hat girtin û bes DDKD ya Stenbolê vekirî ma. DDKD ya Stenbolê jî piştî demeke kurt ket bin bandora hevalên Dr. Şivan û di nav pêvajoyê de DDKD bû rêxistineke îdeolojîk û ji bo DDKDyê pêvajoya duyemîn dest pê kir.

Êdî piştî wê demê tevgera hevalên Dr. Şivan, bi DDKDyê hate binavkirin. DDKD li gelek bajarên Kurdistanê ava bûn û li ser bingeha van rêxistinan Federasyona DDKDyê ava bû. Jîyana DDKDyê heta pêkhatina Darbeya Leşkerî ya 1980yî domand û dîktatorîya leşkerî wek hemû rêxistinên sivîl û deomratîk DDKDyê jî qedexe kir û girt. Berpirsîyar, damezrêner û endamên DDKDyê hatin mahkemekirin û cezakirin.

Piştî ku DDKD ket bin bandora grubekê û bû rêxistineke îdeolojîk, me jî wek gruba Rizgarî Komeleyên Çandî-Demokratîk yên li Dijî Kolonyalîzmê ava kirin. Ev komele projeyê min bûn. Ev komele di detpêkê de li Erxenîyê ava bû û piştre jî li Amedê, Siwerekê, Anqereyê, Bedlîsê, Tatwanê, Wanê û Melezgirtê ava bû.

Amed, Tirmeha 2009

Kemalist Devlet Kadrosunun Şaşmaz Hedefi Kürt Toplumunda Siyasal Bir Duruşu Sağlayabilecek Kesimleri Tasfiye Etmek ve Bir Bütün Olarak Sindirmek Olmuştur

Nurettin Elhüseyni

"Kısaca" ibaresinden kim- liğimi ve siyasal yaşamımı belirleyen unsurları anlıyorum.1954 Silvan doğumluyum. Baba tarafım üç kuşak önce Siirt'ten gelme, din adamlığıyla tanınan ve dedemden itibaren Arapça konuşmayı bırakmış bir ailedir. Anne ve nine tarafım Kürt kökenli şeyh aileleridir. Babamı üç-dört yaşındayken kaybettim. Anadilim Kürtçe'dir. Türkçe'yi ilkokulda öğrendim. Resmî tornanın kalıplarından çok fazla etkilenmememde ailemin ve Silvan'daki ortamın büyük payı vardır. Kasabamın milliyetçi (ve bazıları sol eğilimli) kişileriyle küçük yaşlarda tanıştım. 1965'te sınavını kazandığım parasız yatılı İstanbul Darüşşafaka Lisesi'ne girdim. Angloamerikan "kolej" yapısındaki bu okulda, idarenin açık görüşlü, nispeten demokrat yaklaşımı ve öğrenci kitlesinin sosyal dokusu siyasal görüşlerimi özgürce geliştirmeme fırsat verdi. 1970'te dönemin öğrenci hareketinden esinli bir "gizli" duvar gazetesi çerçevesindeki kalkışmada okuldan atılmamı da bu sağladı.

Sonraki birkaç yılım Marksist dünya görüşünü Kürt milliyetçiliğiyle bağdaştırma çabasıyla, belki bir bakıma ikisi arasında bocalamayla geçti. Lisenin son yıllarında THKP-C çevresiyle kurduğum bağ "milli mesele" noktasında gevşedi; bunda İbrahim Kaypakkaya'nın görüşlerinden etkilenmem önemli rol oynadı. 1973'te Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girerken kafamdaki tasarı ileride "öğretim üyesi" olarak akademik çalışmalar yapmaktı. Dönemin havası aktif

www.arsivakurdi.org

siyasal harekete katılmamı ve **Kawa** içinde yer almamı getirdi. Yaşadığım süreç haliyle sorunuzun kapsamını bir hayli aşıyor; sadece bir ömür için çok kısa sayılacak bu beş yılın benim için en dolu ve hâlâ özlemle andığım dönem olduğunu belirtebilirim. Şubat 1979'da doğrudan "örgüt operasyonu" sayılamayacak bir vesileyle gözaltına alındım ve Ağustos 1983'e kadar Diyarbekir cezaevinde kaldım. Tek başıma yargılandığım davada aldığım sekiz yıllık ceza, Yargıtay'ın lehime bozma kararından sonra dosyamın örgüt davasıyla birleştirilmesine karşın, "müktesep hak" olarak fiili hapis süresinin bitimine yakın tahliye edilmemi sağladı. (Hafıza ve vicdanlardaki Diyarbekir "kara deliği" hâlâ tam anlamıyla açılmamış bir hesap/ hesaplaşma olarak duruyor. Konuya bütünsel bir yaklaşımı, yakın dönemi anlamaya katkısının ötesinde Kürt halkının gelecek tasarımı açısından önemli ve yararlı görüyorum.)

Cezaevinden çıktıktan sonra aktif siyaset dışında kalmaya kendi kişisel muhasebem sonucunda karar verdim. Zorunlu kısa dönem askerlikten sonra, İstanbul'a yerleşip çalışmaya başladım. Ağırlıklı olarak ansiklopedi-medya-yayın dünyasındaki bu ücretli çalışma sürecinde, elimden geldiği kadar ülkemden ve dünyadan kopmayacak ölçüde siyasal-kültürel gelişmeleri izledim. Kürt aydın çevreleriyle sınırlı ilişkilerim çerçevesinde, görüşlerimi açıkça bildirdim. Aralıklarla yaptığım kitap çevirmenliğini halen meslek olarak sürdürmekteyim. Eşimle 1978'den beri süren evliliğimizden büyümüş üç çocuğumuz var.

Cevap 2:

Anadolu'ya birkaç dalga halinde giren Türk boylarının sayıca 200-300 bin olarak tahmin edildiğini biliyorum. Buradan çıkan sonuç (sınırlı ölçüde Ermenileri, Kürtleri ve Rumları da kapsamak üzere) din değiş- tirmenin eşlik ettiği bir süreçte çok sayıda yerel topluluğun Türkleşmesidir. Bugün bile Anadolu'nun kültürel-folklorik dokusunu şöyle bir eşelemek dipteki bu katmanların izlerini görmeyi sağlayabilir. Türklerin "devlet kuruculuğu" geleneğinin önyargısız ele alınması gereken bir tarihsel gerçek olduğu görüşündeyim. Bir bölümü "köle asker" (memlûk) sınıfınca kurulmuş Gazneliler, Harezmşahlar, Selçuklular, Şeybaniler, Timurlular gibi devletler geniş bir coğrafyada çeşitli dinamiklerin ürünü olarak ortaya çıkmışlardır; iç içe yaşayan çok değişik toplulukları barındıran bu yapılanmalarda etnik Türkî unsurun öncü rolü dinamik "barbar aşısı"yla açıklanabilir ve genellikle yıkılan önceki devletlerin mirası açıkça görülebilir. Büyük bir tarihsel boşluk zemininde ufak bir beylikten doğup hızla gelişen Osmanlı devletini bir Türk başarısından ziyade "emperyal" bir yükseliş olarak görmek gerekir. Bu devletin gücü idare, ordu, toprak düzeni bakımından Bizans, Selçuklu, İlhanlı ve Memlûk sistemlerinden alınma işlerlikli unsurların tarihsel döneme uygun düşen bir sentezinde yatar. Daha çok Avrupa'nın yakıştırdığı "Türk" kimliğinin çok sonraları içselleşip öne çıkmasında en belirleyici etken bence Türkçe'nin devlet dili ve dolayısıyla çok zengin bir kültürün taşıyıcısı olmasıdır.

www.arsivakurdi.org

Kürtlerin söz konusu geniş tarihsel dilimde güçlü bir bölgesel varlık gösterememesi büyük ölçüde emperyal devletler arasında sıkışmasının, İslam âleminin yörüngesine girmesinin ve kendi içsel yapılanmasının sonucudur. Kürt bölgeleri çok uzun bir dönem neredeyse aralıksız savaşların yürütül - düğü, göç ve istila dalgalarının içinden ve kenarından geçtiği bir askerî alan olmuştur. İslam dinini benimseyen Kürtler kaçınılmaz olarak bölgesel çatışmalarda buna uygun saf tutmuşlardır ve İslam âlemi içindeki çekişmelerde de konjonktüre bağlı olarak başka güçlerin peşlerine takılmışlardır. Anlaşıldığı kadarıyla Kürtlerin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeyinin de bir merkezî devlet yapılanması üretmekten uzak olduğu ve yerel düzeyde özerk yapılanmaların tarihsel koşullara ve çıkarlara denk düşen, daha fazla öne çıkan bir dinamik olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Kürtlerin siyasal örgütlenme düzeyine hiç çıkamadıkları yönünde bir saptama tam doğru sayılmaz. Etnik Kürdî unsurun damgasını taşıyan Büveyhiler, Mervaniler ve Eyyubiler gibi örnekler uygun koşullar bulunduğunda böyle bir yapılanmanın bir dereceye kadar geliştiğini gösterir. İdris-i Bitlisî'nin öncülüğünde Kürt mirlerinin Osmanlı devletiyle vardığı uzlaşma da bir siyasal manevra gücüne işaret eder. Bu çerçevede Kürdistan'ın mirî toprak düzeninin dışında kalması, vergi ve asker yükümlerinden bir ölçüde bağışık kalması, genel Osmanlı sistemi açısından bakıldığında (Eflâk-Boğdan dışında pek görülmeyen) önemli unsurlardır. İzleyen dönemde kültürel bakımdan kimlik oluşumu yönünde ilk adımların atılmış olmasının en azından Kürdistan'ın bir kısmının nispeten istikrarlı bir ortama girmesiyle herhalde bir bağlantısı olmalıdır. Kürtlerin bu süreçte sosyoekonomik düzey bakımından 19. yüzyıla daha gelişmiş bir yapıyla girip girmediği araştırılmaya muhtaç bir konudur.

Yine bu sorunun aklıma getirdiği bir noktaya da işaret etmek isterim. Neredeyse Kürdistan merkezli Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Artuklu Türkmen beyliklerinin özellikle şehirlerde uzunca bir dönem bölgeye damgalarını vurduklarını belirtmek gerekir. Bu sürecin sonuçta Türkleştirmeyi getirmemesini herhalde kırsal ağırlıklı Kürt kültürünün direngenliğine ve özerklik tutkusuna borçluyuz.

Cevap 3:

Osmanlı düzeninde merkez-çevre ilişkisi, sadaret-kapıkulu çekişmesi, devşirme sistemi, tımar sistemi gibi alanlardaki bünyesel zaafların daha 16. yüzyılda, yani imparatorluğun doruk noktasında ortaya çıktığı görüşündeyim. Bölgesel-küresel dengelerde ticaret yollarıyla da yakından alakalı değişikliklerle birlikte bir "düşüş"ün başlamasına rağmen, bir dağılmadan pek söz edilemez, Aksine, Osmanlı devleti yeni koşullara sürekli ayak uydurma esnekliğiyle varlığını sürdürebilmiş, hatta içeriden ve dışarıdan sıkıştığı 19. yüzyılda "yenilenme" hamleleri yapabilmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru artan kopmalarla birlikte, imparator-

www.arsivakurd.org

luğu koruma güdüsünün yerini yeni arayışlara bırakmasının kaçınılmaz sonu hızlandırdığı söylenebilir. Bu dönemin başlıca akımları olan ve bazı yönleriyle iç içe geçen "Osmanlıcılık", "Batıcılık" ve "İslamcılık" sonunda İttihat ve Terakki ideolojisinde somutlaşan ve "Türkçülük" yönünde bir eğilime giren yeni bir devlet felsefesi doğurunca, Osmanlı varlığını temelden sarsan koşullar ortaya çıktı. Öte yandan, Avrupa "büyük" devletlerinin bu geniş coğrafyadaki çekişmelerinin fırsat verdiği bir denge oyunuyla yatağında kalabilen "hasta adam"ın yazgısı 20. yüzyıl başlarında aynı devletlerin paylaşıma dönük politikalara yönelmesiyle değişti. İttihatçıla rın "yanlış hesabı" yıkılış dışında bir seçenek bırakmadı.

Kürdistan açısından Osmanlı "yenileşme" hamleleri 16. yüzyıldan beri sürmüş statükonun bozulmasını getirdi. Bölgeyi merkeze daha sıkıca bağlama yönündeki girişimlerle birlikte mirliklerin tasfiye süreci başladı. Buna karşı gelişen direnişin sadece eski yapıyı koruma çabasıyla sınırlı olmadığı, muhtemelen Kürdistan'ın 19. yüzyıla girerken sosyal-ekonomik yapısı temelinde siyasal özerkleşme, bir yarı-devlet mayalanmasına yönelme dinamiğiyle de iç içe geçtiği kanısındayım. Bedirhani hareketinin zaman açısından da çakıştığı Kavalalı hareketiyle birçok ortak yan taşıdığı açıktır. (Moltke'nin Anıları, Kürdistan'daki yeni sürecin ikili yapısına ışık tutan ipuçları taşımaktadır.) Sonuç itibariyle merkeze karşı direnişlerin kırılması Kürdistan'ın doğal gelişim seyrini aksattı; bir yandan merkezî devlet kurumları güçlenirken, diğer yandan yerel otorite boşluğunu "feodalleşme" ve tarikat bağlılıkları doldurdu.

Cevap 4:

Her "ulusal" yapılanma beraberinde geçmişe dönük bir tarih kurgulamasını getirir. Efsanelerin taranarak bulunması veya yeniden yaratılması da bu kapsama girer. Temkinli yaklaşılması gereken böyle kurguların ötesinde, yaşanan gerçek tarih bir ulus oluşumunun temelindeki çok değişik etkenlerin geniş döneme yayılan, kesin bir sırayı izlemeyen ve belki ilk başta ilintili olmayan gelişim süreçlerini içerir. Bu bakımdan tek bir zaman dilimine sığdırılacak bir dönemeç belirleme çabası pek doğru olmaz sanırım. Bir örnek vermek gerekirse, dilin ve taşıyıcısı olduğu kültürün gelişim süreci ulusal yapılanmada başlı başına bir etkendir; Kürt dilinin güçlü köklerine karşın özgün bir alfabeye oldukça geç sayılacak bir tarihte kavuşması ancak tarihsel gelişime dönük somut araştırmalarla açıklanabilecek bir durumdur. (Kürtlerin başka alfabeleri kullanmış olması cılız bir yazılı dil geleneğine sahip olduğumuz gerçeğini değiştirmez.)

Soruyu Kürt kimliğini yaratan değişik unsurların tarihsel gelişimine bakarak ele almaktan yanayım. Böyle bir çerçevede Kürt kültürünün günümüze ulaşan yönleriyle daha 10. yüzyılda şekillenmeye başladığını ve özellikle 16. yüzyıldan sonra bir atılım sürecine girdiğini söyleyebilirim. (Kürt milliyetçiliğinin ana damarlarından biri

www.arsivakurdi.org

olan ve mollalarımızla yakın zamana kadar canlılığını koruyan medrese ekolünün geçmişi bu döneme iner.) Sosyal örgütlenmenin ifadesi anlamında siyasal otorite altında birleşmenin ilk adımları 19. yüzyıldaki özerk yapılanmalarda görülebilir. Bir ideoloji ve siyaset olarak Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ise 20. yüzyıl başlarına denk gelir.

Bütün bu köklerden beslenen Kürt milliyetçi akımının modern anlamda siyasal bir güce kavuşması ise 1946'da Kürdistan Demokrat Partisi'nin kuruluşuyla başlatılabilir. Üç sınırın buluşma noktasında ortaya çıkışının taşıdığı sembolik anlamın ötesinde, bu girişim esas itibariyle geleneksel damar ile yeni aydın kadrolar arasında (sonraki yıllarda sancılı bir gelişim izleyen) buluşmayı ifade eder. Partinin programı ve tüzüğü ana hatlarıyla sonraki bütün Kürt siyasal akımlarına yön vermiştir.

Cevap 5:

Bu gelişme bana daha çok 19. yüzyıldaki özerkleşme eğiliminden milliyetçi siyasal harekete geçişin bir eşiği gibi geliyor. Ancak bütün Kürdistan'da sonraki yılların program arayışlarına damgasını vuran temel taleplerin ilk somut ve derli toplu ifadesi olarak görülebilir. Bun- dan da daha önemli bir nokta hareketin, Barzani ailesinin birleştirici bir yereldinsel otorite olarak Kürt toplumunda sağladığı "sosyal mutabakat" zeminine dayanmasıdır. Böyle taleplerin o dönemde ve hatta daha önce tam gerçekleşmiş olması Kürt siyasal hareketinin daha sağlıklı bir temelde gelişip serpilmesini sağlayabilirdi. Irak'ta Kürt hareketinin diğer parçalara oranla daha canlı ve düzgün rotada ilerlemesinde belki de bu taleplerin ruhunu oluşturan özerk yapının İngiliz mandası altında ve sonrasında sınırlı ölçüde korunmasının payı vardır.

Cevap 6:

Konuyu "devlet kurma"yla sınırlı tutmayarak savaşın çok öncesine dönmek daha doğru olabilir. Şimdiki Kürt bölgeleri 19. yüzyılda Ermeni toplumuyla sınırdaş ve yer yer içiçe geçmiş bir yapıya sahipti. Yukarıda değindiğim dönemin sosyal-ekonomik dinamizmi (daha açık ifadeyle pre-kapitalist mayalanma) Kürt bölgelerini de kapsamakla birlikte Ermeni toplumunda daha gelişkin ve daha belirgindi. Kürt ve Ermeni siyasal hareketlerinin ayrı doğrultularda ilerlemeleri ve bir noktadan sonra karşı karşıya gelmeleri esasen bu dinamiklerin aleyhine işledi. Sonuçta Ermenilerin bu coğrafyadan "tasfiye" edilişi Kürdistan açısından ciddi bir sosyal-ekonomik gerilemeyi getirdi. Bu süreçte zaten direniş odakları bertaraf edilmiş ve bağrından Hamidiye Alayları çıkmış/çıkarılmış bir toplumun ayrı devlet yönünde bir arayışa girmesinin pek beklenemeyeceğini sanıyorum. Osmanlı devletinin çöküş aşamasında Kürt toplumunun ruh hali herhalde kendi kaderini belirleyecek bir "çıkış" aramaya elverişli değildi. (Aynı dönemde bazı dış etkenlere bağlı olarak Arap milliyetçiliğinin şahlanışıyla bir karşılaştırma yapmak ilginç olabilir; zaten Kürdistan'ın

www.arsivakurd.org

İran ve şimdiki Irak'ta kalan kesimlerinin bu genel ortamın dışında kalması da açık bir göstergedir.) Daha ağır basan eğilim olarak mevcut durumu "koruma" kaygısı, başka etkenlerin de devreye girmesiyle, 1920 sonrasında Kürt zevatının geniş bir kesiminin Ankara hükümetiyle birlikte davranmasına uygun bir zemin yarattı.

Cevap 7:

Bana göre bu dönem Kürt tarihçilerince yeterince araştırılmamıştır. Oysa Kürt tarihinde yarım kalmış bir "rönesans"a denk gelir; hatta biraz aşırı bir benzetmeyle Doğu Avrupa'dan Rusya ve Çin'e kadar uzanan coğrafyada hüküm sürmüş bir "1968" havası taşır. Tam da o sırada filizlenen Kürt aydın çevresinin evrensel gidişatla uyumlu olarak kendi diline, kültürüne ve toplumuna döndüğünü görürüz. Gerek fikri, gerekse örgütsel düzeyde ciddi uğraşlardan söz edilebilir; zaten o dönemin Kürt tarihinin en "dokümanter" evrelerinden biri olması da bunu gösterir. Mutkili Halil Hayalî'nin halka para da ödeyerek dil derlemelerine girişmesi o rönesansın ruhunu yansıtmaz mı?

Bu uyanış sürecinin yarım kalması önceki soruda ele aldığım Osmanlı çöküş sürecinde Kürt toplumunun durumuyla yakından bağlantılıdır. Dönemin kuşağı büyük ölçüde dağıtılmış, etkisiz hale getirilmiş ya da ülke dışına sürülmüştür. Bunun getirdiği sonuç da 1925 sonrası Kürt hareketlerinin bir bakıma "beyin"den yoksun kalmış olmasıdır.

Belirtilmesi gereken bir başka nokta da Kürt rönesansı temsilcilerinin dönemin Osmanlı aydın-asker-bürokrat çevreleriyle sıkı bağlar içinde olduğudur. Gerek İttihatçı, gerekse onlara muhalif kadrolarla hısımlıkların günümüze kadar gelen bir mirası vardır. (Mustafa Kemal, Cibranlı Halit ve İhsan Nuri'nin ortak paydaları nedir? Ayrı kaderlere yönelişlerinin temelinde yatan nedir?)

Cevap 8:

Wilson İlkeleri, ABD'nin müdahil olmak zorunda kaldığı savaşın gerisindeki Avrupa güç dengesi ve dünyayı paylaşım sorunlarına kendince bir çözüm getirme çabasının ürünüdür. Hareket noktası da özgürlükler ve kendi kaderini tayin etmedir. Bu çerçevede sömürgelerdeki durumu nispeten insanileştirmenin yanı sıra üç imparatorluğun (Avusturya, Rusya ve Osmanlı) enkazlarından adil bir uluslararası düzen çıkarmayı öngörür. Özü itibariyle Avrupa devletlerinin ***Sykes-Picot*** hattındaki uzlaşmalarla Ortadoğu'yu paylaşma planlarını bozucu bir yanı vardır. Rusya'daki devrimin de bu planları bir ölçüde aksatmasına karşın, ABD'nin dış politika ağırlığı ve niyetleri, Sykes-Picot çizgisinin büyük ölçüde uygulamaya geçirilmesini önlemeye yetmemiştir. Kürtler açısından Wilson İlkeleri'nin işlevsiz hale gelmesinde büyük devletlerin bölgesel çıkar hesaplarının Kürt "koz"unu çok arka plana itmesi kadar, Kürt siyasal hareketinin hesaba katılmayı sağlayacak bir ağırlıkla bölgesel sahneye çıkamamasının da rolü olduğu söylenebilir.

www.arsivakurdi.org

Cevap 9:

Bu olayı özetle "ham" Kürt diplomasisinin çok gecikmiş bir adımı olarak görmekte ve uluslararası sahneye çıkışla ilgili olarak bundan bazı dersler çıkarmakta yarar var. Arkasında güçlü bir halk hareketi olmaksızın masa başı müzakerelerden sonuç alınamayacağı açıktır. Konferansın Kürt meselesinin çözümüne dönük bir zemini barındırdığı kanısında değilim. Zaten meselenin gündemde tuttuğu yere göre, Kürt varlığına pek de gerek görülmeksizin bazı kararlara varılmıştır. Kürtlerin konferanstan dışlanmasında devreye giren "ilişkiler ve vaatler" konusunu bilmiyorum.

Cevap 10:

Modern anlamda milliyetçi ilk Kürt örgütü konusundaki görüşümü daha önce belirttim. Kürdistan Teali Cemiyeti ise dönemin Kürt uyanışının yarım kalmışlığıyla malûldür. Kuruluş çerçevesini savaş sonrası konjonktüre oturtması daha baştan hareket tarzını sınırlayan bir etkendir. Kadrolarının sınıfsal kökeninin ve toplumsal bileşenlerinin aslında dönemin koşullarına uygun olduğu kanısındayım. (Üstelik Kürt hamalları gibi bir ayağı da vardır!) Ama dayandığı birikimi kucaklamaktan uzaktır ve kadro düzeyinde eksiklikler taşımaktadır. Tabandan kopukluk sorunu dönemin nesnel koşullarıyla bağlantılıdır. (Kürdistan Teali Cemiyeti ve Koçgiri hareketi arasındaki mesafeyi nasıl açıklamak gerekir?) Bu hareket içindeki kadrolar Kürdistan'ın doğal önderleriyle daha sıkı bağlar kursaydı bile sonuç herhalde çok farklı olmazdı. Ekrem Cemil'in "*Muhtasar Hayatı*"nda Diyarbekir'deki süreçle ilgili olarak anlattıkları öğreticidir.

Cevap 11:

İngiliz sömürgeciliğinin/ emperyalizminin temel özelliklerinden biri doğasına uygun olarak atacağı adımlara "küresel" perspektifle yaklaşması ve aynı zamanda yerel yapıları/dokuları dikkatle gözetmesi olmuştur. Söz konusu dönemde Ortadoğu'ya ilişkin genel İngiliz politikası Süveyş Kanalı'ndan Hindistan'a ve Uzakdoğu'ya uzanan "güney" hattındaki önemli bir halkayı sağlamlaştırmak üzerine kuruludur. Savaştan çok önce İngilizlerin bölgeyi "mercek" altına aldığı ve lojistik yığınak yaptığı bilinen bir gerçektir. Bildiğim kadarıyla bu süreçteki ilk değerlendirmelerde bazı Kürt bölgelerini içine alan ayrı bir manda idaresi ciddi bir tasarı olarak ele alınmıştır. Savaş sonrasındaki gelişmeler üzerine, İngiliz çıkarları açısından Irak'ı tek bir siyasal yapı altında tutma görüşünün ağır bastığı Lawrence'ın raporlarından da açıkça anlaşılmaktadır. (Esasen Osmanlı ve öncesinden gelen tarihsel mirasta böyle bir yapılanmanın hiç olmadığı unutulmamalıdır.) Değişen İngiliz tutumunda Kürtlerle ilgili olarak öne sürülen gerekçe bölgenin "kararlı" ve "güvenilir" bir yönetime elverişli olmadığı yönündedir. Bu doğrultuda daha önce Afganistan-Pakistan sınırında denenmiş "aşiretler konfederasyonu"na benzer bir yapının oluşturulması ve Kürt unsurunun Arap yönetimine karşı

www.dersimkurdi.org

dengeleyici bir yedek güç olarak elde tutulması yoluna gidilmiştir.

İngiliz gerekçesi biraz açıldığında, karşımıza birkaç husus çıkar. Birincisi, Berzenci hareketi gereğinden fazla "bağımsız" bulunmuştur. İkincisi, İngiliz perspektifine göre Türkiye, İran ve hatta Kafkasya da Ortadoğu içindedir. Bu geniş bölgede devletleş- me yolunda bir Kürt "varlığı" (özellikle Türkiye ve İran'la müstakbel ilişkiler açısından) İngiliz çıkarlarına aykırı bulunmuş ve hatta Kafkasya'daki gelişmeler göz önünde tutulduğunda Sovyet sızmasına açık bir gedik olarak "tehlikeli" görülmüştür. (İngilizler "*Kızıl Kürdistan*" girişimi üzerine düşünmüş olabilir mi acaba?) Üçüncüsü, Ortadoğu'da süren Fransız-İngiliz çekişmesi Arap dünyasına hâkim olmayı daha öncelikli bir politika haline getirmiştir.

Şeyh Mahmud önderliğindeki hareket için "taassup" yakıştırması elbette temelsizdir. Ama içeride sağlam bir birlik temeli yaratamamış olması, azamici bir hareket tarzı izlemesi ve dönemin siyasal gidişatını pek gözetmeyen (hatta çok ilerlemiş olmasa bile Ankara hükümetiyle bazı temaslara girmeye kadar varan) bir "hayalcilik" yönü taşıması üzerinde düşünülmeye değer noktalardır. Öte yandan, Nazi esinli darbeci Arap subayların 1940'ların başlarındaki kalkışması sırasında İngiliz idarecilerin Kürtlere yönelişini de bir not olarak düşmek gerekir.

Cevap 12:

Koçgiri'yi ayrı bir çerçevede değerlendirmek gerektiği kanısındayım. Bu hareketin en önemli yanı bence Ankara hükümetiyle kötü ve örtük bir uzlaşmaya karşı, somut ve gerçekçi taleplerden hare-ketle olası bir yeni siyasal düzende Kürt varlığının tanınmasını sağlama çizgisini temsil etmesidir. Ancak yerel düzeyde kalması başarıya ulaşma şansını ortadan kaldırdığı gibi, sonradan Ankara Meclisi'ni bile ayağa kaldıran bir "orantısız güç" kullanımına hedef olmuştur. Resmî Türk tarihinde bu olayın "dâhili isyanlar" faslına bile alınmayıp daha çok örtbas edilmesi ya da çarpıtılması dikkat çekicidir.

Cumhuriyet sonrası ayaklanmaları parçalı ve kesikli olsa bile tek bir süreç olarak değerlendirmek herhalde daha doğru olur. Bu sürecin esası yeni kurulan ulus-devletin (belki daha doğru bir ifadeyle devlet-ulusun) önündeki en büyük engeli bertaraf etme girişimi ve 1920'lerin başlarındaki gidişatı geç "kavrayan" Kürt siyasal kadrolarının Kürt toplumundaki kendiliğinden ve doğal muhalefete dayanarak buna direnme çabasıdır. Daha önce değindiğim gibi, Kürtler bu sürece büyük ölçüde "beyin"siz girmenin yanı sıra, elde kalan öncü unsurların gerekli-yeterli siyasal donanımı yaratmalarına fırsat kalmadan "erken" bir kapışmaya tutuşmak durumunda kalmışlardır. Kemalist devlet kadrosunun şaşmaz hedefi Kürt toplumunda siyasal bir duruşu sağlayabilecek kesimleri tasfiye etmek ve bir bütün olarak sindirmek olmuştur; bu apaçık askerî harekâtın propaganda silahları olan "feodalite" ve "irtica" yavelerini gerçeğin dolaylı bir ifadesi olarak böyle okumak gerekir.

www.asiyakurd.org

Şeyh Sait isyanı muhtemelen dönemin sıkıntılı ekonomik koşullarıyla da bağlantılı olarak en geniş kitleselliğe ulaşmış harekettir. Bu yönünün de etkisiyle kendiliğindenci bir yapıya sürüklenmesi bir tür "düşük" olarak sonuçlanmasını getirmiştir. Hareketin artçı uzantıları gibi süren yerel kalkışmalara bir siyasal irade etrafında çekidüzen verme girişimini ifade eden Ağrı isyanı daha bu amaca yönelemeden bir kuşatma içinde sıkışmıştır.

Düşmemiş bir kale gibi duran, ama aynı zamanda tecrit olan Dersim'e yönelik planlı harekâtın genel bir programı tamamlama dışında, savaşa doğru giden bir dünyada sorun çıkarabilecek bir iç mihrakı yok etme gibi bir yönü de vardır. Kürt isyanları sürecinin sadece bir dizi çatışma çerçevesine sıkıştırılamayacağı görüşündeyim; çünkü Türkiye genelinde uygulamaya geçirilen bir projeyle birlikte bölgede kurumsal bir düzenin adım adım oturtulması söz konusudur. Tek tük araştırmalarda ele alınmış asimilasyon, sürgün, iskân, umum müfettişlikler, mülkiyet ve vergi düzeni, özel kanunlar, halk-devlet ilişkileri, memuriyet ve askerlik, eğitim gibi konuların daha etraflı incelenmesi dönemin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

Kürt hareketlerinin başarısızlığa uğraması, başka bir deyişle Kemalist projenin bölgede üstünlük kazanması elbette somut tarihsel koşulların, güç dengesinin ve bizzat Kürt toplumundaki zaafların ve yetersizliklerin sonucudur. Osmanlı enkazından daralmış sınırlarla bir Türk devletinin ortaya çıkışı sanıldığı gibi emperyalizme karşı büyük bir mücadelenin ürünü değil, tam tersine büyük devletlerin Ortadoğu'yu şekillendirme planıyla esasta uyuşan/uzlaşan bir yapılanmadır. İttihatçı çizgide olmakla birlikte bir alt kadronun yürüttüğü Kemalist hareketin "modernleşmeci", görünüşte "seküler" ve Batı'ya açık modeli sonuçta Osmanlı'nın bir ikamesi olarak kabul edilebilir bulunmuştur. Dünya ülkelerinin ekonomik bunalıma bağlı olarak içe kapandığı, otoriterfaşizan rejimlerin genelde yükseldiği ve uluslararası güç dengesinde statükoyu koruma kaygısının ağır bastığı 1925-1935 arasındaki koşulların böyle bir ulus-devlet inşası için son derece elverişli olduğu açıktır. Bu dönemde "kurulu" düzen dışına çıkabilen herhangi bir sosyal ya da ulusal kalkışma var mıdır acaba? (İlişkisiz olsa bile İspanya iç savaşının akıbeti bir örnek olarak hemen aklıma geliyor.)

Savaş sonrasının iktisaden çökmüş Kürt toplumunun seferber edebileceği güçler, genç bir devlete kafa tutabilecek düzeyden uzaktı. Kararlı bir siyasal programın uygulayıcısı konumundaki düzenli bir orduyla cepheden bir kapışmanın peşin bir yenilgiye açık olduğu söylenebilir. En az bunlar kadar önemli bir etken de Kürt isyanlarının örgütlü siyasal öncülükten ve sağlam bir birlik temelinden yoksun olmasıdır. Böylesine geniş tabanlı bir hareketin, toplumu örgütlemiş bir "parti" olmaksızın yürütülmesi mümkün müydü? Ayrıca Baytar Nuri'nin bir "orta sınıf" dayanağının yokluğuna işaret eden saptaması üzerinde ciddi olarak durulmaya değerdir.

www.asevakurdi.org

Bölgeyi yeniden düzenleyen devletlerin o dönemde devlet, statü, azınlıklar gibi meselelere hakları ve özgürlükleri gözeten bir yaklaşımla baktıklarını sanmıyorum. Cemiyeti Akvam'ın Musul sorunuyla ilgili raporları ve Kürtlerin de bir ölçüde vebalini taşıdıkları Ermeni, Süryani ve Nasturi kıyımları karşısındaki tutumlar yeterince açık göstergelerdir.

Cevap 13:

Marksist akım içinde "ulusal" sorun başından beri arıza yaratan bir durumdur. Marx ve Engels'in Doğu Avrupa'daki ulusal mücadelelere tamamen gericiliğin kalesi olarak gördükleri Rus Çarlığı'yla ilişki çerçevesinde baktıkları ve başta Hindistan olmak üzere sömürgelerde kapitalizmin rolünü çok farklı değerlendirdikleri bilinen gerçeklerdir. Ama bunun temelinde kaba bir ulus husumetinden ziyade, dünya devrimi perspektifi ve sınıf enternasyonalizmi yatar. Asıl sorun kapitalizmin teoride öngörülen bir tarihsel gelişim izlememesi ve hayatın gerçeklerinin "önemsiz" görülen ulus sorunlarının sosyalizmle tek hamlede çözüleceği tezini doğrulamamasıdır. Bu açmazı aşmak için geliştirilen ve en katı ifadesini Lenin'de bulan emperyalizm tahlili de ulus konusu açısından sorunludur. Genel Marksist ilkeler olarak benimsenen "ulusların kendi kaderini tayin hakkı"nı tanıma ve ulusal kurtuluş mücadelelerini sosyalizmin yedek gücü olarak görme çizgisi esas olarak pragmatik bir reel politikaya dönüşmüştür. Konuyu daha iyi anlamak için ters bir uçtan bakılacak olursa, "sosyalizm"e bulaşmış gibi görünen Çin, Vietnam gibi ülkelerdeki devrimler özünde ulusal süreçlerdir ve zaten sonuçta da doğal tarihsel seyrin gerektirdiği noktalara varmış durumdadır. Mozambik'te sosyalizm öncülüğündeki ulusal kurtuluştan totaliter bir rejimin çıkmış olması öğretici bir örnektir. Öte yandan, Sovyet tecrübesinde somut olarak ortaya çıkan durum "sosyalizm"in geri ulusları bir sosyal sıçramaya yükseltmesi değil, paradoksal biçimde ulusal kültürlerin serpilip gelişmesi ve belki de bugünkü Kafkasya ve Orta Asya devletlerinin temellerinin atılmasıdır.

Kısaca açıklamaya çalıştığım böyle bir teorik paranteze, "sosyalist" de olsa devletlerin herhangi bir dış soruna yaklaşımını ideolojik duruşlara bağlamanın sakıncalarına işaret etmek açısından gerek duydum. Söz konusu dönemde Sovyet yönetiminin Kürt sorununa bakışında sorunlu emperyalizm tahlili ve öncelikle yeni Sovyet devletini koruma kaygısı kadar, yerel yoldaş bilgi kaynaklarından gelen raporlar da etkili olmuştur. (Kim bilir, ulusal sorun komiserleri o dönemde Kürtleri belki kendi Kazakları gibi görmüşlerdir!) Bir karşılaştırma açısından, 19. yüzyılda bölgeyle çok yakından ilgilenen Rus Çarlığı'nın kendi çıkarları doğrultusunda Kürt toplumunu sıkı izlemeye almasını (ve bu sayede epeyce önemli bir literatürün oluşmasını) örnek verebilirim. Nitekim Sovyet yönetimi de İkinci. Dünya Savaşı'ndan, özellikle de 1960'tan sonra Ortadoğu dengeleri

www.arsivakurd.org

içinde Kürt sorununa bir masa açmış ve belirli politikalar uygulamıştır. Bunun Marksist ilkelerin keşfedilmesiyle ilgili olduğunu hiç sanmıyorum.

Cevap 14:

Türk devletinin resmî ideolojisindeki Sevr paranoyasının bir ayna görüntüsü olarak, Kürt siyasal çevrelerinin bir Sevr-Lozan karşıtlığını çokça işlemelerini doğru bulmuyorum. Sevr, esas itibariyle galip büyük devletlerin bölgesel planlarının henüz billurlaşmadığı bir aşamada hazırlanmış ve "ölü" doğmuş bir uzlaşma metninden ibarettir. (İtalya'ya bile bölge verilmişti ve arkada güzel imar çalışmaları bırakarak ayrıldıklarında yöre insanlarınca buruk biçimde uğurlandılar!) Daha 1920'de pratikte atılan (Suriye sınırının çizildiği Ankara Antlaşması gibi) adımların getirdiği çeşitli "düzetmeler" ve genç Türk devletiyle pazarlıklar sonucunda bazı hükümleri atılmış olarak eski çerçeveye esasen yakın Lozan'a varıldı. ABD'nin Lozan'ı resmen onaylamadığı doğrudur, ama bu daha çok Senato'nun genel olarak Avrupa'daki savaş sonrası düzenlemelere tepki göstermesinin ve ABD dış politikasında yeniden dışa kapanmacı eğilimin ağır basmasının sonucudur.

Cevap 15:

Hukuki ve siyasal bir içerik taşıyan "soykırım" ibaresinin uluorta kullanılması doğru olmadığı gibi, "ırkçılık, asimilasyon, inkâr ve katliam" gibi daha açık ve tarihsel gerçeklere denk düşen ibareleri zayıflatıcı niteliktedir; kaldı ki Kürt toplumu "kırılmamış" halde durmaktadır. Kişisel olarak, reel devlet çıkarlarıyla ve hesaplarıyla lekelenmiş olsa bile, her türlü uluslararası kurumlaşmayı insanlığın geleceği açısından özü itibariyle olumlu saymaktayım. Buna örnek olarak da İngilizlerin serbest ticaret kaygısıyla bile olsa uluslararası düzeyde köleliğe açtığı savaşın sonuçta insanlığın hanesine olumlu bir adım olarak geçişini verebilirim. Hukukun, insan ve topluluk haklarının gidişatı genelleşme ve evrenselleşme yönündedir.

Gerçeklerin inatçı olma gibi kötü bir huyu vardır, eninde sonunda ortaya çıkarlar. Dünyada tek mağdur halk Kürtlermiş gibi bir psikolojiye girmek sağlıklı değildir. Sudan'da yakın dönemde yaşanan vahşet karşısındaki tınmazlık ve şu anda Sri Lanka'da yaşanmaya başlayan insani trajediye seyirci kalma tutumu apaçık ortadadır. Dünyanın her yanında hak aramanın önüne dikilen engelleri vicdanlara seslenen, dostlar kazanmaya dayanan, meşru ve sabırlı bir mücadeleyle aşmanın dışında henüz bir seçenek yok. Bu ülkede bile Muğlalı olayı böyle bir çaba sonucunda bir ceza davasına dönüşebilmiştir. Olay tekil bir örnek olabilir, ama böyle bir yolun açık olmadığı anlamına gelmez.

Cevap 16:

Kürt toplumu tarihsel olarak çoğu zaman bölünmelere ve iç çatışmalara yatkın olmuştur; bunun sosyal düzenle ve sıkıştırılmış bir coğrafyada yaşamayla bağlantılı nesnel temelleri vardır. Böyle bir yapı aynı zamanda içeriden ve dışarıdan dayatılmış otorite aracılığıyla bölünmeleri bastırma

www.arsivakurdi.org

yönünde güçlü eğilimleri besler. Bir toplumu bazı asgari temellerde kenetleyen dil, kültür, sosyal görenekler, değerler gibi gerçek birleştirici unsurlar ise tarihsel gelişme içinde kimi zaman işgal, savaş, ekonomik darboğaz, afet gibi sancılı tecrübeleri de kapsayan olaylarla ortaya çıkar. Kürtlerin uzun süre önceden başlayarak siyasal sınırlarla parçalanması böyle bir kader birliğine varma sürecini elbette büyük ölçüde aksatmıştır. Buna bağlı olarak Kürt toplumu belirttiğim birleştirici unsurların güdük ve arızalı biçimde şekillendiği birçok yerel yapılanmayı barındırmaktadır. Bir başka deyişle Kürtler kader birliğine varmada gecikmiş olan ya da kendi iradesi dışındaki kurumsal düzenlere tabi olarak bunu eksik halde yaşayan bir toplumdur. Güçlü geleneksel bağlar varmış gibi görünmesine karşın, Kürtlerin genelde birey olmadan bireyciliğe kolayca kayan ve otoriteye boyun eğmekle birlikte toplu davranmaya pek gelmeyen bir yanı olduğu söylenebilir. Bence ulusal ve sosyal kimlik açısından ciddi sorunlar yaratan bu çıkmazı aşmak her şeyden önce nesnel koşulların elverişli olup olmamasına bağlıdır. Sorunlu kentleşmenin ve yaygın göçlerin yaşandığı bir ortamda Türkiye Kürtlerinin nasıl etkiler altına girdiğini gerçekçi yaklaşımla araştırmakta yarar vardır. Kültür, eğitim, yönetişim ve demokratik değerler bakımından sağlanacak ilerlemeler "bireylerden oluşmuş gerçek bir toplum"a varmayı kolaylaştırabilir. Kürt toplumunun derin izler bırakmış tarihsel bölünmeden sonra bir siyasal birliğe varıp varmayacağının ucu açık bir soru olarak durması, toplumsal kader birliği dinamiklerinin ne ölçüde gelişebileceğinin belirsiz olmasıyla ilgilidir.

Cevap 17:

Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ni değerlendirmeyi günümüzde önemli kılan en önemli unsur, şimdi Irak'taki Kürt Federe yönetiminin ortaya çıkış koşullarıyla bazı benzerlikler taşıması ve bu açıdan dersler çıkarmaya uygun olmasıdır. Girişimin temelde nazik bir uluslararası ve bölgesel dengeye dayandığı açıktır; savaş koşulları İran'ı yola getirmek amacıyla bir ölçüde ortak bir İngiliz ve Sovyet müdahalesini getirmiştir. Bu müdahale İran toplumunda cendereden kurtulan çok değişik güçleri özgürleştirip harekete geçirirken, bir yandan da savaş sonrası düzenle ilgili olarak büyük devletler masa başı müzakereler yürütmüştür. Böyle bir ortamda Kürt siyasal çevrelerinin acemice adımlarla da olsa meclis, idare, ordu, eğitim, basın gibi unsurları kapsayan bir örgütlenmeye gidişindeki canlılık ve çalışkanlık takdire değerdir. Bir yılı bile bulmayan bu denemenin Kürtlere önemli bir ilham ve cesaret verdiği kanısındayım; bazen bir "hayal"in uyandırdığı heyecan bile derinde yatan "gerçek" güçleri uyandırır. Büyüklerin masa başı mühendisliklerinin Mahabad'ın fermanını çıkarmasından sonra, kaçınılmaz sonu karşılama açısından İran hükümetiyle uzlaşma arayışının siyasal öngörülülük taşımadığı görüşündeyim. Cumhuriyete bir dinamo gibi

www.arsivkurdi.org

güç veren Barzani kadrolarının geri çekilme hattı bana daha doğru geliyor. Çok çaresiz bir ortamda Barzani'nin bir çıkış yolu bulması herhalde Mahabad'ın sırf bir hayal kırıklığı olarak kalmamasında ve umudun geleceğe taşınmasında önemli rol oynamıştır. (Mehmet Uzun'un tasarladığı son romanlardan biri olan "Uzun Yürüyüş" bir gün yazılır mı acaba?)

Cevap 18:

Görünüşteki sükûnet döneminin isyanları tenkil döneminden pek aşağı kalmayan baskılarla ve acılarla dolu olduğunu unutmamak gerekir. Kürt toplumunun cendere içinde olduğu bu yıllarda "eşkıyalık" (Kürtçe ifadesiyle "mahkûmluk") ve "kaçakçılık" olaylarının Kürt kültüründe neredeyse efsane motiflerine dönüşmesi herhalde bir tesadüf değildir. (Daha sonraları Kürt sorununun dolaylı bir dille sinemaya yansıdığı ilk film de garip biçimde "Hudutların Kanunu" adını taşır.) Türkiye'nin önemli ölçüde dış konjonktürün etkisiyle "çok partili hayat"a geçişi, baskılara karşı biriken tepkiyi hemen açığa çıkarmıştır. Kürtlerin Demokrat Parti'ye teveccühü "feodal" unsurların tekrar sahneye çıkışıyla değil, doğrudan bununla ilgilidir; siyasal muhalefetin oluşum aşamasında (geçici, sonuçsuz bir girişim olarak kalmış olsa bile) Kürt sorununun gündeme geldiği yolunda bilgiler vardır ve bazı önemli Kürt şahsiyetlerinin siyasal geçmişi bu sürece kadar iner. Aynı dönemde sessizliğin bozulmaya başlamasında cenderenin gevşemesinin bir rolü vardır; ama bence en önemli etken bilinçli bir tercihle bölgede sürdürülen "kapalı ekonomi"nin kırılma yoluna girmiş olmasıdır. Irak'taki darbenin sonrasına denk gelen ve gerçekten de ölü toprağının kalkmasında bir dönemeci ifade eden "49'lar olayı" çıkışının aslında öğrencilerin yanı sıra konum ve meslek itibariyle (askerleri de kapsayacak kadar) düzenle bir ölçüde bütünleşmiş kesimlerden gelmesi eşyanın tabiatına son derece uygundur. O dönemde ve bir süre daha Kürt taleplerinin ardındaki temel dinamik, kabuğu çatlayan ve daha iyi bir gelecek arayan bir ekonomik ve sosyal yapının reform yönündeki arayışı olmuştur.

Cevap 19:

Irak'taki darbe bölgesel düzeyde 1956 Süveyş bunalımıyla başlayan rejim sarsıntıları dalgasının bir halkası, ülke düzeyinde İngiliz manda yönetiminin armağan olarak bıraktığı en örgütlü kurumun fiilen devletin ağırlık sıkletine dönüşmesinin sonucudur. Ayrıca Ortadoğu'da açtığı gedikle SSCB'nin manevra alanını genişletmesini sağlamıştır. Irak'ın "tiranlar" üretme geleneğinin tipik bir temsilcisi olan Kasım'ın dayandığı koalisyonu kendi eliyle çökertmesinden sonra, Barzani'nin halkın sinesine dönmesi bir isyan ilanının ötesinde Kürt toplumu çapında "devrim" sayılabilecek bir gelişmenin başlangıcı sayılır. Çünkü askerî çatışmaların da yaşanmasına karşın, bu sürecin öne çıkan yanı, bir yandan halkın seferber edilmesi ve örgütlenmesi, diğer yandan

www.arsivakurdi.org

parti içindeki kadroların halkla gerçek anlamda tanışmasıdır. Hareketin bağrında taşıdığı çelişkilerle zaman içinde bir sosyal temele oturması Irak Kürt siyasal tarihinin bir konusudur.

Komşu devletlerin Irak'taki gelişmeler karşısında bir teyakkuz durumuna geçmesi Barzani hareketinin bu ülkelerdeki Kürtler arasında yarattığı büyük etkinin dolaylı bir belirtisidir. İlk başlarda daha çok geleneksel milliyetçi damarı canlandırıcı düzeyde kalan bu etki, daha sonraları aydınları ve gençleri de içine alan bir boyuta ulaştı. Barzani'nin 1970'e kadar inişli çıkışlı ilerleyen hareketin gerekleri açısından izlediği "dört devleti birleştirmeme" taktiği doğrultusunda diğer ülkelerdeki Kürt siyasal gelişim çizgisini kontrollü ve güdümlü bir çerçevede tutması değerlendirilmeye ve tartışılmaya açıktır. Nitekim söz konusu eşikten sonra etkinin sürmesine karşın, özgül koşullara bağlı ayrı siyasal mecralar ortaya çıkmıştır.

Cevap 20:

Osmanlı enkazı sonrasındaki Türkiye'nin geçmişi henüz bir yüzyılı bile doldurmuş değildir. Bu süre toplumların tarihi açısından oldukça kısa sayılır. Türkiye'nin kuruluş felsefesini ve esaslarını belirleyen Kemalist modernleşme modelinin yarattığı devlet yapısı ve sosyal sistem oldukça güçlü dayanaklarla oturmuş gibi görünmesine karşın, 1950'den itibaren gelişen yeni iç ve dış koşullara uyum sağlama esnekliğinden yoksun olduğu için tökezlemeye başlamıştır. Sonraki yıllar özetle bizzat cumhuriyetin önünü açtığı sosyal ve siyasal değişimlerin sistemi zorlaması karşısında statükoyu koruma ve pekiştirme çabasından kaynaklanan gelgitli bir "rejim bunalımı" olarak nitelendirilebilir. Parlamenter düzen çerçevesinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan her siyasal tıkanıklığın neredeyse devresel darbeleri (bu arada açık ve örtülü bir sürü müdahaleyi) getirmesi vesayet rejiminin tipik özelliğidir. Hiç kuşkusuz Türkiye'ye ayar vermeye yönelik dış etkenlerin de devreye girdiği bu darbeler dizisinin ilk halkası 27 Mayıs, özünde statükoyu koruyucudur; anayasal ve kurumsal düzenlemelerle Kemalist modelin onarılabileceğini sanma gibi bir "naiflik" taşıması geniş çevrelerde bir yanılsama oluşmasını kolaylaştırmıştır. Öte yandan, 1950 sonrasında Türkiye ekonomisindeki hızlı büyümenin alt sınıflara yönelik popülist tavizlere elverişli bir ortam yaratması ve dış politikada Sovyet kozunun Türk devletine yeni bir "denge oyunu" fırsatını sağlaması, 1960'larda nispi bir serbestleşme yaşanmasını getiren asıl etkenlerdir. Bu ortam doğrudan darbenin bir sonucu değildir. (Bu arada solun söz konusu süreçte Kemalizm'le irsî bağlarının canlanarak güçlenmesi, İttihatçı geleneğin her türlü kılıkla sürebildiği Türk siyaset dokusunun doğal sonucudur; ama sol, demokrat ve liberal akımlar içinde bir dönüşümün ilk tohumlarının da aynı süreçte ortaya çıkışını yabana atmamak gerekir. Bu ülkenin fikir hayatında müstesna yere sahip İdris Küçükömer gibi bir kişiliğin darbeci çizgiden Türkiye'nin ruhunu okumaya dönük

www.arsivakurd.org

bir yaklaşıma sıçrayışı aynı döneme denk gelir.)

Darbecilerin Kürt sorununa yaklaşımına ilişkin saptamanız son derece yerindedir. Esasen resmî Kürt politikası devlet genlerine sanki kodlanmış gibidir ve devletin her sıkıştığında başvuracak bir donanım dağarcığı olarak tuttuğu bir sicil defteri vardır. Çok sonraları koruculuk sistemi kurulurken tozlu raflardan indirilen bir Kürt aşiretleri haritasının esas alınması ilginç bir örnektir.

Türkiye'nin rejim bunalımı sürecini her müdahale sonrasında çözüm gereğini daha da dayatan bir düzeye yükseldiği dinamik ve karmaşık bir gelişme olarak görmek gerektiği görüşündeyim. Siyasal yaşamdaki zaafların ve güçler mevzilenmesindeki çarpıklıkların kurulu yapıda köklü değişiklikleri güçleştirmenin ötesinde, kılcal damarlara kadar sızmış berbat bir ideolojik mayayla vesayet rejimine direniş gücünü veren oldukça geniş bir sosyal dayanak vardır.

Cevap 21:

Bana göre sadece Türkiye Kürtleri arasında değil, bütün Kürt parçalarında solun 1970 sonrasın- da gençleri ve aydınları bir rüzgâra bindirecek kadar rağbet görmesi ciddi olarak irdelenmesi gereken bir konudur. Bu gelişmeyi sırf terminolojiye bakarak sosyalist bir hareketin ortaya çıkması gibi yorumlamak bana yanıltıcı geliyor; Kürdistan'ın hiçbir kesiminde böyle bir sınıf temeli olmadığı gibi, böyle bir harekete (belki Süleymaniye ve çevresindeki cılız "işçi" varlığı ve daha çok orta köylülüğün "toprak" arzusu dışında) denk düşecek sosyal patlamalar da yoktur. Dolayısıyla yönelişin sebeplerini iki noktada aramanın doğru olacağını sanıyorum: Birincisi, aydınların "zihinsel doyum" ihtiyacını karşılayacak ölçüde donanımlı bir Kürt milliyetçiliği ideolojisinin ve siyasetinin yokluğudur. İkincisi, Kürt ulusal mücadelesini daha geniş katmanlara yayma ve dış dünyada destek bulma açısından böyle bir araca gerek duyulmasıdır. Kürt siyasal çevrelerinde Marksist derinliğin milli mesele "uzman"lığıyla sınırlı kalması ve dünyadaki ideolojik cepheleşmelerin bizde çok yankı bulması herhalde bununla açıklanabilir.

Esasen sonraki sorularda unsurları bulunan bir konuya da burada değinmek istiyorum: Kürt solculuğu vahim bir anakronizm sakatlığı taşımaktadır. Özellikle Irak'taki 1975 yenilgisi sonrasında belirginleşen bu sakatlığın kaynağı, dönemin aslında düşüşe geçen "ulusal kurtuluş hareketleri" dalgasını esas alan ve üstelik çabuk sonuca varmayı hayal eden bir gelecek tasarımı yaratmasıdır. Türkiye'nin 1980 sonrasındaki koşulları bu eğilimi daha da güçlendirmiş ve bir silahlı mücadele düzeyine çıkarmıştır. Bunun getirdiği sonuç ise 1989'dan itibaren açığa çıkan yeni dünya dengesi ve sosyal dinamikler çerçevesinde bu hareketin arkaik duruma düşmesidir. Kürt siyasal kadroları bu "zihinsel yük"ten kurtulamadıkları için yeni döneme tamamen hazırlıksız yakalanmıştır. Bizzat Kürt toplumundan gelen daha somut, gerçekçi talepler

www.arsivakurdi.org

doğrultusundaki bir dönüşümü sağlayamamanın sancıları halen sürmektedir. Solcuları da kapsamak üzere Irak Kürt siyasal çevrelerinin 1970'lerin ikinci yarısından itibaren gerekli dersleri çıkararak farklı bir rotaya girmeleri ve dönemin genel gidişatına ayak uydurmaları belki de bir şanstır.

Cevap 22:

TKDP'nin illegal olarak kuruluşunu reformist çerçevedeki çıkışların devletten çok sert tokat yemesinin bir sonucu olarak görebiliriz. Bu durum aslında düzenle ilişkileri ve sosyal konumları itibariyle geniş bir kesimin dışta bırakılmasına yol açmıştır. Öte yandan, Barzani'nin kısmen haklı sebeplere dayanan telkinlerinin de etkisiyle temkinli bir çizginin esas alınması kitlelere dönük bir yönelişin önünü baştan almıştır. Bu bakımdan TKDP'nin geleneksel damarı toparlama ve açık siyaset sahnesindeki kişilikleri sınırlı ve ürkek bazı adımları atmaya zorlama dışında büyük bir etki yaratmadığı görüşündeyim. Soru içinde yer almamakla birlikte, TKDP'nin 1970'te yaşadığı bölünmenin bununla bağlantılı olduğunu ve geleneksel çizginin gençlikteki kabarışı kucaklamak bir yana, gelişmelerin peşinden sürüklenerek bir "duruş"u bozduğunu eklemek isterim.

Cevap 23:

Doğu Mitingleri reformcu Kürt çıkışlarını gerçekten de ulusal-siyasal bilince doğru taşımada çok önemli bir dönemeçtir. Çok da planlanmamış ve kendiliğinden bir hareketin bütün özelliklerini taşır; bir yandan sıçrayan kıvılcımlarla küçücük yerli siyaset odaklarını tutuştururken, diğer yandan dağınık öncü unsurların ilişkilere girerek örgütlenme yoluna girmesini sağlamıştır. Hareketin bu sıçramasına tekabül eden DDKO'ların özellikle yerel şubeleriyle açtığı "dernekleşme" eğilimi sonraki yıllarda Kürt hareketinin yarı-legal bir zemine oturmasında önemli bir rol oynamıştır. Kendiliğindenci her hareket gibi bağrında olumlu ve olumsuz yönleriyle birçok unsur taşıyan bu süreç akademik bir araştırma konusu olmaya çoktan adaydır.

Cevap 24:

Bana göre TİP aslında TKDP'nin kucaklayamadığı geniş bir çevrenin siyasete girmesini sağlayan bir alan açma işlevini görmüştür. İdeolojik-siyasal çizgisinin ötesinde, solun Türkiye'de ilk kez halka yakınlaşma eğilimini temsil etmesi, TİP'i Kürtler açısından da ayrı bir yere koymayı gerektirir. Kürt kadrolarının bir tür siyasal-örgütsel eğitim gördüğü ve üst kademelere kadar çıktığı bu yapılanma Kürt sorununu programına alarak bir bedel de ödemiştir. Dolayısıyla "geleneksel Kürt siyasi hareketine Kemalizm ile hesaplaşmayan 'sol' argümanlı bir müdahale" olarak değerlendirilmesini haksız buluyorum. Aybar-Boran çekişmesinin net bir çerçeve taşımasa bile geleneksel kalıpları tartışma gündemine getirdiği açıktır; partili Kürtlerin bu olaydaki saf tutuşu da bir göstergedir. Ancak Türkiye'deki genel siyaset yapısının Kürt toplumunu etkilediği doğrudur; solu da kapsamak üzere bu konuya 44. soru çerçevesinde döneceğim.

www.arsivkurdi.org

Cevap 27:

Tartışmanın gündeme gelmesinde belirleyici etken elbette Kürt dinamiğinin Türkiye siyasetine ağırlıklı bir güç olarak girmesidir. Kürtlerin daha önce zaten yok sayıldığı ve deyim yerindeyse kaderiyle baş başa bırakıldığı dönem geride kalmıştır. Bir ironi ve belki de parodi olarak, CHP'nin bile 1973 "Ak Günler" programına Yugoslav modeli görüşünü koyduğunu hatırlamak yeterlidir. O dönemdeki gelişmeyi ikili bir süreç olarak görmek gerekir: Bir yandan Kürtlerin çeşitli kanallardan siyasete katılmasının alanı bir ölçüde açılmıştır, diğer yandan "müesses" yapıların Kürt sorununu programlarına almalarının önünde katı ideolojik-kurumsal kısıtlamalar vardır. Kürt gençlerini ve aydın çevrelerini haliyle sıkıştıran bu gerilimli baskılar, esas itibariyle "siyasal program" konusunda yaşanan büyük kafa karışıklığını "ayrı örgütlenme" platformunda çözme arayışını getirmiştir.

Daha ziyade ayrı örgütlenmeyi Marksist bir gerekçeye oturtma arayışının ürünü olan "sömürge" tezinin resmî kalıplardan kopma, bağımsız davranma ve kendi sorunlarına odaklanma yönünde bir işlevsellik taşıdığı söylenebilir. Ama bu yaklaşımın "siyasal program" sorunsalını çözmediği, daha "ileri" bir görüntü vermesinin sahte olduğu ve aksine geleneksel Kürt damarının böyle bir tez olmaksızın geliştirebildiği "Kürdistan'a otonomi, ülkeye demokrasi" gibi yalın bir hattın bile gerisine düşmeyi getirdiği kanısındayım. Çünkü bu tezin doğal sonucu dünyada sömürgeciliğe karşı çeşitli mücadele modellerinin doğru uyarlanması ve her program için kaçınılmaz olan somut durum tahlilinden uzaklaşılması olmuştur. Şu anda çok geniş yelpazeli çözüm modeli arayışlarının sürmesi girilen çıkmazın bir sonucudur. Ayrıca kişisel olarak, Kürdistan'ın konumunu hangi tipte olursa olsun sömürge statüsüyle açıklamanın doğru olmadığı görüşündeyim; doğrusunun ne olduğu ise kafa yormayı gerektiren bir konudur.

Cevap 28:

Bazen basitmiş gibi görünen bir konuda seçilecek yol çok büyük bir dönemeci getirir; DDKO'nun 12 Mart dönemindeki siyasi savunma çizgisi de böyledir -üstelik esas itibariyle kimlik, dil ve tarih konularına ağırlık vermesine karşın. Hangi çapta ve düzeyde olursa olsun, bu mücadeleye emeği geçmiş olan herkesi saygıyla anmak gerekir; içinde olmadığım bu süreçteki tartışmalarla ilgili değerlendirmeyi bizzat yaşayanlar herhalde yapmışlardır, yapacaklardır. Ortaya çıkan dava dosyasının asıl önemi, 1970 sonrasında radikalleşen Kürt gençlik hareketine bir "doğrultu" vermesidir. Böyle bir doğrultu olmasaydı, Kürt gençliğinin önemli bir kesimi daha o dönemde boş cereyanlara kapılıp heder olabilirdi. Cezaevi koşullarındaki saflaşmaların mahiyetini tam bilmemekle birlikte, kendi kuşağıma etkileri açısından bu konuda bir görüşümü belirtmek isterim: Kimi zaman hemşerilik ya da bölge bağlarının bile devreye girebildiği bir grupçuluk zih-

www.arsivakurd.org

niyetinin aynen dışarıya taşınması örgütsel birlikteliğe varabilecek sağlıklı bir ideolojik-siyasal yapılanma sürecinin önünü daha baştan kesmiştir. Siyasal tecrübe bakımından toy gruplaşmaların bir anda derme çatma "örgüt"lere dönüşüvermesinde ve daha sonra üst üste bölünmeler yaşamasında bu mirasın herhalde önemli payı vardır.

Cevap 101:

Kawa değişik kaynaklardan beslenmiş çeşitli unsurların pratik mücadele koşullarında bir araya gelip kümeleşmesinin ürünüdür. Genel çerçevesini 31. soruda kendimce vermeye çalışacağım radikal gençlik damarının tezahürlerinden ve mecralarından biridir. Ankara DDKD içinde o sırada Kürt gençliğe yön vermeye çalışan "dergi" ve "parti" çizgilerine çeşitli gerekçelerle muhalefet eden bir kesim ana gövdesini oluşturmuştur. Bu kesimin görüşlerini ifade eden broşürümsü ilk metin ana hatlarıyla bağımsızlık amaçlı Marksist bir Kürt hareketi oluşturma hedefini içerir. Ama bu ilk kümeleşmenin temel ilkeler etrafında bir siyasal çerçeve belirlemesini sağlayan aşama, başka çevrelerin de katılımıyla Eylül 1975'te sonuçlanan bir dizi "tartışma toplantısı"dır. Bu toplantılarda önceden belirlenmiş bir gündemle dünyadaki durum, sömürge tezi, Kürdistan tarihi, geçmiş siyasal hareketlerin analizi, ittifaklar sorunu, örgütlenme gibi birçok konu tartışılmıştır. Çin modeline dayanan geniş cepheli bir ulusal kurtuluş, çizgi olarak özetlenebilecek siyasal çerçevenin daha sonra başta İstanbul'da olmak üzere yakın gruplarla da tartışılmasıyla bu birliktelik genişlemiş ve çok kısa sürede işçi, köylü, esnafı da kapsayan yerel unsurları bünyesine almıştır.

Bu yapının özelliklerinin başında bir önder hareketi olmaması gelir. Kendiliğinden benimsenen Kawa adı sanki bu özelliği yansıtır; tıpkı Zapatista hareketinde olduğu gibi efsanevi bir figür belirleyicidir. Buna bağlı olarak Kawa kendi içinde demokratik işleyişi yürütebilmiştir, hatta bir ara bütün yönetim kadrosunun değişmesine varacak bir ölçüde. Harekete damgasını vuran ikinci özellik "halk arasında çalışma" anlayışına yansıyan kendiliğindenci mahiyetidir. Militan eylemciliğin, yoğun kadro yetiştirme çabasının ve halkın sıradan işlerini kovalamanın içiçe geçişinde bunu görmek mümkündür. Kendiliğindenci sürüklenmeyle belki tezat sayılabilecek bir başka özellik, hareketin teoriye meraklı oldukça geniş bir "okumuş" kesimi barındırmasıdır. Esasen kendisini asla bir parti saymayarak önüne siyasal inşa görevini koymasına karşın, Kawa küçümsenmeyecek bu birikimi gerçek anlamda bir siyasal çalışmayla değerlendirmekten çok uzak kalmıştır. Son bir özellik olarak, Kawa'nın geleneksel Kürt milliyetçi damarına yakın durmayı seçmiş olmasını belirtebilirim; Irak'taki Sovyet politikasına tepki temelinde gelişen Maocu yönelişi büyük ölçüde bununla ilgilidir.

Cevap 102:

Bana göre bu bölünmenin kaynağı aslında hareketin kendiliğindenci ma-

www.arsivakurdi.org

hiyeti ile temel görev olarak belirlediği siyasal inşa arasındaki çelişkinin 1977'den itibaren yarattığı tıkanmadır. Bunun aşağı yukarı bütün Kürt grupları için geçerli olduğu söylenebilir. Belirgin bir siyasal programın ortaya çıkmayışı, hareketin topladığı gücü yönlendirmesini zorlaştırdı ve çıkmazı örgütsel yöntemlerle çözme arayışı bizi kuruluştakine benzer bir tartışma zemininden uzaklaştırdı. Bunun yerine Çin-Arnavutluk ayrılığının bize yansıtılan "*Üç Dünya Teorisi*" gerekçesi, izlenecek yola ilişkin farklı eğilimlerin güya çatıştığı bir ideolojik nokta olarak öne çıktı. Kesin çizgilerle ayrılmamakla birlikte bu eğilimler kabaca hareketin gidişatını durdurarak dar bir kadro çalışmasına ağırlık vermeye ve siyasal inşayı tamamlanmış sayıp daha pratik ileri adımlar atmaya dönüktü. Açıkça ifade edilmediği için bu ayrımın Kürt hareketinin daha o dönemde başlayan yönelişinden duyulan tedirginlik ile bu yönelişe katılma istekliliği arasında olduğunu söyleyemiyorum. Ama iki kesimin sonradan gösterdiği gelişim seyri bunu doğrular gibidir. Kişisel kanaatim Dengê Kawa'nın sonuçta atalete düştüğü, Kawa-Red'in ise başıboşluğa savrulduğu yönündedir.

Cevap 103:

Ferit Uzun'un katledilişi böyle bir saldırıyı beklemediğimiz (dolayısıyla hiçbir tedbir de almadığımız) bir ortamda gerçekleşti. Daha cenazeyi kaldırma sırasında bize ulaşan ilk bilgiler o zamanki adıyla Apocuların bir saldırısı olduğu şüphesini uyandırdı. Daha sonra değerlendirmemiz Bucak ailesinin karıştığı bir karanlık tertip noktasına döndü; ama kesin bir sonuca varamadığımız için bunu açıkça ifade edemedik. Bizi bu kanıya dayanarak bir hareket tarzına girişmekten alıkoyan etken, söz konusu bildiride belirtilen "kaos ortamı" tahlilidir. Kendim olayın esasını Paşa Uzun'un (muhtemelen mahkemelerdeki itirafları öğrenerek) sadece yanılıyor olabileceğimiz uyarısında bulunmasından sonra, hapisten çıkmamın ardından avukatların aktardığı bilgilerle öğrendim. Bir bölümünü okuyabildiğim açıklamalardan ve yazılardan Apocuların bir örgütsel karar sonucunda tasarlayarak bu cinayeti işlediğini ortaya çıkarmış durumdadır.

Ferit Uzun'un kaybı Kürt toplumu için bir değerin heba olmasıdır. Üstelik siyasal husumete bağlanacak hiçbir gerekçesi yoktur; Apocuların olayı üstlenmekten kaçınması ve daha sonra da örtbas edici bir tutum takınması bu yüzdendir. Bu cinayet ile daha sonra Siverek'te yaşanan olaylar arasında bağlantılar kurmaya çok açık bir du rum vardır. Ama öncelikle "karar" mekanizmasının açıklığa kavuşması gerekir ve bu da işin içinde olanların sırtında bir tarihsel vebaldir.

Cevap 29:

Küçük bir not olarak Nâsır ve Baas arasında bir özdeşleştirmenin yanlış olduğunu belirtmeliyim. Nâsır uluslararası dengelerde bağlantısızlık çizgisiyle rol almış ve Arap milliyetçiliğini değişik bir felsefeye oturtmaya çalışmış (bir hayli Mısır'a özgü) bir figürdür; Baasçılarla çekişmesinin etkisiyle

www.arsivakurdi.org

de olsa Kürt hareketine ciddi bir yakınlık göstermiştir ve fikirleri Kürt milliyetçi çevrelerinde yankı bulmuştur. Ortadoğu'nun devlet ideolojileri arasındaki benzerliklere geçmeden önce, 20. yüzyıl boyunca dünyanın bütün orta boy yoksul ülkelerinde Türkiye'nin Atatürk'ünden İran'ın Şah Rıza'sına ve Tunus'un Burgiba'sına, Çin'in Çan Kay-şek'inden Arjantin'in Peron'una kadar uzanmak üzere modernleşmeci totaliter (Bonapartizmin karikatürü sayılabilecek) rejimlerin yaygın bir ortak payda olduğuna işaret etmek gerekir. İttihatçı kökenli Kemalist ideoloji ile Nazi ilhamlı-Sovyet aşılı Baasçı ideoloji farklı tarihsel koşulların ürünü olmakla birlikte, devlet yücelticiliği, önder putlaştırması, tepeden inmecilik ve sosyal mühendislik gibi ortak yönler taşırlar. Kutuplar arasındaki çekim diyalektiğinin (çarlık istihbarat örgütü Okhrana ile Bolşevik hareket ve İsrail devlet felsefesi ile FKÖ ilişkilerinde olduğu gibi) Kürt siyasal hare- ketlerinde de işlediği ve bazı izdüşümleri bıraktığı elbette söylenebilir.

Cevap 30:

Bu konuya 1950'lerin sonlarından başlayarak günümüze kadar uzanan geniş bir perspektiften bakmanın gelişme sürecini ve gidişatın yönünü daha iyi anlamayı sağlayacağı görüşündeyim. Türkiye'deki Kürt hareketinin genel reformcu karakteri 1970'ten itibaren dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle radikal tepkileri besledi ve yeni arayışları getirdi. Esas itibariyle gençleri ve aydınları içine alan bu radikalleşme dalgası çok hızlı ve karmaşık bir siyasal sıçramayı doğurdu. (Bu durum geri sosyal yapıya sahip Rusya'nın 19. yüzyıl sonlarında Avrupa'nın en canlı siyasal arenalarından birine dönüşmesine bir bakıma benzetilebilir; ama anarşizm akımını bile felsefi doruğa taşıyan ve harikulade bir edebiyat yaratan o ortama oranla son derece sığ kaldığını hiç unutmamak gerekir.) Genel radikal çizgi halka dönük bir yüz taşımakla birlikte esasen halktan kopuktu; bunun sonucunda da oturmuş siyasal akımlar için mutlaka gereken uzunca bir doğal seyri dörtbeş yıla sığdırmaya kalkışma gibi bir yönelişe girdi. Küçümsenmeyecek bir güç birikimi yetersiz bir siyasal önderlik altında başıboşluğa savrulunca, oluşan beklentilere en uygun siyasal mecraya haliyle aktı.

Bu genel gelişim sürecinde farklı siyasal grupların ortaya çıkışı (önceki bir soruda değindiğim gibi) toparlayıcı ve tecrübeli bir siyasal aklın yokluğundan kaynaklandığı kadar, bizzat hareketin kendiliğindenci ve dinamik doğasıyla da ilgilidir. Esasen çeşitli kümeleşmeler arasında fikri dirsek temaslarının, derinleşmeye yöneltici tartışmaların ve görüş alışverişlerinin 1977'e kadar bile sürdüğü söylenebilir; ayrıca bu çok sesli ortamın sonraki döneme oranla çok daha canlı ve verimli bir siyasal hava doğurduğunu da olumlu bir not olarak düşmek gerekir. Gelişmeye sekte vuran yön ancak bir siyasal programla derlenip toplanabilecek bir örgütsel birlikteliğe ya da en azından ortak davranış zeminine varılamayışıdır; bunu da özünde Kürt toplumunun siyasal olgunluk düzeyi-

www.arsivakurdi.org

nin böyle hızlı bir radikal dalgayı kaldıramayışına bağlamaktayım. (Acaba büyük Kürt şair Cigerxwîn'in şiir serüveni geçirdiği evrelerle ve işlediği temalarla daha geniş zaman diliminin bir özetini verir mi?)

Dönemin Kürt siyasal örgütleri, grupları arasında daha çok öncelikli siyasal hedef, mücadele tarzı ve sosyalizmin yorumu noktalarında yoğunlaşan ayrılıkları bugün tartışmaya girişmenin hiç de anlamlı olmadığı görüşündeyim. Aksine, bir ölçüde bu noktaları da kapsamak üzere, dönemin genel karakterini, eğilimlerini ve anlayışlarını hemen her grubun değişen derecelerde ve kendine özgü biçimlerde barındırdığını görmek herhalde daha aydınlatıcı olacaktır.

Burada herhangi bir övgü payı çıkarma kaygısı taşımaksızın sırf bir bilgi olarak kayda geçmesinde yarar gördüğüm bir hususu belirtmek isterim. Sovyet sosyal-emperyalizmi konusundaki ısrarcılığıyla "kavgacı" ve "eleştirel" bir görüntü veren Dengê Kawa 1978'den sonra gücünün yettiği ölçüde birleştiriciliği vurgulamıştır; ama kendi çizgisine ve mantığına göre "Sovyetçi" grupları TKP'yle bağları ölçüsünde ve PKK'yı da "serüvencilik" yönüyle bu genel cephenin dışında görmüştür. Rizgarî içinde ortaya çıkan bölünmede tarafları sağduyuya çağıran yazılı belge ve görüşme kapılarını açmaya dönük cılız girişimler bu tutumun kanıtlarıdır.

Cevap 33:

Geçmişte de işlerlik taşıyan aynı bağlantıların o zaman açıklıkla ortaya çıkmamış olması, görünen devlet ve derin devlet arasındaki sınırların çok geçişken olmasıyla ve ikisinin sıkı sıkıya örülü bir yapı taşımasıyla ilgilidir. Bugünkü tablonun farklılığı devlet katını da saran ciddi bir çatışmadan dolayı ağlarda ortaya çıkan parçalanmanın sonucudur. Bence en ilginç gelişme statüko koruyuculuğunun öteden beri devle- tin rükünleri olarak görülen "seyfiye", "mülkiye", "adliye" ve "ilmiye" kesimlerinde nasıl yuvalandığını gösteren ilişkilerin yumak gibi çözülmeye başlamasıdır. Bu hesaplaşma hangi noktaya kadar gidersе gitsin, sonuçta kaçınılmaz bir değişim yaşanacaktır. Davadan çıkan ipuçlarının geçmişe dönük olarak siyasal gelişmelere yeni bir bakış getirmesine iki örnek verebilirim: Doğu Mitingleri'nin sonrasına denk gelen malûm "komando" harekâtı hep bir gözdağı girişimi olarak görülmüştür. Şimdi bana öyle geliyor ki, 1971 darbesine zemin yaratma yolu önce bölgede denenmiş, ama daha sonra 15-16 Haziran olayları üzerine kışkırtma için mümbit görünen gençlik hareketine dönülmüş olabilir. Aynı şekilde 1980 öncesinde Kürt gruplarının yarı-legal yapılarla serpilmesine bir bakıma göz yumulması hareketin potansiyelini açığa çıkarma, olgunlaşmadan bir meydan okumaya girmesini sağlama ve Türkiye genelindeki muhalefet çevrelerinden ayrışmasını derinleştirme gibi bir amaca yönelik olabilir. Daha sonraki gelişmelerde böyle bir ihtimali düşündürtücü yanlar vardır.

www.arsivkurdi.org

Cevap 35:

Türk toplumunda sadece Kürtlere karşı değil, azınlık kalıntılarına, örtük olarak her türlü etnik-kültürel topluluğa ve genel olarak yabancılara karşı takınılan söz konusu tutumun Türk devletinin kuruluş şartlarına bağlı tarihsel ve siyasal temelleri vardır. Osmanlı tebaası çeşitli Müslüman topluluklar Anadolu'ya sığınmak durumunda kalmış, "tehcir" ve "mübadele" uygulamalarıyla bu topraklardaki nüfusun beşte biri temizlenirken geniş çaplı bir mülkiyet yağmasına girişilmiş, Kürtler sindirilerek cendere altına alınmış ve eğitim, kültür, asker ocağı gibi alanlarda yoğun bir ulus inşası yürütülmüştür. Böyle bir sürecin yaşanmış olması "vatan" kavrayışında bir özgüven eksikliği yarattığı gibi, bastırılan bir suçluluk psikolojisine yol açmıştır. Bu da resmî devlet ideolojisinin toplumda kök salmasını kolaylaştıran bir zemindir. Genel olarak siyaset, fikir ve üniversite dünyasının resmî kalıplar içinde kalması devletten beslenme tarzıyla yeni boyutlar kazanan "kapıkulu" geleneğiyle yakından ilgilidir; sol açısından ise İttihatçı köklerin yanı sıra SSCB'nin Türk devletine karşı izlediği politika (Kemalizm ve Stalinizm arasındaki ilginç felsefi yakınlıktan dolayı) önemli bir etken olmuştur. Ama bu genel saptamalar toptancı bir suçlama retoriğine ve gelişmelerin tarihsellik yönünü gözardı eden bir tutuma yönelmeyi getirmemelidir; sonuçta ortaya çıkan yapı sosyal dinamiklere bağlı bir tarihsel olgudur ve bağrında aykırı yönleri de taşımaktadır. Böyle yapılar kalıcı ve statik olamaz. Hareket noktası her somut durumda sosyal evrimin gidişatı olmak zorundadır.

Cevap 36:

Kürtler açısından değişimleri görmek için bir karşılaştırmadan ziyade aslında dönüşüm sürecindeki halkalara ve eklentilere bakmak daha ışık tutucu olabilir. Örneğin, 20. yüzyıl başlarındaki Kürt "rönesans"ı siyasal statü yönünde bir kazanım sağlamış olsaydı, daha sonraki gelişmeler farklı olabilirdi. Osmanlı düzeninin farklılıklara hoşgörü eğiliminin son yıllarda ortadan kalkmaya yüz tutması Cumhuriyet Türkiye'sine bir miras olarak geçmiştir. Aynı şekilde Kemalist kadroların iskân politikasının esasları Osmanlı yönetiminin çok ustalıkla kullandığı bir yönteme dayanır. Öte yandan cumhuriyet rejiminin Türkleştirme politikası Osmanlı düzeninde örneği olmayan kendine has özellikler taşır. Kürt bölgelerinde devlet varlığının kurumsal bir yapıya kavuşması cumhuriyet dönemine denk gelir.

Cevap 38:

Bu konuya 18. soruda cevap verdiğimi sanıyorum. BM'nin yapısında devletsiz milletlerin temsiline olanak sağlayacak bir değişim talebi bana gerçekçi gelmiyor. Her şeyden önce böyle bir temsilin mekanizması bir sorun olarak karşımıza çıkar. Buna karşılık Kürtlerin çeşitli platformlarda uluslararası ağırlık kazanması dolambaçlı olsa bile daha sonuç alıcı bir alan

www.arsivekurdi.org

açar. Yılmaz Güney'in bir sinema temsilcisi olarak etkisi çok daha büyük olmaz mıydı?

Cevap 39:

Irak'taki siyasal kazanıma çok zorlu bir uluslararası dengede varılmıştır. Bu süreçte ABD'yle ilişkilerin "nesne" den "özne"ye geçiş yönünde bir mesafeyi de içerdiği görüşündeyim. İşgal sonrasında çok yönlü ilişkilere girilmesini, dış ekonomik bağlantılara önem verilmesini ve bölge devletlerine karşı hassas bir politika izlenmesini doğru bulmaktayım. Herhangi bir akıl vermenin bana düşmediği kaydıyla, halktan halka ilişkiler düzeyinde dünya kamuoyuna açılmanın ve Kürdistan'ı tanıtmanın yeterli olmadığını söyleyebilirim.

Cevap 40:

Bildiğim kadarıyla Kürt Federe Hükümeti "*uluslararası sömürge*" tezini esas alarak hareket etmiyor. Barzani'nin "Topraklarımız her Kürt'ün yurdudur", "Kürtlerin kendi kaderini belirleme hakkı vardır" ve "Birleşik Kürdistan şu anda bir hayaldir" sözleri bence ilişkiler açısından yeterli bir çerçevedir. Kürt hükümetinin diğer parçalardaki siyasal güçleri yönlendirmeye çalışması doğru değildir. Irak'taki mevcut yapının sağlamlaşması başlı başına komşu ülkelerde Kürt sorununun çözümünü kolaylaştırıcı bir etkendir; bütün Kürt hareketlerinin bunu gözeten bir politika izlemesi gerektiği görüşündeyim.

Cevap 41:

Birer simgeye dönüştürülen kavramlar üzerinden tartışmak Ortadoğu toplumlarının kötü bir huyudur. Türkiye'deki Kürt siyasal hareketinin temel zaafının siyasal programdan yoksunluk olduğunu belirtmiştim. Belirttiğiniz "Kürt meselesi nedir?" ve "Kürtler ne istiyor?" soruları gerçekten bir program için temel çıkış noktalarıdır. Birinci soru tarihsel perspektifle bir toplumun bulunduğu gelişim evresinde çözülmesi gereken çelişkiyi/çelişkileri ortaya koymayı, ikinci soru ise toplumun nabzını tutarak ve sosyal analize dayanarak bir temel siyasal hedef belirlemeyi gerektirir. Bu noktalarda berraklığa ulaşılmasından sonra hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili kısa, orta ve uzun vadeli birçok politika belirlenebilir. Görebildiğim kadarıyla Kürt sorununu Türkiye'nin siyasal çerçevesi içinde tanımlama ve çözmeye çalışma eğilimi ağır basmaktadır. Böyle bir yaklaşım öncelikle Türkiye için nasıl bir sistem öngördüğünü ve Kürtlerin bu sistem içinde nasıl yer alacağını ortaya koymak zorundadır. Bu genel çerçeve ekonomiden eğitime, kültürden dış politikaya, çevre sorunlarından kadın haklarına vb. kadar uzanan bir dizi alanda somut taleplerle doldurulmadıkça havada kalır. Aktif siyasetle uğraşmayan biri olarak, sadece konuya yaklaşımla sınırlı bir görüş belirtebiliyorum. Bana göre Kürtlerin özgür iradesiyle ve Türkiye toplumundaki genel mutabakatla varılacak her türlü çözüm sosyal gelişime uygundur ve siyasal bakımdan meşrudur.

Cevap 48:

Türkiye Kürtleri ve hatta Türkiye açısından PKK çeyrek yüzyılı aşkın bir

www.dersimkurdi.org

süreden beri siyasal gelişmelerde ağırlıklı rol oynamış bir olgudur. Böyle bir olgu 1980 öncesi Kürt siyasal hareketindeki gidişatın bir bakıma doğal sonucudur ve Kürt toplumuyla birlikte Türkiye'nin tamamı bunun etkilerini bütün yönleriyle yaşamıştır. Önceki sorulara verdiğim cevaplardan PKK konusundaki genel tavrım herhalde açıktır; silahlı mücadele çizgisini doğru bulmadığım gibi, siyasal-örgütsel yapısı itibariyle olumlu bir rol oynamadığı görüşündeyim. Daha önce belirttiğim gibi, PKK talihsiz bir tarihsel anakronizmdir ve Kürt hareketinin odağına oturmuş olması özellikle 1990'lardan itibaren bölgedeki dengelerin değişmesiyle birlikte Kürt dinamiklerinin yönelebileceği bir gelişme seyrini engelleyici ve geciktirici, ayrıca Türkiye'de statükocu eğilimi güçlendirici bir işlev üstlenmeye başlamıştır. Ama bu değerlendirme Kürt toplumundan böyle bir hareketin çıktığı ve üstelik belirli bir kitlesel destekle varlığını sürdürdüğü gerçeğini gözardı etmeyi getirmez; aksine bu süreci anlamaya çalışmayı gerektirir.

Ancak sürecin kendisi gerçekten kapsamlı ve "uzmanlık" gerektiren bir konu olduğu için sadece birkaç noktaya işaret edebileceğim. PKK'nin Kürt siyasal hareketinde öne çıkmasında (Siverek, Batman ve Mardin çatışmalarında görüldüğü ve kendi kadrolarının bir politika olarak açıkça belirttiği gibi) "sindirme" politikasının bir rolü varsa da, asıl etken gençler, şehir ve köy yoksulları arasında oluşan siyasal beklentilere en uygun yapıyı taşımasıdır. Bu yoldan sağlanan sosyal taban aslında bir dağılma içine girmişken Diyarbekir cezaevinde maruz kaldığı vahşi tedhişle daha da kemikleşmiştir. PKK'nin silahlı mücadeleyi başlattıktan epey sonra kitleselleşme düzeyine çıkması şehir ağırlıklı Kürt milliyetçi birikimini peşine takmasının ve 1990 sonrasında güçlenen sivil-demokratik yönelişi güdümü altına almasının sonucudur. PKK içindeki önder kültünün temeli pratik işleyişte (bazen iç çekişmelerde günah keçisine dönüştürülebilen) çok sayıda küçük "Apo"ların varlığının tek ve büyük bir Apo'yu yukarıda tutmasıdır. Hareketin her türlü ilişkiyi ve kanalı ilkelere aldırmaksızın kendi politikaları doğrultusunda kullanma, bunun gerektirdiği bedellere/ödünlere kolayca uyum sağlama ve önüne çıkan engelleri, hatta bazen kendi kazanımlarını çok acımasızca harcama özelliği vardır. Başta Suriye olmak üzere çeşitli odak ve çevrelerle olan "irtibat"ları büyük ölçüde bu özellikle bağlantılıdır; böyle bir yapıdan dolayı dışarıdan güdüldüğü yolundaki görüşü aşırı bir "komplo zihniyeti" zorlaması olarak görmekteyim. PKK'nin siyasal taleplerindeki belirsizlik esasen çizgisine tepkici güdülerin egemen olmasıyla ve Kürt toplumu için bir gelecek tasarımının yön vermemesiyle ilgilidir; son zamanlarda parçalı bir görüntüye bürünmesinde örgütsel varlığını koruma refleksi öne çıkmış gibidir.

Cevap 49:

Bana göre diğer Kürt örgütlerinin etkili bir güce dönüşememesi büyük ölçüde 1980 öncesi ve sonrası siyasal gidişatın tam bir muhasebesini yapa-

www.alevivakfi.org

mamasının, sonuçta PKK'yi doğuran genel çerçeveden ayrışmamasının sonucudur. Kişisel kanaatim PKK olgusunun başka koşullarda bu grupların herhangi birinden çıkmış olabileceği yönündedir; hatta silahlı mücadelenin doğasına bağlı olarak örgütsel yapı-işleyiş bakımından yukarıda belirttiğim yönlerin daha uç noktalara varmış olup olmayacağına emin değilim.

Cevap 98:

Çatışmayı yakından bilenlerden biri değilim; bu bakımdan yorum yapamam. Sadece PDK'ye siyasal duruşundan dolayı olumlu baktığımızı ve aslında bizimle benzer görüşlere sahip grupları barındırdığından habersiz olarak YNK'yi Suriye'yle bağlantılarından dolayı "Sovyetçi" diye nitelendirerek sert eleştirdiğimizi bir bilgi olarak aktarabilirim.

Cevap 43:

Yönlendirme değil, etki altında kaldığı, hatta etkilerin sırf egemen devletlerle sınırlı kalmayarak Batı dünyasına ve Arap-İslam âlemine kadar dayandığı söylenebilir. Bunun tarihsel gelişim içinde kültürlerin, dinlerin, felsefelerin, fikir akımlarının yayılma eğilimlerine ve alışverişlere açık olmasıyla bağlantılı bir yönü vardır; bu alanlarda doğal olarak çeşitli düzeylerde dışarıdan beslenmek kaçınılmazdır. Örneğin, tek tanrılı dinleri bazı bakımlardan beslemiş Zerdüştçülük mirasını bir ölçüde bağrında taşıyan Kürt toplumunun İslam dininin etkisiyle yeni bir zihinsel şekillenmeye girmesi araştırılmaya değer bir konudur. Öte yandan, egemen ve yayılmacı devletlerin daima başka kimlikleri ve kültürleri eritici, yok edici bir yanı vardır. Kürtler bu türden etkilere hem de çok yönlü olarak maruz kalmışlardır. Böyle bir süreçte aydınların rolü ve toplumla bağı çok önemli bir etkendir; geleneksel Kürt milliyetçi damarının Kürt kültürünü taşıyan kesimlerden çıkması bir tesadüf değildir. Kürtlerin özellikle iki-dilli ve iki-kültürlü şekillenişinin en başta Kürt aydınlarında ciddi bir kişilik parçalanması yarattığı görüşündeyim; bu durum siyaset açısından kendi içimizde ve dışarıya karşı konuştuğumuz siyasal dilin bile bir ikilik kazanmasını, yer yer sahteciliğe kaymasını getirmiştir.

Cevap 44:

Müttefikler destek vermeye tam hazır güçler değil, ilişkiler kurularak kazanılması gereken güçlerdir. Ayrıca ittifak yapısı gereği belirli bir çekişme yönünü içerir ve uzlaşma zeminleri bulmayı gerektirir. Soruda belirtildiği gibi Kürtlerin destek konusunda çektiği sıkıntı ideolojik, siyasal, dinsel vb. kısıtlayıcılıklardan kaynaklandığına göre, izlenmesi gereken yol herhalde bu kabuğu kırmaya çalışmak ve buna uygun bir ifade, hitap tarzını geliştirmek olmalıdır. Somut dengelere ve nesnel koşullara uymayan ittifak arayışlarında sorunlar çıkması kaçınılmazdır. (Daha çok Türk liberal geleneğindeki özgün yerinden dolayı ilgimi çeken Ahmet Hamdi Başer'in 1960'ların başlarında *Barış Dünyası* dergisinde Kürt aydınlara seslerini

www.arsivakurd.org

duyurma fırsatını sağladığını ancak yakın dönemde öğrendiğimi itiraf etmeliyim.)

Türkiye'deki Kürt aydınlarının ve gençlerinin 1960'ların ortalarından itibaren Marksizm'le esas olarak Türk sol hareketleri aracılığıyla tanışmasının bu kaynaktaki birçok hastalığı Kürt hareketinin bünyesine taşıma gibi olumsuz bir sonucu vardır. Bu hasarı gidermek için bir yandan Osmanlı-Türkiye tarihi konusunda basmakalıp değerlendirmeleri aşacak şekilde titiz ve tutarlı araştırmalara bakmamız, diğer yandan genel olarak solun evrensel tarihini özgün kaynaklardan öğrenmemiz gerektiği görüşündeyim. Esasen Kürt toplumunun dünya kültürüyle doğrudan ilişkiye girmesi gibi bir ihtiyaç söz konusudur ve bu da büyük ölçüde Kürt dilinin her bakımdan zenginleşmesiyle bağlantılıdır.

Cevap 45:

Çelişki ve çifte standart resmî devlet politikalarının kalıpları ve dar görüşlü yaklaşımlar içinde sıkışan her akımda ortaya çıkar. Bu sırf Kürtlere dönük bir eğilim olmadığı gibi, Kürtlerin dünyaya bakışında da böyle sorunlu eğilimlerin olduğu açıktır.

Cevap 46:

Kerkük sorunu doğrudan Kürt federe yönetiminin kaderinde etkili bir rol oynamaya adaydır. Bunun ardında petrol faktörü, etnik bileşim, bölgesel ve uluslararası çıkarlar gibi değişik unsurlar yatmaktadır. Referandum sürecinin önüne dikilen engellerin aşılması doğrusu tam çözemediğim ve bir cevap veremeyeceğim çok dengeli ve dikkatli bir politikayı gerektirmektedir. Ortaya çıkması muhtemel bir uzlaşma zemininde daha ağır basan kazanımları korumayı gözetmenin doğru olacağı görüşündeyim.

Cevap 47:

Öncelikle milliyetçilik ideolojisinin kökleri itibariyle Avrupa'da ortaya çıktığı, belirli tarihsel-sosyal koşulların ürünü olduğu, yeşerdiği yerlerde özgül referanslar taşıdığı ve bir gelişim seyri izlediği unutulmamalıdır. Milliyetçiliğin genel olarak Doğu toplumlarında kök salma süreçlerinde, kaynak ülkeye ve döneme bağlı olarak şekillenen yerel akımlarda belirli sosyal kesimlerin çıkarları da rol oynamıştır. Günümüz dünya koşullarında milliyetçiliği ulusal gelişmeyle bire bir örtüşen ve mutlaka bütün toplumca benimsenmesi gereken bir ideoloji saymak kanımca doğru olmaz. Hiçbir toplumu ayakta tutan biricik temel milliyetçilik değildir; sosyo-ekonomik düzen, siyasal yönetişim ve kültürel yapılanma bakımından başka dayanaklar da devreye girer. Öte yandan milliyetçilik doğası gereği çeşitli düzeylerde ulusal çekişmelere açıktır; yakın ve canlı örnekler olarak Balkanlar ve Kafkasya öğretici derslerle doludur.

Milliyetçi hareketleri sosyal gelişim açısından oynadıkları rolü gözeterek değerlendirmek gerekir. Kürt milliyetçiliği, Kürt toplumunun karşı karşıya olduğu sorunları çözme kabiliyeti ve buna katkıda bulunma düzeyi çerçevesinde meşrudur ve sosyal geli-

www.arsivakurd.org

şime denk düşen bir olgudur. Her türlü milliyetçiliği aynı potaya koyma gibi basmakalıp bir yaklaşım pratikte Kürt dinamiklerinin Ortadoğu toplumlarında dönüştürücü etkisini görmezden gelmek demektir.

Cevap 50:

Daha önceki bir soruya konu olan siyasal program karmaşası bir yönüyle Kürt toplumundaki değişik eğilimlerin bir tezahürüdür. Hatta daha ileri giderek, Kürt toplumunda kökleri çok eskiye inen uzlaşmacılık ve direnişçilik yönlerinin bile hep içiçe olduğunu, birbirini etkilediğini ve bazen karşılıklı dönüşümler içerdiğini söyleyebilirim. Zaten egemen devletlerin bakış açısı da böyledir. Sorunun ilk cümlesine aynen katılarak, bunu sağlamanın mümkün olduğunu düşünüyorum. Ama böyle bir konseptin oluşması öncelikle Kürt toplumunun asgari ölçüde serbest düşünme-davranma ortamına kavuşmasına ve açılacak kanallarda başka görüşlere de kulak vererek tartışmasına bağlıdır. Temel ilkeler ya da çerçeve bunun sonucunda ortaya çıkabilir.

Cevap 51 :

Kürtlerin dünyadaki ve bölgedeki gelişmeleri her zaman okumasından yanayım, tabii kimi zaman yanılgılara da düştüğümüzü unutmadan. Ne yapmak gerektiğine dair görüşlerim yine çeşitli sorulara serpişmiş olduğundan bir tekrara girmemem daha iyi olur.

Cevap 52:

Esasen sorunun kendisi "büyük nüfus" ve "geniş toprak" unsurlarının tek başına yeterli olmadığı cevabını içeriyor. Tarihinin önemli bir bölümünü "avukatsız" geçiren Kürtlerin şimdi kırılmaya yüz tutmuş gibi görünen "statüsüzlük" geçmişinin sebepleri buradaki çeşitli sorulara serpişmiş durumdadır.

Cevap 53:

Sadece Kosova değil, dünyanın çeşitli yerlerindeki sorunlar bu ilkenin sırf ilgili devletlerin insaf, vicdan ve kararına bırakılmaması yönünde yeni bir yoruma yönelmeyi getiriyor. Ama Balkanlar'daki diplomatik ve askerî müdahaleler insani boyuta dayalı gerekçelerle ortaya çıkmış uygulamalardır. Bir etnik temizlik girişimi olmadığı sürece Türkiye ve İran'a yönelik benzer bir müdahaleyi doğru bulmam.

Cevap 110:

Örgütlü siyasal çalışma içinde olmayan biri olarak benden çözüm önerisi/projesi "sunma" gibi bir şeye kalkışmanın beklenmemesi gerekir herhalde; böyle bir girişimin halkı veya en azından öncü unsurlarını da içine alan örgütlü bir uğraşla ve kapsamlı bir düşünsel çabayla sonuç alabileceği görüşündeyim. (Belirttiğiniz boyutlar açısından hemşerim şair Sezai Karakoç'un Türkiye için sunduğu Yüce Diriliş Partisi programını içeriği değil, yaklaşımı itibariyle incelenmeye değer bir örnek olarak önerebilirim -sadece bir latife değil, ciddi olarak.)

Cevap 112:

Safdil bir iyimserlikten dolayı pek umutsuzluğa kapılmadığımı söyleye-

www.arsivakurdi.org

bilirim, ama insan doğasında mevcut bir özellik olarak hayal kırıklıkları yaşadığım olmuştur. Kişisel olarak biraz toplumumuzun da kaderine bakarak vardığım sonuç şudur: Hayaller ayakları yerden kesmediği ve zorluklar karşısında yılarak karamsarlık boşluğuna düşürmeye yol açmadığı sürece insanı yaşama bağlama açısından iyidir, olumludur.

Cevap 113:

Öncelikle bu metni Kürtçe yazmadığım için özür dilerim. Belirttiğim şeylerin çoğunu konuşma diliyle ifade edecek kadar anadilimi biliyorum; ama yazılı dilim ne yazık ki henüz yeterince işlek ve hızlı değil.

Kendimi Kürt toplumuna mesaj verecek bir konumda görmüyorum. Burada belirttiğim şeyler kişisel görüşlerimdir; mutlaka taşıdıkları hatalar, yanılgılar ve eksikliklerle değerlendirilmeye açıktır. Sadece benden yaşça büyük ya da benim kuşağımda olup karar makamlarında bulunanlara tek bir mesajım var: Bizler kişisel hayatlarıyla olduğu kadar siyasal sicilleriyle de dönemini kapatma ve şöyle ya da böyle tarihe mal olma yoluna girmiş insanlarız. Bütün belirtiler Türkiye Kürtlerinin kaderi açısından bir kavşağa girildiğini gösteriyor. Kürt toplumunun geleceğe dönük dinamiklerinin önünü açmak için daha özgür ve daha katılımcı bir irade beyanına fırsat ve destek vermek gerekiyor herhalde.

www.arsivakurdi.org

Ulusal Kurtuluş Mücadelesi Sürecinde Kürdistan Toplumunun Yeniden Üretiminin Öznesi Siyaset, Nesnesi de Kültürel Değerlerdir

I

Mehmet Emin Aslan

1947'de Çermik/Terbıl köyünde dünyaya geldim. Konumuz siyaset olduğuna göre, bugüne kadar olan siyasi hayatımı kısaca özetleyeyim. 1969 yılında Kürd siyasi önderlerinden rahmetli Said Elçi'nin vasıtasıyla arkadaşlarımla birlikte Türkiye Kürdistan Demokrat Parti'sine katıldım. Ulusal duygu ve ulusal bilincimizin gelişmesinde rahmetli Said Elçi ve dönemin partili olan seydaların büyük etkisi olmuştur. 1976'dan itibaren Rızgari'nin sempatizanı olarak siyasi mücadeleyi devam ettirdik. 1991'den bugüne Kürdistan Komünistleri kimliğiyle Kürdistan'ın bağımsızlığı ve Kürdlerin devletleşmesi mücadelesi alanında olma gayretindeyiz.

BÎR'in gündeme taşıdığı bu sorunlar nicel ve nitel anlamda oldukça kapsamlıdır. Bu sorunlara yaklaşım tarzına göre belirlenen taraflar arasında halen hararetli tartışmalar devam etmektedir. Birbiriyle irtibatlı olan soruları küme haline getirerek, bilincimizin erdiği kadarıyla cevaplandırmaya çalışmışız.

***

Cevap 2:

11. yüzyıl ve daha sonraları Orta Asya kökenli olup Bizans İmparatorluğu'nun Asya coğrafyasına yani bugünün Türkiye coğrafyasına yerleşenlerin dörtyüzbin(400.000) civarında olduğu söylenmektedir. Bu rakam, bugüne göre değil, yaşadığı döneme göre önemli bir rakamdır. Zaten o dönemde söz konusu olan bölgede dört milyon kadar insan yaşadığı tahmin edilmektedir.

www.arsivakurdi.org

"Türkler bu coğrafyaya Kürdlerden çok sonra gelip yerleşmelerine rağmen, Türkler Mezopotamya'yı da içine alan Anadolu'da İmparatorluk ve devlet kurdukları halde Kürdler bunu neden yapamadılar veya başaramadılar?" sorusu, sorunlu bir sorudur. Çünkü Kürdler, Kürdistan coğrafyasına başka bir yerden gelmiş ve yerleşmiş değillerdir. Bu coğrafyanın kadim bir halkıdır. Bir de soruda Kürdistan ile Anadolu ayrımı net değildir. Anadolu, Kürdistan'ın dışında ayrı bir coğrafyadır. Aynı şekilde Türkiye'den maksadımız Kürdistan'ın dışında kalan coğrafyadır. Gerçi Pontusistan, Lazistan vb. de Türkiye denilen coğrafyanın içinde kalmaktadır. O nedenle Türkiye resmi söyleminde Anadolu olarak tanımlanan Anatolia coğrafyası farklı alanları ve anlamları içermektedir. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için Gürdal Aksoy'un Komal yayınları ara sında çıkan, *Kürdlerde Anadolu Merkezci Yabancılaşma* adlı kitabına bakılmalıdır. Orta Asya kökenliler ya da Türkler Anatolia'ya doğru geldiklerinde, Kürdler, Kürdistan' da ve kendi hanedanlarının yönetiminde; örneğin Mervani Devleti'nin yönetiminde yaşamaktaydı.

Kürdler 16. yüzyılın başına kadar bağımsız mirlikler halinde yaşıyorlardı. 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başına kadar Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak halinde bağımsızlığını devam ettirdiler. Kapitalizm döneminin devletleri ile kapitalizm öncesi cemaat döneminin Asyatik-despotik devletleri nitel anlamda birbirinden farklıdır. O dönemde Kürdler, Türkler, Farslar, Araplar vb. toplumlar bugünkü anlamda ulus toplumları değillerdi ve devletleri de ulus-devlet değildi. "Doğu despotizminde önemli olan şey devlet değil, hükümdar ve adamlarıdır. Devlet bir müessese değil, güç sahibinin sıfatıdır. Çiftçi nasıl çiftli çubuklu, zenaatkâr nasıl iş yerli ve araçlı, tüccar nasıl paralı ise baştakiler de devletlidir."[1]

Cevap 3:

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını hazırlayan süreç ve koşulları anlayabilmek için önce Osmanlı Devleti'nin özelliklerini belirtmek gerekir. Konunun izahı için toplumların tarihsel evrim çizgisini kısaca belirtmeye ihtiyaç vardır. Kürdistan siyasi akımlarının büyük çoğunluğunun tarihsel evrim çizgisi konusundaki anlayışı, Stalin'in *Tarihsel Materyalizm* broşüründe belirtilen beşli şema'nın olduğu gibi kabulüne dayanır. Bu şemanın tarifine göre, tarihte her toplum; ilkel komünal toplum, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ve sosyalist toplum evresinden geçmek zorundaydı. Bu tarihsel evrim çizgisine göre, tarihte her toplum mutlaka ardışık bir sıra izleyerek bu beş tarihsel evreden geçmesi, insan iradesinden bağımsız, kendiliğinden işleyen nesnel bir sürecin gereğidir. Bu anlayışa göre, kapitalist üretim öncesi her toplum ilkel komünal, köleci ve feodal toplumu mutlaka ardışık bir sıra izleyerek geçmiştir. Yani köleciliği yaşamadan feodalizme,

[1] Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, c.1, Gerçek Yay. Nisan 1972, s. 55

www.arsivakurdi.org

feodalizmi yaşamadan kapitalizme geçilemeyeceğidir. Stalin'in bu tarifi, Marx'ın toplumların tarihsel evrim çizgisi açılımıyla bir ilgisi yoktur. Marx, *Grundrisse* eserinde kapitalist üretim öncesi toplumları genel hatlarıyla iki tür cemaat olarak değerlendirir. İlk tür cemaati, "doğal cemaat", "sürüsel cemaat" (ilkel komünal), ikincisini de "tarihi cemaat" olarak adlandırır.

Kapitalizm-öncesi tüm toplumların ana kaynağı olan doğal kökenli cemaat, yeniden-üretim faaliyetiyle tarihi süreç içinde dönüşerek üç ayrı biçimde çözülür. Birinci tip çözülüş, Asya tipi bir sınıflı toplum ya da Doğu despotizmi oluşumuna; ikincisi, Yunan ve Roma'da yaşanan antik köleci topluma; üçüncüsü de, Batı Avrupa'da yaşanan feodal toplumdur. Marx, bu eski sınıflı toplumlara ya da uygarlıklara tarihi cemaat demektedir. Marx'a göre tarihi toplumlar yani köleci, feodal ve Asyatik toplumlar, biri diğerinin içinden çıkmış değildir. Her biri, Doğal cemaatin farklı zamanlarda ve farklı tipte çözülüşünün ürünüdür. Marx, Batı'da doğal kökenli cemaat, yeniden-üretim faaliyetiyle bağrında işbölümün, özel mülkiyetin ve mübadelenin gelişmesi sonucunda çözülüp, yerine sınıflı toplum oluşumunu ve sınıfların siyasal egemenlik aygıtı olan devletin tarih sahnesine çıktığını belirtir.

Doğu'da gelişen uygarlığın ise, tamamen farklı bir tarihsel evrim çizgisinde olduğunu belirtir. Doğu'da özel mülkiyet oluşmadan, işbölümü ve mübadele ilişkileri gelişmeden ve ilkel tarım komünlerinin varlığının devam ettiği tarihsel koşullarda devlet ortaya çıkmıştır. Doğu'da sınıflı ve devletli toplum, tarım komünlerinin kolektif sömürüsü aracılığıyla oluşmuştur. Yani Batı uygarlığının (köleci, feodal, kapitalizm) egemen sınıfı özel mülkiyet üzerinde yükselir ve bürokrasi egemen sınıfa bağımlı toplumsal bir tabaka iken Doğu'da ya da Asya Tipi Mülkiyete bürokrasi, devlet mülkiyeti aracılığıyla bağımsız ve egemen bir sınıfa dönüşmüştür. Çünkü mülkiyet devlete ait olduğundan devletin egemeni ve sahibi olan bürokrasi aynı zamanda hem siyasetin ve hem de ekonominin egemenidir. Doğu despotizmi, toplumsal sınıfların siyasal egemenlik aygıtı olan bir devlet değildi. O nedenle Doğu despotizminde sivil toplum alanı yoktur. Devletin egemeni ve sahibi olan merkezi bürokrasi ya da devlet öznel öğe iken, toplum ise nesnel öğe durumundadır. Onun için yüzyıllarca Asya'da despotik devletlerin yıkılması ve yerine yenilerinin kurulması biçiminde kendini tekrarlamaktadır. İktidardaki hanedanların değişmesi, alttaki toplumları yani tarım topluluklarını hiçbir şekilde etkilemez ve aynı yaşamını tekrarlamaktadır. Despotik devletlerin yerine yenilerinin kurulmasında meydana gelen değişiklik sadece hanedanların değişmesinden ibarettir.Doğu toplumları tarihsel evrim çizgisinin hakikatini ilk olarak 14. yüzyılda Kuzey Afrika'da yaşamış büyük bilgin ve tarihçi İbni Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde açığa çıkarmıştır. 500 yıl sonra Marx, *Grunrisse* adlı eserinde Doğu toplumlarının tarihsel evrim

www.arsivakurdi.org

çizgisi hakkında aynı tespitleri yapacaktır.

Osmanlı Devleti de Asyatik-despotik sistemin uzantısı ve çerçevesi içindedir. Asya tipi mülkiyet tarzı ve Doğu despotizminde olduğu gibi Osmanlı toplumunun sosyal bileşimi, tepedeki yönetici devlet sınıfı (padişah, asker-sivil bürokrasi, ulema) ile tabandaki doğrudan üreticilerden (tarımcılar, kentlerdeki zanaatkârlar) ibaretti. Toprak mülkiyeti padişahın şahsında devlete aittir. Devletin egemeni ve sahibi olan merkez bürokrasisi; hem reaya çiftliklerinin hem de kentlerdeki zanaatçı loncalarının işle-yişini ve kurallarını belirlemekte ve sıkı bir kontrol altında tutmaktaydı. Tüm ekonomik faaliyetler, devlet tarafından düzenlenmekte ve denetlenmektedir.

Ancak Osmanlı Devleti 16. yüzyılın sonlarından itibaren yozlaşmaya yüz tutar. 17. ve 18. yüzyılda Batı Avrupa'da gelişen merkantilist politikalara karşı Osmanlı Devleti'nin despotizmi zayıflar ve tarih sahnesine ayan, derebeyi ve ağa olarak yeni asalak güçler çıkar.

Osmanlı Devleti'nin iki temel zenginlik kaynağı olarak hazine ve toprak gelirlerini ayan, derebeyi, ağa kesimi ile paylaşmak zorunda kalmıştır. 18. yüzyıldan itibaren taşradaki ayan ve derebeyleri, kendi adlarına vergi toplayabiliyor ve kendi askerî güçlerini oluşturmuşlardı. O nedenle eyaletlerde yönetimi fiilen kendi denetimleri altında tutabilmekte ve merkezden tamamen bağımsız hareket edebilmekteydiler. 18. yüzyılın sonlarından itibaren siyaseti, saray ve merkezi bürokrasi ile bu sınıfın iktidarına sonradan ortak olan ayan ve derebeyleri tarafından belirleniyordu. Yani siyasi iktidar, merkez (saray, askeri-sivil bürokrasi, ulema) ile merkezkaç güçler (ayan, derebeyi ve ağa) arasında bölünmüş durumdaydı. Siyasal iktidarın bu bölünmüşlüğü, bir resmiyet kazanmış olmasa da, çoktandır fiili bir yönetim biçimi haline gelmişti. Hemen hemen taşranın tümü merkezkaç güçlerin yönetimindeydi. Artık gündemde olan merkezkaç güçlerin merkezi tasfiye etmesi ve yeni bir despotik devletin/devletlerin kurulmasıydı. Asyatik geleneğin gereği de buydu. Ne var ki tarih sahnesine kapitalist üretim tarzı çıkmış ve dünyanın üretim sistemine dönüşme dinamiklerini bağrında taşımaktadır. Artık Asyatik-despotik devletler, sömürge ve yarı-sömürge olma sürecine girmişlerdir. Elbette Avrupa kapitalizmi Osmanlı Devleti'nin akıbetini de belirleyecekti. Avrupa kapitalizmi bir yanda Kuzey Afrika ve Balkanlar'ı Osmanlı Devleti'nin hegemonyasından koparırken, diğer yanda Asya'da merkezkaç güçlere karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemektedir. Çünkü birçok merkezkaç güçlerle ilişkiye geçme ve yönlendirme yerine, ekonomiyi merkezi düzeyde denetimine alabilmiş, Osmanlı merkezi bürokrasisi ile ilişkiye geçerek yönlendirmesi, Avrupa kapitalizmi için daha uygundu.

Avrupa kapitalizminin desteği ve yönlendirmesiyle yapılan reformlarla Osmanlı Devleti'ni modernleştirmiştir. Bu reformlarla ayan ve dere-

www.arsivakurdi.org

beylerin siyasal hükümranlıklarına son verebilmiştir.

Böylelikle taşranın yönetimi, merkezden atanan tam yetkili valilerde olacaktı. Ayan ve derebeylerin siyasal hükümranlık hakları ellerinden alınmıştı, ama 1808 Senedi İttifak anlaşmasıyla Osmanlı toprak mülkiyet ilişkilerinin yerine toprak mülkiyeti ve miras hakkının kabulü ile birlikte büyük mülk sahipleri haline gelmişlerdi. Bu reformlar, Osmanlı bürokrasisini; ne feodal toprak beyleri, ne de kapitalist çiftlik sahibi burjuvaların konumuna getirmişlerdi. Aksine onun bürokratik-despotik iktidar tekelini güçlendirmişti. Bürokrasinin iktidar tekelinin güçlenmesi ise, Almanya' dakine benzer bir ulusal kapitalist sanayileşmeye değil, Avrupa kapitalizminin bir nüfuz alanına dönüşecekti. Bürokrasinin devletçiliği ve iktidar tekelinin güçlenmesi Avrupa sermayesinin işine geldiğinden desteklenecekti. Bundan böyle siyasi iktidar mücadelesi, bürokrasinin Batı yanlısı askeri kanadı (seyfiyye) ile buna karşı olan statükocu ve din ulemaları (İlmiyye) kanadı arasında olacaktır. Yani iktidar mücadelesi; toplumsal sınıflar (soylular-serf, burjuvazi-işçi) arasında değil, egemen devlet sınıfının rakip güçleri arasındadır. Osmanlı Devleti'nin birliğinin ve güçlenmesinin savunucusu olan devlet sınıfının rakip güçleri, kendi aralarında iktidar kavgasının sürdürürlerken, diğer yandan ortak çıkarları yani sömürü düzenleri tehlikeye girdiğinde birleşmektedirler.

Kapitalizm, tüm dünyayı sömürge ve yarı sömürge konumuna getirdikten sonra dünyayı yeniden paylaşma mücadelesine girmiştir. Osmanlı Devleti de bu paylaşım savaşının bir tarafı olarak ve yenilen cephede oluşundan dolayı parçalanmıştır.

Cevap 4:

Balkanlar'da kapitalistleşmenin gelişmesi ve buna bağlı olarak bir ulusal burjuva sınıfı oluşmuştu. 19. yüzyılda Batı kapitalizminin Ekonomik ve askeri üstünlüğünün daha da gelişmesi ve genişlemesi, Balkan toplumlarında ulusçuluğun gelişmesini ve siyasal eyleme dönüşmesini sağlar. İngiltere ve Rusya Balkan bölgesinde nüfuz alanlarını genişletmek için Balkan halklarının ulusal taleplerini desteklemekteydiler. Sırbistan'da başkaldırılar 1804'ten beri başlamıştı. Romanya (Eflak-Boğdan) ve Bulgaristan'da da benzer gelişmeler oluyordu. 1828'de Osmanlı Devleti, Rusya ile giriştiği savaşta ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu savaşta Eflak ve Boğdan'ı işgal eden Ruslar, Edirne'ye kadar ilerlemişler. Doğu'da ise Kars ve Aşkale'yi işgal etmişlerdi. O nedenle Osmanlı Devleti Rusya'yla ağır barış koşulları içeren Edirne Anlaşmasını yapmıştı. Bu anlaşmanın gereği olarak, Osmanlı Devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Eflak, Boğdan ve Sırbistan yarı bağımsız hale geldiler. Bu bölgedeki ulusal bağımsızlık mücadelesi özellikle İngiltere ve Rusya'nın desteğiyle gelişerek devam etmiştir. Nihayet 1909-1912 Balkan savaşıyla bu bölgedeki Osmanlı boyunduruğuna son verilmiştir.

Kürdistan, savaş yoluyla Osmanlı

www.arsivakurd.org

devleti'nin yönetimine girmiş değildir. Kürdistan, 16.yüzyıla kadar bağımsız mirliklerin hanedan yönetimi altında yönetiliyordu. 16. yüzyılın başında Safevi Hanedan'lığının yönetiminde İran devleti güçlenmiş ve Osmanlı devletini tehdit etmekteydi. Bu süreçte Kürdler de İran devleti ile çatışma içinde olup ve İran Safevi yönetiminin baskısı altındaydı. Kendini İran devletinin tehdidi altında gören Osmanlı devleti, rakibi olan İran'a karşı Kürdlerin desteğini sağlamakla güvencesini sağlayabilirdi. İran Safevi yönetiminin yükselen gücüne karşı müttefik arayışında olan Yavuz Selim bu amaçla, Bitlisli Şeyh Molla İdris vasıtasıyla Kürd mirleri ve aşiretleriyle bağlantı kurar. Kürd mirlerinin de İran baskısına maruz kalmaları bu ilişkiyi kolaylaştırır. Kürdler statüsünü korumak kaydıyla Osmanlı yönetimiyle ittifak yaparak ilişkiye girer. Bu ilişkiyi kolaylaştıran bir neden de Osmanlıların Sünni olmasıydı. Kürdlerin 1800'lere kadar, Osmanlılarla ilişkileri özerk Kürd mirlikleri biçimindeydi. Kürdistan mirleri, Osmanlı Devleti'ne vergi, haraç gibi bir ödeme yapmaları söz konusu değildir. Anlaşmanın gereği olarak taraflardan biri savaşa girerse diğeri yardımına koşacaktır. Kürd mirlikleri; kendi adına para bastırma ve hutbe okutmaktaydı.

Avrupa kapitalizminin gelişmesi ve genişlemesiyle yaygınlaşan ulusal akımlar, Balkanları etkilediği gibi Kürdistanı'da etkilemektedir. Bu gelişmeler karşısında statüsünün gereği olarak Kürdistan'da olması gereken, özerk mirliklerin kendi aralarında anlaşarak ya da çatışarak bir hanedanın yönetimi altında merkezi siyasal otoritelerini oluşturmalarıdır. Avrupa kapitalizmi özellikle İngiltere, böyle bir girişime izin vermedi ve bu yöndeki çabaları baltaladılar.

Belirtilen gelişmelerden dolayı Osmanlı bürokrasisi, Avrupa'da tutunamayacağını bildiklerinden Asya'da tutunmaya yönelik politikalar ürettiler. O nedenlerle Osmanlı merkez bürokrasisi 19. yüzyılın başlarından itibaren Kürdistan'ı işgal ve ilhak kararı aldılar. Kurd mirleri bu işgal ve ilhak kararlarını tanımayarak Osmanlı devleti ile çatışmaya girdiler. Ancak Kurd mirleri kendi aralarında anlaşarak merkezi siyasal otoritelerini oluşturamadılar. Ayrıca Avrupa kapitalizmi ve Rusya, Kürd mirlerine karşı Osmanlı devletini destekledi. O nedenle 1806-1809 Abdurahman Paşa, 1814-1836 Soran Beyi Mir Muhammed, 1840-1847 Mir Bedirhan vb. Kürd hareketleri yenildiler. Osmanlı merkez bürokrasisi zor, şiddet, hile ve entrikalarla 19. yüzyılın yarısında Kürd beyliklerine son verip, bölgelerini merkeze bağlı birer vilayete dönüştürürken, çıkarılan yasa ile Mirlik toprak sistemine son verilir. Böylelikle Osmanlı yönetimi tarafından ilk olarak Kürdistan işgal ve ilhak edilir.

Kürdistan ile Balkan ülkelerinin statüsü farklıdır. Balkan ülkeleri Osmanlı devleti tarafından işgal edilmiş ve buraya Osmanlı idare ve toprak mülkiyet sistemi taşınmıştır. Kürdistan'ın Osmanlı devletiyle ilişkileri, Kürd mirliklerin yönetiminin rızasına dayalı olarak özerk mirlikler

www.arsivakurdi.org

biçimindeydi. Kürdistan'da Osmanlı idare ve toprak sistemi yoktu ve söz konusu bile edilemezdi. O nedenle Osmanlı devleti ile Kürd mirleri arasındaki savaş iki ayrı bağımsız ülke arasındaki bir savaştır. Bir taraf, işgalci ve ilhakçı, diğer taraf, işgal ve ilhaka karşı direnendir. Osmanlı devletinin kapitalist bir devlet olmayışı ve mevcut haliyle Asya despotizminin bir uzantısı ve çevresi oluşundan dolayı Kürdistan'ı ilhakının amacı, Kapitalist-sömürgeciden ziyade Osmanlının bir yurtluğuna dönüştürmektir.

Mirliklerin tasfiye sürecinde Kürd aşiretleri de yerleşik duruma geçtiler. Aşiret reisleri ve ileri gelenleri de büyük toprak sahipliğine geldiler. 1858 Arazi Kanunu ile Kürd Mirlikleri'nin geniş arazilerini de devletten ucuz fiyatla satın alarak topraklarını daha da genişlettiler. Kürdistan'da aşiretler arasında birlik ve düzeni, mirlerin düzeni sağlıyordu. Mirliğin tasfiyesi ile birlikte her ne kadar valiliklerin dolaysız yönetimi başladıysa da, doğan yönetim boşluğunu doldurmadı. Çünkü aşiretler Osmanlı valiliklerini kendine yabancı unsur olarak görmekte ve güvenmemektedir. Bu yönetim boşluğu aşiretlerin çekişmesini ve düşmanlıkların körüklenmesine neden olduğundan, bir arabulucu kurum toplumsal ihtiyaç durumuna gelir. Mirlerden boşalan bu arabulucu boşluğu şeyh ve tarikatlar dolduracaktır. Mirlerin tasfiyesi ile birlikte Kürdistan'da ön plana geçen şeyhlik kurumu olur. Baskı ve vergilere tepki olarak başlayan Şeyh Ubeydullah hareketi ile birlikte Kürdistan'da başkaldırı hareketlerinin liderleri şeyh ya da şeyhlik kurumundan gelenlerdir. 20. yüzyılın başında Şeyh Abduselam Barzani liderliğindeki harekete artık ulusçu anlayış yön verecektir. Bu başkaldırılar, Avrupa devletleri ve özellikle Rusya'nın karşı koymasından dolayı yenildiler.

Sorunuzun diğer boyutuna gelelim. Kürdler bir ezilen ulus olmakla birlikte siyasi akımları, ulus ve uluslaşma ya da ulusal siyaset konusunda yeteri kadar tartışmadığı söylenebilir, hatta eleştirilebilir ve eleştirilmelidir. Genel anlamda ulus sorunu konusunda iki anlayış vardır. Birincisi, ulusal sorunu tarihsel/ kültürel ölçülerle ele alan anlayıştır. Ulus ve uluslaşma sorununu tarihsel-kültürel ölçülerle ele alan anlayış burjuva ideolojisidir. Avrupa merkezci burjuva bakış açısı, her toplumun tarihsel evrimle bir ulus aşamasına varıp ve bu aşamanın ulusal devletle neticelenmesidir. Batı Avrupa toplumlarının kültürlerinin daha gelişkin oluşundan ötürü tarihsel olarak daha önce ulusal devlet aşamasına varmışlardır. Böylelikle, ayrı ayrı toplumların uluslaşmak ve ulusal devlet kurmak, tarihsel evrimin kaçınılmaz gereğidir. Dolayısıyla bu bakış açısı toplumları ve kültürleri ileri ve geri olarak aşamalandırır. Çünkü Liberalizm; tarihsel evrim ve tarihsel ilerleme teorisine dayandırılmıştır. Tarihsel evrim, toplumsal gelişmenin aileden klana, bölgesele, ülke esasından ulusa ve nihayet geleceğin birleşik dünyasına varacak bir aşamayı oluşturmaktadır. Başka bir anlatımla tüm dünyanın genişletilmiş yeniden üretimle

www.arsivakurd.org

kapitalizme dönüşeceği tarihsel evrim gereğidir. Tarihsel evrim yasası, nesneldir.

Tarihsel ilerleme de dünyanın tüm ülkelerine kapitalizmin ekonomisini, siyasetini ve ideolojisini taşımaktadır. Bu taşıma "barbar toplumları" "çağdaşlaştırma" olup bir ilerleme olarak algılanır. Liberalizme ya da modernizme göre kapitalist üretim ilişkilerinin dışındaki ülkeler, tarih dışında olan toplumlardır. Buralara kapitalizmi taşımakla yani sömürgeleştirmekle tarih içine çekileceklerdir 'tarihsel-tarihsiz halklar' ayrımını II. Enternasyonal Marxizm'i de benimseyecektir. II. Enternasyonal Marxizm'i Avrupa sömürgeci ulus devletlerini tarihsel devrimin özneleri, sömürge halklarını ise tarih dışı ya da tarihsel devrimin nesneleri olarak belirtmekteydiler. Ezen ulusları devrimci uluslar, ezilen ulusları gerici uluslar olarak ayrıma tabi tutuyorlardı. Çünkü devrimcilik ve gericilik, toplumsal biçimlenmelerin sahibi olduğu üretici güçlerin düzeyi ile ilişkilendirilmişti. II. Enternasyonal Marxizmi; bu anlayışı, ekonomik gerekircilik ya da bilimsel determinizmin teorik çercevesi içinde, tarihsel evrim kavramı yerine tarihsel devrim kavramını geçirerek yaygınlaştırmıştır.

II. Enternasyonal Marxizminin uzantısı ulusal-sosyalizm ya da reel-sosyalizm, ulusal sorunu, öznel öğesinden kopuk olarak nesnel ölçülerle tanımlar. Stalin'in *Marxizm ve Milli Mesele* adlı kitabında söylediği gibi iktisadi yaşam birliği, ülke birliği, dil birliği, ortak ruhi şekillenme vb. nesnel ölçülerden hareketle ulusal sorunu, tarihsel/kültürel bir çerçeveye yerleştirir.

Bu anlayışa göre, "insanlar bilinç ve iradeleriyle ekonomik belirlemeyi değiştiremezler" savından hareketle, sömürgeci ülkelerin sömürge ülkedeki ekonomik yatırımları bir aşamaya geldiğinde, ulusal bilinç determinizmin bir sonucu olarak gelişecektir. Sosyalizm de ancak demokratik bir ulusal devletin kurulmasının ardından kapitalist gelişimin belirli bir aşamaya varmasıyla gündeme gelir. Bu savın sahipleri, ulus ve uluslaşmayı determinist bir tarihsel evrimin sonucu gördüğü gibi, sosyalizmi de ulusal gelişimin iktisadi kalkınma modeli ve toplumsal ilerleme olarak kavrar. Böylelikle, hem liberalizm hem ulusal-sosyalizm ulusal sorunu, kendiliğinden işleyen nesnel sürecin içinde değerlendirir.

Çünkü ulusal-sosyalizm ya da nedensellik siyasetinin üzerine yükseldiği Materyalizm felsefesi, bilinci, tarihin dışında ve nesnel gerçeğin yansıması olarak algılar. Böylelikle bilinç, tarihin yapıcı, aktif bir öğesi değil, pasif bir öğe olarak sadece tarihi kaydeder. Bundan hareketle bireyselleşme, uluslaşma, ulus-devleti vb. meta piyasasının ya da mübadelenin ürünü olarak algılar, yani nesneleştirir. Buna karşın enternasyonalist sosyalizm ya da amaçlılğa dayalı siyasetin üzerinde yükseldiği Tarihi Materyalizm felsefesi, bilinci, insanların, bir toplum biçimi içinde ve bu toplum biçiminin aracılığıyla toplumsal ilişkilerini değiştirme faaliyetinden doğan bir toplum-

www.arsivakurdi.org

sal ilişkidir. Bilinç ve toplum etkileşimini geliştiren de amaçlı somut insan faliyetidir. Bilinç ya da öznellik, tarihin aktif ve yapıcı bir öğesidir.

İkinci akım ise, uluslaşma ve ulusal sorunu siyasal bir sorun olarak idrak eder. Uluslaşmanın iki öğesi vardır; özne ya da siyasi öğe ve nesne ya da kültürel öğe. Kültürel öğe; toplum ve üzerinde yaşadığı coğrafyadır. Siyaset, belli bir ülkede yaşayan toplumun ortak hak ve görevleri anlayışı üzerinde devletleşmeyi amaçlayan faaliyettir. Siyasi faaliyetle kültürel tasarımlı ülke, siyasal tasarımlı ülkeye dönüşür. Nasıl ki, sınıflı toplumların çatışma kaynağı üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki çelişkidir. Bu çelişkinin aktif değişkeni üretim ilişkileridir. Üretim ilişkileri toplumsal sınıflar arasındaki egemenlik ilişkileridir. Aynı biçimde ezen-ezilen ulus ilişkisinde ezilen ulusun kendisi, tasarımlanan ülkesi ve zenginlikleri üretim araçları konumundayken; bu değerlerin ezen ulus devletinin mülkiyetinde olması da üretim ilişkileri konumundadır. Bu durumu üreten ezen ulus devletiyle ezilen ulus arasındaki egemenlik ilişkileridir. Ezilen ulusun; coğrafyasının, zenginliklerinin ve yarattığı değerlerin mülkiyetini ele geçirme mücadelesi ulusal siyasetin sorunudur.

Uluslaşmanın nesnesi; kültürel öğe ya da toplum ve üzerinde yaşadığı coğrafyadır. Öznesi; toplumun ülke olarak tasarımladığı coğrafyasında siyasi egemen olma mücadelesidir. Ezilen ulus ekonomik, siyasal, askeri, kültürel, hukuki vb. olarak mutlak anlamda ezen-ulus devletinin egemenliği altındadır. Bundandır ki, ezilen ulusun sorunu; askeri, demokrasi, kültürel vb. değil, siyasi sorundur. Tarihsel birikim olarak ortak karakteristikler olan kültür öğesi(dil, ülke olarak tasarımladığı coğrafya vb.) ile ulusal bilinç oluşturulamaz ve toplumu uluslaştıramaz. Ancak, siyasal örgütlenme ve mücadele ile ulusal bilinç oluşturulabilir ve kültürel toplum siyasal topluma dönüşür. Ancak bu siyasi koşulda adı geçen tarihsel öğeler ulusal bilincin oluşturulmasında birer kategori olarak işlev görür. Coğrafyasının üzerindeki ezen ulusun hakimiyetine son vermek ve kendi siyasi egemenliğini yani devletini kurmasını hedefleyen siyaset, ulusal siyasettir. O nedenledir ki uluslaşmayı oluşturan siyasi öğedir.

Avrupa merkezci bakıştan etkilenen Kürd ulusal-devrimcileri, ulusal-demokratik akımları da uluslaşmayı tarih/kültür ya da ulusal/kültürel, bir sorun olarak görmektedirler. Bu anlayış, tarihsel evrimle ulusal bilincin evrimini birbirine karıştırmaktadır. Bu da, ulusal bilincin ve siyasallaşmasının çarpıtılmasına ve saptırılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Kürdistan özgülünde tarihsel-kültürel evrim zemini üzerinde yükselen siyasi akımların varacağı yer azınlık siyasetidir. Ulusal siyaset ile azınlık siyaseti farklı sorunların çözümüdür. İstanbul, Tahran, Berlin vb. yerlerede yaşayan Kürdlerin sorunu demokratik ve kültürel haklara kavuşmadır. Demokratik ve kültürel hakları olarak Kürd sorunu, azınlık siyasetinin konusudur. Kürdistan'da yaşayan Kürdlerin ve tabi

www.arsivakurd.org

ki Kürdistanlıların sorunu, siyasi egemenlik sorunudur. Siyasi egemenlik hakkı olarak Kürdistan sorunu, ulusal siyasetin konusudur. Bu nedenle Kürd ulusal hareketi bu iki sorunun çözümünü bilince çıkararak ve birbirine karıştırmadan siyaset üretmek durumundadır.

Asya ve Afrika da olduğu gibi Kürdistan'da da ulusal siyaset, I. Paylaşım Savaşı sürecinde belirir.

> "Her ne kadar 1911 yılında yer alan Çin İhtilali, Bengal'in bölünüşünün yarattığı kaynaşmalar ve daha başka yerlerde kabaran dalgalar gelecekte neler olabileceğini işaret ediyorduysa da sömürgelerde milliyetçilik 1914 yılında henüz bilinmeyen bir olaydır." "Bir ayrı çeşit, kendine özgü bir sömürgecilik sorunu teşkil eden İrlanda bir tarafa bırakılırsa Birinci Cihan Savaşı yıllarında hiçbir sömürge halk savaşı fırsat bilip ayaklanmadı ve hata önemli bir zorluk dahi çıkarmadı."[2]

Kürdistan siyasi güçleri, I. Paylaşım Savaşı'nı bir devletleşme fırsatına dönüştüremediler. Kürdistan siyasi güçlerinin büyük bir kesimi Kürdistan'ı işgal ve ilhak etmiş olan Osmanlı Devleti'ne yardım ettiler. Asya ve Afrika da ulusçuluğun gelişimi emperyalist kapitalizmle başlamıştır. Yani 20. yüzyılın başında başlamıştır. I. Paylaşım Savaşı, Ekim Devrimi ve ABD'nin politikasının etkisi de ulusçuluğun gelişmesine ivme kazandırmıştır. Kürdistan, 1920'lerde emperyalist güçlerin bir cenahı tarafından oluşturulan politikanın sonucu olarak dört(4) devlet arasında paylaştırılmış uluslararası bir ezilen ulustur. Kürdler dört parçaya bölünen Kürdistan'ı ve ezen-ulus devletlerini tanımamış ve bu statükoyu parçalamak için amansız bir mücadele vermişlerdir. Bu mücadele Koçgiri ve Şeyh Mahmud Berzenci hareketi ile başlamış, Şeyh Said, Agıri, Dersim, Barzani ve (Mehabad) Kürdistan Cumhuriyeti ile sürmüştür. Bu mücadelenin içinde modern anlamda Kürdistan Cumhuriyeti vardır. Bu mücadeleleri yönlendiren siyasetin hedefi bağımsız Kürdistan'dır ve bu siyasetlerin karakterini de Kürd kültürel değerleri biçimlendirmiştir. Bundandır ki bu mücadeleleri yönlendiren siyasetlere bağımsızlıkçı ya da geleneksel siyaset denilebilir. Doğu ve Güney KDP'ler bu geleneksel siyasetin devam eden damarıdır. Ancak Mele Mustafa Barzani ve arkadaşlarının Sovyet'lerden gelişinden sonra ve Sovyet'lerin siyasi çizgisinin etkisinden dolayı geleneksel siyaset, kendini bölgesel ya da parçalı siyasetle sınırlamıştır.

Kürdistan'da kendini modernist olarak tanımlayan ve ulusçu-devrimci akım olduğunu söyleyen PKK, YNK ve diğerleri ile ulusal-demokratik akımların bir kesimi, asgari-azami program ve aşamalı devrim teorisine dayalı siyasi anlayışlarının gereği olarak ulusal sorunu, tarihsel-kültürel evrim yönüyle ele almaktadırlar. Tarihsel-kültürel evrim zemini, azınlık siyasetinin zeminidir. Onun için

[2] Robert Emerson, *Sömürgelerin Uluslaşması*. S. 23-24

www.arsivakurdi.org

tarihsel/evrim ya da azınlık siyasetin çizgisi üzerinde yükselen siyasi akımlar; kendi örgüt çıkarı hangi olguyu ve tarihi gerektiriyorsa, ulusal hareketi o olgu ve tarihle başlatır. (Kawa'nın başkaldırısı, Ahmedê XANÎ, vb.)

Cevap 5:

Kürd ulusal hareketi, Şeyh Abduselam Barzani ve hareketi hakkında yeteri kadar araştırma yapmamış ve hak ettiği değeri vermemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Şeyh Abduselam Barzani liderliğindeki hareket, denilebilir ki ulusal siyasetin yön verdiği ilk harekettir. Bağımsız birleşik Kürdistan'ı kendilerine sabit ya da değişmez ilke kabul eden Kürdistan Komünistleri için, Şeyh Abduselam Barzani; eşit, özgür ve öznel bir Kürdistan toplumu mücadelesini veren ve bu uğurda şehit olan bir liderdir. Zaten Marx'ın tarif ettiği komünizm; eşit, özgür ve öznel toplumdur.

20. yüzyılın başında Şeyh Abduselam Barzani liderliğinde Kürdistan aşiretleri arasında bir anlaşma imzalanır. Bu anlaşma (1907), Barzan bölgesinde uygulamaya konulduğu gibi, tüm Kürdistan'da da uygulamaya konulmak istenen bir program niteliğindedir;

"* Özel mülkiyetin kaldırılması,
* Toprak dağıtımının yapılması; toprağın çiftçiler arasında bölüşülmesi,
*Gönülsüz evliliğin ve başlık parasının kaldırılması,
* Eşitlik ve adalet temelinde toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi,
* Toplumsal eğitimin yapılması, dini görevlerin yerine getirilmesi ve vatandaşlar arasındaki problemlerin çözümü için, her köyde medreseler kurmak.
* Her köyde(yerleşim biriminde) halkın bütün sorunlarıyla ilgilenecek ve çözüm getirecek bir heyetin (cemaatê rûsipîyan) oluşturulması.
* Her aşiret bünyesinde, belirlenen sorumluluk çerçevesinde hareket edecek silahlı milis kuvvetlerin oluşturulması."

Abduselam Barzani ve yoldaşları tarafından oluşturulan bu program, 1920'de Komünist Enternasyonal'in II. Kongresinin sömürgeler için devlet modeli olarak alınan Sovyet kararının içini dolduracak niteliktedir. Bu Sovyet; Roy için işçi-köylü Sovyet'i, Lenin için ise köylülük ya da emekçiler Sovyet'idir.

Şeyh Abduselam Barzani ve yoldaşları tarafından oluşturulan sosyal ilişkilerle ilgili programın hedefi; Kürdistan kültürel değerlerini Kürdistanlıların yaşam tarzına dönüştürmeye yönelik faaliyetlerde bulunmasıdır. Kürd ulusal hareketinin ekonomik-politik dönüşüm sorunu olduğu kadar kültürel dönüşüm sorunu da olduğunun farkındadırlar. Bu nedenledir ki Kürdistan kültürel değerlerini önemsemiş ve bu değerlere sarılmıştır. Geleneksel Aşiret yapıları üzerinde yükselen toplumsal örgütlenmenin temel olduğu Kürdistan'da, Kürd ulusal mücadelesinin kitleselleşmesi için, Kürdistan kültürel değerlerini hem kendilerine rehber edinmesi ve hem de kitleye taşımasının gerektiğinin farkındadır-

www.arsivakurdi.org

lar. Böylelikle, Kürdistanlıların kendileri için bir toplum olmanın siyasi mücadelesinde kültürel değerler önemli bir araca dönüştürülmüştür. Konunun anlaşılması için örneklendirmede de fayda vardır. Aşiretler arasındaki ya da aileler arasındaki anlaşmazlıkları, çatışmaları Irak devletinin mahkemeleriyle değil, Kürdistanlılar tarafından oluşturulan güvenilir heyet-cemaat yöntemiyle çözmüştür. Hayvanların silahla avlanması yasaklanmıştır. Hata yedinci ayda yumurtalık dönemi olması vesilesiyle elle bile balık avlanması yasaklanmıştır. Rastgele ağaç kesimi yasaklanmış ve ihtiyaç için kesilecek ağaçlar önceden belirlenmiştir. Erkek çocuğun ailesi iki sefer kadını ailesinden istemesine karşın olumlu yanıt alamazsa, taraflar kadı- nın ailesinden izinsiz evlendiklerinde, kadının ailesi namus davası vb. gibi olumsuz davranış içine giremezler. Çünkü bu durumda çiftlerin birbirlerine sevgi bağı ile bağlandıkları kabul edilmektedir. Kadınların berdel (berdêl) edilmesi, başlık parası vb. yasaklanmıştır. Ayrıcalık ve üstünlük belirten unvanlar (ağa, bey, paşa, başkan gibi) yasaklanmıştır. Ancak mesleklerinin çiftçi, marangoz, mele, seyda, şeyh, vb. gibi unvanları kullanabilir. Bu uygulamayı Barzan bölgesinin dışına da taşımak için gayret sarf edilmiştir. Bu kurallar bürokratik buyruklar olmayıp halkın gönüllü rızası ile uyulan kültürel kurallar haline gelmiştir.

Sonradan Mele Mustafa Barzani ve KDP, bu değerlere dayanarak siyasal mücadelenin kitlelerde kökleşmesini sağlamıştır. Ne var ki Kürdistan'da sol hareketler, Şeyh Abduselam Barzani ve yoldaşları tarafından kurallaştırılan ve Mustafa Barzani ile KDP'nin de bu kültürel değerlere sarılmasını, feodal değerlere bağlılık ve gericilikle itham etmişlerdir.

Ezen ulus devletleri, Kürdistan'ın fiili yaşamında mutlak egemendirler. Ne var ki zor ve şiddete dayalı fiili mutlak egemenlikle yetinmemektedirler. Kürdlerin bu mutlak egemenliği meşru görmelerini ve inanmalarını istemektedirler. Ezen ulus devletler için, Kürdlerin köle olması yetmiyor, Kürdlerin köle olma durumlarını kabullenmelerini, meşruluğuna inanmalarını istemektedirler. Bunun için Kürdistan'ı yıkıp yaktılar ve kendilerini efendi Kürdleri köle olarak yeniden ürettiler. Toplumsal yapının her yeniden üretiminde Kürdleri köle olarak yeniden üretmek istediler. Bunu da modernleşme ve ilerleme adına yapmaktadırlar. Doğrusu Kürdler içinde de köle olmayı belli bir dereceye kadar kabullenenler de az değildir. Bu kesimin anlayışını da oluşturan nedensellik siyasetidir. Nedensellik siyasetinin de varacağı yer azınlık siyasetidir.

Burjuva ideolojisi de iki temel öğretiden esinlenir. Tarihsel-evrim ve Tarihsel-ilerleme. Bunu yukarıda kısaca açıklamıştık.

Kapitalist üretimin dünyanın egemen üretim ilişkisine dönüşmesi ekonomik yasaların ya da evrim yasalarının işleyişi gereği olmamaktadır. Burjuva ideolojisi ve tarih anlayışının da egemen anlayışa dönüşmesi, kapitalist üretim ilişkilerinin ya da tarihsel

www.arsivakurdi.org

ilerlemenin işleyişi içinde kendiliğinden olmamaktadır. Burjuva devletlerinin zoruyla olmaktadır. Burjuva devleti; kapitalist üretim ilişkilerini, burjuva ideolojisini ve bürokratik örgütlenmeyi çağdaşlık, modernleşme, ilericilik ve bilimselliğin gereği olarak dünya toplumlarına dayatır ve benimsetir. Ezilen ulusların ve/veya sömürge ülkelerin egemenleri ve aydınları da bu ilişkileri topluma taşımanın aracıdırlar.

Kürdistan'da kendilerini Marxist sol ya da sosyalist olarak tanımlayan siyasi akımlar, siyasi mücadeleyi ve devrimi, ekonomik-politik dönüşüm sorunu olarak algıladılar. Devrim mücadelesinin kültürel bir dönüşüm sorunu da olduğunu kabullenmediler. Ulusal-sosyalizm ya da nedensellik siyasetine göre, kültürel dönüşüm bir üst yapı olarak doğrudan ekonomik alt yapıdaki dönüşüm tarafından tek yanlı olarak belirlenir. Ne var ki bu tanımlamanın muhtevası, işçi sınıfının ve ezilen ulusların kurtuluş mücadelesinin gelişmesine değil, gerilemesine, kösteklenmesine hizmet eder. Çünkü ekonomik, politik, demokrasi, kültür vb. toplumsal ilişkilerin yani insanlar arası faaliyetlerin ürünü olup, etkileşim içindedirler. Yani bu karakteristikler her biri tek başına hiçbir şeydir; ancak tüm ilişkilerin etkileşimi içinde somut bir gerçekliğe dönüşürler.

Ezen ulus devletlerinin, Kürdistan'da, ideolojik-kültürel planda yaptığı tahribatı küçümsediler. Bu ideolojik-kültürel tahribat; Kürd toplumunda kimliksizleşmeyi, tarihsizleşmeyi, kişiliksizleşmeyi üretmektedir. Kimliksizleşmiş toplum, kendi gerçekliğini ezen ulus devletlerinin gözüyle görmeye başlar. Bu da Kürdistan toplumunu özne olmaktan çıkarır ve nesne ya da malzeme konumuna getirir. Yani Kürd ulusunun kendi geleceğini tasarlayabilme yeteneğinin yok edilmesi hedeflenmektedir. Ülkesinin geleceğini tasarlayamayan bir ulusal biçimlenme, kendi toplumsal sürecinin öznesi olamaz. Ezen ulus devletlerinin ideolojik-kültürel tahribatının amacı da budur. İdeolojik-kültürel tahribatı küçümsemelerinin nedeni, bilinç eksikliği ya da ihmalkârlıktan kaynaklanmıyor. Tam tersine nedensellik siyasetinin gereği olarak, siyasi ataları olan II. Enternasyonal Marxizminin öğretisini paylaşmalarından kaynaklanıyor. Nedensellik siyaseti ve bu siyasetin etkinlik alanı içinde olanlar Kürd kültürel değerlerini feodal değerler olarak adlandırıp küçümsediler. Bu da niyetlerinden bağımsız olarak ezen ulus devletlerinin, Kürdistan'da ideolojik-kültürel planda yaptığı tahribata yardım eden birer dinamiğe dönüştüler. O nedenle Kürdistan devriminin, ekonomik-politik dönüşüm sorunu olduğu kadar kültürel-politik dönüşüm sorunu da vardır. Zaten uluslaşma, kültürel ve siyasi öğenin diyalektik bütünselliğidir.

Ulusal kurtuluş mücadelesi sürecinde Kürdistan toplumunun yeniden üretiminin öznesi siyaset, nesnesi de kültürel değerlerdir. Ancak bu siyasal kavrayışla, Kürdistanlıların bilincinde ulusal kurtuluş mücadelesi radikal bir dönüşüme uğrar. Böylelikle Kürdistan kitlesinin ulusal kurtuluş mücade-

www.arsivakurd.org

lesinin sürecine katılımını sağlar. Bu kitleyi pasif değil, aktif duruma getirir. Kürd ulusal mücadelesi aynı zamanda Kürdistan toplumunun yeniden üretimidir de. Kürd ulusal mücadelesinin sorunu, ekonomik-politik dönüşüm olduğu kadar kültüre-politik dönüşümdür de. Bu anlamda soruna yaklaşıldığında Şeyh Abduselam Barzani ve yoldaşlarının, Kürdistan kültürel değerlerini Kürdistanlıların yaşam tarzına dönüştürmeye yönelik gayretlerinin ve bu mirasa sahip çıkan Mele Mustafa Barzani ve yoldaşlarının yönlendirdiği KDP hareketinin, kültürel değerlerle bütünleşmesinin ve etkileşiminin önemi anlaşılır. Daha önemli olan kültür-siyaset etkileşiminin hangi yöne ve ne kadar büküldüğüdür. Önemli olan Kürdistan kültürel değerlerinin ulusal kurtuluş mücadelesi yönünde bükülmesidir. Ulusal kurtuluş mücadelesi, bu deneyime eleştirel yaklaşmalıdır. Bu deneyimden çıkarılması gereken ders; 1960'tan sonra KDP hareketinin, kültürel değerleri, Kürdistan bağımsızlığının yönünde değil, kısmi bağımsızlık yönünde bükmesidir.

Cevap 7-10:

XIX yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve XX. yüzyılın başında devam eden Kürd aydın faaliyetleri, ulusal değil kültürel faaliyetlerdir. Örneğin *Kürdistan* gazetesinin 1898'de yayınlanması, 1908'de Kürd Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin ve cemiyete ait bir gazetenin yayınlanması; 1912-13'lerde Kürd Hêvî Cemiyeti'nin kurulması ve cemiyete ait *Rojî Kurd* dergisinin yayınlanması faaliyeti vb. gelişmeler, birçok Kürd siyasetçisi ve tarihçisi tarafından Kürd ulusal hareketi olarak değerlendirilmektedir. Oysa söz konusu cemiyet ve yayınlar dikkatle incelenirse bu gelişmelerin ulusal bir hareket olma özelliğinden uzak olduğu görülür. Bu dönemdeki gelişmeler, faaliyetler daha çok kültürel faaliyetler olarak değerlendirilmelidir. Bu dönemdeki Kürd siyasetçileri, ileri gelenleri Osmanlıcıdırlar ve kendilerini daha çok Osmanlı Devleti ve coğrafyasının siyasi sınırları içinde tanımlamaktadırlar. O dönemin önde gelen Kürd siyasetçisi, Babanzade İsmail Hakkı'nın *Kürd Teavün ve Terakki* gazetesinde yayınlanan bir yazısı bu durumu özetler: "Biz önce müslümanız, sonra Osmanlı ve üçüncü olarak Kürdüz." Yani Kürdlük son sırada gelmektedir.

Osmanlı aydınının, kurumlarının ve siyasetinin Balkan savaşından sonra Osmanlılıktan Pan-Turanizme yani Türk milliyetçiliğine doğru evirilmesi; I. Dünya Paylaşım Savaşı'nda Alman emperyalizminin yanında yer alarak savaşa katılması ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kaçınılmaz yıkımı; Ermeni milliyetçiliğinin gelişimi ve Kürdistan coğrafyasının büyük bir kısmı üzerinde hak iddia etmesi; kültürel faaliyette bulunmuş olan Kürd siyasetçileri ve ileri gelenlerini kültürcülükten milliyetçi bir çizgiye çekmiştir. 1918'den itibaren Kürdler ulusal haklarının kabul edilmesi ve tanınması için mücadele etmeye başlamışlardır. Kürdistan Teali Cemiyeti ulusalcı hedeflerle kurul-

www.arsivakurd.org

muş ve ulusalcı faaliyetlerin takipçisidir. Örneği KTC üyesi ve Kürdleri Paris Barış Konferansı'nda temsil eden Şerif Paşa, konferansa sunduğu memorandumda Kürd devletinin kurulmasının Kürdlerin ulusal hakkı olduğunu ileri sürmüştür.

Ancak Kürdistan siyasi güçleri, savaş sonrası ortaya çıkan avantajlı durumdan yararlanıp kendi devletlerini kurma başarısını gösterememiştir. Bu başarısızlığın nesnel nedenleri olmakla birlikte belirleyici olan öznel yani siyasi nedendir. Gerek savaş öncesi ve gerekse savaş sonrası Kürd kültürel ve ulusal oluşumlarında yer alan Kürd siyasetçilerinin, Kürd sorununun çözümünü aydınlanma, bilim ve edebiyatta gerçekleşecek gelişmelerde aramaktadırlar. Özellikle 1918'in sonlarında kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti ve yayınladığı *Jîn* dergisi incelendiği zaman bu durum net bir şekilde ortaya çıkar. Savaş sonrası dönemde Kürd ulusçuları, Kürdlerin ulusal haklarının tanınması ve bağımsızlığı için faaliyetlere girişmişlerdir. Burada sorulması gereken soru bu hakkın elde edilmesi için hangi siyaset ve hangi araçlar seçmiş olduklarıdır. O dönem incelendiğinde, Kürd ulusçularının iki temel noktaya dayanarak hareket ettikleri anlaşılmaktadır:

1- Kürdlerin aydınlanması, uygarlaşması, bilim ve edebiyatta gelişmesi,

2- "Uygarlığın" ve bilimin beşiği olan Avrupa ve Amerika'ya Kürdlerin haklı durumunu anlatıp, tanıtmak ve desteğini kazanmak.

O dönemin Kürd aydınları ve ulusalcıları savaş sonrası dönemin yeni bir çağ olduğu ve uluslararası ilişkileri belirleyecek olan gücün "bilim", "akıl" ve uygarlık olduğunu: savaşın, askeri gücün yerini artık yeni çağın yeni değerleri olan öğelere -akıl, bilim ve uygarlık- bıraktığına inamaktaydılar.

O dönemin Kürd ulusalcıları "uygarlığı", "bilimi" ve "aklı" temsil eden Avrupa'nın -daha doğrusu Britanya, Fransa ve Amerika'nın ve özellikle Amerika başkanı W. Wilson'un prensiplerine olan inançlarından- dünyayı yeniçağın 'öğelerine' uygun olarak yeniden düzenleyeceklerine inanmaktaydılar. İnanç bu olunca yapılması gereken Kürdlerin haklı, ulusal taleplerini 'uygar', 'bilimsel' bir metotla Avrupa ve Amerika'ya tanıtmak ve bu yolla ulusal hakları elde etmeye çalışmak olmuştur. Kürd ulusunun ulusal çıkarlar hedefinde örgütlenmesi ve harekete geçirilmesi için, ulusun siyasi ve askeri örgütlenmesine teşebbüs edilmemiştir, bu yönde herhangi bir adım atılmamıştır. Kürd ulusalcılarının hemen hemen bütün faaliyeti uluslararası (daha doğrusu Britanya, Fransa ve Amerika ile) diplomatik girişimlerle sınırlı kalmıştır.

Kürdistan ulusalcılarının tersine, Kürd ulusunu ezmekte kararlı ve Kürdistan'ın kuzey coğrafyasını Osmanlı Devleti'nin ülkesine dönüştürme kararına sahip olan İttihat ve Terakkiciler, Kemalist hareketi adı altında Kürdistan'da kitleleri örgütlemekle, askeri örgütlemeler oluşturmakla meşguldürler. 'Halifelik elden gidiyor'; 'Ermeniler Kürdleri yönetecek' sloganlarıyla Kürdistan da Kürdleri örgütleyen ve Kürd savaşçı güçlerini

www.arsivakademi.org

(Aşiret güçleri) yanlış hedeflere yönelten Kemalist hareket olmuştur. Kemalist hareket ürettiği siyasetle Kürdistan'ı ve Kürd ulusunu, Kürd ulusçularına kapatma başarısını göstermiştir.

Kemalizm'in bu başarısının asıl nedeni dönemin Kürd ulusçularının ulusal siyasetten yoksun olmalarından kaynaklanan ve yukarıda bahsedilen eksik ve yanlış olan görüşleri olmuştur. Dönemin önde gelen Kürd ulusçuları, aslında Kürdistan'da kitleler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Örneğin Seyid Abdulkadir, Mir Bedirhan'ın oğulları vb. Eğer Kürdistan'a bizzat kendileri gidip (İstanbul'da oturup diplomasi yapmaktansa) Kürd ulusunun siyasi ve askeri örgütlemesini amaçlasalardı, Kemalistlerin yolunu kesebilirlerdi. Bu kesimlerin ön varsayımlarına göre, siyaset, kitleleri belli bir hedef doğrultusunda örgütleyip harekete geçirme faaliyeti değildir, uluslararası diplomatik girişimlerle ilgili faaliyettir. Bundandır ki, Kürdistan Teali Cemiyeti; Kürdistan coğrafyasında Kürd ulusunu siyasi hedefler doğrultusunda örgütlemek, ulusal siyasal örgütlenmeyle Kürdleri yerel konumundan sıyırıp ulusal konuma gelmesini sağlamaya yönelik faaliyeti esas alan siyasi anlayıştan yoksundu.

Dönemin Kürdistan uluscularının hepsini aynı kefeye koymak elbetteki doğru değildir. Kürdistan toprağında ve halkının içinde olan Kürd liderleri de vardı, örneğin Alî Şêr, Alî Şan, Baytar Nurî, Seyid Rıza, Şeyh Mahmud Berzenci, Şeyh Abduselam Barzanî. Şeyh Abduselam'ın 1914'te idam edilmesi Kürd ulusal hareketinin gelişmesine büyük bir darbe olmuştur. Koçgiri'de ve Şeyh Mahmud Berzenci'nin önderlik ettiği ulusal hareketin bütün ulusal kahramanlık ve fedakârlığına rağmen yenilgisi, Kürd ulusal hareketinin gelişmesine büyük bir darbe olmuştur. 1920'lerden beri gelen bu siyasi akım, geleneksel siyaset olarak tanımladığımız bağımsızlıkçı harekettir.

Cevap 8-9-11-12-13-14-59:

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonunda Osmanlı merkez bürokrasinin politik hedefleri ve Osmanlı merkez bürokrasisinin Mustafa Kemal önderliğindeki hareketinin amacı netti. Bugünkü Türkiye siyasi sınırları içinde bir ulusal Türk devletini kurmaktı. Ulusal Türk devletinin kurulması demek; bu sınırlar içerisindeki Rum ve Pontus halklarının imhası ve tasfiyesi, I. Paylaşım Savaşı sürecinde gerçekleştirilen Ermeni soykırım hareketinin gereği olarak Batı Ermenistan ve Kürdistan'ın ilhakı ve Kürdlerin Türkleştirilmesi siyasetinden başka bir şey değildir.

"30 Ekim 1918 Mondros Antlaşması sonrası, aynı yılın sonuna dek kurulmuş ilk beş direniş derneğinin üçü Ermeni, ikisi de Rum azınlıklara karşı oluşmuştur. İlk kurulan derneklerden olan Trabzon Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin aldığı kararların başında, 'azınlıklara karşı silahla karşı konulması' maddesi yer almaktadır."[3]

Mustafa Kemal de, 8 Temmuz 1919 tarihli askerlikten istifa mek-

[3] *Yakın Tarih Ansiklopedisi*, cilt: 2, s. 27, Yeni Asya Dergisi Yayını, İstanbul, 1990, akt. T. Akçam, age, s.15

www.arsivakurd.org

tubunda da, "kurtuluş savaşının" kime karşı örgütlendiğini açıkça dile getirmektedir. "Mübarek vatanı ve milleti parçalamak tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni ama'line kurban etmemek için açılan milli mücadele uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya resmi ve askeri sıfatım artık mani olmaya başladı."[4]

Burada Kürdlerden bahsedilmemektedir. Ve bilinçli olarak birinci Meclis'in başına bir ülke adını koymadılar. Çünkü Mustafa Kemal'in politikası, Ermeni tehdidini işleyerek Kürdleri yanına çekmekti.

"Temmuzda Erzurum'da toplanan ve Büyük Ermenistan'ın kurulmasına direnme kararı alan kongre, doğu vilayetleri temsilcilerini bir araya getiriyordu. Eylül ayında Anadolu'nun bütünüyle Doğu Trakya Temsilcilerinin katılımıyla Toplanan Sivas Kongresi ise, 30 Ekim 1918'de kabul edilen ateşkes sınırları doğu sınırı Brest-Litevsk Antlaşması'yla çizilen sınırla aynıydı- dâhilinde ulusal bir Türk devleti kurma iradesini ortaya koydu."[5]

Mustafa Kemal hareketi, aynı kadrolarla ve aynı amaç ve yöntemlerin takipçisi olarak İttihat-Terakki'nin bıraktığı yerden aynı politikanın devam ettirilmesidir.

Kürd ulusal güçlerin direnmesi galip devletlerin kirli barışını zora sokmuştur:

I. Paylaşım Savaşı'nda İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafyasının nasıl paylaşılacağını 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes-Pıcot anlaşmasıyla çözümlemişti. İngilizlerin savaş hedefi Filistin, Güney Kürdistan ve Irak idi. Savaş sürecinde önemli iki siyasi değişme olmuştu. Bolşevik Devrimi'yle birlikte Rusya savaştan çekilmiş ve gizli anlaşmaların tümünü açıklamış ve bu emperyalist anlaşmaları tanımadığını ve uymayacağını ilan etmiştir. Diğer yandan ABD savaşa katılmıştı. Rusya'nın payı ABD'ye bırakılacaktı. Rusya Çarlığı'nın yıkılmasıyla birlikte Rus Orduları işgal ettiği bölgelerden çekildi ve böylece Kafkasya denetimsiz kaldı. Bu bölgeler genellikle İngiltere işgali altına girdiyse de, İngiltere'nin buradaki durumu geçiciydi. Bu bölge İngiltere'yi en az ilgilendiriyordu.

"13 Ağustos 1918'de kabinede yaptığı konuşmasında Balfour, 'Savaş sonrasında İngiliz İmparatorluğu'nun, Mezopotamya dışında herhangi bir yerde genişlemesinin doğru olmayacağına inandığını' açıklamaktaydı. İki gün sonra ise Lord Curzon, sözünü hiç saptırmadan, dünyada İngiltere dışında hiçbir ülkenin Mezopotamya ile ilgilenebilecek güçte olmadığını ve Londra'nın bu yüzden 'kapitalist, tekelci ya da emperyalist' olarak suçlanmasından herhangi bir şekilde gocunmadığını açıkladı.

Bu açıklamanın hedefi büyük ihtimalle, Başkan Wilson'un insancıl söylevlerinin ardına gizlenip 'açık kapı' politikasını dayatmaya çalışan Amerika Birleşik Devletleri idi. Bilindiği gibi bu, Amerikan özel şirketlerinin çıkarlarının dünyanın neresinde olursa olsun korunmasına yönelik bir politikaydı ve o sırada Standart Oil Şirketi'nin Ortadoğu

[4] Stefanos Yerassimos age. S. 327

[5] Stefanos Yerassimos age. S. 158-159

www.arsivakurdi.org

petrolleriyle ilgilenmeye başladığı, kimse için bir sır değildi."[6]

ABD, Rus ordularının çekildiği bölgeyle değil, Ortadoğu ve Güney Kürdistan petrolleriyle ilgilidir. Ve görülecektir ki, 1920'de ABD, Avrupa ezen ulus devletlerinin işgali altındaki sömürgelerde oluşturdukları tekelleri tanımadığını açıklayacak. "1920'den beri 'açık kapı' ilkesini savunan ABD, sömürgeci güçlerin işgal altında tuttukları topraklarda kurdukları tekelleri tanımayı reddediyordu. Bu durumda Mezopotamya sorunu gündeme gelmekte gecikmeyecek ve Stafe Department (Amerika Dışişleri) TPC'de Amerikalılara da hisse verilmesini talep edecekti."[7]

Aynı biçimde İngiltere, İtalya ve özellikle Fransa ile çıkar çatışması içindedirler.

Fransa ve özellikle İngiltere'nin Kürdistan'ı parçalama politikasına karşı başkaldırı hareketi, kendini silahlı direniş şeklinde gösterdi. Aynı dönemde İran'ın kuzeyinde İngiliz emperyalizmine karşı sürdürülen silahlı direniş sonucunda Gîlan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştu. İngiltere'nin Mezopotamya, yani Güney Kürdistan direnişini ve İran'da ki Gilan Sovyet Cumhuriyeti'nin direnişini kırmak için Sovyet desteğinden mahrum etmesi gerekirdi. Gelinen siyasi koşullarda İngiltere'nin tek başına desteği Mustafa Kemal ve Rıza Pehlevi'nin başarılı olmasına yetmiyordu. Ondandır ki, Sovyetlerin M. Kemal ve Rıza Han'ı desteklemeleri gerekiyordu. İngiltere, o güne kadar kendi yönlendirmesinde ekonomik abluka altına alınmış ve tecrit edilmiş durumda olan Rusya Sovyet'ine yaklaşacak ve Rusya Sovyet'i ile anlaşma yapacaktır. 16 Mart 1921 tarihinde RSSFC ile İngiltere arasındaki ticari antlaşmanın yapıldığı gün, Ankara ile RSSFC arasında da Moskova antlaşması yapılmıştır.

Aynı tarihlerde RSSFC, İran'la anlaşma yapacaktır. Kuzey İran'da 1915 yılından beri İngiltere'ye karşı savaşan ve 1919'larda bölgeye egemen olan devrimci güçler, Rusya Sovyet'i yardımıyla 1920'de kuzey İran'da Gîlan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmuş ve bölgeyi kontrolüne almıştı. "Savaşın yol açtığı yıkımın üzerine gelen Ekim Devrmi'nin sağladığı esinle Azerbeycan'daki ve Gîlan'daki anayasalcı güçler yeniden harekete geçti. Kuçek Han yönetimindeki Jangali (ormanlılar) diye anılan gerilalar Gilan'ın tamamını ele geçirdi. Savaş sona erdikten sonra Britanya'nın İran hükümetine dayattığı anlaşma, Britanya'ya İran ordusunun subaylarını sağlama, mali destek verme, hükümete danışmanlar atama haklarını vererek, ismen değilse de fiilen İran'ı bir himaye statüsüne indirgedi. Gittikçe güçlenen sosyalizan milliyetçi akımların belirlediği seçimler sonunda oluşan meclis, anlaşmayı onaylamayı reddetiyse de, Britanya güçleri Kuçek Han'ı durdurdular. Bolşevikler'den giderek daha çok destek alan Kuçek Han ise 1920'de Gîlan'da bir İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurmayı başarabildi; aynı yıl Azerbeycan'da kurulan

[6] Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde* Türkiye, s.327
[7] Yerasimos, age, s. Age S.327

www.arsivakurdi.org

Demokratik Parti merkezi hükümetin memurlarını Azerbeycan'dan çıkararak burada Azadistan adı altında bir özerk yönetim kurdu. Bütün bu gelişmeler İran'ın diğer bölgelerinde de yankı buluyordu. 1921'de yeni kurulmuş olan Sosyalist ve Komünist partiler, varolan dokuz sendikayı birleştirerek Sendikalar Federasyonu Merkez Konseyi kurdular... Bu koşullarda, Britanya geleneksel esnekliğiyle İran'ı fiilen himaye statüsüne sokma tasarısı yerine, ordudaki subaylardan birinin darbe tasarısını destekledi. Bu destekle Kazak Alayı'nın başına geçen Rıza Pehlevi Şubat 1921' de yaptığı darbeyle Kaçar hanedanına son verdi. Yeni yönetimin ilk yaptığı işlerden biri Sovyet yönetimi ile bir anlaşma imzalamak oldu."[8]

Simko'nun önderliğindeki Doğu Kürdistan ulusal hareketi, Kuçek Han ve Azerbeycan Demokrat Partisi ile diyalog ve dayanışma içindeydi. Gîlan Sovyet'i yıkılınca Simko önderliğindeki Kürd hareketi de yalnızlaşarak ve zayıflayarak Rıza Pehlevi'ye yenilecektir.

Moskova Anlaşması'yla Osmanlı Devlet'i ile Sovyet sınırının çizilmesi de tesadüf değil, planlı bir siyasetin uygulanmasıdır. Mustafa Kemal Kafkasya'nın Sovyetler Birliğine, Lenin de Batı Ermenistan ve Kuzey Kürdistan'nın Türklere bırakılması konusunda anlaşmış oldukları ve İngiltere'nin de bunu onayladığı açıktır. Böylelikle, Paylaşım Savaşı öncesinde Rus Çarı ile İngiltere tarafından yapılan paylaşım anlaşması farklı bir biçimde İngiltere'nin onayıyla Lenin ile Mustafa Kemal arasında yapılmış olmaktadır.

Rus-İngiliz Ticari anlaşması (1921) vasıtasıyla İngiltere ABD'ye karşı güçlendi. ABD'de Sevr antlaşması konusunda geri adım atmış oldu. Ama Güney Kürdistan petrolünden pay alma mücadelesini sürdürecektir. Bu antlaşma gereği o dönemki adıyla RSSFC İngilterenin Ortadoğu ve Hindi-Çin üzerinde hâkimiyetini sürdürmesini kabul etmekteydi. Buna karşı İngiltere, Rus Çarı'nın coğrafyasını Bolşevik Yönetimine bırakmayı kabul ediyordu.

Osmanlı bürokrasisi, Ekim Devrimi'nin yarattığı yeni koşullardan ve yeni dengelerden yararlanarak Lozan Anlaşması'yla Kuzey Kürdistan'ı ele geçirir. Ekim Devrimi'nin yarattığı dengeler devreye girmeseydi, galip devletlerin Osmanlı bürokrasisine belirlediği coğrafyanın Sevr Anlaşması'yla sınırlı kalacağı açıktı. Kürd ulusal kurtuluş mücadelesinin boğularak ezilen ulus durumuna getirilmesi, Kuzey Kürdistan'ı TC'nin sınırlarına katılması galip devletlerin özellikle İngiltere ve Rusya Sovyet'inin desteği ve onayı ile olmuştur. Ekim Devrimi'nin ardından kurulan RSSFC Brest-Litevsk Antlaşması ile Kars-Ardahan ve Trabzon'u Osmanlı'ya bıraktığı gibi yarattığı yeni dengelerle Osmanlı bürokrasisinin manevra alanını genişletmesine yönelik marifetini sergilemesine de fırsat vermiştir. Yukarıda anlatıldığı gibi 19. yüzyılın başında Osmanlı Devleti, güçsüz ve mecalsiz kalmıştı. Örneğin; Osmanlı

[8] age. cilt. 4. s. 1344

www.arsivakurd.org

Devleti, Mısır valisi olan Kavalı Mehmet Ali Paşa ile yapılan savaşta ağır bir yenilgi almıştır. Kavalı Mehmet Ali Paşa savaşın ardından Suriye ve Toros dağlarını aşarak Adana'yı aldı. Ardından Konya ovasında Osmanlı Devleti'ni tekrar ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali Paşa'ya karşı herhangi bir gücü ve direnme koşulu kalmamıştı. İstanbul üzerine yürümeye kalkışması halinde Mehmet Ali Paşa'ya İstanbul kapısı ardına kadar açıktı. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Rusya'dan yardım istemek zorunda kalacaktır. Rusya'nın araya girmesiyle, Osmanlı Devleti Mora, Girit, Suriye ve Adana'yı Kavalı Mehmet Ali Paşa'ya bırakmak koşulluyla anlaştı. 19. yüzyılın başında başta İngiltere olmak üzere Avrupa kapitalist devletleri ve Rusya Çarı, bu mecalsiz Osmanlı Devleti'ni ayan, derebeyleri ve Kürdistan mirlerine karşı hep koruyacaktır. 20. yüzyılın başında da tekrar başta İngiltere olmak üzere Avrupa Devletleri ve Rusya Sovyet'i bu sefer yıkılan ve dağılan Osmanlı Devleti'ni Kürdistan bağımsızlık hareketine karşı destekleyeceklerdir.

Sevr Antlaşması uygulamaya geçirildiği takdirde Osmanlı Devleti'nin sınırları Mondros anlaşmasının değil, bugün TC'nin resmi söyleminde İç Anadolu denilen yere yerleştirilmesi ve Kürdistan coğrafyasının bir kesiminde Kürdistan Devleti'nin kurulması kaçınılmaz sonuçtu. Fransa işgaline karşı Antep, Maraş ve Urfa'da direnen Kürdlerin devletleşmesi halinde Güney Kurdistan'nın Irak'a dâhil edilmesini kabullenmeyeceği ve bu manada sorun yaratacağı açıktır. Kürdistan'ın direnişinin kırılmasını sağlamanın bir koşulu Rusya Sovyet'inin siyasi desteğinden mahrum etmek, bir diğer koşulu da Kürdistan'ın güneyinin, kuzeyinin ve doğusunun parçalarından soyutlandırıp zayıflatmak gerekirdi. Zaten M. Kemal'in Kürdistan'a gönderilmesi, İngiltere isteği ve onayı ile olmuştur. Erzurum ve Sivas kongreleri ile Kürdistan'ın Kuzey parçasını, Kürdistan'ın güney parçasından soyutlama görevini başarıyla yerine getirmiştir. "Böylece gelinen noktada, Mustafa Kemal ve arkadaşları, Doğu Anadolu'da (kuzey Kürdistan b.n.) kendiliğinden oluşan yerel direniş örgütlenmesi (Kürdistan Teali Cemiyeti) sürecine müdahale ederek gelişime el koydular."[9]

İngiltere'nin karşı olmasına rağmen ABD ve Fransa'nın ısrarı üzerine Kasım 1919'da Paris'te barış konferansı yapılır. Konferansın başlamasının hemen ardından Mustafa Kemal ile anlaşmış olan Kürdler; Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararları gereğince Paris Konferansı delegasyonlarına Kürd temsilcisi olarak katılan Şerif Paşa'nın Kürdleri temsil etmediğine dair telgraflar gönderirler. Böylelikle İngiltere; Mustafa Kemal arcılığıyla ve Kürdlerin eliyle hem Paris barış görüşmelerini ve hem de daha imzalanmamış olan Sevr Antlaşması'nın zeminini oyacaktır.

9 age. s1854

www.arsivkurd.org

Sevr Antlaşması ve Kürdistan Bağımsızlık Hareketleri

1-Erzincan Sovyet'i 1917-18

"Ancak aynı başarı Alevi Dersim ve Koçgiri'yle ilgili olarak kazanılmadı. Söz konusu aşiretler yalnızca Alevi olmak bakımından değil yaşadıkları bölgenin ulaşılmazlığı sayesinde merkezi Osmanlı iktidarı karşısında özerkliklerini koruyabilmiş olmak bakımından da çoğunluğu Sünni olan Kürd aşiretlerinden ayrışmışlardı. Devlete vergi vermeyen bu aşiretler, I. Dünya savaşında savaşmamışlardı. Söz konusu aşiretler 1915 Ermeni tehciri sırasındaki şiddet olaylarına katılmadığı gibi, 1916 yılında Ruslar Dersim sınırlarına ulaştığında, Sivas merkezli bağımsız bir Kürdistan talebiyle onlarla diplomatik temaslar kurmuşlardı. Bu temasları kuran, Koçgiri aşiretinin reisi Mustafa Paşanın kâtibi, şair Alîşêr efendi idi. Ancak bu dönemde. Büyük Ermenistan projesini destekleyen Ruslarla anlaşma sağlanamayınca Alîşêr Efendi bu kez farklı aşiretler içerisinde milis savaşı örgütlemeye girişmişti."[10]

Esasında Erzurum Kongresi'ne katılan 54 delegenin tamamı kendilerini Ermenistan'ın saldırı tehdidi altında gören bölgelerden gelmişlerdi. Kendilerini böyle bir tehdidin altında görmeyen bölgelerden Erzurum Kongresi'ne delege göndermediler. Diyarbekir, Siirt gibi. Bununla birlikte Kürdistan Teali Cemiyeti, kendini diplomatik faaliyetle sınırladığı için Diyarbekir'de ki Kürdistan Teali Cemiyeti'nin şubesinin kapatılmasında herhangi bir direnişi örgütlemedi. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kendini diplomatik faaliyetlerle sınırlı tutmasında İngiltere politikasının da etkisi vardır. Kürdistanlılar arasında ulusal propaganda ve örgütsel faaliyeti, Alîşêr önderliğindeki yoldaşları tarafından yapılmıştır. Gerek savaş sürecinde ve gerekse savaş sonunda Osmanlı Devleti'nin siyasi krizini derinleştirmek ve bağımsız Kürdistan hedefinde pratik siyaset izleyenler de Alişêr ve yoldaşlarıdır.

1917 sonu ve 1918 başlarında Rus askerlerinin içinde bulunan Bolşevikler yardımıyla ve Alişêr'ın desteği ve katkısıyla Kürd, Türk ve Ermeni delegeleri tarafından Erzincan Şurası (Sovyet'i) kurulur. Ancak Rusya Sovyet Sosyalist Federasyon Cumhuriyeti (RSSFC) Osmanlı Devleti ile Brest-Litovsk anlaşması gereği olarak askeri güçlerini Erzincan'dan çektiler. Bunun üzerine Osmanlı güçleri Erzincan Şurasına saldırarak ve Türk delegelerin ihanetinin yardımıyla ele geçirilen delegeleri kurşuna dizerek Erzincan Sovyeti'ni yıktılar. Alîşêr önderliğindeki Kürdistan güçleri savaşmak üzere Koçgiri bölgesine çekildiler ve bu mücadele 1938 Dersim yenilgisine kadar kendini sürdürmüştür.

2- Koçgiri Kürd Ulusal Hareketi

"1919 da sonbaharında Sivas'a varan, Mustafa Kemal Koçgirili Mustafa Paşa'nın oğlu Alişan Bey'le görüştüyse de bir anlaşma sağlanamadı; Alişan Bey meclise girme teklifini reddettiği gibi daha sonra 72 Kürd milletvekilinin yeni

[10] age. s.1905-7

www.arsivkurdi.org

meclise katılmalarını şiddetle eleştirdi. Koçgiri aşiretinin Kuvayı Milliye'ye karşı muhalefeti, onları İstanbul'daki Kürdistan Teali Cemiyeti'ne yaklaştırdı ve Alişan Bey'in kardeşi Haydar bey İstanbul'a giderek cemiyete katıldı. Alişan Bey, Millet Meclisi başkanlığına ve cemiyet aracılığıyla Paris'teki barış görüşmelerine çektiği telgrafta '... meclisteki mebusların Dersim'i temsil hakkına sahip olmadıklarını, Dersim'in müstakil bir idare istediğini, ancak bu milli talebin Ankara Hükümeti tarafından kabul ve resmen ilanından sonra Kürdistan'ın bir konfederasyon şeklinde hükümetle işbirliği yapabileceğini' bildirdi."[11]

Mustafa Kemal ve Osmanlı bürokrasisi; Erzurum, Sivas ve Ankara'da Osmanlı Devleti'ni yeniden düzenleme hazırlığı içindeyken aynı dönemde Kürd ulusalcıları da; Alişan, Alîşêr ve Baytar Nuri önderliğinde Koçgiri'de üstlenerek Sivas, Dersim mıntıkasında Kürdistan devletini kurma hazırlığına girişirler. Ankara hükümetinin izlediği siyasetin bilincindeydiler. O nedenle Sivas ve Dersim mıntıkasında örgütlenerek Ankara hükümetinin etkinliğini kırmak, Kuzey Kürdistan'ın siyasi birliğini sağlayarak Mahmud Berzenci ile ilişkiye geçerek Kürdistanlıların merkezi siyasi birliğini oluşturmayı hedeflemekteydiler. Ancak bu merkezi siyasi birliğin aracıyla Kürdistan devletinin kurulabileceğinin bilincindeydiler. Ankara hükümeti bu hazırlıkların yeteri kadar kuvvet oluşturmasına fırsat vermeden ve Bolşevik'lerin desteğini arkasına alarak 1921 Mart ayında saldırıya geçer. Koçgiri hareketi yenilgiye uğrar. Önderleri kuvvetleriyle birlikte Dersim mıntıkasına sığınır ve aynı amaç üzerinde hazırlıklarını sürdürür, ama umdukları örgütlemeyi oluşturamazlar. Kürdistan başkaldırılarına karşı Osmanlı Devleti ya da Türkiye'nin tutumunu tespit etme anlamında Koçgiri başkaldırısında Tük ordusunun bildirisini burada belirtmede fayda var.

"Tahrikçi, karıştırıcı ve eşkıya reisi olanlar yakalandıkça tutuklu olarak ve kaçmalarına hiçbir şekilde meydan verilmeyerek Sivas Merkez Komutanlığı'na sevk ve teslim olunacaklardır. Bunların isyan ve eşkıyalıkta ayak direyenlerin mallarına el konulacak ve en yakın hükümet merkezine teslim ile evleri yıkılacak ve yakılacaktır. Ayaklanmakta ve eşkıyalıkta ayak direyenler tek kişiler olmayıp da köy halkı oldukları takdirde bu işlem bütün köy için uygulanacaktır."

Ne var ki Mecliste Koçgiri'de uygulanan imha harekâtına karşı çıkan yalnız Erzurum mebusu Hüseyin Avni idi. Diğer Kürd mebusları ise onay vermişlerdir.

Koçgiri hareketinin önemi, bağımsız bir Kürdistan devletini hedeflemesidir.

Diğer önemli bir siyasi özelliği de ulus-devlet hedefiyle I. Paylaşım Savaşı sürecinde ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin siyasi krizini derinleştirmek için mücadeleye girişmiş olmalarıdır. Bu siyasi özellik, bu güne kadarki tüm Kürd ulusal hareketleri içinde yalnızca Koçgiri ulusal hareketinde vardır. Bundandır ki, Koçgiri hareketi bir Kürd ulusal kurtuluş hareketidir, hem de önemli bir kurtuluş hareketidir.

[11] age, s. 1907

www.arsivakurdi.org

3- Şeyh Mahmud Berzenci Önderliğinde Kürd ulusal Hareketi

İngilizler 1917 yılında Bağdat'ı, Mayıs 1918'de Kerkük'ü ele geçirdiler. Sykes-Picot Antlaşması gereği olarak İngiliz mandası altında ve güney Kürdistan'ı içine alan bir Irak-Arap devleti kurma hazırlığına girdiler. Bu anlaşma 16 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında imzalanmış, Rusya tarafından onaylanmış ve 12 maddeden oluşmuştur. Anlaşmanın konusu Arap ve Kürdistan coğrafyasının paylaşılmasıdır. Sorunuzda belirttiğiniz gibi, yeni durum değerlendirmesi yapmak özere, Güney Kürdistan'nın ileri gelen aşiret reisleri, din adamaları ve aydınları Mahmut Berzenci'nin öncülüğünde toplandılar. Bu toplantıda alınan ortak karar gereğince, Kerkük'te bulanan İngiliz askeri yetkilisine,"Kürdistan hükümetinin kurulması ve bu hükümetin başına da Şeyh Mahmud Berzenci'nin getirilmesi" talebinde bulunulur. Ortak karar gereği olarak Mahmud Berzenci, 22 Mayıs 1919'da Kürd hükümetini oluşturarak kendini Kürdistan kralı olarak ilan eder. Yukarıda da belirtildiği gibi İngiltere Devleti'nin politikası Kürdistan'ın parçalanmasına yöneliktir. İngiltere'nin Kürdistan hükümeti ve Mahmud Berzenci'nin krallığının kararına karşı sesiz kalması, kabullenmesi anlamına gelmiyordu. İngiltere'nin Güney Kürdistan için projesi, Irak içinde kültürel özerkliktir. Kral Mahmud ve yoldaşlarının projesi ise bağımsız Kürdistan hedefiydi. Bu açık ve nettir. Kral Mahmud, Kürdistan'ın bağımsızlığını korumak ve sürdürmek amacıyla İngiliz kuvvetlerine karşı direnir ve neticede savaşın birinde yaralı olarak İngiliz kuvvetlerinin eline düşer. 1921 yılında İngiltere tarafından Faysal, Irak Kralı olarak ilan edildi. Kürdlerin, bu duruma büyük bir reaksiyon göstermesi üzerine Kral Mahmud Berzenci sürgünde bulunduğu Hindistan'dan Kuveyt'e getirilir. Mahmud Berenci'ye Irak devletinin içinde Kürdlere otonomi tanınacağını söylerler. Süleymaniye'ye dönen Mahmud Berzenci; Kürd ileri gelenleri, aşiret reisleri ve Doğu Kürdistan hareketinin lideri konumunda olan Simko ile durum değerlendirmesi neticesinde, 1922 Ekim ayında kendisini bir kez daha kral ilan ederek Kürdistan hükümetini kurdu. 20 Ocak 1923 tarihinde Tebriz Konsolosluğu aracılığıyla Lenin'e mektup gönderir ve ilişki kurmak ister. Bu mektubunda, "Mukadderatlarını, Sovyet Hükümeti'nin mukadderatlarıyla bağlamaya hazır olan Kürdler, karşılıklı olarak sizinle ilişki kurmayı sabırsızlıkla bekliyor." demesine karşın, SSCB ilişki kurulmasına yaklaşmaz. Çünkü SSCB, Britanya'yla anlaşmasının gereği olarak kendisini Kuvayi Milliyeci olarak tanımlayan Osmanlı paşaları ve İran şahı Rıza Pehlevi ile ilişki kurmuştur.

İngiltere tekrar askeri kuvvetlerini Kürdler üzerine sevk eder. Bu savaşta Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne ait uçakları Avrupa dışında ilk olarak Kürdistan'da kullanır ve çok sayıda Kürd köylerini ve evlerini yerle bir eder. Hata Kürdlere karşı kimyasal

www.cisvakurd.org

silahları da kullanır. 19 Temmuz 1924 tarihinde Kral Mahmud önderliğinde Kürdler yenilir. Haziran 1930 yılında İngiltere ve Irak arasında yapılan anlaşma gereği Irak'ta seçim yapılacağı duyurulur. Kürdler bu seçimleri kabul etmeyeceklerini beyan ederek gösteriler düzenlediler. Irak ordusunun Kürdlere saldırmasıyla, tekrar Mahmud Berzenci önderliğinde savaş başladı. Bu sefer savaş Kürdlerle Irak ordusu arasındaydı ve Irak ordusu Kürdler karşısında geriledi. Bunun üzerine tekrar İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklar Kürdistan'ı bombaladı. Kürdler Irak ordusu ve İngiltere'nin müşterek kuvvetlerine karşı sekiz ay savaşarak direndiyse de olanakları tükendi ve Mahmud Berzenci, krallık unvanından vazgeçerek teslim oldu.

Şeyh Mahmud Berzenci önderliğinde Kürd Ulusal hareketinin 1919'dan 1931 başlarına kadar savaştığı güç, o dönemin dünyasının sömürge imparatoru ve en büyük emperyalist devleti olan İngiltere'dir. Bu süre içinde hiçbir devletten gerek siyasi ve gerekse askeri destek göremeden kendi güçleriyle savaşmıştır. Irak'ta Arap devletinin kurulma girişimi sürecinde, Berzenci önderliğinde Kürdler de Kürdistan devletini kurmak için girişimde bulunmuşlardır. Ancak İngiliz emperyalizmi Kürdlerin devletleşmesine izin vermiyor ve Irak Arap-ulus devletine bağlamak istiyor. Buna karşın Kürdler, İngiliz emperyalizmine karşı Ekim Devrimi'nden de destek isteyerek ulusal kurtuluş mücadelesini başlatmışlardır. Şeyh Mahmud Berzenci hareketinin önemi de bundandır. Şeyh Mahmud Berzenci hareketinin hedefi Kürdistan devletini kurmaktı ve bu hareket Kürdistan krallığını yani devletini kurar. Bu niteliğinden ötürü Şeyh Mahmud Berzenci önderliğindeki hareket, Kürd ulusal kurtuluş hareketidir.

Bundandır ki Kürdistan kurtuluş mücadelesi Erzincan Şurası, Şeyh Mahmud Berzenci ve Koçgiri hareketi ile başlamıştır.

1920 Yılı Kürd Ulusal Hareketi ve Ankara Hükümeti Öne Atılmanın Hazırlığı İçindedirler

Ankara Hükümeti'nin siyaseti, önce Doğu'daki sınırları Sovyetler Birliği ile anlaşarak Kürdistan ve Ermenistan coğrafyasının da bir kısmını kendi vatanına dönüştürmeyi uluslararası bir anlaşmaya bağlamak ve daha sonra da Rumlara yönelmektir.

Ermeni soykırımı, 1915-1916 döneminde yapılmıştır. Bundandır ki Ermeniler, olsa olsa gerilla grupları halinde saldırı yapabilir ve bu da Ankara Hükümeti için tehdit değildir, hata bu gerekçeyle Kafkasya'ya müdahale ve Sovyetler Birliği'ni Ankara Hükümeti'nin istekleri doğrultusunda anlaşmaya zorlayan bir neden olur. Ermeni sorununun Sovyet Rusya aracılığı ile çözümü, Ankara hükümetinin temel sorunu olur, hata varlık nedeni de bu olacaktır. Çünkü bu anlaşma, Kürdistan'ın işgal ve ilhakını da içermektedir ya da bu anlaşma sayesinde Kürdistan ilhak edilebilinecektir.

www.arsivokulu.org

İttihat ve Terakki kadrolarının Kürdistan'da ısrarla işlediği propaganda ve öne çıkardığı sorun, Ermenilerin Kürdler üzerindeki tehdidi iddiasını işlemesidir. Peki, bu Ermeni sorununu Ermenilerle anlaşarak kim çözebilir. Bu sorunun yanıtı Kürdlerin ve Ermenilerin geleceği bakımından can alıcı durumdur.

Ermenilerle olan sorunun Bolşeviklerle olan ilişkilerle çözüleceği açıktır, kimseye de sır değildir. Bolşevikler Ermeni sorununu çözmede iki alternatifle karşı karşıyadırlar. Osmanlı Türk yöneticilerinin Mustafa Kemal önderliğinde oluşturduğu Kuvayi Milliye ile ya da Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri olarak Alîşêr, Alîşan ve Baytar Nuri önderliğinde Koçgiri'de oluşturulan Kürd kuvvetleri ile çözümünü sağlayacaktır.

Bu iki kuvvetten hangisi Sovyetler Birliği ile anlaşma sürecine girerse Kürd kitlesini de o kuvvet örgütleyecektir. Bu kuvvetlerden biri ezilen ulus olup, önderliği, uluslararası siyasetin deney ve tecrübesinden yoksun, kendi haklı mücadelesine inanan ve 1917'de Erzincan Sovyet kurucuları olarak, bir diğeri 600 yıldan beri Asyatik-despotik bir devletin merkezi bürokrasinin deney ve tecrübesi ile öne atılmaktadır. Elbette Kürdistan kitlesini örgütleyen zaferin şifresini de yakalayacaktır. Bu zafer şifresi, Ermeni ve Rum ulusunun akıbetini de içinde taşımaktadır.

Bolşevikler Kürd Ulusal Hareketini Değil, Ankara Hükümeti ve İngiliz Emperyalizmini Destekler

Kürdistan Teali Cemiyeti ulusal siyasetin rehberliğinden mahrum olduğundan dolayı ulusal çapta merkezi bir örgütlenmeye dönüşemedi. Kürd ulusunu ulusçu siyasetle donatıp örgütleyemediler, bu konuda ciddi gayret ve çaba da göstermediler. Çünkü kendilerinden, örgütlerinden ve Kürd ulusundan ziyade İtilaf devletlerinin dayatması olan ve 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nın şartlarına güvendiler. Dolayısıyla yüzlerini başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletlerine çevirmişlerdi ve özellikle Wilson'un prensiplerinden biri olan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını tanımasının etkisi de bunda önemli rol oynadı. Kürd ulusçularının bu siyasi kabulleri ulusal kurtuluş mücadelesinde stratejik zaaflarıydı. Kürd aşiret reisleri ve ileri gelenleri ise bu siyasi kabullerin yanlışlığının farkındaydılar. Çünkü İtilaf devletlerinin Sevr Antlaşması'nda, Büyük Ermenistan devletinin kurulması da vardı ve Kürdistan'ın büyük bir bölümünü içeriyordu, dolayısıyla İtilaf devletlerini Ermeni dostu olarak algılıyorlardı. "10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevres Antlaşması'nın 89. maddesi Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinde kurulacak Ermenistan'la Türkiye arasındaki sınırın tespiti konusundaki kararı ABD başkanı Wilson'a bırakıyordu. Wilson Amerikan mandası altında olacak bu Ermenistan'ın sınırlarını Muş, Erzincan, Bingöl, Ağrı ve Iğdır'ı da içerecek şekilde genişletti.

www.serxwebun.org

Antlaşmanın 62. maddesi Fırat'ın doğusu ve Ermenistan'ın güneyinde yaşayan Kürdlere yerel özerklik verilmesini öngörüyor. 64. madde ise "62. maddenin kapsamı içinde bulunan Kürd halkı yani bu bölgede bulunan halk çoğunluğunun, Türkiye'den ayrılarak tamamen bağımsız olmak arzusunu izhar ederse ve milletler topluluğu konseyine müracaat ederse ve şayet konsey de bu halkın bağımsızlık arzusunu gerçekleştirecek kapasitede bulunduğuna kanaat getirir ve bunun yerine getirilmesini tavsiye ederse, Türkiye'nin bu tavsiyeye aynen uyma"sını karar altına alıyordu. Ancak Ermenistan'ın sınırlarının ABD başka- nı Wilson'un kararı doğrultusunda belirlendiği durumda, kurulsa bile potansiyel Kürd devleti'nin Kürdlerin yaşadığı toprakların en yoksul ve verimsiz üçte birini oluşturan Harput, Dersim, Hakkâri, Siirt ve Diyarbakır'la sınırlı olacağı anlamına geliyordu."[12] Bu nedenlerledir ki Kürdler, İtilaf devletlerini kendilerine dost görmüyorlardı. Üstelik kendilerini İtilaf devletleri tarafından vaat edilen Büyük Ermenistan tehdidi altında görüyorlardı. Ermenistan'la sorunun çözümünün şifresi İtilaf devletleriyle olan dostluk ilişkilerinde değil, Sovyetlerle olan ilişkilerdedir.

Durumu böyle değerlendiren Kürd aşiret reisleri ve ileri gelenleri, Kürd ulusalcılarını, kendilerini temsil edenler olarak görmediler ve bundan dolayı yeteri kadar güven de duymadılar. İttihat ve Terakki komiteleri yeni adıyla Kemalistler; Kürdistan'da Ermeni tehlikesini ve bu tehlikenin arkasındaki gücün İngiltere olduğuna dair yoğun bir propaganda kampanyası açmışlardı. Bu propagandanın etkili olmasının bir nedeni de o dönmede Kürdistan'ın güneyinde Mahmud Berzenci önderliğindeki Kürdlerin fiilen İngiliz işgaline karşı savaşmalarıydı. Bir diğer neden de, RSSFC ya da Bolşeviklerle ilişkide olan ve anlaşma yapan Mustafa Kemal önderliğindeki Ankara hükümetiydi. Ve da- ha önemlisi Kocgiri-Dersim bölgesinin dışındaki ulusalcıların Kürdistanlılarla ilişkileri sıradan ilişkilerdendi ve İstanbul'da yoğunluktaydı. Bu nedenlerden dolayı Kürd toplumunda yanlış bilinç oluştu. Bu yanlış bilincin kabullerine göre, Kürdistan'ı Ermeni tehdidine karşı korumanın alternatifi Kemalistlerdir. İşte Ankara Hükümeti'nin oluşumu ile birlikte RSSFC'nin Ermeni sorununda arabulucu olmaya yönelik politikası, Kemalistlerin, Kürdleri örgütlemesinde önemli bir etken oldu. 16 Mart 1921 tarihli anlaşma ile birlikte ve bu arada da yeteri kadar altın ve cephaneyi Rusya Sovyet'inden alan Ankara Hükümeti, Yunanistan'a yönelmeden önce Dersim ve Sivas yöresinde örgütlenme hazırlığı yapan Kürd güçlerine saldırdı. Kürdler askeri kuvvet ve lojistik bakımdan hemen yenilecek durumda değillerdi, hata başarı şansları da büyüktü. Programatik hedefleri de dar, bölgesel, mezhepsel ya da grupsal durumunda değildi. Tüm Kürdistan'nın bağımsızlığını hedefleyen ve bu doğrultuda faaliyet

[12] age. cilt 6. say. 1905

www.arsivakurd.org

geliştirme gayretindeydiler. Ankara hükümetinin Koçgiri ulusal hareketine olan tek üstünlüğü İngiliz emperyalizmi ile Rus Sovyet desteğine sahip olmasıdır. 16 Mart 1921 İngiliz-Rus Anlaşması ile bu desteğin pekiştirilmesi, Ankara hükümetinin yolunu açar, Kürd ulusal hareketinin uluslar arası destekten mahrum oluşu da hem yenilgisinin nedeni ve hem de Kemalizm'e Kürdistan'ın işgal ve ilhakının yolunu açar.

"Emperyalist savaşa taraf olarak katılan Osmanlı imparatorluğu parçalanıp TC' ye dönüşürken Kürdistan'ın paylaşılması sürecine katılmış ve kendisine de önemli bir pay düşmüştü. Bu bakımdan milli mücadele gerçek anlamda bir ulusal kurtuluşu değil, Kürd ulusunun baskı altına alınması sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu yönüyle milli mücadele Kürd ulusu açısından Kürdistan'ın İngilizlerle anlaşılarak paylaşılması anlamına gelmektedir..."[13]

Enternasyonal-Komünizmden Ulusal-Komünizme

Bolşevikler, 1917-1922 arasında Sovyet siyasal hedefleri sorununda arayış içindeler, hata Sovyet adının ne olacağı konusu bile net değil. Bu dönemde Rusya Sovyet Sosyalist Federasyon Cumhuriyeti (RSSFC) adı kullanılmaktadır. Diğer uluslar da Rusya federasyonu içindeydiler. Bolşevik Partisi'nin ve Kızıl Ordu'nun denetimi ve yönetimi, Rus toplumunun diğer toplumlar üzerindeki hâkimiyeti anlamına da geliyordu. Lenin bu dönemde nasıl bir Sovyet devleti ile meşguldür? Örneğin Gürcistan Menşevik iktidarıyla sorun yaşamanın asıl nedeni Sovyet Cumhuriyeti'nin siyasal hedefleri hakkındaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Her ulusal toplum kendi Sovyet cumhuriyetinin kurucusu olacaksa eğer, Menşeviklerin iktidar olması Rusya Sovyet'in sorunu olmaması gerek, bu Gürcistan Sovyet delegelerinin sorunudur. İktidar organını Sovyet delegeleri seçtiği gibi geri de çekebilir. Uluslararası Sovyet cumhuriyetleri, Bolşeviklerin yönetiminde bir birlik değil, bağımsız ve aynı statüye sahip Sovyet cumhuriyetleri olup ve birliğin de rızaya dayalı olması gerekir. Ne var ki Rus olmayan toplumların örneğin Kafkasya'nın iktidar organını RSSFC'ya da Bolşevikler belirliyor. Bolşeviklerin atadığı iktidar organı kabul edilmediğinde zor ve şiddet uygulanıyordu. Bolşevik siyasetinin Ermeni ulusal hareketine yaklaşma tarzı da sorunludur. Bu sorun, Daşnak Partisi'nin İtilaf devletleriyle olan yakın ilişkisi ve Bolşevik Hınçak'a karşı bir politika gütmesidir. Bolşevikler; Daşnak Partisi'nin Batı Ermenistan' da egemen duruma gelmesi halinde Bolşevik Hınçak Partisi'nin denetimindeki Doğu Ermenistan'da da iktidarı ele geçireceği ve Kafkasya'da Menşeviklerin güçleneceği endişesindeydiler. Daşnak Partisi, Ermeni milliyetçisi olan bir partiydi ve ulusal çıkarların gereği olarak Bakû Sovyet'ini desteklemiş ve savunmuştu. Bolşevikler, Kemalistlere yaklaşınca Daşnak Partisi de İtilaf devletlerinden destek arayışına girer. Netice itibariyle

[13] Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası*, Doz yay. 1991.

www.arsivakurdi.org

Daşnak Partisi ezilen ulus milliyetçisi iken, Kemalistler ezen ulus milliyetçisidir. Bolşevikler, Ezilen ulus milliyetçiliğine karşı ezen ulus milliyetçiliğini desteklerler. Çünkü 1920'den itibaren Bolşevikler, yüzünü enternasyonal-komünizme değil, ulusal-komünizme çevirmişlerdir. Yani 1917 Ekim Devrimi'nin çıkarlarını esas alan siyaseti değil, Rusya Sovyeti'nin ulusal çıkarlarının savunucusu olurlar. Bu siyasetin gereği olarak 1920'nin başından itibaren bağımsız Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı tasfiye etmek için Kemalistlerle anlaşırlar. Bu anlaşmanın gereği olarak Kemalistlere para, silah ve malzeme yardımı sağlanır. Rusya Sovyeti'nin maddi ve manevi yardımını alan Kemalistler, bu yardı- mın sayesinde Aralık 1920'de Batı Ermenistan'a yönelik yapılan işgal hareketi başarıyla sonuçlanır. Rusya Sovyet'i de Gürcistan, Azerbaycan ve Doğu Ermenistan'ı Sovyet Cumhuriyetleri olarak Rusya Sovyet'ine bağımlı hale getirir. Bundandır ki Sovyet heyeti Lozan'da, Türkiye'nin bütünlüğü ve çıkarlarını Türk heyetinden daha fazla savundular. Hata Kemalist hükümeti Türk komünistlerine karşı da savundular. Kasım 1922'de Komintern'in 4. Kongresi'nde, Türk komünistleri, Kemalist hükümetin komünistlere uyguladığı baskı politikasını teşhir eden konuşmalar yaptılar. Buna karşın Radek şöyle diyecekti: "Türk komünistlerine, partiyi kurduktan sonra ilk ödevlerinin milli kurtuluş hareketini (Kemalistleri b.n.) desteklemek olduğunu söylediğimizden dolayı asla pişman olmadık... Kendinizi, size karşı baskı yapanlardan koruyun... Fakat unutmayın ki, kesin savaşa başlayacağınız tarihi an gelmemiştir, daha çok yolumuz var." Nisan 1923'de 12. Parti Kongresi'nde Buharin, Kemalistleri destekleme politikası hakkında şöyle diyecekti: "Tüm komünistlerin izlenmesine karşın, Türkiye devrimci bir rol oynuyor, çünkü bir bütün olarak emperyalist sisteme ilişkin yıkıcı bir araç işlevi görüyor." Hâlbuki Kemalistleri destekleme siyaseti, İngiltere'ye karşın sürdürülen bir siyaset değil, tam tersine Bolşevikler; Rus Çarı'nın sahip olduğu coğrafyayı kendi denetimlerine almak için İngiltere ile anlaşma arayışı içindedir ve bu hedef doğrultusunda İngiltere ile anlaşma yapar. Aynı sırada Rusya Sovyet'i gibi İngiltere ile anlaşma arayışı içinde olan Kemalistlerle de anlaşma yaparlar.

Bolşeviklerin Kemalistlerle ilişkisinin teorik ve pratik kaynağı da Komintern'in 2. Kongresi'nde, Lenin'in, ulusal kurtuluş hareketlerine ilişkin tezlerdedir. Lenin'in bu tezleri geri kalmış ülkelerdeki "burjuva demokratik" hareketler anti-emperyalist özellikler taşıyorsa, burjuvazinin önderliğinde olmalarına karşın desteklenmelidir. Hâlbuki anti-emperyalist ilke, hedeflenen devlet biçimiyle ilişkili bir siyasi tutumdur. Emperyalizm, dünya sistemine dönüşmüş kapitalizmin kendisidir. Ancak proleter devleti hedefleyen bir hareket anti-emperyalist olabilir. Lenin'in tezleri Hintli delege Roy'un müdahalesi ile yapılan bazı değişikliklerle kabul edildi. Yani, ancak "devrimci ulusal" hareketlerin

www.arsivkurdi.org

anti-emperyalist özellikler taşıyabilir. Komünistlerin destekleyeceği de devrimci ulusal hareketlerdir. Lenin'in, 2. Kongre için hazırladığı ulusal kurtuluş hareketlerine ilişkin tezleri, enternasyonal-komünizm hedefinden çok ulusal-komünizmin stratejik ve siyasi çıkarlarının ve kaygılarının baskısının yön verdiği teorik-politik tezlerdir. Bu tezlerin pratik-politikasının içeriği de pragmatizmdir. Komintern'in 2. Kongresi'nin kararları değil, Lenin'in tezleri Rusya Sovyet'in dış politikasındaki yerini yıkılıncaya kadar korurken, bu tezlerin hayata ilk geçirilişi de Kemalistlerin ve Şahçıların (Rıza Pehlevi'nin) desteklenmesi olacaktır.

Lenin'in ve Bolşeviklerin Kemalistlerle ve Rıza Han'la ilgili siyaseti eleştirilmelidir. Kimler eleştirmelidir? Elbette enternasyonal komünistler tarihinden ders çıkarmak için eleştirmelidir. Lenin'in ve Bolşeviklerin izlediği bu siyaset, enternasyonal komünist siyasetin ilkelerinden uzaklaşmayı ve ulusal- komünizme kapıyı aralamıştır. Bu siyaset; sömürge ve ezilen ulusların kurtuluş hareketini Sovyet cumhuriyeti hedefinden uzaklaştırır ve burjuva devlet hedefine yönelmesine neden olur. Bu da sömürge ve ezilen ulusların kurtuluş mücadelesini burjuva siyasi anlayışına havale edilmesi anlamına gelir ve bu da Komünist Enternasyonal'in II. Kongre kararlarına aykırı politikanın hayata geçirilmesi demektir. Hâlbuki komünistler sömürge ve ezilen ulusların kurtuluş mücadelesine Sovyet cumhuriyet hedefiyle katılır ve destekler.

Enternasyonal komünizmin gereği olarak Koçgiri ve Mahmud Berzenci hareketi ile ilişkiye girip ve Kürdistan Sovyet cumhuriyeti hedefi doğrultusunda gereken yardım verilmeliydi ve uluslararası düzeyde de savunulmalıydı. Zaten Şeyh Mahmud'un siyasi istemi de buydu.

Türkiye'de ise Mustafa Kemal'e değil, programına Türkiye Sovyet cumhuriyeti hedefini koyan, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının önderliğindeki Türkiye Komünist Parti'nin imhasına izin verilmemeliydi ve gereken destek verilmeliydi. Sovyet cumhuriyetlerini Çar İmparatorluğu'nun sınırlarının dışına taşımak imkân dâhiline girmişti. Üstelik Sovyetleri boğmak isteyen İngiltere emperyalizmi başta olmak üzere ABD ve Fransa gibi emperyalist devletlerin çekiştiği Ortadoğu'ya karşı ilgisiz olmak, emperyalist siyasete teslim olmaktır. Nihayet İngiltere, Irak'ı mandasına geçirmesine rağmen, Irak petrolünü, 31 Temmuz 1928 antlaşmasıyla % 23,75 ABD ve aynı pay kadar da Fransa'ya vermek durumunda kalacaktır. Şeyh Mahmud Berzenci önderliğindeki Kürd Ulusal Hareketi'nin emperyalizmin odağını tehdit ettiği açıktır. O nedenle yapılması gereken, Ortadoğu'da emperyalizme karşı mücadele içinde olan hareketleri destekleyerek, emperyalizmi zora sokmaktır. Ve ayrıca Ortadoğu emperyalist güçler için bu kadar önemli iken nasıl olur da komünistler için önemli olmaz ve burada seyredici duruma düşerler. Daha doğrusu İngiltere emperyalizminin yedeğine düştüler.

m.emin.amed@hotmail.com
15 Haziran 2009

www.arsivakurdi.org

KAYNAKLAR

1-M.Emin Aslan, *Kürd Ulusal Hareketinin Değerlendirmesi ve Ulusal Siyaset,* Weşanên Ray yayınları-2007

2-M.Emin Aslan, *Meteryalizm Felsefesinin-Siyasetin Eleştirisi ve Komünist Siyaset*, Weşanen Ray yayınları-2007

3-Mehmet Sinan, *Modernleşen Despotizmin Sivileşme Sancısı* 1-13 www.marxsist tutum.org

4-Gürdal Aksoy, *Kürdlerde Anadolu Merkezci Yabancılaşma,* Komel yayınları 2002

5-Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi,* iki cilt Gerçek yayınları 1972

6-Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası*, Doz yayınları

7-Fikret Başkaya, *Yediyüz* Ütüpya yayınları

8-*Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,* iletişim yayınları

9-İsmail Beşikçi, *Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925* Yurt yayınları

10- Yersasimos.S *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Bizanstan 1971 e 1980

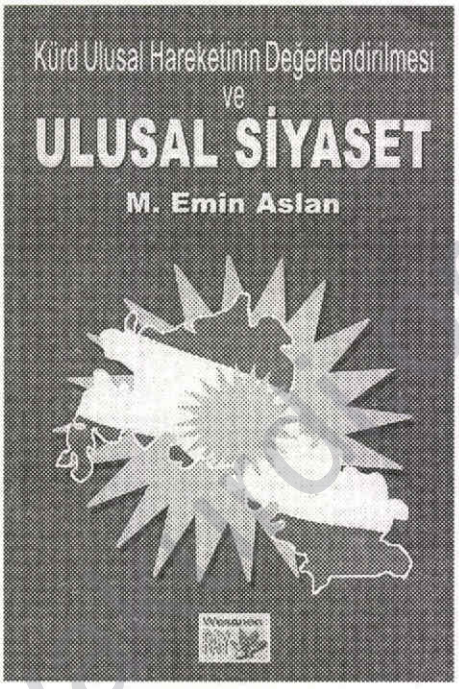

www.arsiv

Milli Mücadele bir veçhesi itibariyle bir Türk-Yunan savaşı, diğer veçhesi itibariyle bir iç savaş ve nihayet üçüncü bir veçhesi de diplomasiyi etkilemeyi amaçlayan politik bir hareketti

Fikret BAŞKAYA

1940 yılında Denizli'nin Kösten [şimdi Aydınlar] köyünde mütevazı ama insanî sorunlara duyarlı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya teşrif ettim. Dedem Büyük Savaşta [Harbi Umumî] İngilizlere esir düşmüş bir mollaydı. İnsana ve topluma dair özgün düşüncelere sahip biriydi. Babam eğitimciydi kitaplara ve yeni düşüncelere son derece açık, demokrat ve hümanist bir insandı. Dedemle de babamla da yaptığım konuşmalardan büyük bir zevk duyardım. İzmir Atatürk Lisesi'ni bitirip Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne [Mülkiye] girdim. Fakülteyi bitirir bitirmez de burs kazanarak Fransa'ya gittim. Paris ve Poitier üniversitelerinde doktora yaptım. Türkiye'ye döndüğümde askere aldılar ve yedek subay okulundan 'kötü düşünce ve davranış' sahibi olduğum gerekçesiyle er çıkartılıp [sakıncalı piyade] Erzurum'a sürgün edildim. 1979'da akademik kariyere geçtim. 1991'de yayınlanan *Paradigmanın İflası - Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş-* adlı kitabımdan hapis ve para cezasına çarptırıldım ve 'üniversite'den kovuldum. Hapisten çıktıktan sonra [1994] Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfi'nı kurdum. O zamandan beri 'Özgür Üniversite' olarak bilinen bu vakıfta çalışmalarım sürüyor. 1999'da *"Tarihi Dava Mı?"* başlığını taşıyan yazımdan da hapis ve para cezasına çarptırıldım. 27 Haziran 2002'de tahliye oldum. Hakkımda açılan davaların sayısını bilmem. Halen Ankara'da *gönüllü yetingenliği* esas alan mütevazı bir hayat sürüyorum. Evliyim ve iki kızım ve torunlarım var...

***

www.arsivakurdi.org

Cevap 2:

Doğrusu 11. yüzyılda Anadolu'ya gelen Türklerin sayısı hakkında bir fikrim yok. Biri neden devlet kurdu da diğeri kuramadı gibi bir soru bu tür sorunları tartışmak için uygun değildir. Bir etnik veya kültürel sosyal grubun devlet kurması birçok faktörün diyalektik bir bütünlüğü olarak tezahür ediliyor. Fakat devletin hangi dönemde kurulduğu ve niteliği de önemlidir. Modernite öncesi dönemde devlet çoğunlukla bir kavmin, bir etnisitenin adını alsa bile o kavmin veya etnisitenin devleti olmuyordu. Bu kapitalizm öncesi dönemin tüm imparatorlukları, krallıkları... için geçerli bir durumdur. Zira söz konusu dönemin devletleri bu günün 'ulus devletlerinden' çok farklıydı. Mesela Oğuz Türklerinin kurdukları devlet Türk devleti değildi. Olması da mümkün değildir. O dönemde Kürtlerin devlet kurmamış olmalarını bir 'eksiklik' veya 'zaafiyet' olarak görmek doğru değildir. Bu günkü devlet modeliyle kapitalizm öncesi arasında zımnî de olsa bir tür özdeşlik varsaymak sorunların tartışılması ve anlaşılması bakımından uygun değildir...

Cevap 3:

Osmanlı Devleti, ulus-devlet öncesi dönemin imparatorluklarından biriydi ve o türün son temsilcilerindendi. Devlet başta bir etnik gruba [Türklerin Kayı Boyu] dayanarak kurulsa da asla bir Türk İmparatorluğu değildi. Olması da mümkün değildir. İmparatorluk mantığı bir etnik guruba dayanmaya uygun değildir. Tam tersine imparatorluk olabilmenin koşulu, başta dayanılan etnik gruba yabancılaşmayı gerektirir. İmparatorluk mantığı halk kitlelerine yabancılaşmayı gerektirir ve söz konusu olan mülti-etnik bir sosyal formasyondur. Devlet başlarda belirli bir etnik unsura dayansa da kuruluş aşaması tamamlandığında söz konusu devletin 'kurucu etnik unsura' yabancılaşması, pre-kapitalist dönemin imparatorluklarının genel halidir. İmparatorluğun adı onun gerçekliğini temsil etmez. Mesela Roma İmapatorluğunu alın... Roma imparatorluğunu bir etnisiteyle özdeşleştirmek mümkün mü? Eğer devletin 'olgunlaşma' anını İstanbul'un fethi olarak alırsanız, o tarihten sonra imparatorluğun Türk etnisitesiyle bağı kesilmişti. Pre-kapitalist dönemin imparatorlukları toplum sınıflarından alınan haraca dayanır. Haraç da toprağı işleyen köylüden alınır. Fakat söz konusu devletlerde 'büyüme paradoksu' denilen bir şey, bir eğilim vardır. Sistem sadece iç haraçla yetinmez, fetihlerle, yayılmayla dış haraca da sahip olmak zorundadır. Yağma ve talan devletin önemli gelirlerinden biridir. Bir zaman gelir devlet o kadar büyür ki, kendi kendini taşıyamaz hale gelir, içten içe çürür ve yıkılır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesine çıktığı dönem, yaklaşık yeni ve orijinal bir üretim tarzı olan kapitalizmin de tarih sahnesine çıktığı bir dönemdi. Dolasıyla Osmanlı İmparatorluğu sadece kendi iç çelişkilerinin değil, kapitalizmin de aşındırmasına maruz kaldı. Ve çelişik bir durum ortaya çıktı. İmparatorluk hem kapitalizmin etkisi

www.arsivbelgeleri.org

altına girdikçe geleneksel yapısı aşınıyor, hem de kapitalist güçler arası rekabetin sonucu 'ömrü uzuyordu". Fakat pre-kapitalist dönemin imparatorluklarının akibetinden kurtulması mümkün değildi. İmparatorluğun çöküntüsü üzerinde emperyalistler tarafından bir dizi 'devletçikler' kuruldu, onlardan birine de TC dendi. Aslında emperyalizm tarafından dizayn edilmiş devletçiklerdi söz konusu olan. Kaç devletin kurulacağı da emperyalistler arası pazarlık konusuydu ve söz konusu süreçte İngiliz emperyalizminin belirleyiciliği esastı. Emperyalizmin çıkarı neyi gerektiriyorsa o yapılmıştı. Malûm ne kadar bölünürse 'yönetmesi' de o kadar kolay olacağı için hiçbir mantıkî, ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafî, etnik izahı olamayan bir sürü 'devletçik' kuruldu. Bunları bilinen anlamda devlet saymak doğru değildir. Söz konusu olan içi boş midye kabuğu gibi bir şeydi. Bu tür bir devletin kurulmuş olmasını 'olumlu' birşey olarak görmek bana göre değil. Toplumun kaderinde kayda değer bir değişikliğe tekabül etmiyor. TC imparatorluğun iyice budanmış bir devamıydı. Asla *Eski Rejim*'den radikal bir kopuş söz konusu değildi. Fakat altıyüz yıllık 'devlet geleneğinin' taşıyıcısı unsurların bulunduğu yerde oluşu, onu ister istemez diğer 'devletçiklerden' ayırıyordu... Söz konusu olan ileri sürüldüğü gibi 'Türklüğün yeniden doğuşu' değil, Misak-ı Milli denilen bölgedeki halkları *Türkleştirme* zorlamasıydı. Aşırı bir modernlik ve modernleşmeci retoriğe rağmen, eski kafa işbaşındayı. Bu süreçte kritik husus, toplumun tarihinde bir 'modernite devriminin' ve aydınlanmanın yaşanmamış olmasıdır. Modern, yeni kurumlar ve modernist retorik, eskiyi gizleminin, üstünü örtmenin ve yanılsama yaratmanın hizmetindeydi. Eğer Türkiye'de olup-bitenlere dair 'sağlıklı' bir değerlendirme yapmak gibi bir kaygı taşıyorsanız, bu devlete ve topluma Avrupa-merkezli olmayan, resmi tarih ve resmi ideoloji dışında bir yaklaşıma ihtiyacınız var...

Cevap 5:

Aslında Kürtlerin 'farklılıklarının' bilincine varmaları ve 'özerklik' veya ayrı devlet kurma projeleri daha da gerilere gidiyor. Biliyorsunuz Botan Emiri Bedirxan Bey diğer Kürt beylerini bir çatı altında toplama ve bütün Kürtlerin devletini hedefleyen ilk girişimleri başlatıyor. Ondan hayli zaman sonra da Şemdinli Seyhi Ubeydullah benzer amaçlarla hareket ediyor ama sizin de ifade ettiğiniz gibi, XX. yüzyılın başında Şeyh Abduselam öncülüğündeki hareket ilk defa kürt milliyetçiliğinin ete-kemiğe bürünmeye başladığı dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Fakat çelişik bir durum söz konusuydu. Biliyorsunuz ulus-devlet modern bir olgudur ve kapitalizm çağının devlet biçimidir. Kendileri yeteri kadar 'modern' olmayanların, kapitalist üretim ilişkilerinin yeterli düzeyde gelişemediği, modern sosyal sınıfların olgunlaşmadığı koşullarda devletleşme projesi söz konusuydu. Bir burjuva ulus-devletin koşulları yoktu ama öyle bir talep vardı. Sanıyorum sıkıntı ve hayal kırıklıklarının

www.arsivkurdi.org

kökeninde bu durum vardı. Bazı telepleri dillendirmek elbette önemsiz değildir ama o taleplerin arkasında etkin bir güç olmadığı zaman sonuç alma kolay olmuyor...

Cevap 6:

Su sorunun nüanse edilmesi gerekir. Bir kere kurulanlar bildik anlamda devletler değil, *devletciklerdi*. Sayılarını belirleyen de netice itibariyle emperyalist çıkarlar ve/veya emperyalist güçler arası çıkar çatışmasıydı. Neden onca 'devletçik' arasında bir tane de Kürt devleti yok? Sorusunun cevabı orada bulunabilir. Nasıl Arap ulusunun küçük küçük parçalara bölünmesi emperyalist güçlerin ihti-yacına cevap veriyor idiyse, üçe-dörde bölünmüş ve üç-dört devletin sınırları içinde 'rehin' kalmış bir Kürdistan da emperyalizmin çıkar hesaplarıyla açıklanabilecek bir şeydir. Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik alanı veya nüfûz bölgesinde o kadar çok devlet kurulmasının ne inandırıcı bir mantığı vardı ne de söz konusu devletler gerçekten ne yaptığını bilen liderlerin, hareketlerin marifetiydi. Neden Ürdün diye bir devlet ve yanında Lübnan diye bir başka devlet var? Elbette bunu söylerken kurulan devletlerin 'halklarının' özgürlük, özerklik, bağımsızlık, kendi kaderlerini tayin etme gibi istekleri yoktu demek istemiyorum. Zaten böyle birşeyi söylemek abestir ama bölünmeyi, bu kadar çok bölünmeyi o halkların istek ve iradesinin, dayatmasının sonucu olduğunu kimse söyleyemez. Özetle şunu söyleyebiliriz. Bölünmüş, parçalanmış, paylaşılmış bir Kürdistan emepreyalist çıkarlar bakımından daha uygun olduğu için ortada bir Kürt devleti yok. Elbette durumu açıklayan bazı başka faktörler de söz konusudur ama belirleyici olan emperyalist hesapları boşa çıkaracak güçlü bir Kürt Ulusal Hareketi'nin o kritik tarihsel dönemeçte sahneye çıkıp kendini dayatamamış olmasıdır.

Cevap 7:

XX yüzyıl öncesinde birbirinden bağımsız Kürt isyanları 'modern politika' alanının dışında, pre-kapitalist, modernite öncesinin 'siyaset yapma' biçimine tekabûl ediyordu. Bilinen anlamda siyaset [politika] modern bir olgudur... Yani anokronikti. Bunların mücadele geleneği bakımından sınırlı bir kıymet-i harbiyesi olsa da pratik sonuçlar doğurma olasılıkları yoktu. Modern çağda geleneksel araçlara başvurmak anlamına geliyordu. Oysa XX. yüzyılın başından itibaren bu durumun değiştiği görülüyor. Sözünü ettiğiniz yayın ve derneklerin kurulması Kürt ulusal hareketinin 'modernleştiğinin' göstergesiydi. Lakin bu tür yayınları çıkaranların ve politik aktörlerin temelli bir zaafı vardı. Söz konusu şahsiyetler çoğu Osmanlı bürokrasisinde yüksek düzeyde rol sahibi 'seçkinlerdi' . Biliyorsunuz bir kısmı başta İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde politika yapıyordu. Netice itibariyle ister kültürel-politik yayıncılık alanında, isterse siyaset dünyasında olsun, söz konusu şahsiyetler istikrarlı, inandırıcı, inatçı bir rota izleyemediler. Sınıfsal konumları, sosyal

www.arsivakurdi.org

statüleri, Kürt aristokrasinin mensubu olmaları... önemli bir zaaf teşkil ediyordu. Her an merkezi Osmanlı yönetimiyle uzlaşmaya hazırdılar. "Bir ayakları içerde, bir ayakları dışardaydı". Hem egemen bürokrasinin içinde kalıp hem de bağımsız bir politika yürütmek mümkün değildir. Fakat herşeye rağmen Kürt hareketinin o dönemde şekillenmeye başladığını söylemek mümkündür.

Cevap 8:

Wilson Prensipleri denilene ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Emperyalistler sofrasına geç dahil olan bir emperyalist ülkenin başkanının gerçekten halkların kurtuluşuyla ilgili halisâne kaygılar taşıdığını düşünmek bu dünyada olup bitenlerden haberdar olmamak demektir. Wilson'un derdi sömürge halklarının özgürlüğü, bağımsızlığı, kendi kaderine sahip olması değil, Amerikan sermayesinin hareket alanını genişletmekle ilgiliydi. Biliyorsunuz "Büyük Savaş" da denilen [bizde Harbi Umumi] birinci emperyalistler arası savaş ertesinde yeryüzünün %84.4'ü beş-altı kolonyalist-emperyalist devletin ya doğrudan sömürgesi ya da nufûz alanıydı. Eğer kolonyalizm statüsü olduğu gibi devam ederse, bu Amerikan sermayesinin bu geniş alanlara girememesi demekti ki, Wilson'un derdi Amerikan kökenli sermayeye 'değerlenme' alanı açmaktı. Eğer bu gerçekleşirse bütün dünya bütün emperyalistlerin ortak değerlenme alanı haline gelecekti ve geldi. Bu yüzden bu dünyada bağımsız devlet saplantısının her zaman reel bir karşılığı olması gerekmiyordu. Sonuçta kolonyalizmin 'klasik versiyonu' tasfiye edildi ama kolonyalizm tasfiye edilmedi. Wilson'un ve diğer emperyalist politik şahsiyetlerin ulusların özgürleşmesi diye bir derdi olabilir miydi? Bağımsız devlet kurmak bir bayrağa, bir milli marşa, bir hükümete, bir başkanlık sarayına... sahip olmak demek değil. Netice itibariyle kolonyalistlerin-emperyalistlerin eski statükoyu yenisiyle ikâme etmek gibi bir sorunu vardı. Osmanlı imparatorluğu çökertilip parçalandığında, sorun Kürtlerin ve diğer halkların kaderi değil, nasıl olursa emperyalist çıkarların güvence altına alınacağıydı. Bölgedeki emperyalist çıkarların güvence altına alınması, Kürtleri denklem dışında tutmayı gerektirdiği için. Elbette sorunun bizzat Kürtleri ilgilendiren bir veçhesi de vardı. O kritik dönemde Kürt hareketine önderlik edenler basiretli, sonuç alıcı, jeostratejik-jeopolitik hesapları dikkate alan bir rota izlemekten acizdiler. Bir bakıma hazırlıksız yakalanmışlardı. Bence oldum olası Kürt hareketine önderlik edenlerin zaafları da Kürt halkının yaşadığı dramların, çektiği acıların başlıca sebeplerinden biridir ki, bu gün bile bu durumun devam ettiğini söylemek mümkün. Önemli birşey de bağımsız devlet kurmanın önemli olmakla birlikte yeterli sayılmasının sakatlığıdır. Onun için yanlışta ısrar etmemek gerekir. Bağımsız devletiniz oldu diye halk kendi kaderini tayin etmiyor. Sorunun bir de sınıfsal veçhesi var. Aksi halde sizi ezenin, zulmedenin, sömürüp-aşağılayanın sizinle

aynı pasaportu taşıyor olmasının bir kıymet-i harbiyesi olması mümkün değil. Bağımsızlık herkes için aynı anlama gelmediği gibi, bağımsız bir devletin varlığı ulusun kurtuluşu anlamına da gelmiyor.

Cevap 55:

Türkiye'de 1920'li yılların başından itibaren gücünü artırıp, iktidarını pekiştiren rejim esas itibariyle 'katıksız' bir otokrasiydi. TC dendi ama C'nin içi boştu. Biliyorsunuz Osmanlı İmparatorluğu'nda [ve o tür imparatorluklarda] köklü bir devlet-halk yabancılaşması geçerlidir. Teorik olarak Cumhuriyetle bu durumun azçok değişmesi gerekirdi ama öyle almadı. Bırakın olumlu yönde bir değişikliği, devlet-halk yabancılaşması daha da derinleşti. Mustafa Kemal dönemi rejimi bir bakıma tuhaf bir koloniyalizmdi ama rejimin harikalar yarattığı söylendi ve yere göğe sığdırılmadı. *Paradigmanın İflası* adlı kitabımda rejimin 'orijinal bir bonapartizm' olduğunu yazdım. Aslında söz konusu olana bir analojidir. Biliyorsunuz Bonapartizm gelişmiş kapitalist-emperyalist sosyal formasyonlarda geçerli yönetim biçimlerinden biridir. Diğerleri parlamenter demokrasi, faşizm, asker-polis diktatörlügü ve sosyal demokrasiydi. Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi, sosyal sınıfların durumu, vb. veri iken, emperyalist ülkelerdeki gibi bir Bonapartizm mümkün değildi. Ortada çatışan güçlü sınıflar yoktu, tam tersine sınıflardan birinin güçlendirilmesi gerekiyordu. Burjuvazi cılız ve tek başına iktidarı denetleyecek güçten yoksundu. Bu yüzden Türkiye'de Bonapart egemen sınıf içi çatışmaların sonucu ya da işçi sınıfıyla egemen sınıflar koalisyonu arasındaki bir çatışmaya çare bulmak üzere sahneye çıkmadı. Bizzat burjuvaziyi güçlendirmek üzere ortaya çıktı ama gerektiğinde herkesi 'terbiye etmek' kaydıyla... Nitekim rejimin İsmet paşa dönemini de dahil ederseniz, yaklaşık 20 yıl devam etmesi bu yüzdendi. Söz konusu olan bir 'kuruluş dönemi' rejimiydi ve bu durum rejimin bonapartist niteliğini belirledi. Fakat resmi tarih ve resmi ideoloji rejimin niteliğini tartışmayı yasakladı. Bağnaz resmi ideoloji bilimsel-entellektüel gelişmenin önünü kapattı. Bir başka neden de Avrupamerkezli ideolojik yabancılaşmanın tahribatıdır. Eğer Türkiye'nin dününe ve bu gününe gerçekten ilgi duyuyorsanız, iki şeyden sakınmanız gerekiyor: 1. Resmi tarih ve resmi ideoloji; 2. Avrupamerkezli ideolojik yabancılaşma. Aksi halde insana, topluma, tarihe, dünyaya kendi gözünüzle bakamıyorsunuz demektir.

Cevap 58:

Türklerin dünyada ilk anti-emperyalist savaş veren bir halk olduğu, "Milli Mücadele"yle yoktan bir halkın var edildiği, bir ulusal kurtuluş savaşı verildigi, Milli Mücadele'nin dünyanın ezilen halklarına kurtuluş yolunu gösterdiği... Mustafa Kemal'in Türklere bir vatan bağışladığı... ve benzer safsatalar tam bir resmi tarih ve resmi ideoloji kategorsidir ve bu dünyanın gerçekliğiyle ilgili değildir,

www.arsivakurdi.org

sonradan, *expos*é olarak uydurulmuştur. Milli Mücadele bir veçhesi itibariyle bir Türk-Yunan savaşı, diğer veçhesi itibariyle bir iç savaş ve nihayet üçüncü bir veçhesi de diplomasiyi etkilemeyi amaçlayan politik bir hareketti. İyice budanmış Osmanlı devletinin yeni bir adla devamıydı. Dolayısıyla TC'nin emperyalizm açısından konumu ve işlevi, imparatorluğun diğer yerlerinde kurulan 'yapay' devletlerin konumu ve işlevinden özde farklı değildi. Yegane fark altıyüz küsür yıllık imparatorluğun yönetim geleneğinin mirascısı olmasıydı. *Ulusal Kurtuluş Hareketi* tanımı TC'nin durumuna uygun düşmez. Ulusal Kurtuluş Savaşı uzun yıllar sömürgeci bir devletin sömürgesi olan veya bağımlı olan bir halkın bu duruma son verdiğinde mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman siyasi bağımsızlığını kaybetmedi. Aksi halde ortada imparatorluk diye birşey olmazdı. Orta yerde Mondros Mütarekesi'nden Lozan Anlaşması'na kadar her zaman masaya oturan bir devlet vardı. Eğer öylese yeni bir devlet kurmak, yoktan bir vatan var etmek de ne demek oluyor? Anti-emperyalizm meselesine gelince, durumu nüanse etmek gerekir. Milli Mücadele'yi yürütenlerin bırakın öyle kaygılara sahip olmalarını, dağarcıklarında o tür kavramlara yer yoktu. 29 Ekim 1923'de devletin adı TC olarak değiştirildi. Osmanlı yönetici bürokratik elitinin, Rum ve Ermenilerin mallarına el koyan "milli burjuvazinin" ikitdarı kaldığı yerden devam etti. Kürtlerin gerçek dramı da öylece başlamış oldu. 1908-1923 döneminin tarihi yeniden yazılacak, -yazılıyor- o zaman resmi yalanlar ve safsatalar birer birer teşhir edilecek ve herşey yerli yerine oturacak...

Cevap 59:

Kominternin söylemiyle *reel politikası* arasında her zaman bir uyumsuzluk söz konusuydu. Ulusların kaderini tayin etmesi gerekliliği ilkesine vurgu yapılıyordu ama pratik politikada yapılanlar resmi söylemi yalanlıyordu. Bir bakıma Milli Mücadeleye yaklaşım, ilkelere değil reel politikanın gereklerine göre belirleniyordu. Bir kere Komintern demek Sovyet Komünist Partisi demekti ve dünya devriminin çıkarları 'Sovyet anavatanını' -ki bu dünya devriminin 'anavatanı' demekti- önüne geçtiği anda Komintern'in dünyanın geri kalanında tutarlı bir strateji ve politik tavır ortaya koyması artık mümkün değildi. Hem kolonyalist-emperyalist güçlerle -İngiltere- ikili anlaşma yapıp hem de kolonilerdeki devrimci hareketleri desteklemek mümkün değildi. Komintern Milli Mücadele'ye destek verirken hareketin niteliğinden haberdardı ama Sovyetler Birliğinin güvenliği gereği, ilkeleri bir yana atmayı gerektiriyordu. Hem bir rejimle iyi geçinmek hem de oradaki ilerici-devrimci, rejim muhalifi hareketleri desteklemek mümkün değildir. Elbette bunu söylerken Sovyetler Birliği bakımından durumun vehâmetini dikkate almıyor değilim. Ama eni-sonu sonuca bakmak ve şeyleri adıyla çağırmak durumundasınız. Eğer beklendiği gibi Batı

www.alsvakurd.org

Avrupa'da 'beklenen' devrim gerçekleşip imdada yetişseydi, muhakkak ki, olayların seyri çok farklı bir rota izlerdi. Aslında Komintern'nin Milli Mücadele'ye ve daha sonra da Kemalist rejime verdiği koşulsuz destek, ezilen-sömürülen sınıflara değil, onu ezenlereydi. Eğer Komintern ilkelerine sadık kalıp gereğini yapmış olsaydı, sadece Kürt halkına yapılanlardan dolayı TC ile hertürlü ilişkiyi kesmesi gerekirdi. Biliyorsunuz her koşulda Kemalist Rejimin koşulsuz destekçisi oldu...

Cevap 12:

Kürdistan'ın bölünüp-parçalanması esas itibariyle İngilizerin marifetiydi. Bölgede bir statü oluşturulmak isteniyordu ve orada oluşturulacak statünün başlıca işlevlerinden biri de komünizmin yayılmasının önünü kesmekti. İngilizlerin kısa bir yalpalamadan sonra bilincine vardıkları şey, kendileri açısından sorun çıkarmayacak "güçlü" bir Türk devletinin devamıydı. Elbette ortada yeni statünün bu günden yarına değiştirilmesini gerektiren bir durum yoktu. Dolayısıyla Büyük Savaş sonrasında oluşturulan statü'de herhangi bir değişiklik istenmiyordu. 1948'de Siyonist İsrail Devleti'nin kurulması dışında statükoya 1990'ların başına kadar müdahele edilmedi. Durum Sovyet sisteminin çöküşünün ardından değişmeye başladı. Dört büyük Kürt İsyanı'nın gerçekleştiği 1920'li ve 1930'lu yıllarda başta İngilizler olmak üzere, emperyalist kamp Ortadoğu bölgesindeki statükoda bir değişiklik istemediler. Fakat bir hatırlatma yapmak gerekiyor. Sorunun soruluş tarzından emperyalistler isterse devlet kurulur... gibi bir anlam çıkabilir. Hiçbir şey öyle değil ve o kadar da kolay değil. İster XIX, isterse XX. yüzyıldaki Kürt isyanlarının başarısız olmasını sadece dış faktörlere bağlayarak açıklamak sorunun bir tek veçhesine odaklanmak olur. Kürt örderlerinin ve önderliklerinin zaafları, jeopolitik-jeostratejik değerlendirme zaaflarını, hatta basiretsizliklerini de ikircikli olmayan bir tarzda tartışmak gerekir. Gördüğüm kadarıyla, Kürt isyanları kahramaklık-mazlum halk ikilemine hapsoluyor ve bu doğru değil. Tarihi yapan kahramanlık değil politika yapabilme yeteneğidir...

Cevap 13:

Başta da söyledim. Komintern'in ilkeleri denilenler, o ilkeler doğrultusunda ulusal hareketlerin desteklenmesi ve Ulusların Kendi Kaderini Tayın Hakkı bir retorik olmanın ötesine geçemedi. Reel politika [realpolitik], Sovyet anavatanını koruma kaygısı, ilkelerin önüne geçti. Bunun en tipik göstergesi Bakü Kongresi'nin bir daha toplanamayışıdır. Oysa *Birinci Doğu Halkları Kongresi* denmişti... Bu söylenenlerin gereğinin yapılmaması, yapılamaması demektir...

Cevap 14:

Sevre Antlaşması diye bir şey yoktu. Bir antlaşma uygulandığı zaman, yâni realize olduğu zaman antlaşmadır. Sevre için öyle birşey söz konusu değildi. Uygulanmayan bir antlaşma

www.arsivakurdi.org

olmaz. O zaman neden uygulanamadı, ölü bir metin olarak kaldı sorusu akla gelir. Bir kere emperyalistler arasında bir dizi anlaşmazlık ve çıkar uyuşmazlığı söz konusuydu, ikincisi ve daha önemlisi de Sovyetler Birliğinin 'kalıcılığının' yarattığı korkuydu. Öyle bir tablo ortaya çıkmıştı ki, komünizmin yayılmasını durdurma ve çökertme gereği, tüm diğer gerekçelerin ve kaygıların önüne geçmişti. Sevre'den Lozan'a giden süreçte başta İngiltere olmak üzere, emperyalizmin ortak çıkarları tekil çıkarların önüne geçmişti. Ev yanarken bazı şeyleri feda etmek işin doğası gereğidir. Aslında Sevre Antlaşması'nın realize olamayışının asıl nedenleri güçler dengesinin dayatmasının sonucuydu. Türkiye'de resmi tarih bıkıp-usanmadan "Sevre'i yırttık' tekerlemesini öne çıkarıyor. Eğer resmi tarihe itibar ederseniz bu tür safsataların cazibesine de kapılabilirsiniz ama gerçek başka dili konuşuyor... Tolga Ersoy'nun *Sevre- Bir Öcü Masalı* adlı eseri resmin gerçek yüzünü göstererek, resmi yalanla gerçek durum arasındaki uyumsuzluğu teşhir ediyor...

Cevap 15:

İster Cemiyet-i Akvâm [Milletler Cemiyeti] isterse Birleşmiş Milletler Örgütü olsun her ikisi de emperyalistler tarafından ve emperyalist çıkarları gerçekleştirmek üzere oluşturulmuş, emperyalist örgütlerdir. Peki emperyalist çıkarlar kime karşı korunacaktı? Ezilen ve sömürülen halklara ve sınıflara karşı... O zaman bu örgütlerin tüzüklerinde ve proğramlarında ne yazdığından çok asıl varoluş nedenleri ve misyonlarına bakmak gerekir... Neyin muhabbetini yaptığınızın farkında olmanız gerekir. Bu iki örgütün asıl misyonu ve varlık nedeni emperyalist *status quo*'yu korumaktı. Kullanılan hümanist dil ve hümanist bazı ilkelere yapılan göndermeler de balkondaki seyirciyi oyalama amacına yönelikti. Biz her söylenene inanmak zorundamıyız? Fakat bu iki 'uluslararası' denilen örgütün sahneye çıktığı tarihsel konjonktürü de gözden uzak tutmamak gerekir. Birincisi emperyalistler arası çatışmanın kızıştığı dönemde; ikincisi de 'kollektif' emperyalizmin geçerli olduğu dönemde var oldu. Böyle bir örgütün veya bu tür örgütlerin gerçekten ezilen halklar, sömürülen sınıflar için hayra yorulacak birşey yapması akla, mantığa, sağduyuya uygun mudur? Onun için bu tür örgütlerin misyonu ve varlık nedeni hakkında kafa karışıklığından kurtulmak gerekir. Bu örgütlerin aldıkları kararlar emperyalist çıkarlara hizmet ettiği zaman uygulanıyor. Şimdilerde BM Güvenlik Konseyi kararlarına Siyonist devlet uymuyor, uymamakta direniyor ve hiçbir şey yapılamıyor... Neden... Elbette emperyalistlerin ve 'ulusulararası' denilen örgütlerin Kürtlerin taleplerine duyarlı olmaları beklenemezdi...

Cevap 20:

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin afişe edilen amaçlarıyla gerçek amaçlar arasında bariz bir uyumsuzluk söz konusuydu. Biliyorsunuz 1923-50 dönemi tuhaf bir otokrasi, 'orijinal bir

www.arsivakurdi.org

bonapartist diktatörlüktü'. Rejim modernliğe, moderniteye, 'çağdaşlığa', vb. aşırı vurgu yapsa da, ortada eski kafayla yönetilen bir rejim ve oyuna dahil edilmeyen bir halk söz konusuydu. Fakat İkinci Emperyalistler arası savaşın sonunda hem dünyanın manzarası değişmiş [dış faktör], hem de içerde emekçi halk iyice bunalmıştı. Diktatörlüğü o hâliyle sürdürmenin artık iyice zorlaştığı bir eşiğe gelinmişti. İşte söz konusu bu iki faktörün dayatması sonucu rejim bir miktar 'yumuşatılacaktı'... Bu amaçla da 'çok partili sisteme' geçildi ama ortada bir çok partili sistem yoktu. Burjuva anlamda bir çokpartili sisteme geçmek için, öncelikle mevcut devlet aygıtının baştan sona dizayn edilmesi, anayasada ve başka yasalarda değişiklik yapılması, en önemlisi de diktatörlüğün politik-bürokratik yönetim aracı olan, başka türlü ifade edersek, *bizzat devlet olan* CHP'nin oyun dışı bırakılması gerekirdi. Bunların hiçbiri yapılmadan birden çok partinin kurulmasına izin verildi ama onu da nüanse etmek gerekir. Aslında söz konusu olan 'muvazaa partisi' veya 'partileriydi. "Eğer Devletimizin birden çok siyasi partiye ihtiyacı varsa..." sorusunun cevabıydı. 14 Mayısta 1950 seçimleriyle hükümet olan DP aslında bir muvazzaa partisiydi. İki İttihatçının [İnönü-Bayar] mutabakatının sonucunda kurulmuştu. Az-çok 1930'da Mustafa Kemal-Fethi Bey mutabaka-tında olduğu gibi, ama dediğim gibi artık farklı bir iç ve dış konjonktür söz konusuydu. Gerçi DP bir muvazza partisiydi ama bir hareket güdümlü de olsa eninde sonunda işin içine halk iradesi girdiği, girmek zorunda olduğu için araç hiçbir zaman kurulduğu gibi işlemez, sizin istediğiniz istikâmette yol almaz. Hem halktan oy alıp hükümet kuracaksınız hem de verdiğiniz sözlerin, yaptığınız vaadlerin hiçbirini karşılamayacaksınız... Bu mümkün değildir... Velhasıl 1960 yılına gelindiğinde muvazaa partisinin ona benim "asıl devlet partisi" dediğim ve ülkenin kaderini 1908'den beri elinde tutan 'merkezin' çizdiği sınırların dışına çıktı. Eğer bu süreç durdurulmazsa, "asıl devlet partisinin" iktidarı hızla aşınmaya devam edecek, seçkin efendilerin saltanatı son bulacaktı. İşte 27 Mayıs Askerî Darbesi'nin gerçek nedeni bu idi. İşe fazla karıştığı düşünülen "ayak takımını" olabildiğince oyunun dışında tutmak... O zaman bunu nasıl gereçekleştireceklerdi? Makinayı öyle dizayn ettiler ki, seçimlerin, halk iradesinin, siyasi partilerin, seçimler sonucu kurulan hükümetlerin bir kıymet-i harbiyesi kalmasın... Bu amaçla ordunun darbe yapmasını bir 'istisna' olmaktan çıkarıp kurumlaştırdılar ve 'kural' haline getirdiler. Resmi tarih, resmi ideoloji ve Avrupamerkezli yabancılaşmayla mâlül aydınlar [solcu-sosyalist olsunlar] operasyonun mahiyetini anlamakta sınıfta kaldı. Kimi söylem ve görüntülere bakarak, 27 Mayısla oluşturulanın 'ilerici' olduğunu sandılar. Kurulan tuzağı bir bütün olarak görmekten acizdiler. Bu yüzden de 27 Mayıs Darbesi'ni 'ilerici' saydılar, hâlâ öyle sananları çoğunluktadır. Arkasından gelen darbeler [12 Mart, 12 Eylül,

www.arsivakurdi.org

28 Şubat...] aslında birer 'genel tekrardı'. Böyle bir darbenin elbette Kürtlere yönelik tavrında şaşırtıcı birşey olmazdı, nitekim olmadı...

Cevap 21:

Kürt Ulusal Harketi'nin bu kavramları ve sloganları kullanmasının sorun edilmesi saçmadır. Eğer bizim de bir devletimiz olsun başka birşey istemeyiz deniyorsa o zaman başka. Ama o zaman da bunun bir kıymet-i harbiyesi olması mümkün değildir ve bu dünyada bir karşılığı yoktur. Eğer ortada ezilen, sömürülen, aşağılanan, sürekli zulme ve kıyıma uğrayan, varlığı ikâr edilen, dili ve kültürü yasaklanan bir halk varsa, bu durumdan çıkmak için hangi kavramları, sloganları dillendirebilir, dillendirilmesi gerekir? Tam da bu kavramları kullanacak ve tam bir kararlılıkla da söylediğinin arkasında duracak. Aksi halde neyin mücadelesini vereceksiniz. Özgür olmanın, bağımsız olmanın, kendi yolunu kendin çizmenin, itilip kakılmamanın, aşağılanmaktan kurtulmanın başka bir yolu olduğu görülmüş müdür? O dönemde Kürt muhalefeti söz konusu kavramları, sloganları kullandığı için başarısız olmadı. Başarısız olmasının başka nedenleri var onları tartışmak için burada yeterli zaman yok. Anti-kapitalist olmadan anti-emperyalist olamazsınız... Anti-koloniyalist olmadan bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi veremezsiniz... Bu çağda bu kavramları kullanmayan hiçbir özgürlük ve bağımsızlık hareketi olamaz ve başarıya ulaşamaz. Bir özgürlük-bağımsızlık hareketinin aşiret sistemine karşı çıkmasından daha doğal ve akla uygun ne olabililir? O zaman siz bağımsız devleti ne için istiyorsunuz. Aşiret devletinde yaşamak için mi mücadele vereceksiniz? Eğer bu kavramlar yoksa mücadele de yoktur. O zaman sizi ezen egemenlerden, sömürgecilerden, emperyalistlerden lütuf beklemekten başka geriye birşey kalmaz. Özgürlük ve haklar ancak mücadeleyle, bedeli ödenerek kazanılabilir ve korunabilir. Başarısızlığın veya yenilginin sorumlusu söz konusu kavramlar değil, onların arkasında kararlı bir şekilde ve inatla duramamakla, gereğini yapamamakla, politika yapmaktaki basitersizlik ve beceriksizlikle ilgilidir. Elbette yaptığınız hamlenin sonunda mutlaka kazanacaksınız diye bir kural da yoktur...

Cevap 33:

Cuntacılık, darbecilik, çetecilik, TC rejiminde içerilmiş bir yönetim ve egemenlik aracına ve uslûbuna tekabül ediyor. Dolayısıyla niye darbeler oluyor, niye devlet aygıtı içinde çeteler cirit atıyor sorusu gereksiz. Aslında Türkiye'nin yakın tarihi askeri darbelerin tarihidir. Bu esas itibariyle 1908'le başlayan bir gelenektir ve bence rejim asıl rengini 1913'de Mahmut Şevket Paşa suikastiyle alıyor. TC demek aynı zamanda komplo-provokasyon-linç geleneği de demektir ve halk düşmanı yönetici elit için vazgeçilmezdir. Eğer böyle bir rejim söz konusuysa neden Ergenekon diye birşey oluşuna değil de olmamasına şaşmak gerekirdi. Durum böyledir

www.arsivakurdi.org

ama TC'nin *demokratik, laik, sosyal bir huhuk devleti* olduğu söyleniyor. Elbette siz anayasaya yazdınız, siyasetçiniz ve akademik statünün gardiyanları ve anlı-şanlı medyanın herşeyi bilen köşe yazarları öyle diyor diye öyle olması gerekmiyor. Cumhuriyetin ilânından 86 yıl sonraki manzaraya bakarak, cumhuriyetin ne olduğuna dair fikir edinmek mümkün. Bu rejimde Ergenekon istisna değil kuraldır...

Cevap 35:

Cumhuriyet rejiminin cumhuriyet kavramıyla ilgisi görüntüden veya söylemden ibaretti. Denklemden halk dışlanmıştı. Yegane değişiklik artık padişahın sahnede olmamasıydı. Bunun pratik anlamı ondan sonra veraset yoluyla geçen bir egemenliğin söz konusu olmamasıdır ama bu yönetici sınıf katını ilgilendiren bir şeydir. Yöneten 'değişir de' -ki o da sanıldığı kadar net değildi- , yöneten-yönetilen ilişkisi cephesinde kayda değer bir değişiklik olmazsa, *yeni* denilen rejimin yeniliği bir retorik olmanın ötesine geçemez. Cumhuriyet ilan edilmeden önce bir anayasal monarşi söz konusuydu, zaten padişahın otoritesi çoktan sembolik düzeye inmişti. Cumhuriyetten sonraysa bağnaz bir otokrasi, katı bir diktatörlük geçerliydi... Kaldı ki Cumhuriyetin kuruluşundan halkın haberi bile olmamıştı. Geniş halk kitlelerinin dahil olmadığı bir Cumhuriyet olabilir miydi? Velhasıl iki şey: Birincisi, Cumhuriyet hiç bir sosyal devrim kırıntısı içermiyordu. Padişahın yerini denetimsiz ve keyfi bir kişi diktatörlüğü almıştı; ikincisi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde geçerli devlet-halk yabancılaşması Cumhuriyetle birlikte daha da derinleşmişti. Zira 'yeni' olduğunu, harika- lar yarattığını söyleyen rejim halka hiçbir şey teklif etmiyordu. Dayatılan şey aynıydı daha çok vergi ve jandarma zulmü... Halk kitlelerin yaşamında olumlu bir gelişme söz konusu değildi ama rejim kolonyalist rejimler gibi bir de *halkı adam etme* misyonunu üstlenmişti... Modern devletlerde böylesi bir devlet-halk yabancılaşması görülmüş şey değildir. O zaman halk kitlelerinden gelen hiç bir talep dikkate alınmayacak, tam tersine hunharca ezilecekti ve ezildi. Türk aydını aydın tanımına uygun bir kavram değildir. Aydın bizde diplomalıyla, bir eğitimden geçmiş olanla özdeş sayılıyor. Bu saçmadır. O kesime uygun düşen aydın değil, diplomalı bürokrattır veya en iyi durumda 'devlet aydını' yani aydın değildir... Memurdan gerçek anlamda aydın olmaz. Elbette istisnalar olabilir ve istisna kuralı doğrulamak içindir denmiştir. Bu yüzden ben aydın yerine entellektüel'i kullanmayı tercih ediyorum. Zira ortada iyice kirlenmiş bir kavram var. Halktan gelen taleplerin ezilebilmesi için karşı tarafın düşmanlaştırılması, lânetlenmesi gerekiyor. İşte aydın denilen halk düşmanı bürokratların, siyasetçilerin yaptığı da o idi...

Cevap 38:

Bu sorunun cevabını daha önce kısaca verdiğimi sanıyorum. BM iki şeydir: Birincisi, halkların değil devletlerin örgütüdür ve asıl misyonu

www.arsivakurdi.org

emperyalist *status quo*'yu meşrulaştırmak, kabullendirmek ve sürdürmektir; ikincisi, devletler içinde de sömürgeci-emperyalist devletlerin örgütüdür, zâten onlar tarafından ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ve korumuk üzere oluşturulmuştur. BM bir dizi hümanist [insancıl] kuruluş ve retorikle dünyadaki adaletsizlikleri, haksızlıkları meşrulaştırmanın hizmetinde. Elbette böyle bir örgütün meşruiyet, hakkâniyet, adalet, eşitlik, 'tarafsızlık' gibi kaygılar taşıması beklenemez.

Cevap 41:

Doğrusu bir politik hareketin taleplerini dillendirirken bu kadar çok kavram, birbiriyle çelişen söyleme başvuruyor oluşu, bunca yalpalama, ideolojik, politik ve startejik bir netliğin olmayışı demek. Bu da inandırıcı olmamak demek. Bir gün bir şey söyleyip ertesi gün başka birşey söylerseniz, sabah başka akşam başka konuşursanız, itibrınız ve inandırıcılığınız kalmaz. Ne söylediğiniz bileceksiniz, söylediğinizde ısrar edeceksiniz, söylediğinizin arkasında kararlılık ve inatla da duracaksınız. Bu bakımdan son 20 yılın manzarası rahatsız edici. Sanıyorum bu Kürt hareketlerinin talihsiz bir geleneği...

Cevap 43:

Kesinlikle egemen devletlerin ideolojik etkisinden tam bağımsızlaşamıyorlar. En azından bu güne kadarki durum öyle. Bu da ideolojik, entellektüel, politik netliğin olmayışı yani bir tür 'kafa karışıklığı' demek. Radikal bir ideolojik kopuşun olmadığı koşullarda ortada pusula da yok demektir. Esasen Kürt hareketlerinin ve önderliklerinin tarihsel yenilgisinin başlıca nedeni bence bu. Elbette bunu söylemek, Kürt sorunun son derecede karmaşıklaştırılmış, çözümü zor bir sorun olduğunu hafife almak anlamına gelmez ama ideolojik-entellektüel planda bağımsızlaşamamanın en önemli açmazlardan biri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz...

Cevap 47:

Ulusal hakları için mücadele eden, kendini ulusal değerlere-veçhelere gönderme yaparak ifade eden bir halkın sorunu, kendi özgürlüğünühaysiyetini kazanma, bir halk olarak ulusal onurunu restore etme mücadelesidir. İçine düşürüldüğü 'haksız-adaletsiz statüden kurtulmak demektir. Böyle bir halkı bu tür bir amaç için mücadele eden bir halkı milliyetçilik yapmakla suçlamak abestir. Milliyetçilik yapabilmek için önce *milliyetçilik yapabilir duruma gelmek* gerekir. Dili, kültürü, kimliği, egemenliği, tarihi inkâr edilen bir halk kendini neye göre, ne ile ifade edecek? Onu ezen ulus gibi bir ulus olduğunu nasıl ifade edecek? Elbette kendi değerlerini dillendirerek... Dolasıyla neden söz edildiğinin bilincinde olmak önemlidir. Aslında ezilen bir ulus, ulusal hakları, ulusal egemenliği için mücadele ettiğinde bir 'savunma' durumu söz konusudur, mahrum edildiği şeyi geri alma mücadelesi veriyordur. Bir halkın bu tür haklı mücadelesinin gerici bir siyasal ideoloji olan milliyetçilikle

www.arsivKurdi.org

bir ilgisi olabilir mi? Bu tür argümanlara başvuranların asıl amacı gerçek niyetleri gizlemekle ilgilidir. Eğer bir halk gasbedilmiş hakları için mücadele edip, egemenliğini, bağımsızlığını kazandıktan sonra başka bir ulusu veya etnik unsuru ezmeye kalkarsa, işte o zaman olumsuz anlamda milliyetçilikten söz edebilirsiniz. Cezayir halkı Fransız sömürgecilerine karşı mücadele ettiğinde onu milliyetçilik yapmakla suçlamak saçmadır. Ama sömürgeciler ülkeden atılıp, bağımsızlık kazanıldıktan sonra 'yeni rejim' *Berberileri* ezmeye kalkarsa işte o zaman iş değişir... Fakat ulusal bağımsızlığı kazanmayı da abartmamak gerekir. Ülke 'bağımsız' olduğunda halkın kendi kaderini tayin etmesi kesin değildir. Mesela Güney Afrika bağımsız bir devlet oldu diye orada nüfusun %80'ini oluşturan Siyahlar kendi kaderlerini tayin etmiş mi oldular. Bir başkası tarafından ezilen bir ulus egemenliğini kazanıp bağımsız olduğunda eğer o ülkede toprakların %85'i nüfusun %5'ine ait olmaya devem ederse, fabrikaların %95'i nüfusun %2'sine ait olmaya devam ederse... siz orada gerçek bir değişiklik olduğunu, 'değişimin' bir kıymet-i harbiyesi olduğunu iddia edebilir misiniz? Dolasıyla 'ulusun kaderini tayin etmesinin' anlamını tartışmadan kendinden menkul bir 'ulusların kaderini tayin etme' retoriğine takılıp kalmak doğru değildir... Onun için ben bir ulusun 'kendi kaderini tayin etmesi' söz konusu olduğunda sınıfsal veçhenin dışlanmasının son derecede yanlış olduğunu düşünürüm. Siz mücadele edeceksiniz ama sonunda ülkenin zenginliğine eski rejim [kolonyalizm statütüsünün geçerli olduğu] dönemindeki gibi yine başkaları sahip olacak... İkinci emperyalist savaş sonrasında sömürgeciliğin klasik versiyonu tasfiye edildi ama bu o ulusların gerçek anlamda kendi kaderlerini tayın ettiği anlamına gelmiyordu... Bu yüzden ulusal haklar için mücadele bir bütünlük olarak anlaşılmalıdır. Aksi halde 'ulusun kendi kaderini tayin hakkı' yeni egemenlerin ulusu boğazlama hakkına dönüşebiliyor...

Cevap 52:

Kürtlerin nüfusu da toprağı da büyük ama dediğiniz gibi siyasal bir varlıkları yok ve bu durum bu çağda anakronik bir durum demek. Bence aradan yüzyıl geçtikten sonda bile Kürtlerin onurlu bir statüye, bağımsız bir devlete sahip olamamalarının iki temel nedeni var: Biri jeopolitiği veya aynı anlama gelmek üzere politik coğrafyayı angaje ediyor: Kürtlerin üzerinde yaşadıkları topraklar emperyalistler için kritik önem taşıyor... Bölgenin emperyalist sömürüye açık tutulması böyle bir tablonun ortaya çıkmasının başlıca nedenlerinden biri... Eğer Kürtler o bölgede değil de başka bir yerde yaşıyor olsalardı, bu günküne benzer bir statü söz konusu olmazdı. En azından böyle birşeyi iddia etmek mümkündür. Bu, Kürtlerin iradesi dışında olan nesnel bir durum; İkincisi, sorunun Kürtleri angaje eden yanıdır... Siz hiçbir toplumsal olayı veya süreci tek bir faktöre dayanarak açıklayamazsınız. Nitekim, "insanlar verili koşullarda da olsa kendi tarihlerini ya-

www.asiyakurdi.org

parlar" denmiştir. Dolayısıyla 'çözümsüzlüğü' sadece dış faktörlerle, kolonyalizmle, emperyalizmle, bölgedeki devletlerin kıyıcılığıyla... vb. açıklayamazsınız. Kürt sorununu karmaşık hale getiren ve çözümsüzlüğü müzminleştiren elbette sayısız nedenler var. Yeterince tartışıldığı ve bilindiği için burada bu nedenler üzerinde durmamız gerekmiyor. Lâkin bu çözümsüzlük tablosunda bizzat Kürtlerin, Kürt önderliklerinin, Kürt siyasi hareketlerine 'yön veren-veremeyenlerin' politik şahsiyetlerin zaafları, dünyayı ve bölgeyi, jeostratejik, jeopolitik durumu ve güç dengelerini yeterince hesaba katamayışları, velhasıl politika yapmadaki zaaflarını da önemsemek gerekiyor. Bu konuda ikircikli olmayan bir eleştiri yapmanın zamanı artık gelmiş olmalıdır... Zira, yiğitlik, kahramanlık gibi hasletler önemli ve gereklidir ama asıl sorun politik alanda etkili olabilmek ve sonuç almaktır. Başka türlü söylersek, politik etkinliğin mantığı farklıdır... Son 25-30 yıla bakarak bile ne söylemek istediğimi, neyi kastettiğimi anlamak mümkündür....

Cevap 56:

Aslında iflas eden, 200 yıldır topluma gösterilen ve her seferinde farklı ama özde aynı anlama gelen kavramlarla [yenileşme (tecceddüt), muasırlaşma, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma, modernleşme, çağdaşlaşma, kalkınma, dünya ekonomisiyle bütünleşme, şimdilerde AB'ye tam üyelik] topluma ulaşılması mümkün olmayan bir hedef göstermekti, işte iflas eden paradigma o... Topluma bu tür bir perspektif sunmak iki şeye yaradı, yarıyor: Birincisi, böylece egemen sınıf kendini meşrulaştırmayı başarıyor; İkincisi, emekçi kitleler sonu olmayan bir yolda yürümeye ikna ediliyor... Fakat süreç ezilen halk kitleleri ve sömürülen sınıflar için farklı, ülkenin varını-yoğunu emperyalistlerle ortak yağmalayan egemen sınıflar koalisyonu için farklı anlamlara geliyor. Aslında iflas eden paradigma sadece Türkiye'de geçerli paradigma değil. Aslında sermayenin büyümesi, sermayenin genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesi demek olan kapitalist paradigmanın iflası söz konusu. Zira, kapitalizmin [sermayenin] kendini yeniden üretebilmesi, toplumun kendini yeniden üretemez duruma gelmesi ve aynı şekilde doğanın kendini yenileyemez duruma gelmesi sonucunu doğuruyor, velhasıl bu terazinin bu sikleti çekmesi mümkün değil. Vakitlice insanlığın aklını başına alıp, bu tuzaktan kurtulması gerekiyor... Aksi halde insanlığın da uygarlığın da bir geleceği olmayabilir... Bunun için de bu dünyada reel karşılığı tartışmalı, ilerleme, kalkınma gibi kavramların koloniyalizminden kurtulmak gerekiyor.

Cevap 57:

Genel bir çerçevede Türkiyedeki sol hareket devletin resmi ideolojisi olan Kemalizm'den bağımsızlaşamadı. Bu solun temelli bir zaafla mâlûl olması demektir. İkincisi, sosyalizmin inkârı demek olan ve Sovyetler Birliği Devleti'nin bağnaz resmi ideolojisi olan Stalinizme sarıldı. Oysa son

www.arsivakurdi.org

tahlilde bir burjuva ideolojisi olan kemalizmden kurtulmadan ve sosyalizmin inkârı demek olan Stalinizm karşısında eleştirel bir duruş ortaya koymadan sol hareketin başarı şansı olamazdı. Dolayısıyla ister Kürk ulusal hareketiyle ilgili olarak isterse de başka sorunlarla ilgili olarak net, açık, inandırıcı bir yaklaşım hiçbir zaman söz konusu olmadı. Elbette istisnalar vardır ama bu şeylerin mahiyetini değiştirmez. Türkiye'de sol 1960'lı yılların başına kadar yasaktı. Sosyalist düşünce o dönemden sonra 'keşfedildi'... Hem bir miras yoktu hem de sol dünya'da olup-bitenlerden haberdar değeldi. 1962'de TİP kuruldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi ikinci sınıfındayken partiye kaydoldum. Kitapçılarda, sahaflarda, sosyalizmle ilgili kitap aradım, eli boş döndüğümü hatırlıyorum. Türkiye"de sol en iyi koşullarda düzenin bir iç-muhalefeti olma aşamasının ötesine geçemedi. Bu yüzden şimdilerde 'ulusalcılığa' meyletmesi ve Ergenekoncuların safına savrulması şaşırtıcı değil...

Cevap 113:

Realiteyi değiştirmek gibi bir kaygısı ve amacı olanların realiteyi anlamalarının önceliği var. Elbette bu anlama eyleminin değiştirme eyleminden bağımsız olduğu anlamına gelmiyor. Arada tartışmasız bir karşılıklı belirleyicilik ilişkisi, diyalektik bir ilişki 'bütünlüğü' var. İnsanlar ekseri ölü kelime ve kavramlarla sürekli değişip-yenilenen 'canlı' süreci anladıklarını sanıyorlar. Kavramların, kelimelerin ebed müddet geçerli olduğunu sanıyorlar... Oysa kelimelerin, kavramların da bir yaşamı, bir tarihi, bir ömrü var: doğuyorlar, olgunlaşıyorlar, yaşlanıyorlar ve ölüyorlar... Onun için, ölü, içi boşalmış, artık bu dünyanın gerçekliğini anlamanın değil anlamamanın aracına dönüşmüş kelimelerle, kavram- larla dünyayı anlayıp değiştirmenin mümkün olmadığının bilincinde olmalıyız.. Başka türlü ifade etmek istersek, ölü kelime ve kavramlardan uzak durmalıyız...

www.arsivakurdi.org

Mustafa Barzani Mücadelesi Boyunca Yazılı Hukuka Çok Önem Verirken, Araplar, Kürtlerle Yaptıkları Hiçbir Anlaşmaya Saygı Göstermemişlerdir

Hasan YILDIZ

1954 yılı Dersim-Ovacık doğumluyum. İlkokuldan başlayarak bütün eğitimimi metropolde yaptım. İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü ve Paris Sorbon Üniversitesi Siyaset Felsefesi mezunuyum. Ağrı Eğitim Enstitüsü'nde felsefe öğretmenliği yaptım. 12 Eylül'den sonra yurt dışına çıktım. Yayınlanmış eserlerim:

- *Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler*
- *Un Pays sans Frontiere : Le Kürdistan (Sınırsız Bir Ülke : Kürdistan)*
- *20. Yüzyılın Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm*
- *Yaşayan Her Dil Bir Halktır*
- *Muhatapsız Savaş, Muhatapsız Barış*
- *Jeopolitik Yapılar Açısından AB, Türkiye ve Kürtler*
- *Resmi Tarihte Kürtler* (Sayın İsmail Beşikçi'nin editörlüğü altında).

***

Cevap 2:

Nüfus yoğunluğu her şey değildir. Tarih, toplumsal yoğunluğu dikkate alarak yasal sınırlar belirleyemez. Bu nedenle hangi ulusun nerede, ne kadar nüfusu var demekten çok, hangi ulus yaşadığı toprakları kendi adıyla birlikte ne kadar yasallaştırdığı sorusunu analiz etmekte yarar var. Çünkü tarihin kendisinde pasif verilerden hareketle bir "hakkaniyet" arayamayız. Buna hakkımız da yok. Ancak aktif verilerle, tarihi olgunlaştıran olayların arkasında yatan nedenlerle bir "hak" arayışına başvurabiliriz. Çünkü bir "Toprak" üzerinde hukuksal taleplerde bulunmak için o "topraklar" üzerinde yaşayan halkın ortak iradesinin hukuksal temsilcilerinin olması gerekir. Geçmişte bu hukuksallığın temsilcisi

www.arsivakurdi.org

bir Kral, Prens, Sultan ya da bizdeki adıyla Mir olabiliyordu. Zamanla bu iktidar erkleri yerlerini parlementolara bırakmak zorunda kaldılar. Kim tarafından temsil edildiğine bakılmaksızın "Toprak ve Hukuk" arasındaki ilişki ve sahiplenme kuralı değişmedi. İşte Oğuzlar, Türkmenler, Türkler neden imparatorluklar kurdular da, bölgenin asli unsuru olan Kürtler küçük deneyler dışında ne bir devlet, ne de bir birlik kuramadılar? Asıl soru bu iktidar erkinin kendisini nasıl gösterdiğinde yatmaktadır. Ve bu soru dünden bugüne devam etmektedir. Şimdi isterseniz Türkmenlerin, Oğuzların bu topraklara kaç kişi olarak geldiklerine değinebiliriz: Bu konuda bir kaç yüzyıllık dilimi kapsayan ve 200 binden 600 bine kadar değişen birçok görüş vardır. Bu göçler birden bire tek seferde olmamış, birkaç yüzyılı içine almıştır. Önden gelen kuvvetler kendilerini güvenceye aldıkça geride bıraktıkları kadın ve çocuklarını yanlarına getirmişler veya ikinci ve üçüncü göç dalgalarında kadın ve çocukları da yanlarına alma şansları olmuştur. Birinci dalgadaki savaşçıların ise büyük ölçüde yerli halktan kadınlarla evlendikleri veya kadınları zorla alıkoyarak evlendikleri görülmüştür. Sayın İsmail Beşikçi bu rakamı en üst verileriyle, yani 600 bin olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Anadolu insanının Orta Asya Türkleri'yle olan fizyonomik yapısındaki değişikliğe dikkat çekmektedir. Diğer bir soru da şu olmalıdır: Tarihsel olarak yerleşik olan, şehir kültürüyle gelişen halkların göçmen kavimleri kültürel olarak etkilemeleri gerekirken Türklerin nasıl olup ta ticaret, sanat ve kültür alanında kendilerinden daha ileri olan toplumları yönetimleri altına aldıklarıdır? Sosyo- lojik olarak bu soru birinci sorudan daha önemlidir diye düşünüyorum.

Cevap 4:

Anadolu'nun o karmaşık, çalkantılı yapısı içinde siyasetin nasıl yapılması gerektiğini ilk öğrenmeye çalışan Osmanlı Beyliği olmuştur. Bizans ile sınır olmanın verdiği bir avantajı iyi kullanarak devlet yönetimi üzerine Roma ve Bizans İmparatorluklarından kalan deney ve tecrübeleri çok iyi kullandılar. Kısa zamanda diğer Türk beyliklerini de kendilerine bağlayarak büyük bir imparatorluk kurdular. Ne var ki her hazır reçetede olduğu gibi, farklılaşan sorunlar, yeni politikaları gerekli kıldı. Yeni politikalar üretme yeteneğinde görülen eksikliklere ekonomik gerikalmışlık da eklenince zamanla kendisini gösterdi. Kilisenin katı baskısına karşın Batı, teknolojik ve kültür alanında kendisini gösterdi. Osmanlı yönetiminin Türk toplumunu ticaret ve sanatla uğraşmaya teşvik etme anlayışı yoktu. Türk toplumu da zaten bu tür uğraşıları gereksiz buluyordu. Dolaysıyla devlet, azınlık olarak anılan Hıristiyan unsurların ilgi alanında bulunan sanat ve ticaretten gelen gelirlerle yetinme durumunda kaldı. Ve bunlar bir süre sonra ağırlaşan devlet giderleri için yetmez oldular. Anadolu'da dirlik-düzenlik kavgası olarak bilinen Türkmen aşi- retlerinin toprağa yerleştirilmesi böylesi bir

www.arsivakurd.org

kaygıdan ileri geliyordu. Kürtler açısından işin bu noktası çok ilginçtir ve tarih alanında yeterince mercek altına alınmamıştır. Bu noktaya ilerde değinme fırsatımız olacaktır.

Cevap 5:

Bunun gibi siyasi istemler Bedirhanların isyanında da Şeyh Ubeydullah isyanında da görüldü. Bir önceki bir sonrakini mutlaka etkilemiştir. Ama burada daha önemli olan husus Behdinan bölgesinin özelliğidir. Osmanlı devlet bürokrasisinin en güçlü olduğu şehirler güneyde Süleymaniye ile Musul'dur. Bu iki şehir arasında kalan Behdinan bölgesi devlet etksinin en az olduğu yerlerdir. Kürtlerin devlet kontrolüne en çok alındıkları Sultan Abdulhamid döneminde bile bu bölge kendine has ayrıcalığını korumuştur. Oysa Erzurum, Bingöl, Bitlis, Van, Urfa, Mardin'e kadar olan geniş alanda yer alan Sünni Kürt aşiretleri Hamidiye Alayları içinde örgütlenerek kontrol altına alınmışlardır. Güneyde ise Süleymaniye şehrinin ileri gelen aşiret şefleri ve çocukları Bab-ı Ali ile çok yakın bağlar kurmuşlardır. Baban aşireti ve çocukları bu konuda ünlüdürler. Süleymaniyeli olan Şerif Paşa ve ailesi de bu ilişki zinciri içindedir. Doğduğu yerleri hatırlamayacak kadar toprağından ve toplumundan kopmuş biri olarak Sevr görüşmelerinde Kürtleri nasıl temsil etmeye kalktığı ayrı bir mizansendir. Başarması mümkün değildi ve olmadı. İşte burada Behdinan bölgesinin kendine has yaşamıyla Kürt ulus direnişinin bel kemiği olarak ortaya çıkması da tesadüfi değildi. Barzani ailesi dini güçlerini kullanarak önce kendi çevresindeki aşiretleri ve daha sonra Behdinanda'ki tüm aşiretleri bir amaç etrafında birleştirerek Kürdistan'da bir ilki gerçekleştirmişlerdir. Yukarda sıraladıkları isteklerinden daha çok sorunun bu yönü çok daha önemlidir. Çünkü bundan önceki isyanlarda da bu taleplerin aşağı yukarı benzerini görmek mümkündür. Ama farklı aşiretlerin bir amaç doğrultusunda bir liderlik altında birleşmeleri Kürt siyasal tarihinde bir ilkti. Kürt milliyetçiliğinin klasik kaynağının hâlâ bu bölgede olması da tesadüfi değildir. Irak İngiliz mandası altında kaldığı zaman Osmanlı bürokrasisinden kopan Süleymaniye beylerinin bir kısmı Kemalist hareketin temsilcileri olarak Şeyh Mahmud Berzenci isyanını yanlış yönlendirmeye çalışmışlar, bu isyan bittikten sonra da bir kısmı İstanbul'a dönmüş diğer bir kısmı da Bağdat'taki İngiliz bürokrasisi içinde yüksek görevlere getirilmişlerdir. Kültürel düzeyleri ulusal kavganın ne olup olmadığını diğerlerinden daha fazla kavramaya olanak verse de, ulusal istemlerin kavgasını daha geri bölge olan Behdinan aşiretleri vermiştir.

Cevap 7:

Abdulhamid dönemini ve sonuçlarını düşününüz. İttihat ve Terakkki yönetiminin bile Abdulhamid politikalarından medet beklediği bir dönemde, metropollerde kurulan Kürt dernekleri ne yapabilirlerdi? Şeyh Sait'in isyan hazırlığındaki en önemli

www.arsivakurd.org

ismi Cibranlı Halid'i ele alalım: Devlet politiklarına bulaşmaktan doğan bir çok olumsuzluklar hafızalarda yerini koruyorken Halid bir liderlik yapabilir miydi? Kurdukları örgüt ana topraklarda olsa da etkisi yoktu. Ama kendine özgü şekillenen Kürt ulusalcılığının da kaynakları olarak Türkiye'deki Kürt sorununun handikaplarını vermesi bakımından önemlidirler diye düşünüyorum.

Cevap 9:

Bu soruyu yanıtlamak için önce şunu sormak gerekir: Şerif Paşa, ulusal talepler etrafında örgütlenen, toplumla içili dışlı olan hangi örgütün içinden geldi de Sevr görüşmelerinde Kürtleri temsilen bulundu... Dahası, Sevr görüşmeleri Türkiye Kürtleriyle ilgiliydi ve Şerif Paşa ise Süleymaniye kökenliydi. O'nun çocukluğundan beri ayrıldığı Süleymaniye ile hiçbir sosyal bağının olmadığı ve Kürdistan'ı tanımadığı diplomatik raporlarda geçmektedir. Temsil gücünün zayıf olması nedeniyle İngiliz ve Fransızlar tarafından memnuniyetle kabul görmüştür. Türkiye'den kendisini Kürtlerin temsilcisi olarak kanıtlamış birini bulmak hem güçtü hem de buna talipli olacak birileri çıkmadı. Bunun için toplumsal bir istek ve eylemlilik gerekiyordu. O sıralarda Paris'te İttihat ve Terakki Partisi'ne radikal tarzda muhalefet eden Osmalı Radikal Partisi'nin yayın organı olarak çıkardığı *Meşrutiyet* adlı gazete Batılı hükümetler tarafından fazla dikkate alınmaz. Çünkü Osmanlıcılığı ve dahası Abdülhamit yanlısı politika yürüttüğü şüphesi hakimdir. Prenses Emine Sultan ile evlenerek Saray'a damat olan Şerif Paşa'nın gönlünde yatan, Osmanlı devletinin devam etmesi durumunda önüne çıkacak olan politik olanaklardı. Bunu kullanamadığı gibi Ermeni temsilcilerin ileri sürdükleri aşırı toprak talepleri nedeniyle onlarla da çatışma içinde olmuştur. Eğer Bağlaşık devletler Kürtler'e yönelik bir çözümü gerçekten öngörselerdi, o dönemde önemli bir toparlanma sağlayan ve isyan halinde bulunan Berzenci'nin Barış masasına göndermek istediği iki temsilciyi kabul etmeleri gerekirdi. Bu da bizim, "tarihin tekerrür" etmemesi için alacağımız en önemli derslerinden biriydi...

Cevap 10:

Soru yine dönüp dolaşıp İnsan ve toprak bağına gelip dayanıyor. Metropollerde yaşayıp ta, dünyanın gelişen politik akımı olarak milliyetçilikten etkilenmeyecek birini bulmak zordur. Ziya Gökalp gibi kimisi bunu hakim milliyetçilik içinde bulmuş, kimi kendini Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti gibi bir Kürt olarak ama Osmanlıya inanarak İttihat ve Terakki içinde bulmuş, ve kimi de yine Osmanlıya bağlı kalmakla, ayrılmak arasında yönünü pek seçemeyen Seyit Abdulkadir gibi Kürtler adına otonom hak taleplerinde bulunmuşlardır. Bedirhan ailesi gibi radikaller de vardır. Ancak bütün handikap toplumla bu insanlar ve örgütler arasındaki kopuklukta yatmaktadır. Seyit Abdulkadir en kritik anlarda bile Kürdistan'a uğramamıştır. Yerel örgütlenmeler için çaba sarfetmemiş, her

www.arsivekurd.org

şeyin merkezi politikalar içinde çözüleceğini sanmıştır. En büyük ailelerden olan Bedirhan ailesi fertlerinin tarihsel Botan Beyliği" topraklarıyla bağı tamamen kopartılmıştır. Batı'ya ve adalara sürgün edilen aile fertleri içinden Emir Ali ve Mithat Bedirhan'ın Botan'a kaçak yollarla gitme planları her defasında, daha Düzce'yi geçmeden başarısızlığa uğramıştır. 1889 yılında deniz yolunu deneyerek Trabzon'a gitmişler ve oradan kara yoluyla Botan'a rahat gideceklerini sanmışlar. Trabzon'da yakalanarak tekrar İstanbul'a getirilmişlerdir. Bu da, Abdulhamit'in Kürt feodalitesi üzerindeki kontrolünün ne kadar etkin olduğunu gösteriyor.

Cevap 6:

Kürdistan sorununu çıkmaza sokan nedenlerden bir diğeri aynı topraklar üzerinde birçok halkın devlet talebinde bulunmasıdır. Kürtler, Ermeniler ve Asur-Kaldaniler Sevr Barış Konferansın'a sundukları haritalarla birbirleriyle uğraşarak emperyalist politikaların uygulanmasına uygun zemin hazırlamışlardır. Lozan görüşmelerinde bu durum daha açık olarak ortaya çıkmış ve Lord Curzon aynı topraklar üzerinde Türklerin de var olduğuna işaret ederek "Kürtler bağımsız bir Kürdistan için, Araplar bir Arap devleti için, Türkler, Türk uyrukluğu için, Hıristiyanlar da ken- dilerini Türkler'den korumak şartıyla herhangi bir yönetimden yana oy vereceklerdir. Bu koşullar altında sınırları nasıl saptayabileceksiniz? Sonuç, içinden çıkılmaz bir karışıklıktan başka bir şey olmayacaktır. Böylece büyük devletler kendilerini gülünç duruma sokmuş olacaklardır.....(....)... Bir kez daha soruyorum.....(....) Hangi ordu Kürdistan'da asayişi sağlamaya gelir?.. (...)Bu plebisit sırasında güvenliği sağlamak üzere bir ordu göndermek isteyecek bir kimse bu odada var mıdır? Bunu kabul edecek kimsenin aklı yerinde olmalıdır." Sevr'in bu halkları oyalamak için hazırlanmış bir mizansen olduğunu bu sözlerden daha iyi ne açıklayabilir...

Cevap 11:

Soruya en sondan başlamak daha doğru olacaktır. Resmi tarihte özellikle İngilizlerin sürekli Kürt devleti kurma peşinde oldukları ileri sürülür. Bu tez bilinçaltında o kadar yer etmiştir ki, konunun en uzmanı olarak görülen kaynaklarda da veriler devam ettirilir. Oysa soruyu en basit haliyle şöyle sormakla doğruya daha çok yaklaşabiliriz: Savaştan zaferle çıkan İngilizler bir Kürt devleti kurmak istediler de, buna engel olan neydi? Diyelim ki Türkiye'de Mustafa Kemal hareketi buna engel oldu. Peki tamamen İngilizlerin kontrolü altında olan Irak'ta Kürt devletinin kurulmasına engel olan neydi? Eğer İngilizler Kemalist hareketi zor durumda bırakma eğiliminde olsalardı, Irak'ta Berzenci kanalıyla bir Kürt devletini pekala kurabilirlerdi. Böylesi bir durumda, Kemalist hareketin en önemli mücadele gücünü taşıyan Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin yapılması bile tehlikeye girebilirdi. Bizde hiç tartışılmayan bu konunun diğer yüzünde ise

www.grsivakurd.org

daha çarpıcı bir gerçek vardır: O da Berzenci hareketinin karmakarışık bir ilişki zinciri içinde Mustafa Kemal tarafından desteklendiği ve İngilizler'e karşı kışkırtıldığıdır... Şimdi Türkiye'de Kemalistlerin Kürt devleti kurulması için Berzenciye yardım ettiklerini söyleseniz her iki kesimden de tepkiler gelecektir. Evet, Berzenci bir Kürt devleti elbette istiyordu. O halde Kemalistler neden Berzenci'yi desteklediler. Hangi beklentileri vardı? Ve eğer İngilizler bir Kürt devleti kurulması için uğraşıyorlardı ise, ayaklarına kadar gelen bu fırsatı neden kullanmadılar. Suriye'ye kral olacağı beklenirken oradan kovulup Irak'a gelen bir Faysal, Arap aşiretlerine lider olarak sunulurken, Kürtler kendini kanıtlamış bir liderle neden devletleşemedi? O halde aranması gereken daha başka nedenler vardır... Burada Kemalistlerin daha doğrusu Mustafa Kemal'in askeri ve diplomatik yönünün ne kadar güçlü olduğunu görmekteyiz. Mustafa Kemal, İngilizlerin birçok jeopolitik nedenden ötürü bağımsız Kürt devleti peşinde olmadıklarını tesbit ettikten sonra, Berzenci'nin İnglizlerle olması daha muhtemel bir otonomi anlaşmasını engellemek için, bu hareketin içine kendi ajanlarını yerleştirmiştir. Berzenci'nin kurmay heyeti içinde bu ajanlar provokatif roller oynamışlardır. Ve daha da ilginç olan, bu ajanların önemli bir kısmının Kürt kökenli olmasıydı. Bir kısmı da Osmanlıdan beri bürokrasi içinde palazlanan Süleymaniye kökenli Kürtlerdi. Denebilir ki İngilizleri asıl uğraştıran Berzenci'nin kendisi değil, bu ajanlardı. Nitekim 1924 yılı sonlarında yapılan operasyonlarla bu ajanların bir kısmı yakalandı ve diğer bir kısmı ise İran üzerinden kaçarak Anadolu'ya geçmişlerdir. Kemalistlerin bu isyanda oynadıkları rolleri Berzenci'nin katipliğini yapan Refik Hilmi'nin anılarından, Fransız belgelerinden ve nihayet son Musul Valisi olan Haydar Bey'in raporlarından karşılaştırmalı olarak bulabiliriz. Bu tarihsel döneme komplikasyanlarla dolu İran'daki Simko hareketinin de eklenmesi uygun olur. Ayrıca Mustafa Kemal'in Irak politikasını uygulama alanı olarak seçtiği Elcezire Komutanlığına gönderdiği 22 Temmuz 1922 tarihli talimname bu konuda son derece açık verilerle doludur. *Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan* ve *Kürt Siyasası ve Modernizm* adlı çalışmamda daha geniş olarak bu konulara değinme fırsatım oldu. Geçerken şunu da belirtmeliyim ki, Lozan'da Musul tartışmaları olduğu sırada Musul'u Türkiye toprakları içinde görmek isteyenler Kürt vekillerdi. Mustafa Kemal ise Meclis gizli görüşmelerinde "Musul'u almanın kolay ama kontrol etmenin zor olduğunu" belirtirken bölgenin Osmanlıdan beri devam eden zor kontrolüne de dikkat çekiyordu.

Buradaki asıl hedef o günlerde hazırlanan Irak Anayasası içinde Kürt sorununun siyasallaşmasını sağlayacak gelişmelere engel olmaktı. En basitiyle otonomiye bile engel olmaktı. Ve sonuçta Musul sorunu da elde tutularak, Irak Anayasası'nda Kürtlere siyasi anlamda hiçbir hak verilmedi.

www.arsivakurd.org

Musul sorunuyla Irak Anayasası hazırlıkları birbirine paralel ele alınan politikalardır.

Cevap 12:

Koçgiri hareketi istem ve iradeleriyle yerel düzeyde olsa da, ulusal bilinçle ayağa kalkmış bir harekettir. Oradaki şanssızlık, Hamidiye Alayları mantığından bir türlü kurtulamayan ve yeni yönetimden beklentileri olan etkin aşiretlerin bu isyandan uzak durmalarıydı. O dönemde bir çok sosyolojik faktör (Alevi-Sünni veya Hamidiyeci olma) böylesi bir birliğe engel durumdaydı. Dış faktörler tamamen Kürtlerin aleyhineydi. Resmi tarihe bakarsanız dış yardımlarla sanki Kürtler devlet kurmaya bir adım ötede duruyorlardı. Bugün biliyoruz ki İngilizlerin bir tek silahına bile Kürtlerin eli değmemiştir. İstiklal Mahkemeleri'nde delil olarak kullanılan, Londra'dan gönderildiği söylenen ve Diyarbakır Postahanesi'nde ele geçirilen İngiliz firmalarına ait silah katologlarının Londra'daki Türk ajanları tarafından veya elçilik mensupları tarafından posta yoluyla provokatif amaçlı gönderildiği artık aşikardır. "Kürdistan Kraliyeti Harbiye Nazırlığı" başlıklı, komedi kokan bir zarfı o günün şartlarında hem de postayla gönderebileceğini düşünmek olanaksızdır. Bunlara hiç gerek yoktu; İngilizler de, Fransızlar da hemen Kürtlerin yanıbaşlarında bulunuyorlardı. Dahası Fransızlar Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılması için Suriye demiryolu hattını açarak Türk ordusunun bölgeye sevkiyatını kolaylaştırmışladır. Öte yandan Dersim İsyanı ile Hatay sorunu arasında, olayların tesadüfi olarak birbiri ardından gelmesinden hareket ederek suni bağlarla isyanın Fransızlar tarafından desteklendiği tezi de üniversitelerde profösörler tarafından okutulmaktadır. Dünyadan kopuk yaşayan Dersim'e Fransızların silah sokması için uzaydan merihlileri göndermeleri gerekiyordu!.. İşte bilimsel kurumları olmayan ülkenin tarihi de böylesi versiyonlarla doldur.

Cevap 13:

Sovyetler açısından Musul konusu tamamen İngiliz emperyalizminin yayılma siyasetine bağlı olarak ele alınmıştır. Bu nedenle İngilizlere karşı Kemalistler sürekli desteklenmiştir. Kürtlerin İngilizlere karşı direnişi ise, başlıbaşına bir ulusal hareket olma niteliğinden çok, Kemalist politikalar çerçevesinde ele alınmıştır. Çünkü o günkü sosyo-politik yapılar açısından Kürtlerin İngilizlere rağmen bağımsız bir devlet kurmaları imkansız durumdaydı. Kürtler ancak İngilizlerle anlaşarak bir devlet ya da manda yönetimi kurabilirlerdi. Her iki durumda Sovyetlerin uzun vadeli anti-emperyalist politikalarına uygun değildi. Dolaysıyla Kemalistlerin tırnak içindeki anti-emperyalist söylemleri Sovyetler için yeterli oldu.

Cevap 14:

İşte Kürt siyasal çevreleri tarafından sürekli gündeme getirilen bir başka soru. Bu konu Sevr Anlaşması'nın 64. maddesinde son derece açık olmasına karşın, sanki bir Kürt devletinin kurulması kayıt altına alınmış gibi

www.arsivakurdi.org

yanılgı vardır. İşte size 64. Madde: İş bu antlaşmanın yürürlüğe konuşundan bir yıl sonra 62. Maddede yazılı bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvururlarsa ve Konsey de bu nüfusun bu bağımsızlığa yetenekli olduğu gürüşüne varır ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye salık verirse, Türkiye bu tavsiyeye uyacağını ve bu bölgeler üzerinde bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçeceğini şimdiden kabul eder.

Şimdi burada nerede bir devlet ilanı var? Önce devleti Kürtler isteyecek, ardından Cemiyet-i Akvam bunun uygun olup olmadığına karar verecek ve ardından Türkiye bu isteği yerine getirecek.... Olası ihtimallerle dünyada hiçbir devlet kurulmamıştır. Mademki böyle bir kural konuyordu o halde Güney Kürdistan'da Mahmut Berzenci ile bu yola neden gidilmedi? Orada hem halk hareketi vardı, hem de buna önderlik eden elit bir sınıf vardı. Demek ki ortada, Kürdistan ve Ermenistan sınırlarının nereden başlayıp nerede bittiği belli olmayan, ama bilinçli oynanan bir mizansen vardı.

Cevap 18:

Bugün 50. yılını andığımız bu olay da bize gösteriyor ki, Kürtler her zaman ve her şart altında kimliklerini duyurmak için baskılara direnmişlerdir. Tarihi sadece kendileriyle başlatan Narodnik Kürtlere örnek olmasını istediğim bir veridir 49'lar olayı. Kürt toplumunun uzun yıllar süren sessizliğini bozan en önemli etken Demokrat Parti'nin iktidara gelmesidir. Çünkü o güne dek kapalı bir ekonomi içinde yaşamaya mahkum edilen toplum, ilk kez gerçek anlamda pazar ekonomisiyle tanışıyordu. Feodallerin pazarla buluşmaları ve mütasyona uğramaları bu kısa sürede kendisini gösterdi. Osmanlı, siyasi eğilimi ağır basan feodalleri sürgün ederken, onların topraklarına geri dönüşlerine engel oluyordu. Cumhuriyet döneminde ise -özellikle 1960 darbesinin ardından yürütülen politikalarladaha çok ekonomik olarak gelişme eğilimi gösteren feodallerin kontrolüyle ilgili olmuştur.

Cevap 20:

Bu konu Kürt toplumsal dinamizmi-nin kaynaklarını ve sorunlarını bir bütün olarak analiz etmek için önemlidir. Eğer iyi incelenecek olursa Abdulhamit politikalarının devamı olduğu görülecektir. Dersim isyanından sonra uzun bir sessizlik dönemini bozan kapsamı geniş siyasal hareketlenmeler değil, Kürt yerel ekonomisinin gerçek anlamda pazara açılmasıyla doğan sorunlardı. Geniş Kürt feodal çevreleri kendilerine daha çok ekonomik hareket serbestliği sunan Demokrat Parti içinde yer almışlardı. Bu sınıfın giderek burjuvalaşmaları karşısında alınacak önlemler konusunda DP yeterli güce ve politikalara sahip değildi. Burjuvalaşan Kürt feodallerinin kendi toprakları üzerinde üretim ve dağıtım mekanizmalarını kurmaları durumunda ortak bir örgütlenmeye gitmeleri tehlikesi gündemdeydi. Belirli bir toprak parçası üzerinde kurulan bu tür birlikler

www.arsivakurdi.org

ulusal pazar ekonomisinin ana gücünü oluşturduğundan siyasallaşmaları da kaçınılmazdır. İşte bu ekonominin kontrol altına alınması ulusal dinamiklerin türpülenmesi açısından önemlidir.

Osmanlı Kürtler üzerindeki sistemini kurarken şu ilkeden hareket ediyordu: Kürdistan'da zayıf olan aşiretleri güçlü olanlara karşı korumak... Güçlü aşiretlerin veya feodal beylerin daha da güçlenmelerini engellemek için onlara lazım olan insan ve toprak kaynağını koruyuculuk altına almanın bir amacı vardır. Bu da belirli topraklar üzerinde birlikler kurulmasına engel olmaktır şeklinde özetlenebilir. Roma ve Bizans İmparatorlukları da bu siyaseti izlemiştir. Osmanlı devletinin kuruluşu diğer Türk Beyliklerinin egemenlik altına alınmasıyla mümkün olmuştur. Ve Osmanlı Anadolu'daki dirlik-düzenlik kavgasında Türkmen aşiretlerini zorla toprağa yerleştirirken, Kürt aşiretlerinin dolaşımını serbest bırakmış ve onların Kürt feodal beyleri tarafından ayrıca vergilendirilmelerine karşı koruyuculuğu altına almıştır. Büylece feodal güçler kendi sınırlarıyla yetinmek zorunda kalmışlardır. Böylece Kürt toplumu en küçük sosyal birimlerine kadar "koruyuculuk" maskesi altında bölünmüştür. 1960 Darbesi'yle ekonomik koruyuculuğun bir devlet politikası olarak geliştirildiğine tanık olmaktayız. Darbe raporlarına bakarsak Türkiye'nin önündeki birinci tehlikenin DP iktidarı değil, Kürt sorunu olduğu görülür. Oysa o günlerde toparlanmış bir Kürt siyasetinden de bahsetmek mümkün değilken, birinci derecedeki tehlike olarak yerini alıyordu. Buradaki sır, ekonomisi güçlenen toplumun, siyasette de yerini alacağı korkusuydu. Gerçekten de 1950'den 1970'lere geldiğimizde Kürt ekonomisinde özellikle tarım, hayvancılık ve küçük sanatlar alanında büyük bir patlamanın yaşandığına tanık olmaktayız. Diğer taraftan palazlanan, gelişen mütasyona uğrayan feodallerin de topraklarını terkederek artı ürünlerini metropollere kaçırdıkları görüldü. Bu sınıf kendi topraklarında değil, metropolde burjuvalaştı. Ekonomik olarak bir sistem altına giren burjuvanın, bu yaşamını tehlikeye atacak ulusal istemler ileri süreceği beklenmemelidir. Burada tam bir zıtlık vardır. Devlet bu zıtlığın farkındaydı ve oynanması gerek rolü Devlet Planlama Teşkilatı'na vererek yoluna devam etti. Belki yüzyıl geçse bulmakta zorlanacağımız bir belge, merhum Bülent Ecevit'in gizli arşivinde ortaya çıktı. Darbe sonrası Çalışma Bakanlığı'na getirilen Ecevit, belki de Kürt sorununun gerçek yüzüyle bu raporda karşılaşıyordu. Bu raporda yerli Kürt nüfusun ekonomik teşvik tedbirleriyle diğer bölgelere gönderilmeleri ana politika olarak dikkati çekmektedir. Bugün metropollerde holdingleşen Kürt sermayesinin kısa hikayesi bu belgede anlatılmaktadır. "Bölgede yatırım yapılsın" diye verilen teşvik tedbiri ve kredilere, bölgeden elde ettiği artı değeri de alarak Batı'ya kaçısı kolaylaştırılan feodaller, ekonomik sistemin bir parçası haline gelmişlerdir. Aynı belgede "radyo vasıtasıyla Türkçe güf -

teleriyle mahalli havaların çalınması" satırları arasında bugün Türk müzik dünyasına nerdeyse hakim olan Kürt kökenli sanatçıların varlık şartlarını açıklaması bakımından ilgi çekicidir.

Cevap 24:

Bu konuda TİP deneyi de çok ilginçtir. TİP her ne kadar Kemalist çizgide olsa da, içinde barındırdığı Kürtlerden kurtulmadan Kürt sorunundan kurtulamayacak kadar Kürt sorununun içindeydi. Bu anlamda, 12 Mart 1971 Askeri Darbesi TİP'i bu "beladan" kurtarmıştır denebilir. Doğu mitingleri sadece yoksul Kürt köylü ve işçisinin uyanışına değil, ulusal duygular taşıyan zengin köylülüğün de hareketlenmesine neden olmuştur. Eğer demokratik yolda yürünseydi Kürtler hem sosyo-ekonomik alanda hem siyasal alanda çok daha gelişkin bir toplum olabilirlerdi. Oysa 12 Eylül Darbesi ve devam eden PKK eylemliliğinin doğurduğu sonuçlarla, Kürtler ekonomik verilerde 1970 yılı öncesi duruma düşmüşlerdir.

Cevap 25:

Yukarda bahsettiğimiz ekonomik gelişmelerin siyasal etkilerini göstermesi kaçınılmazdı. Batı metropollerine kaçan Kürt sermayesi dışında, geride cılız da olsa gelişme eğilimi gösteren bir ekonomi yine de vardı. Siyasal kaderleri birbirinden farklı olmayan, fakir ya da zengin köylülük ile yarı feodal yapıların iç içe geçtiği, kendine özgü bir toplumsal dinamik ortaya çıkartan Kürt toplumu, bunu en güzel DDKO içindeki örgütlenme içinde göstermiştir. Feodal ağa çocuklarının ulusal duygularla bu örgüt içinde yer alması tesadüfi değildir. Kürt toplumsal formuna uygun, modern ulusal istemlere yanıt veren bir örgütlenme modeli çizmiştir DDKO hareketi. Bu da derin devletin neden PKK üzerinde durduğunun ama DDKO gibi örgütler üzerinde oynamak istemediğinin yanıtını vermektedir. DDKO gibi örgütlerle kendisi uğraşmaktansa, bunu PKK gibi bir "Kürt örgütüne" yüklemek çok daha akılcı politikaydı. Aksi taktirde DDKO ve devamı olabilecek olan bir hareketi devlet eninde sonunda muhatap olarak almak zorunda kalabilirdi. Çünkü gelişmekte olan burjuva akımlarla oynamak tehlikeli sonuçlar verebilirdi. Ulusal duyguları kamçılanan burjuvaziyi yerine oturtmak zordur. Hele eline bir de silah verdiyseniz onu hiç durduramazsınız. Oysa PKK gibi bir örgütü Osmanlı ipiyle çok kolay kuyuya indirebilirsiniz.

Cevap 46:

Kerkük sorunu kimileri için enerji sorunu olarak kabul görebilir. Örneğin emperyalistler açısından durum hâlâ öyledir. Ama Türkiye, İran, Suriye ve Irak için aynı şey değildir. Kerkük'ü kaybederek Irak önemli bir gelirini elden kaçıracağı için onun için de bir petrol sorunu olarak ele alınabilir. Diğer üç devlet açısından kendilerini ilgilendiren petrolün kimin tarafından işletildiği değildir. Kaldıki bunların Kerkük petrollerine ulaşacak ne ekonomileri ne de siyasetleri vardır. Petrolü işleyen devletler dünyada

www.arsivakurd.org

belirlidir. Ve kendileri de her türlü çelişkilerine karşın onlarla işbirliği yapmak zorundadırlar. Dolaysıyla geriye bir tek şey kalmaktadır. Kürt sorunun başlarına açacağı sorun onları ilgilendiren en önemli konu olmaktadır. Bunun ötesi, en önemli petrol gelirlerinin bizzat Kürtler tarafından kontrol edilmesi de elbette istenmeyen bir gelişme olacaktır. Ancak ben eminimki Kürt topraklarında petrol olmasaydı bile bu devletlerin soruna yaklaşımları değişmeyecekti. Emperyalistler açısından ise bir Kürt devletinin kurulup kurulmaması tamamen petrolün daha serbest çıkarılma koşullarına bağlıdır. Bölgede tarihsel kökleri en köklü devlet olarak Türkiye ve İran var olan Kürt politikalarını değiştirmedikleri sürece emperyalistler açısından Kürt devletinin fiabilitesi yoktur. Yine bu nedenledir ki Güney Kürtleri, Batı ile diyaloğu en ileri devlet olarak Türkiye ile olan diyaloglarını karşılıklı güvene dayandırarak geliştirmek zorundadırlar. Bu iki devlete rağmen Kürt devletinin kurulma şartları olgunlaşmamıştır. Diğer ilgili iki devlet olan Suriye ve Irak'ta devletleşme kavramı manda yönetimi dahil 70-80 yıllıktır. Irak'ta süren kaosa karşın Kürtler bağımsız devlet kurmuyorlarsa bu onların Irak'a olan bağlılığından değil, çevresel konjonktürün uygun olmayışından dolayıdır. İran bile uluslararası izolasyona rağmen Irak topraklarında askeri operasyon yapabiliyorsa bu onun daha söyleyecek sözü olduğundandır. Ve bunu Batı dikkate almak zorundadır.

Öte yandan, Mustafa Barzani mücadelesi boyunca yazılı hukuka önem verirken, sözleşmelere karşı Araplar'da var olan vurdumduymazlığı en iyi bilen liderdir. Araplar, Kürtlerle yaptıkları hiçbir anlaşmaya saygı göstermemişlerdir. Bu nedenle olacak ki oğul Barzani merkezi yönetimin içinde görev alma yerine Kürt topraklarındaki siyasal ve ekonomik gelişmeye önem vermektedir. Bilindiği gibi Barzani'nin etkisi altında olan Behdinan bölgesi Osmanlıdan beri bürokratik ve askeri aygıtların dışında kalmıştır. Uzun süren savaş dönemlerinde de halk normal ekonomik faaliyetlerden yoksun yaşamaktaydı. Deyim yerindeyse dağda sürgün yaşayan bir halktı. Bu halkın yerleşik yaşama geçip şehirleşme sürecine girmeleri, Körfez Krizi ve ABD müdahalesi sonrasıdır. Celal Talabani ise geleneksel Süleymaniye politikasını devam ettirerek merkezi devlet içinde görev almıştır. Dolaysıyla her iki liderin görev anlayışında tarihsel veriler ağırlıklı rol oynamıştır. Bu Kürtlerin devleti ele geçirdiği anlamına gelmemelidir. Dış faktörler rol değiştirdiğinde merkezde yer alan Kürtleri çok zor günler beklemektedir. Böylesi bir yol ayrımında Barzani'nin izlediği politikaya ihtiyaç duyulacaktır.

Kerkük'teki petrol rezervlerinden elde edilen petrol gelirini Irak devletinin sadece Kürtlere bırakmayı kabul edeceğini düşünmek mümkün değildir. Kürtler de zaten ulusal planda bölüşümden yanadırlar. Ancak şehrin kim tarafından yönetileceği başlı başına siyasal bir sorundur. Toprak yöneti-

www.sosyalkurd.org

mi her türlü ekonomik yatırımdan uzak, önü ve kapsamı açık başlı başına siyasal bir kavramdır. Türkiye bunu iyi anladığı için Türkmenleri hatırlayarak soruna el atmayı ve Kürtler lehine olabilecek gelişmelerin önünü kesmeye çalışmaktadır. Öte yandan Irak devleti kurulduğundan beri Araplarda yazılı hukuka bağlılık kavramı çok zayıftır. Yazılan kolaylıkla silinebilir.

Bu durumda Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarını nasıl değerlendirmek gerekiyor? Operasyonların sadece PKK'ye yönelik olduğu söylenebilir mi? Bu durumda Türkiye bölgede nasıl bir rol oynayacaktır?

Türkiye Irak'taki yeni yapılanmanın merkezi devlet statüsünü aşmaması için elinden gelen bütün müdahaleleri yapacağını göstermektedir. Balkanlar'da Rusya'ya rağmen Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan bir ABD'nin Irak'ta Kürtlerin bağımsızlığını neden tanımadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Kosovayı ilk tanıyan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Peki Kürtlerin bağımsızlığına neden çekinge konmaktadır. Buna kim karşı koyabilir? Araplar arasında süren iç çekişmeler, Kürtlerin bağımsızlığına fazlasıyla hak kazandırmaktadır. Yukardan beri sıraladığımız nedenler Türkiye'nin kaygısının nerede olduğunu göstermeye yeterlidir ve başka nedenler aramayı gereksiz kılmaktadır. Bu Güney'de kurulacak bir Kürt devletinin kendi Kürtlerini de etki alanına alacağı kaygısıdır. İşin gerçeği Türkiye'nin kendi Kürtlerini ne kadar kontrol edip edemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenledir ki PKK gerçeği hem kendi Kürtleri üzerinde hem de Güney Kürtleri üzerinde demoklesin kılıcı gibi tutulmaktadır. Sınır ötesi operasyonları sonrası yapılan tartışmalar izlendiğinde bir gerçek açığa çıkmaktadır: PKK cephesinden tartışmalara katılanlar söylemlerinde "Türk devletinin PKK'nin dağdan inmesini istemediğini" söylemekteler ve " PKK varlığının bahane edilerek Güney'e müdahale edildiği" iddia edilmektedir. Bu söylemlerinde samimi olanlara şunu söylemek gerekir: Mademki bir siyasi oluşum başka topraklarda bulunan kendi varlığının, yine başka bir güç tarafından kullanıldığına tanık olmakta, o halde bu siyasal güçe düşen birinci görev bu pozisyona son verecek politikalar üretmesi olmalıdır. PKK'nin Güney'deki varlığı başlangıcından beri "Türkiye'yi bu alanda bataklığa sokma " anlayışıyla gizlenmeye çalışılmıştır. Türkiye yıllardan beri yaptığı operasyonlarla bölgeyi canlı tatbikat alanına çevirmiş ve bölge haritasını en ince askeri inceliklerine kadar detaylandırmıştır. Bir askerin deyişiyle "nereye ne kadar, nasıl gidilir, hangi tepelere nasıl tahkim yapılır, hangi boğaz nasıl tutulur" bunların hepsi tecrübe altında kayıtlara alınmıştır. Dolaysıyla akıllı politikacıya düşen görev bu olumsuzluklara olanak vermeyecek politikalar üretmesi olacaktır.

Cevap 48:

Türkiye'de Kürtleri ulusal sorun bazında temsil edecek ekonomik anlamda güçlü bir sınıf yoktur. Bu sınıfların dinamikleri yüzyıldır süren

www.serwerkurd.org

bir politika sonunda dağıtılmıştır. Elimizde kala kala PKK diye bir örgüt kalmıştır ve bu örgüt Kürtlerin temsilciliğine empoze edilen, kolayca manüpüle edilen bir örgüttür. Yıllardır yayınlanan MGK raporlarına bakarsak, Türkiye'yi tehdit eden tehlikeler içinde PKK üçüncü sıralardadır. Güney Kürtleri'nin, gelecekleri söz konusu olduğunda yönlerini Türkiye'ye dönmelerini zorlayan örgüt PKK'dır. Sınır boylarında sürekli karakol baskınları yaparak ilgi toplayan PKK, Türkiye'nin Irak'ın içişlerine karışmasından birinci derecede sorumludur. Bu durumdan devletin rahatsızlık duyduğunu sanmak yanıltıcı olacaktır. Üstelik Türkiye bu sınır ihlallerini, devletlerin sınır güvenliğini garanti altına alan BM'lerin 51. yasası çerçevesinde savunmaya almış ve hiçbir zaman ne AB tarafından, ne de BM'ler tarafından eleştirilmemiştir. Eğer bu müdahalelerden böylesi bir beklenti olmasaydı Saddam Hüseyin'in Türkiye'ye sınır ötesi operasyonlar için olur vermesi beklenemezdi. Aynı Saddam'ın kendi Kürtleri'ne karşı PKK'yi silah ve para olarak da desteklediğini biliyoruz. İran Kürtlerinin uluslararası saygınlık kazanmış lideri Abdurrahman Kasımlo'ya karşı Avrupa sokaklarında suikast düzenleyen bir devlet olarak İran'ın yıllardır PKK'ya sağladığı lojistik desteğin arkasındaki nedenleri iyi analiz etmek gerekiyor. Şimdilerde İran, uluslararası sorunlarına hiç aldırış etmeden, PKK veya PJAK adını kullanarak Güney Kürdistan topraklarına bomba yağdırmaktadırlar. Öyleyse bu karmaşık ilişkilerin sağlıklı bir analizinin yapılması şarttır. Çünkü Kürt sorununun yumuşak karnı Irak Kürdistanı'nda bulunmaktadır. Irak devlet sınırlarının güvenliği enaz elli yıllık bir zaman diliminde garanti altına alınmadıkça PKK'nin tasfiyesi de beklenmemelidir. Bu da, sorunun çözümünde PKK'nin esas engeli teşkil etmediğini, daha başka faktörlerin var olduğunu gösterir. Dolaysıyla PKK, devrimci kavramlarla ifade edersek, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da süren ağır krizler döneminde bölgede destabilizasyon hareketi değil, var olanı koruyan, devam etmesini sağlayan, her ülkenin kendi sorunları etrafında kullandığı stabilizasyon hareketi haline gelmiştir. Türkiye'de Misak-ı Milli tartışmasız bir duruma getirilmiş, Irak'ın toprak bütünlüğü sağlanarak İran ve Suriye'nin rahat bir nefes alacakları görünmektedir. Bu konuyu tarihten bir örnekle bağlayabiliriz: Lozan'da çözülmeden bırakılan Musul sorununun esas nedeni henüz nerede, ne kadar olduğu bilinmeyen petrol sorunu değildi. Irak'ın bilinmeyen politik geleceği idi. İngilizler'in Irak'ta Kürtler'e bağımsızlık vermeyeceklerini iyi bilen Mustafa Kemal, Kürtler'in siyasal her hangi bir statüye kavuşmalarını da engelleme yolu olarak Musul sorununu kullanmıştır. Nitekim, 1925 yılında kabul edilen Irak Anayasası'nda Kürtler siyasal statü sahibi olamadılar ve 1926 yılında Musul sorununda anlaşma sağlandı. Mustafa Kemal, bu sorunlu toprakları manüpüle eden girişimlerde bulunmuştur ancak askeri yolla almayı hiç-

www.arsivekurd.org

bir zaman düşünmemiştir. Bu anlamda manüpülasyonların devam ettiğini düşünebiliriz. Siz 85 yıl önceki bir çözüm şeklinin çok daha gerisini 85 yıl sonra kabul edilebilir hale getiriyorsanız, burada bir başarıdan bahsetmek mümkündür. Ama kimin için?

Cevap 65:

Türkiye bugüne dek çok katı ama ilkeli bir politika yürüttü. Öcalan'ın kısa süren Avrupa serüveninde bile hiçbir aracı ülkeyi kabul etmedi. Ülke içinde ise kendi muhatabını politika dışında hazırlamaya çalışmaktadır. Son TV Şeş uygulaması, Kürtçe Mevlut okunması ve camilerde Kürtçe vaazlar verilmesi buna örnektir. Bunlar toplum psikolojisinin hazırlanmasında önemli mihenk taşlarıdır. Ve Türkiye toplumu "psikolojik hareket dairesi" nin uygulamalarıyla bu tür manipülasyonlara her zaman uğramıştır. Türkiye, bürokratik ve politik örgütlenmesinde Osmanlı'dan beri kendisine örnek aldığı Fransa modelini uygulamaya koymak için uygun ortamın oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır. Muhatap, örgütlenmiş politik yapılar değil, toplumun kendisine yönelik yapılan uygulamalardır. Bu konuda da Mustafa Kemal örneği devam ettirilmektedir: 16-17 Ocak 1923 günü Kürtlere özerklik statüsü verileceğine dair yaptığı ünlü İzmit konuşmasının içini dolduracak hiçbir muhatap arayışına girmemiştir. Şimdi sormak gerekir Kürtlere özerklik projesi hazırlandı da bunu Kürtler mi kabul etmedi ve isyanlar oldu? Demek ki sorunu muhatapsız kılmak bir devlet politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama bu çözümsüzlük anlamına gelmeyecektir. Uygun çözümün nasıl olacağı işin püf noktasıdır.

Engellerin aşılması için Kürt toplumunun önce kendisi için bir toplum haline gelmesi gerekiyor. Mecliste gurup kurma başarısını gösteren DTP alternatif programlar üretebilir, anayasa tartışmalarında taraf olabilir, AB nezdinde olumlu girişimlerde bulunabilirdi. Ne yazık ki PKK'nin akıl almaz eylemleri sonucu bu parti iş yapamaz durumdadır. Oysa akıllı bir PKK yönetimi seçim sonuçlarını bekleyip, DTP'nin yaptıklarını izlemeye alabilirdi. Tam tersine DTP bugün PKK'yi izlemektedir. Geriye sivil örgütlenmelerden mahrum köylümüz, işçimiz ve küçük burjuvamız kalmaktadır. Ekonomiye yön veren temel dinamiklerden mahrum olan bir toplumun temsilcilik sıfatında eksiklikler olacaktır. Toplum bunun sancısını çekmektedir. Kürt burjuvazisinin kendi toprağında şekillenmemesi için harcanan yoğun politikaların sonuçları bugün alınıyor. Ekonomik olarak köküne kadar bağlandıkları bir sisteme karşı gelmeleri için gerekli olan büyük idealleri taşıyacak bir sınıf ortada yoktur. Ve ekonomik olarak güçlü ama politik olarak bir o kadar geri olan bu sınıfa temsilcilik rolünden çok, geniş toplumsal tabakaları "uygun" çözümler için etkilemeleri için roller verilebilir. Bunun hazırlıklarının yapıldığı bir dönemde olduğumuzun işaretleri vardır...

www.arsivakurd.org

Kürtler, Siyasal Eşitliği Savunmalıdırlar, "Bin Yıldır Beraber Yaşıyoruz" "Bir Milyon Türk ve Kürt Birbirleriyle Evlendi" Anlayışı Yanlıştır

İsmail BEŞİKÇİ

1939 yılında İskilip'te doğdum. İskilip, etnik bakımdan da dinsel bakımdan da homojendir. Türk ve Hanefi.

***

Cevap 2:

Oğuzların Ortadoğu'ya, Anadolu'ya gelmeleri 11. yüzyıla rastlamaktadır. 11, 12, 13, 14. yüzyıllarda Oğuz akınlarının devam ettiği görülmektedir. Üç dört asır boyunca gelen Oğuzların sayısını 200 bin ile 600 bin arasında değiştiği uzmanlar tarafından dile getirilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak *Resmi Tarih Tartışmaları 6, Resmi Tarihte Kürtler,* Özgür Üniversite Kitaplığı, Şubat 2009 kitabına bakılabilir. Orada *"Kürt Sorunu: Kürt Sorununda Temel Sorular"* başlıklı bir yazı var(s.403-451). O yazıda sözü edilen soruya ilişkin bir bölüm de var(s.405).

Cevap 3:

Batıda gelişen milliyetçilik hareketleri sürecinde Balkanlardaki halklar, Yunanlılar, Rumenler, Sırplar, Hırvatlar, Bulgarlar 19. Yüzyıl boyunca Osmanlı egemenliğine karşı bağımsızlık savaşı verdiler ve başarıya ulaştılar. I. Dünya Savaşı öncesinde Araplar'da, Arnavutlar'da ve Ermeniler'de de böyle bir süreç başladı. Arnavutlar Balkan Savaşları sırasında (1912), Araplar I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı egemenliğinden koptular. Ermeniler başarılı olamadı. Kürt'lerde ise bağımsızlık anlayışı güçlü değildi. Milliyetçilik akımının imparatorluğun dağılmasında önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Cevap 4:

Merkezi yönetime vergi verilmediği, asker verilmediği zaman milli bir hareket filizleniyor demektir.

www.arsivakurdi.org

Cevap 5:

Elbette böyle bir değerlendirme yapılabilir.

Cevap 6:

Bu söyleşide son sorusuda (113. soru). Bu soruya genişçe yanıt vermek istiyorum. Bu yanıtta, bu soruya (6. soruya) cevap olabilecek değerlendirmeler de var.

Cevap 7:

Bunlar Kürt milli hareketinin göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Cevap 8:

113. soruya verilen yanıtta bu konuları dile getiren bölümler de var.

Cevap 9:

Türkiye, 1900'lerden beri devletler arası ilişkilerde arkalanan, desteklenen bir devlettir. İngiltere, Bolşevik sistem Ortadoğu'da fazla gelişmesin diye Mustafa Kemal önderliğindeki Milli Mücadele'yi desteklemiştir. Aynı şekilde Sovyetler Birliği yöneticileri de, emperyal devletler yani Büyük Britanya ve Fransa Ortadoğu'da daha fazla gelişemesinler diye Anadolu'daki mücadeleyi desteklemiştir. Sovyetler Birliği'nin bu mücadeleyi gözeten bir tutumu vardır. 1917 Sovyet devrimi Mustafa Kemal'in önderliğindeki Milli Mücadele'ye çok geniş bir manevra alanı sağlamıştır.

Cevap 10:

Kanımca diyebiliriz.

Cevap 11:

Toplumsal yapı olarak Kürtleri Araplardan farklı kılan özellikler yok. Aşiret, şeyhlik, ağalık gibi feodal kurumlar Araplar'da da var, ama Araplar ayrı ayrı manda devletler (sömürge devletler) ve bağımsız devletler oluştururken Kürtler ve Kürt coğrafyası bunlar arasında; Türkiye ve İran arasında paylaştırıldı. 1919'un son ayları ve 1921'in ilk ayları arasındaki dönemin etraflı bir şekilde incelenmesi gerekir. Birbuçuk yıla yaklaşan bu dönem önemlidir. Kürdistan'ın ve Kürtlerin bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması kararı bu dönemde alınmıştır. Kürtleri müştereken baskı altında tutan devletler bu dönemi, dönemin Kürtlere ilişkin gelişmelerini karanlıkta tutmak istiyorlar. Bu dönemden önce, 1918 sonlarında, 1919'ların başında bağımsız Kürdistan olasılığı vardı sanıyorum.

Cevap12:

Bir toplum, bir ülke tarihinin belirli bir döneminde bölünmeye, parçalanmaya, paylaşılmaya uğradığı zaman artık bir daha kendini toparlaması çok zor olmaktadır. Kürtler bunun somut örneğidir. 17. asrın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu ve İran İmparatorluğu arasında, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde İran kesiminin Rus İmparatorluğu ve İran arasında yeniden bölünmesi... Önce bu sürecin bilincine varmak gerekir.

Cevap13:

Kürtlerin ve Kürdistan coğrafyasının bölünmesinde, parçalanmasında ve paylaşılmasında Sovyetler Birliği'nin tutumu dikkate değer bir tutumdur. Sovyetler Birliği yöneticileri en az

www.arsivakurd.org

Büyük Britanya ve Fransa gibi anti-Kürt bir tutum sergilemektedirler. Bu dönemde yani 1920'lerde, Milletler Cemiyeti döneminde, Londra ve Paris nasıl anti-Kürt ise Moskova da anti-Kürt'tür. Sovyetler Birliği yöneticileri de her zaman aynı İngiltere ve Fransa gibi Kürtleri ezen devletlerden yana tavır koymuş onları desteklemiştir.

Cevap 14:

Sevr, ölü doğmuş bir antlaşmadır. Şeyh Mahmud Berzenci'nin etkisiz bırakılacağı, Kürdistan coğrafyasının bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması müzakerelerinin sonuçlanmak üzere olduğu bir döneme rastlamaktadır (10 Ağustos 1920). Şeyh Mahmut Berzenci'nin iki temsilcisinin, İngiltere'nin ve Fransa'nın engellemeleri yüzünden Paris'e ulaşamadıkları bilinmektedir. Bu, Mustafa Kemal önderliğindeki mücadelenin Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında çok geniş bir manevra alanı bulduğu bir dönemdir. Sevr kağıt üzerinde de kalsa, Kürt tarihi açısından belgesel bir değere sahiptir. Uluslararası bir antlaşma, Kürtler hakkında bazı öneriler sunmaktadır.

Cevap 15:

Bunları soykırım olarak değerlendirmek gerekir. Zamana yayılmış soykırım. Soykırım, ulus gerçekliğini bozmak, ortadan kaldırmaktır. Ulus gerçekliğini ortadan kaldırmaya çalışan asimilasyon da bir soykırımdır. Dilsel ve kültürel bir soykırım.

Cevap 16:

Bölünme, parçalanma ve paylaşılma Kürtleri dostsuz bırakmış, hasımlarının sayısını artırmıştır. Birleşmiş Milletler gibi kurumlara Kürtlerin başvuruları, 1920'lerde de, 1930'larda da 1940'larda da önce Büyük Britanya, Fransa, Türkiye, İran ve Arap devletlerinin engelleriyle karşılaşıyordu. Daha sonraki yıllarda da, Türkiye, İran, Irak, Suriye ve bunlarla dostluk ilişkilerinden dolayı ABD, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği engelleriyle de karşılaşıyordu.

Bölünmenin, parçalanmanın ve paylaşılmanın önemli bir sonucu iç dinamikleri etkisiz, hükümsüz bir hale geti- rilmesidir. Kürt toplumunda, Kürt ulusal hareketinde belirleyici ve yönlendirici olan dış dinamiklerdir. 10-15 yıl öncesini düşünelim. Saddam Hüseyin'in devrileceğini, El-Muhaberat'ın, Baas Partisi'nin, ordunun dağıtılacağını, Kürdistan Yurtseverler Birliği Başkanı Celal Talabani'nin Irak'ta Cumhurbaşkanı olacağını düşünebilir miydik?

Cevap 18:

Mele Mustafa Barzani'nin peşmergelerle birlikte Sovyetler Birliği'nden Irak'a dönemsinde bunun büyük bir rolü vardır.

Cevap 19:

General Kasım'ın, Mustafa Barzani'ye, Kürtlere verdiği sözü tutmaması kanımca, Türkiye'den, İran'dan, Suriye'den aldığı güçtendir. Bölünme, parçalanma ve paylaşılma Kürtleri dostsuz bırakmış, hasımlarının sayısını çoğaltmıştır.

www.arsivakurdi.org

Cevap 20:

Türk düşüncesi, Türk basını, 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 darbelerinden söz ederken darbe nedenleri arasında Kürtlere, Kürt sorununa hiç dikkat çekmez. Bu tutumun temel nedeni Kürt sorununu Kürtlerin bilincine çarptırmamaktır.

Her üç darbede de, darbe nedenleri arasında işçi sınıfı eylemleri ve öğrenci eylemleri gösterilmiştir ama darbecilerin ilk işi Kürtleri büyük kitleler halinde gözaltına almak, tutuklamak, idari ve cezai yaptırımlarla karşı karşıya bırakmak olmuştur... Her üç darbede de "Kürtlere haddini bildirmek" çok önemli bir etkendir. 27 Mayıs 1960'da Mele Mustafa Barzani'ni Irak'a dönüşü, Kürtlerin milli haklarından söz etmesi Kürtlerde moral yaratmıştır. Darbenin esas amaçlarından biri de bu morali sıfırlamaktır. Darbe ertesinde 485 ağanın gözaltına alınması, Sivas'ta bir kampa kapatılması, 55 Ağa'nın sürgünü, böyle bir süreçte meydana gelmiştir.

12 Mart 1971 öncesinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları Kürtler arasında hızlı bir şekilde gelişmektedir. Irak'ta, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'le Kürdistan Demokrat Partisi Başkanı Mele Mustafa Barzani arasında 11 Mart 1970'te imzalanan Özerklik Antlaşması Kürtlerde güçlü bir moral yaratmıştır. Hem Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın gelişmesini durdurmak hem de bu morali sıfırlamak darbenin önemli bir amacı olmuştur.

12 Eylül 1980 öncesi ise, PKK mücadelesinin geliştiği bir dönemdir. Bu gelişmeyi durdurmak da darbenin önemli bir gerekçesi olmuştur.

Her üç darbenin sabahında da, askerler bazı alanlarda Kürt milliyetçisi olduğu bilinen ailelerin evlerinin çatısına çıkıp Türk bayrağı dikmişlerdir.

Cevap 21:

Kürtlerin, Kürt aydınlarının, Kürt yazarlarının genel olarak kendilerine özgü bir düşüncesi olmamıştır. Kürtlerden, Kürdistan'dan söz ederlerken, hep Türk solunun sloganlarını kullanmışlar sorunları Türk solunun görüş açısından değerlendirmişlerdir..

Cevap 22:

1965'te Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurulmasının Kürtler arasında bir heyecan yarattığı kanısındayım. 1967 sonbaharında düzenlenen Doğu Mitingleri'nin Kürt toplumunun tarihsel geçmişinde önemli bir aşama olduğu söylenebilir. Doğu Mitingleri'nin düzenlenmesinde Türkiye İşçi Partisi'nin yanında Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin de büyük rolü olmuştur.

Cevap 23:

Doğu Mitingleri, Kürtlerin tarihsel ve toplumsal mücadelesinde yeni bir sayfanın açılması anlamına gelir.

Cevap 24:

Kürtler, 1960'ların ortalarında beliren Milli Demokratik Devrim, Sosyalist Devrim ayrışmasında genel olarak Türkiye İşçi Partisi'nin, yani Sosyalist Devrim anlayışının yanında yer almıştır. Milli Demokratik Devrim anlayışı

www.ersivakfi.org

orduya, askerlere bel bağlıyordu. Türkiye İşçi Partisi'nin Kürt sorunuyla yeteri, kadar ilgilendiği söylenebilir. Gerek Mehmet Ali Aybar'ın başkanlığında gerek Behice Boran'ın başkanlığında bu ilgi sürmüştür.

Cevap 25:

Kürtlerin milli hakları, Kürt toplumu olmaktan doğan hakları gasp edilmiştir. Bu olgunun bilincine, ilk önce öğrencilerin, küçük burjuva unsurların varması doğaldır. Devrimci Doğu Kültür Ocakları 1960'ların sonunda üniversite öğrencileri tarafından kurulmuştur.

Cevap 27:

Türk solu Kürt sorununa resmi ideolojiyi fazla rahatsız etmeden bakmak istiyor. Ayrı örgütlenmeye karşı gelme, resmi ideolojinin anlayışıdır. Ama İsrail'de Filistinlilerin, Çeçenistan'da Çeçenlerin, Kıbrıs'ta Türklerin ayrı örgütlenmeleri çok doğal karşılanıyor hatta doğru olan budur deniyor.

Cevap 28:

1971'de Doğu Duruşmaları sırasında, siyasi savunma yapmak çok önemliydi. Bu Kürtlerin önünü açan bir tutum olmuştur. Kolordu komutanlığı aileleri de devreye sokarak siyasi savunma yapılmasını engellemeye çalışıyordu.

Cevap 29:

Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim ayrışmasında Kürtlerin önemli bir kısmı Sosyalist Devrim anlayışını benimsemiştir. Bunlar daha sonra Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı oluşturdular. Bunlar için Kürt sorunu birincil bir sorundu. Milli Demokratik Devrim anlayışını benimseyen Kürtler de vardı. Bunlar Türk solunun çeşitli örgütlerinde yer aldılar. Bu arkadaşları Türk solundan çıkarırsak, Türk solu etkisiz işlevsiz kalabilir. Bunlar için Kürt sorunu birincil bir sorun değildir. Milli Demokratik Devrim anlayışı bir ayağı cuntaya dayalı bir anlayıştır.

Cevap 30:

Bölünmeler, ayrışmalar daha çok sübjektif nedenlerle gerçekleşiyor.

Cevap 35:

Demokratik olmayan toplumlarda kamuoyu devletin niyetine ve düşüncesine göre oluşur. Daha doğrusu devlet, resmi ideoloji doğrultusunda kamuoyu oluşturmaya çalışır. Bunun için yerine ve zamanına göre idari ve cezai yaptırımlar kullanır. Yerine ve zamanına göre de mevki, makam, rant dağıtarak hedefine ulaşmaya çalışır.

Kürt sorununda ise devlet uzun süre Kürtlerin ve Kürtçe'nin varlığını inkar etti. Kürtlerin, PKK'nin, kararlı mücadelesinden sonra artık bu inkarı yapamıyor ama özeleştiri de yapmıyor. Özeleştiri yapmaması, devletin önemli bir niteliğidir. Kürtlerin artık fiili olarak varlığı kabul ediliyor ama bu sefer de soruna isim koyamıyor veya yanlış isim koymaya çalışıyor. Tüm bu süreçte Türk basını resmi ideolojinin, devletin en büyük yardımcısıdır. Devletin niyetine ve görüşüne göre hareket etmektedir. Türk basını bu konularda genel olarak Milli İstihbarat

www.arsivakurdi.org

Teşkilatı'nın bir şubesi gibi çaba sarfetmektedir.

Cevap 33:

Bugün artık Ordu eleştirilebiliyor. Örneğin bugün Taraf diye bir gazete var. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbe dönemlerinde böyle bir basın yoktu.

Cevap 35:

Bu kavramlara takılmanın anlamı yoktur. Kürt sorunu devletin Kürtleri ve Kürtçe'yi inkarıyla başlamış bir sorundur. İnkar durduğu, özeleştiri yapıldığı, geçmiş politikalarla ve uygulamalarla yüzleşildiği zaman sorunun çözüm yolları da açılmış olur. Kürtler özgürlüğü, eşitliği ve adaleti birlikte savunmak durumundalar.

Cevap 36:

Kürtlerin durumunda geriye doğru bir gidiş olduğu söylenebilir. 1900'lerin başlarını, 1910'lu yılları hatırlayalım. İstanbul'da *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi, Roji Kurd, Yekbûn, Hetawa Kurd, Jîn, Kurdistan* gibi gazeteler ve dergiler yayınlanıyordu. Bunlar legal yayınlardı. Kürtlerin ve Kürtçe'nin inkarı Cumhuriyetle başladı. Cumhuriyet Kürtlere bir şey kazandırmadı.

Kürtlerin eğitim kurumları olan medreselerin kapatılması, Kürtçe'nin yasaklanması yine böyle bir süreçte gerçekleşti.

Burada Türk aydınının oluşumuna dair bir noktaya değinmekte de yarar var. 1910'larda Kürtçe dergiyi, gazeteyi bilen, gören Türk aydınları, yazarları, gazeteciler vs. Cumhuriyetle birlikte resmi görüşe uyarak "Kürt yok, Kürtçe diye bir dil yok, Kürtçe yazı dili değildir" demeye başladılar. Kürtçe dergileri, Kürtçe gazeteleri bilen, gören Türk aydınları, yazarlar, gazeteciler vs. "Kürtçe diye bir dil yoktur", "Kürtçe yazı dili değildir" görüşlerini nasıl ileri sürebiliyorlar?

Cevap 38:

Birleşmiş Milletler'i bu yönlerden eleştirmek gerekir. Kurumun adında "Milletler" kavramı var ama hep devletleri, devleti olan milletleri temsil ediyor. Kürtler gibi devleti olmayan milletlerin haklarını, özgürlük taleplerini görmezlikten geliyor.

Bölünmeden, parçalanmadan ve paylaşmadan dolayı Kürtler daha yüksek ve kalın barikatlarla da karşılaşıyor. Türkiye, İran, Irak, Suriye her zaman Kürt aleyhtarı tutumlarda birleşebiliyor.

Cevap 39:

Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ni, buna ilişkin gelişmeleri ilgiyle izliyorum. Çok olumlu gelişmeler var. Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin petrol ihracına başlaması Kürtlerin uluslararası ekonomik ve politik merkezlerle ilişki kurması demektir. Bu ilişkilerin yoğunlaşarak süreceği anlaşılmaktadır.

Kürt federe Hükümeti dendiği zaman, kadın sünneti, dört kadınla evlilik, kadın intiharları gibi olumsuz olguları da dikkate almak gerekir. Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin bu olumsuz gelişmelerle etkin bir şekilde mücadele etmesi gerekmektedir.

www.arsivakurd.org

Cevap 40 :

Kürdistan Bölgesel Yönetimi, 1920'lerde çizilen kutsal statükoda bir gedik açılmasıdır. Bu gediğin genişleyeceği söylenebilir.

Cevap 43:

Kürt örgütleri Türk solunun yoğun bir şekilde etkisi altında kaldı. Türk solu ise Kemalizmin etki alanındaydı.

Cevap 44:

Bölünme, parçalanma ve paylaşılma Kürtleri dostsuz bıraktı. Düşmanlarının sayısını ise artırdı. "halkların kardeşliği" anlayışı da, "sınıf kardeşliği" anlayışı da, "ümmet ve İslam kardeşliği" anlayışı da resmi ideolojinin çok kolay bir şekilde kendi hizmetine sokabildiği akımlar oluyor.

Cevap 45:

Bu, resmi ideolojinin işlevi ile ilgili bir olay. Bu devletlerin hepsi de Müslüman hepsi de anti-demokratik. Türkiye elbette Irak veya Suriye gibi, İran gibi bir devlet değil. Onlardan daha demokratik bir devlet olduğu söylenebilir. Ama Kürt sorunu gündeme geldiğinde demokratik nitelikler görülmektedir. "Irak'a komşu devletler toplantıları"nı kim organize ediyor? Kimler bu tür toplantılara gerek duyuyor? Dünyanın neresinde bu tür toplantılar var? Örneğin "Yunanistan'a komşu devletler toplantısı" diye bir kurum var mıdır?

Bu devletlerde, demokratların, liberallerin, İslami kesimin, sağcıların, solcuların vs. Kürtlerin devlet talebine olumlu yaklaşmadıklarını söylüyorsunuz. 'Bu soruya şöyle bir soruyla karşılık vermek daha doğru olur. Kürtlerin devlet talebi var mı? Veya Kürtlerin devlet talebi neden yok?

Cevap 46:

Kürtler Kerkük sorunu konusunda, 140. maddenin yaşama geçmesi konusunda kararlı ve istikrarlı olmak durumundalar. Kerkük'te nüfus sayımı yapılması, seçim yapılması her zaman savunulmalıdır. Kürtlerin, Türkmenlerin, Arapların, Asuri ve Süryanilerin, siyasal partilerinin katıldığı seçimlerde, herkes kendi topladığı oy oranında Kerkük meclisinde temsil edilmeli. Ama "Kerkük Meclisi %33 Kürt, %33 Türkmen, % 33 Arap olarak teşekkül etmelidir" anlayışı çok yanlıştır. Kürtler bu anlayışa itibar etmemelidir.

Cevap 47:

Kürt milliyetçiliği, Arap milliyetçiliğiyle, Fars milliyetçiliğiyle, Türk milliyetçiliğiyle aynı şey değildir. "her türlü milliyetçilik kötüdür" anlayışı, bu devletlerin resmi ideolojilerine hizmet eden bir anlayıştır. Arap, Fars ve Türkmen milliyetçilikleri, Kürtleri şu veya bu şekilde yok etmek için çok yoğun çaba içindeler. Her türlü baskıyı gündeme getiriyor, uyguluyorlar. Kürt milliyetçiliği, bu baskılara karşı durup kendini korumaya, kendi dilini ve kültürünü yaşamaya çalışıyor.

Kürt milliyetçiliğinin, başka halklar üzerinde egemenlik kurmak, onları yönetmek, Kürt dilini ve kültürünü onlara dayatmak gibi bir amacı yok. Günümüze kadar böyle bir süreç yaşanmadı.

www.arsivakurd.org

Cevap 48:.

PKK'nin bu tutumunu eleştirmek gerek. Bu eleştiri, olgulara dayanılarak yapılmalı.

Ama PKK'nin çığır açıcı bir özelliği de vardır. Bu da dikkatlerden uzak tutulmamalı, yok sayılmamalı. Eğer bu konuları bugün, konuşabiliyorsak, tartışabiliyorsak, bunda, bu fedekar mücadelenin büyük rolü vardır.

Cevap 49:

Kürt örgütlerinin önemli bir kısmı gerilla mücadelesi düşünüyordu ama bu düşüncelerini gerçekleştirmediler, yaşama geçirmediler. Bunu gerçekleştiren PKK oldu.

Cevap 50:

Kürdistan'da Asuri Süryani, Keldani, Ermeni, Ezidi, Arap, Türkmen gibi halklar da yaşıyor. Kürt yönetimi onların diline ve kültürüne saygı duyduğu zaman "ulusal demokratik konsept" oluşabilir. Irak'ta, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde bunun örnekleri var.

Cevap 51:

Kürtler, siyasal eşitliği savunmalıdırlar. "bin yıldır beraber yaşıyoruz" "bir milyon Türk ve Kürt birbirleriyle evlendi" anlayışı yanlıştır. Almanlar ve Fransızlar da birbirleriyle evleniyorlar. Iraklı Araplarla Suriyeli Araplar da birbirleriyle evleniyor ama bu evlenmeler ayrı bir devletin oluşmasına engel olmuyor.

İrdelenmesi gereken esas süreç şudur. Kürtlerin bir kısmı, Diyarbakır' daki, Mardin'deki, Ağrı'daki vs. malını mülkünü çok ucuza da olsa satıyor, batıdaki illerden birine yerleşerek oralarda mal mülk sahibi olmaya çalışıyor. Bu, toprak ve halk kökenlerinden kopmak anlamına gelir. İşte böyle sağlıksız bir süreç "bin yıldır beraber yaşıyoruz" gibi "Kürtler, Türkler birbirleriyle evlenmişler, ayrılamazlar" gibi sağlıksız sloganlar üretiyor.

Cevap 52:

Her şeyden önce Kürtlerin istemesi gerekir. Eğer Kürtler istemiyorlarsa bir şeyin sahibi olamazlar.

Cevap 53:

Bunu olası görmüyorum.

Cevap 67:

Bununla ilgili olarak bak. www.kurdistanpost.org (*"Beşikçi Eleştirilerine cevap"* 29 Kasım 2008).

Burada Emile Durkheim ile Ziya Gökalp arasındaki ilişkinin kurulmasında yarar var. Durkheim'da toplumsal bilinç, toplumsal değerler, toplumsal idealler önemli kavramlar oluyor. Toplumsal bilinçlilik, siyasal iktidarı oluşturan çoğunluğun ideallerini temsil ediyor. Durkheim bireysel değerlere değil, toplumsal değerlere vurgu yapıyor. Durkheim, toplumsal eğitim yoluyla, toplumsal değerler, toplumsal idealler herkese aşılanmalıdır diyor. Emile Durkheim döneminde şüphesiz Bretonlar, Basklar, Korsikalılar gibi azınlıklar vardı. Ama, çoğunluk yönetimi bunların özlemlerini, beklentilerini dikkate almıyodu. Durkheim bu azınlıkların toplumsal eğitim yoluyla Fransızlaştırılmalarını

www.arsivakurdi.org

öneriyor. Bu etnik grupların bireysel haklarına hiç vurgu yapmıyor. Emile Durkheim'da toplumsal bilinçlilik, toplumsal ideali, toplumsal eğitim, azınlıkların Fransızlaştırılmasına, yani asimilasyonuna hizmet ediyor.

Ziya Gökalp işte bu yönlerden Durkheim'cidır. Ziya Gökalp, Durkheim'ın toplumsal bilinç, toplumsal ideal, toplumsal eğitim gibi kavramlarını aynen alıyor ve eğitim yoluyla Kürtlerin Türklüğe asimilasyonunu öneriyor.

Cevap 68:

Ani ve geçici öfkeler olabilir ama buna umutsuzluk demek yanlıştır. Bugün Kürtlerin durumu, örneğin 35-40 yıl öncesine göre çok iyidir. 20-25 yıl sonrası da bugünlere nazaran çok daha iyi olacaktır. Ödenen ağır bedellerin karşılığında bugünkü aşamanın çok yetersiz olduğu söylenebilir. Düşünelim ki Kürtler mücadeleye sıfırdan başlamadılar. Sıfırın çok çok altından başladılar. Sıfıra ulaşmak için de çok ağır bedeller ödendi.

Cevap 113:

20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Ortadoğu'da gerçekleşen en önemli olay, Kürdistan'ın ve Kürt halkının bölünmesi, parçalanması ve paylaşılmasıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında başlayan bu süreç, savaştan sonra 1919'da toplanan Paris Konferansı'nda da sürmüştür. Paris Konferansı kararları üzerine 1920'de kurulan ve çalışmalara başlayan Milletler Cemiyeti döneminde, bu süreç iyice olgunlaştırılmış ve yaşama geçirilmiştir. Bu, Rusya'da, 1917 devriminin gerçekleştirildiği, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, Mustafa Kemal önderliğinde milli mücadelenin yaşandığı bir dönemdir. Ulusların kendi geleceğini tayin hakkı temel ilkesinin hem ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından, hem Sovyetler Birliği yöneticileri tarafından savunulduğu bir dönemdir. Milletler Cemiyeti'nin de, bu temel ilkeyi savunanlar arasında olduğu söylenebilir. Bu dönem, ulusların kendi geleceğini belirleme hakkının Asya'da, Afrika'da, Ortadoğu'da, halklara heyecan verdiği bir dönemdir.

İşte, Kürdistan ve Kürt halkı, Kürtlerin iradesine rağmen, böyle bir dönemde, bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmıştır.

1920'lerde yaşanan bu süreç, Kürt halkının ve Kürdistan'ın karşılaştığı ilk süreç değildir. Kürdistan, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde, Yavuz Sultan Selim döneminde, fiilen ikiye bölünmüş, 17. yüzyılın ortalarında, 1639'da da bu bölünme resmiyet kazanmıştır. Bu dönemde, Kürdistan ve Kürt halkı, İran İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu arasında bölünmüştür. 19. yüzyılın ilk yarısında, 1827-1828 İran-Rus savaşları sonucundaysa, İran sınırları içinde kalan Kürdistan kesiminin kuzey tarafları, Rus İmparatorluğu'na dahil edilmiştir..

1920'lerdeki bölünme, parçalanma ve paylaşılma bize şunu göstermektedir. Bir toplum, tarihin bir döneminde, bölünmenin, parçalanmanın ve paylaşılmanın hedefi olmuşsa, bölünme, parçalanma gerçekleşmişse, o toplumun bir daha derlenip toparla-

www.arsivanlik.org

ması çok zor olmaktadır. Bölünme ve paylaşılma, artık, çeşitli zamanlarda ve çeşitli mekanlarda, kendini üretir bir hale gelmektedir. Bölünmelerin, paylaşılmaların siyasal içerik taşıdığı, yani birbirlerinden farklı egemenlik alanları içinde gerçekleştiği de bilinmektedir. Aşiretler bölünmektedir, köyler bölünmektedir, aileler bölünmektedir. Giderek, ailenin içinde bile bölünmeler olmakta, aile üyeleri arklı cephelerde yer alabilmekte, birbirlerine hasım olabilmektedir. Bu çok çürütücü süreçle mücadele etmenin, bunun üstesinden gelmenin önemli bir şartı, bu sürecin bilincine varmaktır.

Kürdistan'ın ve Kürt halkının bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması, Kürdistan'ın iskeletini parçalamış, Kürt halkının beynini dağıtmıştır. Buna rağmen bu olay, Kürtlerde, kendine has, özgün bir düşüncenin oluşmasını getirmemiştir. Böylesine ağır bir olayın, Kürtlerde, kendine has, özgün bir düşüncenin oluşmasını sağlayamaması, olayın, üzerinde durulması, gereken bir yönüdür.

1960'ların sonlarında, 68 Kuşağı Kürtler, "emperyalizm" kelimesini çok kullanırlardı. Bu Türk solunun kullandığı bir slogandı ve Kürtler kendi durumlarını hiç sorgulamadan bu sloganı aynen benimsemişlerdi. "*Emperyalizme karşı omuz omuza mücadele*", "*Bağımsız Türkiye*" çok sık kullanılan sloganlardı. 68 kuşağı Kürtleri, bu çerçevede Türk soluyla ittifaklara da giriyordu. Türk solundaysa Kemalist içerik ağır basıyordu. Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) Türk solundan ayrılan Kürt gençleri tarafından kurulmuş bir örgüttü. Ama, kendine has, Kürtlere has bir sloganı yoktu. "*Emperyalizme karşı omuz omuza mücadele*", "*Bağımsız Türkiye*" gibi sloganlar aynen benimsenmişti. "*Mustafa Kemal. Anti-emperyalist bir mücadele yürütmüştür. Bu mücadeleyi destekliyoruz*" deniyordu. Ama, bu çerçevede kendi durumları hakkında bir soruşturma yoktu. Örneğin Kürtlerin, Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması, paylaşılması, Kürtçe'nin yasaklanması, inkarı ve imhası, asimilasyon uygulamaları, vs. bu anti-emperyalist mücadelenin neresinde duruyor, sorusu pek sorgulanmazdı.

Halbuki, emperyalizm, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, Milletler Cemiyeti dönemi başlarında. Yani 1920'lerde, en büyük, en ağır, en kalıcı darbesini Kürtlere vurmuştur. Ama, Türk solu da, bu yıllara, bu döneme ilişkin, yani Kürtlere ilişkin süreçleri, aynen devlet gibi gizlemeye, yok saymaya, çarpıtmaya çalışıyordu. Bütün bu konularda Kürtlerde, sağlıklı bir bilinç yoktu. Daha sonraki yıllarda, 1960'larda, 70'lerde, 80'lerde ve daha sonraki yıllarda, Kütlerin, "*emperyalizmin işbirlikçisi*", "*emperyalizm tarafından kışkırtılan gerici bir halk*" gibi ifadelerle eleştirildiği, suçlandığı bilinmektedir. Fakat bu eleştirileri, bu suçlamaları yapanlar, 1920'lerde, Kürtlere karşı geliştirilen bu emperyal politikaları, uygulamaları hiçbir zaman dikkate almamışlardır. Böyle bir süreç yok sayılmıştır. Bu süreç, Kürt aydınlarının da üzerinde durduğu anlamaya, kavramaya çalıştığı bir süreç değildir.

www.arsivakurd.org

Bu aymazlık, şu veya bu şekilde bugün de sürüyor. Bunun önemli bir göstergesi, Kürt yazarlarının, araştırmacılarının önemli bir kısmının, "Kürtler, Türkiye, İran, Irak, Suriye arasında bölüşülmüştür" "Kürdistan, Irak, İran,. Türkiye, Suriye arasında paylaşılmıştır" gibi ifadeler kullanmalarıdır. 1920'leri, Milletler Cemiyeti dönemini düşünelim. Irak, Suriye diye bağımsız devletler var mı? Büyük Britanya'ya bağlı Irak mandası (sömürgesi) Fransa'ya bağlı Suriye mandası (sömürgesi) var. O zaman, Kürdistan'nın ve Kürt halkının bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması konusunda Büyük Britanya'yı ve Fransa'yı zikretmek gerekir. Irak'ın bağımsızlık kazanması 1932 dir. Ama, Irak'ta İngiliz etkisi, İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar sürmüştür. Hatta, 1958'de krallığı deviren General Abdülkerim Kasım darbesine kadar fiilen sürmüştür. Suriye'nin Fransa'dan bağımsızlık kazanması ise, yine İkinci Dünya Savaşı sonlarına rastlar. Bu yıllarda Kürdistan, Kürtler, İngiltere'den Irak'a, Fransa'dan Suriye'ye devredilen bir miras gibidir. Kürdistan, Kürtler, sanki, kamu hukukunun, devlet huku- kunun değil, özel hukuk alanında bir konu gibi değerlendirilmektedir. Emperyalizm sözcüğünü sık sık kullananlar, 1920'lerde, Kürtlere ve Kürdistan'a karşı geliştirilen bu temel süreçlere bir vurgulama yapmamışlardır.

1960'ların sonlarındaysa, Kürt yazarlarının, Kürt aydınlarının önemli bir kısmı emperyal devletler, İnglitere'nin ve Fransa'nın rolüne hiç değinmeden, Irak'tan ve Suriye'den söz etmekteler. Kürdistan'a ve Kürt halkına esas emperyalist müdahale bu dönemde yapılmıştır. Bu Ortadoğu'daki emperyalist müdahalelerin en ağırı, en kapsamlısı, en kalıcısı olmuştur. Böylesine ağır, kapsamlı, kalıcı müdahalelerin, Kürt araştırmacıların bilincine çarpmamış olması elbette büyük bir eksikliktir. Bu, araştırmacıların, Kürtlere has, Kürtlere özgü bir düşünce üretmemesiyle, Türk soluyla ittifakıyla, Türk solunun sloganlarını kullanmasıyla sık ilgisi olan bir durumdur.

Günümüzdeyse bazı Kürtlerde, özellikle PKK'de, "devleti Türkler, Kürtler birlikte kurdu. Kürtler de devletin asli kurucularındandır" şeklinde bir anlayış var. Objektif varlığı, dili kültürü, adı bile inkar edilen, yok sayılan, Türkleştirilmek için yoğun çaba harcanan bir halk nasıl kurucu unsur olabiliyor? 1919-1920'lerde, Mustafa Kemal'in, Kürtlerden söz ettiği biliniyor. Bunların saptanması elbette önemlidir, ama bugünü belirleyen, yukarda sözü edilen politikalardır, inkarcı tutumdur. Mustafa Kemal'in düşüncelerindeki bu çelişkiler de elbette çözümlenmelidir.

Bölünme, parçalanma ve paylaşılma, Kürtleri dostsuz bırakmış, düşmanlarının sayısını ise artırmıştır. Buysa, Kürtlerin siyaset yapmasını engelleyen, kısıtlayan bir süreçtir. Bu açıdan Kürtlerin durumu, örneğin Filistinlilerin durumundan çok farklıdır. Birinci Dünya Savaşı sürecinde, ve savaştan sonra, Araplar da bölünmüştür ama, Araplar, ayrı ayrı manda (sömürge) devletler, bağımsız devlet-

www.arsivakurdi.org

ler olarak organize edilmişlerdir. Bugün, Basra Körfezi'nden, Fas'a kadar 22 bağımsız Arap devleti vardır. Bu devletlerin tamamı da Araplıktan dolayı, Filistinlilerin yanında yer almakta, maddi-manevi, politik, ekonomik olarak Filistin mücadelesini desteklemektedir. Bu Arap devletlerinin bir kısmının Filistinlilerle, örneğin HAMAS'la, HİZBULLAH'la çelişkileri olduğu bilinmektedir. Fakat bu devletler, kendi Arap kamuoylarından dolayı, Filistinlileri sevsinler veya sevmesinler, Filistin mücadelesinin yanında yer alıyorlar. İsrail'e karşı Filistin'i savunuyorlar. Filistin devletinin 1990'ların ortalarında böyle bir süreçte kurulduğu biliniyor. Bugün Filistin Devleti, hem Arap Birliği örgütünde, hem İslam Konferansı Örgütü'nde, İslam Kalkınma Örgütü'nde gözlemci üyedir. Birleşmiş Milletler'de de gözlemci üyedir. Filistinlilerin tek düşmanı vardır, o da İsrail'dir. Öbür Arap devletleri de şu veya bu nedenlerden dolayı İsrail Devleti'ne karşı bir konumda yer almaktadır. İslam Konferansı Örgütü'ne üye 53 devletin çok büyük bir kısmı da, yine, İsrail karşıtı politikalar izlemekte, Filistin mücadelesine yakın durmaktadır.

Kürtlerin ise, dostları yoktur. Düşmanlarıysa pek çoktur. Kürtlerin ne Ortadoğu'da, ne uzak coğrafyalarda dostu yoktur. Uzak coğrafyalardaki, ülkeler de, yakın coğrafyalardaki ülkeler de Kürdistan'ı müştereken yöneten dört devletle ilişkilerinden dolayı Kürtlere destek vermemekte, hep bu dört devletin çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Kürtler, örneğin, İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci üye olarak kabul edilmemektedir. Kürtlerin durumunun Filistinlilerin durumundan çok çok farklı olduğu açıkça görülmektedir. Kürtlerin, devletler düzeyinde dostları yoktur ama, uluslararası planda, yazarlardan, aydınlardan, politikacılardan, dostları vardır, bunların sayısı artmaktadır. Güney Kürdistan'daki, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ni ayrıca incelemek gerekir.

1920'lerde, Milletler Cemiyeti döneminde, Kürtlerin durumun, çevre devletlerin ve emperyal devletlerin Kürtlere bakışını irdelerken, Sovyetler Birliği'nin tutumunun vurgulanmasında da yarar vardır. Bu yıllarda ve daha sonraki yıllarda, Sovyetler Birliği yöneticileri, anti-Kürt bir tavır içindedir. Anti-Kürt tutumda, Sovyetler Birliği'nin de, İngiltere'den ve Fransa'dan farklı bir tavır içinde olmadıkları görülmektedir. Bu dönemde ve daha sonraki dönemlerde, Sovyetler Birliği, her zaman Kürtleri ezen devletlere destek olmuştur, her zaman onların ırkçı ve sömürgeci politikaların yanında durmuştur. Ulusların kendi geleceğini belirleme temel ilkesine rağmen, böyle, Kürt karşıtı bir tutumun nasıl savunulabildiği elbette irdelenmesi gereken bir durumdur. Kaldı ki, Kürt halkının ve Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması Büyük Britanya ve Fransa gibi emperyal devletleri, Ortadoğu'da devamlı kılan bir sonuç ortaya koymuştur. Çünkü Kürtler, fırsat buldukça, bu devletler tarafından gasbedilen milli haklarını kazanmak için mücadeleye başlamış, bu mücadeleler, ayaklan-

www.sivakurd.org

malar hep, emperyal devletlerin yardımıyla bastırılmıştır. Bölge devletleri, örneğin Irak Kürtlerin milli mücadelesinin bastırılması yolunda her zaman Büyük Britanya'ın yardımına gereksinim duymuştur, bu yardımı talep etmiştir. Sovyet Birliği yöneticilerinin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, bu ilişkileri doğru ve sağlıklı bir şekilde algılamaması dikkate değer bir durumdur.

Bu koşullarda, Kürtlere has, Kürtlere özgü bir düşünce nasıl oluşturulabilir? Böyle bir düşüncenin oluşmasını sağlayacak olgular hangileridir? Bu olguları, olgusal ilişkileri belirlemek için, bazı sorular sormak gerekir. Kürdistan'ın ve Kürt halkının bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması, Birinci Dünya Savaşı sürecinde, hangi projeler çerçevesinde söz konusu edildi? Bölünme, parçalanma ve paylaşılma hangi tarihsel aşamalardan geçerek yaşama geçti? Bu sürece hangi emperyal devletler katıldı? Bu süreç çerçevesinde emperyal devletler, bölgedeki, Türk, Arap, Fars otoritelerle nasıl ilişki kurdular? Taraflar birbirlerine bu konuda, ne gibi tavizler verdiler, ne gibi tavizler kopardılar? 1-8 Eylül 1920 tarihleri arasında toplanan, Baku Doğu Halkları Kurultayı'nın, 19 Mart 1921'de imzalanan İngiliz-Sovyet Ticaret Antlaşması'nın, Kürdistan'ın ve Kürt halkının bölünmesinde, parçalanmasında ve paylaşılmasındaki rolü nedir? Bu sorulara makul cevaplar aramak gerekir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenen devletler, başta Büyük Britanya ve Fransa, yenilen devletlerin sömürgelerini, Alman İmparatorluğu'nun ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürgelerini kendi aralarında paylaştılar. Milletler Cemiyeti çerçevesinde kurulan yeni birimlere manda devletler deniyordu. Manda devlet, özel bir yönetim biçimi olmakla beraber sömürge devlet olarak anlaşılabilir. Bu çerçevede A Tipi, B Tipi ve C Tipi mandalar kuruldu. A Tipi mandalar Osmanlı egemenliğindeki toprakları ilgilendiriyordu. Büyük Britanya'ya bağlı Irak, Ürdün ve Filistin, Fransa'ya bağlı Suriye ve Lübnan mandaları kuruldu. İşte bu noktada şöyle düşünmek mümkün. Bu çerçevede neden bir Kürdistan mandası (sömürgesi) kurulmadı? O yıllarda Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmut Berzenci, bağımsız Kürdistan krallığı için mücadele ediyordu. Emperyal devletler bağımsız Kürdistan anlayışına karşıydılar. Ama manda (sömürge) Kürdistan'ı da düşünmediler. Kürdistan bugün sömürge bile değildir. Sömürge elbette bir statüdür. Milletler Cemiyeti döneminde Kürtler ve Kürdistan statüsüz bırakılmıştır. Ve bütün bunlar Kürtlerin muhalefetine rağmen gerçekleştirildi. Kürtlerde, şeyh, aşiret, gibi feodal yapılar vardı deniyor. Aynı yapılar Araplar da yok muydu? 2003'de, ABD'nin, Irak'a silahlı müdahalesinden sonra kurulan, Kürdistan Bölgesel Yönetimi şüphesiz ayrı bir inceleme konusu olmalıdır.

Kürtlerin Zaafları

Bütün bunların yanında, Kürtlerin zaaflarının da dikkate alınması, irdelenmesi gerekir. Bölünmenin, parça-

www.arsivakurdi.org

lanmanın ve paylaşılmanın hedefi olan bir ulus, birçok zaafı olan bir ulustur. Düşmanları, onun bu zayıf tarafından yararlanarak onu bölmüşler, parçalamışlar, paylaşmışlar, yok etmeye çalışıyorlar. Bu zaaflar nelerdir? Kürtler, neden bu zaafların üstesinden gelememişler?

Bugün dünyada 206 devlet var. 2008 Pekin Olimpiyatları'na 206 devlet katıldı. 2004 Atina Olimpiyatları'na 204 devlet katılmıştı. Bu devletlerden 193'ü Birleşmiş Milletler üyesi. Bu devletlerin çok büyük bir kısmının nüfusu bir milyondan az. Bu devletlerin toprak genişlikleri de çok küçüktür. Bazıları, belki, Kürdistan'ın bir beldesi kadar büyüklüktedir. Nüfusu bir milyondan az olan belki 40 devlet var. Kürtler ise, Ortadoğu'da, toplam olarak 40 milyondan fazla nüfusa sahiptir. Ama, Kürtlerin küçücük bir siyasal statüye sahip olmamaları dikkate değer bir durumdur. Bu, 1920'lerde, dünya nizamının Kürtlerin çok çok aleyhine kurulduğunu göstermektedir.

Bugün, Avrupa Birliği 27 üyelidir. 27 üyeden, Lüxemburg, Kıbrıs, Malta, gibi devletlerin nüfusu bir milyondan azdır. Lüxemburg'un, 1950'lerde, AB'nin 6 kurucu üyesinden biri olduğu bilinmektedir. Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya devletlerinin nüfusu 2-3 milyon arasında değişmektedir. Avrupa Birliği'nde, sadece, Almanya'nın, Fransa'nın, İtalya'nın, İngiltere'nin, İspanya'nın nüfusları Kürtlerin Ortadoğu'daki toplam nüfuslarından fazladır. Belki, Polonya'nın nüfusu Kürtlerin toplam nüfusu kadardır. Geriye kalan 21 AB üyesi devletin nüfusları Kürtlerin nüfusundan azdır.

Avrupa Konseyi'nin 50'nin üzerinde üyesi vardır. Andorra, Monaco, San Marino, Liechtenstein gibi devletlerin nüfusları 10 binle 30 bin arasında değişmektedir. Bunlar bağımsız devletler olup Avrupa konseyi dışında Birleşmiş Milletler'in de üyesidir. Bunlar 1920'de dünya nizamının nasıl Kürtlerin aleyhine kurulduğunu gösteriyor.

Gerek Avrupa Birliği'nin, gerek Avrupa Konseyi'nin, "Ortadoğu'da bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına karşıyız, Ortadoğu'da sınırların değişmesine karşıyız" şeklinde kararları var. Bu kurumlar bunu, "... ama Kürtler bulundukları devletlerin sınırları içinde bazı haklara sahip olabilsinler" demek için söylüyorlar. Kararlarına, bağımsızlığın olamayacağı vurgulanarak başlanıyor. Peki, Kürdistan'nın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması konusunda bu örgütlerin bir görüşü yok mu? Avrupa Konseyi için, "Avrupa'nın vicdanı" denir. Avrupa'nın vicdanı'nın bu konudaki görüşü nedir? Onbin nüfuslu Andorra'nın 40 milyon Kürt'ün geleceğinin belirlemesine rol sahibi olması konusunda Avrupa'nın vicdanı ne düşünüyor? Kürtleri statüsüz bırakan bu dünya nizamında büyük bir adaletsizlik yok mu? Kaldı ki Kürtler, 200 yıldır özgürlük için mücadele ediyor. Yukarıda sözü edilen devletlerin hiç birinin özgürlük için bedel ödemeleri söz konusu bile değildir.

Bu ilişkiler çerçevesinde dünya nizamının, uluslar arası nizamın

www.arsivakurdi.org

yoğun bir şekilde eleştirisi gerekir. Bu çerçevede, üniversiteler, basın-yayın kurumları, hukuk kurumları, sivil toplum kurumları eleştirilmelidir. 40 milyon olacaksın, uluslar arası ilişkilerde, uluslar arası kurumlarda adın anılmayacak. Hak-hukuk özgürlük söz konusu olduğu zaman Kürtlerin adı anılmıyor. Kürtlerin adı sadece "terör" söz konusu olduğu zaman anılıyor. "Terörün başı ezilecek", "terörün kökü kazınacak" vs. şeklinde. Kürtlerde aydın, Kürtlerin aleyhine kurulan bu statükonun ne kadar bilincindedir? Bu ilişkilerin de irdelenmesi gerekir.

Sömürge Bile Olmayan Bir Yapı

Kürdistan ve Kürtler sömürge bile değildir. Sömürge elbette bir statüdür. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yılları düşünelim. "Hindistan Büyük Britanya'nın sömürgesidir" "Angola Portekiz'in sömürgesidir" "Cezayir Fransa'nın sömürgesidir" denildiği zaman her şeyden önce, sınırları belli bir toprak parçası anlaşılıyor. Sınırları emperyal devletler tarafından veya sömürgeci devletler tarafından çizilmiş bir toprak parçası, bir ülke, anlaşılıyor. Bu örneğin, Büyük Britanya değil, Portekiz değil, veya Fransa değil...Sınırları çizilmiş bu toprak parçası üzerinde farklı bir halkın yaşadığı da kabul ediliyor. Buna sömürge devlet denebilir. Burayı kendi politik ve ekonomik çıkarlarına göre emperyal veya sömürgeci devletler yönetiyor. Kürtlerdeyse durum çok farklıdır. Sınır alan yoktur. Sınırları belli, Kürdistan diye bir ülke kurulmamıştır. Kürt halkının farklılığı kabul görmemektedir. Kürt halkının ve Kürdistan'ın hiçbir statüsü yoktur. İnkar ve imha ile karşı karşıyadır. Kürtler ve Kürdistan sömürge bile değildir. 2003'den sonra, Güney Kürdistan'da yeni bir süreç yaşanmaktadır. Bu, ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Kazananlar-Kaybedenler

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğindeki topraklar üzerinde manda (sömürge) devletler kurulduğu belirtilmişti. Osmanlı'nın kaybetmesi Türklerin kaybetmesi anlamına gelmez. Kanımca, Türkler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan süreçte kazançlı çıkmıştır. Büyük Britanya'dan, Fransa'dan, İtalya'dan daha çok kazançlı çıkmıştır. Kürtler ise dibe vurmadan daha beter bir durum yaşar olmuşlardır. Dibe vurmak, sıfıra inmek anlamına gelmektedir. Halbuki Kürtler, 1920'lerde yaşanan süreçte, iskeleti parçalanmış, beyni dağıtılmış vaziyette sıfırın çok çok altına düşürülmüşlerdir. Devlet ise, çok haksız bu tutumunu Batı'ya onaylatabilmiştir. Avrupa Konseyi gibi, "Avrupa'nın vicdanı" denen kurumlar da bu durumun çok doğal olduğunu kabul eder olmuşlardır. Batı kurumları, bu konuyu yeniden sorguluma ihtiyacını duymamaktadır. Türkiye'nin esas kazancı budur. Bu bakımdan bu Batı kurumları JİTEM'in her türlü vahşetine karşı, devlet terörüne karşı, kördür, sağıdır, dilsizdir. Kürtlerin her türlü etkinliği "terör" kapsamında değerlendirilmektedir. Türkiye'nin "terör" dediğine Batı kurumları da "terör" demektedir. Bütün bunlara rağmen,

www.arsivakurd.org

Kürtlerin, Batı kurumlarını, Batı basınını, üniversiteleri vs. eleştirmeleri sürekli ve dinamik olmalıdır.

Bunlar uluslararası ilişkilerde, uluslararası kurumlarda, Türkiye'nin çok arkalanan, desteklenen bir devlet olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan resmi görüşün bir sloganı olan, "Türkiye'nin dostu yoktur" anlayışının sorgulanması da gerekir. Dostu var veya yok, Türkiye'nin arkala- nan, desteklenen bir devlet olduğu, Kürtlerin, görmezlikten, bilmezlikten gelindiği açıktır. Ama, artık Kürtler'de de milli bilinç gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmeyi durdurmak, frenlemek mümkün görünmmektedir.

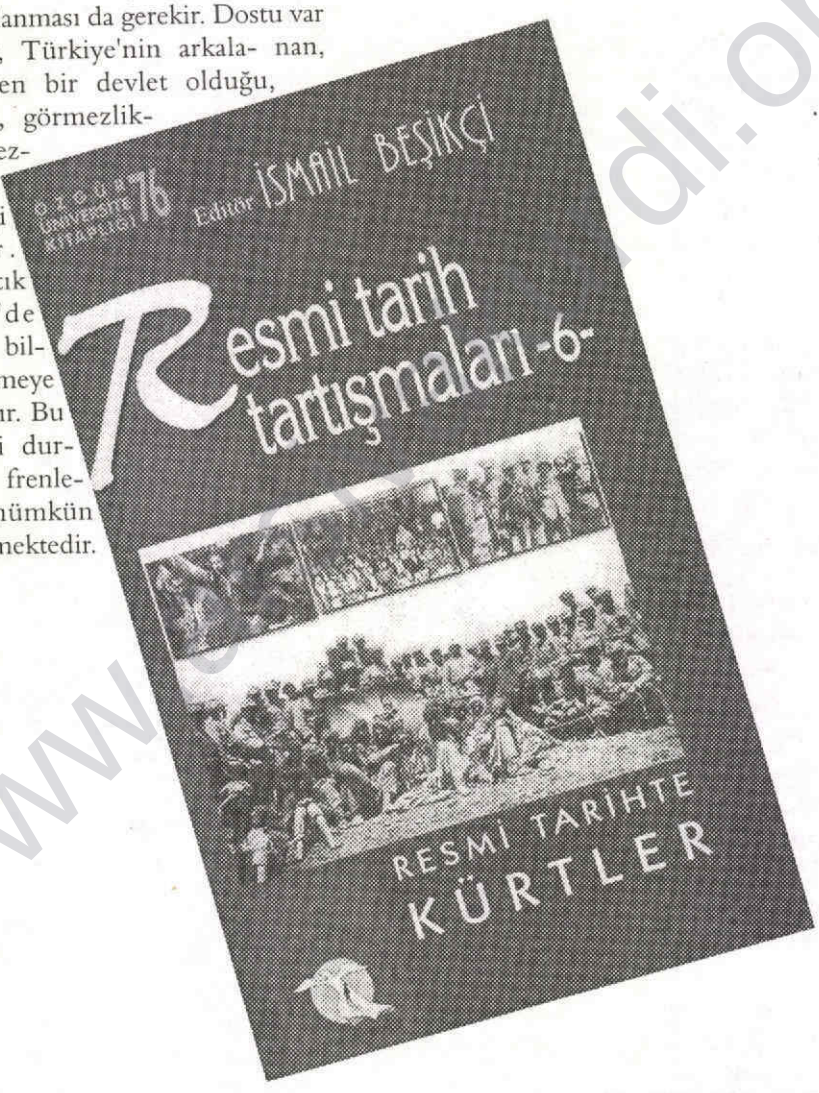

PDKT û DDKO
Bingehên Tevgera Neteweyî ya Bakûrê Kurdistanê ne

Nezir AKAT
nezirakat@gmail.com

Ez di sala 1955 de li gundê Xursê, Heftêxwehan ku bi ser bajarê Koserê ve girêdayî ye ji dayik bûme. Min dibistana sereta li gundê Îzêr, ew jî gundekî Xursê ye xelas kir. Dibistana navîn û lîseyê li Koserê xwend û piştî lîseyê jî min li Îskenderûnê dibistana bilind a du sal xwend û xelas kir.

Ez 1970yî de weke xortekî nûgihîştî bûme endamê **TKDP**ê yan jî **PDKT**yê. Mala me ji gundê Xursê di 1969an de koçbarî Amedê kir. Piştî ko min dibistana lîse xelas kir ez jî çûm Amedê û min jîyana xwe ya sîyasî li wir berdewam kir. Di sala1975ê de piştî têkçûna şoreşa başûrê Kurdistanê, bêhêvîtî di nava partîyê de xurt bû û xebata partîyê kêm bû. Wê gavê min bi çend havalên partîyê re di nava partîyê de dest bi xebatek nûjen kir. Di nava xort û endamê partîyê de livandineke berbiçav peyda bû û partî ji nûh va bihêz bû. Lê mixabin di 1976an de du ramanên cûda di nav partîyê de peyda bûn. Min di nav gruba kû dawî bi navê KUK ê derketin qada sîyasetê de cîyê xwe girt û beşdarî kongira partîyê ya 1977an bûm.

Min piştî Kongreya 1977an bi gruba **PDKT-KUK** ê re xebata xwe ya sîyasî berdewam kir. Berî darbeya leşkerî ya 1980yî ji alîyê dewletê ve mehkum bûm. Di 1978an de derbasî başûrê Kurdistanê bûm. Demekê di nava pêşmerge de mam û li ser îzgeya(radyoya) Dengê Kurdistan xebat kir. Piştî ku vegerîyam Bakûr, partîyê wezîfe da min da ku ez biçim Kurdistana Rojhelat. Di 1979an de derbasî Rojhelata Kurdistanê bûm û li ser navê partîyê beşdarê kongreya dîrokî ya PDK-Irak bûm. Wê demê li rojhelatê Kurdistanê navbeyna PDK-Îran û PDK-Irak ne xweş bû. Min wek berdevkê KUKê însîyatîfek girt û herdû partîya bi partîya Komunist a Irakê re li

www.arsivakurdi.org

Mahabadê civîneke dîrokî pêk anî. Min wek berdevkê PDK-KUK, ku ev nerîna tevgera me bû jî, cûdayî nedixist nav- beyna herdû partîyan. Em wek KUK alîkarê hemî tevgera netewî bûn. Lê me PDK-Iraqê weke partîya xwe dizanî. Lê li vê derê birastî min li ser navê partîya xwe ne weke terafê PDK-Irak lê bêteref ji bo lihevhatineke neteweyî gavek avêt. Em di vê derê de biser ketin lê pi¸tî demekê dîsa jiber hinek sedeman têkçû.

Di nîvê sala 1980yî de vegerîyam Bakûr û xebata xwe berdewam kir. Min wê wextê pê¸nîyarek da hevala ku em dest bi amadeyîya kadroyên partîyê bikin. Min însîyatîf wergirt û li bajarê Antalyayê amadeyîya perwerdeya 20 kadroyên partîyê kir. Lê mixabin darbeya le¸kerî zû hat. Me wisa bawer dikir ku heger ev darbe bibe jî wê dereng be. Pi¸tî darbeya le¸kerî ya 1980yî derbasî Surîyeyê bûm. Demekê li ser navê partîyê bi Filistînîyan re min kar kir. Berî konferansa 1981ê ji ber nêrînên cûda ez û çend hevalên xwe ji partîyê hatine bidûrxistin. Ev neheqî, bû yek ji sedemê perçebûyina PDK-KUKê. Bi çend hevalên xwe ve me weke alîyekî, baskekî partîyê yên ji partîyê bidurxistî bi navê **Yekîtîya Sosyalîst** xebata xwe berdewam kir. Pi¸tî konferansê, Komîteyek nû hate helbijartin. Di vê konferansê de biryara bidawîanîna navê PDKê hate wergirtin. Ev bê dilê me bû. Lê mixabin me nikaribû ti¸tekî bikira. Biryara konferansê bû. Pi¸tî salekê, di dawîya sala 1982 de me Yekîtîya Sosyalît bi dawî anî. Ji xwe armanca me ne damezrandina tevgereke nûh bû. Me wê gavê bixwesta dikaribû piranîya endama li ba xwe bicivanda. Lê me ev weke çareserî nedî. Lewra me dixwest vegerin nava partîyê. Ji alîyê komîteya navendî ya nûh ve, vegerandina me ya nava partîyê nehate qebûlkirin û em mecbûr man weke alîyekî partîyê, ji derveyî partîyê lê ne dijî partîyê tev bilivin. Pi¸tî me organîzeya xwe bidawî anî, em mecbûr man ji Surîyeyê derkevin. Demekê derbasî Bulgarîstanê bûm û li wê derê demekê mam. Lê me ti çareserî nedidî. Hinek hevalên me vegerîyan welat. Yên din jî xwestin biçin Awrupa. Me ev derfet bikar anî û derbasî Awrupa Rojava bûn. Pi¸tî demekê ez dîsa vegerîyam Bulgarîstanê û li wê derê dest bi perwerdeyê kir. Bi hevalekî xwe ve di dibistana partîya Komunîst a Bulgarîstanê de du(2) sal û nîv mam. Dawî dîsa vegerîyam Swêdê. Di 1988 de min bi çend hevalên xwe re xwest bi TKPê(Partîya Komunist ya Tirkîyê) re, partîya Kominîst ya Kurdistanê ava bikim lê mixabin di wê derê de jî biser neketim û ji wê wextê û vir de weke serbixwe be¸darê tevgera neteweya kurd dibim. Ta nûha li Swêdê dijîm.

***

Bersîv 2:

Berîya ez dest bi mijara Oxuza bikim dixwazim li ser wêje û têgehan, çend gotina bêjim. Di nivîsîna dîrokê de, di têko¸îna neteweyî de, bi gelemperî di têko¸îna sîyasî de rola wêje û têgehan gelekî girînge. Lewra jîyana sîyasî li ser bingehê wêje û têgehan tête avakirin. Loma divê wêje û têgeh di cîyê xwe de û rast bêne bikaranîn. Divê em jibîr nekin ku li pa¸ her wêje- yekê û têgehekê, dîrokek heye û her wêje û têgehek bi armancekê têne bikaranîn. Mirov bikaranîna wêje û têgehan çandeke dîrokî û civakî ava dike. Mirov bi rêya wan raman û

www.arsivakurd.org

armanca xwe tîne zimên, civatê bi rêya wan dixe tevgerê û bi rêya wan bûyera diguhere û bûyera diafirîne. Heger têgeh û wêje ne di cî de û çewt bêne bikaranîn wê gavê mirov jîyanê tevlîhev û aloz dike. Dîrokê diguhere û jîyana civakî li ser bingeha çewtîyê avadike. Îro li Tirkîyê tevlihevîya têgeha heye. Hinekan bi zanayî têgehên vê civatê tevlihev kirine. Bi tevlihevîya têgehan ve dîrok jî tevlihev bûye. Herweha mejîyê însanan jî tevlihev û dagîr kirîye. Ramanên azad têne tawanbarkirin. Di civateke weha de, dîtina rastîyê gelekî zahmet e. Li gora bi kurtî şîrovekirina wêje û têgehan em dikarin pirsa Oxuzan bînin zimên.

Ji destpêkê de divê mirov bêje gelo bi rastî kesên îro ji xwe re dibêjin tirk, ew berdewamîya Tirkên Oxuz in yan na. Bi bawerîya min na. Ev bixwe tenê wek çîrok hatîye gotin û hineka jî vê çîrokê kirîye dîrok. Bi kurtî tiştekî weha tineye. Jixwe dîroka tirk li ser bingeha çîrokan hatîye avakirin. Di nivîsîna vê çîrokê de wêje û têgeh, bi amanc û bi zanayî çewt hatine bikaranîn. Dîroka tirk tevlihev û aloz kirine.

Lê Oxuzî hatine herêma Mezopotamya û Anatolîyê. Lê herweha gelek qewmên din jî hatine vê herêmê û tirk li wan qewman jî xwedî derdikevin. Weke Mongola, Hunîya, Tataran û wd. Tirk ne ji silseleya qewmekî ji vana pêk hatîne. Lê li gora gotin û çîrokên dîroknasên tirk, Tirkên Oxuz di sedsala 11. de ji bîst û çar qebîleyan, bîst û sê qabîle ji Asya Navîn ber bi Rojhelata Navîn û Awrupayê meşîyane. Jixwe ji bo ev bûyer bixwe çîrok e û ne rast e, dîroknasên tirkan jî weke hev nafikirin. Ji wan qebîleyan ka çend qebîle hatine heta Anatolîyê ew jî ne zelale. Bingeha vê çîrokê bixwe li gor gotara dîroknasên tirk ji efsaneya Oxuz Kahan hatîye girtin. Li gor vê efsaneyê 6 kurê Oxuz hene û ji her kurekî wî jî 4 kur hene. Her yek ji wana weke qebîleyekê binav dibin û ew jî 24 qebîle ne. Yek ji sedemên ku ev çîrok e û ne rast e jî ev e: Weke tê gotin her kurekî çar kur hene. Keç tinye û her 4 kur jî weke hev hatine hesibandin. Loma jî ev çîrok e û ne rast e.

Bi bawerîya dîroknasên tirk, ji sedsala 6an hetanî sedsala 11-12yan, ji Çînê hetanî nîvê Awrupayê hemî devlet û împaratorîyên hatine avakirin yan bi destê wan qebîleya yan jî bi alîkarîya wan hatine avakirin. Navên wan dewleta cûr bi cûr in, lê hemî jî wek dewletên Tirkên Oxuz binav dibin. Ji wan qebîleyan yên ber bi bakurê Awrupa çûne, dewletên Hûnî, Kirimî, Kazakî, Bulgarî û Tatarî wd. ava kirine. Yên din jî di bin serokatîya Selçûk Beg de hatine Rojhelata Navîn û dewleta Selçûkîyan ya îslamî avakirine. Împaratorîya Selçûkîyan ya alîyê Îran û Iraqê, di 1150 de ji alîyê kardûkîyan ve hatîye xerakirin û selçûkî belav kirine. Ji wan qabîleyên belavbûyî yên hatin û beşdarî selçûkîyên Anatolîyê bûn, ewana ne yên dewletên Akkoyunîya, Karakoyunîya, Sefawîya û Osmanîya avakirine. Ev çîrokên dîroknasên tirka ne. Lê rastî ne weha ye.

Rastîyek heye ku qabîleyên ji Asya Navîn hatine Rojhelata Navîn û li dijî qabîleyên binecî yên wek kurda, ermena, farisa(ecema), aramîyan û gelekên din şer kirine û bi zorê ji xwe re cî li Mezopotamyayê û Anatolîyê bi dest xistine hene. Evana bêtir moxolî

www.arsivakurdi.org

û tatarî bûne. Ti qabîle bi navê tirka nehatine û ti dewletên tirkî avanekirine. Selçûkî û Osmanî ne tenê tirk in. Ji gelek qewma û ji gelek ola pêk hatine. Lê tu qewmê kurd nexistine bin emrê xwe. Kurd wek qebîleyên azad, carina jî wek mîrekan li herêma xwe hikum kirine û serwerîya herêmê xistine destê xwe.

Ma kî dibeje ku kurda dewlet ava nekirine? Çend dîroknasên tirka vê îdîayê dikin û hinek kurd jî bi vê çewtîyê dixapin. Bingehê vê îdîayê ji bingehê ramanên înkarkirina kurda tê û nerast e. Belkî ji hemî qewmên Rojhelata Navîn bêtir kurda dewlet avakirine. Lê mixabin îro ji dewleteke serbixwe bêpar in.

Berî zayinê sedsala 7an de Medî derketine ser sahneya dîrokê. Lê berî wan Gutî, Hurî, Kasî, Mîtanî li ser xaka Kurdistanê şaristanî avakirine. Evana belkî ne tenê dewletên kurda ne, lê bi asanî mirov dikare bêje evan dewletan kurdan ava kirine. Di vê demê de lêgerîna dewletên xwerû ji qabîle û eşîretekê ne raste. Lê bi navê qabîleyan, eşîr û kesan dewlet hatine avakirin û gelek carî dewlet ji qabîle û eşîrên têkel jî pêk hatine. Dewletên kurdan jî weha ne. Piştî zayinê jî kurda dewlet avakirine. Piştî Împaratorîya Medî, kurd bi qabîle û gelên herêmî yên cûr bi cûr re jîyane. Di dema îslamê de kurdan dewletên têkel avakirine. Berê li dijî îslamê şer kirine, lê dûv re ku kurdan îslamîyet qebûl kirine, bi navê îslamê dewlet avakirine. Dewleta Şedadî yek ji wan dewletan e ku kurdan ava kirîye (915-1174). Dewleta Hesnewî jî yek ji wan dewletên kurda ye ku eşîreta Berzikanîyan ava kirîye(959-1015). Dewleta Merwanî (990-1069) jî weha ye. Gelek kurd dewleta Eyubîyan (1169-1250) wek dewleteka kurda nabînin. Bi ya min ne raste. Dewleta Eyubîyan jî weke dewletên din dewleta kurda ya îslamî û têkel e. Di dema îslamê de lêgerîna dewleteke xûrû kurd yan jî dewleteke netewa kurd nerast e. Li dinyayê ti netweyeke ji yek kabîleyê, yan jî ji yek nijadî, yan jî ji yek kokê hatîye tune ye.

Ger rastî bê gotin, bi navê tirka kesek nikare dewletekê peyda bike. Çê nebûye. Ji van navên tên gotin belkî yên herî nêzîkê tirkan Karakoyunî û taradeyekê jî Akkoyunî ne. Yên din ne tirk in. Ji qewmîyetên têkel hatine avakirin û ew qebîleyên tirk ên ku xwe ji wan dihesibînin jî di nava wan de hene. Lewra di wê demê de ol, qebîle û malbatî bingehên avakirina dewletan bûne. Kurdan jî dewlet avakirine, lê yên wan jî dewletên têkel in. Weke mînak; gava ku Osman Beg li Soğûtê bicî bû û wê derê dagîr kir, ramanên dewletbûyinê di serê wî de tune bûn. Hayê wî û bayê wî ne ji tirkn û ne jî ji dewleteke tirkî hebû. Hayê wî ji dewletbûyinê tunebûye. Ew wek qebîleyekê li Anatolîyê bicî dibin, lê dûv re avakirina dewletê fêr dibin. Jixwe wek dezgeh hayê wî/wan ji dewletê tune bûye. Osman Beg tucarî bi navê tirka ne şer kirîye û ne jî dewlet ava kirîye. Bi navê malbata xwe dewlet ava kirîye, lê dewleteke têkel bûye. Dewleta Osmanî, ti carî nebûye dewleteke xwerû ya gelekî yan jî ya eşîrekî.

www.arsivakurdi.org

Bersîv 3:

Dewleta Osmanî mîrasê dewleta Bîzansî ye. Osmanîyan ji Afrîka, hetanî Awrupa dewleteke împaratorî ava kirine. Lê avakirina Dewleta Osmanî wek împeratorî bi destxistina Kostantînopolîs-Stanbol bûye. Ji alîyê neteweyî ve dewleteke kozmopolît e, lê ji alîyê olî ve jî dewleteke misliman e. Lê olên cûda jî di nava împaratorîyê de jîyane û ola xwe bikar anîne.

Du şertên bingehîn yên rûxandina Dewleta Osmanî hene:

1- Di sedsala 18. û 19. de li Awrupa şoreşa endustrî biserketî berdewam dikir. Ewê guherandineke mezin û nedîtî li Awrupa diafirand. Li Awrupa struktûra tradisyonî dihate guherandin û sermayedarî bi karekterê xwe yê nûjen cî digirt. Bi vê guherînê ve ramanên neteweyî bihêz bibûn. Şoreşa Fransî jî bi hemî bandora xwe li Awrupa avakirina deweletên neteweyî bihêz dikir. Ramanên dewleta neteweyî berê bandora xwe li Awrupayê, lê dawî jî li dinyayê bi berfirehî dikir. Struktûra Awrupa Rojava dihate guherandin. Bi dehan dewletên serbixwe yên neteweyî dihatin avakirin. Sermayedarî pêşde diçû û ji sermayeya rojava re bazarên taze pêwîst dibûn. Dewleta Osmanî li himber vê guherandina dinyayê êdî nikaribû weke berê serwerîya xwe bidomîne, lewra sermayeya Awrupî dikete nava Osmanî û Osamnî dibû deyndarê Awrûpayê. Vê pêvajojê bandoreke mezin li ser dewleta Osmanî dikir. Ramanên nûjen di nava Osmanîyan de peyda dikir û neteweyên bindest serî hildidan.

2- Dewleta Osmanî dewleteke kolonyalîst bû û di nava xwe de gelek neteweyên cûda diparast. Tevgera avakirina dewleta neteweyî berê di nava neteweyên xaçperest (îsewî) de dest pê kir. Bandora ramanên avakirina dewleta neteweyî zû di nav di nav neteweyên Awrupayî de belav bû. Dewletên Awrupayî weke Îngilîz û Fransiz, Rus, Îtalîya û Almanya destên xwe dirêjî nava dewleta Osmanî dikirin û bi aşkereyî alîkarîya têkoşîna neteweyên Awrupayî yên di bin destê osmanîyan de dikirin. Berê neteweyên Awrupayî ji dûv re Afrikî û dawî jî yên Asyayî dest bi têkoşîna serxwebûnê kirin. Alîkarîya rusa ji bo ermenîyan, di vê navberê de bitaybetî berdewam kirîye.

Di vê demê de avakirina dewletên neteweyî pêşva diçû, têkilîyên osmanîyan bi neteweyên cûda re nebaş bû. Nakokîyên navbeyna wan hergî diçû mezintir dibû. Dewleta Osmanî weke dezgeh û struktûr di Rojhelata Navîn de dibû astengê pêşveçûna sermayedarîyê û avakirina dewletên neteweyî. Dewlet dibû astengek berbiçav ji bo civata nûjen.

Dewleta Osmanî mecbur ma ku hinek reforman pêk bîne. Osmanîyan bawer dikirin ku bi hinek reforman wê bikaribin vê tofanê bela wela bikin. Lê mixabin berevajî vê, reforman ramanên neteweyî di nava dewleta Osmanî de bi hêztir kirin û ta radeyekê dibûn sedemên veqetandina gelek netewe û parçekirina Dewleta Osmanî. Loma jî Dewletê tehamila van serhildana nedikir û li dijî wan bi dijwarî radiwesta. Di vê demê de mîrekên kurdan xwestine serwerîya osmanîyan

www.arsivakurdi.org

li herêma Kurdistanê kêm bikin û li dijî osmanîyan şer kirine, serî hildane. Lê tevgerên Mîrektîyan bi hovane hatine şikestin, koçbar bûne, hatine kuştin.

Di serê sedsala 18an de parçekirina osmanîyan dikeve rojevê. Lê wê çawa û wê di nava kê de bê parvekirin ne zelal bû. Îngîlîzan dixwestin osmanî di bin bandora wan de, dijî Rusya raweste. Rusya dixwest derbasê deryaya germ bibe. Rusya, îngîlîz û fransiz ditirsand û loma berê xwe didan alîyê Afrîka û Misir û Cezayîr dagir dikirin. Hîna di salên 1815 de li ser navê "*Pirsgirêka Şerqê*" di Konferansa Viyanayê de devjenîya parvekirina osmanîyan dihate kirin.

Osmanî xwe mecbûr didîtin kû dest bi hinek reforman bikin. Yek ji wan reforman di sala 1839an de bi navê peymana bazirganîyê ya di nava Îngiltere û Osmanîyan de pêk hat, ku jê re digotin "Gulhane Hatt-ı Humayûnû". Vê peymanê mafê xaçperestan(îsewîyan) di nava dewleta osmanîyan de bihêz kir. Ev bixwe dibû sedemê afirandina burjûvazîya xaçperest di nava osmanîyan de û dibû sedemê afirandina serkêşîya tekoşîna serxwebûna neteweyên xaçperest (îsewî).

Ji dûv re di 1856 de "Fermana Îslehetê" derket û ev bixwe bû sedemê destpêkirina pêşketina lîberalîzmê di nava Osmanîyan de. Osmanîyan van reformana ji bo ku dewlet parçe nebe û serhildanên neteweyî rawestînin diafirandin. Cara yekem fransizan di 1798 de Misir dagîr kir û ev dibû cara yekem bû ku xaka osmanî dihate dagîrkirin. Bi vê dagîrkirinê nakokîyên îngîlîz û fransizan jî dest pê dike. Weke tê zanîn cara dawîn di sala 1882yê de îngîlîza Misir dagîr kir û bi qanunî Misir di nava xaka osmanîyan de bû lê di fîlîyatê de di bin serwerîya îngîlîz de bû û bi rêya walîyê gîştî dihate îdarekirin.

Di vê navberê de Ciwanên Osmanî derdiketin qada namzetîya serwerîya dewletê. Ciwanên Osmanî dijî reforman derdiketin û digotin dewleta Alî Osmanî radestê Awrupîya dibe. Nerazîbûna wan, bû sedemê avakirina tevgera Ciwanên Osmanî (1856). Serkêşên vê tevgerê weke Namik Kemal, Zîya Paşa hetanî 1872yan dewam kirin lê ev tevger hate rûxandin. Lê bandora wê berdewam kir û bû sedemê çêbûna darbeya 1908an kû bi serkêşîya Jon Turkan pêk hatibû. Di eslê xwe de ew bixwe Ciwanên Osmanî ne. Sedemên dijberîya Ciwanên Osmanîyan li dijî reformên wê demê û sedemên îro yên Kemalîst û statukocîyên tirk ên dijberîya yekîtîya Awrupa û reformên navxweyî dirûvê hev didin. Dewleta Osmanî bi van nakokîyan ber bi sedsala 1920an ve diçû.

Ev dema ha, dema berfirehbûyina têkoşîna neteweyên bindest e û destpêka şerê rus û osmanîyan e. Evana giş sedemên berfirehbûyina nakokîyên neteweyî û civakî ne. Van bûyerên ha dibûn sedemên derketina tevgera "Cemîyeta Îttihad û Teraki"(1889) ku bi nehênî ji alîyê "ronakbîrên" leşkerî yên neteweyên misliman ve hatibû avakirin. Ev tevger bixwe jî statukoperest bû û dijberîya reformên ji bo neteweyên cûda dikir. Ewan yekîtîya

www.arsivakurdi.org

osmanîyan bi navê tirkîtîyê diparastin. Ev ramaneke nûjen bû û gelek kes li dora xwe civandin. Lê di dema wan de jî neteweyên cûda azad dibûn û osmanî parçe dibûn. Serhildanên neteweyî berdewam dikirin. Vê pêvajoyê kir kû darbeya leşkerî ya 1908an pêk bê.

Di beyana xwe ya avakirina Tevgerê de, îttihadcî, dewleteke bi serwerîya parlementerî diparêzin lê bi navê etnîsîteya tirkan dilivin. Osmanîtî wekî kû M. Kemal jî kiriye, tenê ji bo xapandina neteweyên din hatîye bikaranîn.

Berîya Îttihad û Terrakî bi bandora Cûwanên Osmanî, di 23/12-1876an de makezagona osmanîyan bi navê 'Kanunî Esasî' derketibû û li ser vî bingehê di 20/3-1877an de parlementoya yekemîn hatibû avakirin. Tirkên Ciwan(Jon Tirk), bi darbeya leşkerî ya 1908ê ve, Makezagona berê bi hinek reforman berdewam kirin. Weke Makezagona darbeya leşkerî ya 1981ê kû çawa nehate çirandin, ji alîyê îttihadcîyan ve jî ev makezagon di 20ê adara 1877 de hatibû qebûlkirin, bi hinek reforman berdewam kirin. Ev makezagon di 1909, 1912, 1914 û 1916 de bi hinek guherandinên biçûk hatine berdewamkirin. Ev guherandinên şeklî nekarîbûn bibin sedemên rawestandina tevgerên cûr be cûr.

Gava tirkan di nava Dewleta Osmanî de cemîyetên xwe ava kirin, kurda jî dest bi avakirina Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê kirin. Di destpêka Şerê Cîhan ê Yekem de tirkên îttihadcî sîstema yek partîtîyê li ser linga dihiştin û nedihiştin kesekî din bi partîyên xwe serwerîyê parve bikin. Îttihadcîya bi dîktatorî serwerîya xwe berdewam dikir.

Di vê demê de weke dewletên Awrupî dewletên Afrîqayî jî ji osmanîyan vediqetîyan. Osmanîyan girîngîyeke mezin nedidan van welatan, lê ji bo osmanîyan Rojhelata Navîn her ku diçû girîngtir dibû. Tirkîtî di nava dewletê de mezin dibû lê neteweyên cûda weke ermen, kurd û ereban jî serî hildan û dixwestin dewleta xwe damezrînin. Cûdabûna bingehî, ev e kû tevgera tirkîtî bi navê dewletê, bi hêza dewletê, bi leşkerên dewletê dixwaze dewletê bi navê tirkîtîyê li ser linga bihêle. Lê neteweyên din berevajî wê, veqetandinê dixwazin û dijî vê dewletê serî hildidin. Bi van nakokî û serhildana ve dewleta Osmanî beşdarê Şerê Yekem ê Cîhanê bû. Di dawîya Şerê Cîhanê de, osmanî jî bi Almanan re şikestin û serokên îttihadciyan Enwer, Telat û Cemal Paşa revîyan çûn Almanya û li wê derê bûne penaber.

Îngîlîz û fransiz sîyaseta xwe ya Rojhelata Navîn diguherin û dev ji osmanîyan berdidin. Lewra bi rêya osmanîyan êdî nikarin serwerîya Rojhelata Navîn bikin. Êdî bixwe dixawazin li Rojhelata Navîn serwerîya xwe bidomînin. Dewleta Osmanî li ber belavbûnê ye û bûye qada parvekirina dewletên mezin. Dewletên mezin bîhna petrolê li rojhelata navîn digrin û rojhelata navîn dibe qada nakokîyên wan.

Bandora tevgerên netweyên Rumelî-Balkan li neteweyên Asyayî û Afrîkî jî dikin. Ermenîya dest bi xebata şoreşê kiribûn. Ermenîya bi rusan re, ereba jî bi îngîlîz û fransizan re peyman çêkiribûn. Kurda jî cî be cî dest bi şerê azadîyê kiribûn û alîkarîya

www.arsivakurd.org

van dewletên mezin dixwestin. Îttihad û Terakî jî di bin bandora tevgerên azadîxwaz de dima û bi navê tirkîtîyê li dijî miletên din parastina yekîtîya Dewleta Osmanî dikirin û dijî şoreşên neteweyên din derdiketin.

Îngîlîzan dixwestin di bin bandora xwe de dewleteke yekgirtî ya ereban ava bikin. Kurdistan jî qada petrolê bû, ji ber vê yekê îngîlîza dewleteke biçûk a kurd jî dixistin nava planên xwe de. Wek rusan, îngîlîzan jî dewleteka ermenîyan dixwestin. Evana giş bûn sedemê rûxandina osmanîyan û piştî Şerê Cîhan ê Yekem, Dewleta Osmanî hate parvekirin.

Bersîv 4:

Berê divê em bi çend gotina pirsa netewetî bînin zimên. Netewetî ji nûşka ve, bêyî mêjûya dîrokî dernakeve holê. Bîr û bawerîyên netewetî weke xelqeyên zincîrê bi hev re girêdayî, bi rêya gelek serhildanên herêmî, bi çand û edebîyata gelêrî weke tevgereke sîyasî-netewyî organîze dibe û weke tevgereke neteweyî ji bo bicîanîn û bidestxistina daxwaz û hêvîyên xwe dest bi têkoşînê dike. Bandora netweyî û navnetweyî, pêşveçûna sermayê, zilma dijmin, têkoşîn û serhildanên dijî zilmê bîr û bawerîyên neteweyî bihêz dikin. Şerên bidestxistin û dagîrkirina xakên cûda, şerên navbeyna olan, şerên navbeyna gelên binecî li dijî biyanîyan ramanên neteweyî bihêz dikin û daxwazên gel weke tevgereke sîyasî derdixin holê.

Netewetîya kurd, em bixwazin nexwazin bi derengî dest pê kirîye. Di dema avakirina netewe-dewlet de kurd bi mîrekên xwe ve wek otonom jîyane. Ramanên "yekîtîya eşîretên kurd", di dema Îdrîsê Bedlîsî de dest pê kirîye (1512). Îdrîs di dema xwe de weke alimekî kurd bandorek mezin li ser êl û eşîrên kurda kirîye û xwestîye wan bîne ba hev û bi hev re bibin hêz. Alimê mezin Îdrîs, bi yekîtîya eşîr û mîrekên kurda xwestîye herêma Kurdistanê yan jî qismekî ji herêma Kurdistanê bi serwerîya Hikûmetên Mîrekan ya yekgirtî ve îdare bike. Di vê helwestê de nûveyên neteweyî heye, lê ji bo kû ev helwest nebûye hêzeke tekoşîna gelêrî, û nebûye tevgereke serbixwe -kû bi sultanê osmanîya ve girêdayî bûye- ji şûna daxwazên neteweyî daxwazên herêmî û daxwazên serwerîya mîrekên kurda derketîye pêş û loma ji kurdan bêtir sultanê osmanîyan jê derfet girtîye û li gora berjewendîyê Dewleta Osmanî alîkarîya Îdrîsê Bedlîsî kirîye. Heger Îdrîs zû neçûya ser heqîya xwe dibe kû li gora berjewendîyê gelê kurd karekî baştir bikira. Vê bûyerê bandoreke erênî li ser tevger û serhildanên dawî yên kurda kirîye. Lewra Îdrisê Bidlîsî, di jîyanê de mumkunîya yekîtîya kurda bicî anîye û ev mînak mînakeke gelek mezin e di nava êl û eşîrên kurda de, bûye weke bûyereke berbiçav.

Piştî Îdrîsê Bedlîsî dîsa mîrekên kurda di nava Dewleta Osmanî de weke otonom, weke serwerîyên teybetmend li ser xaka xwe jîyane û serwerîya mîrektî berdewam kirine. Gava berjewendîyên wan û dewletê li hev nekirine li dijî dewletê serî hil- dane. Yek ji tevgera Mîrektîyên Kurda, tevgera mîrê Cizîrê ya Mîr Bedirxan e. Tevgera Mîr Bedirxan di salên 1830an

www.arsivakurd.org

de weke tevgereke neteweyî dest pê dike. Ji bo ku em vê tevgerê weke tevgereke neteweyî binav bikin, pêwîst nîne ku armanca vê tevgerê avakirina dewleta netewe-kurd ya serbixwe be. Di bingeha xwe de armanca tevgerên netweyî avakirina dewleta neteweyî ye. Lê tevgerên weke tevgera Mîrê Botan, ji bo kû li ser beşekî xaka Kurdistanê xwestîye serwerîya xwe îlan bike û bi navê xwe xudbe daye xwendin û pere derxistiye, bi leşker û aborîya xwe ve serwerîya herêma xwe kirîye, ew jî weke tevgereke neteweyî dikare bête dîtin. Di bingeha xwe de ev dewleteke kurdî-herêmî ye. Em nikarin dewletê bi prensîbên îroyî şîrove bikin. Bi ya min heger herêmek di wê demê de tiştê Mîr kirîye, kiribe navê wê bi xwe dewlet e. Lê ne dewleteke neteweyî ye. Loma daxwaz û hêvîyên gelê kurd û yekîtîya gelê kurd bi serwerîya kurda ve parastîye. Loma jî piştî Bedirxan Beg kurên wî serhildana Mîr berdewam kirine. Li vê derê em berdewamîyeke neteweyî û bi îstiqrar dibînin. Ne tenê wek berjewendîyên Mîr tenê, lê herweha berjewendîyên neteweya kurd jî li vir derdikeve holê. Di tevgera Mîr Bedirxan de helwesta kurdewarî ya giştî ne zelale. Mîr bêtir bi navê xwe û bi navê malbata xwe serwerîya xwe bikar anîye. Ji ber vê yekê tevgera Mîr ne weke tevgereke, bi helwesta dewlet-netewe zelal e. Ji alîyekî din ve bandora ramanên neteweyî di nava Dewleta Osmanî de berfireh dibû û neteweyên Balkanan serxwebûna xwe bi dest dixistin. Bandora tevgera netweyî ya herêma Balkana jî li ser şoreşa Bedirxanîyan heye. Tevgera Bedirxanîyan jî weke tevgerên neteweyî yên cîhanê bandoreke mezin li ser tevgerên sedsala 19 û 20an ê neteweya kurd kirîye. Bedirxanîyan bi serhildan û têkilîyên xwe ve bîr û bawerîyên neteweyî di nava mîrek û eşîrên kurda de belav kirîye. Lê tevger bixwe bi daxwazên xwe, bi têkilîyên xwe, bi armanca xwe û bi herêma lê serî hildaye ne weke tevgera Kurdistanî tête binav kirin. Lê tevgereke kurdî ye.

Agirê azadî yê Mîrektîyên Kurda pêxistibû, li ba şêx Ubeydullahê Nehrî zindî bû. Zilma osmanîyan û ya farisan qebûl nedikir. Piştî şikestina tevgera Mîr Bedirxan, şerê rusan û osmanîyan(1878) dest pê kir. Osmanîyan alîkarî ji kurda xwestin. Di vê navberê de Şêx Ubeydulah li herêma Şemzînanê dest bi şerê serxwebûnê dikir. Şêxî di 1880yî de dijî Osmanîyan serî hildabû. Di vê demê de li Kurdistanê feqîrî û nexweşî zêde bibû. Xelkê hicûmî embarên dewletê dikirin, li dijî dewletê serî hildidan. Van sedeman bingehên şoreşa Şêx bi hêz û amade kirin. Di vê demê de bandora Şêx a olî û neteweyî bi hêz bû. Di wê demê de Kurdistan di bin bandora êl û eşîra de bûye. Her- weha bandora ol û terîqetan mezin e. Mirov dikare vê dema Şêx, weke dema civata kurd ji sîstema mîrektîyê derbasî sîstema şêxîtî û olîtîyê dibe, binav bike. Wê demê dewletên der û dor weke Îran, osamnî jî di bin bandora olî û malbata de ne. Dewleta Osmanî di nava tevlihevîyeke mezin de ye û nikare pêşîya serhildanên neteweyî bigre. Şêx li herêma Kurdistanê

ewlekarîyeke berbiçav amade kiribû û bezirganî ji osmanîyan bêtir li vê herêmê bi rêk û pêk bû. Osmanî bi şerê rusan ve mijûl bûn û jar ketibûn. Serhildana Şêx Ubeydullah di nava kurda de deng da û kurdên herdû perçeyan li dora xwe civand. Tevgera Şêx tevgereke neteweyî, Kurdistanî û demokratîk bû. Helwesta Şêx serdemî û demokratîk bû. Ewî serxwebûna Kurdistanê kiribû armanc. Kurdistaneke yekgirtî û serbixwe diparast.

Şêx Ubeydullah, bervajî Bedirxanîyan bangî hemî kêmneteweyên Kurdistanê dikir û têkilî bi wan re datanî da kû beşdarê şoreşê bibin.

1- Şêx pirsgirêka Kurdistanê ne tenê pirsgirêka neteweya kurd didît. Ewî pirsgirêk di çerçoveya Kurdistanî de didît. Loma jî bi suryan, ermen, keldan, ereb, êzîdî û wd. bi hemî kêmneteweyên neteweyî û olî re têkilî datanî û daxwazên wan dida ber çav.

2- Şoreşa Şêx ne ji bo perçeyekî Kurdistanê lê ji bo hemî Kurdistanê bû.

3- Şêx yekîtîya kurda û yekîtîya kêmneteweyên Kurdistanîyan bingehê şoreşê didît. Şêx dixwaze hemî Kurdistanî beşdarê şerê serxwebûnê bibin.

4-Di dema Şêx de Balkan, Misir, Tunus, Qibris ji bin destê osmanîyan derketîye. Pirsgirêka ermenîya mezin bûye û ermenî dewleta xwe dixwazin.

5-Îngilîz, rus, fransiz planên parvekirina osmanîyan çê dikin.

6-Îran bi şerê der û dora xwe re jar ketîye û zilmê li neteweyên din dike.

7-Li gora belgeyên osmanîyan Tevgera Şêx, tevgera avakirina dewleteke Kurdistanî ya serbixwe ye.

8-Osmanî-Sefawî digel hemî nakokîyên xwe ve bi alîkarîya leşkerî ya Rusya li dijî şoreşa Şêx peyman çêkirine. Ev bixwe rê dide kû tevgera Şêx ne tevgereke herêmî bûye û him osmanîya û him jî sefawîya û rusa tirsandîye.

9- Şêx di tengasîya xwe de eşîrên ereba û suryanîya li ba xwe dibîne. Şêx di dostanîya kêmnetewan de stratejîk fikirîye. Yekîtîya ermen û kurda pirr girîng dibîne, qîmet didê.

10- Şêx di têkilîyê xwe yên navneteweyî de biserketî bûye, lê dewletên weke Îngîltere, Rusya û Fransa alîkarîya Şêx nekirine.

11- Belgeyên osmanîyan rê dide kû haya wan ji stratejîya Şêx ya serxwebûna Kurdistanê heye.

12- Amerîka, îngîlîz, rus alîkarîya Îranê dikin. Avusturî jî alîkarîya osmanîyan dikin. Dinya li ser serê Şêx dibe yek.

13- Şêx di şerê dijî sefawîyan de gelek herêmên Kurdistana Rojhelat azad kiriye. Li hemî herêmên azad de hikumeta demî ya Kurdistanê ava dikir û bi vî awayî xweşîya azadî û serxwebûna Kurdistanê di jîyanê de rê dida.

14-Stratejîya Şêx ya berê azadîya rojhelatê Kurdistanê û ji dûv re bakur û başûrê Kurdistanê çewt e. Bi ya min ev stratejîya Şêx bûye yek ji sedemên têkçûna şoreşê. Li vir çewtîyek heye. Dema osmanî lawaz ketine, Şêxî berê xwe daye Sefawîyan. Çima? Ji bo ku osmanî sunnî bû, ji ber kû kurd jî piranîya wan sunnî ne, vê yekê wî tirsandîye ye kû kurd piştgirîya şoreşê nekin. Lê xelk wê beşdarê şoreşa dijî sefawîya bibûna, loma sefawî Şîî bûn. Piştî azadîya rojhelat bi hêzeke mezin wê bakûr û rojava jî azad bikira. Lê vê stratejîya Şêx ya çewt, digel hemî nakokîyan ve dewletên emperyal û osmanî û sefawîyan li dijî Şêx anîn ba hev. Staratejîya rast ew bû, kû şerê dijî osmanîyan berdewam bikra. Di dema

www.arsivakurdi.org

Şêx de, Îbrahîm Paşayê Millî berîya kû Alayîyên Hemîdîyê ava bike, tê gotin kû destê alîkarîyê dirêjî Şêx kirîye. Hêza herdu alîya dikaribû wê gavê biba hêzeke kû Osmanîyan nikaribûn bişikanda. Osmanîyan û nemaze îtihadcîyan alîkarîya Îbrahîm Paşa jibîr nekirin û bûne dijminê Îbrahîm Paşa. Di dema kû Şêx Abduselamê Barzanî dijî Îtihadîya şer dikir, şerê Îtihadiya li dijî Îbrahîm Paşa jî berdewam dikir. Îbrahîm Pasayê Millî, ji alîyê îtîhadcîyan ve bi xebata ji bo Kurdistaneke serbixwe têtе tawanbarkirin.

Weke Mînorskî dibêje, "*Tevgera Şêx ya neteweyî û serdemî*" bi hevkarîya dijminê dewletên dagîrker û dewletên emperyalîst têtе rûxandin. Şêx di nameya xwe ya ji Dr. Kohran re weha dibêje: "Kurd neteweyeke cihê ye, ola wan cihê ye, adet û kevneşopiyê wan cihê ne û xweserî wan in." Ev şîrovekirina Şêxî, şîrevekirineka neteweyî bixwe ye.

Di vê çerçoveyê de mirov dikare bi asanî bêje tevgera yekemîn ya neteweyî, tevgera Şêx Ubeydullahê Nehrî ye.

Bersîv 5:

Belê, pirr bi asanî mirov dikare bêje rast e. Lê ne tenê destpêka tevgera neteweyî ya sedsala 20an e, herweha tevgera Şêx Evdilselam, bi reformên xwe ve di dîroka rojhelata navîn de pêngaveke dîrokî û mêjûyî ye. Heger Şêx, ne kurd, Amerîkî yan jî Awrupayî bûya wê reformên wî weke destpêka bîr û rayên wekhevîyê bihata binavkirin. Armanca reformên Şêx Evdilselam nûjenkirina civata kurd e. Dendika dewleta neteweyî ye. Nêrîn, helwest, têkilî û armancên Şêx mirov dixe nava heyecaneke neteweyî. Heger îro li Başûrê Kurdistanê kurd xwedî serkevtin û destkevtiyan in, divê ji Şêxê Barzan re rêz bigrin. Tevgera Başûrê Kurdistanê, bi daxwaz û ramanên xwe yên netweyî hetanî 1992ya tevgera Şêx derbas nekirîye, tenê weke mîrasa Şêx şerê azadîyê berdewam kirîye. Mistefa Barzanîyê nemir, bi qûdret, vîn û vîyana Şêxê Barzan mezin bûye û pêlên ala têkoşîna wî li asoyê Kurdistanê bilind hiştî ye û edaleta wî berdewam kirîye. Digel avakirina dewleteka Federal, tevgera Başûr hîn jî bîr û rayên Şêx derbas nekirîye. Ew lehengek, rûsipîyek, xirûr, vîn û hesta tevgera neteweya kurd e.

Bersîv 6:

Sedem gelek in. Lê ezê weke mînak çend bûyeran bînim zimên. Di dawîya sedsala 19an de Dewleta Osmanî gelek xakên dagîrkirî wendakiribû. Min di pirsên jorîn de vê pêvajoyê anîye zimên. Li vir naxwazim bi dirêjayî bahs bikim. Lê pirr eşkere ye kû Dewleta Osmanî girîngîya mezin daye ser Îstenbolê, Kurdistan û Ermenîstanê. Xaka Iraq û Surîyeyê ta radeyekê girîng girtîye lê dawî dev ji vê xakê jî berdeye. Kemalîstan jî eynî sîyaset berdewam kirine.

Civata Kurd, bi pêşveçûyina sîyasî, aborî û komelayetî amadeyîyên xwe yên avakirina netewe-dewlet xelas nekiribû. Bi ya min di nava kurda de bîr û bawerîyên netewayetî û ramanên avakirina netewe-dewlet, berîya Şerê Cîhanê û di dema Şerê Cîhanê de ne

www.arsivakurd.org

bihêz bûn. Bawerim îro jî em vê kêmaniyê dikşînin. Lê dewletên mezin ên wekî îngiliz, fransiza û rusan bixwestana wê Kurdistanek ava bibûya. Sedemê bingehî ev e. Lê sedemên sedama jî hene ew jî ev in: Berî Şerê Yekem û di dema Şerê Yekem de, dewletên mezin kû yek ji wana îngiliz in, Kurdistanek dixwaze lê tixûbê wê sînorkirî ye. Yanî Kurdistaneke biçûk. Rusya, Ermenîstaneke mezin dixwaze. Îngiliz dîsa dewleteka Tirk dixwaze lê li nava Anatolîyê. Tixûbên dewletên kû dê bêne avakirin ne zelale. Dewletên mezin li gora rewşa Rojhelata Navîn û dinyayê sîyaseta xwe guhertine. Yek ji sedemên guherandina sîyaseta dewletên mezin, Tevgera Bolşewîka ye. Serwerîya Bolşewîkan nerînên hemî cîhanê guhertin. Lê bêtir yên îngiliz, fransiza û îtalîya guherand. Evan dewletan tirsîyan û xwestin pêşîya berfirehbûyina ramanên Bolşewîkan (Sosyalîzmê) bigrin. Ji alîyê Îskandînavya û Awrupa Rojhelat ve pêşîya Rusîya Bolşewîk digirtin. Li Rojhelata Navîn jî Dewleta Osmanî û Îran dikaribûn pêşîya wê bigrin. Osmanî di şerê parastina xaka Kurdistan û Ermenîstanê de bûn, ji alîyê Awrupîyan ve jî rûxandina Osmanîyan dihate plankirin. Tirkîtî hemî mecalên dewletê yên leşkerî, aborî, dîplomasî û sîyasî bikar tanîn û bihêz dibû. Dewletên mezin vêya dîtin û destên xwe dirêjî Îtihad Terraqî-Kemalîsta kirin. Dixwestin bi rêya Kemalîstan pêşîya Bolşewîkan bigrin. Kemalîstan jî dixwestin dengê Bolşewîkan; yanî mafê dîyarkirina çarenivîsîya neteweyan kêm bikin. Ji bo vê yekê, Kemalîstan dengên xwe yê ji bo Mûsil û Surîyeyê birrîn û şertên xwe jî pêşkêşî îngilîzan kirin. Wan dixwestin îngîlîz dev ji ramanên avakirina Kurdistan û Ermenîstanê berdin. Planên wan ên avakirina dewletên Ereba qebûl dikirin. Welew kû nakokî di navbeyna wan de hebin jî, li ser esasê lihev kirine. Îngîlîz û fransiza bilî kû dev ji avakirina Kurdistanê berdin, şerê li dijî kurdan jî gûrr kirin. Rusaya Bolşewîk bi Kemalîstan re lihev kirin. Kemalîstan Azarbeycan, Gûrcîstan û heta dewletên din ên Kafkasyayê teslîmê Bolşewîkan kirin, weke miqabilê vê yekê Bolşewîkan jî dev ji Ermenîstan û Kurdistan berdan. Ji alîyekî ve dewletên Emperyalîst digel Prensîbên Wilsonî û Bolşewîk jî digel mafê çarenûsîyê, dijberîya kurd û ermenan kirin û Kemalîst biserxistin. Sedemên bingehî ev in.

Ereb ji kurdan xerabtir bûn. Sed parçe bûn, ramanên neteweyî ne wê gavê û ne jî îro li cem wan bihêz bûn. Lê bi destê emperyalîstan dewletên eşîrî, qabîleyî, melîkî, prensî bi navê netewe-dewlet avakirin û ereb kirin xwedî gelek dewletan. Lê wan jî parçekirin. Dikaribûn Kurdistanê jî parçe parçe ava bikin, lê bi ya min di serî de Îngilistan, herweha Rusya û Fransa jî ji avakirina Kurdistanê tirsîyan. Pêkhatinekî wisa ewê planên wan tevlihev bikira. Ger kû amadeka- rîyên kurda ne bi dilê me be jî, hewildanên wan hene, lê hêza wan ne ew qas e kû wan dewletan mecburî çareserîyekê bikin.

Sedemê duwem jî, ermen bi xwe bûne. Wan bawer dikirin kû wê rus û îngiliz dewleta wan ava bikin. Jixwe

pêwîstîya wan bi kurda nema bû. Loma jî hemî daxwaz û hêvîyên kurdan bişûnda vegerandin. Jixwe wan li herêma Ermenîstan-Kurdistanê dewlet avakiribûn. Lê hêvî nedidan kurda. Heta dijberîya kurdan kirin û kurd berê xistin paxila Osmanîyan û dûv re jî ya Kemalîstan. Digel ev herdu sedeman, ê sisêyan jî, kurd bixe bûne sedemên neavakirina dewleta neteweya kurd. Kurda berxwedan kirine, lê mixabin biser neketine.

Bersîv 7:

Evana giş weke min li jorê bahs kir hewildanên kurda yên neteweyî ne. Destpêka netewebûyina kurda rê didin. Kurd digel hemî kêmasîyên xwe ve dîsa hewildanên berbiçav kirine. Divê mirov vana yek bi yek wek hewildanên netewebûna kurda bibîne. Evana Hemî hewildanên ronakbîrîya kurdan in. Tevgera kurd a îro, berdewama wan hewildanan bi xwe ye. Evana serencamên berdewama mêjûyî û çanda neteweyî ya kurd in.

Bersîv 8:

Bawerim bersîva vê pirsê bi kurtî be jî di bersîva jorîn de hatîye dayîn. Lê dîsa jî bi gelemperî bînim zimên. Prensîbên Wîlsonî weke prensîbên mafê çarenûsî ya Sosyalîstan mafê avakirina dewleta neteweyî ya ji bo hemî neteweyên bindest xuya dike. Lê di bingehîya xwe de ne weha ye. Herdû jî xapandinên dîrokî ne. Ji bo berjewendîyên dewlet û neteweyên xwe, şert û şirûtên mafê çarenûsî jî danîne. Van şert û şirûta li gora berjewendîyên xwe bikar anîne. Evana: ji bo dewletên rojavayî weke "neteweyên tênegihiştî-nekamil" dûv re "neguherandina tixûbên dewletan"; ji alîyê sosyalîstan ve jî weke "tevgerên ne dijî emperyalîzmê" û wd. bi têgehên dijberîya têkoşînên neteweyên bindest derdiketine holê. Gava nehatîye hesabê wan, evan şertên xwe derxistine pêş. Gava hatiye hesabê wan, ne şert ne jî şirût dîtine û li gora berjewendîyên xwe bikaranîne. Prensîbên Wîlson her çiqas li ser binavkirina mafê neteweyên cûda yên nava osmanîyan hatibin destnîşankirin, her çiqas Bolşewîkan jî vî mafî weke mafê hemî neteweyan binav kiribin jî, di rastîya xwe de ne weha ye. Min di malpera Serwextê de bi tirkî li ser vê mijarê dûr û dirêj nivisîye. Li vir kurt dibirim. Ev maf ji pirsgirêkên parvekirina Dewleta Osmanî û ya Awusturî derketîye û di bingeha xwe de ji bo neteweyên Awrupayî bûye. Ta îro neteweyekî bindest ê li Rojhelata Navîn, li Afrîqa, li Asîyayê bi vî mafî serxwebûna xwe negirtîye. Lê çend welatên Awrûpayî bi vî mafî serxwebûna xwe bidest xistine. Daxwazên kurdan, qîrîn û feryada kurda neçûye guhê wan. Ne Prensîbên Wîlson ne jî yê Lenîn û Stalîn ji bo kurdan derbas bûne. Lê ne tenê ji bo kurda ji bo ermenîya, azerîya, belûcîya û gelek neteweyên din jî derbas nebû ye.

Bersîv 9:

Di vê demê de ramanên netewayetî li Awrûpa û di nava neteweyên Awrupayî yên Dewleta Osmanî de berfireh dibûn. Milletên Balqanî serbixwe dibûn û osmanîyan nikaribûn

www.arsivakurdi.org

pêşîya vê hêzê bigirtaya. Her weha li Afrikayê jî dewletên ereba ji bindestîya osmanîyan xelas dibûn. Tirkîtî jî di nava osmanîyan de pêşde diçû û dezgehên Îtihadcîyan berfirehtir dibûn. Ermenîyan ji bo avakirina dewleta xwe dest bi tekoşînê kiribûn. Dengê parvekirina Dewleta Osmanî her roj tête guhê ronakbîrên kurda. Damezrandina Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê, avêtina tovê organîzekirina neteweya kurd e. Bandora Îtihadcîyan li ser kurda bi erênî bûye. Bihêzbûyina Îtihadîyan bi navê Tirkîtî, ronakbîrên kurd ber bi organîzekirina Kurdistanîyan ve birîye. Ev tevger, bûye encamê yekgirtina bi Komleya Azadî, avakirina Komîteya Îstiqlal a Kurdistanê. Ev bixwe jî bûye yek ji wan encamên amadekirina serhildana Koçgirî û ya Şêx Seîd. Pir aşkere ye kû ev tevger tevgerekî ronakbîrîya kurd e û ne tevgereke gelêrî û kîtlewî ye. Welew kû gelek hemal û xebatkarên kurd jî di nava xwe de organîze jî kiribe, qerektera wê, tevgerekî ronakbîrîya kurd e. Lê ji alîyekî din ve jî mirov qerektera tevgerekê, ne tenê bi qerektera endamên wê, herweha bi bandora wê ya li ser civakê ve jî dikare şîrove bike. Vê tevgerê xwestîye bandor li ser zahmetkêşên kurda jî bike.

Bersîv 10:

Bawerim stratejîya sîyaseta Şêx hetanî dawîya 1918an rast e. Wî û îngilîzan li hev kirîye û hukumeta Kurdistanê avakiriye. Lê stratejîya Şêx Mahmûd piştî kû osmanîyan Mûsil bi şûn ve girtin hate guherandin û stratejîyek çewt da meşandin. Destê osmanîyan xiste nava tevgera xwe û bi îngilîzan re lihev nekir. Lê sedemên çewtbûna vê sîyasetê dîsa jî îngîlîz in. Di serî da îngilîza dixwestin hukumeta Kurdistanê ava bikin û bi rastî jî alîkarîya Şêx kirin. Lê dawî sîyaseta wan jî hate guherandin. Wan bawerî nedida kurda. Kurdan carina bi îngîlîzan re û carina jî bi osmanîyan re li dijî yê din şer kirîye. Heger îngîlîza birastî piştgirîya avakirina dewleta kurd bikiraya û bawerî bidaya kurda wê Şêx Mahmûd çewtîyeke stratejîk nekiribaya. Lê bi ya min dema kû Osmanîya îngîlîz şikandin û ji nûh va Mûsil û Kerkûk girtin, Şêx xwe mecbûr dîtîye kû alikarîya osmanîyan qebûl kirîye.

Min li jorê bahs kiribû. Sîyaseta îngilîza di destpêka bidawîhatina Şerê Cîhanî yê Yekem de hate guhertin. Ewan û fransizan bi Îttihadcîyan-Kemalîstan re êdî têkilî danîbûn. Nêrînên wan yên avakirina dewleta kurd hatibû guhertin. Ne dijî Şêx Mahmûd lê herweha dijî Şêx Ahmedê Berzanî jî şer dikirin(1919). Li vir balkêşîyeke berbiçav heye. Şêx Ahmedê Barzanî destê xwe ber bi Şêx Mahmûd ve dirêj dike lê mirov vê germîyê li ba Şêx Mahmûd nabîne. Tevgera ronakbîrên kurd, Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê destê xwe dirêjî Şêx Mahmûd dike. Lê ji Şêx germîyeke weha xûya nake. Sedemê vê yekê dikare têkilîyê Şêx û Îttihadîyan be. Herêma Soran û Bahdînan belkî ne bi aşkerayî, lê xûya ye nakokîyên wan hebûne. Ka ji teasubîya Şêx Mahmûd a terîqetî û herêmî ye yan tiştekî din e, ev nedîyar e. Lê bawerim herdu jî

www.arsivakurd.org

hene. Di dema Şêx Ebduselam de jî dengê Şêx Mahmûd nayê guhê gel. Yek ji sedemê têkçûna tevgera Şêx Mahmûd û rûxandina yekemîn dewleta kurdî ya sedsala 20an, tevgirtineke kurda (kurmanc-soran, û terîqetên kurda) ya bihêz tinebûye.

Divê navberê de îngilîzan kurê Melîkê Suudî tanîn Iraqê û dibin serokatîya wî de dixwestin Iraqeke yekgirtî damezrînin. Kurd beşdarî vê prosesê nedibûn û dewleta xwe dixwestin. Ev bi xwe dibû sedemê nakokîya bi îngilîzan re. Alîkarîya îngilîzan ji bo kurdan, nakokîyên bi Kemalîstan re dijwartir dikir û Kemalîst ber bi Bolşewîkan ve dahf dida. Kemalîstan jî ev dizanîn û têkilîyên xwe bi Bolşewîkan re datanîn û îngilîz tehdît dikirin. Îngilîz ji vê nakokîyê nexweş bûn. Loma jî ji bo îngilîzan, ji kurda bêtir, Kemalîst û ereb girîng bûn. Bi alîkarîya Îtihadcîyan-Kemalîstan dixwestin Şoreşa Bolşewîk teng bihêlin. Tevgera kurda ya jî bo dewleteke serbîxwe, ji xwe re û ji serwerîya kû wan dixwest ya ereban re xeter didîtin. Şêx ji Melîk Faysel û ji Melîk Hûsên gelekî pêşdetir û zanetir e. Çima îngilîz bi serokatîya wan dewletê ava dike, lê dewleteka kurdan ava nake? Berevajî wê, şerê kurdan dike. Sedemê bingehî yê neavakirina Kurdistanê sîyaseta îngilîza bi xwe ye. Weke îro sîyaseta îngilîza û ya Amerîka hîn jî bi temamî nehatîye guherandin. Îro dîrok dîsa tekerur dike. Pirsgirêka Kerkûkê ya îro, yek ji berdewamîya vê sîyaseta wan bi xwe ye.

Bolşewîka jî, bi peymana Brest-Litovskê (1918) ve dev ji dagîrkirina xaka osmanîya berdan. Daxwazên ermenîyan û kurdan nexistin ber hesêbê. Lê di eynî wextê de berê xwe didin Azarbeycan, Gurcîstan, welatên din yên Kafkasya û dixwazin wan deran dagîr bikin. Dêmekî sedem ne bawerîyên Bolşewîkan bi xwe ye kû ji xaka kurda û ermenan derketin û vê derê radestî Kemalîstan kirin. Lê xuyaye di vê bûyerê de berjewendîyên wan bi xwe, sedema sereke ye.

Şoreşa Oktobirê planên dewletên emperyalîst, di nêvî de hiştin. Şerê Yekem bêyî bigihêje armanca xwe bidawî hat. Sedemên herdûyan jî Şoreşa Oktobir bi xwe ye. Sedemê sereke yê devjêberdana dewleta kurdî jî Şoreşa Oktobir bi xwe ye.

Li Rojhelata Navîn rasîtyek heye divê em bibînin: Piştî Peymana Mondrosê, herweha bihêzbûna Kemalîstan helwesta Amerîka, Fransa û Brîtanya guhertibû. Ji xwe ji zû va Bolşewîkan alîkarîya Kemalîstan dikirin.

Tevgera Şêx, ne demeke kurt lê demeke dirêj ta salên1931ê berdewam kirîye.

Îttihadciyan ji bo çi alîkarîya Şêx Mehmûd kirîye?

Belkî pirsa esasî ev be. Ev belkî li gelek cîya nehatîye gotin. Şêx li herêma Soran bû û li wê herêmê zaravayê soranîaxêv bi hêze, û ev ne ji bo osmanîya lê ji bo farisa dikaribû bibûya xeter. Di heman demê de Şêx Ehmed Barzanî li Behdînan û li Botan bihêz e û ji terîqeta Naqşîbendî ye û hêza xwe ya mezin ji kurmancîaxêvan û ji herêma Behdînan digre û osmanîyan diêşîne. Hêz û helwesta Şêx Ehmedê Barzanî, weke mîrasa Şêx Ebduselam berdewam kirîye û osmanî êşandîye. Ji

www.rojavakurd.org

dêvila kurmancîaxêvan, ji dêvla kurmancan, soranîaxêv û bihêzbûyina herêma Soran ji bo Osmanîya weke xeter nehatîye dîtin. Ji ber van sedeman û herweha ji bo kû kurdan û îngilîzan bîne hemberî hev Osmanîya-Îttihadîya û heta Kemalîstan alîkarîya Şêx kirine. Li vir stratejîya Şêx çewt e û ta radeyekê bi wan xapîyaye. Kemalîstan jî ev nakokîyên kurda yên terîqetî, herêmî û lehçeyî(soran-kurmanc) bikar anîne. Îro jî ev sîyaseta wan berdewam e. Ev weke mîrasekê ji dewleta tirkan re ma.

Bersîv 11:

Ev konferans di 18/01/1919 de li Parîsê bi beşdarbûn 32 dewletav dicive. Di vê konferansê de giranîya îngilîz, fransiz û amerîkîyan sereke ye. Konferans ji bo peydakirina çareserîyên pirsgirêkên Şerê Cîhan ê Yekem civîya. Pirsgirêkên sereke ev bûn:

1-Tixûbên Awrupa ji nûh ve hatin pejirandin. Awusturya parçe dibû û Macarîstan serbixwe bû.

2- Parvekirina Dewleta Osmanî li ser bingehê neteweyan û wê tixûbên rojhelata navîn ji nûh va bihata pejirandin. Pirsgirêkên neteweyên nav Dewleta Osmanî û berjewendîyên dewletên mezin dibin pirsgirêkên sereke yên vê konferansê.

Di destpêka konferansê de pirsa rum û xaka wan dibe pirsa sereke. Berjewendîyên Îtalîya û Yunanîstanê bûn nakokîya sereke. Lê îngilîz, fransiz û amerîkîyan destê yunana digirtin. Ev nakokî di konferansê de dibû pirsgirêk. Îtalya di 22/03/1919 de berê Antalya û duv re jî li gelek girav û herêmên din yên yunanî xwedî derdiketin û dixwest dagir bike. Ji ber vê yekê li himberê Îtalya helwesta dewletên din dijwar dibe û Îtalya ji konferansê derdikeve.

Konferans biryareke girîng digre; rojavayê Anatolyayê didin yunan, başûrê Anatolyayê didin Îtalya, Kurdistan û Ermenîstan jî dikeve bin mandaterîya Amerîka. Filîstîn û Iraq didin îngilîzan, Fransa jî Suriye û Libnan digre.

Yunan di 15/05/1919 de Îzmîr dagîr kirin. Lê di vê navberê de Wîlson bi biryara Kongreyê 14 prensîbên Amerîkayê pêşkêşî konferansê dike û bi van prensîban ve hemî peymanên berê meşruiyeta xwe wenda dikin. Li vir cara yekem binavkirina Mandaterî tête holê. Ev jî, xwedêgiravî ji bo netweyên ku nikarin xwe îdare bikin, da wê di bin mandaterîya wan dewleta de xwe îdare bikine.

Konferansa Parîsê di demeke girîng de dest pê kirîye. Serencama vê konferansê Peymana Sevrê ye. Wê gavê ji nava dewleta Osmanî sê hêzên muxalîf namzedên vê civînê ne. Yê yekem, hêza Kemalîsta ye û dest bi avakirina hikumeta Anqerê kirine. Ew beşdarî konferansê nabin û dijberîya konferansê dikin. Duwem, hêza ermenîyan ne û ya sêyem jî hêza kurda ye. Her sê dewletên mezin kurd, ermen, ereb û ruman jî beşdarî konferansê dikin. Bidûrxistina kurdan ji konferansê piştî demeke dirêj e. Emê sedemê bidûrxistina kurda di pirsên din de bibersivînin.

Bersîv 12:

Ji bilî Qoçgirî serhildanên hatine binavkirin di dema cumhuriyetê de pêk hatine. Şoreşa Qoçgirî di demeke

www.arsivakurdi.org

dîrokî de dest pê kir. Ji alîyekî ve Îtalîya, Fransa û Îngiltere û ji alîyê din ve yunanî ketibûn nava tixûbê Dewleta Osmanî û gelek cî dagîr kiribûn. Şerê ermenîya jî berdewam bû. Heleb-Şam ji dest derketibû. Cara yekemîn e ku tevgereke kurd ya neteweyî, serokatîya şoreşekê li bakûrê Kurdistanê dike. Ev gaveke dîrokî û neteweyî ye ku bandora xwe li ser tevgerên neteweyî yên sedsala 20an kirîye. Di vê demê de tevgera neteweperest a tirk jî bi hêz dibe. Mistefa Kemal li ser navê Dewleta Osmanî hatîye Kurdistanê û dest bi organîzekirina kurdan kirîye. Di 19/05/1919 de M. Kemal tê Samsunê, name û nûçeyan ji eşîretên kurdan re dişîne. Di nameyên xwe de M. Kemal behsa parastina mafê kurdan dike û alîkarîya wan dixwaze. M. Kemal ji alîyekî ve bi navê Tirkîtîyê kar dike û ji alîyê din ve jî bi girêdayî Hikumeta Stanbolê tevdigere. Di wê demê de Konferansa Sevrê dest pê kirîye û kurd û ermen bi zaneyî mafê xwe diparêzin.

Armanca Kemalîstan ev bû; ku kurd û îngilîzan bîne hemberî hev, peyman û hevkarîya kurd û ermenan xera bike, gavekî zûtir li Anqerayê meclîseke nûh ava bike, têkilîyên xwe bi Bolşewîkan re bihêztir bike ku dijî daxwazên kurd-ermenîyan kar bike.

Qoçgirî:

Di sala 1919 de osmanîyan xwestin bi alîkarîya kurdan M. Kemal bigrin. Wê gavê M. Kemal li Sêwazê civîna Kongreya Sêwazê sazdikir. Osmanîyan dixwestin ev civîn têkbiçe. Di wê navberê de M. Kemal bi Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê re têkilî datîne lê lihev nakin. Cemîyta Tealî ya Kurdistanê plan û lîstikên M. Kemal dibîne û pêşnîyara wî red dike. Nameyekê ji konferansa Sevrê re rêdike û dibêje kurd ne bi M. Kemal re ne. Di pey wê re jî bi têkilîya hinek endamên xwe dest bi xebata li dijî Kemalîyan dikin. Cemîyeta Kurdistan bangî kurdan dike û dixwaze hemî kes beşdarî şoresa Qoçgirî bibin. Bangî hemî kurdên Elewî, Sunî, Naqşîbendî û Qadirîyan dike. Di 25/10/1920an de daxwazên kurdan bi nameyekî pêşkêşê hikumeta Anqerê dikin. Daxwazê kurdan nayin qebûlkirin û her ku diçe Şoreşa Qoçgirî geş dibe. Cemîyeta Kurdistan û Şoreşa Qoçgirî ji bo bicîkirina biryarên Sevrê têdikoşiyan. Di vê şoreşê de Kemalîstan bi dijwarî êrîş birin ser kurdan û şoreş di nîsana 1921an de bi hovane tête ruxandin.

Di salên 1925 de şoreşa Şêx Seîd, , di navbera salên 1927-1932an de şoreşa Agirî û 1938ê Şoreşa Dêrsimê berdewamîya hev in. Di bingehîya xwe de jî hemî berdewamîya şoresa Qoçgirî ne. Di van deman de ne statukoya cîhanê ne jî ya Rojhelata Navîn ji bo avakirina dewleteke kurd amade bû. Berjewendîyên cîhanê û yên dewletên Rojhelata Navîn ku piranî degîrkerên Kurdistanê ne, berjewendîyên wan û kurdan lihev nedikirin. Dewletên emperyalîst bi her awayî bi tirkan re bûn. Şoreşa Şêx Seîd piştî Şerê Cîhanê û piştî peymanên navneteweyî ku yek ji wan jî Peymana Lozanê ye pêk hatibûn dest pê kirîye. Dewletên sosyalîst û emperyalîstan pêdivîyên xwe bidest xistibûn û êdî tevlihevîyeke nûh ku dikribû bibûya sedemê nearamîya

Rojhelata Navîn nedixwestin. Şoreşa Şêx Seîd bêyî pêdivîyên şoreşê amade bike dest pê kir û serokên kurda yên dikaribûn şoreşê îdare bikin zû eşkere bûn û hatin girtin. Kemalîstan dest bi tinekirina kurda kiribû û dengê kurda nediçû cîhanê. Şoreşa Şêx Seîd şoreşeke klasîk bû û him honandina şoreşê û him jî hêzên şoreşê bêyî organîzeyeke serdemî telef bûn. Her sê şoreşên bakurê Kurdistanê kêm zêde wekî hev dest pê kirine û tevayîya bakûr nedane pêşîya xwe. Ji dêvla her herêm li cîyê xwe dest bi şoreşê bike, hêza şoreşê li merkezekê civandine û tenê li cîyekî merkezî bûne hedefa dijmin. Ev çewtîyeke bingehî bû. Kurd bi hemî dezgehên xwe yên neteweyî û gelêrî yên ku bikaribûna li gelek herêma dest bi şoreşê bikira tinebû. Tevgerên ku hebûn jî kêmhêz bûn û piranîya wan jî tevgerên ronakbîrî bûn. Bandoreke pêdivî li ser miletê kurd nehiştibûn. Herweha nakokîyên eşîrî, herêmî û olî dibûn sedemên zayîfkirina şoreşê. Şoreşên kurd bi piranî lokal mane.

Bersîv 13:

Me di bersîva çend pirsên jor da bersîva vê pirsê jî bilêv kiribû. Şerê Yekem ê Cîhanê bi şoreşa Bolşewîka ve bêyî bigehêje armanca xwe, di nêvî de ma û dewletên emperyal tirsandin. Ev tirs bi xwe yek ji sedemên bingehîn yê tixûbên nemeşrû yên Rojhelata Navîn e. Dewletên emperyal dixwestin Bolşewîkan têxin bin ablûqeyê û Bolşewîkan jî dixwest berfireh bibin. Kemalîsta jî ji vê rewşê derfet digirtin û têkilîyên xwe bi herdû aliya re datanîn. Bolşewîkan dixwestin ber bi Qafqasya ve biçin. Azerbeycan, Ermenîstan û welatên din yên Qafqasî û ji alîyekî din ve ber bi rojhelatê Awrupa ve çûyin di hedefa Bolşewîka de bû. Kemalîstan ji wan re herêmên Qafqasî meşrû dikirin û ta radeyekê derîyê cîhanê ji wan re vedikirin. Herweha Bolşewîka jî Ermenîstana Osmanî û Kurdistan radestî Kemalîstan dikirin. Ji alîyê din ve Kemalîstan bi Fransa û Îngiltere û Amerîkayê re lihev dikirin, alîkarîya wan ji ser kurda û ermenan dibirrîn. Gava kû Şêx Mahmûd û tvgera Azadî ji Bolşewîkan alîkarî xwestin, ji zû da Bolşewîk û Kemalîstan li ser qedera neteweya kurd biryar dabûn. Tevgera kurd dijî tevgera Kemalîst a "pêşverû" û "antî-emperyalîst", wek hevkarê emperyalîzmê dihate binavkirin. Kemalîst di vir da gelek biserketî ne. Ji alîyekî ve Kemalîstan û ji alîyê din ve Bolşewîk û dewletên emperyalist bi hev re li ser îradeya neteweyên Rojhelata Navîn bi qumarê dilîstin û hemî prensîbên, mirovahî û hiqûqî binpê dikirin. Kurd, ermen, azer û gelek neteweyên din dibûn qûrbana berjewendîyên dewletên mezin û îstiqrara tixûbên Rojhelata Navîn. Mafê çarenûsî di jîyana Sîyasî ya Bolşewîkan de tenê wek gotin maye. Jixwe ji bo neteweyên rojhelata navîn qet neketîye hesabê.

Bersîv 14:

Cara yekemîne di dîroka Kurdistanê de bi peymanek navneteweyî biryara avakirina dewleta kurd, Kurdistanê hatîye girtin. Kurd divê herdem vî

www.arsivakurd.org

mafê xwe yê navneteweyî bînin zimên. Divê Kurd îro jî rê bidin kû wan dev ji biryara vê peymanê bernedane. Lozan ji bo tirka û Bolşewîkan çi be, Sevr jî ji bo kurd û ermenîyan ew e.

Peymana Sevrê, berdewama Konferansa Parîsê ye. Bi vê konferansê ve bi kêmanî be jî, cara yekemîn îradeya kurdan jî di nav de bi îradeyek navneteweyî di sedsala 20an de çarenûsa kurdan hatîye îlankirin.

Di dawîya Şerê Yekemîn de dewletên hevpeyman bi Peymana Mondrosê ve(1917-1918) Dewleta Osmanî dagir kiribûn. Di vê wextê de alîyekî xaka Kurdistanê û Ermenîstanê di bin serwerîya ermenan de ye. Ermenan him alîkarîya Rusya him jî alîkarîya Îngiltereyê digirt. Di wê demê de ermenîya berevajî kû bawerîyê bidin kurdan, li ser xaka Kudistanê heq îdîa dikirin û kurdan ditirsandin. Pirsa xaka Kurdistan û Ermenîstanê kete nav hev û nakokî di nava wan de peyda kir. Ev nakokî di prosesa Peymana Sevrê de jî derdiket holê. Kurdan di wê demê de ji ermenîya bêtir bawerî bi rusan dikir. Lê ev jî ne çareserî bû lewra rusan piştî Şoreşa Oktobirê "parçe dikirin qûrbana tevayîyê"û loma kurd dihatin firotin. Piştî Şoreşa Oktobirê, kurd mecbûr man tercîha xwe bikin. Rus ji xaka wan vedikşîyan û cardin osmanî diketin şûna wan. Di vê demê de kurdan di destnîşankirina tercîha xwe de zahmetî dikşand. Ji alîyekî ve ermenî û ji alîyekî ve jî osmanî. Di nava şerê wan de diman. Lê ji bo kû ermenîyan bawerî nedida kurdan, kurd bêtir bi ser osmanîyan ve diçûn. Vê rewşê ta 1920an dewam kir.

Di vê demê de kurd ne li ser hev in. Ev jî dibû sedem ku kurd nikaribûn dewleta xwe ya serbixwe îlan bikin. Piştî vekişandina rusan, kurd li vê herêmê belawela û bêyî serwerîya ti kesekî dijîn. Di vê demê de M. Kemal ji alîyê osmanîyan ve li ser navê dewleta osmanî tê herêma Kurdistanê û têkilî bi kurda re datîne. Di vê demê de îngilîz jî bi awayekî soza damezirandina dewleteka kurdî didan. Ev bi xwe jî dibû sedemê pasîfîzekirina kurdan. Kemalîstan ji alîyekî ve bi Bolşewîk û îngîlîzan re û ji alîyê dî ve jî bi kurdan re lihev dikir û li ermenîyan dixistin. Kemalîst mecbûrê kurda bûn. Di vê demê de navbeyna kurd û îngilîzan ne xerab bû. Lê îngilîza bawerî nedida kurdan. Kurd jî bêyî tevgereke neteweyî û yekgirtî, bela wela li wê navberê de diman. Kurd di rewşeke weha de beşdarî Peymana Sevrê dibûn.

Peymana Sevrê: Berevajî tevgera kurdan, dinya alîkarîya ermenîyan dikir. Ermenî xwedî hêz û xwedî tevger bûn. Ji ber vê jî ermenîyan bala xwe zêde nedidan hevkarîya bi kurdan re. Osmanî bi navê serwerîya Stenbolê beşdarê konferansê dibûn. Kemalîstan jî taze bingehê hikumeta Anqerê ava dikirin. Ji alîyê hiquqî ve hikûmeta Anqerê ne xwedî gotin e û ne jî ti serwerîya wê ya yasayî hebû. Konferans di 22/04/1920 de civîya. Osmanî bi heyeta xwe ve beşdarê civînê bûn. Kemalîst jî di 30/04/1920 de bi teqeze hikumeta Anqerê kû bi yasayî îradeya sazîyekî sîyasî temsîl nedikir ava kirin û ji hemî hikûmetên beşdarê konferansê re

www.aksivakurd.org

rêdikin. Hikumeta Osmanî hikûmeta Anqerayê meşrû nabîne.

Di nava ermenîyan de gelek tevger hebûn û lihev nedikirin. Lê delegasyona kurda bi yek dengî temsîla kurdan dikir. Şerîf Paşa serokê delegasyonê ye. Jixwe ti alternatîfekî din jî tinebû. Şerîf Paşa ne bi dengên kurdan hatibû helbijartin. Lê alîkarîya eşîr û tevger û ronakbîrên kurdan digirt û temsîla kurdan dikir. Nerîna delegasyonê li ser dewleta serbixwe ne zelal e, lê dîsa jî Kurdistaneke serbixwe diparêze. Daxwazên kurd û ermenan tevlihev dibûn û ev jî di nava delegasyonan de nakokî peyda dikir. Di 1919 da de herdû delegasyonan li ser peymanekê lihevkirin û daxwazên xwe ji dinyayê re îlan kirin. Kurd û ermenan ev peyman qebûl kirin. Evê peymanê ji alîyekî ve Kemalîst ji alîyê din ve Bolşewîk tirsandin. Lê vê peymanê hem darbeyek li osmanîyan û hem jî li Kemalîstan dixist. Kesekî bawer nedikir kû wê kurd û ermen lihev bikin. Vê lihevhatinê herî bêtir Kemalîstan dixist nava nerehetîyeke mezin. Ev peyman weke encama dîplomasîya Şerîf Paşa ya biserketî tête nîşandan. Kemalîstan bi teqeze berê xwe didan kurdan û alîkarîya wan dixwestin û hinek soz didan wan. Nakokîyên kurd û ermenan derdixistin pêş û wan bera hev didan. Lê kurd û ermenan bi delegasyonên xwe ve bersîva dinyayê didan û daxwaza serxwebûna dewleta Ermenîstan û Kurdistanê pirr bi eşkereyî îlan dikirin û nelihevkirina tixûbên dewleta Ermenîstan û Kurdistanê radestî biryarên konferansê dikirin û rêzgirtina ji biryarên konferansê re bingeh digirtin.

Konferansa Sevrê di 10/08/1920 de biryara xwe girt û daxwazên kurd û ermenan hatin qebûlkirin. Hikumeta osmanî jî ev biryar qebûl kirin. Lê propagandeya Kemalîstan, kû digotin padîşah vê peymanê îmze nekirîye neraste. Bi gelek çîrokan, vê peymanê nepejirandî rêdidin. Lê nerast e, Padîşah jî vê peymanê pejirandîye.

Propagandeyeke din a Kemalîstan jî heye kû ew jî ne raste. Di dema amadekarîyên Sevrê de M. Kemal, di roja 23/07/1919 de "Kongireya Rojhelat" li Erzeromê dicivand û hinek kurd jî vexwendin. Lê ti carî bangî Cemîyeta Tealî ya Kurdistanê nekirîye. Bangê hinek şexsîyet û serokeşîrên kurda kirîye. Di vê kongreyê de xaka Kurdistanê weke xaka Osmanî ku jê nayê parvekirin binav dike. Doza kurd ne weke doza netwayekî, lê weke tevgereke ji derve pîlankirî û bidijminî tête şîrovekirin. Di hinek gotin û beyanan de behsa kurda kiribe jî, vê rastîyê naguherîne.

Lawrencê kurd, E.D.C Noel li ser navê îngilîzan li Kurdistanê digerîya û rapora xwe dinivîsand. Ew berevajî gotinên Kemalîstan dibêje li Kurdistanê tirk tune ne. Çend memûr hene. Loma Kurdistana serbixwe bi alîkarîya îngilîzan rast didît. Bi van gotinên xwe nerînên Kemalîstan vala derdixist. Loma jî Kemalîst ji wî aciz bûn û dixwestin wî bikûjin. Gotinên Noel ji bo bakûrê Kurdistanê girîng in.

Bi Peymana Sevrê ve pirsa statukoya sîyasî û coxrafî ya Rojhelata Navîn hate holê. Kurdan bi vê peymanê ve, cara yekem pêngava xwe diavêtin nava civata navneteweyî û dibûn xwedî heq û xwedî hiquq. Lewra cara yekem e kû

www.arsivakurd.org

dewletên hevpeyman û bi îradeya kurd jî çareserî pirsgirêka neteweya kurd di çerçoveyeke sîyasî, yasayî û hiquqî de digerîyan. Lê ev nedihate hesabê Bolşewîk û Kemalîstan. Peymana Sevrê madde 62-64: Di bin çavdêrîya heyeteke îngîlîz, fransiz û îtalî de li der û dora rojhelatê Firatê de wê serwerîya kurda bête avakirin û kurd bixwazin dê piştî salekê karibin daxwaza dewleteke serbixwe bikin. Vê biryarê jî radestî Yekîtîya Neteweyan dike.

Di 1921ê de berevajî vê biryarê devjenîyeke nûh dihate kirin. Bolşewîk û Kemalîstan vê peymanê qebûl nedikirin. Dewleta Azerbeycanê di sala 1920î de dagîr kirin û bi Sovyetê ve girêdan. Herweha ber bi welatên din yên qafkasî ve çûn û ew der jî dagîr kirin. Hukûmeta nûh ya Azerbeycanê weke dîyarî bi tonan zêr û çek dane Kemalîstan. Fransa jî di 1920î de bi Kemalîstan re peymanê çêdike û hikûmeta wan bi fermî nas dike. Piştî vê peymanê di 1921ê de Peymana Anqereyê di navbeyna herdû alîyan de tête îmzekirin. Êdî fransiz û Kemalîstan lihevkirin. Surîye di 1921ê de bi biryara Neteweyên Yekgirtî kete bin mandateriya Fransa. Û her weha di navbeyna îngîlîz û fransizan de tixûbê Irak û Surîyeyê jî hate destnîşankirin. Îtalya cîyên dagîr kiribû ber dida û ji helwesta îngilîzan aciz bû. Amerîka jixwe dawî beşdarî vê pêvajoyê bû û tiştekî ciddî bidest nexistibû. Evana gişa lihev kiribûn. Cî bi cî îngilîza daxwazên kurdan bilêv dikirin lê têr nedikir. Îngilîz ketibûn rewşeke zor. Dewletên Hevpeyman, Kemalîst û Bolşewîk lihev kiribûn û dewleta Kurdistan û Ermenîstaneka mezin nedixwestin. Kurdan ti carî daxwazên xwe jibîr nekirin û hetanî îro bêyî kû binav bikin ji bo daxwaz û biryarên Sevrê şer dikin. Dewletên Hevpeyman soza xwe xwarin û alîkarîya kemalîstan kirin. Piştî kû hemîyan daxwazên xwe bi cî anîn dest bi peymana Lozanê kirin. Di esasê xwe de Kurdistan ne bi biryara Sevrê, nebicîkirina biryarên Sevrê ve bi fîîlî hate parçekirin. Lozan parçebûna Kurdistanê weke yasaya ne hiquqî qebûl kirîye. Jixwe Peymana Lozanê bi destê Bolşewîk û Kemalîstan hate rojevê, lê herweha bi alîkarîya dewletên hevpeyman ve jî gihîştîye armanca xwe.

Kemalîstan pirsgirêka Mûsilê û tixûbên Irak-Tirkîyê qebûl kirin û bi îngîlîz û Fransiza re lihev kirin. Jixwe navbeyna wan û Bolşewîkan baş bû. Kurda jî bi hêzeke lihevkirî û serdemî ji bo bicîkirina biryarên Sevrê xebat nekirine. Kemalîstan hinek ji wan bi cil û bergên kurdî beşdarî meclîsa Anqerayê kirin û digot ev welat yê tirk û kurda ye. Lê Peymana Sevrê dijminê me herdûya ye. Di pêvajoya Lozanê de kurdan dengekî mezin dernexistin û beşdarî konferansê nebûn. Ji xwe kesekî jî bangî wan nekir û kurd nexistin hesêbê. Berevajî Sevrê, di Peymana Lozanê de vîn û hestên kurda qet tineye. Loma jî perçebûna Kurdistanê ne meşrû ye û jixwe kurda ti carî vê parçebûnê qebûl nekirîye. Di vê navberê de dixwazim bêjim Kemalîstan parçebûna Kurdistanê ji dil û can dixwestin. Bi vê perçebûnê dikaribûn bi asanî bakur di bin destê xwe de bihêlin. Pirsgirêka Musilê ji bingehê de derew e û tenê ji bo hinek

www.arsivekurdi.org

daxwazên xwe bi îngilîzan bidin qebulkirin didan pêş.

Bersîv 15:

Neteweyeke parçebûyî, weke parçebûna mêjîyê mirovekî ye. Jixwe yek ji bingehê sîstema kolonyalîst jî parçekirina neteweyan bixwe ye. Wekî kû min li jorê anîye zimên, Kemalîstan jî vê rastîyê têgehîştine û loma jî xwestine Kurdistan parçe bibe. Parçekirina neteweyekî, serwerîya kolonyalîsta asan dike. Parçekirina xaka neteweya kurd, mêjû û vîna kurd belawela kirîye. Kurd piştî parçebûna xaka xwe weke neteweyekî yekgirtî tevnagere. Kurd bi vî awayî jihev hatine bidûrxistin. Bi vê dûrxistinê ve ziman û çanda kurd jî dikeve nava cûdahîyên berbiçav. Kurd êdî ji hev fêhm nakin. Vê parçebûnê realîteyeke berbiçav derxistîye holê. Ji dervê vîn û hesta neteweya kurd, li her parçeyekî pêvajoya sîyasî, çandî û prosesa netewayetî ne weke hev pêşda çûye û cûdahîyeke berbiçav peyda kirîye. Kurdan gelek carî bi hewildanên xwe weke yek neteweyî kar kirine lê dîsa jî cûdahîyên wan aşkere ye û her dem ev parçebûn bûye sedemên cûdabûnên yeknetewayetîya kurd.

Bersîv 16:

Damezrandina Komara Mahabadê bidestxistineke dîrokî ya neteweya kurd e. Kurdan vê derfetê di dawîya Şerê Duwem ê Cîhanê de bidest xistin. Weke tê zanîn Şerê Yekem ê Cîhanê bêyî kû bigehêje armanca xwe bi Şoreşa Bolşewîkan ve di nîvî de ma û bidawî hat. Şerê Duwem di bingeha xwe de berdewama Şerê Yekem e û di encama Şerê Duwem de jî dewletên nûh li cîhanê peyda bûn, lê kurd ji vê bêpar man. Şerê Duwem jî cîhanê tevlîhev kir, dewletên taze avabûn, tixûbên cîhanê hatin guherandin, lê kurd di encama vî şerî de jî, ji bidestxistina mafê xwe yê neteweyî bêpar ma. Ji Şerê Yekem ve ta Şerê Duwem ê Cîhanê, şerê Barzanîyan berdewam kir. Tevgera Şêx Mahmûdê Berzencî hetanî 1931 berdewam kirîye. Tevgera Şêx Ebduselamê nemir û piştre, birayê wî Şêx Ehmed berdewam kirîye. Şex Ehmedê Barzanî û Mele Mistafa Barzanîyê nemir, hetanî 1945an li dijî îngilîz û ereban şer kirine. Şerê Şêx Mahmûd û Barzanîyan, bandora xwe li ser rojhelatê Kurdistanê jî dikir. Lê li bakurê Kurdistanê tevgerên sereke yên weke Tevgera Şêx Seîdê Pîran, Şoresa Agirî û Dêrsimê şikestibûn û bi hovîtîyeke nedîtî hatibûn temirandin. Kurd di vê demê de li bakurê Kurdistanê bêdeng mane. Lê li Başûr û Rojhelatê Kurdistanê livandineke mezin heye.

Piştî Şerê Duwem ê Cîhanê, îngilîz û rusaan Îran dagîr kirin. Li herêma Kurdistan û Azerbeycanê rus serwer bûn. Di bin serwerîya rusan de kurd û azerîyan serî hildan û dewletên xwe îlan kirin. Herdû dewleta jî alîkarîya rusa digirt. Ev hevkarî nedihat hesabê îngilîza. Di Rojhelata Navîn de du dewletên kû ne li gora berjewendîyên îngilîza bûn, bi rusan re bûn. Îngilîzan alikarîya farisa dikir û serwerîya Rusya kêm dikir. Komara Mahabad di demeke kurt de gavên mezin di qada sîyasî, aborî, çandî û civakî de avêt û tovê jîyana serbixwe li xaka Kurdistanê çand. Piştî peymanên navneteweyî û peydabûna blokên navneteweyî, rus

www.arsivakurd.org

mecbûr man ji vê derê vekêşin. Piştî vekêşana Rusya, îngilîz û şahê farisan lihev kirin û bi hêzeke mezin hatin ser kurd û azerîyan, ev herdû dewletên serbixwe ruxandin. Ev rûxandin deng ji cîhanê dernexistin. Du netewe bi dewletên xwe yên serbixwe ve dihate pelçiqandin û deng ji dinyayê dernediket. Di encama vê midaxeleyê de pêşewa Qazî Mihemed û çend endamên kabîneya wî hatine bidarvekirin.

Di vê bûyerê de helwesta azerîyan ji ya farisa xerabtir e. Azerî bi propagande û midaxeleya Kemalîstan dijminahîya kurda dikirin. Ji bo hevkarîya azerî û kurdan, hemî daxwazên kurd û rusan ji alîyê azerîyan ve paşde hatine vegerandin. Wan jî mîna ermenan xaka Kurdistanê weke xaka azerîyan binav kirîye û dijî dewleteke serbixwe ya kud rawestiyane. Heger hevkarîyeke baş di nava kurd û azerîyan de pêk hatibaya û bi yek awayî dijî êrîşên faris û îngilîza rawestîyana, bawerim îro wê Kurdistana Rojhelat û Azerbeycan weke du dewletên serbixwe li jîyanê bûna. Rola Mele Mistefa Barzanîyê nemir di vê şoreşê de gelek girîng e. Îro hinek radibin helwestên xwe yên midaxeleya başûrê Kurdistanê weke helwesta Barzanîyê nemir binav dikin, ev nerast e. Barzanîyan ji Ebduselam hatanî M. Barzanî bi her awayî destê alîkarîyê dirêjî tevgera neteweyî ya parçeyê din ên Kurdistanê kirine û bûne dendika vîna neteweya kurd. Bêyî Barzanîyan û helwesta wan ya neteweyî, helwesta kurdewarî nayê bilêvkirin. Kurdên Kemalîst, kû xwe bi Barzanîyê nemir ve qîyas dikin, gunehkarîyeke mezin û tawanbarîyeke bêhesab e.

Bersîv 17:

Makezagona Iraqê, di sala 1925an de li Londrayê ji terefê îngilîzan ve hate amadekirin. Makezagon bêyî guhertin ji alîyê meclîsa Kralîyetê ve hate pejirandin. Di vê makzagonê de çareserîya meseleya kurd bi ti awayî nayê zimên. Jixwe ev bixwe rê dide kû ne îngilîzan û ne jî Karalîyetê xwestîye meseleya kurd li Iraqê çareser bike. Mebus tenê ji alîyê îngilîzan û Kralîyetê ve dihatin helbijartin. Di vê meclîsê de cîyê karker, gundî û burjuvazîyên biçûk tinebû. Dewlemend, axa û serokeşîr di vê meclîsê de cî digirtin. Xelkê Iraqê ji vê rewşê ne razî bûn. Ji salên1920an hetanî 1958an vê meclîsê 59 hikumet guhertin û ava kirin, lê hemî hukumet jî bi destê rayedarên îngilîz û Kralîyetê ve dihatin avakirin û di xizmeta berjewendîyê wan de bûn. Kralîyetê bi Tirkîye, Îran, welatên kevneperest ên ereb û îngilîzan re dijî kurdan peyman çêkirine û şer kirine.

Şerê kurd li dijî Kralîyet û îngilîzan, ji şêx Abduselamê Barzanî, Şêx Mahmûdê Berzencî bigre, hetanî Şêx Ahmedê Barzanî û Barzanîyê nemir şoreşa başûrê Kurdistanê bê rawestan berdewam kirîye. Gelek kurd şoresên kurdan weke lokal, kevneperest û bê îstiqrar(bê berdewamî) şirove dikin. Ev helwest û lênêrîn çewte û bingeha ramana jixwe destpêkirina dîrokê ye. Şerê Barzanîyan ji destpêka sedsala 20an hetanî îro bê rawestan berdewam kirîye. Îro jî bingehê neteweyîya kurd

www.birwakurd.org

Barzanî ne.

Kralîyet di bin serwerîya îngilîza de kar dikir. Pêwendîyên wê bi gel re tinebû. Bi destê emperyalîzmê bi darê zorê serwerîya xwe didomand. Kralîyet qasî kû dijî tevgera kurd bû herweha dijî tevgera netewa ereb jî bû. Lê vê rewşê weha dewam nekir. Piştî demeke dirêj tevgerên cûda hatine avakirin. Pirsgirêka serxwebûna Iraqê û meseleya kurd du pirsgirêkên sereke bûn. Di xebata van tevgeran de bi hezaran bedel hatin dayîn. Li Misirê, Surîyê, Libnanê, Urdunê û li Cezayirê tevgerên netweyî hatibûn avakirin û bandora xwe li ser tevgera neteweyî ya Iraqê dikir. Berevajî vê Kralîyetê bi Haşimîyên Urdinê re peymana Bexda avakiribûn û ev bi xwe dibû sedemê nerehetîyekê di nava tevgerên neteweyî yên ereb de. Misir û Surîye Komara Yekgirtî ya Ereb avakiribûn. Ev bi xwe bandoreke mezin li hemî tevgerên neteweya ereb dikir. Cemal Abdulnasir weke serokê neteweya ereb dihate pejirandin û netewayetî pêşda dibir. Şerê sar di navbeyna bloka emperyalîst û sosyalîst de berfireh dibû. Serwerîya Amerîka û Brîtanya li rojhelata navîn berevajî xwe tevger diafirand. Herweha reqabetek di nava herdû dewletên emperyal de jî berdewam bû. Îngilîzan nedixwest hakimîyeta xwe wenda bikin, û Amerîka jî dixwest li herêmê serwer be. Şerê dewletên kû bi navê Cîhana Sêyem dihatin naskirin, şerê wan ê ji bo serxwebûnê, geş dibû û bandora wê berbiçav bû. Sîstema sosyalîst alîkarîya tekoşîna welatên sêyem dikir. "Avakirina sosyalîzmê bi derveyî rêya kapîtalîzmê ve" dibû armanca tevgera sosyalîst li welatên sêyem. Lê van tevgera bandora xwe bi girseyî rêdida û dibû hêz. Di nava vê sîstemê de Misir, Surîye û Libnan ber bi Sovyetê ve diçûn û ev yek bi xwe dibû sedema nerehetîyekê di nava ereban de. Li Iraqê dervî partîyên Kralîyetê û yên îngilîzan, partîyên cûda hatibûn avakirin. Partiya Baas, Partîya Kominîst, Partîya Demokrat a Kurdistanê, Partîya Serxwebûnê, Partîya Welatparêz hatibûn avakirin û bi xebata xwe geş dibûn. Van partîyana dervî Partîya Demokrat a Kurdistanê, di 1954an de dest bi avakirina enîyeke taze kirin. Enîya Yekîtîya Welat êdî nema kar dikir.

Di 1957an de xebata enîyeke neteweyî encam da û Enîya Neteweyî daxwazên xwe ji gel re aşkere kir. PDK-Irakê di vê enîyê de cî negirt lê hevkarîyeke xurt di navbeyna wan de hebû. Sedemekê bingehî yê cînegirtinê yek jê, partîya Baas hîn ji wê wextê de dijî PDK helwest digirt û tevkarîya wê nedipejirand. Partîya Kominîst jî ji bo PDK dengekî bilind dernedixist. Partîya herî bihêz di wê demê de Partîya Kominîst bû.

Kralîyet, îngilîz û hukumeta Nurî Seîd li dijî helwesta Enîya Neteweyî rawestîyan, lê êdî nema karibûn welat îdare bikin. Avakirina Enîya Neteweyî bandoreke mezin li ser subayên azad hişt û wan jî konseya xwe avakirin û amadeyîya darbeya leşkerî kirin. Pêwendîyên wan û Enîya Neteweyî xurt bûn. Konseya leşkerî bernameya xwe ya sîyasî aşkere kir û hêvîya gelê Iraqê geş kir. Wan ruxandina Kralîyetê

www.arsivakurdi.org

dixwest û mafê netewe û kêmneteweyan diparast.

Cara yekemîn bû kû li Iraqê bi navê biratîya kurd û ereb wê komarek bihata avakirin. Iraq di armanca dawî de weke parçeyek ji neteweya ereb qebûl dikirin û kurd jî bêyî kesek li ser bifikire beşdarî nava neteweya ereb dikirin. Loma yekgirtinîya Iraqê dixwestin. Komara kurd û ereb, sîyaseta xwe ya derve bi dewletên sosyalîst re eşkere kirin.

Di 14/07/1958 a de bi darbeya leşkerî avakirina Komara Iraqê hate îlankirin. Kurda bi germî pêşewazîya vê darbeyê kirin û bihêz alîkarîya serkeftina wê kirin. Şêx Ahmed ji girtîgehê hate berdan û Barzanîyê nemir ji Sovyetê vegerîya welat. Hikumeta Abdulkerîm Qasim hate avakirin û endamên Konseya Şoreşê ji erebek, sunîyek, şîîyek û kurdekî pêk hatibûn.

Tecrûbeyên Darbeya Leşkerî ya 1958an

- Tirkîyê wekî helwesta xwe ya îro, serxwebûna Kurdistanê (Başûr) weke sedemê midaxeleyê binav kir û kurd tehdît kirin.

- Tirkîyê weke îro, bi navê "mafê tirkmenan" pirsa Kerkûk û Musilê dixist rojevê û digot kurd zilmê li tirkmenan dikin.

- Amerîka, Îngiltere, Îran û Tirkîye dijî darbeyê rawestîyan û bûne hevkarê hev.

- Sovyet, Misir, Surîye û gelek welatên din Komara Iraqê naskirin û pêwendî pê re danîn. Sovyet bi leşkerê xwe ve aşkere Komara Iraqê parast.

- Îngiltere û Amerîka statukoya wê demê diparastin û bi dagîrkerên Kurdistanê re weke Tirkîye û Îranê, li dijî kurda radiwestîyan.

- Partîyên neteweya ereb nemaze Partîya Baas, serê nîjadperestî û şovenîzma erebî dikşand. Abdulselam Arif yek ji wan kesan bû kû dijminahîya kurda dikir.

- Kurdan wê gavê jî nikaribûn serxwebûna xwe îlan bikin. Rewşa navneteweyî ne misaîd bû.

Lê vê şoreşê bandoreke mezin li ser neteweya kurd û ereban kir û bingehê avakirina komareke demokratîk avêt. Lê nijadperest û şovenîstên ereban bi emperyalîzmê re li dijî demokrasîyê rawestîyan û gelê Iraqê nikaribû vê derfetê bi encam bike.

Li vir tawanê Partîya Kominîst mezin e. Wan vê şoreşê weke şoreşa burjuwazî binav dikirin û li gora daxwaza endam û hejarên welêt kû dixwestin Partîya Kominist bibe serwer, derketin û vê derfetê dane destê şovenîst û nijadperestên ereban. Dawîyê poşman bûn lê poşmanîya wan ti feyde neda gel.

Vê bûyerê bandoreke mezin li ser kurda kir. Mafê kurda bi yasayî hate pejirandin. Kurd bihêz bûn û vê hêza kurd bû bingehê garantîya şoreşên kurd yên dawî.

Bersîv 18:

Komara Tirkiyê, li ser xaka neteweyên din bi nav û nîşanên etnîka tirk û li ser navê "şaristanîyê û demokrasîyê" bi înkarkirina netewe û kêmneteweyên cûda hatîye avakirin û loma jî ji bo me kurda ev statu nemşrû ye. Dewlet dagîker û zalim e. Desthilatdarên Komara Tirkiyê ji amadeyîyên avakirina komarê û heyanî nûha,

www.arsivakurdi.org

meşrûîyeta dewletê kirine pirsa sereke. Ji roja ev dewlet hatîye avakirin, hemî awa û aletên derbirînê, hemî dezgehên perwerdeyîyê, hemî gotin û devjenî, hemî dezgehên nivîsîn û weşana dîrokê, raman û mêjû, tenê lê tenê di xizmeta meşrûîyeta vê dewletê de hatîye bikaranîn. Jixwe pêwîst nîne kû vê înkarê û zilmê bînim zimên. Cenabê te bixwe evana nivîsîne, lê tenê dikarim bêjim di vê derê de gotin têra derbirîna kiryarên vê bûyerê nake û jê wêdetir e.

Piştî Peymana Lozanê, dewleta tirk bi hemî kiryarên xwe yên şovenî, nijadperestî û înkarê xwe sipartîye biryarên vê peymanê. Ev peyman bûye rêgeya tek û tenha ya kiryarên Komara Tirk. Di dema şoreşên bakûrê Kurdistanê de, cîhan bi dewletên serdest yên dagîkerên Kurdistanê re lihevkirîne. Rewşa navneteweyî ne li gora berjewendîyên kurdan hatîye honandin. Kemalîstan ji alîyekî ve bi dewletên sermayedar re û ji alîyê din ve bi dewleta Sovyetê re têkilîyên berjewendîyê pêk anîbûn. Piştî şoreşa Şêx Seîd, li ser pirsgirêka Mûsilê îngilîz û Kemalîstan lihevhatina xwe aşkere kirin. Çîrokên Kemalîstan li ser pirsgirêka Kurdistanê kû bi midaxeleya îngilîz ve girêdidin tenê dereweke mezin e. Pirsgirêk berevajî çîrokên Kemalîsta ye. Fransa, Brîtanya û Amerîka jî di anv de, vê demê naxwazin pirsgirêka kurd ji nûh va veçirînin û bikin sedemê nearamîya Rojhelata Navîn û cîhanê.

Pirsgirêka bingehîn ya wê demê ev e: Peyman û prensîbên navneteweyî, piştî Peymana Lozanê û parvekirin û jihevxistina Rojhelata Navîn, herweha dîyarkirina tixûban, raman û biryarên neguhertina tixûban kirîye pirsa sereke ya Neteweyên Yekbûyî(NY) û bûye pirsa sereke ya welatên sermayedar û sosyalîst. Li ser vê pirsê lihev kirine û loma dawîyê vê pirsê xistine pêşîya pirsa çarenûsîyê. Ji ber vê yekê pirsa kurd û Kurdistanê tenê serêşa wan dewleta bixwe ye û loma jî dengê kurda nebihîstine. Berevajî vê dest dane destê Kemalîstan. Jixwe Bolşewîkan jî hemî tevgerên kurd weke tevgerên kevneperest, paşverû û dijî şaristanîyê binav kirine. Tenê demeke kurt alîkarîya Barzanîyê nemir kirine. Lê dawîyê dîsa zîvirîne alîkarîya Saddam û yên wekî wî kirine.

Bersîv 19:

Darbeya leşkerî ya dewleta Iraqê li Rojhelata Navîn pêvajoyeke taze derxist holê. Kurd rabûn ser xwe û mafê xwe yên neteweyî xwestin. Biserketina darbeya leşkerî ve mafên neteweya kurd hatin rojevê. Destûra nûh ya Komara Iraqê mafê kurda pirr bi aşkereyî destnîşan dikir. Tevgera rizgarî û azadî ya kurdên başûr bi serokatîya Mistefa Barzanî û PDK-Irakê geş dibû. Tevgera başûrê Kurdistanê di wê demê de bandoreke mezin li ser kurdên bakûr hişt.

Ya din jî, ev helwesta kurdan û ya darbeya leşkerî û makezagona Iraqê, Tirkîye ditirsand. Li Tirkîyê devjenîyeke mezin li ser başûrê Kurdistanê dihate kirin. Tirkan, kurdên başûr tehdît dikirin û digotin îlankirina dewleteke serbixwe ya kurd, dibe sedemê midaxeleya Bakûrê Iraqê.

www.arsivakurdi.org

Pirsa Kerkûk û Musilê dîsa derdixistin rojevê û bi vî awayî Iraq jî tehdît dikirin. Ev gengeşî di nava parlementoya Tirkiyê de jî dihate kirin. Wê wextê dîsa wek îro tirka digot, kurd zilm û zorê li tirkmenan dikin û emê vê yekê ji kurda re nahêlin. Bi van gotin û helwesta xwe ve kurd tehdît dikirin.

Amerîka, Brîtanya û Îranê dijberîya vê darbeya leşkerî dikirin û ev pirs di qada navneteweyî de jî cîyekî girîng digirt. Tehdîdên midaxeleya Tirkîyê van dewletên din jî dixistin nava tevgereke awerte.

Di wê navberê de dîsa Parlementoya Tirkiyê li ser bûyerên Mûsilê minaqeşe dikir. Wekîlê Nigdeyê Asim Eren pêşnîyarekê dide parlementoyê û dixwaze kû dewleta tirk midaxeleyî Iraqê bike û "tirkmenên Iraqê" ji zilma kurda azad bike.

Kurdên bakûr li dijî vê helwesta tirkan û nemaze ya Asim Eren dengê xwe bilind kirin. Name û têlgirafên tawanbarîyê ji parlemento û hikumetê re şandin. Ev yek wekî kû we jî anîbû zimên piştî demeke dirêj dibû dengekî nûjen li bakûrê Kurdistanê. Ev helwest weke helwesteke sivîl û demokratîk derdiket holê û ronakbîrên kurd dicivandin serhev. Ev yek bi xwe dibû sedemê midaxeleya dewletê.

Di 17/12/1959an de li Dîyarbekir, Stenbol, Anqera û bajarên din gelek ronakbîrên kurd hatin binçavkirin. Ev helwesta dewletê ne ji nişkave derket holê. Ev plankirî bû, loma di eynê wextê de avêtin ser mal û cîyê ronakbîrên kurd û wan girtin. Ji wan girtîyan 40 kes hatin hepiskirin û 10 kes jî ji der ve dihatin dadgehîkirin. Ji wan girtiyan xortekî diçe ser heqîya xwe û dimînin 49 kes. Loma jî ev bûyer bi navê Daweya 49an tê binav kirin. Dadwerîya wan heta 30/04/1961ê berdewam kir. Mahkemeyê wan azad kir lê mahkemeya Yargitaya Leşkerî vê dawayê red kir û di 16/07/1964an de dawe ji nûh ve dest pê kir lê bêyî bidawî bibe di sala 1968an de ji ber pir bi derengî ketibû dema wê derbas bû û mahkemê êdî nema karibû wan ji nûh ve mahkeme bikira, bi vê awayê dadwerî bi dawî hat.

Ev bûyer di dîroka bakurê Kurdistanê de bû destpêka vejandin û avakirina tevgereke neteweyî. Gelek ji wan kesên di vê bûyerê de cî girtibûn bûne serok û kadroyên çalak ên doza tevgera neteweya kurd li Bakurê Kurdistanê.

Bersîv 20:

Darbeya Leşkerî ya 1960an berdewamîya tevgera Kemalîst e û darbeya leşkerî ya dûwem e. Jixwe kesek avakirina Komara Tirkiyê bi darbeya leşkerî ve girênade, lê bingeha avakirina komara Tirkiyê bi darbeyeka leşkerî çêbûye. Paşayên osmanîyan dest danîne ser îqtîdarê û Kemalîstan vê bûyerê weke şoreşê binav kirîye. Weke derewê dîroka komara Tirkiyê, şîrovekirina vê darbeya leşkerî ya 1960î û armanca wê jî bi derewan hatîye şîrovekirin. Kemalîstan bi derbasbûna pirpatîtîyê ve, îqtîdar wenda kirin. Weke îro, partîyên mixalefet û alîyekî mezin ê leşker ji îqtidara Demokrat

www.kurdvakurdi.org

Partîyê(DP) nexweşbûn. Qismekî leşkeran bi girseyî antî-propagandaya DPê dikir û hikumeta DPyê weke hikumeta dijî Kemalîzmê û dijî laîsîzîmê dipejirand. Weke îro. Hêza leşkerî ya wê rojê jî dijî hikumeta DPyê derdiket, îro jî dijî hikumeta AK Partî derdikvin. Herdû jî alîyê dewletê yê nijadperest û statukoperest in. Hikumeta DPyê bi dijberîya makezagona komarê ve dihate tawanbarkirin. Tevgera cûwanên dewleta Kemalîst bi navê demokrasî, serxwebûn û antîemperyalîzmê ve di sîya leşkeran de dimeşîyan. Evana nerhetîyeke mezin derdixistin. Li dibistana, li kolana her roj mitîng hebûn û mirov dihtine kûştin û birîndarkirin. Dewletê. Bi destê dewletê kaos diafirand û dizîvirî digot divê em dewletê ji vê kaosê azad bikin. Weke îro. Hikumet bi hevkarîya Amerîkayê ve dihate tawanbarkirin, lê têkilîyên hikumetê bi Sovyetê re geştir bûn. Berevajî îdîaya darbecîyan, ew bixwe bi Amerîkayê re bûn û darbeyê alîkarî ji Amerîkayê, CIA û MOSAD a Îsraîlê wergirtîye. Ji nava Tirkîyê jî alîkarîya nîjadperest, faşîst û statukoperesta wergirtîye. Dirûşma "antîemperyalîstî", ji xwe re weke takîyeyekî bikar anîye. Bûyer û nakokîyên di navbeyna CHP ya faşîst û DPyê, hergî diçûn berfirehtir dibûn û Tirkîye ber bi kaoseke ewlekarî ù sîyasî ve dibir. Li her derê welat, li dibistanan, di nava leşkeran de weke subayên cûwan... Li fabrîkeyan jî karkeran kolanên bajaran tije mirov dikirin û dijî DPyê serî hildidan. Evana giş weke îro çawa bi destê Ergenekonê Mîtîngên Komarê hatin çêkirin, wê wextê jî bi destê dewletê mîtîngên komarê û yên layîsîzmê çêdibûn. Bi gelemperî gava mirov bi hawakî cîdî lê bikole, wê bibîne tiştên kû îro li Tirkîyê dibin, berî 50-60an salan jî eynî tişt bûne. Dîroka tirk ji tekrûrê pêve gavekê jî pêşde neçûye. Nakokî- yên navbeyna CHPê û DPê bi helbijartina 1957an dijwartir bûn. DPyê %47.88 girt û weke îro piranîya hejmara wekîlan bi dest ve anîn û hiku- meta xwe ya nûh avakir. Lê muxalefet nesekinî û hikumet protesto kir. Di 1959an de kongreya CHPê civîya û gelek biryar wergirt. Biryarên kongreya CHP, bûn bingehê makezagona 1961ê ya Darbeya Leşkerî. Hikumeta DPyê piçekî li hember kurda nerm bû û Melîk Firatê nevîyê Şêx Seîd anîbûn meclîsê. Mixalefetê digot, wê DP hikumeta Kurdistanê ava bike. Loma jî piştî darbeyê bi sedan kurd hatine girtin û sirgûnkirin. Evana gişa ji bo amedekarîya darbeya leşkerî bûn. Ev darbe, ji yên din cûdatir bi destê subayên cûwan pêk hatîye û serekerkan bixwe jî ji alîyê darbeyê ve hatîye girtin. Serokê hikumetê jî hatîye îdamkirin.

Bi vê darbeyê, weke we jî dîyar kirîye bingehê dewleta tarî, kûr û dewleta elîtekî (bijarteyekî) aborî û sîyasî hatîye bihêzkirin. Propagandeya kû ev darbeya leşkerî wekî şoreş û pêşverûtîyê nîşan dide, tenê propagandeya çepgir-Kemalîstên tirka ye û derewa wan a 50î salî ye. Çepgirên wekî Yalçin Kuçuk, Dogan Avcioglu û Dogu Perînçek vekirî û bi zaneyî hetanî îro vê derewê weke rastîyekê mutlaq pêşkêşê xelkê kirine û herweha kirine çanda tevgera çepgirên tirk. Ev darbeya leşkerî jî, wekî hemî darbeyên

www.arsivakurdi.org

leşkerî ji bo meşrûkirina vê dewleta nemşru ye. Darbeyeke faşist, statukoparêz û nijadperest e. Bi şûnda vegerandin û meşrûkirina Kemalîzmê ye.

Bersîv 21:

Tevgera neteweyekî bindest dikare dijî emperyalîzmê û dijî kolonyalîzmê be. Lê divê bingehê vê yê sosyal (civakî), aborî û leşkerî hebe. Wexta kû kurda li dijî îngîlîza şer kirine ev şerê wan dualî ye. Yek jê dijî îngîlîza ye, ji bo kû îngîlîzan welatê kurda dagîr kirine û bi neteweyekî din, weke mînak bi neteweya ereb re dijî avakirina dewleteka kurd rawestîyane û bûne astengê azadîya Kurdistanê. Ji alîyekî din ve jî, li dijî neteweya serdest û kolonyalîst kû wê demê bi emperyalîzmê re lihevkirî ye, şer dike. Yanî dixwazim bêjim dem û cî di armancên tevgerê de roleke mezin dilîzin. Tevgera kurd a 1965-70yî ne antî-emperyalîst bûye. Heger di nava kurda de hêzên antîemperyalîst hebin jî, bingehîya tevgera kurd li bakûr, wê demê ji bo azadîya Kurdistanê ye. Antî-emperyalîstî dûv re bi destê çepgirên tirk derbasî nava tevgera kurdên bakûr bûye. Antîemperyalîstî, antî-kapîtalîstî bingeha xwe ji tevgera çînî digire û armanca wê bi xwe avakirina dewleteke çînî ye, yanî tevgereke sosyalîst e. Tevgera azadîya Kurdistanê ne antî-emperyalîst e û ne jî antî-kapîtalîst e. Ev him nezanî û him jî çepîtîya zarokîya neteweya kurd bû û bi gelemperî bidawî hatîye. Îro hinek dengên nexweş kû xwe weke antî-emperyalîst binav dikin, evana armanca doza tevgera neteweyî şêlo û aloz dikin. Ev dengana îro ji nava PKKê û der û dora wê derdikvin. Lê ew dengên kû xwe weke antîemperyalîst binav dikin, dijberî tevgera kurd derdikevin û di dawîyê de jî li dijî helwesta kurdewarî radiwestin. Ev qalikê Kemalîzmê û çepîtîya tirka ya Yalçin Kuçuk û yên wekî wî yên di nava kurdan de ye. Vîruseke nexweşîya çepîtîyê ye kû tenê zerarê dide doza kurd.

Antî-feodalî, antî-eşîrî pirseke girîng e. Weke sîstem bi ya min divê tevgera kurd dijî feodalî û dijî eşîrî be. Lê ne dijî feodal û eşîran be. Me li ser tevgera Şêx Abduselamê Barzanî jî anîbû zimên. Tevgera Şêx, tevgereke dijî eşîrî û dijî feodalî bûye. Lê ne dijî feodal û eşîran bûye. Ev cûdabûneke berbiçav û zirav e û divê em vê cûdahîyê baş jihev cûda bikin. Tevgera kû xwe antî-emperyalîst binav dike, vê ziravîya ku ez tînim zimên jî bi zaneyî tevlîhev dike û pirsê şêlo û aloz dike.

Bersîv 22:

Piştî bûyera 49an, Şoreşa Îlonê ya başûrê Kurdistanê bi serokatîya Barzanîyê nemir bandoreke neteweyî di nava ronakbîrên kurdên bakûr de dikir. Damezrandina PDKTyê, ne ji pêvajoya damezrandina PDK-Îran û PDK-Iraq dûr e. Tevger û bandora Barzanîyê nemir bixwe damezrandina PDKT xistîye rojevê. Bi avakirina PDKTyê re, ro-nakbîrên kurd jî pêwistîya organîzebûn û organîzekirina kurda dibînin. Ronakbîrên kurd wê demê tevgereke li gora civata kurd damezrandine. PDKTyê tevgereke neteweyî, serdemî û demokrat e. Ew bixwe bûye maka tevgera neteweyî li bakûrê Kurdistanê.

Bersîv 23:

Bi tevî ***Doza 49an*** û damezrandina PDKTyê, piştî bêdengîyeke dûr û dirêj cara yekem bû kû kurd bi girseyî derdiketin kolana û doza kurd bi nav û nîşanên cûda be jî tînin ziman û ev helwest dibe sedemê lêgerîneke sîyasî. Tevkarîya TÎP Û PDKTyê ne bi aşkereyî lê di jîyana tekoşîna wê demê de bîlfîîl pêk hatîye. TÎP tevgereke legal a tirka bû û di doza sosyalîzmê de têdikoşîya. Gelek ronakbîrên kurd jî di nava TÎP ê de cî girtibûn.

Bersîv 24:

Dema kurd di nava TÎPê de cî digrin, tevgera başûrê Kurdistanê geş e û bandora xwe li bakûr jî dike. Piştî kû PDKTyê hatîye avakirin, di demke kurt de eleqeyekî girîng ji bo partîyê tête nîşandan. Meleyên welatparêz di berfirehbûyina vê tevgerê de roleke serke girtine. Di nava ronakbîrên kurd de lêgerîneke mezin peyda bûye. Ji alîyekî ve kurdên xwendevan û ronakbîrên kud ber bi TÎPê ve çûne û di wê derê de cî girtine. PDKTyê îlegal bû û li her derê nexwîya ye. TÎP jî partîyeka legal û aşkere ye û mafê kurdan jî diparêze. Loma jî ji bo hinek kurda bûye weke merkezeke şoreşgerî. Lê bêşik ev bi xwe midaxeleya nava tevgera neteweyî ya Kurdistanê ye. Loma bi TÎPê re, hinek ramanên biyanî yên ku dawîyê zerar û zîyan da tevgera kurd, di nava ronakbîrên kurda de cî girtin. Ev midaxele dûv ra tenê bi TÎPê nema, herweha bandoreke mezin û neyênî li ser tevgera kurd hişt û hetanî îro jî kêm zêde berdewam dike.

Bersîv 25:

Tevgera çepgirên tirk hîn li ser nimêja "leşker û cûwan dest bi dest ve bi hev re" xwe organîze dikir. Di nava tevgera çepgir de bandora Kemalîzmê bingehîn bû. Ramanên Kemalîzma nîjadperest bi hinek ramanên sosyalîzmê ve bi çewtî dihate honandin. Çepgirî li ser vî bingehê mezin dibû. Destê leşkerîya tirk û îstîqbarata tirk jî bi girseyî di nava vê tevgerê de hebû. Çepgirî berfireh dibû û di nava kurd û tirkan de cî digirt. PDKTyê welewkî weke du alîyan jî kar dikir, lê li Kurdistanê weke partî ew hebû. Tevgera neteweyî cûda organîze dikir û xebata wê geş dibû. Ji çepîtîya tirk bêtir di bin bandora tevgera neteweyî ya başûrê Kurdistanê de dima. Li gora raya wan kû îro jî weha ye, azadîya Kurdistanê, bi avakirina sosyalîzmê û serxwebûna Tirkîyeyê ve girêdayî didîtin. Kurdistan weke kolonî bindest nedidîtin û digotin burjuwazîya kurd û tirkan hedefa sereke ne û loma jî divê çîna karker û gundî bi hev re bin. Veqetandina wan weke neteweperestî û cûdaxwazîyê binav dikirin. Digel van mijara ve jî pirsa organîzekirinê dihate rojevê. Ev mijar di nava tevgera kurdên çepgir de jî dest pê kir. Çepgirî bi rastî jî bihêz bû û bandora xwe li ser Kurdistanê û Tirkîyê dihişt. Ev dibû sedemê parçebûna tevgera çepgir û gelek kurd ji çepên tirk vediqetîyan û tevgerên kurd ava dikirin. Ev helwest di cî de bû. Lê nexweşîyên çepgirên tirk, ramanên wan yên çewt ên weke antî-emperyalîstî, antî-kapîtalîstî jî di nava tevgera kurd de bicî dibû. Çepgirîya zaroktî, nezanî di nava kurdan

www.arsivakurd.org

de berfireh dibû û bi dehan tevgerên çepgir ên kurd hatin avakirin. Damezrandina PKKê jî yek ji wan tevgerên wê dema çewt û tevlihev e. Şîddet û terorîzekirina tevger û civata kurd di vê demê de dest pê kir.

Bersîv 26:

Darbeya leşkerî ya tirk tesîreke mezin li ser tevgera kurd kir û bû sedemê lawazkirin û parçebûnê. Gelek kadroyên kurd koçbar bûn, gelek jî hatin girtin. DDKO, yek ji wan tevgera ronakbîrîya kurdên bakûr e. Di nava vê tevgera neteweyî, sivîl û demokrat de endam- ên PDKTyê jî cî girtibûn. Bi TÎPê re jî tev dilivîyan. DDKO û PDKTyê bingehên tevgera neteweyî ya bakûrê Kurdistanê ne.

Gengeşîya girtîgehê ya di nava demokrat û welatparêzên kurda de, bingehê ramanên tevgera neteweyî ya piştî 1975an e. Xweparastina doza kurd a sîyasî li dijî dûroka fermî ya dewleta tirk, bi destê wan lehengên kurd weke helwesteke sîyasî ya kurd derkete holê. Bi piranî parastina sîyasî li ser îspatkirina hebûna neteweya kurda û mafê kurda yên rewa û neteweyî ye. Bûyerên vê tevgerê, gengeşîya di navbeyna girtîyan de pêvajoyeke erênî afirandîye û bandoreke erênî li ser tevgera kurd hiştîye. Bi mêranî û bi zaneyî parastina sîyasî ya neteweya kurd, di vê demê de ne asan bû. Lê van tekoşerên kurd bi bawerî doza kurd û Kurdistanê parastine.

Bersîv 53:

KUK ne tevgera ciwanên PDKTyê ye. KUK, PDKTyê bi xwe ye. Piştî kongreya 1977an ev nav bikar hatîye, lê ne weke tevgereke cûda yan jî weke tevgereke ciwanên partîyê. Weke nav TKDP-KUK hatîye bikaranîn û partî û KUK ji hev nehatine veqetandin. Lê weke nav û tevgereke cûda, veqetandina KUKê ji TKDPyê di konferansa sala 1981an de dest pê kirîye.

Bersîv 54:

Kongreya partî di demeke hesas de pêk hat. Berîya kongrê partî bibû dualî. Alîyê kû KUKê ava kirin, weke ramanên nûjen di nava partîyê de pêşve dibirin û bi piranî kadroyên partî yên xort bûn. Heta geleka ji wan salên wan têrnedikir kû bibin endamên navenda partîyê. Kongre di bin tehdîda alîyê din de civiya û biryarên nerast hatin wergirtin. Yek ji wan biryaran, divê endamek bikêmanî 26 salî be da kû bikaribe bibe endamê navenda partîyê. Li gor vê biryarê, kesên karibûna bibin endamê navendê pirr kêm bûn. Navendeke bi piranîya alîyê KUKê ve têkel hate helbijartin. Lê program û destûra alîyê KUKê hate pejirandin. Piştî kongireyê alîyê din vê program û destûrê nepejirand. Li gora ramanên berê, wekî kû ti biryar nehatibin stendin tevdilivîyan. Ev jî dibû sedemê tevlihevî û alozîyekê di nava partîyê de. Bi ya min, KUKê çewtîyek kir. Em piştî kongirê demekê û piştî van tevlihvîyan mecbûr man kû tedbîrên radîkal bigrin. Jixwe bi awayên berê me nema karibû kar bikira. Me dikaribû wan kesana bêteref bikirana û ji wan feyde bigirta, lê me wan weke asteng binav kirin û me wan ji partîyê

www.arsivekurd.org

avêtin. Hinek ji wan, ji vê helwesta me gelek kêfxweş bûn. Loma wan bixwe astengî derdixistin pêşîya xebatê û li hêvîya bûn kû em wan ji partîyê dûrbixin. Di nava wan kesa de 4 kesên endamên navendê jî hebûn. Ev biryar di civîna kadroyên partîyê ya berfireh de hate dayin û piştî civînê jî berê endamên navendê û dûv ra jî endamên din ji partîyê hatine dûrxistin. Ger mirov rastîyê bêje û dadwerîyê biparêze mirov nikare bêje me rastî kirîye. Bi ya min helwesta me çewt bû lê helwesta wan jî ne rast bû. Loma divê ji biryarên kongireyê re rîayet bikirana. Çewtîyên herdû alîyan jî hebûn. Lê ez dikarim pirr bi asanî bêjim heger wan ji biryarên kongireyê re rêz bigirtana û biryarên piranîyê bipejirandana weha nedibû. Lê herhal vê helwesta wan maf nade me kû kesên di kongreyê de hatine helbijartin piştî demeke kurt wan ji partîyê dûrbixin. Semereya vê çewtîyê me gişa bi giranî da.

Bersîv 55:

Berî ez dest bi bûyerê bikim dixwazim tiştekî balkêş bêjim. Berîya kû ev bûyer biqewime bi çend mehan hevalekî me nûnerê herêma Bedlîsê û Sêrtê hate Dîyarbekirê û xwest nûçeyekê bighîne me. Ev heval berî vê nûçeyê carekê din di serdana min a cem wan de navê subayê mesûlê wê herêmê ji min re kir û got navbeyna me gelek xweş e. Gelek carî hevdû didîtin û diaxivîn. Lê em dîsa jî bi tedbîr tevdilivîyan. Subay mirovekî çepgir bû û ji kurda hez dikir.

Wî hevalî naveroka "genelgeya" serleşkerê herêmê kû ji wî subayî re hatibû anî zimên. Hevalê me digot ji sedî sed tiştê ev subay dibêje diqewime. Loma jî bawer dikir ev nûçe raste. Nûçe weha bû: Ew ê di demeke kurt de hêzeke mezin ya biyanî û bi çek wê ji alîyê Iraq û Îranê derbasî nava tixûbên me bibin. Hetanî biryareke din divê hayê we ji vê bûyerê hebe û bitedbîr bin, lê bêyî emrekî din kesek bi serê xwe nikare midaxeleyî vê bûyerê bike. Temamîya genelgeyê nayê bîra min, lê ev beş ji bo kû balkêş bû di bîra min de maye. Jixwe piştî bûyerê em têgihîştin ka ev hêza bîyanî kî bûn.

Ev nûçe xweş rêdide kû ne tenê hayê Tirkîyê ji vê bûyerê hebû, lê herweha destê dewletê jî di vê bûyerê de hebû. Qîyadeya Miweqet a PDK-Iraqê, xwe ji nûh ve dihonand û dest bi şoreşê kiribû. Li gora nerînên YEKÎTÎ, wan jî dest bi şoreşê kiribû. Ji dervî Partîya Demokrat a Kurdistanê, partî û hêzên din jî hatibûn avakirin. Nakokîyên navxweyî yên partîya demokrat jî bibû sedemê avakirina partîyên cûda. YEKÎTÎ bi srokatîya Mam Celal ve hatibû avakirin û dixwestin bêne li her derê Kurdistana başûr dest bi şer bikin. Weke raman tiştekî xerîb di vir da mirov nabîne, lê di bingehîya xwe de balkêşî di vir de ye kû wan ji bo çi dixwestin bêne li eynê herêmê şer bikin. Berîya kû mirov li hev bike, di demeke weha hesas de divê mirov ji hinek tiştan feraxat bike. Lê ne YNK û nejî Qiyada Miweqet a PDKIê vê feraxetîyê dikir. Di vî şerê birakûjîyê de destê dijmin hebû. Herdû teref jî neheq bûn. Loma ti tiştekî nabe berdêla şerê birakûjîyê. Berdewama vê birakûjîyê bûye sede-

www.arsivekurd.org

mê gelek destjêberdana bidestxistîyên kurdan. Ne tenê li başûr, lê herweha li bakûr jî semereyê vê birakûjîyê mezin bûye. Em weke terafekî alîyê Qiyadeya Miweqet bûn. Lê tevgerên din jî alîyê YNKê bûn. Ev nerehetîya başûr li bakûr jî hebû. Em li ser nakokîyên wan radibûn hev û dibûn teref. Ji dêvla kû em bibin xerca hevkarîyê, me (tevgera bakûr) teref digirt û dibûn xwedîyê tawanbarîya wan. Weke mînak, em di navbeyna nakokîyên PDK-Îran û PDK-Iraqê de nebûn teref, em bûn xerca hevkarî û dostanîyê. Lê di vî şerî de em terf bûn û çewt bû. Em bûne sucdarê birakûjîya wan herdû alîyan.

Bersîv 56:

KUK di vê dema kû tê binavkirin de bihêz bû. PKKê berî şerê bi KUKê re bi hemî tevgerên kurd re şer kiribûn û ji wan re mabû. Weke mêrik digot: "Bi şeref te çi kirîye ji te re maye, ti bûyê xweda." Yê PKKê jî weha bû. Tevgera kurd terorîze dikirin û hemî tişt ji wan re dima. Hatin belayê xwe li me jî xistin û weke hûn jî dizanin vî şerî dest pê kir. Ez ji vî şerî re nabêjim şerê birakûjî. Loma şerê dewletê û kurda bû. Em yanî KUK alîyê kurdan û PKK jî alîyê dewletê ye.

Vî şerî ji Serêkanîya Rihayê dest pê kir. Nakokîyên li ser sendîqayê berfireh bû û bû sedem kû PKK hevalekî KUKê yê navsere bikûje. PKK wê gavê alîkarîya sendîqeyeka faşîst dikir, ne kû ez vê peyda dikim, rastî weha ye. Piştî kûştina wî hevalî PKKê çavsorîya xwe berdewam kir û hevalekî din jî birîndar kirin. Li her derê hevalê KUKê tehdît kirin. Jê pê ve KUKê jî biryara şer wergirt û dijî PKKê şer îlan kir.

Bi raya min, vî şerî dewletê derxist û dewletê çavê xwe ji berfirehbûna şer re jî girt. Li herêma Mêrdîn, Dîyarbekir û Rihayê bela bû. Li herêmên din ji bo kû PKK ne bihêz bû, şer derneket. Li Batmanê û hinek cîyên din jî şer derket lê bi gelemperî li van her sê herêma çêbû. Ev şer mezin bû û bingehê darbeya leşkerî ya 1980yî bihêz kir. Berîya vî şerî têkilîyên tevgerên din ên wekî DDKD, KUK û Rêya Azadî bi hevka- rîyeke netewî -UDC/Enîya Neteweyî ya Demokratîk- encam dabû. PKKê vê hevkarîyê bi dijminahî binav dikir û dijî wê kar dikir. Dewlet ji vê hevkarîyê tirsîya. Ji alîyekî ve dewletê li ser navê kurdan, kurd bi kurda dida kûştin û ji alîyekî din ve jî terorê dixiste nava tevger û civata kurd. Bi vê hawayê bingehê darbeya leşkerî amade dikir. Apo di pirtûka xwe ya binavê *Devrîmîn Dîlî* de dibêje "PKKê di vê demê de ji dewletê alîkarî werdigirt (pere û çek) û dibêje ne ji dewletê bûya me nikaribûn bijîyana. Lê me dewlet bikar anî." Ev bixwe xûya dike kû PKKê bi destê dewletê û bi çekê dewletê şerê KUKê dikir. Lê Apo weke her sucê xwe, vî sucî jî dixe stûyê KUKê û dibêje dewletê alîkarîya KUKê dikir. Apo rast nabêje û weke hemî bûyeran vê bûyerê jî serûbin dike.

Bersîv 57:

Di darbeya leşkerî ya 1980yî de, tenê rêxistinê li herêma Sêrtê-Hekarîyê di demke kurt de 800 çekdar civand serhev. Partî ji şerê çekdarî re amade bû. Ne hewceye ez bêjim bi

www.serxwebun.org

rastî KUK lehîyek bû. KUK tevgereke welatparêz û demokrat bû. Lê KUK ji serokatîyeke otorîter û zana bêpar bû. Nakokîyên nava rêxistinê û nelihevîya serokatîya partîyê sedemên bingehî yê dest bi şerê çekdarî nekirina KUKê bûn.

Bersîv 58:

Çepîtî him bibû mode û him jî çepîtî hêzeke berbiçav bû. Li cîhanê cîyê çepîtîyê girîng bû. Hîn berîya darbeya leşkerî di nava partîyê de bêyî kû bê binavkirin du nêrîn hebûn. Yek, ber bi Sovyetê ve bû û ya din jî geh wek rêya sêyem geh jî weke Maoîya tevdilivîya. Nêrîna partîyê bixwe rêya sêyem bû. Me herdu blok jî rast nedidîtin. Her çiqas me sîyaseta wê nedipejirand jî weke sîstem em terefdarên Sovyetê bûn.

Nexweşîya çepîtî piştî darbeya leşkerî di di nava KUKê de berdewam kir. Ez yek ji wan kesê xwedî suc im kû nexwşîya çepîtî xiste nava partîyê. Em di bin bandora tevgera sosyalîst de diman û em bi şeklî sosyalîst bûn. Bingehê tevgera me welatperwerî û demokrasî bû. Lê em bi vê nedihatin ser û me doza partîya sosyalîst dikir. Lê ez yek ji wan kesan bûm kû dijî partîya sosyalîst-kominîst derdiketim. Mi digot, çênabe ev partî bibe partîya kominîst. Min digot bila nêrînên sosyalîst jî di nav de weke tevgereke neteweyî û demokratik -partîya kîtlewî- bimîne. Lê digel van nêrînên xwe ez dîsa dibûm yek ji wan kesên sovyetîk û çepîtîya zaroktî. Berî konferansa 1981ê li ser vî bingehî ez û çend hevalên xwe ji partîyê hatin bidûrxistin. Ez bi vê minasebetê aşkereyî dibêjim min çewtî kir û ez çewtîya xwe jî weke çepîtîya zaroktî binav dikim. Lê hevalên din ne kêmî min lê deh cara ji min bêtir di nava çepîtîya zaroktî de digevizîn. Jixwe piştî konferansê navê KDPê rakirin û KUK weke tevgereke kominîst binav kirin. Em nezan bûn, tecrûbeyên me kêm bû. Em di bin bandora çepgirên tirk û yên din de weke patîya kominîst a Iraqê, Surîyê û wd. diman. Çepgirî bû qatilê doza tevgera neteweyî ya PDKT-KUKê.

Bersîv 59:

Min ev bi kurtî anî zimên. Min bi xwe di nava beşê Yekîtîya Sosyalîst a KUKê de cî digirt. Yek ji serkêşên vê tevgerê bûm. Parçebûna KUKê, bi avêtina me ya ji partîyê dest pê kir. Me nedixwest ji partîyê bidûrkevin, lê helwesta me jî birastî ne ya kû bi partîyê re bimîne bû. Em jî û yên piştî me jî, vê partîyê bela-wela kirin, ez jî di nav de em gunehkarên mezin in. Kî çi dibêje bila bibêje ti bingehê îdeolojîk yên cûda tinye. Di avêtina me de hinek sedemên îdeolojîk hene. Ev jî nêrîna me ya wê demê ya çewt, nezanî û bêtehamûlîya terefê din e. Loma jî ev veqetandin û parçebûn hetanî bidawîhatina KUKê berdewam kir. Sedemê bingehî yên parçebûnê, bêserokatîyeke otorîter û têgihiştî ye. Ya duwem, çepîtîya zaroktî ye kû bi piranîya kadroyên partîyê girtibû bin bandora xwe. Sêyem, me hevdu nas nedikir û di nava toz û dûmana çalakîyên rojane de me bi hev re têkilîyên ciddî danetanî. Li vir ez bahsa kad-

www.arsivakurdi.org

royên partîyê dikim. Lê piştî darbeya leşkerî me bêtir hevdu naskir û piştî naskirinê jî êdî nema me tehemula hev bikin. Em li serokekî digerîyan lê me nedî. Hetanî kû KUK ji holê rabû, em hey li srokekî digerîyan. Bawerîya me bi me tinebû. Gelek ji me karibûn bibûyana serok. Lê me hevdu qebûl nedikir û teheamûla me ji hev re namabû. Jixwe em şikestibûn, penaber bûn û di rewşeka neçar de dijîyan. Evana giş sedemên parçebûna KUKê ne.

Bersîv 60:

Min bi kurtî be jî sedemên parçebûna KUKê anî zimên. Tecrûbeyên KUKê yên herî berbiçav dikarim bi kurtî weha bilêv bikim: Tevgereke neteweyî ya bêyî serokekekî kû karibe tevgerê lihev bigerîne yan jî serokatîyek kolektîf, ekîbekî lihevkirî tune be, mezinbûna tevgerê, fedekarî û xizmeta kesayetî nikare tevgerê pêşve bibe û tevgerê îdare bike û bigehîne encam.

Tevgera KUKê rê dide kû ekîbek piçûk jî, heger lingê xwe dayne ser xakê û xwedî îdîa be dikare biserkeve. Me di serî de weke ekîbekê dest pê kir û loma jî em biser ketin. Tevger ji kesan pêk tê. Fedakarên yek û yek tevgereke fedekar diafirîne. Bawerîya bi xwe û hêvîyên bi xwe, divê bingehê xebata mirovan be û ne ji bo kesayetî û bihêzkirina tevgerekê be. Sîyaseta tevgerê bingehê xebatê be. Ji armanca stratejîk tawîz neyê dayin. Heger ji bo kurdan pirsa neteweyî nebe paradîgmayeke îdeolojîk bawerim wê kurd ji vê tevlihevîyê azad nebin.

Bersîv 27:

Di pirsên jorîn de min helwest û îdeolojîya herdu tevgeran jî anîbû zimên. Bawerîya min ev e kû herdu tevger hinek cûdahîyên wan hebin jî, bingeha wan wekî hev e. Çî ye ev bingeh? Evana nîjadperestî û înkar e. Kemalîzm honandina neteweyekî dagirker e. Ji bo kû vê dagîrkerîyê veşêre nîjadeke çêkirî peyda kirîye û li xaka neteweyên cûda xwedî derketîye. Loma jî îdeolojîya xwe li ser man û nemana wan neteweyan avakirîye. Înkara wan neteweyan jî di bingehê avakirina bîra neteweyatîya kemalîzmê de bûye rêyeka yekta û tenha.

Baasîzm, nîjadperetîya erebî ye. Bingeha xwe ji ramana avkirina dewleta erebî ya yekgirtî girtîye. Baas- ji nûh va vejîn- li Sûrîyê destpêkirîye, lê berê li Iraqê hatîye ser hikum. Di 1947an de li Sûrîyê û di 1954 de jî li Iraqê hatîye avakirin. Bavê vê ramanê erebekî Îsewî û hemwelatîyê Sûrîyê yê bi navê Mîchel Eflaq e. Gelek balkêşe kû piştî demekê nakokîyên Eflaq bi Sûrîyê re derket û ev zat çû Iraqê û alîkarîya Seddam kir. Ev helwest bixwe rêdide kû bingeha vê ramanê çî ye. Nakokîyên Iraq û Sûryeyê jî yek ji vê derê tê. Ne Iraq û ne jî Sûrîye di dîrokê de ne weke parçeyek ji xaka ereb hatine hesibandin. Herdu welat jî ji welatên ereb ên din cûdatir in, li ser xaka gel û neteweyên cûda hatine avakirin. Meşrûkirina van xaka ji bo neteweperestîya ereban bûye mijara sereke. Loma jî neteweyetîya ereb çiqas li Misir, Cezayîr û Yemenê dest pê kiribe jî berfirehîya wê li herdu welatan Iraq-Sûrîye ye. Baasîzm, nete-

www.arsivekurdi.org

weperestîyeke derengmayî, dijwar û êrîşker e. Ramanên nasynal sosyalîzmê -Musolînî û Hîtler- di van partîyan de bi gelemperî bandora xwe hiştîye. Ramanên xwe ji dijberîya ereba ya 1930-1940an û ji dijî "emperyalîzmê" wergirtîye. Baas hêzeke leşkerî ye û alîyê wê yê sivîl gelekî jar e. Bi darbeyên eskerî hatine ser hikum û bi dîktatorîya şovenîstî û faşîstî ve serwerîya xwe domandine. Hevbeşîya Baasîzmê û ya Kemalîzmê nîjadperestî û şovenîzm e. Herdu jî bi navê azadîya neteweyan û "dijî-emperyalîzm"ê, lê bi hevkarîya emperyalîzmê ve mezin bûne û bûne serwer. Herdu alîyan jî tunekirina kurdan ji xwe re kirine armanc. Lê tenê kurd ji bo herdu tevgera bûne asteng.

Bersîv 28:

Têkçûna şoreşa başûrê Kurdistanê (1975) yek ji sedemên parçebûna tevgera bakûrê Kurdistanê ye. Berîya wê cûdabûnek hebû, lê berfirehbûna wê piştî têkçûna şoreşê ye. Piştî têkçûna Şorşê lêgerîneke cûda di nava tevgera kurdên bakûr de dest pê kir. Di vê lêgerînê de ramanên cûda derketin holê. Di rojeva tevgera kurd de ji pirsgirêkên Kurdistanê bêtir pirsgirêkên navneteweyî û nakokîyên sîstema sosyalîst cî digirt. Berê cûdayî ji nêrîn û helwesta li ser tevgera başûr dest pêkir û bi nêrînên cûda yên li ser tevgera sosyalîst berfireh bû. Li ser pirsgirêka kurd û Kurdistanê cûdahîyek berbiçav tune ye. Ji bilî PSKê kû federasyon dixwest û hemî tevgerên din jî serxwebûnê dixwestin. Cûdahîyên berbiçav helwestgirtina hevkarî û sîyaseta navneteweyî ye. Dervî wê jî pêwendîyên bi tevgera çepgirên tirk û tevgera başûrê Kurdistanê re ye.

Bersîv 29:

Bawerim di bersîva gelek pirsan de min ev anîne zimên. Avakirina Komara Tirkîyê ji bo tirkan gaveke mezin û dîrokî ye. Ji tunebûnîyê afirandina netewe-dewletekê ye. Ev yek ji bo hemî alîyên tirka derbas dibe. Di vê mijarê de cûdahîyek tune ye. Tenê kurdan tixûbên vê dewletê meşrû nedîtine û dijî meşrûîyeta wê şer kirine. Dewleta komara Tirkîyê weke komareke pêşverû, antî-emperyalîst, azadîxwaz û sekularîst hatîye binavkirin. Komareke bi van wasifan bête avakirin û tevayîya neteweyan li ser vê pirsê konsesuseke afirandibe, bêşik hemî tevgerên dijî vê komarê pêşverû, kevneperest û hevkarê emperyalîzmê ne. Lê bi rastî ev ne weha ye, berevajî wê ye, ev çewte.

Bersîv 30:

Bingehê Ergenekonê leşkerîya tirk bixwe ye. Hevkarîya leşker û hêza sîyasî ya nîjadperet û faşîst e. Her çiqas îro leşker dixwaze xwe ji vê organîzeya terorîst û faşîst bêrî bike jî, di rastîya xwe de ne weha ye. Jixwe hetanî nûha yên hatine girtin vê yekê aşkere dike. Darbeyên ku cenabê te tîne zimên bi destê vê hêzê hatine kirin. Di bingeha xwe de cûdabûneke mezin di navbeyna wan de tune ye. Sedemên van darbeyên leşkerî gişa bihêzkirina meşrûîyeta dewleta tirk e.

Bersîv 31:

Di dîroka dewleta Osmanî de tu

www.arsivakurdi.org

carî kurd nehatine înkarkirin. Kurd di Dewleta Osmanî de weke mîrekan, wîlayetan û weke herêmên otonom hebûne û herdem ev herêm bi navê herêma Kurdistanê hatîye binavkirin. Şerê navbeyna kurd û osmanîyan vê restîyê naguherîne. Dewleta Osmanî ne bi navê neteweyekî tevdilivîya. Dewleteke kozmopolît bû. Dewleta tirk berevajî dewleta Osmanî, bi navê neteweyekî û li gora berjewendîyên neteweyekî hatîye avakirin û bingehê wê bûye înkara neteweya kurd.

Bersîv 32:

Yekîtîya Neteweyan, divê bi rastî jî wekî navê xwe, yekîtîya neteweyan be. Lê ne weha ye. Ev yekîtî di avakirina xwe de jî û nûha jî yekîtîya dewletan e. Me berê jî anîbû zimên. Neteweyên kû nebûne dewlet, ji vî mafî bêpar mane. Li gora raya dewletên rojava (Awrûpa, Amerîka) nation, yanî netew weke dewlet tê qebûlkirin. Neteweyên bê dewlet di raya gîştî de weke nation nayên hesabkirin. Loma jî pirr bi asanî mirov dikare bêje YN yekîtîya dewletan e. YNyan mafê netewa kurd dewrî, dewletên dagîrker dike ku wekî kû mirov goşt radestê gur bike. Ji ber vê yekê ye kû rêzgirtina ji tixûbên dewletan re daîmî ketîye pêşîya mafê çarenûsî yê neteweyên bindest. Ev biryar bixwe xuya dike ku YN, yekîtîya dewleta ye. Li vê derê bi asanî mirov dikare bêje ku hetanî berî demekê kû li jor hatibû zimên -weke pirsgirêka neteweyên Yugoslawya, Rusya û wd. YNyan jî dijî peymana rêzgirtina tixûbên dewletan biryar wernegirtîye. Piştî van bûyeran hêvîdarin vê helwesta YNyan kû ji bo Kosowa û neteweyên din hatîye bikaranîn ji bo kurdan û netweyên din jî bê bikaranîn.

Bersîv 33:

Têkilîyên navneteweyî yên dewleta Federe ya Başûrê Kurdistanê, hemî dewletên degîrker ên der û dora xwe ditirsîne. Lê dîsa kurd bi zîrekî têkilîyên xwe yên navneteweyî bihêz dikin û gelek carî jî dewletên cîran neçar dikin. Hetanî îro têkilîyên navneteweyî yên dewleta federe zerar nedaye tevahîya tevgera kurd. Pêwendîyên Dewleta Federe encameke erînî ye ji bo berjewendîyên tevger û neteweya kurd a stratejîk.

Bersîv 34:

Avakirina dewleta federe di meşrûkirina doz û mafên kurdan de pêngaveke dîrokî û bidestxistineke neteweyî ye. Di guherandina raya gîştî ya cîhanê de roleke erênî digre û weke mînak ji bo tevgera kurdên parçeyên din jî tesîreke pirr erînî dike. Digel hemî kêmasîyên xwe û çewtîyên xwe destkevtîyên Başûr hest û vîna neteweya kurd geş û gûr dike. Her roj emê bi hev re bandora vê dewleta federe bibînin û emê binirxînin. Piştî çend salên din em dê bandora wê xweştir têbigehêjin.

Bersîv 35:

Mixabin îro vê pirsê him kurd ji xwe dikin û him jî biyanî ji kurdan dikin. Bersîvên van pirsan li gora ji kê tê pirsîn, cûda ye. Binavkirina vê pirsgirêka neteweya kurd bi destên xêrnexwazên kurdan cûda tê binavkirin.

www.pasiyakurd.org

Armanc, aloz û şêlokirina vê dozê bixwe ye. Ramanên birêz serokê dewleta federe Mesud Barzanî, daxwazên raya giştî ya kurd tênin ziman. Kurdistan ji derveyê vîna kurdan parçe bûye. Lê realîteyek e. Li her perçeyê weke neteweyek mafên kurda yên rewa hene û mafê kurda yê avakirina dewleteke serbixwe heye. Rewşa îro ji bo avakirina dewleteke serbixwe ne amade be jî, nayê wê manayê kû kurd vî mafê xwe yê xwezayî jibîr bikin. Bi gotinekê din, bi têgehên bîyanî şîrovekirina vê pirsgirêkê şêlokirina ava tê ser kanîya azadîya neteweya kurd bixwe ye.

Bersîv 36:

PKKê ji destpêkê hetanî îro bi rêbaza xebata xwe civata kurd terorîze û mîllitarîze kirîye. Dîroka têkoşîna kurd, ji xwe daye destpêkirin û bi vî awayî jî dîroka têkoşîna neteweya kurd tevlihev û aloz kirîye. Şoreşên kurdan tawanbar kirine, bi dev û ramanên dijminê kurda şoreşên kurda şîrove kirîye û kiryarên dagîrkerên Kurdistanê xwedî maf pejirandîye. Erêkirina Kemalîzmê jî yek ji vana ye. Kesayetîya Kemal, Seddam û Hafiz ji xwe re kirîye mînak û serokê xwe jî bi dûrişmeyên wan kesan bilêvkirîye. Di tevgereke weha de guherîna raman û stratejîya xebatê di nava lêvên yek kesî de ye û yên din tenê xwedîyê mafê birêvebirin û bicîkirina van raman û stratejîyên kû serok afirandîye.

Bersîv 37:

Ev pirseke em her roj û şev ji xwe û ji hevalên xwe dipirsin e. Evê pirsê çîrokek anî bîra min. Yekî baqil dixin nava dîhnan. Dîhn jî her ro dikevin dorê û li qulikekê dîwêr dinêrin. Piştî demekê ew jî meraq dike, dikeve dorê û li vê qulikê dinêre, lê tiştekî nabîne. Ji dîhna dipirse û dibêje min tiştek di vê qulikê de nedît ma hûn çi dibînin. Bersîv balkêş e: hela ji xwe re li vî dîhnî binêrin ev çend sal in em li vê qulikê dinêrin me tiştek nedîtîye lê ew doh hatîye û dixwaze tiştekî bibîne.

Welehî bi salan e me xwestîye bersîva vê pirsê bidin. Lê ta nûha jî bersîveke berbiçav derneketîye pêş. Li gora serok û kadroyên kurda yên dervî PKKê, sucê avanekirina tevgereke neteweyî tenê PKK ye. Lê rastî ne weha ye. Berevajî wê pêşketin û mezinbûna PKKê, encamê pasîfizebûn û jihevketina wan kesa bixwe ye. Serkeftina Têkoşînê bi nirxandin û bicîanîna wextê û erkên derfetan bixwe ye. Gelek derfet derketin pêşîya tevgera kurd ya derveyî PKKê, lê mi-xabin nikaribûn bikarbînin. Îro jî zahmettir bûye. Hergî dihere jî zahmettir dibe. Lê tevgera kurd ya derveyî PKKê, xwedî hêz û rayeke neteweyî ye. Bawerîya min heye kû wê derfet bêne bikaranîn û wê alternatîfeke neteweyî bête avakirin. Pêwîstîya neteweya kurd bi hêzeke alternatîf heye. Ne alternatîfeke dijî PKKê lê alternatîfeke ji bo neteweya kurd pêwîste. PKKya îro jî ne PKKya dohî ye. Derfet li pêşîya tevgera kurd vebûye û divê ev derfet bê bikaranîn.

Bersîv 39:

Rêya tevgera sîyasî ya têkoşer ne weke rêya bê zîqzaq e. Bandora wext û bûyerên cîhanê û pêşveçûna civatê li

www.arsivakurd.org

ser bîr û bawerîyên ronakbîrên kurd mezin e. Ronakbîrîya kurd bi du alîyan ve berfireh bûye.

Ya yekem, ronakbîrîya xwe bêtir ji tevgera neteweyî ya her çar parçeyên Kurdistanê wergirtîye. Ronakbîrîyeke kurdistanî ye. Destpêka vê ronakbîrîyê di nava şêx û melayê kurdan de dest pê kirîye. Bandora dewletên dagîrker bê şik li ser van ronakbîrên kurd heye lê bawerim bingehê ronakbirîya xwe ji tevgera neteweyîyê wergirtine û bi vê ronakbîrîyê jî beşdarî tevgera neteweyî bûne. Mirov qerekterê ronakbîrîya neteweyî di tevgera neteweyî de baş dibîne.

Ya duwem jî, bîr û rayê xwe bi zêdeyî ji tevgera navneteweyî girtîye, û bi qerekterê tevgera navneteweyî, (weke tevgera çepgir, tevgera lîberal, tevgera dekomkratî û wekî din) beşdarî nava tevgera neteweya kurd bûye. Alîyê netewayetî yê vê ronakbîrîya kurd lawaz e. Hêza ronakbîrîya xwe, ji tevgera çepgir a navneteweyî yan jî ji tekoşîna neteweyên bindest wergirtîye. Qerekter û îdeolojîya çepgir û lîberalên neteweyên serdest di alîyê vê ronakbîrîya kurd de cîyekî berbiçav wergirtîye. Piranîya ronakbîrên kurd bi ziman û çanda neteweya serdest ve perwerde bûne. Ronakbîrîya xwe cara yekem ji ronakbîrîya neteweya serdest ve wergirtîye. Loma jî ne mimkune kû bandora çanda neteweya serdest li ser ronakbîrîya kurd tune be. Ronakbîrên kurd bi çîrok û helbestên dîroka neteweya serdest ve sernişîvî dîrok û edebîyatê bûne. Ta radeyekê hebûna xwe ji dîroka înkarîya neteweya serdest ve fêrbûne. Bawerîya min ew e kû bandora çanda neteweyî, sîyasî û civatî ya neteweya serdest li ser ronakbîrîya kurd bi giranî heye û alîyekî ronakbîrîya kurd hîn jî di bin vê bandorê de ye.

Bersîv 40:

Pirsgirêka hevkarîya têkoşîna neteweya kurd her dem bûye sedemê jihevketina tevger û şoreşên kurdan. Di rojhelata navîn de mixabin îro hevkarîya têkoşîna neteweya kurd di nava tevgera "Enternasyonalîst ya neteweya serdest" (îslamî, çepgir û lîberal) de yan tune ye, yan jî gelekî kêm e. Enternasyonalîstên neteweyên serdest di rojhelata navîn de hevkarên neguherîna statukoya rojhelata navîn in. Kurd di têkoşîna xwe ya ji bo mafê neteweyî û demokratî de derveyî vîna wan yek bi yek kevirên vê avahîya statukoya nemeşrû ya rojhelata navîn radikin û bi têkoşîna xwe ve avahîya rojhelata navîn dihejînin.

Tevgera enternasyonalîst ya neteweyên serdest mixabin di bin bandora helwesta kolonyalîst de ye û bi navê "dijî-emperyalîzmê" û "pêşve- rûtîyê", dijî tevgera kurd tevdilivin. Ev jî mixabin reng û dengên wan ên neteweyetîya serdest nîşan dide.

Tevgera kurd îro bi paradigmayeke îdeolojîya welatparêzî û demokratî û wekhevîyê struktura rojhelata navîn tehdît dike. Di guherandina struktura rojhelata navîn de berjewendîyên hemî hejar, karker, gundî û kêmneteweyên rojhelata navîn hene. Têkoşîna neteweya kurd, pêwîste alîkarîyê ji tevgera çepgir û îslamî werbigre. Tevgera kurd divê bi helwesta xwe karibe alîkarîya

www.arsivakurd.org

tevgera hejar û olperestên rojhelata navîn werbigre. Tevgera neteweyî ya kurd ne dijî tevgera çepgir û îslamî û ne jî dijî tevgera lîberal a neteweyên serdest e. Ew bixwe mutefîkên tevgera kurd in. Lê îro bi helwesta xwe ve dervî vê helwesta xwezayî ketine û di berjewendîya neteweya serdest û statukoya rojhelata navîn de xwedî helwesteke kevneperest û paşverû ne.

Hêza yekta ya kû statukoya rojhelata navîn nemeşrû dibîne tevgera neteweyî ya kurd e.

Bersîv 41:

Tevgera Filîstinî ji bo struktura rojhelata navîn ne xeter e. Jixwe îro tevgera Filîstinê bûye tevgera berjewendîya statukuparêzen rojhelata navîn. Ji Suudî bigre hetanî Îran û Tirkîye, vê tevgerê bi devkî be jî diparêzin. Ji bo tevgera enternasyonalîstên rojhelata navîn tevgera Filistîn aletekî bijarte ye. Tevgera Filîstînê xistine nava qalibekî herêmî û xistine nava berjewendîyên statukoperestên rojhelata navîn. Dozeke xwedî maf e, lê bi hevkarîya paşverûyan lokalîze û tixûbkirî maye. Li rojhelata navîn ti tevger parastina mafê neteweya Filîstîn ji xwe re xeter nabîne, berevajî wê di berjewendîya xwede bikar tînin. Loma jî ez dibêjim tenê tevgera kurd statukoya rojhelata navîn dixe xeterê. Loma jî tevgera neteweya kurd weke tevgereke xeter tê pejirandin. Yalçin Kuçuk kemalîstekî naskirî ye. Ji bo tevgera Filistîn hemî wêjeyên baş û xweş bikar tîne. Lê tevgera kurd di kesayetîya serokê herêma Kurdistanê birêz Mesud Berzanî de dibîne û her dem dibêje, ji bo rojhelata navîn û nemaze ji bo Tirkîyê Mesud Berzanî xeter e. Ew temsîla dewleta kurdî dike. Lê tiştê herî baş ew e kû Dîyarbekir weke wî nafikire. Qesda wî ji Dîyarbekirê PKK ye. Ev bi xwe helwesta enternasyonalîstên neteweya serdest jî aşkere dike.

Bersîv 42:

Meseleya Kerkûkê bi pirsgirêka neteweya kurd ve girêdayî ye. Roja kû pirsgirêka Kerkûkê çareser bû, wê gavê pirgirêka kurd jî çareser dibe. Çima? Ji bo wan hêzên kû vê pirsê çareser dikin, Kerkûk û meseleya kurd weke hev girîngin. Wan hêzên vê pirsê çareser bikin, wê bixwazin pirsgirêka kurd jî di rojhelata navîn de çareser bikin û wê ji bo çareserîyê roleke aktîf werbigrin. Meseleya Kerkûkê, hewqasî girîng û hewqasî jî bi pirsgirêka rojhelata navîn ve girêdayî ye. Him kurd û him jî hezên biyanî di vê zaneyiyê de ne. Loma jî çareserîya meseleya Kerkûkê ne asan e.

Derfetek mezin kete destê kurdan lê vê derfetê bikar neanîn. Bi rûxandina serwerîya Seddam û Baas ve kurd bi yek alî ketin Kerkûkê û ev jî bû mijara nexweşîya navbeyna hêza kurdan. Divê kurdan li ser meseleya Kerkûkê lihev kiribana û bi hevkarî, biyekdengî Kerkûk azad bikirana û jê derneketana. Ev dikaribû biba sedemê şerekî giran lê ez di wê bawerîyê de me kû wê kurd biserketana. Ji ber kû Amerîka nikaribû li dijî hêza kurdan midaxele bikira û di şer de enîyeke din vekira. Jixwe her teref dijî Amerîka bûn, tenê kurd bi planê Amerîkayê re lihevkirî bûn.

www.arsivakurd.org

Hêza pêşmerge karibû xwe biparêze û dikaribû li Kerkûk bicî bibûya. Lê çewtîya yekem ew bû, kû Yekîtîya Nişтîman bêyî PDKê kete Kerkûkê û çewtîya PDKê jî vê midaxeleyê di berjewendîya kurdan de nepejirand û hevkarîyeke neteweyî pêk neanîn.

Îro çareserîya pirsgirêka Kerkûkê di makezagona Iraqê de hatîye nivîsîn. Derfeta kurdan ne wekî derfeta li jor hatîye zimên. Lê mafê ti kurdekî yan jî tevgereke kurd tune ye kû dev ji vê pirsê berde yan jî sist bigre. Çareserî ji alîyekî bi dengeya hêzên rojhelata navîn ve girêdayî ye. Ji alîyekî din ve jî bi helwesta kurdan ve girêdayî ye. Di vê derê de helwesta yekgirtîya neteweyî ya kurdan gelek girîng e. Helwesta Amerîka bi ya min dikare her dem bête guherandin. Berjewendîyên Amerîka ji bo çi di Kerkûk û Kurdistanê de tune be? Konsensusa neteweyî ya tevgera kurd tenê dikare pirsa Kerkûkê çareser bike. Dervî kurdan bêşik hemî peymanên li ser statuya Kerkûkê dê nebin çareserî û dê herdem bibin qada devjenî û nearamîya rojhelata navîn.

Bersîv 43:

Pirsgirêka neteweyî û helwesta bi pirsgirêka neteweyî ve girêdayî her dem bûye mijara têkoşîna tevgera neteweya kurd. Ev devjenî di navbeyna tevgera kurd û ya tevgera neteweya serdest de, di her qada têkoşînê de bûye mijareke sereke. Tu carî jî wekî hev nefikirîne û dê tu carî jî wekî hev vê mijarê şîrove nekin. Neteweya ereb, tirk û faris neteweyên dagîrker in. Neteweya kurd jî neteweyeke dagîrkirî ye. Neteweya kurd bi vê dagîrkerîyê ve girêdayî, ji maf û azadîyên neteweyî û mirovayetî bêpar maye. Bêşik netewayetîya kurd boçûneke demokrat û pêşverû werdigre û di berjewendîya hejar û kêmnetewyên dinê de hêza yekta ya hevkarîyê ye. Loma, hemî nêrînên herdu netewayetîyê wekhev digrin û wekî hev şîrove dikin ew nêrî- nên destgirên dagîrkerên Kurdistanê ne. Berevajî tevgera neteweyetî ya neteweyên serdest tevgera neteweyî ya kurd, ne nîjadperest û şovenîst e. Tevgereke demokratîk û xwedî maf e.

Bersîv 44:

Pirsgirêka kurd, ne pirsgirêka misteke kesên bi kurdî diaxivin. Pirsgirêk herweha ne pirsgirêka kurdên koçbarê bajarên dewletên dagîrker kirine. Pirsgirêka kurd, ne tenê pirsgirêka kurda ye, ev pirsgirêka, pirsgirêka xakekî ye û ev xak jî Kurdistan e. Parçebûna Kurdistanê, lehceyên cûda, cûdayîya çanda têkoşîna neteweyî li her parçeyî zahmetîyeke berbiçav derdixe pêşîya têkoşîna neteweyî. Divê kurd li ser çar mijaran konsensuseke neteweyî peyda bikin:

1- Kurdistan welatê kurda ye û bêyî vîn û hesta kurda hatîye parçekirin. Loma jî mafê kurda yê xwezayî ye ku rojekê ji rojan bikaribe dewleta xwe ya serbixwe ava bike. Ger rewşa îro dest nede jî, divê kurd dev ji vî mafê xwe yê xwezayî bernedin.

2- Kurd jî dê wekî hemî neteweyan xwedî helwest û bîr û bewerîyên cûda bin. Li der û dora van nêrîna wê tevgerên xwe ava bikin. Lê divê nakokîyên tevgera kurd ne bi şerê birakûjî, ne bi çavsorî û zordarîyê, lê bi dîyalogê bête çareserkirin. Divê hemî kurd sonda

www.arsivakurdi.org

neteweyî bixun kû careke dî bi çi dibe bila bibe firsendê nede birakûjîyê.

3- Pirsa "kurd çi dixwazin?" em bihêlin ji neteweya kurd re. Ger li ser vê pirsê konsensuseke neteweyî weke ya başûrê Kurdistanê pêk bê, wê gavê hemî kes jixwe dê helwesta konsensusê biparêzin. Ger ev nebe, divê em vê pirsê bisipêrin referandûma kurd li her parçeyî. Lê divê em mafê çarenûsî yê neteweya kurd herdem biparêzin.

4- Hevkarîya tevgera neteweyî ya parçeyên Kurdistanê helwesteke neteweyî ye. Lê her hevkarîyeke neteweyî li parçeyê xwe azad e kû konsesusekê li ser mijarên ji parçeyên din cûdatir pêk bîne. Lê çênabe tu carî ev cûdabûn bibin sedemên midaxeleyên parçeyên din. Divê tu parçeyek ji bo berjewendîyên xwe li ser hesabê berjewendîya parçeyên din pêwendîyê daneyne.

Bi ya min evana konseptên hevkarîya neteweyî û demokratîk e.

Bersîv 46:

Di konjoktûra îro de pirsgirêka kurd, pirsgirêka herêma rojhelata navîn e. Çareserîya pirsgirêka kurd, guherandina struktura rojhelata navîn dixe rojevê. Loma jî girîngîya xwe ji vir digre. Bi vî awayî jî pirsgirêka netewa kurd, pirsgirêka navneteweyî ye. Bêdadwerîyê tixûb hatine kişandin, ev bêdadwerîya derbarê mafê netewe û kêmnetweyên li rojhelata navîn e. Dewletên hatine avakirin ne li ser maf û azadîyên neteweyan, lê li ser tinekirina maf û azadîyên gelek neteweyan hatine avakirin. Me gelek carî ev anî zimên kû tixûbên van dewlatan ne meşrû ne û li ser bingeheke neheq e. Loma jî kişandina vî tixûbî bûye sedemê nearamîya rojhelata navîn. Hetanî ev bêdadwerî berdewam bike, dê ev nearamî jî berdewam be. Ez wekî şexs ji nivşê xwe re dibêjim, em têkçûn û şikestin. Ji nüh va vejandina tevgera kurd em didin pêşîya xwe lê em dizanin zahmetîyên vê pêvajoyê mezin in. Lê nivşê min û yên berîya min(60-70)yî, dikarin roleke berbiçav di pêkanîna projeyeke nûjen de bilîze, ger li xwe verqile û bikaribe derfetên vê demê bikarbîne. Derengmayîn nabe sedemê devjêberdana nûjenîya tevgera kurd e.

Li bakûrê Kurdistanê hewildanên berbiçav hene. Lê mixabin hetanî nûha ji bilî PKKê û der û dora wê, tevgera kurd bi girseyî cî negirtîye. Ev pêvajo ji darbeya leşkerî ya 1980yî ve dest pê kir û hetanî nûha berdewam e. PKKê civata kurd guhert. Dewletê bi hemî mihaweleyên xwe alîkarîya vê helwesta guherîna civata kurd kir. Êdî bi awayê kevnare emê nikaribin bi ser pêvajoyê ve sernişîv bibin û bi helwestên xwe yên kevnare vê êşê bikewînin. Pêdivîyên civata kurd bi helwesteke mîlîtan, neteweyî û demokrat heye. Ev helwest ne bi navê cûda, lê bi nav û nasnameya kurdî divê têkeve rojevê. Pêvajoya civata kurd, ya dewleta tirk û ya navneteweyî vê derfetê radestî tevgera neteweyî ya kurd dike. Lê karanîna vê derfetê tenê di destê ronakbîr û şoreşgerên kurd de ye. Li bakûrê Kurdistanê di salên 2008-2009an de dewleta tirk hinek gavan avêt û dixwaze hinek gavan jî bavêje. Dewlet û hikumet van pêngava weke dîyarî dide kurda. Dewlet weha şîrove dike. Lê neweha ye. Dewlet mecbûre

www.arsivakurdi.org

hinek gava bavêje. Lê dixwaze bêyî muxatab, bêyî kû bi kurda re bişêwire, bêyî hevkarîya kurda, tenê bi hevkarîya kurdên bi dewlet û hikumetê re ne, çareserîyên vê pirsgirêkê têxe rojevê û gavan bavêje.

Mixabin di dema kû pirsgirêka kurd di rojevê de ye, kurd tune ne. Di vê navberê de DTP weke muxetab derdikeve rojevê lê ji ber nakokîyên nava xwe û ji ber girêdanên mohrkirî yên bi PKKê re, mixabin nikare gavên pêwîst bavêje.

Hemî gavên kû dewlet davêjin rê liber pêngavên din vedikin. Kurd bi van pêngavan ve nayê ser. Lê em ne dijî gav avêtinên çandî û ziman in. Lê pirsgirêka sereke li bakurê Kurdistanê, bidestxistina mafê avakirin û damezrandina partî, komele û dezgehên neteweyî yên bi nasnameya etnîkî ye. Bi ya min pirsa sereke ev e û divê Kurd ji bo vê pirsê têbikoşin. Ez bixwe vê pirsê pirsa sereke dipejirînim û ji bo vê pirsê dixebitim.

Bersîv 47:

Bakurê Kurdistanê bêşik pêşve çûye. Bi coxrafya xwe û bi nifûsa xwe mezin e û weke potansîyel jî, ji parçeyên din cûdatir e. Di dema berendametîya dewleta tirk ya ji bo Yekîtîya Awrupayê(YA) de, kurd jî dibin muxetabê Awrupa. Awrupa û tirk vê bixwazin nexwazin ev dîyardeyek e û divê tevgera kurd bikaribe vê derfetê jî bikarbîne. Lê mixabin vîn û hesta neteweyî li bakûrê Kurdistanê ji parçeyên din gelekî kêmtir e. Xwe înkarkirin li bakûrê Kurdistanê ji parçeyên din zêdetir e. Li parçeyên din çahşîtî jî bi kurdî ye. Lê li Bakûr, tirkîyetî di nava tevgera bakûr de weke paradîgmayeke îdeolojîk û felsefî cî girtîye. Ev xetereke mezin bi xwe re tîne û him jî astengîyên mezin derdixe pêşîya têkoşîna tevgera nûjen û ji nûh ve vejîna tevgerê.

Pirsa Projeya Mezin ya Rojhelata Navîn (PMR), jî di vê çerçoveyê de dikare bê şîrovekirin. PKK alîyekî kurda yê herî bihêz e. Li gora şîroveyên PKKê, PMR dijî berjewendîyên kurda ye û divê kurd li dijî PMRê xwe organîze bikin û têbikoşin. Ne tenê bakûrê Kurdistanê herweha dixwaze tevgera her çar parçeyên Kurdistanê têxe xizmeta dijberîya projeya PMRê.

Ev helwest ne di berjewendîya kurda de ye. Dibe îro PMR li bakur ne weke başûr, rojhelat û rojava berhemdar be û belkî berjewendîyên me wekî em dixwazin di vê projeyê de tune be. Lê ev bixwe nabe sedem kû em dijî vê projeyê derkevin. Lewra PMRê, guherandina struktura rojhelata navîn xistîye rojeva xwe. Bi serketina vê projeyê ne di demeke kurt de, lê di dahatû da wê pêk bê û ev jî di berjewendîya neteweya kurd de ye. Loma divê kurd bi hemî helwestên xwe dijî berjewendîyên PMRê dernekevin. Kurd alîgirê vê projeyê ne. Kes, tevger û dezgehên kû dijî vê projeyê têdikoşin neyarê tevger û azadîya Kurdistanê ne.

Destkevtîyên başûrê Kurdistanê jî helwesta kurd xurttir dikin. Başûr gaveke dîrokî ye û divê hewildanên vê dîrokîya başûr encam bidin.

Bersîv 51:

Wîlson, di 1918 de weha digot:"Bi ti kesekî (li vir meqsed ne kesayetiyek e,

www.arsivekurd.org

netewe ye.) bi zorê nayê qebûlkirin kû ew di bin serwerîya kû ew naxwaze bimîne, bijî." Lê Wîlson bi vê ve girêdayî jî têgeha "neteweyên" têgihîştî tîne zimên. Ev neteweyên têgihiştî piştî Şerê Yekem ê Cîhanê ve girêdayî tixûbên hatine danîn, xuya kir kû ev netewe kî nin. Lê di rastîyê de ne weha ye. Gelek welatên tênegihiştî jî bûne xwedî dewlet. Bi vê biryarê ve girêdayî rastîyeke din derkete holê. Dewletên emperyal û Bolşewîk jî, ji tixûbên kû wê bibin sedemên guherandina radîkal a struktura herêman tirsîyane. Loma jî hinek netewe weke neteweyên wendakirî bi biryarên hêzên mezin ve, di bin bandora zordarîyê de man. Kosowî û kurd ji van du neteweyan in.

Piştî Şerê Duyem, guherandinên radîkal di nêrînên pirsgirêka çarenûsîyê de pêk hatin. Lewra Şerê Duyem kolonyalîzma klasîk weke sîstem bidawî anî. Di biryara YN - Neteweyên Yekgirtî -ya 59/134 de: Di pêvajoya azadîya ji bin nîrê kolonyalîzmê de, tenê yek çareserî heye ew jî mafê çarenûsî ye. Lê wan mafê çarenûsî êdî bi awayekî din dinirxandin. Kolonyalîzm nemaye û netewe êdî dikarin di çerçoveya jiyaneke bi hev re de mafê xwe yê çarenûsî bikarbînin. Lêbelê li vê derê neheqîyeke mezin li neteweyên bê dewlet hate kirin. Mafên wan weke mafê çandî, otonomî û wekî din hate binavkirin. Bi giştî jî pirsgirêka wan kirin pirsgirêka kêmneteweyan. Ev biryar bû sedemê biryarên nûh yên NY. Yek ji van biryara ev e: Her hewildaneke kû bibe sedemên qismîparçekirin yan jî parçekirina yekîtîya xak û neteweya dewletekê (netewedewlet), dijî peyman û prensîbên NY yan dikeve. Ev nêrîn di biryarên NY de bû hêzeke sereke. Bi vê biryarê, neheqîya li ser neteweyên bindest bi navê dadwerî û demokrasîyê tête qebûlkirin. Hemî dewletên sosyalîst û yên kapîtalîst vê biryarê pejirandin.

Îro bi bûyerên nûh, pirsgirêka mafê çarenûsîyê, gehiştîye qonqxeke nûh. Li gora biryarên NY êdî ev biryar ji bo hemî neteweyan derbas dibe. Nemaze piştî ruxandina sîstema sosyalîst naveroka vî mafî bi awayeke radîkal hate guherandin. Piştî Şerê Yekem ê Cîhanê çawa kû tixûbên Dewleta Osmanî û ya Awustûrî û Macarî hate guherandin, bi dehan dewletên serbixwe hatine avakirin, bi ruxandina sîstema sosyalîst ve jî, li Sovyeta kevn û li Yugoslawyayê bi dehan dewletên serbixwe hatine avakirin. Bi van bûyerên nûh ve, di nava sîstema globalîzma cîhanî de, li gelek cîyan bikaranîna mafê çarenûsî, gelek dewletên serbixwe hatine avakirin. Bi avakirina van dewletên serbixwe ve naveroka vî mafî (mafê çarenûsî) hate guherandin. Îro midaxeleya nava dewleteke serwer, gava pêwîst bête dîtin li gora rêzgirtin û nerêzgirtina mafê mirovan, ,dikare bibe û vê helwest di raya demokratîk a cîhanî de cî girtîye. Midaxeleya Amerîka û Natoyê, li ser Yugoslawya û Afganîstanê û Iraqê, alîkarîya neteweyên serbixwe yên Sovyet a kevn mînakên berbiçav in. Ev bi xwe baş rêdide kû di wexteke pêwîst de bi midaxeleyeke navneteweyî ya leşkerî pirsgirêka neteweyekî dikare bête çareserkirin. Ev bixwe helwesta çareserîya pirsgirêka mafê çarenûsîyê bihêz dike û meşrû dike. Pirsgirêka Kosowayê, yek ji van pirsgirêkan bû kû bi vî awayî hate çareserkirin. Van bûy-

www.dersvakurdi.org

eran nexşeya cîhanê ya kevnare guhert. Vê prosesa guherandina nexşeya cîhanê, bidawî nehatîye. Kurdistan dikare yek ji wan bûyerên mezintirîn ên cîhanê be.

Pirsgirêka neteweyî li Yugoslawya, hevpeymanên NY anîn hemberî hev. Mafê çarenûsî yê neteweyên bindest û peymana parastina xak, tixûb û yekgirtîya neteweyan (netewe-dewlet) anî hemberî hev. Divîya NY ji herdûya yekê hilbijêre. Di dawîyê de NY parastina mafê çarenûsî derxist pêş û tixûbên dewletan hatine guhertin. Bosna, Karadax û dawî jî Kosowa serbixwe bû. Bi vî awayî cara yekem e kû mafê çarenûsî bi rêya NY ve rast tê bikaranîn. Ev guherandin têkoşîna neteweya kurd ji nêz ve eleqedar dike. Divê em baş vê pirsgirêkê şîrove bikin.

Bersîv 52:

Di malpera *Serwextê* de min ev rêzenivîs li ser helwesta berdevkê dewlet û hikumeta tirk dest pê kir û nûha jî weke berdewama vê rêzenivîsê di malpera *Rojeva Kurd* de bi navê "*Başûreke Çawa Divêm*" dinivîsînim.

Ezê dixwazim bi çend mînakan vê pirsê bibersivînim. Berdevkên dewletê pirsa ziman, çand û neteweyatî çewt şîrove dikin. Min jî li dijî nerînên wan dest bi vê rêzenivîsê kir.

Min perwerdeya bi zimanê kurdî weke mafê kurda yê xwezayî anîye zimên lê ne weke çareserîya pirsgirêka kurd. Loma pirsa çareserîya perwerdeyî ya bi zimanê zikmakî, TV û rodîyo bi zimanê zikmakî tenê çareserîya pirsgirêka kurda nîne. Çareserîya pirsgirêkê, ji vê gelekî zêdetir û dûrtir e.

Di rêzenivîsê de pirsa sereke weha derdikeve holê. Pirsgirêka Tirkîyê ya sereke pirsgirêka neteweya kurd e. Ger Tirkîye bixwaze kurd bi tirk û kêmneteweyên din re bimînin û bi hev re bijîn, divê Tirkîye vê pirsgirêkê di çerçoveya dewleteke pirrengî, piirdengî, pirrçandî, pirrneteweyî û wekhevîyê de çareser bike. Min gelek mînak ji pratîka Awrupayê dane. Loma Tirkîye dixwaze di nava vê şaristanîyê de cî bigre. Ger ev nebe, weke Kosowa û gelek mînakên din wê kurd ji dewletê veqetin û ev jî mafê kurda yê xwezayî û pêdivîya dadwerîya yasayî ya navnetweyî ye. Jixwe bûyerên dawîn vê helwesta kurdan xurttir kirîye. Yek ji vana jî pirsgirêka Kosowa ye. Ger em pirsa Kosowayê weke pirsgirêka "tirk"ên Kosowayê binav bikin, dê çareserîya Kosowayê ji me re nebe mînak. Ji bo çi Kosowa ji kurda re nabe mînak? Ti sedem tine ye. Heger berjewendîyên navneteweyî di çerçoveyeke wekî ya Kosowayê de ji bo kurda jî peyda bibe wê pirsgirêk weke ya Kosowayê bikaribe bê çareserkirin. Min digel Kosowayê pirsgirêka çareserîya başûrê Kurdistanê jî nivîsîye. Lewra başûrê Kurdistanê mînakek zindî ye û ji parçeyekî welatê me bixwe ye.

Pirsgirêkeka berbiçav a din heye kû îro di rojeva kurdan de ye: Pirsgirêka lehçeyên kurdî ye. Li Başûr soranî serdest e û kurmanc jî helwestekê ji bo kurmancîyê werdigirin. Ji alîyekî ve kurd çareserîya lehçeyan weke afirandina zimanekî hevbeş binav dikin. Min li ser vê meseleyê gelek mînakên berbiçav anîne zimên. Yek ji wan mînakan, mînaka pirsgirêka lehçeya li Îskandînavya û nemaze li Norweçê ye. Bi ya min, divê perwerdeyî bi hemî

www.arsivakurd.org

lehçeyan bête kirin û hemî lehçe derfeta pêşveçûna xwe bikar bînin. Ez vê weke dewlemendîyeke zimanê kurdî bilêv dikim.

Di vê çerçoveyê de pirsgirêka dîroka neteweyî bi kûranî tînim zimên. Çareserîyên van pirsan jî binav dikim. Em hetanî nûha çawa bi çewtî di pirsgirêka neteweyetî de têgihîştîne jî tînim zimên û li gora xwe vê pirsgirêkê şîrove dikim û rastîya wê tînim zimên.

Bersîv 66:

Bi rastî gelek carî bûyerên kû mirov bêhêvî bike pêk hatin. Lê weke şexis min ev bûyeran weke bûyerên demkî bilêv kir û weke esasî bi hemî helwesta xwe ve dijî bêhêvîtîya nava tevgera kurd rawestîyame. Bêhê- vîtî mirin e, serxweşîya serkevtinê jî dihnîtî ye.

Bersîv 73:

Ji bo ku kovara ***BÎR***ê ev derfet da min, ez jî spas dikim. Heger ez ji nûh va bihatama dinyê, min ê jîyana têkoşîna neteweya kurd hilbijarta. Hemî kesayetîyên kurd, hemî ronakbîrên kurd di pêvajoyeke dersdanê de derbas dibin. Îro derfeteke mezin ji bo tevgera kurd derketîye holê. Divê kurd vê derfetê bikarbînin. Nivşên me bi pirsgirêkek ve hatine hemberî hev: Vê pirsgirêkê emê bi xwe çareser bikin, yan jî emê ji nivşê li du me ra tên bihêlin?

Divê em bi xwe vê pirsgirêkê çareser bikin.

www.arsivakurdi.org

Di encama Kongreya 1975an de me rê li ber xebatek bi rêk û pêk vekir, xûnek nûh da partîyê, rêxistinê ji bingeh û rayên wê de hejand, ji qalikê wê yê teng derxist

I

Mustefa FİSLİ

Ez di sala 1952an de hatime dinê. Min çend sal dereng dest bi dibistanê kir. Ez di sala 1967an de ji bo dibistana navîn hatim Dîyarbekirê. Min dibistana navîn û lîse li Dîyarbekirê qedand. Dû re min demek kurt dibistana muhendîsîyê li Adanê xwend. Lê piştî ku fakulta fenê li Dîyarbekirê vebû, min qeyda xwe hanî Dîyarbekirê û sê salan li vir xwend. Lê ji ber xebatên xwe yên rêxistinî, neçar mam ku dev ji dibistanê berdim.

Herêma me pir di binê bandora şerê Şêx Seîd de mabû. Piştî îdamkirina Şêx Seîd jî şer 4-5 salan dewam kir. Gelek gund çend caran hatin şewitandin; gel gelek ezîyet dît; xusara can û mal pir bû. Dema pîra min bi dîya min ducan bû, gundê wan ji teref leşkerên tirkan ve hatibûn şewtandin, gundî mehkûm û derbeder bûbûn; xwe li çîya vedi?artin. Dîya min di wê demê de, di xicîkîk de hatibû dinê. Kal û pîrên min, der û cîranan tim behsa serpêhatîyên xwe yên wê demê dikirin. Zilm, hovîtî û bêbextîya tirkan her tim mijara sohbetên wan bûn. Herî zêde jî behsa Mistefa Kemal, Îsmet Înonî dikirin û gelekî ji wan nexweş bûn. Van axiftinên wan gelek tesîr li min dikirin. Dijîtîya hovên tirkan, dijminhîya bi Mistefa Kemal û Îsmet Înonî di dilê min de xurt dibûn. Lê min, bingeh û hîmê meselê baş fam nedikir.

Di sala 1964an de guhartinek bingehî di jîyana min de rû da: Birayê min ê mezin, di sala 1962an de gihîşte Şoreşa Îlonê. Piştî demekî birayê min ketibû destê cehşa û wî avêtibûn girtîgeha Mûsilê. Ji salekî zêdetir di girtîgehê de ma. Ji wir jî wî teslîmê

www.ergevakurdi.org

Tirkîyê kirin. Piştî mehekî tirkan wî berdan û hate malê. Şoreş, Mele Mistefa Barzanî, pêşmerge û cehş min jê bihîst. Helbestên Cegerxwîn: "Ey felek felek", "Pîra torê" û çend hebên din min jiber kirin. Wêneyên doza kurd û Kurdistanê li ber çavên min zelal bûn. Hêdî welatek me hebû û ew welat jî gelekî dewlemend bû. Lê xelkê, wê parçe parçe û dagir kiribûn; divê bihatana rizgarkirin. Dijmin ne yek lê çar dewlet bûn. Ji wê salê û vir de, min her nûçeyên di derbarê kurdan de şopandin.

Dema ku min dest bi dibistana navîn kir (1967an de), alîgirên doza kurdî gelek kêm bûn. Di nav hezar şagirtan de, 4-5 kes nedihatin dîtin. Ji xwe zarokên bajarîyan xwe li kurdîtîyê hîç nedikirin xwedî. Digotin "em tirk in, bi tenê gundî kurd in". Ne bi tenê gundîyên Dîyarbekirê, gundîyên Stenbol û Bursayê û wd. jî kurd in. Li gor dîtina wan, bajarî jî li her deverê tirk bûn. Kurd piçûk didîtin henekê xwe bi wan dikirin. Dema ku pêla ?ore?gerîyê û çepgirîyê bilind bû, ew kes nehatin nava tevgera kurdan; di nav rêxistinên çepgirên tirkan de cih girtin.

Li pey demek, hejmara şagirtên gundî zêde bûn. Pirên wan jî, ji cîhên ku herî ezyet lê hatibûn kirin dihatin. Ji doza kurdî re vekirî bûn. Axaftina bi wan re hêsantir bû. Bi tenê fêrbûna rê û dirba kû pê da bimeşin pêwîst bûn. Her di wê salê de rojnameya Akşam hevpeyvînek bi Mele Mistefa Barzanî re kiribû. Bi wê munasebetê zanîna me di derbarê şoreşa başûrê welêt de zêde bû. Ew hevpeyvîn bû materyaleke gelek baş ji bo propagandayê.

Ez di sala 1969an de bûm endamê PDKTyê. Di dawîya sala 1971an de jî bûm berpirsîyarê ciwanan. Min xebata xwe ya herî zêde, di lîseyê de, di dibistana mamosteyan de û di yurda wakfê de dimeşand. Dema ku min lîse qedand, min bi dehan kes kiribûn endamên partîyê.

Piştî têkçûna şoreşa başûrê Kurdistanê alozî di nav partîyê de derket. Gelek rexne li rêveberîya partîyê dihate kirin. Koma navkom neçar ma ku biçe kongreyê. Wek nûnertîya xortan, bangî min jî kirin. Di kongreyê de hatim hilbijartin û bûm endamê mekteb sîyasî. Di dawîya Kongreya 1977an de jî bûm sekreterê giştî yê PDKT.

Di dawîya sala 1981an de konferansa partîyê li Surîyeyê pêk hat. Min dev ji xebata xwe ya rêxistinî berda û ez hatim Swêdê. Ji sala 1982an û vir de, ez li bajarê Stockholmê dijîm.

***

Bersîv 2:

Li ser hejmara wan îxtilaf hene. Gelek kes wan kêm nîşan didin, qismekî din jî hejmara wan pir zêde dikin. Lê bi qeneta min, tiştê ku wan bi ser xist, ne hejmara wan bû. Dibêjin ku tirk ji ber birçîbûn û perîşanîyê koçber bûne. Heta gihiştin tixûbê Kurdistanê, dînê xwe jî guhartin û bûn misilman. Ji bo vê yekê, gelên deverê û kurdan wan hewandin; di roja wan a teng de dest dan ber birayê xwe yên misilman, li wan xwedî derketin, rê û rêbaz nîşanê wan dan. Qismek jî di herêma xwe de bi cîh kirin.

Rêya koçberîya wan a zor û dirêj, hişt ku ew fêrê gelek tiştan bibin. Wek nimûne:

www.arsivakurdi.org

1) Hêza xwe kirin yek û di bin emrê hakanekî de tevgerîyan.

2) Hînî honanandinek hîyerarşîyê bûn. Disiplîn û mutleq guhlêdana begên xwe bûn û fêydeyên wê jî di praktîkê de dîtin.

3) Dîsa girîngîya hêza çekdar baş tê gîhîştin, ji lew re civatên ku di nav re derbas dibûn bi kar û xebata xwe ve mijûl bûn. Dema komê çekdar didîtin, ditirsîyan û her daxwazên wan pêk dihanîyan.

4) Fêrî sudwergirtina ji nakokîyan bûn. Lê çi herêmên ku ew di nav re derbas dibûn, çi cihê kû tê de bi cîh dibûn civat û desthilat di alozîyê de bûn. Hem dewra êrişên îslamê li ser Kurdîstanê û piştî qabûlkirina îslamê jî dema Emewîyan, dû re dewra Ebasîyan, li hember neheqîyên wan, kurd tim di nav serhildanan de bûn. Gelek caran serhildanên wan bi dijwarî dihatin şikestandin û zerara can û mal pir dibû. Carna jî kurd mecburî koçkirinê dibûn. Gava mirov pelên dîrokê vedike, wan serhildanên bê hed û hesab dibîne. Ji alîyê din ve, dewleta Ebasîyan û Bîzansîyan jî, ji bo wan serhildanên kurdan û civakên din, gelek lawaz û ji taqet ketibûn.Valahîyek pir mezin di herêmê de rû dabû.Tirka ji wê rewşê baş fêde dîtin.

Bi taybetî dewleta Bîzans di halekî xerab de bû. Êrîşên ereban, serhildanên kurdan û êrişên ku ji balkanan dihatin bîzansî serûbin kiribûn. Desthilata wê jî di nav xwe de ne li hev, parçe parçe bûn. Di dawîya şerên navxweyî û êrîşên derve de nifûsa deverê jî kêm bûbû. Gelek herêm bê mirov mabûn. Împeretorîyê dixwest kû însan tê de bi cîh bibin. Osmanî di wan mercan de hatin derdora Bûrsayê û ji bîzansan war vergirtin. Di destpêkê de ketin binê hîmaya bîzansan, hêdî-hêdî bi wan re têkilî danîn, xwe gihandin mirovên bi hêz û merivantî bi wan re danîn. Keç ji wan anîn û keç dan wan. Talanîyên ku bi dest xistin, bi mirovên bi hêz ku di nav desthilata bîzansan de bûn par ve kirin. Wê demê grupên bê ser û ber, diz û talanker li der û dora Konstantînopelê, bi taybetî Trakyayê, gelek bûn. Tirka ew qisim jî anîn û li nav xwe civandin; wan dîsîplîne kirin, paşê tev kirin nav hêzên xwe yên çekdar. Roj bi roj, hejmara wan zêde bû, û bi vî rengî talanên xwe jî zêde kirin. Piştî demekî, aktîvîteyên wan berfireh bûn. Êrîş birin ser herêma Balkanan. Bi xenîmetên madî, keç û kûrên xelkên ne ji xwe jî, wek malê talanê bi xwe re anîn. Keç kirin carîye û kur jî kirin leşker. "Yenîçerî ocagî" ji wan kuran pêk dihat. Hêdî hêdî xwe bi wan berfireh kirin, û bajar jî kirin destên xwe. Dema ku bi hêza xwe tam bawer bûn, dewleta xwe îlan kirin.

Bi kurtayî sê-çar tiştên ku tirk bi ser xistin, bû derfet ji wan re ku dewleteka cîhanî ava bikin:

1) Hevgirtina wan, bi gotinek din avakirina strekturekî xwedî dîsiplîn û bi her hawayî goh dayina serokên xwe.

2) Rûmeta hêza çekdarî bilind kirin û girîngîya wê dan fam kirin. Her weha bi girîngî wê babetê bi pêşxistin.

3) Ji nakokîyên di nav grupan de istîfade kirin û ew nakokî di jîyanê de li her derê xweş bi kar anîn. Tiştê herî balkêş û girîng ew e ku ji taqet ketina gel û dewletên herêmê û alozîya wan feyde dîtin.

Ji ber erîşên ji başûr, rojhilat û rojava strektûra Kurdistanê xerab bû, kurd vekişyan çîyan; di alîyê teknîk û hunerê de paş de man. Yekîtî di nav wan de çênebû û hêzên çekdar ên profesyonel ava nekirin. Dûrbûna Kurdistanê ji deryayê bû faktorek negatîf ji bo sudwergirtina kurdan ji pêşveçûna li cîhanê. Van mercan jî bûn asteng ji bo avakirina dewletek kurdî.

Bersîv 3:

Di sedsala 15an de, welatên Awrûpayî, ji alîyê teknîkî ve pêş ketin. Bi taybetî di deryayê de serketinên bê hempa, bi dest xistin; welatên nûh keşif kirin, bi wasîta keştîyan rê û dirbên hêsan û kûrtir peyda kirin û ji alîyê bazirganîyê de jî kara zêde, mezin bi dest xwe ve anîn.

Roj bi roj îcatên nûh peyda kirin. Nifûsa xwe ya zêde derbasî welatên nûh kirin. Ji bo endustrîya xwe materyalên erzantir û hêsantir peyda kirin. Keşîfkirina welatên nûh û rêyên taze dewlemendîya wan zêdetir kir. Bi karanîna makîna buharê karê keştîyan pêşvetir bir; rêyên ku bi mehan diajot kêm kirin, anîn rojan. Îcata nûh di endustrîyê de jî hat bikaranîn; ew bû sedema zêdekirina pruduksîyonê. Dewlemendîya bazirganîyê û berkêşanê ket ser hev, hebûneke mezin derket meydanê. Gel jî jê derfet girt, mirin kêm bû. Îcatên derbarê ragîhandinê, zanînek giştî peyda kir. Hejmara xwendevanan zêde bû. Trên û telgrafê cîhanê piçûk kir. Bajêrvanî pêş ve çû, hejmara rûniştvanan zêde bû. Wek tê dîtin di teknîkê de li pey hev şoreş pêk hatin û bi rêya medyayê hêdî mirov dikaribûn agahdarî û malûmat bidan hemû deveran. Dîsa tê dîtin ku rewş û têgihiştina weha mecal dida ku gel jî bi rehetî karîbûn tesîra xwe li rêveberîya welatê xwe bikirana.

Di nav pêvhajoyê de dewleta Rûsya jî bi hêz bû. Ji bo ku bandora xwe xurt bike û meydana xwe firehtir bike, bi osmanîyan re kete nava gelek şeran û gelek caran jî di van şeran de bi serket. Herêmên mezin ji osmanîyan wergirtin. Bi wê jî nesekinîn, xwest xwe bîgihînin Rojhilata Navîn, Hîndîstan û Arabîstanê. Ji wî qasî pêwîst bû ku di balkanan de osmanîyan dorpêç bikin. Ji bo ku zixta li ser osmanîyan xurtir bike. Divê derbarê de netewên herî nêzîkê wê sirb, bulgar û grêk bûn. Rûs di wê derê de hîsên nîjadperestîyê bi kar anîn; Rûs, sirb û bulgarî ji eynî neslê bûn. Heta zimanên wan ewqa nêzîkî hev bûn ku yekê ku bi rûsî zanibana, bi rehetî sirbî û bulgarî jî fam dikirin. Her weha hemû nijadên Silaw bi hêsanî hev tê digihîştin. Ji hêla din de, rûs û yunanî ji aynî olê bûn, mezhebê herdûyan jî ortodoks bûn û elfabeya wan jî hevbeş bû. Ji ber vê yekê şirîkatîya wan a dîrokî, olî û kulturî. Bi kurtayî: tiştên wan bianîyana cem hev gelek bûn.

Rûsya ev malzeme baş bi kar hanî û dest bi propagandekî mezin kir. Di wî warî de li dijî osmanîyan dêr kir dewrê û xebitand. Hem birayên wanê silaw, sirb û bûlgar, hem jî birayên wan ê olî di bin esareteke mezin de bûn. Her hefte li dêran, ji bona birayên êsîr dua dihatin kirin. Rojname û kovaran jî li ser vê babetê gelek dinivîsandin. Gelek kesên xwe gorîker ji

www.arsivakurd.org

Rûsyayê dihatin wan welatan ji bo li dijî osmanîyan têbikoşin. Welatên Awrûpa yên din jî, bê almanan, di vî warî de destek didan bizava Balkanîyan. Li Balkanan de şerê partîzanî li dij osmanîyan dest pê kir. Tehdîdên rûsan û zixtên dewletên dinê osmanî naçar kir ku balkanan berdin. Osmanî, ji bo tolê ji rûsan, îngilîzan û fransizan hilînin û "axa wendakirî " paş de bistînin, ketin Şerê Cîhan ê Yekem. Lê wek tê zanîn, osmanîyan Şer wenda kir, di ser de jî ji Afrîka. Filîstîn, Suudî, Sûrye û Iraqê derketin. Tenha kurd, laz û hinek girekî di bin destên wan de man. Paşê "çareyek" ji girekîyan re jî dîtin, bi kuştinê û sûrgunê ew ji navê rakirin. Di dû re laz jî helandin. Yên ku li ber xwe dan kurd bûn, di şerê man û nemanê de bi tenê man.

Be guman, faktorên navxweyî rolek girîng leyîstin. Wek nimûne ji ber lawazîya sultanan; dek û dolab ket nav saraya osmanîyan. Bertîl û gendelî gelek zêde bû. Qewet û xwestinên "Yenîçerî" li ser desthilat zêde bûn. Ji navendek leşkerîyê zêdetir bû navendek fesadîyê. Dewletek berfireh û mezin (ji alîye ceografî ve), bi rê û rêbazên paşvemayî nedihat îdarekirin.

Bersîv 4:

Fikra neteweyetîyê di demek kurt de, yan jî bi bûyerek, du bûyeran rû nedaye. Netewebûn di prosesek gelek dirêj de pêk hatîye. Em vê prosesê nebin heta cem Kawa, lê Ehmedê Xanî û mirov di berîya wî de jî şop, çand û pêvajoyên destkevtîyên netewî dibîne. Ji destpêkê heta tekamilbûnê, ev mijar di gelek konaxan de derbas bûye, pros-

es tim gewrandin û nûhbûnê bi xwe re tîne. Di vê manayê de bêguman ew tiştên ku te li jor behs kirine hemû bi çand û dîroka kurdan re girêdayîne. Eger netewebûnî destpêka nijada kurd be, pejkerek di dema Mîtanîyan de jî bi dîroka kurdan ve girêdayî ye, lê gava, fikira netewebûnê damezrandina dewletek kurdî be, mijar digewire. Lê Ehmedê Xanî sîstemek çêkirîye. Ramanek ji bo vî karî peyde kirîye; zanayekî herî pêşta bûye. Di dema xwe de, gelek têkoşaye. Helbest û pirtûk nivîsandine. Pirtûkên wî di medreseyên Kurdistanê de, ji terefê alimên kurdan de wekî mataryalên bingehî yên perwerdê hatine pejirandin. Her kurdekî dest bi xwendinê kirîye di wê terbîyê û perwerdê de derbas bûye. Jiber xebatên wî, hejmara kurdperweran di nav mela û feqîyan de pir bûn. Hêjayê gotinê ye, zorbeyên şêxan û mîran jî di vê perwerdê de derbas bûne. Bi kurtayî kiryarên Ehmedê Xanî bûne bingehê ji bo pêşdeçûn, firehbûn û belavbûna fikrên neteweyî. Rûdanên sedsala 18an û bûyerên paşê, sewîya neteweyî diha pêş ve birine, bilind kirine, fikra netewetî gihandine konaxekî berzetir.

Bersîv 5:

Demeke dirêj mîrekên kurdan di bin sîya osmanîyan de otonom bûn; her tişt wan bi xwe îdare dikir. Ji tanzîmatê û vir de, ew rewş gewirî û ji holê rabû. Ew ji hêla kurdan ve xweş nehate dîtin. Di Kurdistana mezin de gelek serhildan çêbûn; di herêma Baban de, serhildana mîrê Baban, li Botanê serhildana Mîr Bedirxan û li

www.aisvakurd.org

pey hev nerazîbûn berdewam bû. Daxwaza herdû mîrekan jî pêkanîna dewletek serbixwe bû. Di piştwan re jî serhildana Şêx Ubeydulahê Nehrî hat. Bi gelek daxwazên vekirî doza Kurdistaneke serbixwe û azad kir. Bi dîtina min ew rûdana ku tu li jorê behs dikî her daxwaza berdewamkirina lihevhatina Yawuz Selîm û Îdrîsê Bedlîsî bû. Mîrê Baban, daxwaza Mîrê Botan, ya Şêx Ubeydullahê Nehrî ji wan daxazên we li jorê behs kirîye, pêşdetir bûn.

Bersîv 6:

Ez sebebên veqetandina miletên balkanan bi du mercan ve girê didim:

1) Wek min di pirsa buhûrî de jî bersîv da, dewletên rojava gava ji alîyê teknîkî ve bi hêz bûn, xwestin cografya xwe berfireh bikin. Bi taybetî rûsan xwest ku Împeretorîya Osmanî lawaz û piçûk bikin ku nikaribe bibe tehdît û asteng ji wan re. Paşîyê Rûsya dixwest ku osmanî ji Qafkasan jî dûr bikevin û di vî warî de bi zorê osmanî ji Qirimê derxist û êrîşên xwe li ser Qavkasan xurt kirin. Bi vî hawayî nexşeya osmanîyan piçûk kir û ew jî mezintir bû. Gava diduyan, gelê herêma Balkanê rêxistin kir. Sirbîstan, Bûlgarîstan, Yûnanîstan û Romanya ava bûn. Bi wî hawayî alîyê xwe yê rojava xist emnîyetê û bandora xwe li ser osmanîyan xurtir kir. Çawa di dema me de, gava ku rojava xwest bandora Rûsyayê kêm bike, wê di Awrûpa Navîn de qels bike, baskên wê biçirpîne, dewleta Kosovo ava kir. Wê demê jî eynî tişt rûsan bi osmanîyan kir.

Ji alîyê din ve; Ew xelkên ku bi xwe dixwest ji bin zilma osmanîyan rizgar bibin. Mesela olî di nav wan de, nelihevhatinek mezin bû. Dêrê ji bo van serhildanan xebatek aktîf dikir. Xelkê li ser cûdayûyên xwe yên etnîkî û olî zêde zilm kişandibûn. Ji ber vê serîrakirina li hember osmanîyan hêsan bûn.

Gava em bi taybetî bên ser mijara kurdan a xas. Em dikarin bêjin serhildanên kurdan li paş ê Balkanan û yên din bi dijwarî hatibûn temirandin. Serkêşên wan, bi kuştin û sirgûnê ji derbê ketibûn. Nîrê zordestîyê li ser kurdan dijwar bû, di warên rewşenbîrî, çandî û abûrî de Kurdistan di halekî nexweş de bû. Osmanîyan her car hevbeşîya olî, xweş bi kar dianîn.

Kurdistan dorpêç kiribûn, çûn û hatin, têkilîyên bi derve û Awrûpayê re gelek qels bûn. Di warê ragehandinê de, ji aktîvîteyên demê agahî dereng werdigirtin; tercîha rûsan, îngilîz û fransizan jî li gel ermenî û grekîyan bû. Ji hêla din ve osmanî li Kurdistanê xwedî desthelat bûn, xwedî derfet bûn û rewş ji xwe re xweş bi kar dianîn.

Ji hêla din ve, di dema Cumhûrîyetê de kemalîstan mijara kurdan ya neteweyî jî îstismar kirin, kurd bi hêsanî xapandin.

Bersîv 7:

Ew dem dema damezrandina dewletên neteweyî bû, di vî warî de cîhan dikelîya, bingehên sîstemên kevin cihên xwe, li gor demê, ji yên pêşketîtir re dihîştin. Pergala sîstema osmanîya kolonyalîsta feodal û paşve mayî mabûn, dihejîyan û ji têkçûnê re neçar mabûn. Bi hawayekî divê têk biçûna.

www.arsivakurd.org

Pêgavên ku di wê deme de di nav kurdan de, li Kurdistanê, dihatin havêtin gavên gelek baş, lê jar û derengketî bûn. Digel wî hawayî dîsa jî bizavek û destpêkek gelek pîroz bû. Divê bi hawayekî, ew çalakî bibûna û hin gav bihatana avêtin, da ew gav bi kêmanî wek mîrasekê ji neslên ku dihatin re bimana. Dezavantaja neteweperwerên kurd ew bû ku li derveyî Kurdistanê bûn. Gelek ji wan jî bibûn binecîyên Stenbolê. Zaroyên mîr û şêxên ku li dijî osmanîyan serî hildabûn, piştî têkçûnê, bi neçarî û derbederîyê û sirgûn bibûn. Yên herî bi nav û deng binemala Bedirxanîyan, Şemzînî û mîrê Baban bûn. Ji Bedirxanîyan re Kurdistan qedexe bû, demeke dirêj him ji welat û him jî ji Tirkîyê hatibûn bi dûrxistin. Têkilîyên wan bi herêmên wan re nema bûn, nifşên nûh êdî ew nema nas dikirin. Kurê Şêx Ubeydulah hatibûn xelat kirin. Di nav dewletê de cihekî wî yê bilind çê bibû. Di koşkên xweş, seltenetê de bû; wî nedixwest kavilîya Şemzînan bi bîr bîne. Çareserîyek ku rewşa wî têk bibe, ne dixwest. Wek firênekî dixebitî û astengî ji azadîxwazan re derdixist. Gava mirov analîza daxwaz û têkilîyên wî dike, zêde dibîne ku rê li ber radîkalên kurd girtîye, astengî derxistîye.

Malbata Mîrê Baban jî di heman rewşê de bûn. Di malbata Cemîl Paşa de jî, bi tenê em çend xortan di nav tevgera kurd de dibînin. Serek û serkêş li ba osmanîyan û dû re jî li ba kemalîstan cihê xwe digrin. Biratîya dînî, parastina xelîfeyê îslamê di nav kurdan de di rewacê de bû. Camîyên kurd bi osmanîyan ve pîne kiribûn. Heta demekê kurdan li ber xwe dabûn jî. Hem ji ber bêtifaqîya wan, û bi taybetî jî ji ber ku ji derve de bê dost û destek in têk diçin; û hem jî pir xerab têk diçin. Bi kurtayî; rewş li gel avakirina dewletek kurdî ne bû.

Cografya neteweyên Afrîka Bakûr ji teref îtalîyan û fransizan ve hate dagirkirin. Cardin Surîye, Suudî, Libnan, Filîstûn û Iraq ji terafên îngilîz û fransizan ve hat dagîrkirin. Piştî Şerê Cîhanê ê Didûyan ew welat ser bi xwe bûn.

Bersiv 21:

Di rizgarîya netewî de, armanca sereke kêmkirina dijminan û zêdekirina dostan e. Yên ku ne alîgirên mirov bana, mirov wan bêteref bikirana. Hedefa ku tu lêxî çiqas piçûk û bêhêz be, derfetên serketinê jî ewqasî pirtir dibin. Dema mirov li wan dijî û antî yên ku me dabûn pêşîya xwe difikire, mirov mat mayî dimîne. Ne karê aqil e tiştên ku me kirine. Me dewletên herî bi hêz ên cîhanê girtine dijê xwe. Em bi vê jî nesekinîne me piranîya netewa xwe jî xistîye hedefa xwe. Ji destpêkê de me xwe mehkûmê binketinê kirîye.

Ew fikir û îdolojî bi zanatî ji terefên mirovên dewletê li ser navê çepîtîyê xistin nava me. Armanc şaşkirina hedefê, pûçkirina bizavên kurdan bû.

Bersîv 22:

Kurdperwer di binê sîwanekê de gihand hev. Xebatek bi destûr û bername da dest pê kirin. Hêzên neteweperweran bûn yek. Kurd hînî xebata rêxistinî bûn. Li seranserê Kurdistanê xebatek hevbeş hate organîze kirin. Di demek kurt de nebe jî, ji bo demek

www.arsivakurdi.org

dirêj bingehê tekoşîneke neteweyî danî. Û ya herî girîng, ji bo avakirina rêxistina kurdî ya serbixwe, rê vekir.

Damezrandina PDKTê ji bo tevgera neteweyî ya bakûrê Kurdistanê destpêka mîladeke nû ye. Kurd bi nasnama xwe û bi rêxistinek serbixwe daketine meydana sîyasetê. Partî li bajarê herî giring ê Kurdîstana Bakûr, li Dîyarbekirê, ava bû. Programa xwe bi kurdî amade kiribû. Ev bi xwe taybetmendîyekî girîng bû. Wan xusûsîyetan bûn sedemê destpêka bandorek neteweyî û bixwe bawerkirinê.

Damezrandina PDKTê bi serê xwe nîşana fedekarî û cesaretek mezin e. Di wê demê de, avakirina partîyekî kurd a serbixwe ne karê her mêrxasî bû.

Piranîya xwendekarên kurd yên wê demê, di bin bandora çepgirên tirkan de bûn. Wê demê çepgirî hem hêsantir bû û rîska wê li gor rêxistinek serbixwe ya kurdî kêmtir bû. Di nav "entellektuelên" tirkan de jî "maqûltir" dihate dîtin.

Bersîv 23:

"Mitîngên Rojhilatê" di demek ku zordarîya cendirmeyên tirk li ser gundîyên kurdan gelek zêdebû de çêbûn. Gelek kes beşdarî wan mitînga dibûn û mitîng bi coşeke mezin derbas dibûn. Ez bi tenê tevlî mitînga Dîyarbekirê bûm. Di wê mitîngê de axaftina herî balkêş Edîb Karahanê gorbihûşt kir: "*ey birayên min ê kurd ku di binê zilm û zordarîyê de ne, ey nevîyên împeratorîya mezin a Medan*", gelek çepik wergirtin. Gel hanî galeyanê meydana mitîngê serûbinî kir.

Ya herî girîng ew bû ku tirsa gel şikîya. Êdî milet di derbarê zordarîya tirkan de bi dengê bilind gazindan dikirin. Mitîngan pêla hişyarîyê bilind kir. Rêya hişyarbûna netewî û civakî da ber nifşên nûh.

Di serî de, sekreterê giştî yê PDKT gorbihûşt Seîd Elçî û gelek kadroyên partîyê beşdarî van mitîngan bûn. Axaftinên balkêş kirin. Ev mitîng ji bo PDKT jî bû keysek baş, ku hebûna xwe hê bêtir bide hîskirin û di nav gel de bêtir piştgirîyê bigre.

Bersîv 24:

Piştî serhildanên kurdan rewşenbîr di nav kurdan de neman. Arîstokratên kurdan, wek binemala Bedîrxanîyan yan qismek ji malbata Cemîl Paşa, mecbûr man ku welat terk bikin. Gelek zanayên kurd, wek Memdûh Selîm Beg, Hemzeyê Mûksî û wd. jî dan ser eynî rêyê. Gelek şêx, beg û axa hatin îdamkirin. Qismek mezin ê welatperwerên kurd jî ketin zîndanan û cezayên giran wergirtin. Qismê mayî hatin sirgûn kirin û tiştên nemayî anîn serê wan. Hinekan jî xwe ji tirkan re tewand û bi her hawayî teslîm bûn. Bi tevayî mêrxas û zana di nav kurdan de neman. Kurd bê xwedî, bê rêber û bê rêbaz man

Li dû wan bûyeran, tirkan dest bi propagadeyeke psîkolojîk kirin. Hedefa wan dejenerekirina şexsîyeta kurdî bû. Ji bo ku kurd xwe kêm bibînin, xwe piçûk bibînin, ji ber xwe şerm bikin û ji hebûna xwe ya neteweyî birevin, tirkan her metod bikaranîn. Nifşên kurdan ên nûh, di nav wê atmosferê de mezin bûn. Gelek ji wan, zarokên halxweş ên wê demê bûn.

www.arsivakurdi.org

Piranîya malbatên wan bi sîstema kemalîst re li hev kiribûn û ji qezencên desthilatdarîyê sûd werdigirtin. Û yên ku bêkes mabûn, qismek ji malbatên xizan bûn ku di dibistanên dewletê de (Yatilî Bolge Okûlû), di binê asîmîlasîyoneke giran de, hatibûn perwerdekirin. Di tofana propaganda rejîma nîjadperest de xerq bûbûn.

Ji alîyê din de tirsek mezin jî hebû. Serpêhatîyên kurdên welatperwer mînakên taze bûn. Kurdeyatî kirasek sor, wek pêta kora agir bû. Pêşeroja kurdperweran, dahatûyek nedîyar bû, dibûn ku her tişt bihatana serê wan. Bi şehîdkirina serokê PDKTê Faik Bûcak wan gûmanan rast derxistin.

Ji bo van sedeman piranîya xwendekaran ji ber tirs û zordarîyê, ji doza kurdî direvîyan. Yan jî di nav tegerek ne bi zirar de, xwe vedişartin. Ji alîyê din ve jî, nedikarîn xwe ji pirsgirêkên herêmê jî xelas bikin. Bi mînaka "ne şîş ne kebab", rêyek pasîf û orte peyda kirin. Qismek wan di nav TIPê de, qismên din jî di nav tevgerên cûr be cûr yên çepgirên tirk de, cîh girtin. Kêm kes jî, hesabê tirs û kuştinê nekirin, her tişt dane ber çavên xwe û para PDKTê ketin.

Ne bi tenê li Kurdistana bakûr, le li her çar parçeyên Kurdistanê xwendevan û rewşenbîrên kurda, di nav rêxistinên neteweyên serdest de xebat dikirin û cihên bilind digirtin. Wek tê zanîn, daxwazên wan rêxistinan di derbarê mesela kurdî da ne zelal bûn. Bi edebîyata birayetîya gelan, feqîrtî û pêşvebirina herêmê, alîyê aborî dianîyan ziman. Çareserkirina pirsgirêka kurdan li hêvîya hatina sosyalîzmê dihîştin. Daxwazên kurdan yên neteweyî bi îthama "mîllîyetçîtî" û kevneperestîyê gunehbar dikirin. Enerjîya gelek kurdan di nav van rêxistinan de berhewa çû. Rêxistinên wek TÎPê û yen dinê bûn sedem ku pêşengîya kadroyên entellektûel û rewşenbîr dereng ket. Ji ber van sedeman, TÎPê zirar da tevgera neteweyî ya kurd.

Bersiv 26:

Di van salên dawî de bersîva pirsa te baş derketîye meydanê. Êdî berpirsîyarên rêxistinên çepgir wan bersivan bi xwe didin. Kesên wek Dogu Perînçek, Yalçin Kuçuk vekirî armancên xwe yên li ser tevgera kurd aşkere dikin. Mirovên wek İlhan Selçûk û Mumtaz Sosyal di nav tevgera çep de gelek bi nav û deng bûn. Rewşa wan kesan, ya rastî van salên dawîyê derket ortê. Kêm zêde nîyeta wan kesan kontrolkirina tevgera kurd bû. Armanc kêmkirina texrîbatên bizava kurd li ser dewleta tirk bûn. "Her tişt ji bo selameta dewletê" bû.

Ji bo kurd bi serê xwe hînê rêvebirîyê û çareserkirina pirsgirêkên xwe nebin û dezgehên neteweyî ava nekin, ew mijar xistin rojevê.

Bersîv 27:

Wek tê zanîn di sala 1974an de efûyek giştî derket, tev mahkûmên sîyasî derketin derve û piştî demekê jî parastinên wan ên zindanê hatin weşandin. Wana bandorek pir baş li doza neteweyî ya kurd kirin. Tehakum, desthelatdarî û bandora çepgirên tirkan ya li ser xwendevanên kurdan şikand û berteraf kir. Kurd bi gelen-

www.arsivakurdi.org

perî ji nava sefên çepgirên tirkan derketin. Xortên kurdan, piştî wê, çi li bajarên tirkan û çi li Kurdistanê, derbasî nav tevgerên kurdan bûn. Bawerîya şikestî, kompleksa xwe piçûk dîtinê di nav kurdan de kêm bû. Mirov dikare bêje ji sedî 80-85% xwendekarên kurd li dor prensîbên azadî û serxwebûna Kurdistanê hatine organîzekirin. Desthelata entellektuelî û moralî ya tevgerên turkên çepgir di nav xwendekarên kurdan de têkçû. Bi kurt û kurmancî girtîyên ku parastina sîyasî kirin, di têkoşîn û pêşketina kurdan de roleke dîrokî leyîstin.

Bersiv 61:

PDKT xwedîye destûr û bername bû, bi rêk û pêk bû. Kesên ku bibana endamên partîyê neçar bûn di pêvajoyeke bi dan û stendin re derbas bibana. Berê her tiştî; diviya ew kes di temenê xwe de kamil bana. Pêwîst bû ku di demek dûr û dirêj de berendam bimana û bi her hawayî baş bihatana kontrolkirin. Ji alîyê durûstayî û exlaq de bihatana şopandin, di rewşa girtinek de helwesta wan a li hemberî polîs û leşkeran bihatana cerbandin. Welhasil, ji bo ku kesekî bibana endamê PDKT, prosesek dûr û dirêj pêwîst bû.

Ew pêdivî di dem û mercên ku partî tê de hate avakirin, dihatin bicîhanîn. Heta salên 1974-1975an jî dihatine tetbîqkirin. Tê zanîn ku di wan salan de hejmara mirovên kurdperwer gelek kêm bûn. Mirov pê re digihîştin, daxwazên ku di destûra partîyê de hebûn, tiştên ji mirov dihat xwestin, pêk bîne. Lê piştî salên 1976-1977an hejmara kesên kurdperwer zêde bûn. Fikrên neteweperestî û çepgirî wek agirê bikeve pûş her dever da ber xwe, di nav gel de belav bû. Ji kesên navsere bigre heta bi şagirdên dibistanên seretayî, dane ber xwe.

Di wê navê de gelek rêxistin û grûpên cûda jî peyda bûn. Di nav tevî rêxistinan de hemberîyek dijwar ji bo zêdekirina alîgiran dest pê kir. Di wan mercan de, pêkanîna ew prosesa dûr û dirêj a endamtîya partîyê ne mumkun bû ku bê pêk anîn. Divê bû ku me kariba ji her temenî, ji her sinif û tebeqeyî, her kesên ku meyla wan li ser doza kurdî bûya, di bin sîwanekê, bendekê de bicivandana. Ew ên ku ji partîyê re dibûn bihatana hilbijartin, ew bikişandana nav xebata veşartî ya partîyê û yên mayîn jî ji bo vê armancê hazir bikirana.

Li ser ev ramanan, di bihara 1978an de li belavokekê KUK hate nivîsandin û belavok hate belevkirin. Bi gelemperî, wî navî cihê xwe girt û PDKTyê hate kamûflekirin. Lê gava yek wê prosedûra berendametîyê de layîq dihatin dîtin, dibûn endamên PDKTyê. Her çiqas em ji derve de wek (KUK) dihatin naskirin jî, lê di eslê xwe de di honandina resmî de, rêbaza PDKTê dihatin bikaranîn.

Heta konferansa 1981ê em wek PDKTyê man. Di konferansa 1981an de, navê KDPTê hate guhertin; KUK bi resmî cihê KDPTê girt û bû rêxistinek serbixwe. Nirxandina vê babetê mijarek dinê ye.

Bersîv 62:

Mirov divê vê şaşîyê rast bike. Di sala 1977an de, hîn navê KUKê tune

www.arsivakurd.org

bû. Wek li jorê jî hate dîyarkirin; navê KUKê cara yekem di nîvê sala 1978an de, li ser belavokekê hate nivîsandin. Hinek îdîa hene ku dixwazin nîşan bidin ku PDKT û KUK ji hev cûda ne, lê ev îdîa ji binî de nerast in. Pûç in û rastîyê beravajî dikin.

Carek kongreya 1977an di bin serokatîya sekreterê giştî yê wê demê de M.A.D de hat pêkanîn. Delegeyên kongreyê hemû ji terafê wî de hatin gazîkirin. Heta roja kongreyê jî, min nizanîbû kongre wê li ku bihatana çêkirin. Roja kongreyê bi yekî ku ji terafê wan bû, min bire cihê kongreyê. Wî kesî di rê de bombeyek destan derxist û nîşanê min da. Dest pêkir fortên xwe da, ku ew ê çawan cehş û bênamûsan bikûje. Ji bo ku ew kes mirovekî kêm mejî û fortek dihate naskirin, tiştekî xerab nekete dilê min. Min bawer kir ku wek her demê ew bê aqiltîyê dike û fortên xwe dike, min ew zêde cidî negirt û îhtîmal da ku ew belkî hinekî dixwaze xwe têxe çavên min. Min jê re go ku bi bombeyê nelîze xeter e, dikare di destên te de biteqe. Lê wî fortên xwe dewam kir, heta em gihîştin cîyê kongreyê.

Piçek ji Qesrika gelî wê de, li ser girekî, konekî reş hatibû vedan. Kongre di bin wî konî de wê bihata çêkirin. Cîyê kongreyê gelek nêzîkî rêya sereke bû, cihê kon lê hatî vegirtin ne asê bû, der û dora konê bêtalde bû. Cihekî vekirî bû, rasterast dar jî lê tune bûn. çend gundîyên bi çekên xurde kiribûn parastvanên kongreyê. Parastvan bûrayên Hecî Suphî û mirovên wan bûn.

Ber êvarê kongreyê dest pê kir. Navên delegeyan û kîjan komîte temsîl dikirin hatin xwendin. Ji bo ku ez li tevî herêman xebitîbûm, heta bi gundan, ciyên ku endamên partîyê lê hebûn min dizanîbûn. Tevî kesên ku karibûn bibana nûner, min ew nas dikirin. Dema navên delegeyên Hezexê(Îdil) hatin xwendin ez şaş mam, min ew kesên han hîç nedîtibûn. Pişt re ku min mesele kola, der ket holê ew delege gundîyên sekreterê me kek M.A ne.

Ji alîyê din ve, komîteya ku piranîya barên giran yên partîyê li ser milan bû, weke motora hereketê kar dikir, koma navçeya Amedê, bê nûner ma. N.A, ji ber xebatên partîyê dereng hate ciyê kongrê, nehiştin ku ew dengê xwe bikarbîne. Dîsa ew kadroyên ku profesyonel kar dikirin, bangî wan nekiribûn, ji delegeyên Mêrdînê re A.Q û M.M re gotibûn xwe ji bo kongreyê amade bikin, lê dema kongreyê jî bangî wan nekiribûn. Bi kurtî ji bo hejmara dijberên xwe kêm bikin çi ji destê wan hatibûn, texsîr nekiribûn. Bi giştî ew kiryarên wan nebes bûn, bi ser de jî dest bi metodên din jî kirin.

Di derengîya şevê de, nûnerên Şirnexê kek Osman û Abdula Xoce hatin cem min. Tifingek simîrnnof a nîv otomatîk bi wan re bû. Kek Osman, tifing ji milê xwe kir û da hemêza min. Bi ken got:

- Ka bila ev bi te re be.

Min bawer kir ku henekan dike û min jê re bi henekî got:

- Ji bo çi? Qey tu dixwazî ji tifinga xwe ya kevin xelas bibî?

Wî her bi îsrar xwest, tifing bi min

www.alsiyakurd.org

re be. Di dawîyê de, dema mêze kir ku ez tifingê nagrim, dest pê kir û mesele ji min re vekir: Hinekan nîyet kiribûn ku bi şev min bikûjin! Wê hingê meseleya bombeyê û fortên wî şexsî hatin bîra min!

Nîyeta wan ji tirsandina min bêhtir, tirsandina delegeyan bû. Wisa xuya bû, ku wan delegeyên herêma xwe yek bi yek dikişandin goşekî û ditirsandin. Ez bawer nakim ku ew kiryar bi daxwaza sekreterê wê demê M.A.D bû, lê wî ji ber derûdora xwe nediqedand. Rûdan di binê însîyatîfa wî de pêk nedihatin. Aktorên xerabîyê hin kesên din bûn. Ji bo ku min teva baş nas dikirin, zêde li ser bûyeran jî nesekinîm. Fortên vala bûn, pêwîst nedibû ku mesele bihata mezinkirin û me wexta xwe bi wan tehdît û gengeşîyên vala re derbas bikirana. Ez wisa fikirîm.

Ez bawer dikim ku min ew rûdan bi tenê ji çend hevalan re behs kirîye û hew. Bûyer di nav me de sergirtî man, lê pişti demeke dirêj, ez rastî nûnerê partîya Surîyeyê hatim, yê ku îştiraqê kongreya me ya 1977an bibûn. Wî mijar hanî ser wê meselê ku çawa mudaxeleyê wê bûyerê kirîye û ji wan re gotîye: heta hûn pê li laşê min nekin, hûnê nikaribin tiştekî wiha bikin!

Lê di rastîyê de ew di nav partîyê de bê destek bûn. Ji 65 komîteyên mehelî yên partîyê, bi tenê ji sê komîteyan destek girtin. Tenê komîteya Cizîrê bi tevayî bi wan re bûn. Ji sedî 80% bingehê endamên Bîngolê li gel me bûn, lê herdu delegeyên ku li ser navê partîyê hanîbûn, destek dane wan. Ji herdu delegeyên Sîlopîyê, yek bi me re û yê din jî bi wan re helwest girt. Bi tevî ku ji sedî 95% endamên komîteya Nisêbînê li gel me bûn. Herdu nûnerê wan wek meseleya ku ne xwe ji dêrê û ne jî xwe ji mizgeftê bikin, dualî leyistin. Du delegeyên ku ji Hezexê hanîbûn, li cem wan cîh girtin. Wekî din ji Anqere, Stenbol, Îzmîr, Adene, Skenderûn û Antalyayê bigre li seranserê Kurdistanê li gel me helwest girtin. Bê rewatîya ku di kongrê de pêk anîn, dîsa me nexwest di nav partîyê de dubendîtî çê bibe. Bi tevî derxistina astengan, nexweşî û provakasyonan, me nexwest dijberî kûr bibe. Di kongreyê de her kesê ku xwest bikeve komîteya merkezî, xwe bi xwe destnîşan kirin. Di dawîyê de komîteyeke merkezî ya mûşterek pêkhat. Sekreterê me yê berê di nav de, çar kes ji wan ketin komîteya merkezî. Me civîna komîteya merkezî bi hev re çêkir. Sekreterê berê M.A.D dereng hat civînê, helwesta wî bi zanetî bû. Wî ji dil nedixwest ku careke din bibe sekreterê giştî yê partîyê. Ji bo ku sekreterê giştî ji teref komîteya merkezî de dihatin helbijartin. M.A bi xwestina ku helbijartina sekreter bi alî keve dereng mabû, lê em li benda wî sekinîn. Bê wî, me helbijartin nekir. Dema ku M.A jî beşdar bû, me dest bi helbijartinê kir. Berîya civînê jî min ji çend kesan re sekreterî pêşnîyar kir, lê kesî xwe neda ber. Bê min kesî xwe namzet nîşan neda û ez bi îtîfaq hatim hilbijartin.

Demek dirêj me bi hev re kar kir, tiştekî ber bi çav ku bibe sebebê nexweşîyê di nav komîteya merkezî de rû neda. Di dawîyê de kesekî ku di tu komek partîyê de nebû, xwest di nav

www.arsivekurdi.org

partîyê de welwele û bê serûberîyê derxe, lê me ew ji partîyê dûr xist. Ji ber wê yekê hin endamên komîteya merkezî, xwe ji xebatên aktîf vekişandin.

Bersîv 63:

PDKT û KUK di sala 1978an de jihev nebûne, wek te di pirsa 28an de nivîsîye KUK platformeke ciwan û sempatîzanên KDPTyê bû. Heta dawîya sala 1981an bi wî şeklî dewam kir. Di konferansa 1981an de navê KDPT hate rakirin û KUK bû navê rêxistina asasî.

Gava em werin ser meseleyên di navbera PDKI û YNKê de, divê em hinek paş ve herin. Meseleyên nava wan gelekî kevn in û ji berîya 1966an ve dest pê dikin. Wek tê zanîn YNK û hin kadroyên wê yên sereke, bi xîyaneta 66an dihatin îtihamkirin û naskirin. Ya rastî ew e, ku wan bi ereban re çek hildabûn û li dijî Şoreşa Îlonê şer kiribûn. Bi cehşîtî dihatin naskirin û heta têkçûna Şoreşa Îlona 75an jî, bi wî navî di her çar parçeyên Kurdîstanê de, di nav neteweperverên kurdan de bi vî hawayî dihatin qebûlkirin.

Piştî şerberdana Şoreşa Îlonê, KDPI komîteyek taze, bi navê KDPIê Serkirdeya/Qîyadeya Muwaqet de ava kir. Têkilîyên me bi wan re di payîza 1975an de çêbûn. Biryara wan ya ji nûh ve destpêkirina şerekî çekdarî, di nav me de, bi şahî hate pêşewazîkirin. Ez dikarim bêjim; ew biryar ji bo me bû moralê geşkirina xebata me jî, bû sedema bihêzkirin û bilindkirina manewîyeta me. Gerek mirov li xwe mikûr bê, ku di wê demê de qiblegeha me Kurdistana başûr û rêvebirên PDKI jî ji bo me, kesên mêrxas û pîroz bûn. Gotin, dawxaz û pêkanîna pêdivîyên wan ji bo me bûhagiran bûn.

Tevgera YNKê ji bal wan de wek dewama xîyaneta 66an dihate nirixandin. Li gora wan tenha armaca YNKê sabotekirina şoreşeke nûh ya li başûrê Kurdîstanê bû. Lênêrînên me bi xwe jî di wê çarçoveyê de bûn.

Ji sala 1976an û heta dawîya 1979an, bi her hawayî, bi qasî ku ji destê me dihat, me alîkarî didan KDPI-Serkirdeya Muweqet. Herwiha me, bi wan re dijîtîya YNKê jî dikir.

Ez dixwazim vê jî bi ser vekim: KDPIê di têkilîyên xwe de, bi me re ne durûst bûn. A rastî ji me re nedigotin, gelek tişt ji me vedişartin. YNK jî di têkilîyên xwe de wek PDKI bû. Bi hevalbendên xwe re ne rast bû. Herdu alîyan jî dixwest karên xwe bi kurdên parçeyên din bidin meşandin.

Bihêzkirina partîyên parçeyên din, ne di rojeva wan de bû.

Berevajîya wê ji bo ku problem ji wan re çê nebin, ne dixwestin ku di parçeyên din yên Kurdistanê de rêxistinên bihêz derketana holê. Ez bawer dikim, îro jî hîn xwedîyê wê fikrê ne. Welatperwerên her sê beşên Kurdistanê li gor berjewendî û daxazên xwe bikar dianîn. Nexweşîyên xwe yên kronîk bera nava me dan, em ji hev de xistin û berdan hev.

Ji bo nexweşîyên nava xwe, derfetên ku piştî şerê kendavê ketin destên wan baş bikar neanîn û firsetên zêrîn berhewa kirin.

Mixabin li gorî wê demê zanîn û dîtinên me ewqas bûn! Her kesê li gorî îmkan û bawerîya xwe li derekê

www.arsivakurdi.org

cîh digirtin û bi qasî jê dihat xebat dikir. Piştî sîh salan, rastî û çewtîyê baştir nîşan da. Encamên bûyeran di nav zemanê de hatine xuyakirin. Gelek hêsan e ku mirov bêje; me şaşî kir. Mixabin poşmanîyên me yên di derbarê demên bihurî de, şaşîyên me yên wê demê rast nake. Lê em dikarin tecrubeyê ji wan bigrin. Her nexweşîyek, pevçûnek û rûdanek xerab, di nav bizava kurd de, dirêjkirina esareta neteweya kurd e.

Bersîv 64:

Hin (qaçaxçîyên) dostên tevgera me, ji ber meseleyên xwe yên aborî, bi desthilatdarên dewleta tirk re peywendî datanîn. Ji bo ku karê xwe bimeşînin bertîl didan serbaz û polîsên tirkan. Carna ew dibirin xwarinê, heta derengî şevê bi wan re dixwarin û vedixwarin. Kesên ku bi wan re diketin têkilîyan serbaz û polîs bûn. Rutba wan a ji başçawîştîyê bigre heta dereca albayan hebûn. Ji polîsan jî komîser û midurên hebûn. Hin caran ew berpirs diketin nav gengeşîyên sîyasî jî. Piranîya serbazan di mijarekê de hemfikir bûn. Di qeneta wan de; dûr, nêzîk, li Kurdistanê, li benda serhildanekî çekdarî bûn. Lê daxwaza wan ew bû ku ew serhildana çekdarî, ji terefê KUKê de nebe! Wekî din, kîjan rêxistin şer li dar xistibaya ji bo wan ne xem bû.

Wisa dixuya ku li darxistina şerekî çekdarî, ji terefê kurdan de, bi germahî di rojeva tirkan de bû; di wî warî de îstîxbarat berhev kirine, li ser rewşê berpirsîyarên xwe agahdar kirine, di nav xwe de, birîfing çêkirine, mijar bi her haweyî analîz kirine, heta berpirsyarên qerekolan jî agahdar kirine. Gava rewş ev be, tirk li çareserîyê jî gerîyane. Bi çi haweyî, bi çi metod û rêyan dibû bila bibana, ew pirsgirêka ku wê bihata ber derîyê wan, herî erzan, çawa berteraf bikirana û xwe jê xelas bikirana. Wan serpêhatîyan di nîvê sala 79an de rû didan. Mirov dikare bi rehetî bêje ku di wê demê de mijulayî û sergêjîya dewleta tirk ew bû ku wê çewa tehdîta ji terefê KUKê de were pûçkirin. Bêşik, dewlet ketibû nav gelek plan û projeyan. Bi bawerîya min, yek ji wan projan jî pevçûna di navbera PKKê û KUKê de bû. Ji bo bê îstikrarkirin û alozkirina KUKê, ku gelek jê fikar dikirin, xewa wan direvandin, ji wan re pêwîst bû. Ew proje, tenya projeya yek ji wan bûyeran e. Bêguman Pentagon û CIA jî li ser mijara KUKê xwe westandine, rapor derbirîne, lê di wê derbarê de çi biryar girtine, ji alîyê me ve ne dîyar e.

Dewleta Surîyeyê jî di wî warî de xebitîye û dikarin, çend alîyên din jî di vê pêvajoyê de xwedî par bin.

Pevçûnan li Serêkanîyê dest pê kir. Sendîka karkerên Serêkanîyê, di dest hevalên me de bû. PKKyîyan di bin serokatîya mirovekî kevneperst de, sendîkayek din, li hember wan çêkirin û xwestin wê sendîkayê di nav karkeran de bikin desthilatdar. Bi rêyên demokratîk hilbijartin pêk hatin; karkeran tercîha xwe li gel hevalên me kirin. Lê PKKê qîma xwe bi wî hawayî nehanî û xwest bi zorê sendîkayê têxe destên xwe. Dest bi terorê kirin, bi taybetî hevalên me û bi tevayî karkeran tehdît kirin. Di dawîyê de sîleh bikaranîn û hevalekî me birîndar kirin.

www.arsivakurd.org

Bi wê jî nesekinîn, li Koserê di orta nava rojê de, pêşîya hevalên me girtin, sîleh bera wan dan û yek ji hevalên me yê hêja bi navê A. Kadir kûştin. Di heman êrîşê de, çendên din birîndar kirin. Di eynî rojê de êrîşên xwe birin ser gundan, bi 30-40 çekdarî ve dor li gundên ku hevalên me tê de bûn rapêçan. Dixwestin ku hevalên me "teslîmê" wan bin, rexne li xwe bigrin, lêbûrîna xwe ji wan bixwazin û derbasê nava PPKê bibin. Bi ser de jî xwestin "ji ber tawanbarîyên xwe" bi mîqdarên bilind ceza pereyan bidin wan.

Xuya dikir êrişên wan bi hazirî, tertîpkirî û ji zû ve plankirî bûn. Bi carek de li çend cîyan bi sîlehên mezin, bi tevlîbûna gelek kesan di heman rojê de, kiryarek weha ne karekî tesadufî, yan jî mehelî bû. Ji xwe hin kesên ku ji wan qetîyane, di vê mijarê de behsa hazirîyên PKKê kirine. Xuya dike PKKê bi biryara merkezî ji zû ve xwe ji şerê bi KUKê re amade kiribû. Li gor nîvisandinê wan şexsan jî, dîtinên me tên teyîdkirin.

Em bê tedbîr bûn, me bawer nedikir êrîşek wuha berfireh ji bal PKKê de bihatana ser me. Heta wê demê, tu nakokîyek me ya ber bi çav ku bibana sedema êrîşeke awqas girseyî, bi wan re ne bû. Me dijîtîyek wan jî nekiribûn. Heta di hin cîyan de me wan parastibûn; kêm be jî me alîkarîya madî jî dabû wan. Bê gengeşîyên îdeolojîk, ji xwe ew di nav hemû rêxistinan de normal bûn. Hesabek ku bi vê dijwarîyê, ewê êrîşî me bikin nehatibû bîra me. Ji bo wî qasî, em di vî warî de bê tedarik bûn. Bi tevî kûştin, birîndarkirin, zordarîyên li ser hevalên me yên gundî, me nedixwast hedîse mezin bibin, lêbelê helbet bi tu hawayî jî me zordarî û çavsorîya wan jî li ser xwe qebûl nedikirin.

Tevgera me biryara parastinek aktîf girt. Gelek caran PPKyî diketin pêşîya hevalên me û kozik vedigirtin. Lê ji bo ku hevalbendên wan di vî warî de negihîştîbûn û ne xwedî tecrube bûn, dîsa ew dihatin kûştin û birîndarkirin. Piranîya zerarê encamên êrîş û kemînên wan bi xwe bûn. Hertim em li dijê vî şerî bûn. Me zerara vê pevçûnê, malxerabûn û birakûjîyê bi dengekî bilind îlan dikirin. Di vî warî de me belavok belav kirin. Me her teşebus û teklîfa aşitîyê bê şert pejirand. Di vê derbarê de şahidên wê demê yên ku li jîyanê ne gelek in. Lê mixabin PKKê mercên ku nedihatin qebûlkirin pêşkêş dikirin. Wek tê zanîn, rêxistina Kurtûluşê ket navbera me. Me û PKKê hanî ber hev. Di encamê de belavokek belav bû ku şer sekinîye. Lê qismekî PKKyîyan wê lihevhatinê qebûl nekirin. Dîsa şer dest pê kir. Şer ajot, heta ku êdî taqet di wan de nema, ji ber xwe ve sekinî.

Bersîv 65:

KDP (KUK) ji terefê Tirkîyê û rayedarên cîhanê ve wek rêxistineke xurt, neteweyî û favorîtê şer hatibû tesbîtkirin. Îhtîmala ku wê KDP-KUK tekoşîneke çekdarî dest pê bike, berpirsyarên tirkan bêhizur dikirin û xewa wan direvandin.

Ji alîyê din ve, dewletên cîhanê yên xwedî bandor, ne ligel xerabkirina balansa herêmê bûn. Têkdana statkoya heyî, guhartina hidûdan di berjewendîya xwe de nedidîtin. Gelek pirs-

www.arsivakurdi.org

girêkên Rojhilata Navîn hebûn. Van dewletan nedixwestin yeka girînktir û gewretir lê zêde bibe. Wan sedeman hişt ku Tirkîye û dewletin dîtir demek zûtir tedbîran, li hember tevgera me bigrin.Wek tê zanîn bi êrîşa PKKê ve Tirkîyeyê gavek cidî havêt ber lingên me. Em likumîn, lê dîsa zû rabûn. Tedbîrên wan yên din, yên ne ber bi çav, bêşik hebûn. Lê em ji sedîsed naveroka wan nizanîn, bi tenê em dikarin texmîn bikin.

Hêdî dewletên xwedan bandor çi kirine, ji me ve ne malûme. Tenya hin raportên wan yên di vê derbarê de ku gihîştine raya giştî em dikarin bibînin; ew jî bi tenê li ser îhtîmalên ku KDPT(KUK) dest bi şer bike û wê bûyerên çekdarî rû bidin, hatine sekinandin.

Sedemên din, yên me, yên navxweyî bûn. Em tev bi temena ciwan bûn. Mîrasek ku di vî warî de rêya me ronî bikirana û ji me re bibana pêşeng tunebû. Tecrube û zanînên me yên di vê derbarê de têr nedikirin.

Di dawîya 1975an û destpêka 1978an de, gelek kes tevî rêxistina me bûbûn. Di nav wan kadroyan bi xwe de, ahengîyeka ramanî tunebû. Bi kadroyên me yên kevin re jî, baş pêk nedihatin. Ev yek jî dibûn sebebê alozîyan. Bandorek negatîf li ser honandina rêxistinê dikirin û bawerîya bi hev zeîf dikirin.

Rûxandina Şoreşa Îlonê û encamên wê li ber çavên me bûn, facîa, bêbextî, bi deh hezaran alîgirên bêserûşûn, girtin û zindan hatibûn kirin, bi sed hezaran mirov derbeder bûbûn, zerarek pir mezin ya madî û manewî çê bûbû. Ev bûyer hemû di hişê me de, bîranînên taze bûn. Felaketek weha carek din bê serê gelê kurd, hezîmetek weha mezin dubare bibe, me ditirsandin. Destpêkirina serhildanek nûh ku bi xwe re mal xerabûnê bîne, dahatûya gelê kurd tahrîb bike, gelek ji me dikirin nava fikaran. Şerekî ku mirov tê de bi ser neketa, encamên wê li ber çavan bû. Ji bo ku gava dawî bihata havêtin, gelek heval dudil bûn.

Di havîna 1979an de, piranîya komîteya me ya merkezî fîrarî bûn. Derfetên ku em bicivin û çareserîya pirsgirêkan bikin kêm bûbûn. Ev yek bû sedemê alozîyê û hişt ku hin kes texrîbatan di nav tevgerê de bi hêsanî pêk bînin. Nebûna îstîxbarateke cidî, mudaxeleyên ku di wextê de bêne kirin, dereng xistin.

Piştî kongireya nehan û bûyera ku li bajarê Kurdistana rojhilat li Şîno rûdan, têkilîyên me û PDKIê têk birin. Ji bo wê, gava hevalên me diçûn herêma li ser hidud, rastê astengîyan dihatin. Mirovên ku me bi salan alîkarî dabûn wan, di binê mercên gelek zor de tedawî kiribûn, pêwîstîyên wan ên cûr be cûr temîn kiribûn, malbatên wan, bi tevî her bêîmkanîyan xwedî kiribûn, pêşîya me digirtin û devê tifingan dikirin singê me. Armanca wan ew bûn ku em li deverê nemînin.

Ew grûba ku me ji bo şerê çekdarî ava kiribû, bê ku analîzên kûr di vê derbarê de bêne kirin û bê xebera hinek hevalên komîteya merkezî, hê di destpêka Derbeya 12yê Îlonê de, hate belavkirin. Di dû re teşebûsên ku ji bo avakirinê, gavên ji bo wê babetê

www.arsivakurd.org

bi ser neketin. Di dewsa ku em biçûna çîyayên Kurdistanê, me xwe bera Surîyeyê da. Ew tevgera ku li ser praktîkek xurt ava bûbû, piranîya endamên wê bi meseleyên cûr be cûr yên gel ve haşir-neşir bûbûn, bê herket man. Li wê 20-30 kes bi hev re, bê kar û bar di malan de diman. Cîh ne emîn bû. Ronahîyekê xuya nedikir, mayinek dûr dirêj, li manewîyata wan bandorek nexweş kir. Hêvîyên wan şikand û peasîvîstî çêkir. Sedemên herî piçûk, pirsgirêkên şexsî, nexweşîyên nava wan kûr kir. Bi vê hawayê tevger ji pêkanîna armancên xwe dûr ket, û careka din îmkan nedît xwe dîsa berhev bike.

Bersîv 66:

Di dawîya sala 1975an de bayek çepgir ê gelek bihêz, bi ser Rojhilata Navîn de girt. Bi taybetî di nav xwendevanan de û bi tevayî tesîra xwe da ser qatên din yê civatê jî. Di eynê demê de, Şoreşa Îlonê têk çûbû. Sedemên rûxandina wê bi germahî dihatin munaqeşekirin. Dihatin îdîakirin ku sebebên rûxandinê palpiştîya têkilîyên bi Îran û Amerîkayê re ye.

Di vê derbarê de Serkirdayetîya Katî (Qîyadeya Mûwaqet) jî, ji wan ramanan re bû alîkar. Wek tê zanîn, bi navê stratêjîya nûh biryarên konferansa xwe weşandin. Ew di çarçoveya îdeolojîya çepgir de bûn. Sîstema roj- hilatê, pesnê dewletên çepgir didan û bi dijwarî dijîtîya Amerîka û hevalbendên wî dikirin. Bi tevî wî haweyî jî, di munaqeşeyên nav me û wan de, dîtinên di stratêjîya nûh de bûn, bi îsrar diparastin. Xwedî tecrûbe, temen û serpêhatîyên wan ê şoreşekî hebû. Heta wê demê, em bi rêbaza Kurdistana başûr ve girêdayî bûn û gelek sempatîya me ji wan re hebû. Her wek em yek partî bin, me tu ferq û cudahî nedixistin nabera xwe û wan. Tiştên ku me bidana wan, yan li wan zêde bikirana tunebû. Ew gewirandinên wan li ser me jî tesir kir. Piştî wê, me hem xwe ji ramanên çepgirîyê re vekir û hem jî keên bi van ramanan re rêya partîyê vekir.

Di wê demê de, grûpek ji derva hate nava me. Gelek ji wan, ji tevgerên çepgirên tirk dihatin. Wan bi xwe re bîr û ramanên çepgirîyê anîn nav tevgerê. Lê tesîra esil, wek ku min li jor jî nivisand, ji terefê Qiyadeya Muweqet ve li me hate kirin.

Wek tê zanîn bi navê "stratejîya nû" deklerasîyonekî KDPê Qiyadeya Muweqet/Serkirdeya Katî hate belavkirin. Di vir de sedemên şikandina Şoreşa Îlonê, bi meşandina sîyaseteke li dijê Sovyetê ve girê didan û rêbaza xwe ya nû bi îdeolojîkî çepgir îfade dikir. Di munaqeşeyên me yên bi wan re jî, li ser vê babetê dihate kirin. Bi gora wan, şaşî û kêmasî, yê serokatîya wan bû. Rêyeke şaş girtibûn. Xwe ji têkilîyên eşîrî xelas nekiribûn û têkilîyên bi Îranê, bi DYAê re wek xeletîyên herî mezin qebûl dikirin. Li gor wan, divê wan xwe ji sîstema sosyalîst dûr nexistana û hêzên çepgir nekirana dijê xwe. Wan gotin û argumanên wan tesîr li me dikirin û em ber bi fikrên çeprirîyê ve dehf didan. Wan gengeşîyan kesên çep yên nava me bi hêztir dikir û bandora wan firehtir dikir. Di wê demê de, hema

www.arsivakurdi.org

piranîya welatparêzan jî çep bûn. Dihatin gotin ku gava "mebest avakirina Kurdistanê be, ew jî bi rêbaza çepgirî baştir, zûtir pêk were, ji bo çi em nebin çepgir?" Van pirsan derfet didan çepgiran û wan bi hêztir dikirin. Hêdî, hêdî tesîr li me jî hat kirin.

Bersiv 67:

Ezê vê pirsê bikim du beş: 1- Pirsgirêkên berîya Kongra 1975an û bûyerên piştî Kongrê; 2- Pêvajoyên piştî Kongra 1977an û heta 1981an.

1-Di eslê xwe de PDKTê pêşîya xwe nedî. Dijmin derfet neda ku serkirdayetîkî rewşenbîr, entellektuel û aktîv ku karibe berpirsîyarîya rêkxistinê bike û bibe bawerîya gel pêk bê.

Hê sala wî neqedîyabû, serokê hêja Faîq Bucak di sala 1966an de hat şehîdkirin. Hêna partî ji binê vê şoqê derneketibû, di sala 1968an de, girtinek tevayî çêbû. Di wê de gelek endamên partîyê yên berketî hatin girtin. Wan kiryaran pêşveçûna partîyê tim asteng kirin. Ya herî dijwar ew bû ku ew felaketa dawî ku di sala 1971an de pêk hat, dîsa serokê partîyê hat şehîdkirin.

Piştê van hemû bûyeran partîyê nekarî xwe berhev bike, nehate serhev. Bi taybetî mirovên xwenda xwe ji partîyê dane paş. Piştî şehîdkirina Seîd Elçî, serkirdayetîya partîyê zeîf ket. Tiştên ku ji wê dihatin xwestin, nikarîbû pêk bîne.

Di nav partîyê de pirsgirêk zêde bûn. Di pêvajoya hazirîyên Kongreya 1975an geştir bûn. Armanca me, nûjenkirin û aktîfkirina kadro û xebata PDKTê bû. Di encama kongreya 1975an de, me rê li ber xebatek bi rêk û pêk vekir. Xûnek nûh da partîyê. Rêxistinê ji bingeh û rayên wê de hejand, ji qalikê wê yê teng derxist.

Heta wê demê kadroyên merkezî bi kar û îşên xwe yên şexsî ve mijûl dibûn. Eger mecal hebana, rewşê dest bidana piçek jî karên rêxistinî dimeşandin. Carna, bi mehan merkezê agahî ji endamên partîyê wernedigirtin. Çi bûyer li ku rûdaye, wê li hember pêkhatinan çi tedbîr bêne girtin, di rojeva merkezê de nebû. Ji du-sê mehan carekê li mala halxweşek endamê partîyê dihatin cem hev û ji xwe re sohbet dikirin. Paşê, her yek cardin diçûn ser îş û karê xwe. Helwestek ku rewşa wan têk bibe û wan ji karên wan bike nedixwestin. Piştra xwe bi Şoreşa Îlonê ve girêdabûn û her tişt ji wê hêvî dikirin. Pêwîst nebû PDKT hazirîyekê bike. Lê ev rewşa hanêey bi hawayek radîkal guherî. Şoreşa Îlonê piştî komployek navnetewî belav bû. Hesabên berpirsîyarên PDKTê têk çûn û hêvîyên wan şikestin û ketin nava şoqekî. Hêdî nizanîbûn çi bikin. Lê, tevî hemû tiştan berpirsîyarên PDKTê nedxwestin wazîfeyên xwe berdin. Xwe hişk bi kursîyên xwe ve girêdabûn. Di bin van mercan de, kongra 1975an çê bû.

Di kongrê de, sekreterê giştî hate gewirandin. Çend kesên nûh ketin merkeza partîyê, ez jî yek ji wan kesan bûm. Kongra 1975an dawî li vê rewşa aloz hanî. Bi hindikayî be jî, di dewsa xebatên amator de, me dest bi xebateke profesyonel kir; di vî warî de kêm bin jî kesên ku karên wan bi tenê xebata partîyê bûn, peyda bûn. Me

www.arsivakurdi.org

dest bi weşanek mehane kir. Di derbarê her bûyerek girîng de, belavok hatin belav kirin. Kadroyên partîyê li tevî herêman, bi tekuzî digerîyan û pirsgirêkên alîgiran çareser dikirin. Bi kesên li dervê rêxistinê re diketin nava dîyalogan û partîyê bi endamên nûh ve bihêztir dikirin.

Piştî avabûna Qîyadeya Muwaqet, heycanek taze kete nava hevalên me. Xebata me geş û gurr bû. Herêmên ser hidûd hatin organîzekirin. Hatin û çûnên pêşmerge hatin hêsankirin. Ji bo ku pêwîstîyên "Şoreşa Gulanê" bêne temînkirin, tedbîr hatin girtin. Ez bi çend kesan re li gundên Şirnex, Hezex, Sîlopî, Dihê, Qilaba û Beytulşebabê yek bi yek digerîyam. Me kontrola partîyê di mintiqê de tesîs kir. Tevger berfireh û mezintir bû. Bi xurtbûna partîyê re, pirsgirêk jî zêde bûn. Pêwîst bû ku gavên nûh bihatana avêtin û tedbîrên taze bihatana girtin. Mixabin, piranîya serkirdayetîya partîyê ji dervayê xebatê bûn, tevî aktîvîteya nedibûn. Di dewsa ku mil bidin xebatên me, dibûn asteng. Ji xwe xebatek întensîv li dervayê taqeta wan bû. Bi tevî vê rewşê, xebat bi fedekarîya çend kesan dihate meşandin. Barê me her ku diçû girantir dibû. Bi heman kadro û tempoyê, em nikaribûn dewam bikin. Eger weha dewam bikirana, dûr ya nêz, ewê însîyatîf ji destê me jî derketana. Ji bo ku armancên avabûna partîyê bên bersivadin, hemleyek nûh pêwîst bû. Me dixwest tevî endamên komîteya merkezî profesyonel bixebitin; li her herêmê kesên ku karên wan tenê xebata ji bo partîyê be, bêne peydakirin û rêbazên taze bêne dîtin.

Wekî tecrubeya Kurdistana başûr jî nîşan dabû, otonomî ne çareserîya meseleya kurd bû. Bi vê hawayê te xwe dispart bin rehma hukumeta merkezî. Wek tê dîtin, di rewşa wan a zeyîf de dikaribûn mafan bidin gelê kurd. Lê kengê ji tengasîyê derdiketin, bicarek de li kurdan badidan û destkevtîyên wan têkdibirin. Ji alîyê din ve, mînakên şerên çekdar ji bo otonomîyê di dîroka cîhanê de tunebûn. Ev daxwaz bi xebatên aştîyane jî pêk dihatin. Ji alîyê din ve, daxwzên partîya me ji otonomîyê jî kêmtir bûn. Ji xwe di herêma me de, dewletê bersîva daxwazên herî kêm jî bi metodên hovane didan. Ji bo vê, herî baştir jî, ji serî de, daxwaza cûdabûnê biryarek herî di cîh de bû. Me daxwaz kir ku program û destûra partîyê ji nûh de bê hazirkirin, daxwaza otonomîyê bê berdan, û serxwebûn û rizgarîya kurdîstana mezin bibe armanc.

Di payîza 1977an de, kongra partîyê çê bû. Em bûn du beş, ji ber ku hinek kesan bi heman uslûbê berdewamîya xebatê û di parastina programa berê de îsrar kirin. Pêşnîyarên herdû alîyan ji kongreyê re hatin pêşkêşkirin. Di kongrê de, daxwaza Kurdistanek serbixwe hate pejirandin û di programa partîyê de hate nivîsandin. Bi vê biryarê ve, yêk ji delegeyan ku nakokîyên wî bi me re hebûn bi tirkî go: "her şey bitti" (kurdîya wî: her tişt qedîya) û xwe ji kongrê vekişand. Lê bi kesên mayîn re, nakokîyên me li ser xebatên praktîkî bûn. Dijîtîya wan li hember Kurdistanek serbixwe nebû û her daxwaza dilê wan jî ew bû, tenê nikarîbûn bersîva xebata dijwar bidana. Dîsa me ligel wan komîteyeka

www.arsivakurdi.org

merkezî ya muşterek pêk anî. Çend heyv em bi hev re xebitîn, û di dawîyê de, ji ber hinek sedeman ew ji nav me derketin.

Min di konferansa 1981an de berpirsîyarî negirt. Ez di havîna 1982an de hatim Swêd û ji xebateka rêxistinî dûr ketim. Ez di nav biryaran de nebûm û ji ber wê jî, nikarim bersîva vê beşê bidim.

Bersiv 36:

Bê PSKTê, hemû grubên Kurdistana bakûr, Kurdistanek serbixwe, azad û yekbûyî diparastin. Di dijîtîya emperyalîzmê, feodalîzmê û kevneperstîyê de digihîştin hev. Kêm zêde, ji eynî bingeh û kitleyê re xîtap dikirin. Çend rêxistinan dijîtîya sosyal-emperyalîzmê û sosyal-faşîzmê jî bi ser ve kiribûn û cûdahîyên wan li ser sîyaseta navnetewî bûn.

Piştî kuştina herdu Seîdan, di nav alîgirên herdû partîyan de, dubendîkî kûr peyda bû. Demek dirêj, ev yek bû sedemê nexweşîyên giran. Mîrasa xûndarîyê ku ji alîgirên herdû rêxistinan re ma, hêza welatperwerên kurdan qels kir.

Eger mirov piştî tecrubeyên derbasbûyî li meseleyan mêze bike û rewşa kurdan ya wê demê binirxîne, mirov ecêbmayî dimîne. Li ser Sovyetê, Maoîzmê, Enwer Xoce û heta li ser Koreya Bakûr jî em diketin pêsîra hev û me bi hev re şer dikirin. Û carna jî, di nav van pevçûnan de, mirov jî dihatin kûştin. Piştî ku Sovyet û Arnawut rûxîyan, Çînê xwe reorganîze kir. Rewşa wan baş hate fam kirin. Dema ku ji bin "perda hesin" derketin, tiştên ku xuya bûn, felaket bûn. Mirov dibêje ev çi aqil bû ku em bi pey ketibûn? Me çawa karibûn ji bo wan xwe ewqas xera bikirana. Ji doza xwe zêdetir me şûrkêşîya bîyanîyan dikirin. Enerjîya xwe ya şoreşgerî ku ji me bi xwe re gelek pêwîst bû, badilhewa xerc dikirin. Pirsên wiha gelek in. Lê divê ku mirov ji wan dersan derxîne. Yên ku bi ber wî bayî ketine gelek bûn. Heta di welatên Ewrûpayî yên herî pêşketî de jî, ew kesên xapandî, wan fraksîyonên cûr be cûr hebûn. Lê wan wekî me xisar nedan civaka xwe û gelê xwe.

www.arsivakurdi.org

Di Çarçova Dîrokê da Pirsa Kurd û Kurdistanê

Şakir EPOZDEMÎR

Min sala 1938ê li nawenda nehya Minar çavên xwe li vê dinyaya xweş û şîrîn vekir. Min di 9 salîya xwe da dest bi xwendina medreseyê kir û heya Şermoxnîyê xwend. Seydayê min gund hişte ji melayê gundî yê kû nedixwest zarokên gund bixwînin. Bi vê hawayê xwendina min a medreseyê jî dawî lê hat. Gava 12 salî bûm, mekteba sereta li gundê min hate avakirin. Min di sinifa 3mîn da zewicandin kû ez hê 15 salî bûm. Min tenê mekteba sereta xwend. Heya sala 1958ê min rêncberî kir. Di wan salan da karwanî, dan û standinên taqasî (guhartin) hê di rewacê da bûn. Min rez û bostanan çêkir, karwanî kir, xizmeta mêvanan û xulamtiya malê kir, telbeyê otêla bavê xwe ya Diyarbekirê ya bi navê 'Mûş Otêlê' kir, Qolçîtîyê (Tuzla Kolcusu) li ser Karên Basleys kir heya kû çûme esker. Piştî eskerîyê ez ketime Postexana Diyarbekir û bûme memûrê Têlgrafan. Sala 1965ê wan hevalên kû biryar dan Partiya Demokrat a Kurdistana Türkiyê avakin, min laîq dîtin kû ez jî bi wan her 5 kesan ra bibime damezrêner. Min ji Tîrmeha 1965ê heya Tebaxa 1971ê wek azayê Koma Navkom û mihasibê gişti xizmeta partîyê kir. Sala 1968ê di 19 yê heyva 1ê da, MİTê operasyonek li dar xist û dest danîne ser me. Em 16 kes hatine mehkemekirin. Mehkema me bi navê Ağır Ceza Mehkemesî ya Antalyayê navdar e.

Navdar e, lewra cara yekemîn kurdên Kurdistana Bakûr li pêşberê heyeta vê mehkemeyê mafên xwezayî û hiqûqî yên kurd û Kurdistanê parastin. Parêznameya kû min li ser navê xwe daye, sala 2005ê hate çapkirin û weşandin. Ev berevaniya sîyasî, yekemîn parêzname ye kû li ser esaseke neteweyî û sîyasî hatîye amadekirin.

Piştî hepsa Antalya ji dawîya sala 1969ê heya 1999ê 20 salan bi ticaret û înşeatê va meşxûl bûm û eva 10 sal in kû

www.ersivakurdi.org

di warê dîrok û tevgera rizgarîxwaziya Kurdistanê da weka lêkolînerek dixebitim, bi zimnê kurdî û tirkî dinivsînim. Heya niha 4 pirtûkên min bi navên "*1969/235 PDKT Antalya Savunması, Kürt Osmanlı İttifakı ve Mewlana Îdrîsê Bedlîsî, Demokrasî ve Bariş Gûlû: Av. Şewket Epozdemîr û Destana Barzanîyan* hatine weşandin. Pirtûkên min yên ji bo çapê hatine amadekirin jî şeş in: *Destana Mihemed Axayê Kelhokî, Medreseyên Kurdistanê, Ferhanga Kurmancîya Herêma Zirkan, Zemanê Hikmê Mîran, Dema Serdestîya Eşîran û Zemanê Tevgera Ronakbîran* in. Maqaleyên min di van rojname û kovararên kû têne bîra min da eva 10 sal in kû têne weşandin. *Kurdistan Press, Azadî, Ronahî, Dema Nû, Rûdaw, Birayetî, Xebat, Peyama Kurd, Nûdem, Berbang, Newroz, Rewşenbîr, Deng, Nûbahar, Dîcle, Gulan, Welat, WAR, BÎR* û gelek ên din. Ji rêncberîyê çûme memûriyetê, ji memûriyetê çûme sîyasetê, sîyasetê min avête hembêza ticaretê, di dawîya umrê xwe da mame bê kar, ji ber bêkarîyê niha bûme nivîskar. Lêkolîn û teşxîsên min him xerîb in û him balkêş in, bala hemî lêkolîner û aqademîsyenan dikêşin, ezberên çewt û berevacî xira dikim, rastîya kurdewarîyê ji hemû deran peyda dikim, kurdewarîyê weka kurdek ji nû va dihêjînim û ava dikim. Herçendî kû ev barê giran ne li qama min e, lê xêrnexwazên kurdan bi dostî û bi hîle aqil ji serê ronakbîran birine. Eva bû 200 sal kurd ketine rêkeka xelet, kû em ji aqademîsyen û rewşenbîrên me yên ji xwe razî dipirsin, bersîva wan hazir e, dibêjin "- kurd hê nebûne millet."

***

Di Çarçova Dîrokê da Pirsa Kurd û Kurdistanê

Dîroka Qedîm:

Kurd miletêk ji miletên Mezopotamî ye. Ew her li Mezopotamya jor û jêr û li ser axa vê herêma kû maka medenîyetên kevnar û qedîm e da jîya ye. Ku em ji beriya zayînê 2500 salan bidine ber çavên xwe, emê bibînin kû şerê giranê herî giran di vê herêmê da bi Asûrîyan dest pê kirîye. Kurd wê demê xwedî dewlet û medenîyetên giring in. 2000 salan êriş û çavsoriya asûriyan domandîye. Kurd bi van êrîşên dijwar bûne yekbend û yekrêz. Wan konfederesyona dewletên kurdên wê demê honandine û Împaratorîya Med ava kirine. Ku asûriyan li kurdan neşidanda belkî dewleta Med nebûya împaratorî û kurd ji ser axa xwe ya qedîm xwe tev nedana û ji Girekê heya Misrê û Hindistanê bindest nekirana. Çewan kû asûrî bi çavsorî û dijmintîyê 2000 salan xwîna kurdan rêtin, her waha kurdên wê demê kû dewletên wan ên wek Xaldî û Urarto, Gutî, Hurrî, Kasî, Nayirî, Lolo, Subarî û Mîtanî hebûn, evan hêzan xwe dane hev, yekîtîya xwe girêdan û Împaratorîya xwe ava kirin.

Her çendî kû persan xiyanetê li medan kir û xwarzî ketine şûna xalan, lê ev dewlet, dewleta med û persan a mişterek û hevbeş bû. Di vê derê da bi tenê xanedanî kete destê persan, kû ew jî bi nijad ji qewmê kurdan ne dûr in. Yanê miletên ereban weke kurd û farisan nêzîkê hev nînin.

Îskenderê Maqedon 333 sal BZê bi 30.000 şervanan va ji Makedonê derket hat dest danî ser Mezopotamya,

www.dersimkurd.org

Kurdistan û Erebistan û heya biçî Hindistanê. Ku em dema hikmê partan û sasaniyan lê nekin, dikarim bêjim kû van dagirkeran li ser navê Rom û Bizansiyan 1000 sal mane li ser bêna me.

Hz. Muhemed di sala 622yê ji ber kafirên Mekkeyê hicret kir, 15 sal şûnda şervanên Îslamê hikmê Sasanîyan, Bîzans û Romayê ji herêmên kurd û ereb û farisan rakirin û bûne hakimên dinyaya sedsala 7an. Îslamîyet ji kurdan ra bû fereca xêrê. Dînê Îslamê derîyê rizgarîyê li ber kurdan vekir. Kurd di Medreseyên Îslamê da perwerde bûn. Qadroyên dewletsaz û îlimdar û siyasetnasên kurdan çêbûn. Yên wek Ebû Mislimê Xoresanî ji nava me rabûn, miletê kurd bi şoreşgerî, bi sîyaset û îlimdarî sazîyên xwe ava kirin. Ew zilm û zordestîya Bîzansî û hevalbendên wan ên Mesîhî kû 1000 salan domandibû, kurdan aqil jê girtibûn. Dînê Îslamê jî ne dînekî nijadperest bû û şert û şirutên vê olê ji kurdan ra ne xerîb bûn. Misilmanî dewama dînê Îbrahîm bû û Hz. Îbrahîm Pêxenber ji bajarê Ruhayê, ji bajarê kurdan bû.

Gava kû di dawîya sedsala VIIIê da kurd di warê xwendin û zanînê da gehane qonaxeke bilind û lîderên weke Baz û Şadî peyda kirin, Dewleta Şedadîyan û Merwanîyan hatine damezrandin. Dewletên Deylemî, Hesenweyî, Hemdanî, Dostkî, Loristanî, Erdelanî û bi dehan dewletên Eyyûbîyan di sedsalên 9./10./11. û 12yê da derketin holê. Dewleta Eyyûbîyan ya Hesenkêfê bi navê "Hikimdarîya Melîkan" xwe gihande sedsala 16an.

Dîroka Zemanê Hikmê Mîran

Gava kû şorişa Ebû Mislimê Xoresanî di sala 750yê da li dar ket û Ebbasî hatin ser hikim, xelîfeyê dawî yê Emewîyan Merwan e. Merwan ji alîyê dîya xwe va nevîyê Mîrê Cizîra Botan Mîr Mihemed e. Şeref Xan gava kû di sala 1597ê da berhema xwe ya giranbûha Şerefnameyê nivîsandiye, dibê "- Ji vê rojê û peş da eva 760 sal in kû malbata Diyaeddîn hikim li bajarê Bedlîsê dikin." Dîsa Şeref Xan dibêje kû hikimdarîya Hekarîyan gelek kevn û qedîm e. Ew wisa dide xuyakirin kû ev hikimdarî ji hikimdariya Bedlîsê qedîmtir e.

Ji van beyanên dîroknasê kurd û hakimêk ji hakimên Kurdistanê tê zanîn kû Mîrekîyên Kurdan ji sedsala 8ê va dest bi avabûna sazîyên hemdemî yên wî zemanî kirine.

Êrîşên Oxiz, Ozbeg, Teter, Harzemî, Moxil û hemû belakiran di dawîya sedsala 11an da dest pê kirin û heya kû tifaqa kurd û osmanîyan hate girêdan domandin. Dewleta sefewiyan dewama dewleta aqqoyînîyan bû. Şah Simaîl wê dewleta zalim a aqqoyînîyan ruxand û li ser navê bapîrê babê xwe li ser esasê mezhebê şiîtîyê kûmikên sor da serê zabit û fermandarên dewleta xwînxwar a dîn û hara Ozbegan û navê dewletê kire Dewleta Sefewî. Hun tenê navên walî, fermandar û karbidestên dewleta Şah Simail bixwînin, hunê bizanin ka Şahê Ecem çi dike.

Dagirkerîya van qewman kû ji wan ra 'Asyaya Navînî' tê gotin, bi wan 10 salên Şah Simaîlê Erdebilî va hemî 330 sal in. Ji sala 1180 heya sala 1260ê kû em wan 80 salên eyyûbîyan lê nekin,

www.arsivakurd.org

250 sal ji zilm û zordestiya wan hovan ra dimînê. Di nava van 250 salan da 30 salên Moxilan(1230-1260), 40 salên Uzin Hesenê aqqoyînî û dewama wî(1460-1500) û 10 salên Şah Simaîl (1507-1516) nîrên teng û tarî û çetin in. Wekî din selçoqî bi atabegîyan û artûqîyan va ji talanbarîyên xwe beşêk li Kurdistanê serf kirine, gelek îmaratan ava kirine û bi taybet atabegîyan di warê medrese û perwerdeyîyê da xizmetên girîng pêk anîn e. Zimanê artûqîyên Mêrdîn û Hesenkêfê bi erebî ye, zimanê selçoqîyan farisî ye. Ew dereng bibine misilman jî, van camêran xizmet ji misilmanîyê ra kirine, miletên bindest dane xwendin, di zemanê wan da li Kurdistanê gelek îlimdar rabûn e.

Çewan kû selçoqî, atabegî û artoqî di saya serê ebbasîyan da derketine holê, Selaheddînê Eyyûbî jî di saya serê atabegîyan da bû Melîkê Misrê. Ji ber vê yekê em dikarin bêjin kû qencîyên wan jî gihane kurdan û xirabîyên wan jî gihane kurdan.

Selçoqîyan gava pê li axa Kurdistanê kirine, ji eyaleta Kurdistanê kû ji Elam û Kermanşah û Senandeştê heyanê Mahabadê digirta nava xwe, gotine 'Kurdistan' û di saya vê qeydê da navê Kurdistanê berîya nehsed û kusur salan bi fermî hatîye pejirandin û teyîdkirin. Selçoqî ji Kurdistanê leşker berhev kirine û girêdanên stratejîk û hevalbendiyê bi kurdan ra bikar anîn e. Weka kû beglikên Anatolya yên Germiyanîyan, Menteşan, Etmanekîyan û Bozbegîyan kû dibêjin beglikên kurdan in. Gelo ew kurdên ji Behra Reş destpê dikin, di Çanqirî, Çorûm, Yozgat, Çîçekdaxê, Qirşehîr, Şereflîqoçhîsar, Cihanbeglî, Bala, Polatlî û Boluyê da derdikevin û dikevine deşta Adapazarê, ev ne di şerên selçoqî û bîzansiyan da derbazê Anatolyayê bûn e?

Ku ne di dema selçoqî û oxizan da bî, wê gavê dikarim bêjim kû ev kurd di zemanê bîzansiyan da li ser vê axê bi cî bûne. Lê kû kurd di zemanê bîzansîyan da biketana Anatolyayê ola Îslamê nedipejirandan û hevalbendiya selçoqiyan jî nedikiran.

Têkilîyên kurdan û van dewletên dagirker ên navên wan bihorîn bi 330 salan va waha derbaz bûye. Qenc xerab, kurdan jî li berxwe dane. Şerê wan kirine, tîfaqan bi wan ra girêdane, statuyên hevbeş bi hev ra ava kirine, di hawar û gazîyên hev da çûne û zemanekê dirêj bi hev ra borandine, heya kû lingên wan yên gemar ji ser xaka kurdan ya pîroz rabûye.

Tîfaqa Kurd û Osamanîyan û Yekrêzîya Mîrekên Kurdan

Çewan kû zordarîya asûrîyan bû sebebê yekîtî û çêbûna federasyonên kurdan, kû kurd bûn împeratorî. Her waha ji ber heqaret û zilma aqqoyinîyan û zordestîya sefewîyan tîfaqa 28 mîrên Kurdistanê bû yek, Mewlana Îdrîsê Bedlîsî meclisa mîllî civand û biryara tîfaqa kurd û osamanîyan da sitandin. Kurd weka miletêk, hêz û fermanrewayîyên Kurdistanê, li ser navê 'Mezinên Kurdan' bi Dewleta Osamanîyan ra sala 1514yê li Amasyayê rûniştin, dûr û dirêj mûzakere kirin û di navbera kurd û

www.arsivakurd.org

osamanîyan da tîfaqê girêdan. Dewleta Osamanîyan ji hemî deman xurttir û bi hêztir bû wê demê.

Mîrekên kurdan her çendî kû ji salên 1460î heya vê rojê di şer û berxwedanan da westîyabin jî, lê îrada wan a mîllî, îmana wan a qaîm, welatparêzî û ew micadela dûr û dirêj wan anîbû niqta yekrêzî û yekbendîyê. Ji Kerkûk û Silêmanîyê, heya Kilîs û Mahabadê 28 mîrên Kurdistanê rêza xwe kirin yek û bi Siltanê Dewleta Osmaniyan ra kû wê demê sîya vê dewletê dida ser hemî zemînê cîhanê, tîfaqê girêdan. Şertên vê eqdê ew bûn, kû mafê mîrên Kurdistanê yên ji bavûkalan mayî weka berê bête pejirandin, mîr bi artêşên xwe va piştgirîya osmaniyan bikin, osmanî jî kurd û Kurdistanê ji êrîşên bîyaniyan biparêzin û piştgirîya kurdan bikin. Diva kû salê carek kurd vêrgîyeke (baceke) sembolîk bidana Dewleta Osmanî.

Ev tîfaqa ha 330 salan dewam kir. 1515-1915dike 400 sal. Lê piştî kû alman, nglîz, Freng û pismamên xwe yên xaçparêz xwe kirin dostên osamanîyan û li ser navê reforman û dewleteke merkezî wan kişkişê mîrekên kurdan kirin û pêva, em dikarin bêjin kû ji salên 1830yê şunda bu dewra xiyanet û bêbextîya reformîstan û weka agir destpîserê kurdan bûn. Heya 1847ê kû dawî li hikûmetên Botan, Hekkarî û Mehmûdîyan anîn, hê van şertên Amasyayê pejirandin, lê piştî malkanbaxîya kurdan ya herê dijwar kû Bedirxan Beg û hevalên wî yên 'Peymana Pîroz' teslîm bûn û çira kurdan tefandin, osmaniyan jî ehd û peymana 1514yê jibîr kirin.

Dawîya Mîrekan û Malkanbaxîya Kurdan, Ango Dawîya Mîrekan û Malkanbaxîya Kurd û Osamanîyan

Sala 1836ê sala serhildana Mîr Mihemedê Rewandizî ye. Mîrê bi nav û deng berîya her tiştî mêranîya xwe şanî êzîdîyan daye, hikûmeta Behdînan ji holê rakirîye û Cizîra Botan zevt kirîye. Mîr Sêvdînê bavê Ezdîn Şêr, wê demê hikimdarê Cizîrê ye û hevalbendê Mîrê Kor e. Mîr Seyfeddîn kurapê Bedirxan Beg e û heya dawîya umrê xwe bi sedaqet bi Bedirxan Beg ra meşîya ye.

Mîrê Soran, sala 1835ê çend bajarên hikûmeta Babanîyan, herêma Behdînan, Cizîr û Botan û Sêrt û Midyadê xistîye binê hikumê xwe. Mîr Sêvdîn tifaqê bi Mîrê Kore ra girêdaye. Ji ber vê yekê Mîr Sêvdîn ketîye ber xezeba Serdarê osamanîyan Mûşîr Reşîd Paşa.

Gava kû di sala 1836ê da artêşa osmanîyan dikeve Cizîrê, Mîr Seyfeddîn baz dide diçe Bexdayê li cem Elî Paşa yê Osmanî.. Mûşîr Reşîd Paşa, Bedirxan Beg dike miteselimê Cizîrê. Bedirxan Beg wê demê 30 salî ye.

Li gor belgenameyên arşîvên osamanîyan Bedirxan Beg bi Reşîd Paşa va çûye ser Mihemed Paşayê Rewandizî û piştî mirina Reşîd Paşa bi Hafiz Paşa û Kurd Mihemed Paşa va çûye ser kela Seîd Begê. Bedirxan Beg ji bo kû xwe bixe çavê osamanîyan û ritba xwe bilind bike, 2 caran çûye ser êzîdîyên Xerzan û Qewmê Çîyê û di şerê Nizîpê da cîyê xwe girtîye. Piştî kû osmanî mexlûb dibin û ji ber hêzên Brahîm Paşayê walîyê Suryeyê direvîn, Bedirxan Beg artêşa xwe

dikşînê Diyarbekir û paşî neqil dike tînê Cizîrê.

Bi serhildana Evdirehman Paşayê Babanî û Şerê Uris yê salên 1827-1829 yê kû çend mîrekên kurdan dudilî û sistî kirin neçûne hewara osmanîyan, ji ber vê yekê dilsarîyekê kûr ketîye navbera kurd û osmanîyan. Wisa xuya dike kû Bedirxan Beg îtîmadê taze dike, an xwe dixe çavê Dewleta Osmanî. Di hemî wext û zemanan da mîrekên kurdan ji bona kû ritbeyên xwe bilind bikin ji fedekarîyan xwe nedane paş.

Li gora Mamoste Malmîsanij *(Cizîra Botanlı Bedirxaniler*-Awesta), Bedirxan Beg di sala 1806ê da hatîye dinê, di sala 1827ê da derketîye ser text, sala 1838ê bi artêşên osmanîyan va çûne ser Kela Seîd Begê, sala 1839ê di Şerê Nizîbê da cîyê xwe digre, Tîfaqa Pîroz di sala 1842yê da bi Xan Mehmûd û Nurullah Beg ra girê dide û sê heb hikûmetên kurdan tînê cem hev. Bedirxan Beg sala 1847ê hatîye girtin û sirgûn kirine. Di dema sirgûnê da jî xwe ji xizmetên osmanîyan nedaye paş û ji ber vê yekê sala 1858ê ji Mîralayîtîyê derbazî meqamê Paşayetîyê bûye. Mîrê me li sirgûnê terfî dike. Bedirxan Paşa bi daxwaza xwe û îradeya xwe sala 1867ê diçe Şamê û sala 1869ê li wê derê diçe rehmetê. Siltan Evdilhemîd heft kurên Mîr Bedirxan dike PAŞA. Gelo nîyeta Siltan çiye? Wê dîsa Kurdistanê bide Mîran? Ango van prensan bi ritbeyên paşayetîyê dixapînê?

Li gor birêz Sînan Hakan *(Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*-DOZ), kû cara yekemîne bi lêkolînên arşîvên Osmanîyan evan tesbîtên giranbûha ji bo dîroka kurdan dîyarî kirîye da, Bedirxan Beg sala 1836ê ji terefê Mûşîr Reşîd Paşa va bi navê Miteselimîyê hatîye tayînkirin. Mîr, di 30 salîya xwe da bûye muteselim. Li gor van belgeyan Seyfedîn Begê kurapê Bedirxan, hevalbendê Mîrê Rewandizê ye û ketîye ber xezeba Reşîd Paşayê xûnxar û neyarê kokê kurdan. Di vira da bi aşkerayî xuya dike kû bi hindikayî Reşîd Paşa Bedirxan Beg ji xwe ra bijartîye û qîma xwe bi vî prensî anî ye...

Belgenameyekê balkêş jî di pirtûka Seyda Mela Evdilla Warlî da, di *(Dîwan û Jînewarîya Ahmedê Xanî*-CİLD 2 rpl. 112) ê da heye, ev belge bi hejmar û tarîxa xwe (29 Remezan 1262 K OH 1822.9.1846 Z (M)) hatîye belavkirin. Ev Emrê şerîf ji eyaletên Erzurom, Qers, Wan, Diyarbekir û Bexdayê ra hatîye rêkirin. Li gora vê Ferman û Beyana Şerîfa Derîzan a Bilind, 96 rêvebirîyên kurdan heya sala 1846ê di ciyên xweda nin. 14 ji vana hikumet in. Cizîr Muteselimî ye û Miteselimê (emanetçî) vê derê Mihemed Beg e. Neh(9) hikûmetên kurdan feal têne nîşandan. Hikûmetên ava ev in: Mîrê hikûmeta Kotorê Emîr Edê ye, mîrê hikûmeta Xoşavê Zeynel Beg e, serokê hikûmeta Mehmûdî (Seray) Celal Beg e, hikimdarê Hikûmeta Hezo (Sasûn) Mensûr Beg e, hakimê hikûmeta Tercil (Hezro) yê Heyder Beg e, fermanrewayê hikûmeta Gêncê Ewlîya Beg e, mîrê hikûmeta Hîzan Mihyeddîn Beg e, hikimdarê hikûmeta Hekkarî Birahîm Beg e, hakimê Hikûmeta Behdînan

www.arsivakurd.org

Behram Paşa ye. Hikûmeta Soran ji dereca "Ekrad Hikûmetlerî" deranîne kirine "Ocaklik" û mîrê vê derê Ahmed Beg e, hikûmeta Babanîyan zûda serûbin bûye û bi navê "Yurtluk ve Ocaklik" sancaxêk ava kirine, mîrê vê derê Mihemed Beg e, hikûmetên Bedlîs, Palo, Egil (Gêl) û Çêrmûkê vala nin. 4 hikûmet vala nin. 9 hikûmet feal in. 2 hikûmetên gewre bûne "Ocaklik"û Cizîra Botana qedîm miteselimî ye û mîrê vê hikûmetê di resmîyetê da ne Mîr Bedirxan e, miteselimê vê derê Mihemed Beg e.

Bedirxan Beg di sala 1836ê da çewan kû bûye miteselim bi artêşên osamanîyan va çûye ser Rewandizê û şerê Mîr Mihemedê Kor kirîye. Piştî kû Mîrê Rewandizê hate tesfîyekirin di sala l838 da bi hêzên Hafiz Paşa va çûye ser Kela Seîd Begê, di şerê çîyayên Xerzan (Qewmê Çîyê) da jî, cîyê xwe girtîye. Bedirxan Beg di vî şerê bê oxir da dilê Qewmê Çîyan û bi taybetî êzîdîyan ji xwe sar kirîye. Mîr Bedirxan bi vê helwestê xwe xistîye çavên osamanîyan û gelek hêzdar bûye. Di Nizîpê da bi artêşek giran beşdarê şerê osmanîyan û Brahîm Paşayê walîyê Şam û Helebê bûye û ew jî wek osamanîyan mexlûb ketî ye.

Bedirxan Beg sala 1842yê çî ser nastûrîyên Tîyarê. Tîyar, Tuxub, Riş, Baz û Cilo 5 statuyên Nastûrî û Aqûbî û wan eqeliyatên din ên Mesîhîyên qedîm ên Mezopotamî nin. Bi hezar salan bû kû di binê hikmê Mîrên Hekarî da bi aştî û aramî jîyabûn. Ev nastûrî, kildanî, asûrî, aqûbî û celebên din yên qedîmên Mezopotamî yên Kurdistanî nin û di şer û ceng û cejin û şahî û dîlanan da tim û daîm bi kurdan ra meşîyan e. Lê mixabin kû dewletên mezin ên Ewropayî binê van hemwelatîyên kurdan vedan û mîrê bi nav û deng anîne leystikê. Mîr hatine leystikê û di xeletîyan da xerq bûne heya qirikê...

Di vî zemanî da dewletên zor dane osamanîyan kû herin merkezîyetê û reforman pêk bînin da kû prestîjê xeyrêmisliman bilind bikin û Dewleta Osamanî jî bi vê teqtîkê qels bikin.

Osmanî xwelîya sar li şerê xwe dikin, ji alîkî va tawîz li ser tawîzan didine neyar û çavnebarên xwe û ji alîyêk din va mîrekên kurdan bi hêz û artêşên wan va tesfîye dikin. Ew artêşên Kurdistanê kû 330 salan ji kendava Îranê heya Qafqasan diparastan.

Mîr Bedirxan di sala l846ê, di nîrê payîzê da bi xwe û hevalbendên xwe û 10.000 leşker va carêk din diçe ser Nastûrîyan. Di sala l842ê da çûbû ser Tîyarê, lê vê carê Mîr diçe ser Tuxûbê. Bi van herdû seferan ne tenê dilê Xiristyanan, lê dilê hemû alemê bi propagandeyên Awropîyan ji kurdan dihêlê û navê wehşîtîyê dikevê peyî vî miletê qedîm û aştîxwaz."

Mîr Bedirxan bê kû ji hevalbendên xwe yên " Benda Pîroz" Xan Mehmûd Beg û Nurillah Beg bipirsê, bi Osamanîyan ra ketîye têkilîyên silh û aştîyê. Mimesilê osamanîyan Nazim Beg, daxwaznameya Bedirxan Beg digehêjînê destê osamanîyan, lê Dewleta Osmanî daxwazên Mîrê Kurda red dik e. Di vê daxwaznameyê da 6 xal henin, her 6 xal jî ne li gor berjewendîyên miletê kurd in û ya herê kanbax jî derdê Mîr ewe kû xwe

www.arsivakurd.org

xilas bike. Bedirxan Beg vê daxwaznameyê di roja 22/01/1847ê mor û îmze kirîye û ji Derîzana Bilind a aqilsivik ra şandîye.

Osmanî daxaz û lave lavên Bedirxan Beg red dikin. Vê carê li ser destê Şêx Usifê Zaxoyî daxwaznameyekê din dinivsîne ji Konsolosê înglîz yê Mûsilê ra û ji înglîzan daxwaz dike kû kikûmeta înglîz li ba osamanîyan şefaeta wî bike. Konsolosê îngilîz bê dilê xwe vê daxwazê hewaleyê hikumeta osmanî dikin, lê osamanîyan vê daxazê jî dananîne ser werîs. Derd û armanc û xayeya Dewleta Osmanî û dewletên mezin ên Awropayî ne tenê tesfîyekirina Bedirxan Beg e, hedefa wan ji holê rakirina mîrekî û statuya wan a li seranserê Kurdistanê ye. Şîretkarên wan uris, îngilîz, fransiz, alman û qewmê sadiq ên osamanîyan kû piştî "Fermana Tenzîmtê" ermenîyên keysfile ne. Ermenî, piştî tesfiya mîrekên Kurdistanê û bê otorîteyîya kurdan, hemî Xaçperestan dane pişt xwe û derketine sahneyê, navên xwe kirin "qewmê sadik" û navên kurdan li hemî alemê bi "wehşîtîyê" dane tescîlkirin. Kû îtiraza we heye ji kerema xwe ra pirtûka Garo Sasunî ya bi navê Têkilîyên Kurd û Ermenîyan (Med Yayınları-İstanbul 1992) li ber çavên xwe da derbaz bikin.

Gava kû Bedirxan Beg hêvîya xwe ji osamanîyan qut dike, bi walîyê Urmîyê ra îrtîbatêk datînê û dixwazê îltîcayê Îranê bike. Walîyê Urmîyê, Yehya Xan e. Yehya Xan xezûrê Şahê Îranê û Nurillah Begê Mîrê Colemergê ye. Mîrê Hekarya di Qutsal Îttifaqê da ye û Ezdîn Şêr jî zavayê hevlingê Şahê Îranê ye. Di vî halî da Bedirxan Beg ji Yehya Xanê xezûrê Şah û Mîrê Hekarî daxwaza îltîcayê dike, lê protoqol di navbera Îran û Dewleta Osmanî û dewletên "Muazzama" da ji zû va hatîye tenzîmkirin, bahana Yehya Xan ê hakimê Urmîyê heye kû daxwaza Mîrê Botan dereng bixe.

Dewleta Osmanî tenê Îran û dewletên ecnebî nekirine hevalbendên xwe, lê Şêx û Beg û giregir û pêşkêşên kurdan jî kirîne hevlê xwe, xapandine û tirsandine. Behlûl Paşayê Bazîdê, Emîn Paşa û Şerîf Begê Mûşî, Tîmorzade Fazil Begê Wanî, Xan Ebdalê birayê Xan Mehmûd, Nûrilla Begê Hekarî, Ezdîn Şêr Begê Cizîrî, Fettah Begê Xerzî çend nav ji navên wan dijberên mîrê ziravin.

Osmanî berîya kû bêne ser Bedirxan û Xan Mehmûd, mîrekên kurdan, ji Palo, Egil (Gêl), Maden, Licê, Hezro û Farqînê heyanê Wêranşar û Nisêbînê ji hal xistin e. Qewmê Çîyan kû Sasûn û Xerza nin, bi destê Hafiz Paşa û Bedirxan Beg ji navkoyê rabûn e. Mîr maye bi Botan û Wan û Hekarî. Li Cizîrê Ezdîn Şêr, li Wanê Xan Ebdal û Colemêrga qedîm Nurilla Beg maye. Nurillah Beg bi nefsa xwe sistî kirîye û xwe daye terefê dijmin. Ezdînşêr û Xan Ebdalê birayê Xan Mehmûd, xwe dane alîyê dewletê kû wan bike Paşa. Xeberêke Apê Osman Sebrî di vê hindavê da tê bîra merivan. Osman Sebrî dibêje: "- Kurapê Bedirxan Beg, birayê Xan Mehmûd, birayê Seyîd Riza, hevlingê Şêx Seîd Efendî xîyanet kirine. Bila ji

www.arsivakurd.org

bira û eqrebayên xwe ra baş bûna kû ev kesên ha li mezinên xwe neborîyan. Apê min ji min hez dikira û qîmetê dida min, ji ber vê min bi apê xwe ra bêwefayî û bêbextî nekir."

Osmanîyan dinyayê li ser serê Bedirxan Beg xistine tarê bêjingê. Îran, uris. înglîs, fransiz, alman û heya Amerîka li kurdan bûne yek. Artêşên Erebistanê û Anedolê bi leşkerên bê ser û ber ên kurdan va hatine ser Botan.

Osman Paşayê Xirwatî bi artêşa giran va tê dikevê Botan. Artêşa Botan di binê fermandarîya Têllî Beg da bi hejmara 4000 şervanên dijwar li Gelîyê Qesrokê û li dertenga Zeytûnîyê pêşî li dijmin digrê. Topên kû xwe di ser çîyan da werdigerînin, kurd cara yekemîne di vî şerî da dibînin. Tifingên kurmancî nekarîn li ber van topan dest hilînin. Têllî Beg dixwaze kû herê ser mewzîyê, topan bi dest bigre û ji destê dijmin derîne. Lê mixabinTêllî Begê qehreman dikevê kemîna dijmin û şehîd dikevê. Zayîeta osmanîyan 28 leşkerên herêmî (yanî kurd) û yûzbaşîyek in. Belgeyên arşîvan welê dibêjin. Lê ez nizanim ka ev rewşenbîrên kû dibêjin "leşkerên Botan li Zeytûnîyê 36 hezar leşkerên osmanî kuştine" wê çi bêjin ?

Roja 24/05/1847ê artêşa osmanîyan ji Diyarbekirê hereket dike. Esad Paşa yê walîyê Mûsilê dibêje: "-Ezdîn Şêr ê kurê Mîr Sêvdîn teslîmê artêşa me bû." Bedirxan Beg roja 29/06/1847ê teslîm bûye. Şer û qirên û mizakere û artêşa giran a kû ji Amedê hatîye, bi çûyina Dêrgulê û anîna topên Balyêmez va hemî 35 roj in. Piştî şerê "Derbenda Zeytunîyê", artêşên osmanî dikeve Cizîrê. Bedirxan Beg Cizîr berdide xwe davê kela Ewrexê. Ewrex pir hesar e. Menzîlên Topên Balyemez vê derê jî dihingêvin. Îdî dîwarên kel û bircan xwe li ber van topan nagirin.

Bedirxan Beg gava kû dibîne yekîneyên wê mexlûb dibe, Dîwana Aliman û Meclîsa rêvebir û pisporan berhev dike û bi navê kû "bila xwîna misilmanan nerijê" fetwe digrê û teslîm dibî. Ji vir û pêva rê û çareya van sê hikûmet û bi sedhezaran çekdarên wan ew bû, kû di çîyayên bilind da li ber xwe bidan. Berîya şer rewşa kurdan ya aborî û tenduristî gelêk tekûz e, lê piştî kû Mîr teslîm bûn û Kurdistan ma bê otorîte, hema pêra pêra kolera û êş û janê dest pê kir, hêrîşên uris û şerê Ezdîn Şêr û ew bê oterîteyî bû sebebê zemanê eşîrtî, bê ser û berîtî û anarşîyê. Mala kurdan ji wê rojê va kanbax bû ye. (Ji kerema xwe mêzekin (Sînan Hakan- *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*-DOZ yay. İstanbul).

Piştî Mîran: Zemanê Serdestîya Şêx û Axa û Eşîran

Sala 1854/55ê urisan êrîşeka din anîye ser xaka kurdan. Her êrîşeke uris dijminatîyê di neqeba kurd û osmanîyan da kûrtir û girantir kirîye û têkilîya me û Dewleta Al-i Osman, bêhtir ji hevûdû sar kirîye. Ji şerê wan yê 1806-7ê daxilî, şerê 1827-28ê û şerên 1854-55, şerê mezin ê salên 1877-78, di Şerê Yekemîn ê Cîhanê de salên 1915-16 û Şerê Duyemîn ê Cîhanê, salên 1945-46 ê kû dikin 6 êrîşên dijwar ên li xaka Kurdistanê. Dewleta Uris di van hemî şerên giran

www.arsivakurd.org

da gava kû ji Qafqasan berjêr bûye dest bi derewan û soz û bextên pûç û vala kirîye. Bi wan sozên vala û bêbinyat Kurdan xapandîye û piştî kû pişta xwe daye me çûye jî, kurdan û misilmanîya kurdan rexne kirîye.

Piştî tesfiya hikûmetên Kurdan kû di sala 1847ê da bi teslîmbûna Bedirxan Beg va, valayîya otorîteyê konê xwe yê reş li ser qedera Kurdan veda, bi xela û celayê, bi nexweşîyên wek qolera û webayê, bi zilma osmanîyana kû gehabû erş û ezmanên bilind, bi bac û rişwet û talanbarîya karbidestên osmanîyan kû Kurdistanê dişelandan, bi berhevkirina leşkeran, Kurdistan ketibû nîrekê ji hemî nîr û zemanan dijwartir û kanbaxtir.

Gelo ji miletan û welatan ra ji bê otorîteyîtîyê dijwartir tû tişt heye? Ya ji vê dijwartir û kanbaxtir ew e kû hêja min nedîye yek rewşenbîr û ronakbîr û aqademîsyeneke kurd qala bê otorîteyîya kurdan kiribe.

Nîzama Dewleta Osmanî împeratorî bû. Ev împaratorî di rojek da derneketibû holê. Gelek welatan bi zor û kotek girtibû û ew welat bibûn ra'yayê wê, (wek Anatolya), welat hebûn kû gava xelîfetîya Îslamê sitand bi carek bû xwedîyê hemî welatên kû berê di binê hikmê xelîfe da dijîyan. (wek welatên Ereban). Li Balkanan gava welatan digirta bindestê xwe, walîyên xwe yên dewşirmê datanî ser hikim û bi texlîtên cûrbecûr wana dimijanda.

Rewşa kurdan ne ji ya van xelqan bû. Kurdan bi dewlet û hikûmetên xwe va kû di serî da hêjmara wan 28 bûn û vê dawîyê li ser vî esasî hejmara statuya otonomîyên kurd ji sedan bihorîn; bi Siltan Selîm ra rûniştin bi qewl û şert û îrada xwe ya mîllî, weka miletek lihev hatin û ew mîrên kurdan weka kû di zemanê berê da xwe îdare dikira, bi wî aweyê dîsa otorîteya wan li ser welatên wan hate pejirandin û teyîdkirin, kete Qanunnameyên Dewleta Osmanî.

Osmanîyan ji serdestê Erdîşê û Melazgirê heya Gurcistan, Ermenîstana îro, Nehçîwan, Şêrwan û Aranê piştî salên 1580yan girt û teslîmê kurdan kir. Tûcar û tû wextî li ser axa Kurdistanê ji xeyrî kurdan kesî nekir mîr û wezîr û rêvabir.

Kurdistana qedîma ya Hurr û Xald û Urartuyan kete destê xwdîyên xwe. Ev yek tê vê manayê kû kurdan xwe bi xwe îdarekirine û yek bûhostek erdê kurdan ne bêotorîte bûye. Gava mîrên wan rabûne, otorîteyên wan jî rabûne. Gava hikûmetên wan ketine, sîyaneta wan jî nemaye û ketîye binê pîyê cendirme û cerdevanan.

Neqşebendî û eşîrên wê demê piştî bê otorîteyîya Kurdistanê çi kirin? Ango otorîteya osamanîyan nîzam û tenzîmeke çewan tesîs kir? Cewaba van gelek direj e. Em bi kurtî dikarin bêjin kû osmanîyan talîmatnama wîlayetan 1872yê deranîn, hemî nehîye û qeza û wîlayetên Kurdistanê xistine binê hikmê walîyekê xwe yê dewşirme.

Ev sîstema xeddar a kû hafîza miletan qetil dike û mejîyê wan ji hev belav dike, ji sala 1880yan heya vê salê kû dike 130 sal, çend neqil tenzîma van welatan hatine guhertin û belawela bûne. Ez baş dizanim kû osmanî û îttihatçîyên nijadperest ên bê mejî Nehya Mûşê kirine wîlayet û Bedlîsa Şeref Xan pêva girêdane.

www.arsivakurd.org

Berîya kû osmanî Mîrektîyên Kurd tesfîye bikin, Şêxên Neqşî li Kurdistanê belav bibûn. Weka mînakek: Gava Bedirxan Beg karê xwe dike kû Dewleta Kurdistanê ava bike, Osmanî di pêşîya şer da lê digerin kû mîrê Botan îqna bikin. Di sala 1846ê da walîyê Dîyarbekir Xêredîn Paşa ji 3 Şêxên Neqşebendî yên Botanê ra; ji Şêx Îbrahîm, Şêx Ezraî û Şêx Salih ra name dişînin waha dibêje wan: "- Ez baş dizanim kû Bedirxan Beg mirîdê we ye. Hun jî baş dizanin kû li ber Xelîfeyê Îslamê serhildan ne caîz e û pir gune ye. Her yek ji we 20.000 mirîdên we henin. Hun dikarin Bedirxan Beg ji vê fikrê dagerînin. Kû bi xebera we nekir piştgirîya wî nekin û mirîdên xwe ji balê bikişînin."

Li gora wan belgeyên arşîva osmanîyan kû Sînan Hakan di kitêba xwe ya navbihûrî da weşandîye, van her sê şêxê şêxan misbet cewaba Xêreddîn Paşa dane û piştî kû Bedirxan Beg teslîm bû, Şêx Fehîmê Arwasî; Xan Mehmûd Begê mîrê Mehmûdiyan û Seyîd Taha yê Nehrî, mîrê Hekarya Nurillah Beg teslîmê serfermandarên Dewleta Osmanî kirin. Rovî û kivrojk rabibûn, şêr û pilingan diparastin. Bi çîrokên sebîyan, qedera miletê kurd vediguhastan.

Mewlana Xalid piştî sala 1811yê xelîfeyên xwe kifş kirîye, wê demê belavbûn û xwe pejirandina Neqşebendîyan li dora 30 salan e. Neqşebendîtî li Kurdistanê taze rûnîştîye. Şêxên Neqşebendî li Kurdistana Bakûr xwe dane dora bajaran. Çand û zanîna wan bi ser çanda bajarên qedîm ên mîrekên Kurdistanê nediketa û vê gavê jî nakevê.

Ji osmanîyan ra şêx lazim bûn, ji şêxan ra jî mirîd , osmaniyan çi qeder eşîrên Koçer li ser mîrateyên mîran bicih dikira, mirîd jî li wê gorê zêde dibûyan. Kerametên wan jî li gora hejmara mirîdan berz û bilind dibûya. Şêx bûne otoriteyên manewî, koçer û axayên koçeran jî bûne leşkerên şêxan, otorîteya wan kete binê emrê osmanîyan û niha jî di binê emrê komara Kemalîst da ne.

Şêxan di medreseyên xwe da hîç qala zemanê mîran û dewletên kurdan nekirin. Dîrok di hucreyên Neqşebendîyan da hate qedexekirin û fetisandin. Wan reddê-mîras kir, kurd xwe jibîr kirin, hafiza xwe ya dîrokî winda kirin. Zemanê zordestiya eşîran dest pê kir, kurdên bê otorîte û qanûn û tenzîm û nîzam, ketine haleke wisa kû dê weledên xwe avêtin.

Di navbera 1847an û salên 1880yî da 33 sal derbaz bû, Şêx Ubeydillahê kurê Seyîd Taha yê Nehrî, serî li ber dewleta Îran û Osmanî rakir.

Divê her kurdekî kû bêjê ez xwedî bîr û bawerî û raman im, xwe ronakbîr û rewşenbîr dihesibîne, dîroka kurdan ji despêka Îslamîyetê heya roja kû dawî li hikmê mîran anîn baş bizanin.

Piştî mîran û piştî bê otorîte mayina kurdan, sala 1855-56 serhildana Ezdîn Şêr, sala 1880yî serhildana Şêx Ubeydillah, sala 1918 serhildana Qoçgirî, sala 1925an serhildana Şêx Seîd çê dibin. Hereketên Tedîb û Tenkîl ên cumhurîyetê jî pêra dest pê dikin û heya sala 1938ê didomê. Di nava van berxwedanan da tenê şerê Agirîyê serhildan e. Serhildana kurdên bakûr piştî 1938ê, di sala 1984an da bi serhildana Partîya Karkerên Kurdistanê

www.arsivakurdi.org

dest pê kirîye û hêja jî dewam dike.

Zemanê Ronakbîr û Rewşenbîran

Ev dem û zeman ji serê sedsala 20ê dest pê kirî ye. Daxwaza min ji tevgera rewşenbîr û ronakbîrên Kurdan ewe kû berî her tiştî hafîza miletê Kurd ya kû hatîye windakirin, lê bigerin hişê kurdan yê dîrokî bînin bîra kurdan û li ser rastîya kurdan ya dîrokî miletê kurd ji derew û fen û geran rizgar bikin, li ser rastîyê wan bigehêjînin şexsîyeta neteweyîtî.

Divê kurd bizanin kû ne êtîmê ber dîwaran, sêwîyên ser tenûr û poxanan, ango bende û xulamên bavê kesî nin. Milet şexsîyeta xwe bi rêya dîrokê hîn dibin. Em dost û dijminên xwe jî ancax dikarin di vê rêkê da teşxîs bikin û xwe jî qenc nas bikin.

Kurd gava kû bûne yek, karîne bi ser bikevin. Malkanbaxiya me li ser esasê bêtîfaqî û kîn û buxz û çavnebarîyê konê xwe yê reş veda ye. Yek rêyeke me heye kû ew jî yekîtîya mîllî ye.

Dewleta Medan li ser esasê yekîtiya konfederasyona kurdan bû dewlet û kurd û Kurdistanê hembêz kir.

500 sal berê tevgera mîrekên kurdan û dîplomasiya xurt a Mewlana Îdrîsê Bedlîsî li ser vê xeta kû kurd hemî bibin yek û bi vê îradeyê qedera xwe kifşbikin ketine rê û di zemaneke kin da armanca xwe ji sedî sed birine serî.

www.arsivakurd.org

OLAYLAR KRONOLOJİSİ

- **1880,** Hakkari'nin Şemdinli bölgesindeki ikamet eden ve Nakşibendiliğin Halidiye koluna bağlı olan ***Şeyh Ubeydullah Nehri***, Kürdistan'ın bağımsız bir bölge olarak tanınması için, Nasturilerin de desteğini alarak 1880'de hem Osmanlı Devleti'ne, hem de İran Devleti'ne karşı başkaldırıyı başlattı.
- **6 Ekim 1875**, Osmanlı Devleti resmen mali iflasını ilan eder ve ardında da ***Düyunu Umumiye***(Genel Borçlar) idaresi kurulur.
- **19 Mart 1877**, Birinci Meclis-i Mebusan açılır.
- **3 Haziran 1889**, ***İtihad-ı Osmaniye Cemiyeti*** kurulur.
- **22 Nisan 1898,** Miktad Mithad Bedirhan'nın sahibi olduğu ve 15 günde bir çıkan *Kurdistan* gazetesi Mısır'da yayın hayatına başlar. *Kurdistan* gazetesi, son sayısı 14 Nisan 1902'de olmak üzere toplam 31 sayı çıkarılmıştır.
- **1891,** Başlangıçta sadece Sünni (Türkmen, Karapapak, Kürt ve Arap) aşiretlerden oluşturulması öngörülen ***Hamidiye Alayları***, 100 kadar Sünni Kürt (Kurmanc) aşiretinden oluşturulan 36 alayla başladı, sayı 1895'de 57'ye, 1910'da 66'ya ulaştı. Abdülhamit tahttan indirildikten (1909) sonra adları Aşiret Hafif Süvari Alayları olarak değiştirilen alaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle özellikle Üçüncü Orduya bağlı olarak Doğu Cephesi'nde görevlendirildiler.
- **24 Temmuz 1908**, ***II. Meşrutiyet***'in ilan edilmesi.
- **19 Eylül 1908**, ***Kürd Teavün ve Terrakki Cemiyeti*** kurulur.
- **5 Aralık 1908**, *Kurdistan* gazetesinin çıkışından 10 yıl sonra, *Kürd Teavün ve Terrakki Gazetesi*, tarihte ikinci Kürd gazetesi olarak yayın hayatına başlar. Kürd şairi Pîremerd, *Kürd Teavün ve Terrakki Gazetesi*'nin hem sahibi hem de yazarıdır. Şiirleri gazetede "Süleymaniyeli Tevfik" ve "M. Tevfik" adlarıyla Kürdçe ve Osmanlıca olarak yayınlanır.
- **21 Kasım 1911**, Hürriyet ve İtilaf Partisi kurulur.
- **1912'de**, İstanbul'daki Kürd öğrencileri tarafından ***Komela Hêvîya Kurd*** adıyla bir cemiyet kurulur. Cemiyetin ileri gelenleri arasında Ömer Cemil Paşa, Kadri Cemil Paşa, Fuat Temo ve Cerrahzade Zeki gibi isimler vardı.
- **23 Ocak 1913,** İTC Bab-ı Ali'yi basarak yaptığı darbeyle Mahmut Şevket Paşa'yı Sadrazamlığa getirdi.
- **6 Haziran1913,** İstanbul'daki Kürt öğrencileri tarafında kurulan Kürd Hêvî Cemiyeti, *Rojî Kurd* adıyla bir dergi yayımlamaya başladı. *Rojî Kurd*, toplam dört(4) sayı çıkarılmış, yayın dili olarak Kürtçe, Osmanlıca ve kısmen de farsça kullanılmış.
- **28 Haziran 1914,** Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip'in Avusturya Velihatı Franz Ferdinand'ı ve karısını öldürmesi, ***I. Dünya Savaşı***'nı başlatan olay olarak tarihe geçti.

www.arsiv.akrad.org

- **30 Ekim 1914,** Osmanlı İmparatorluğu fiilen ***Birinci Dünya Savaşı***'na girdi.
- **1 Kasım 1914,** Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na Savaş ilan etti.
- **5 Kasım 1914**, İngiltere ve Fransa Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti.
- **14 Aralık 1914,** Şeyh Abduselam Barzani, Osmanlı Devleti'nin Musul Valisi Süleyman Nazif tarafından idam edilir.
- **9 Mayıs 1916,** I. Dünya Savaşı sırasında osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu topraklarının paylaşılmasını öngören ***Sykes-Picot Anlaşması***, İngiltere ve Fransa arasında imzalanır.
- 17 **Ekim 1917,** Rusya'da büyük Bolşevik Devrim oldu.
- **8 Ocak 1918**, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin ABD Kongresi'nin 8 Ocak 1918 tarihindeki oturumunda ***Wilson Prensipleri***'ni açıkladı.
- **2/3 Kasım 1918**, Enver, Talat ve Cemal paşalar Almanya'ya sığındılar.
- **17 Aralık 1918, *Kurdistan Teali Cemiyeti (KTC)*** kuruldu. KTC'nin kurucuları ve yönetim kurulu şu isimlerden oluşuyordu: 1- Seyid Abdülkadir Efendi(Başkan), 2-Hüseyin Şükrü Baban(Genel Sekreter), 3-Dr. Mehmet Şükrü Sekban, 4- Muhittin Nami, 5- Babanzade Hikmet Bey, 6- Aziz Bey. Genel eğilime göre 1919'da yapılan ilk genel kurulda seçilen yeni yönetimde yer alan isimler şunlardır: 1-Seyid Abdülkadir(Başkan)/Şemzinan, 2-Emin Ali Bedirhan(1.Başk. Yard.)/Botan, 3-Fuad Paşa(2.Başk. Yard.)/ Süleymaniye, 4-Hamdi Paşa(genel sekreter), 5- Seyid Abdullah(Şeyh Abdülkadir'in oğlu-Muhasib), 6-Miralay Halid Bey(aza)/Dersim, 7-Miralay M. Ali Bedirhan Bey(aza)/Botan, 8-M. Emin Bey(aza)/Süleymaniye, 9-Hoca Ali Efendi(aza), 10-Şefik arvasi(aza)/Van, 11-Şükrü Baban(aza)/ Süleymaniye, 12-Fuad Baban(aza)/ Süleymaniye, 13-Fetullah Efendi, 14-Şükrü Mehmed(aza)/Bakırmaden.
- **9 Şubat 1918**, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında ***Brest-Litovs*** kAntlaşması imzalandı.
- **30 Ekim 1918**, Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.
- **7 Kasım 1918,** Kürdistan Teali Cemiyet(KTC)'nin resmi olmayan yayın organı *JÎN* dergisinin ilk sayısı yayımlanır. *JÎN* dergisi, son sayısı 2 Ekim 1919'da olmak üzere toplam 25 sayı yayımlanmıştır.
- **Kasım sonu-Aralık başı 1919**, son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri yapıldı.
- **18 Ocak 1919,** Paris Barış Konferansı başladı. Paris Barış Konferansı, I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmaların hazırlandığı uluslararası bir konferans olup, İtilaf Devletleri arasında yapıldı. Konferansın kararlarına hakim olan beş devlet vardı: ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya. Konferansa esas itibariyle İngiltere ve Fransa hakim oldu.
- **19 Mayıs 1919**, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla ilgili olarak Padişah Vahdettin, "İşgalci Yunanlara karşılık vermek için mümkün ve gizli vasıtaları kullanarak Anadolu'ya memur eylediğim yaverim Mustafa Kemal" diye söz etmektedir.(Seyfi Öngider, *Kuruluş ve Kurucu*).

www.birsvakfi.org

- **22 Mayıs 1919,** Şeyh Mahmud Berzenci, Süleymaniye'deki İngiliz birliklerini esir alıp kendini Kürdistan Kralı olarak ilan eder.
- **23 Temmuz 1919**, Erzurum Kongresi düzenlendi.
- **Ocak 1920,** Komintern, Sofya'da kurulan Balkan Komünist Federasyonu ve Yunanistan Komünist Partisi(KKE) Yunan ordusunun Anadolu'dan çıkması için hem ordu içerisinde hem de cephede yoğun bir propaganda başlatır, bu propaganda Yunan ordusunu oldukça olumsuz etkilemiştir.
- **28 Ocak 1920,** Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'nın yapılan gizli oturumunda Misak-ı Milli kabul edildi. Ve karar 17 Şubat 1920'de çok sayıda dünya parlamentosuna bildirildi. Bu, Meclis-i Mebusan'nın Anadolu'daki hareketin hedeflerini paylaştığını ortaya koyuyor.
- **16 Mart 1920,** İstanbul işgal edildi.
- **23 Nisan 1920,** cuma günü Ankara'da bir dini tören şeklinde açılışı yapılan birinci Meclis'in başkanlığına M. Kemal seçildi ve başkan vekilliğine de Konya'daki Mevlevi tarikatının Şeyhi Çelebi Abdülhamid Efendi ve Kırşehir Bektaşi Tarikatı'nın Şeyhi Çelebi Cemalettin Efendi olmak üzere iki tarikat şeyhi seçildi. Kağıt üzerinde 437 üyesi olan Meclis, ancak 104'ü yeni seçilen ve 23'ü de İstanbul'dan gelen üyeler olmak üzere 127 mebusun katılımıyla açıldı. Bu Meclis'e 27 mebus da Kürdistan temsilcisi olarak seçilmişti.
- **18-26 Nisan 1920**, İtalya'nın ***San Remo*** şehrinde toplanan ve İngiltere başbakanı Lloyd George, Fransa başbakanı Millerand, İtalya başbakanı Francesco Nitti ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinin katıldığı ve I. Dünya Savaşından mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti topraklarının ve Ortadoğu petrollerinin paylaşılmasının görüşüldüğü milletlerarası ***San Remo Konferansı*** düzenlendi.
- **29 Nisan 1920,** İngiliz idaresi tarafından desteklenen haftalık *Pêşkewtin* gazetesi Süleymaniye şehrinde yayın hayatına başlar. Temmuz 1922'ye kadar yayın hayatını sürdüren *Pêşkewtin*, toplan 118 sayı çıkmıştır.
- **14 Temmuz 1920**, Ankara'da Kominter'in bürosu açılır.
- **10 Ağustos 1920,** Sevr Antlaşması, I. Dünya Savaşı sonrasında İtilâf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan bir anntlaşmadır. Sevr Antlaşması'nın Kürt meselesiyle ilgili 62-64. maddeleri: *"İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon Fırat'ın doğusundaki Kürt vilayetlerinde bir yerel yönetim düzeni kuracak; bir yıl sonra Kürtler dilerse Milletler Cemiyeti'ne bağımsızlık için başvurabilecek."* denilmektedir.
- **26 Eylül 1920,** İstiklal Mahkemeleri kuruldu.
- **18 Ekim 1920,** M. Kemal'in emriyle yakın arkadaşları tarafından ilk resmi Türkiye Komünist Fırkası kurdurtulur.
- **2 Aralık 1920, *Gümrü Antlaşması*** imzalandı ve bu antlaşmayla bugünkü Türk-Ermeni sınırı belirlenmiş oldu.
- **17 Ocak 1921,** İtilaf Devletleri tarafından ***Londra Konferansı*** düzenlendi ve Ankara Hükümeti de bu konferansa davet edilerek uluslar arası düzlemede

www.kurdishvalley.org

meşruiyet kazanmış oldu.

- **28-29 Ocak 1921**, Mustafa Suphi ve arkadaşları Trabzon açıklarında Enver Paşa'nın yakını olarak bilinen Yahya Kaptan ve ekibi tarafından boğularak öldürüldüler. Yahya Kaptan da daha sonra M. Kemal'in muhafız birliği komutanı olan Giresunlu Topal Osman tarafından öldürüldü. Topal Osman da M. Kemal'in en çok kızdığı muhalif mebuslardan olan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'i öldürmesinden dolayı, kendisi de M. Kemal'in yeni muhafızları tarafından öldürülür.
- **21 Şubat 1921,** emrindeki 1.200 askerle Tahran'a giren Albay Rıza Han 140 yıldır iktidarda olan Kaçar Hanedan'lığının yönetimine son verdi. Rıza Han, Seyid Ziyaeddin Tabatabaee ile birlikte yaptıkları darbe Gîylan'ın kaderini de değiştirdi. Darbe hükümeti, Sovyet yönetiminin sempatisini kazanmak için ilk olarak 1919 senesinde imzalanan İran-İngiliz Antlaşması'nı iptal etti.
- **Ağustos 1921**, Frunze, Sovyetler Birliği'nin ilk Ankara Büyük Elçisi olarak atanır.
- **6 Mart 1921,** 15 Kasım 1920'de Ankara Hükümeti'nin "Kürd Meselesi"yle ilgili tutumunu sormak üzere verilen muhtıraya Ankara cevap vermez. Bundan sonra 25 Aralık 1920'de, bu sefer "Dersim Aşiretleri" imzasıyla Ankara hükümetine aşağıdaki muhtıra verilir: "*Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine: Sevr Muahedesi mucibince Diyarbekir, Elaziz, Van ve Bitlis vilayetlerinde müstakil bir Kürrdistan teşekkül etmesi lazım geliyor, binaenaleyh bu teşkil edilmelidir, aksi takdirde bu hakkı silah kuvvetiyle almaya mecbur kalacağımızı beyan ederiz.*" Temmuz 1920, Kangal'ın Hüseyin Abdal tekesinde yapılan son genel toplantıda alınan "*Kürdistan sonuna kadar savunulacaktır*" kararı gereğince, Zara çevresindeki karakollara baskınlar yapılır. Daha sonra Refahiye ilçe merkezine saldırılarak fiilen yönetime el konulur ve hükümet konağına Kurdistan bayrağı çekilir.(bak. Koçgiri Halk Hareketi, komal yay.)
- **16 Mart 1921,** İngiltere ve Sovyet Rusya arasında antlaşma imzalandı.
- **23 Ağustos 1921,** M. Kemal'in başkomutanlığında ***Sakarya Savaşı*** başladı. Yunanlarla 22 gün süren bu savaşı Türk tarafı kazandı.
- **20 Ekim 1921,** Türkiye'nin Güneydoğu sınırlarının belirlendiği ***Ankara Antlaşması***, Fransız devleti ile Ankara hükümeti arasında imzalanmıştır.
- **2 Ağustos 1922,** Mustafa Paşa Yamulki'nin imtiyaz sahibi olduğu ve Şeyh Mahmud'un başkanlığındaki Güney Kurdistan Hükümetinin resmi yayın organı olan haftalık *Bangî Kurdıstan* gazetesi, Süleymaniye şehrinde yayın hayatına başladı.
- **1 Kasım 1922, *Saltanat*** kaldırıldı ve böylece 622 yıl süren Osmanlı İmparatorluğu tarihe karıştı.
- **12 Aralık 1922,** Lozon Barış görüşmelerinin deva ettiği 12 Aralık 1922 ta-rihli oturumda, İsmet İnönü "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türklerin olduğu kadar Kürtlerin de hükümetidir. Çünkü Kürtlerin gerçek ve meşru temsilcileri Millet Meclisi´ne girmiştir. Türklerin temsilcileriyle aynı ölçüde

www.birsvak.org

ülkenin hükümetine ve yönetimine katılmaktadırlar. Kürt halkı ve meşru temsilcileri, Musul Vilayeti'nde oturan kardeşlerinin anayurttan ayrılmasına razı değillerdir" dediğinde, Lord Curzon 'umarım öyledir' diye cevap vermiştir.

- **15 Aralık 1922,** İmtiyaz sahibi M. Nûrî olan haftalık *Rojî Kurdîstan* gazetesinin ilk sayısı, 15 Aralık 1922'de Süleymaniye şehrinde yayımlanır. Bu haftalık gazete toplam 16 sayı yayımlanbilmiştir.
- **6 Mart 1923,** Bir an önce Lozan Antlaşması'nı imzalamak için yapılan gizli celse görüşmelerinde, 63 Kürt asıllı milletvekili Musul'suz bir Lozan'a karşı olduklarını belirtiler. (TBMM GCZ. s. 181-183)
- **28 Mart 1923,** Şeyh Mahmud Hükümeti'nın Genel Askeri Komutanlığı tarafından Casene'de yayımlanan *Bangî Heq,* toplam olarak 3 sayı çıkmıştır.
- **28 Mart 1923,** Mustafa Kemal'in en çok kızdığı muhaliflerden Trabzon mebusu Ali Şükrü, M. Kemal'in muhafız birliği komutanı Topal Osman tarafından öldürülür.
- **1 Nisan 1923,** Birinci Meclis Lozan'ı kabul etmez diye bir oldubittiyle esas olarak Lozan'ı kabul edecek bir meclis oluşturmak içi seçimlerin yenilenmesine karar verilmiş. Yapılan seçimlerde bütün adaylar merkezden belirlendi.
- **26 Hazitan 1923,** Şeyh Mahmud Berzenci'nin başkanlığında Güney Kurdistan'nın Süleymaniye şehrinde üçüncü(3.) Kürt hükümeti kurulur.
- **16 Temmuz 1923,** SSCB Komünist Partisi, yarı otonom ***Kızıl Kurdistan (Kurdistana Sor)***'ın kurulmasına karar verdi ve başına Azerbaycanlı Bolşeviklerden G. Gajiev getirlidi. Kızıl Kurdistan, Azerbaycan ve Ermenistan arasında kalan Laçin, Kelbecer, Kubatlı ve Zengılan bölgesini kapsıyordu.
- **24 Temmuz 1923**, imzalanan ***Lozan Antlaşması***'ı, Mustafa Kemal'in elleriyle seçtiği yeni milletvekilleri tarafından imzalandı.
- **9 Eylül 1923**, M. Kemal'in öncülüğünde ve ARMHC'nin birinci grubunu oluşturanlar tarafından ***Halk Fırkası*** kurulur ve 1924'te önüne eklenecek "Cumhuriyet" kelimesiyle ***Cumhuriyet Halk Fırkası*** adını alan siyasi parti ortaya çıkar. Ancak "Milli Şef" ya da "Tek Adam"ın daha sonra yapacağı açıklamayla bu partinin aslında 1919'da Sivas Kongresi'nde kurulduğu ve bu Kongre'yi de partinin ilk kongresi olarak ilan edecektir.
- **29 Eylül 1923,** Üçüncü Şeyh Mahmud Hükümeti'nin yayın organı olarak 29 Eylül 1923'te Süleymaniye'de ilk sayısı çıkan *Ûmîdî Îstîklal*, toplam olarak 25 sayı yayımlanmıştır.
- **29 Ekim 1923**, Toplam 287 üyesi olan TBMM, 158 üyenin katılımıyla yapılan oturumda Cumhuriyet ilan edilir. Cumhuriyet kararının alındığı oturum, muhalif milli mücadele önderlerinin hepsinin de Ankara dışında olduğu bir zamana denk getirilmişti.
- **17 Kasım 1924,** Kazım Karabekir ve arkadaşları(Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Cafer Tayar, Adnan Adıvar) tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulur. TpCF kurulması üzerine M. Kemal verdiği

www.arsivakurdi.org

demeçte: "Benim burnuma barut ve kan kokusu geliyor, inşallah ben yanılmışımdır." der. Ancak kısa bir süre sonra Şeyh Said hareketi ve İzmir suikastı bahane edilerek, çıkarılan ***Takrir-i Sükun Kanunu*** ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılır ve mebuslarının hepsi tutuklanarak İstiklal Mahkemesi'nde idam talebiyle yargılanırlar.

- **13 Şubat 1925**, Kürdistan İstiklal Komitesi(Azadi Cemiyeti)'nin örgütlediği hareket, Şeyh Said önderliğinde bir provakasyon sonucunda Diyarbakır'a bağlı Piran'da başlar.
- **4 Mart 1925,** İsmet Paşa Hükümeti, 287 mebusu olan Meclisin 144 mebusunun katıldığı oturumda, 22 aleyhte ve 122 kabul oyuyla ***Takrir-i Sükun Kanunu*** çıkartı. Çıkartılan bu kanunla her şey hükümetin ve Cumhurbaşkanın insafına terk edilerek, o günün koşullarında var olan tüm hak ve özgürlüklerin rafa kaldırılmasının yolu açıldı. Bu yasa çıktığı gibi basını hedef alarak 6 Mart 1925'te İstanbul'da çıkmakta olan *Tevhid-Efkar, İstiklal, Son Telgraf, Aydınlık, Orak Çekiç* ve *Sebilürreşat* adlı gazete ve dergiler kapatılarak 9 gazetenin başyazarları tutuklanarak İstiklal Mahkemesi'ne gönderilir.
- **14 Nisan 1925,** Kurdistan İstiklal Komitesi(Azadi) örgütü liderleri Cibranlı Halit ve Yusuf Ziya Bitlis'te kurşuna dizildiler.
- **30 Nisan 1925,** Genel Kurmay Başkanlığının aldığı 1835/2270 numaralı tezkerede, Dışişleri Bakanlığı ve Basına Şeyh Said önderliğindeki Kürt: " ... *isyanın ayrımcılıktan ziyade irticâî cehalet ve aldatma neticesi zemininde yayın yapılması için gereğinin yerine getirilmesi*" uyarısında bulunur.
- **3 Haziran 1925,** Mecliste 29 mebusu bulunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı. Ve bir yıl sonra İzmir suikastı ve 1925 Kürt hareketiyle ilişkilendirilerek TpCF 6 mebusu idama mahkum edilerek asıldı.
- **29 Haziran 1925**, Şeyh Said ve 47 dava arkadaşı Diyarbakır'da idam edilir.
- **6 Haziran 1926**, TBMM'de Musul Meselesi ile ilgili yapılan oylamada Türkiye'ye "25 yıl süre ile royalty gelirlerinden yüzde 10 pay alma" karşılığı olarak Musul İngiltere'ye bırakılır.
- **25 Haziran 1926,** Güney Kurdistan'ın Rewandûz kazasında, Husên Hûznî Mukrîyanî'nin imtiyaz sahibi olduğu *Zarê Kurmancî* dergisinin ilk sayısı yayımlanır. *Zarê Kurmancî,* son sayısı 23 Temmuz 1932'de olmak üzere toplam 24 sayı yayımlanmıştır.
- **3 Ekim 1926**, Mustafa Kemal'in ilk heykeli İstanbul'da Sarayburnu'na dikilir.
- **7 Mart 1927**, İstiklal Mahkemeleri lağvedilmiş, ancak mahkemelerin kuruluşunu düzenleyen kanun 1949'a kadar yürürlükte kalmış.
- **25 Haziran 1927**, Doğu illerinde süresi dolan sıkıyönetim idaresinin yerini doldurmak amacıyla ***I. Umumi Müfettişliği***'i kurulur.
- **5 Ekim 1927**, Hoybun(Xoybûn) örgütü kurulmuştur. Cemiyetin kurucularıyla ilgili bazı ufak farklılıklar olmakla beraber, Rohat Alakom'a göre ilk kuruluş toplantısına katılanların listesi şöyledir: Celadet Bedirhan, Memduh Selim Bey, Mehmet Şükrü Sekban, Haco Ağa, Ramanlı Emin, Şeyh Ali Rıza,

www.sirnavkurd.org

Mustafa Şahin, Bozan Şahin, Kerim Bey, Tefik Bey, Kamil Bey, Bedrettin Ağa, Liceli Fehmi.

- **1928,** Genel olarak Laçin, Qelbejer, Kubatlı ve Zengilan'ı kapsayan bölgede kurulan otonom ***Kızıl Kürdistan*** bölgesi, her ne hikmetse Hoybûn (Xoybûn) örgütünün öncülük ettiği Ağrı Hareketi'nin başlamasıyla birlikte son bulur.
- **1 Temmuz 1928**, M. Kemal 8 yıllık ayrılıktan sonra ilk olarak İstanbul'a gelir.
- **1 Kasım 1928**, Arap alfabesi yasaklanarak yerine Latin alfabesinin kullanılmasını getiren kanun çıkarılır.
- **22 Temmuz 1930**, Ağırı Kürt Hareketine destek vermek üzere, Şeyh Ahmed Barzani komutasındaki 500 kişilik silahlı bir grup, Yüksekova'daki Oramar askeri kışlasına baskın düzenlenir.
- **23 Temmuz 1930**, SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi, aldığı bir kararla yarı özerk ***Kızıl Kürdistan (Kurdistana Sor)*** bölgesinin statüsünü kaldırdı.
- **12 Ağustos 1930**, Ali Fethi Bey'in başkanlığında ve M. Kemal'in de onayıyla ***Serbest Cumhuriyet Fırkası*** kurulur. SCF'nın kuruluşundan 10-15 gün sonra yaklaşık 130.000 kişi üye olmak için baş vurmuştur. Milletin yeni partiye ilgisi M. Kemal ve çevresini kaygılandırır. Bu parti 17 Kasım 1930 tarihinde kendini fesh etmek zorunda kaldı.
- **15 Mayıs 1932**, Celadet Ali Bedirhan'ın sahibi ve sorumlu müdürü olduğu *Hawar*'ın ilk sayısı çıktı. Celadet Ali Bedirhan, Bedirhanilerden Emin Ali Bedirhan'ın oğlu olup, 1897'de İstanbul'da doğmuştur. *Hawar*, son sayısı 15 Ağustos 1943'te olmak üzere toplam 57 sayı yayımlanmıştır.
- **23 Ocak 1932,** Sovyetler Birliği'nin de İran üzerindeki baskısıyla, İran ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan antlaşmayla, Ağrı Hareketi'ni çevrelemek amacıyla Bazid'in Kotûr ve Bazırgan mıntıkası İran'a verilerek karşılığında Ağrı Dağı'nın tamamı Türkiye sınırları içerisine alındı.
- **1936,** Barzaniler önce Musul'da toplandı, oradan Bağdat'ta ve oradan da Nasıriye'ye sürgün edildiler.
- **9 Temmuz 1937**, Dersim Kürt hareketinin siyasi önderlerinden Alişer'e, devlet ve yerli işbirlikçileri tarafında suikast düzenlenerek şehit edildi.
- **30 Temmuz 1937**, Dersim Kürt Hareketinin lideri Seyid Rıza, İngiltere Dışişleri Bakanlığına bir mektup yazarak "3 milyon Kürd adına" yardım talebinde bulunur.
- **5 Eylül 1937, *Seyid Rıza***, Erzincan'a Hükümet yetkilileriyle görüşmeye giderken tutuklandı.
- **1 Eylül 1939,** Almanya'nın Polonya'ya girmesiyle İkinci Dünya Savaşı başladı.
- **22 Haziran 1941,** Almanya Sovyetler Birliğine saldırdı.
- **Ağustos 1941,** Ruslar kuzeybatıdan ve İngilizler de güneyden İran'ı işgal etti. Rıza Şah, daha fazla gerginlik ve kargaşanın çıkmaması için istifa etmek zorunda kaldı ve İngilizlerin de onayıyla yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi geçti.

www.ersivakfi.org

- **29 Eylül 1941,** Tudeh Partisi resmen kuruldu, Süleyman Muhsin İskenderi parti başkanı olarak seçildi.
- **Nisan 1942,** Mir Celadet Bedirhan'ın sahibi ve yazı işleri müdürü olduğu *Ronahî* dergisi yayın hayatına başladı. Son sayısı Mart 1945'te yayımlanan *Ronahî*, toplam 28 sayı çıkmıştır.
- **3 Mayıs 1943,** Kamuran Ali Bedirhan'ın sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü olduğu *Roja Nû* haftalık gazetesi yayın hayatına başladı. Bu haftalık gazetenin son sayısı 13 Mayıs 1946'da olmak üzere toplam 73 sayı çıkmıştır.
- **7 Temmuz 1943**, Mele Mustafa Barzanî, Hêvî(Hîwa) örgütünün de yardımıyla sürgünde bulunduğu Süleymaniye'den Barzan bölgesine geçerek, Irak merkezi Hükümetine karşı başkaldırıyı örgütlemeye başladı. İlk çatışmalarda Irak birliklerinin ağır bir yenilgi alması üzerine Nuri Said hükümeti anlaşmaya yanaşarak bazı Kürt istemlerini kabul ettiğini açıkladı.
- **22 Temmuz 1943,** Van'ın Özalp ilçesinde 33 Kürt köylüsü General Mustafa Muğlalı'nın emriyle kurşuna dizilir.
- **12 Ekim 1943,** Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt hareketi, Irak askeri birliklerine yönelik saldırılarını başlattı. Yoğun baskınlar ve saldırılar sonucunda, Güney Kurdistan'ın büyük bir bölümünün denetimini ele geçirdiler.
- **26 Temmuz 1944,** Rıza şah öldü.
- **8 Ağustos 1945**, Barzani'nin 1943'ten beri Irak devletine karşı yürüttüğü silahlı mücadele devleti oldukça sıkıntıya sokmuştu. Adnan Paçacı Hükümeti'nin aldığı kararla Barzani'nin teslim olmasını istedi. Barzani bunu ret etti. Bunun üzerine Irak ordusu İngiliz Hava Kuvvetleri'nin yardımıyla Kürtlere karşı yoğun bir saldırı başlattı.
- **11 Ekim 1945,** Irak ordusunun İngiliz Hava Kuvvetlerinin desteğiyle Kürtlere yönelik olarak başlattığı yoğun saldırı sonucu, 1943'te başlayan Kürt hareketi bastırıldı ve Barzaniler teslim olmayarak Mergever bölgesinden Doğu Kurdistan'a geçtiler.
- **7 Ocak 1946,** Demokrat Parti kuruldu.
- **22 Ocak 1946,** Çarçıra Meydanı'nda Başkan Qazi Muhammed tarafından yapılan tarihi konuşmayla ***Mahabad Kürt Cumhuriyeti***'nin kuruluşu ilan edildi.
- **16 Ağustos 1946**, Şoreş ve Rızgari partilerinin de içinde yer aldığı Irak Kurdistan Demokrat Partisi'nin kuruluş Kongresi Bağdat'ta yapıldı.
- **31 Mart 1947**, Mahabad Kürd Cumhuriyeti'nin başkanı Qazî Muhemed, Savunma Bakanı olan kardeşi Seyfi Qazî ve amcası oğlu Sedri Qazî ve diğer arkadaşları Cumhuriyetin ilan edildiği Çarçıra meydanında iran devleti tarafından idam edildiler.
- **6 Mayıs 1947,** Mahabad Kürd Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra, Cumhuriyetin Genel Kurmay Başkan'ı Barzani, aldığı tarihi kararla yaklaşık 500 peşmergesiyle birlikte Sovyetler Birliği'ne sığınmak üzere Uzun Yürüyüşü başlattı. Barzaniler İran, Irak ve Türkiye sınırlarını aşarak

www.arsivakurdi.org

18/06/1947 tarihinde Aras nehrini geçerek Sovyetler Birliğine giriş yaptılar.

- **Mayısı 1952,** İran'da yapılan seçimlerde de Dr. Musaddık'ın Milli Cephesi ile Tudeh'çiler Mecliste çoğunluğu almışlardı. Musaddık, 1953 Şubatında Şah'ı tahtından feragate zorladı ve Şah da bu isteği kabul etmek zorunda kaldı ve daha sonra ülkeden kaçıp Roma'ya sığınmak zorunda kaldı.
- **19 Ağustos 1953,** İran'da General Zahidi liderliğinde Ordu'nun giriştiği darbe başarılı oldu ve Musaddık iktidardan düşürülerek köyünde ömür boyu ev hapsine mahkum edildi.
- **25 Mart 1955,** Türkiye ile Irak arasında CENTO ya da Bağdat Paktı olarak bilinen antlaşma imzalandı. Daha sonra İran, Pakistan ve İngiltere de bu antlaşmaya katıldı.
- **1957,** Suriye'de Kurdistan Demokrat Partisi kuruldu ve başkanlığına da Nureddin ZAZA seçildi.
- **14 Temmuz 1958**, Irak Kralı Faysal General Abdülkerim Kasım tarafından kanlı bir darbeyle tahttan indirilerek, Irak'taki Monarşi yönetimine son verilip Cumhuriyet ilan edildi.
- **17 Aralık 1959**, tarihe "***49'lar Davası***" olarak geçen toplu tutuklamalar oldu.
- **25 Mart 1959**, Irak CENTO'dan çekildi.
- **27 Mayıs 1960**, Türkiye'de yapılan Askeri Darbe sonucunda askerler tarafından siyasi iktidara el konuldu.
- **26 Ekim 1960**, darbeciler genel af çıkardı, ancak 49'lar Davası'ndan dolayı tutuklu bulunan Kürtler bu aftan yararlanamadı. Yaklaşık on dört aylık tutukluluk döneminin ardından davanın görülmesine 3 Ocak 1961'de başlandı. İlk duruşmada sanıkların tutuksuz yargılanmalarına karar verildi.
- **13 Şubat 1961**, Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu.
- **16 Eylül 1961**, DP hükümetinin iki bakanı Hasan Polatkan ve Fatih Rüştü Zorlu idam edildi.
- **17 Eylül 1961**, Anan Menderes idam edildi.
- **Ekim 1962**, Edip Karahan'nın sahibi olduğu *Dicle-Fırat* dergisi yayına başladı ve dergi ancak 8 sayı çıkabildi.
- **15 Nisan 1963**, *Deng* adıyala Kürtçe-Türkçe aylık dergi yayına başladı. *Deng* toplam iki sayı çıktı. Sahibi Ergun Koyuncu, yazı işleri müdürü Yaşar Kaya ve genel yayın müdürü de Medet Serhat idi.
- **Mayıs 1963**, Doğan Kılıç Şıhhesenanlı'nın sahibi olduğu *Roja Newê* adlı dergi yayınlanmaya başladı.
- **11 Temmuz 1965**, ***Türkiye Kurdistan Demokrat Partisi*** 5 kurucuyla Diyarbakır'da kurulur. Kurucular: Said Elçi(başkan), Dûrnas(Sekreter), Şakir Epözdemir(mühasip), Derviş Akgül(üye) ve Ömer Turhan(üye).
- **4 Temmuz 1966,** Kurdistan Demokrat Partisi'nin Genel Başkanı ***Faik Bucak***, Urfa'nın Karaköprü mevkiinde suikaste uğradı. Ağır yaralı olarak kaldırıldığı hastanede 5 Temmuz 1966 sabahı hayata gözlerini yumdu.
- **5 Mart 1967**, göz hapsinde bulunan Muhammed Musadıkk öldü.

www.arsivakurdi.org

- **11 Mart 1970**, Güney Kurdistan'da Baas iktidarıyla Barzani arasında Otonomi antlaşması imzalandı.
- **1 Haziran 1971**, Türkiye Kurdistan Demokrat Partisi başkanı Sait Elçi öldürüldü.
- **12 Mart 1971**, ikinci Askeri Darbe oldu.
- **20 Temmuz 1971**, TİP, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı.
- **6 Mayıs 1972**, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan Ankarada idam edildiler.
- **6 Mart 1975**, İran Şahı Rıza Pehlevi ve Irak Başbakan Yardımcısı Saddam Hüseyin arasında ***Cezayir Antlaşması*** imzalandı.
- **1 Şubat 1979**, 14 yıllık sürgünden sonra Humeyni İran'a döndü ve böylece İran İslam devriminin ateşi de her tarafı sardı.
- **1 Mart 1979**, Mustafa Barzani'nin ebediyete intikal etti.
- **12 Eylül 1980,** Kenan Evren liderliğinde 3. Askeri darbe oldu.
- **22 Eylül 1980,** Saddam Hüseyin Şat-ül-Arab su yolunu ele geçirmek amacıyla İran'a saldırdı.
- **16 Ağustos 1984**, PKK Eruh-Şemdinli eylemiyle silahlı mücadeleyi başlattığını duyurdu.
- **20 Ağustos 1988,** yaklaşık 8 yıl savaşan İran-Irak arasında ateşkes ilan edildi.
- **16 Mart 1988,** Saddam Hüseyin yönetimi Kürt halkını cezalandırmak için Güney Kurdistan'ın Halepçe kasabasına kimyasal silahlarla saldırı düzenledi. Bu saldırı sonucunda çocuk, kadın, yaşlı ve gençler olmak üzere toplam 5000 kişi öldü ve bir o kadar da yaralandı.
- **13 Temmuz 1989**, ***Dr. Kasımlo***(1930-1989) İranlı hükümet yetkilileri ile görüşme yapmak üzere gittiği Viyana kentinde İran ajanları tarafından yapılan suikast sonucu yanındaki arkadaşlarıyla birlikte şehit edildi.
- **14-15 Ekim 1989**, Paris Kürt Enstitüsü ve Fransa Özgürlükler Vakfı'nın ortaklaşa düzenledikleri Paris Kürt Konferansı yapıldı.
- **2 Ağustos 1990**, Irak'ın Kuveyt'i işgal etti.
- **17 Ocak 1991**, yapılan Birinci Körfez Savaşı, ABD öncülüğünde, İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Suriye, Mısır gibi 33 devletin askeri koalisyonuyla Irak Devleti arasında yapılmıştır. Bu savaşta 33 ülke kuvvet göndermek veya yardım yaparak, Irak'a karşı teşkil edilen bu koalisyon kuvvetlerine katılmış veya bu kuvvetleri desteklemiştir.
- **28 Şubat 1991**, Kürfez Savaşı'nda ateşkes ilan ediliyor.
- **17 Eylül 1992**, Dr Qasemlo'dan sonra gelen İKDP genel sekreteri ***Dr. Mihemed Sadiq Şerefkendi***(1937-1992) ve 3 arkadaşı Berlin'de İran devletinin terörüne maruz kalarak şehit edildiler.
- **20 Eylül 1992**, Musa Anter öldürüldü.

www.gelavakurdi.org

DO NOT STAND AT MY GRAVE AND WEEP

Do not stand at my grave and weep;
I am not there. I do not sleep.
I am a thousand winds that blow.
I am the diamond glints on snow.
I am the sunlight on ripened grain.
I am the gentle autumn rain.
When you awaken in the morning's hush
I am the swift uplifting rush
Of quiet birds in circled flight.
I am the soft stars that shine at night.
Do not stand at my grave and cry;
I am not there. I did not die.

Mary Elizabeth FRYE, 1932

LI SER GORA MIN RANEWESTE W NEGIRÎ

Li ser gora min raneweste w negirî;
Ez ne l'wir im. Ne d'xew de me deng jê birî.
Ez hezar ba me l'erd û ewran diwezim.
Birqa almast im li ser berfê dileyzim.
Roj im li zadên zer serridîn bi tav im.
Baranpayiz im hûr dibarim xunav im.
Bi j'xew şiyarbûna te re l'sibezûkan
Hildiperrim bi babeza perr û çûkan
Bêdeng û kerr di firr û çerx û çivê de.
Stêrên geş im diçirisim di şevê de.
Li ser gora min t'ranewestî w nekûrî;
Ez ne l'wir im. Ez nemirim w'ez bi gorî.

Wergêr: **Talat ÎNANC**, Tîrmeh, 2009

www.arsivakurdi.org

Çend Helbest

Pîrê KAL

Bext, nezan dike ferzane
Ketin, zane dike dîwane.

***

Aras û Botan û Dîcle û Firat in
Dil û mejî evîndarê çar kezîyê welat in.

***

Dîwane me nîv dînim, li ser hişê xwe nîn im
Ger kû yarê nebînim dermana ji kû bînim.

***

Kesê bextê wî yar e, yar dipêçe birîna wî
Yê bextê wî ne yar e, wêrane ye hêlîna wî.

***

Ay dayê rebenê dayê, dikim nakim li hev nayê
Ez ji kerba ketim tayê, wekî pêla li ber bayê
Kerê xelkê ji ceh têr e, hespê min hesreta kayê.

***

Tevê dinyê bibe ê min, xemê min kêm nabe çima?
Bûme xweyîyê her tiştî, her tiştek jî kême çima?

www.arsivakurdi.org

***

Ê ku diçin paşte nayên, te divê ji bo çi ye gelo ?
Cîyê wan xweşe, kêfa wan li cîye gelo ?
Derd û xemê jîyanê wekî êşa diran e
Heta nekêşe diran, rehetî naye cane
Min daye wî canê xu, bûm neyarê malê xu
Wer yarek min heye, hebûna min zêde ye.

***

Heta gîya bû, kes ne xuya bû
Ku bû firîk, herkes şirîk.

***

Ez rûnîkim, tu rûnîkî, ew rûnîke
Dê rê ya me kî rohnî ke?

***

Di vê jîyana bi jan, kesekî bê xem nîne
Ji derd û êş û kêşan, kesekî bê par nîne

***

Go bi deyn e dinivsîne, min go here pur bistîne
Dema deyn da hat ber derî, min go xudê min bistîne.

***

Dînê me rast bû, me wî ji rê kir
Pûtê me nebû, me wî jî çêkir.

***

Te divê mîr be, ku tuneye malê te
Te divê şêr be, kes pirs nake halê te.

***

Mirov her mirov e, qe tune be nanê wî
Ker her ker e, ji zêr be kurtanê wî.

***

Mêrê malê bê nan e, li pey nan perîşan e
Derdê jinê, dilok û def û dîlan e.

***

Derdê xu ji tera nabim, tu bê derd î
Dem dema vireka ye, tu ne merd î.

www.arsivakurdi.org

***

Tu bigerî li dunyayê gav bi gaf
Peyda nakî mirovekî bi însaf.

***

Tu kesekî bêkes nîne, heye kesê her kesî
Mame bêkes xudayê min, tu yî kesê bêkesî.

***

Ro çû ava, êdî şeva tarî ye
Rehet raze, mirin xewa paşî ye.

***

Emê bêjin, tu bûy kalê sed salî
Mirin hey tê, karî xu bide alî.

***

Bawerim xuda heye, her tişt dayina te ye
Tu heyî kes tune ye, alem tev dina te ye.

***

Camêr bi xu zordar e, kî ne jê ye neyar e
Dibe xirêm xîyare, ya te bixwî, ya te bixwî.

***

Aşîna dixu yê bextê min, lêbelê bê gane ye
Ava dixu yê dilê min, lêbelê wêrane ye.

***

Evîn kula dila ye, ne evîndar be nizane
Çi derdekî giran e, yê hîn nebe nikane.

***

Çi hatîye serê min, hemî ji destê dilê min
Giranîya şêst sala, helişî ser milê min.

***

Dilo tu jî girtîyê biskê yar î
Ji xu şerm ke, tu êdî extîyar î.

***

Dilo derdê te çîye, çavê te her birçî ye
Hem digrî, hem dixwazî, gula te çilmisî ye.

www.arsivakurdi.org

***

Ez çûme ba yara xu, jê ra bêjim halê xu
Min halê yara xu dî, min jibîr kir halê xu.

***

Heçî kurd in, ji dozê ne cûda ne
Hinek dilxwaz, hinek jê canfeda ne.

***

Bi gulek ra sed histirî digihêje
Emrê gulê kin e, yê histirîya dirêj e.

***

Cuwan kane bajarekî ava ke
Pîr nikane ta di derzî yê da ke.

***

Axa dixo elokê, xulam dixo pelokê
Heta sibê ew jî birçî, ew jî birçî

***

Dilê xu, derê xu, çavê xu, destê xu, guhê xu veke
Lê devê xu na.

***

Ji xweşikê ra bêjî, xweşik naz dike
Ji reşikê ra bêjî xweşik hez dike.

***

Heta jin dibe jin, mêr dibe du qat
Heta law dibe law, bav dibe mat.

***

Ji nekesî rûmetê nade kesî, bawer nake bi kesî
Naçe ba kesî, direve ji her kesî
Li jîyanek teresî, dimire diçe ji bêkesî

***

Ji mirova ra mirov divê, ku mirova bike mirov
Ku mirov nebin mirov, dê mirov çi kin mirov.

www.arsivakurdi.org

***

Nivîsarê ezel, bextê me jar nivîsa ye
Ji yar û war û dildara bê par nivîsa ye.

***

Ez xezan im, bêcî me, parsekim tûr li pî me
Alem şad û şîyar e, ez tenê raketî me

***

Kesî bextê wî yar e, başî pêda dibare
Yê bextê wî neyare, agir pêda dibare.

***

Ji bo pera waza dide, yê bi rî ye rîyakar
Ka here meyxaneyê, ne rîya heye ne rîyakar.

***

Pirrî ku rîyakar e, tê bêjî ku Welî ye
Di dil xuda Yezîd e, tê bêjî ku Elî ye.

***

Herkes kane gotinekî bibêje
huner ewe, gotina xu bipêje.

***

Çavê min, dilê min, evîna min
Li hineka giran tê, girîna min.

***

Min go êdî xwenda me, ez her tiştî dizanim
Hişê min hat serê min, qe tiştekî nizanim.

Ji simmê bismar, ji bismarê nal, ji nalê hesp,
Ji hespê sûwar dikeve.

***

Ji dizekê maldar ra dibên belê
Ji şêxê virrek ra dibên Welî.

***

Kesê ji xu razî ye, jê tirê quretî ye
Kû fam kira ji çîye, qe ne digo ji kî ye.

www.arsivakurdi.org

***

Rû û rûmet, qedr û qîmet, şer û şewat
Xap û xebat, ji bo par û pera ne.

***

Kesê rûyî wî xweş e, hezkirîyê kesekî ye
Kesê xûyê wî xweşe, hezkirîyê herkesî ye.

***

Yê ker hene, yê kor hene, yê zengarîyê hov hene
Diloka azadîyê bêje, fama yên guhdar kin hene.

***

Dîlberê rûmet neda min, dîn kir û berdame çolê
Qîmeta min qe nezanî, wek xîçek avête golê.

***

Buhar tê û dilîze, lê dil pîr û payîz e
Çi kêşaye vî dilî, kû bêjim dibe gilî.

***

Geh yar e, geh war e, geh can e, geh canan e
Girîn û nalîna min, ji bo kurd û Kurdistan e.

***

Ew hez û hesret, di dil da çikandî ye
Ez ne tenê kurd im, ji bo Kurdistanê me.

***

Mirin divê ji bo Kurdistanê be
Tirba bûlbûl, divê li Gulîstanê be.

***

Gayê minê pîr, çêleka mina bê şîr
Ya ji naxirê nayê, ya ji axur dernayê.

***

Çawa mêzekî, wer dibînî
Çawa dibînî wer dimînî
Li kî mêzekî xu dibînî.

***

Mîya reben xwe, berxa xwe, şivanê xwe
Xweyîyê xwe, seh û gura jî xweyî dike
Lê dîsa ji ser jêkirinê xelas nabe.

www.arsivakurdi.org

***

Ku yek ji xu ra xulamek, dibijêre, lê dipirse;
Ka tembel e, dizek e, virrek e, çileke an fitlek e
Li mezinê xu napirse.

***

Çerxa felekê, çep û çewt e, bê wîjdan e
Destê zorê li ser e, şad û xenedan e
Gelê reben, bindest e, nezan e, xezan e.

***

Li pê dilê xû herî, dê te bike jinperest
Li pê perê xû herî, dê te bike, pûlperest
Li pê nefsa xû herî, dê te bike, pûtperest.

***

Zîv tevlî zêr be, pê zêde dibe
Qîmeta zêr, pê kêm dibe.

***

Welat bin destê neyar e, ezîtîya me ma ye
Alem şad û azad e, koletî bi me ma ye
Li dinyayê bigere, her tişt bi zêrê zer e
Başî dike çend pere, haya kî ji pêxember e.

***

Dilê min hêj nizane pîrî çî ye
Lê dikim lê nizane şîret çî ye
Davêm avê, av wî navê
Davêm agir, nizane şewat çî ye.

***

Herkes derdê wî heye, di nav dilê wî de ye
Jîyan barek giran e, ji taqetê zêde ye.

www.arsivakurdi.org

JEOPOLİTİK YAPILAR AÇISINDAN
AB, TÜRKİYE VE KÜRTLER
HASAN YILDIZ
DOZ

www.....org

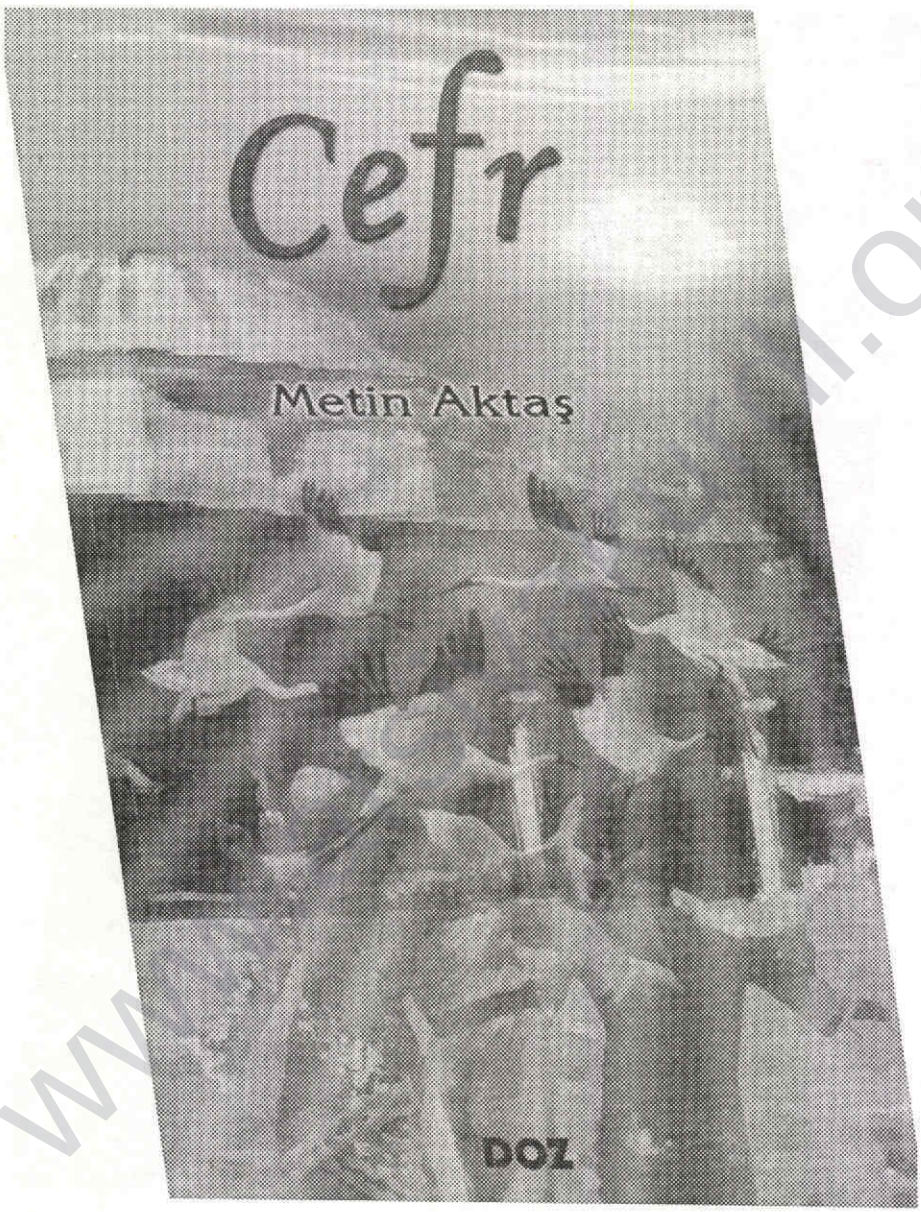
Cefr
Metin Aktaş
DOZ

سەریەرشتی و بەدواداچوون : سەردار محمد عبدالرحمن